

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

TERCÜME-İ FERHENGÂNME-İ SA'DÎ'NİN SÖZ VARLIĞI

Hidayet KURUOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2022

TERCÜME-İ FERHENGÂNÂME-İ SA'DÎ'NİN SÖZ VARLIĞI

Hidayet KURUOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Hidayet Kuruoğlu tarafından hazırlanan "Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin Söz Varlığı" başlıklı bu çalışma, 22.04.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Emine Yılmaz (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten (Danışman)

[İ m z a]

Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan (Üye)

[İ m z a]

Doç. Dr. F. Binnur Erdağı Doğuer (Üye)

[İ m z a]

Doç. Dr. İsa Sarı (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

[Hidayet KURUOĞLU]

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Hidayet KURUOğLU

ÖZET

KURUOĞLU, Hidayet. Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin Söz Varlığı, Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Hoca Mes'ûd XIV. yüzyılda Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî isimli eserini yazarak Sa'dî'nin Bostan isimli eserinin Türkçeye ilk manzum çevirisini yapmıştır. Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin söz varlığı; Giriş, Tematik Sözlük, Kökenbilimsel İnceleme, Anlambilimsel Yapı, Eşdizimlilik ve Dizin olmak üzere altı başlıkta incelenmiştir.

Eserdeki kelimelerden tarama sözlüğünde az tanıklanmış olanlar ve daha önce hiç tanıklanmamış olanlar seçilerek EAT söz varlığına katkıda bulunulmuştur. Eseri meydana getiren kelimeler kökenlerine göre sınıflandırılarak Türkçe kelimelerin metin üzerindeki kullanım oranı ve yabancı kökenli kelimelerin sıklık oranı da tespit edilmiştir. Eserdeki anlam olayları Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine göre incelenmiştir. Eşdizim bölümünde kısıtlı eşdizimleri; anlam temelli yaklaşımla belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Eski Anadolu Türkçesi, Tercüme-i Ferhengname-i Sa'di, Hoca Mes'ûd, Dizin, Tematik Sözlük

ABSTRACT

KURUOĞLU, Hidayet. Vocabulary of the Tercume-i Ferhengnâme-i Sa'dî, PhD Dissertation, Ankara, 2022.

Hodja Mes'ud XIV. In the 19th century, he wrote his work Tercume-i Ferhengnâme-i Sa'dî and made the first verse translation of Sa'dî's Bostan into Turkish. Vocabulary of the Tercume-i Ferhengname-i Sa'dî; It has been examined under six headings: Introduction, Thematic Dictionary, Etymological Analysis, Semantic Structure, Collocation and Index.

From the words in the work, the less witnessed ones in the search dictionary and the ones that have never been witnessed before were selected and contributed to the EAT vocabulary. The words that make up the work were classified according to their origins, and the rate of use of Turkish words on the text and the frequency of words of foreign origin were determined. The semantic events in the work were analyzed from Old Anatolian Turkish to Turkey Turkish. Constrained collocations in the collocation section, determined by the meaning-based approach.

Keywords

Old Anatolian Turkish, Tercume-i Ferhengname-i Sa'dî, Hodja Mes'ûd, Index, Thematic Dictionary

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
GRAFİKLER DİZİNİ	xiv
ÖN SÖZ	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: FERHENG NÂME-İ SA'DÎ'NİN TEMATİK SÖZLÜĞÜ	9
1.1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİL BİLGİSİ ÖGELERİ	9
1.1.1. Kişi Adları	9
1.1.1.1. Padişah, Sultan Adları	9
1.1.1.2. Dinle İlgili Özel İsimler.....	9
1.1.1.3. Destan, Efsane, Mitoloji ve Hikâyelerdeki Özel Adlar	10
1.1.2. Boy, Kavim, Halk Adları.....	10
1.1.3. Lisan Adları	10
1.1.4. Yer Adları.....	11
1.1.4.1. Ülke, Bölge Adları.....	11
1.1.4.2. Şehir Adları	11
1.1.4.3. Nehir Adları.....	11
1.1.4.4. Dağ Adları	11
1.1.5. Eser ve Yazar Adları.....	11
1.1.6. Niteleme Adları	12
1.1.6.1. Fiziksel Özellik, Biçim, Durum Bildiren Niteleme Adları	12
1.1.6.2. Ölçü, Miktar ve Derece Bildiren Adlar	14
1.1.6.3. Duyularla İlgili Niteleme Adları.....	15

1.1.6.4. Renk Adları	15
1.1.6.5. Gösterme Belirtme Niteleyiciler.....	16
1.1.7. Tarz-Durum Bildiren Adlar	16
1.1.8. Soru-Belirsizlik Sözlere	19
1.1.9. Zamirler	20
1.1.9.1. Kişi Zamirleri	20
1.1.9.2. Dönüştürme Zamirleri	21
1.1.9.3. Belirsizlik Zamirleri	22
1.1.9.4. İşaret Zamirleri	22
1.1.10. Edatlar-Bağlaçlar	23
1.1.10.1. Soru Edatı	23
1.1.10.2. Pekiştirme-Vurgulama Edatları	23
1.1.10.3. Son Çekim Edatları.....	23
1.1.10.4. Bağlaçlar.....	24
1.2. KONULARINA GÖRE ADLAR	26
1.2.1. Zaman	26
1.2.1.1. Çağ, Devir, Mevsim, Ay, Gün Bildiren Sözlere.....	26
1.2.1.2. Zamanla İlgili Diğer Kavramsal Sözlere.....	27
1.2.2. Kozmografiyle İlgili İsimler	28
1.2.2.1. Gökyüzü, Gök Cisimleri.....	28
1.2.2.2. Hava, Meteoroloji Olayları.....	29
1.2.3. Coğrafya	29
1.2.3.1. Kara Kütleleri	29
1.2.3.2. Su Kaynakları	30
1.2.3.3. Coğrafi Yönler.....	30
1.2.3.4. Yer-Yön Adları.....	30
1.2.4. İnsan, İnsan Hayatı ve İnsani Durumlarla İlgili Adlar.....	31
1.2.4.1. Beden, Organlar, Dokular.....	31
1.2.4.2. Vücut Salgıları.....	33
1.2.4.3. Sağlık, Hayat ve Ölüm Bildiren Sözlere	33
1.2.5. Duyularla İlgili Adlar	34
1.2.6. Değer Yargıları	34
1.2.7. Duygu Ruhsal Durum.....	41
1.2.8. Bilinçle İlgili İsimler	44

1.2.9. İstek- Arzu Adları.....	45
1.2.10. İnsan Dışı Varlıklarla İlgili Adlar.....	45
1.2.10.1. Bitkiler.....	45
1.2.10.1.1. Bitki ve Ağaç Adları.....	45
1.2.10.1.2. Tahıl Adları.....	46
1.2.10.1.3. Çiçek Adları.....	46
1.2.10.1.4. Bitki Bölümlerini Bildiren Adlar.....	46
1.2.10.2. Hayvanlar.....	47
1.2.10.2.1. Hayvan İsimleri.....	47
1.2.10.2.2. Hayvan Vücudunda Bulunan Bölümleri Bildiren Adlar.....	48
1.2.10.3. Olağanüstü Varlıkları Bildiren Adlar.....	48
1.2.11. Gündelik Yaşam Öğeleri.....	49
1.2.11.1. Beslenmeyle İlgili Sözler.....	49
1.2.11.1.1. Yiyecek.....	49
1.2.11.1.2. İçecek.....	50
1.2.11.2. Giyim-Kuşam.....	50
1.2.11.3. Ziyet Eşyaları.....	51
1.2.11.4. Ulaşım Araçları.....	51
1.2.11.5. Müzik Aleti.....	51
1.2.11.6. Ziraat İle İlgili Adlar.....	52
1.2.11.7. Yol, Yolculuk, Hareket Bildiren Sözler.....	52
1.2.11.8. Ekonomi-Ticaretle İlgili Adlar.....	53
1.2.11.8.1. Maddi Durum, Parasallık Bildiren Adlar.....	53
1.2.11.8.2. Maden Adları.....	53
1.2.11.9. Yerleşim Yerleri, Mimari Yapılar, Konum Bildiren Adlar.....	54
1.2.11.9.1. İl, Vatan, Yurt.....	54
1.2.11.9.2. Kent.....	54
1.2.11.9.3. Mimari Yapılar.....	54
1.2.11.9.4. Yer-Mahal Adları.....	55
1.2.11.10. Araç-Gereç Eşya Adları.....	56
1.2.11.10.1. Kırtasiye Araç Gereçleri.....	56
1.2.11.10.2. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Araç Gereçler.....	56
1.2.11.10.3. Bir Mesleğin İcrasında Kullanılan Araç Gereçler.....	56
1.2.11.10.4. Isınma ve Aydınlanmada Kullanılan Araç Gereçler.....	57

1.2.11.10.5. Kılık Kıyafet Yapımında Kullanılan Araç Gereçler....	57
1.2.11.10.6. Ev Eşyaları, Gündelik Kullanılan Araç ve Gereçler....	57
1.2.11.11. Madde Adları.....	58
1.2.12. Sosyal Hayat, Toplumla İlgili Adlar.....	59
1.2.12.1. İnsan, Kadın, Erkek	59
1.2.12.2. Yaşam Evreleri	59
1.2.12.3. Aile, Akrabalık ve Evlilik İle İlgili Adlar.....	60
1.2.12.4. Unvanlar ve Makam İle İlgili Adlar	60
1.2.12.5. Kişisel Yakınlık Derecesi Bildiren Adlar	61
1.2.12.6. Meslekler	62
1.2.12.7. Bodun, Boy, Oymak, Halk	63
1.2.12.8. İletişim, Etkileşim.....	63
1.2.12.9. Kimlik, Ad, Unvan	65
1.2.12.10. İş, Hizmet Bildiren Adlar	66
1.2.12.11. Zenginlik, Yoksulluk.....	66
1.2.12.12. Hukuk Kavramlarını Bildiren Adlar.....	66
1.2.12.13. Topluluk Adları	67
1.2.12.14. Din, İnanç ve Tasavvufi Adlar	67
1.2.12.14.1. Allah ve O'nu İfade Eden Adlar.....	67
1.2.12.14.2. İslam Dini, Tasavvuf ve İnançla İlgili Adlar.....	67
1.2.12.14.3 Ayetler.....	70
1.2.12.15. Savaş, Av, Cezayla İlgili Adlar	71
1.2.12.16. Sanat, Eğlence Bildiren Adlar	72
1.2.13. Edebiyatla İlgili Adlar	73
1.2.14. Seslenme-Hitap İfadeleri	73
1.2.15. Sayılar.....	74
1.2.15.1. Asıl Sayılar	74
1.2.15.2. Sıra Sayıları	74
1.2.15.3. Kesir Sayıları	75
1.2.16. Mevcudiyet Bildiren İsimler.....	75
1.2.17. Gereklilik Bildiren İsimler.....	75
1.2.18. Kaynak-Köken Bildiren Adlar.....	75
1.2.19. Bitim Bildiren Adlar.....	76
1.2.20. Politika Adları.....	76

1.3. KONULARINA GÖRE FİİLLER.....	77
1.3.1. Temel Fiiller	77
1.3.2. Fiziksel Gereksinim (Acıkma, Yeme, İçme, Doyma Uyuma, Uyanma) ...	84
1.3.3. İnsan ve Bedeni (Doğum, Yasayış, Ölüm, Hastalık, Yaralanma, Sakatlanma...)	86
1.3.3.1. Evlilik	88
1.3.4. Duygu, Ruhsal Durumla İlgili Fiiller	88
1.3.5. Düşünce, Zihinle İlgili Fiiller	95
1.3.6. Algılama Fiilleri	98
1.3.6.1. Görme İle İlgili Fiiller	98
1.3.6.2. İşitme İle İlgili Fiiller	99
1.3.6.3. Tatma İle İlgili Fiiller	99
1.3.6.4. Koklama İle İlgili Fiiller.....	99
1.3.6.5. Dokunma İle İlgili Fiiller.....	99
1.3.7. Yönetim Bildiren Fiiller	100
1.3.8. Askerlik, Savaş, Kahramanlık	101
1.3.9. Etkileşim, İletişim.....	104
1.3.10. İş, Hizmet, Yapım Bildiren Fiiller.....	109
1.3.11. Refah Bildiren Fiiller.....	111
1.3.12. Kozmogoni, Din, İnanç	112
1.3.13. Doğa, Meteoroloji, Hava	114
1.3.14. Hayvanlarla İlgili Fiiller	115
1.3.15. Tarımla İlgili Fiiller	116
1.3.16. Tavrı, Davranış ve Tutum Bildiren Fiiller.....	117
1.3.17. Toplama, Toplanma Bildiren Fiiller	123
1.3.18. Zaman - Hız Bildiren Fiiller	123
1.3.19. Eğlence Bildiren Fiiller	125
1.3.20. Terk Bildiren Fiiller.....	126
1.3.21. Mevcudiyet Bildiren Fiiller	127
1.3.22. Nur, Ateş Bildiren Fiiller.....	128
1.3.23. Beğeni Bildiren Fiiller	129
1.3.24. Devam Etme – Takip Bildiren Fiiller	129
1.3.25. Zuhur Bildiren Fiiller.....	130
1.3.26. Aşama Bildiren Fiiller	131

1.3.27. Gereksinim Bildiren Fiiller.....	131
1.3.28. İntikal, Sevk Bildiren Fiiller.....	131
1.3.29. Ticaret Bildiren Fiiller.....	136
1.3.30. Ses Bildiren Fiiller.....	137
1.3.31. Muhafaza Bildiren Fiiller.....	138
1.3.32. Yönelme-Eğilim Bildiren Fiiller.....	138
1.4. DEYİMLER.....	139
1.5. ATASÖZÜ VE ÖZDEYİŞLER.....	150
1.6. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞINA KATKILAR.....	152
1.6.1. Tarama Sözlüğünde Tanıklanmamış Sözcükler.....	152
1.6.2. Tarama Sözlüğünde Çok Az Tanıklanmış Sözcükler.....	153
1.6.3. Metnimizdeki Anlamı Tarama Sözlüğünden Farklı Olan Sözcükler.....	156
1.6.4. Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Metinde Geçen Eskicil Kelimeler.....	157
2. BÖLÜM: KÖKENBİLİMSEL İNCELEME.....	169
2.1. TÜRKÇE SÖZCÜKLER.....	171
2.2. YABANCI SÖZCÜKLER.....	174
2.2.1. Arapça Sözcükler.....	174
2.2.2. Farsça Sözcükler.....	176
2.2.3. Diğer Diller.....	177
2.2.4. Karışık Sözcükler.....	177
3. BÖLÜM: TERCÜME-İ FERHENG NÂME'NİN ANLAMBİLİMSEL YAPISI.....	179
3.1. SÖZCÜK VE ANLAM.....	179
3.1.1. Temel Anlam.....	179
3.1.2. Yan Anlam.....	184
3.1.3. Mecaz Anlam.....	187
3.1.4. Eş Anlamlılık.....	188
3.1.5. Karşıt (Zıt) Anlamlılık.....	189
3.1.6. Çok Anlamlılık.....	191
3.1.7. Eş Sesli Sözcükler.....	194
3.1.8. Benzetme.....	195
3.1.9. Aktarmalar.....	196
3.1.9.1. Deyim Aktarması.....	196

3.1.9.2. Ad Aktarması.....	197
3.2. ANLAM OLAYLARI.....	197
3.2.1. Anlam Daralması.....	198
3.2.2. Anlam Genişlemesi.....	200
3.2.2.1. Genelleşme	269
3.2.2.2. Mecazlaşma	269
3.2.2.3. Komşuluk	282
3.2.2.4. Eksiltme	283
3.2.2.5. Tabu ve Örtmece	284
3.2.2.6. Argo.....	286
3.2.3. Başka Anlama Geçiş.....	287
3.2.3.1. Yakın Anlama Geçiş.....	287
3.2.3.2. Uzak Anlama Geçiş.....	291
3.2.3.3. Zıt Anlama Geçiş.....	292
3.2.4. Anlam İyileşmesi.....	293
3.2.5. Anlam Kötüleşmesi	293
4. BÖLÜM: TERCÜME-İ FERHENG NÂME'DE EŞDİZİMLİLİK	296
4.1. EŞDİZİMLİLİK VE YAKLAŞIMLAR.....	296
4.2. EŞDİZİMLERİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ	298
4.3. SÖZCÜK BİRLİKTELİKLERİ VE EŞDİZİM	299
4.4. ÇALIŞMAMIZDA UYGULANACAK YÖNTEM	302
4.5. EŞDİZİMLİ BİRLİKTELİKLER.....	303
4.5.1. İsim+İsim Formunda Olan Eşdizimler	303
4.5.2. Sıfat+Ad Formunda Olan Eşdizimler	305
4.5.3. Zarf+Fiil Formunda Olan Eşdizimler	308
4.5.4. Ad+Fiil Yapısında Olanlar	309
SONUÇ	330
DİZİN.....	340
KAYNAKÇA	444
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	448
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	450

KISALTMALAR

- DLT: Dîvânü Lugâti't-Türk
DS: Derleme Sözlüğü
EAT: Eski Anadolu Türkçesi
EATS: Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü
FS: Ferhengnâme-i Sa'dî
GTS: Güncel Türkçe Sözlük
MBTS: Misalli Büyük Türkçe Sözlük
OTAL: Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lûgat
SN: Süheyl ü Nev-bahâr
TS: Tarama Sözlüğü
TT: Türkiye Türkçesi

TABLolar DİZİNİ

Tablo (1) FS'deki kelimelerin kullanım sayısı ve sıklık durumu

Tablo (2) Alıntı kelimelerin kullanım sayısı ve sıklık durumu

Tablo (3) Karışık sözcüklerin sıklık durumu

Tablo (4) FS'deki kelimelerin sıklık durumu

Tablo (5) Madde başına göre kelimelerin sıklık durumu

Tablo (6) Madde başına göre bütün kelimelerin sıklık durumu

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik (1) Deyimlerin günümüzdeki kullanım durumları

Grafik (2) EAT Söz Varlığına Katkıda Bulunulan Kelimelerin Dağılımı

Grafik (3) Kelimerin sıklık durumunu gösteren grafik

Grafik (4) Hangi dilden kaç kelime kullanıldığını gösteren grafik

Grafik (5) Anlam olaylarının yüzdesini gösteren grafik

Grafik (6) Eşdizimli Yapıların Sıklık Oranı

ÖN SÖZ

Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî, edebi açıdan ziyade dil açısından önemli bir yere sahiptir. Eserin söz varlığı birçok Türkçe kelimeyi barındırması, deyim ve atasözlerine sıkça yer vermesi, eskicil özelliklere sahip olması, Bostan'ın ilk manzum çevirisi olması vb. nedenlerden dolayı dönemin dikkate değer eserlerindedir. Bu çalışmada Hoca Mesud'un Türkçeye verdiği önemin ve Türk diline katkılarının izi sürülmeye çalışılmıştır.

Uzun ve zorlu bir süreç olan bu dönemde her türlü destek, bilgi, birikim ve tecrübelerinden istifade ettiğim, değerli büyüğüm, hocam, danışmanım Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN'e teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım.

Lisans döneminde adını sıkça duyduğum, doktora döneminde dersine girmekten büyük bir onur duyduğum, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Emine YILMAZ'a değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Sözlükçülük üzerine değerli çalışmaları olan sözcüklerin büyülü dünyasının kapılarını açan değerli hocam Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN'a teşekkür ederim.

Doktora ders döneminde bizatihi tanıma fırsatı bulduğum, ufkumuzu açan sözleriyle bizlere yol gösteren Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN'a teşekkür ederim.

İlk eğitimimi aldığım ailem sizlerin emekleri, fedakârlıkları, maddi ve manevi katkıları olmasaydı bugünlere gelemezdim. Değerli eşim, kızlarım sizlerden çaldığım zaman olmasaydı bu noktaya ulaşamazdım. Aile efradıma, arkadaşlarıma en içten duygularıyla teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

XIV. yüzyılda Ferhengnâme-i Sa'dî isimli eserini yazarak Sa'dî'nin Bostan isimli eserinin Türkçeye ilk manzum çevirisini Hoca Mes'ûd yapmıştır. Eser Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Hoca Mes'ûd eserini oluştururken Bostan isimli eserin hepsini tercüme etmemiş içerisinden seçtiği beyitlerin tercümesini yapmıştır. Eser kelime hazinesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Hoca Mes'ûd'un yazmış olduğu Süheyl ü Nevbahar kadar üzerinde durulmamış, gereken önem Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'ye yeterince gösterilmemiştir. Bugüne kadar eserin gramatikal dizini çıkarılmamıştır. Süheyl ü Nevbahar edebi açıdan Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'den değerli olsa da kelime hazinesi ve dil hususiyetleri bakımından birbirleriyle yarışır. Eserdeki kelime hazinesinin incelenmesi ve Tarama Sözlüğüne de katkıda bulunulması üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış eserlerde eşdizimli yapılara yeterince dikkat edilmemesi bu konuyla ilgili müstakil çalışmaların da yetersizliği diğer önemli bir problemdir. Ferhengnâme-i Sa'dî adlı eser üzerine tematik sözlük hazırlama sebeplerimizden başında bu problemler gelmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Köprülü Ferhengnâme-i Sa'dî için bedii olmaktan ziyade lisani bir kıymete hâizdir (Köprülü 1934: 177) diyerek eserin dil açısından önemini vurgulamaktadır. Eserin söz valığını inceleyerek Köprülü'nün işaret ettiği lisani kıymeti ortaya çıkarmak başlıca amacımızdır. Yazmanın gramatikal dizininin çıkarılarak alanla ilgili araştırma yapanların istifadesine sunmak amaçlarımızdan biridir. Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'deki alıntı sözcüklerin tespiti, hangi sıklıkta kullanıldığı ve EAT dönemi yazı dilinde nasıl kullanıldığının araştırılması amaçlanmaktadır. Eserdeki kelimeler, tasnif edilerek Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin ve dönemin söz varlığına katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Eserde kullanılan deyimler ve atasözlerinin tespit edilmesi, günümüzde bu deyim ve atasözleri kullanılıyorsa nasıl ve ne şekilde kullanıldığının izlerinin sürülmesi amaçlanmaktadır. Kelimelerin anlambilimsel yapısının incelenmesi hedeflenmektedir. Böylece kelimeler; temel anlam, yan anlam, eş anlam, çok anlamlılık, karşıt anlamlılık, eş sesli sözcükler, benzetme ve aktarmalar tespit edilerek dönemde nasıl kullanıldığı ve dönemin edebi diline nasıl yansıdığı araştırılacaktır. Eserdeki anlam olayları incelenerek anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi ve başka anlama geçişin tespiti hedeflenmektedir. Eserdeki eşdizimli birliktelikler

tespit edilerek ileride hazırlanması muhtemel Eski Anadolu Türkçesi Eşdizim Sözlüğüne ilham ve kaynaklık etmek amacındayız.

3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Ferhengnâme-i Sa'dî'nin tenkitli metni *Halil Gülenç tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesinde yüksek lisans tezi* olarak çalışılmıştır. Çalışmamız bu tenkitli metne göre yapılacaktır. Dönemin söz varlığı incelenirken yapılacak olan kıyaslamalar Eski Anadolu Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne göre olacaktır. Atasözleri ve deyimler tespit edildikten sonra Türkiye Türkçesi'nde nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır. Anlam olayları EAT'den Türkiye Türkçesi'ne göre belirlenecektir. Eşdizimli yapılar, anlam temelli yaklaşımla belirlenecektir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Halil Gülenç tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılan tenkitli metnin söz varlığını inceleyeceğiz. Tenkitli metinde yapılan düzeltmeler çalışmanın sonunda verilmiştir. Beyit numaraları tenkitli metne göre verilmiştir. Eser 1081 beyitten oluşmaktadır ancak 294 numaralı beyit 295'te sehven mükerrer yazılmıştır. Tenkitli metindeki anlama etki eden yanlış okumalar düzeltilerek verilmiştir.

Bir toplumun yaşam biçimiyle birlikte dinsel inançları, hangi uluslarla ne ölçüde ilişki kurmuş olduğu, nelere değer verdiği, hatta nükteye olan eğilimi hep sözcük varlığının incelenmesiyle ortaya çıkar (Aksan 2015: 16). Türkçe Sözlükte söz varlığı; bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler olarak tanımlanmaktadır. Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin söz varlığı; Giriş, Tematik Sözlük, Kökenbilimsel İnceleme, Anlambilimsel Yapı, Eşdizimlilik ve Dizin olmak üzere altı başlıkta incelenecektir. İşbu amaçla önce eserin gramatikal dizini çıkarılmıştır. Metinde geçen kelimeler isim ve fiil başlıkları altında tematik olarak sınıflandırılmıştır. Ülkemizde yapılan tematik söz varlığı çalışmalarında standart bir yaklaşım söz konusu değildir. Biz çalışmamızı hazırlarken tematik sözlük bölümünün hazırlanmasında *Hatice Şirin User'in Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* isimli kitabından istifade edilmiştir. Her dönemin ve eserin kendine özgü söz varlığının olması nedeniyle Hatice Şirin User'in eserinden farklı tematik sınıflandırmalar da eklenmiştir. Bazı tematik sınıflandırmalara örnek teşkil edecek sözcük olmadığı için çıkarmalar da mevcuttur. Fiiller bölümünde fiiller temalarına göre sınıflandırıldıktan sonra iş ve kılış fiilleri olarak ayrılmamıştır. Yardımcı fiiller ayrı bir başlık

altında incelenmemiştir, temalarına göre fiiller başlığı altında incelenmiştir. Deyimler, atasözleri ve özdeyişler ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Sözvarlığındaki değişmeler ve gelişmeler, genellikle bir dilin başka bir dilden yaptığı ödünçlemelerle, kelimelerin arkaik biçimlerinin kullanılmasıyla ya da yeni kelimelerin kullanım alanına girmesiyle oluşur (Yavuzarslan 2009:222). Eserdeki kelimelerden tarama sözlüğünde az tanıklanmış olanlar ve daha önce hiç tanıklanmamış olanlar seçilerek EAT söz varlığına katkıda bulunulmuştur. Metinde geçen eskicil kelimeler ayrı bir başlık altında verilmiştir. Eseri meydana getiren kelimeler kökenlerine göre sınıflandırılarak Türkçe kelimelerin metin üzerindeki kullanım oranı ve yabancı kökenli kelimelerin sıklık oranı da tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular grafik olarak paylaşılmıştır.

Sözcüklerin anlambilimsel yapısı bölümü sözcük ve anlam, anlam olayları olmak üzere iki başlık altında çalışılmıştır. Sözcük ve Anlam olarak kelimeler temel anlam, yan anlam, eş anlam, çok anlamlılık, karşıt anlamlılık, eş sesli sözcükler, benzetme ve aktarmalar olmak üzere ayrı ayrı incelenmiştir. Anlam olayları bölümünde kelimelerin varsa uğradıkları anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi ve başka anlama geçiş tespit edilmiştir. Eserdeki anlam olayları Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine göre incelenmiştir.

Bir metnin hem sistematik ve eleştirel olarak tam anlamıyla incelenmesi hem de pratik olarak anlaşılıp yorumlanabilmesi büyük oranda eşdizimlilik bilgisine bağlıdır (Ağca 2019:16). Eşdizim bölümünde kısıtlı eşdizimleri; anlam temelli yaklaşımla belirleyerek eşdizimli sözcüklerin geçtiği beyit de verilmiştir. Eşdizimler belirlenirken dil bilimsel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık ve kapalılık, değiştirilebilirlik, anlamsal birlik ve güdüleme kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz kısıtlı eşdizimler; isim+isim, sıfat+ad, zarf+fiil, ad+fiil olarak alfabetik olarak verilmiştir. Elde ettiğimiz bulgular neticesinde çalışmanın sonunda veriler değerlendirilerek sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

HOCA MES'ÛD VE FERHENGÂNÂME-İ SÂ'DÎ

HOCA MES'ÛD'UN HAYATI

XIV. yüzyılın şairlerinden Mes'ûd b. Ahmed'in hayatı hakkında günümüze fazla bilgi ulaşmamıştır. İsmi Mes'ûd olduğunu Ferhengnâme-i Sâ'dî isimli mesnevisinde zikreden şair, Süheyl ü Nev-bahâr'da babasının adının Ahmed olduğunu belirtmektedir. Şeyhoğlu Mustafa'nın gerek Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ isimli eserinde gerekse Kâbûs-nâme çevirisinde Mes'ûd bin Ahmed'den bahsederken 'Hoca' diye hitap etmesi onun ulema sınıfından olduğunu gösterir. Hoca Mes'ûd'un Germiyan Beyliği sınırları içinde doğup yaşadığı kuvvetle muhtemeldir. (Şentürk, Kartal 2012: 91-92).

Hoca Mes'ûd, Süheyl ü Nev-bahâr ve Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi adlı iki eserini de Orhan Bey zamanında yazmıştır. Aşık Çelebi'nin "Egerçi anlaruñ zamânında dañı fenn-i şî're muhtaşş şâhib-i mañlaş kimesne menkûl ve mesmû' degüldür ammâ hiç olmaduğı dañı mañtû' degüldür" sözünden Hoca Mes'ûd'un I. Murad (1326-1389) hayatta olduğu varsayımı da çıkarılabilir. Ayrıca Şeyhoğlu Mustafa, Kenzü'l-Kübrâ adlı eserinde Hoca Mes'ûd'dan "merhum" olarak söz etmemesi de I. Murad döneminde yaşadığına bir kanıt olabilir. Bu bilgilerden yola çıkarak 1300-1370 yılları arasında Hoca Mes'ûd yaşamış olabileceği düşünülmektedir. (Dilçin 1991: 14).

Eserlerinden Hoca Mesud'un, cahillerden yüz çeviren, değerli kimselerle her konuda anlaşabilen, zarif kişilerle dostluklar kurup onlarla birlikte olmaktan zevk alan bir karaktere sahip olduğu gözlenmektedir (Özkan 2013: 215).

HOCA MES'ÛD EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Hoca Mes'ûd, eserinde vezin ve kafîye kusurları bulunmakla birlikte klasik nazım tekniğini iyi bilen, divan edebiyatının estetik anlayışı içerisinde şiirler yazabilen bir şair olmakla birlikte, çevirinin yaratıcı bir sanat yeteneği gerektirdiği sırrını kavramış bir sanatkâr olarak da karşımıza çıkmaktadır. Eserlerini Farsçadan çevirirken, sözcüğü sözcüğüne çevirmeyi düşünmemiş, o söz Türkçe nasıl söylenebilirse ya da o kavram bir Türk'ün kafasında düşünmeden söz durumuna nasıl geçebilirse büyük ölçüde o yolu izlemiştir. Yani Hoca Mes'ûd çeviride, Türkçeye sadece sözcük ve kavramlar aktarmamış yaratıcı sanatkâr yeteneğini de kullanmıştır.

Hoca Mes'ûd'un eserlerinde birkaç beyit dışında “za' f-ı te'life” rastlanmaz. Dili çok sade ve akıcıdır. Türkçeyi kullanmakta üstün bir başarı göstermiştir. Anadilini seven, ona karşı saygılı olan bir şair olarak gördüğümüz Hoca Mes'ûd, Türkçenin bütün anlatım olanaklarını gücü yettiğince kullanarak çok yalın bir dille eserlerini yazmasına karşın Türkçenin darlığından yakınmaktadır:

Bu arada 'özüüm hemîn yeng durur
Ki Türk'ün dili giñ degül teng durur

Hoca Mes'ûd, içinde yaşadığı toplumu tanıyan, toplumun bireylerinin olaylar karşısında etki ve tepkilerinin ne olabileceğini iyi ölçen bir sanatçı kişiliğine de sahiptir. Toplumun gelenek ve görenek uygulamalarını bu yolda sergilediği gibi, halkın kültürüyle, toplumsal davranışlarını simgeleyen atasözleri, hikmet ve özdeyişleri de kullanmakta çok başarılıdır (Dilçin 1991: 17-23). Eserlerini hikmetli sözler, temsiller ve öğütlerle süslemiştir. Onun için eserlerinde halkça söyleyişlere, deyimlere ve atasözlerine çok sık rastlanır (Özkan 2013: 216).

ESERLERİ

Süheyl ü Nev-bahâr:

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden olan Süheyl ü Nev-bahâr mesnevisi, 14. yüzyılda Farsçadan Türkçeye Hoca Mesûd ve yeğeni İzzeddin Ahmed tarafından çevirilmiştir. Eski Türk edebiyatında yazılan ilk beşeri aşk konulu mesnevi olması, dilinin oldukça sade olması esere büyük bir değer kazandırmıştır. Aruzun fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül kalıbıyla yazılan eserde değişik vezinlerle yazılmış 14 gazel vardır. (Ciğa 2013:2). Eserde Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin Fagfurunun kızı Nev-bahâr arasında geçen bir aşk hikayesi anlatılmaktadır. (Dilçin 1991: 69). Süheyl ü Nev-bahâr'ın nüshaları şunlardır:

1. Berlin Devlet Kitaplığı nüshası: Mordtmann tarafından bulunan yazma, 1925 yılında Almanya'da tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Eserin ve yazarının adı eski yazı olarak düzenlenen kapak sayfasında şöyle verilmiştir: “Süheyl ü Nev-bahâr, nâzımı sekizinci 'aşr-ı hicrî şu' arâsından Mes'ûd bin Aḥmed”. 5568 beyit olan bu nüsha, 189 yapaktır ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Sayfa ve yazı boyutları yayımlanmış tıpkıbasımda belirtilmemiştir. Yazı okunaklı harekeli nesihdir. Başlıklar (62 başlık) Farsçadır ve kırmızıyla yazılmıştır. Nüshanın sonunda istinsah tarihi verilmiştir, ancak müstensihin adı yoktur.
2. Dehri Dilçin nüshası: Süheyl ü Nev-bahâr'ın bu ikinci nüshası, Ahmet Talat Onay tarafından Mordtmann nüshasının 1925'te Berlin'de yayımlanmasından bir yıl sonra 1926'da Çankırı'da bulunmuştur. 185 varak 5278 beyitten oluşan yazmadan 12 yaprak kopmuştur. Bu sayfalar

kopmasaydı bu nüshanın beyit sayısı yaklaşık 5623 olacaktı. Nüshanın son sayfası kopuk olduğu için istinsah kaydı yoktur. Ancak, bu nüshanın, yazı, imla ve dil özellikleri XVI. Yüzyıl başlarında yazılmış olduğu kanısını uyandırmaktadır. Bu nüshada 16 minyatür vardır. Nüshanın minyatürlü ve tezhipli olması, bir padişaha sunulmak üzere hazırlandığını göstermektedir. Ya da nüshanın minyatür ve tezhipleri saray nakkaşları tarafından yapılmıştır (Dilçin 1991: 27-33).

Süheyl ü Nev-bahâr' ın mensur nüshaları şunlardır:

- a. İstanbul Nüshası: Nüsha; 17 satır, 47 varaktan oluşup harekesiz nesih şeklinde yazılmıştır. İstinsah tarihi 27 Aralık 1730'dur. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunan nüshada müstensih ve müellif kaydı bulunmamaktadır.
- b. Seyfettin Özege Nüshası: Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu Yazmalar bölümünde yer alan nüsha 13 satır ve 90 yapaktır. Müellif ve müstensih kaydı yoktur. İstinsah tarihi H. 1173 / M. 1759-1760'tır.
- c. Süleymaniye Nüshası: Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud 4828 numarada bulunmaktadır (Ciğa 2013:4).

Ferhengnâme-i Sa'dî:

On dördüncü yüzyıl şairlerinden Hoca Mes'ûd adıyla da bilinen Mes'ûd bin Ahmed'in Ferhengnâme-i Sa'dî adlı 1073 beyitlik mesnevîsi, Sâdî Şîrâzî'nin "Bostân" adlı eserinin yaklaşık dörtte birinin serbest tercümesi mahiyetindedir (Sucu 2006:134). Bostân'ın bilinen ilk Türkçe tercümesi, Hoca Mes'ûd b. Ahmed tarafından manzum olarak 755'te (1354) yapılmıştır (Karaismailoğlu 1992:307).

Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân isimli eserinin muhtasar tercümesi olan Ferhengnâme-i Sa'dî, Hoca Mes'ûd tarafından 755/1354 tarihinde aruzun " feûlün feûlün feûlün feûl" kalıbıyla yazılmış olup 1073 beyittir. Hacim bakımından Bostân'ın dörtte biri kadar olan eser, dinî ve ahlâkî konularda öğütleri ve bunlarla ilgili hikâyeleri ihtivâ eden didaktik bir mesnevidir. Anadolu insanını manen aydınlatmak, onlara çeşitli konularda bilgi ve nasihat vermek düşüncesinde olan Hoca Mes'ûd'un, geniş halk kitlelerine ulaşmak için, o günkü Türkçenin imkânlarını kullanarak eserini yazma gayretinde olduğu görülmektedir. Ekseriyetle Türkçe kelime kullanmaya gayret gösteren, eserine esas aldığı şeh-nâme vezninin Türkçeye uygun olmamasından dolayı sıkışan ve mecbur kaldığı yerlerde Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmaktan çekinmeyen Hoca Mes'ûd, eserinde oldukça sâde ve akıcı bir Türkçe kullanmıştır.

Edebi yönden, müellifin diğer eseri Süheyl ü Nev-bahâr kadar önemli olmasa bile, İrân edebiyatının tanınmış didaktik eseri olan Bostân'ın Türkçeye manzum ilk tercümesi olması, yazıldığı dönemin dil hususiyetlerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Hoca Mes'ûd, Sa'dî'den farklı ve müstakil olarak “sebeb-i terceme-sâhten ve tâyîn-i târîh” bölümünü ayrı yazmış ve “der-nasîhat-ı mülûk ve selâtîn” bölümünü ise, eserine eklemiştir. Ayrıca eserinin asıl bölümünde Sa'dî gibi eserini bölümlere ayırmamış; Bostân'daki tertibe bağlı kalarak istediği kısımları geçip tercüme etmiş ve onlara uygun başlıklar eklemiştir. Hoca Mes'ûd da Sa'dî gibi bazen konu ile ilgili çeşitli hikâyeler anlatmış ve ondan alınması gereken hisseleri belirterek çeşitli telkinlerde bulunmuştur. Ayrıca Sa'dî'de olduğu gibi bazen çeşitli konularda öğüt ve nasihatler veren şâir, bazen de Bostân'da bulunmayan beyitler eklemiştir.

Ferhengnâme-i Sa'dî belirli bir sistem dâhilinde tercüme edilerek oluşturulmamıştır. Sa'dî'nin eserindeki “bâb”ların sayısına ve düzenine bağlı kalmış, bu “bâb”lardan rastgele ve kendisinin hoşuna giden bölümleri seçerek onları tercüme etmiş ve eserini meydana getirmiştir. Ancak Hoca Mes'ûd, Sa'dî gibi eserini bâblara ayırıp göstermemiştir. Sadece her bâb'dan çeşitli beyitleri seçip bâbların sıralanışına göre tercüme etmiştir. Hoca Mes'ûd'un tercüme ettiği bazı beyitler güzel ve parlaktır. Kilisli Rifat'ın belirttiği gibi özellikle Hoca Mes'ûd'un bazı eklemeler yapıp Sa'dî'den tercüme ederek oluşturduğu “der-nasîhât-ı cüvânân” başlığı altında yer alan kısım fevkalade mükemmeldir (Kartal 2013:273-275).

Şair Ferhengnâme-i Sa'dîyi tercüme ederken Sa'dî'nin Bostân'ına fikir ve anlam bakımından sıkı sıkıya bağlı kalması, aynı vezni kullanmaya çalışması birçok beyti söz dizimi açısından zayıflatmıştır. Türkçe kelimeler kullanmaya özen gösteren şair, vezin ve kafiyede zorlandığında Arapça ve Farsça kelimelere de yer vermiştir. Malzeme itibarıyla dili Şeyyad Hamza, Aşık Paşa ve Gülşehri'nin dili doğrultusundadır (Gül 2010: 8). Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi'nin yazma nüshaları şunlardır:

1. Millet Kütüphanesi Nüshası: Yazma divanlar bölümü 300 numarada kayıtlı olan nüshanın aslı önceleri Veled Çelebi'de imiş. Veled Çelebi bundan bir nüsha yazdırarak Ahmet Midhat Efendiye hediye etmiş. Sonra Bu nüshayı Ahmet Midhat Efendi'nin varislerinden biri, bir kitapçıya satmış. Oradan Ali Emirî Efendi satın alarak Millet kütüphanesine koydurmuştur. Bu nüshadan da Bilge kopya etmiş ve 1922-1924 yılında Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi adıyla Veled Çelebi'yle birlikte yayınlamışlardır. Veled Çelebi'deki asıl nüsha da bir yangında yanmıştır.

Bu nüsha güzel nesihle yazılmıştır. Kimi sözcükler harekelenmeden bırakılmıştır. Müstensahi ve istinsah tarihi belli değildir (Dilçin 1991:24).

2. Kopenhag Krallık Kütüphanesi Nüshası: Danimarka Kraliyet Kütüphanesi'nde Cod.Turc. 20 numarasıyla kayıtlıdır. 51 yapraktan ve yaklaşık 1025 beyitten oluşmaktadır. Harekeli nesihle yazılmıştır. Her sayfada ortadan bölünmüş bir cetvelle 2 sütun ve 11 satır bulunmaktadır. Sayfa kenarları kırmızı cetvelle çizilmiştir. Yapraklar bugün kullandığımız rakamlarla numaralandırılmıştır. “Kitāb-ı ferheng-i nāme ez güftār-ı Hoca Mes'ūd” başlığıyla başlayan nüshada toplam 51 başlık bulunmaktadır. Başlıkları kırmızı mürekkepli olan nüshada istinsah tarihi, yeri ya da müstensihe ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Şan 2013: 208).

3. Manisa Muradiye Kütüphanesi Nüshası: Türkçe yazmalar 1856 numarada kayıtlı bir mecmuanın 1-33 yaprakları içerisindedir. Yazısı XV. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bir çeşit taliktir. Kâğıdı abadî, cildi adi meşin, cetvelleri kırmızı mürekkepledir. Her sayfada 17 satır vardır, yazı boyutları 9,3 x 14,65 cm'dir. Başlıklar yazılmamış, yerleri açık bırakılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olabileceği sanılmaktadır. Şerif Hulusi, 1064 beyit olan bu nüsha ile Bilge'nin yayımladığı nüshanın bir karşılaştırmasını yapmıştır. (Dilçin 1991:24-25).

Nüsha, Ali Emîrî nüshasından daha sağlam bir nüshadan istinsah edilmiş olmalıdır. Nitekim Kilisli Muallim Rifat'ın esas alıp tashihe çalıştığı Ali Emîrî nüshasındaki pek çok beyit bu nüshada daha doğru ve aslına uygundur. Ancak bu nüshada da bazı beyitlerin yerleri farklıdır ve bazıları da eksiktir. O halde, iki nüshadan da eski olan başka bir nüsha daha olmalıdır (Şan 2013: 207).

4. İstanbul kitapçılarından Nasrullah Efendinin oğlu Rıza Efendi'deki bir mecmuada Köprülü'nün gördüğünü söylediği nüsha: Mecmualarının boyutları 13 x 18,5 cm'dir. Eser, mecmuanın 86 sayfasına yazılmıştır. Her sayfada 13 satır vardır. Harekeli fakat kötü bir yazıyla yazılmıştır. Bu nüshada 57 başlık ve 1061 beyit vardır. Basma nüshadan daha eksik ve yanlışları daha fazladır.

Köprülü'nün İsmail Hikmet Ertaylan'da olduğunu bildirdiği nüsha: Köprülü bu nüsha hakkında bilgi vermemekte, ancak Kopenhag nüshası ile karşılaştırılıp eleştirili olarak yayımlanması gerektiğini belirtmektedir (Dilçin 1991:24-25). Funda Şan bu nüsha ile Nasrullah Efendinin oğlu Rıza Efendi'deki nüshanın aynı nüsha olduğunu söyleyerek Ferhengnâmenin dört nüshası olduğunu dile getirmektedir (Şan 2013: 207).

1. BÖLÜM

FERHENG NÂME-İ SA'DÎ'NİN TEMATİK SÖZLÜĞÜ

1.1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİL BİLGİSİ ÖGELERİ

1.1.1. Kişi Adları

1.1.1.1. Padişah, Sultan Adları

Behrâm: Sâsânî hükümdarı (380)

Bū Bekr-i S' ad: Eserin takdim edildiği kişi (69)

Ferîdûn : İran'da Pişdâdiyan sülâlesinin hükümdarı (M.Ö. 751) (291)

Ĥüsrev : Sasani hükümdarı (632)

Nuşirevân: Sasani hükümdarı (79)

1.1.1.2. Dinle İlgili Özel İsimler

Bāyezid: Yezid'in babası (626)

Cebrā'îl: Allah'ın emirlerini peygamberlere bildiren vahiy meleği (23, 610)

Ķārûn: Musa peygamber döneminde yaşamış çok zengin bir kimsedir. Malı mülkü ile helak olmuştur. (672, 673, 787)

Mūsî: İsrailoğullarına gönderilen Musa peygamber (24)

Muştafâ: Hazreti Muhammed'in adlarından biridir. (22)

İsâ: Kendisine İncil indirilen peygamber (627)

Süleymân: İsrâiloğulları'na gönderilmiş bir peygamber (73)

Ûc: Firavun'un hizmetkârıdır. Hz. Musa asası ile öldürmüştür. (Tokmak 2018:637) (364)

Yūnus: Kur'ân'da zikredilen bir peygamber (992)

Yūsuf: İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber (379, 992)

1.1.1.3. Destan, Efsane, Mitoloji ve Hikâyelerdeki Özel Adlar

Cām u Giti-nümāy: Keyhüsrev'in dünyada olup biteni görebildiği küre (830)

Cemşid: Efsanevî İran hükümdarlarından biri (114)

Hürmüz: Zerdüştlere hayır Tanrısının adı (79)

Leyli: Leylâ, Saçları gece gibi siyah olan kadın. Leyla ve Mecnun hikayesinin başkahramanı (443, 446)

Mecnûn: Çılgın, deli, divane; çılgınca seven, tutkun manasına gelir. Leyla ve Mecnun hikayesinin başkahramanı (442)

Rağs: Rüstem'in ünlü atı (706)

Rüstem: İran'ın efsanevi ünlü pehlivanı ve savaşçısı (686, 706)

Sām: İran millî destanının en güçlü kahramanı olan Rüstem'in babası (686)

1.1.2. Boy, Kavim, Halk Adları

‘**Acem:** İranlı (150)

‘**Arab:** Arap halkı (468)

Çin: Çinli (817)

Kürd: Kürt (669)

Moğul: Moğol (301)

Tāt: İran soyundan olan bir topluluk (35)

Ṭaṭārî: Tatarlara ait (62)

Türk: Türk milleti (35, 301)

1.1.3. Lisan Adları

Ṭatca: Farsça (53, 55, 173)

Türkî: Türkçe (46, 55)

1.1.4. Yer Adları

1.1.4.1. Ülke, Bölge Adları

Rûm: Anadolu (570)

‘**İrâk:** Ortadoğu’da bir İslam ülkesi (172)

1.1.4.2. Şehir Adları

Merv: Türkmenistan’da tarihi bir şehir (429)

1.1.4.3. Nehir Adları

Dicle: Anadolu’dan doğup Irak’tan geçerek, Basra körfezine dökülen nehir (822)

Ceyhûn: Orta Asya’daki en büyük iki nehirden biri (1031)

Nîl: Afrika’nın en uzun nehri (133)

1.1.4.4. Dağ Adları

Ğuh-ı Elburz: İran’da bulunan Elburz dağı (928)

1.1.5. Eser ve Yazar Adları

Bostân: Sa’dî’nin yazmış olduğı Farsça mesnevi (47)

Gülistân: Sa’dî’nin ünlü Farsça eseri (553)

Ferhengnâme: Sa’dî’nin Bostan adlı mesnevisinin Hoca Mes’ûd tarafından yapılan muhtasar manzum çevirisi (45)

Mes’ûd: XIV. yüzyılda yaşamış Süheyl ü Nev-bahâr ve Ferhengnâme-i Sa’dî eserleriyle bilinen Türk şairi (60)

Sa’dî: Bostan, Gülistan gibi eserleri olan Fars Edebiyatının en büyük şairlerinden (22, 30, 45, 60, 69, 87, 141, 165, 235, 254, 389, 428, 479, 498, 517, 520, 550, 579, 611, 726, 775, 820, 881, 920, 1059)

1.1.6. Niteleme Adları

1.1.6.1. Fiziksel Özellik, Biçim, Durum Bildiren Niteleme Adları

açuk: açık, kapalı olmayan (898, 981)

arı/aru 1: arı, temiz, pak, saf (252, 493, 906, 994, 1070)

aķıcı: akma özelliği olan (240)

bağlu: bağlı, kapalı (285, 599, 897, 898)

berî: sâlim, kurtulmuş (9)

bellü: belli, aşikar (252, 860, 919, 976)

boğm boğm: boğum boğum (899)

boş: dolu karşıtı (145, 413, 609, 624, 625, 805, 823, 1061, 1063)

çatlu: çatık, çatılmış (761, 518)

çepel: kirli, pis, murdar (1070)

depegen: tepeleyen, çok tekme atan (376)

doştoğrı: dosdoğru (907)

dökme: 1. bir yerden bir yere dökülen, aktarılan (802) **2.** kalıba dökülmek yoluya yapılmış (239)

dürlü: türlü, çeşit (150, 387, 475, 635, 679, 854, 1070)

dürlü dürlü: türlü türlü, çeşit çeşit (360)

düz: düz, düzgün (246)

egri: düz olmayan, eğri (698)

eski: çok kullanılmaktan yıpranmış, harap olmuş şey, yeni karşıtı (597)

eskice: biraz eski, yeni olmayan (586)

eşekli: eşekli (950)

farķ: benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, ayırım (177, 959)

fırşat / furşat: herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum (507, 984)

geñez: kolay, āsan (606)

geñezlik: kolaylık, kolay olma durumu (204)

girde: yuvarlak (522, 775)

gizlü: gizli (402, 672)

hāl: durum (927, 474, 789, 1019, 1061, 922)

hālet: durum (894)

hām: ham, idmansız (923, 965)

- ḥarāp:** yıkık viran (100)
- ḥāzır:** hazır, bir iş yapmak için gereken her şey, tamamlamış olan (735)
- içi boş:** içinde bir şey bulunmayan (341)
- iki yüzlü:** iki tarafı olan, iki taraflı kullanılan (901)
- ḳadīm:** başlangıcı olmayan, eski, ezeli (10)
- ḳalan:** öbür, diğer, başka, geri kalan (139)
- ḳısa:** kısa, uzun karşıtı (410, 587, 725)
- ḳollu:** kolu olan (410)
- ḳuru:** 1. Yaş, nemli karşıtı (421, 903), 2. Boş, faydasız, abes, bihude, nafîle, değersiz (341, 349, 583, 823, 903)
- meşgūl:** meşgul, bir işle uğraşan (404)
- mişl:** eş, benzer, örnek (833)
- muḥkem:** sağlam (601)
- nitelik:** keyfiyet, mahiyet (14)
- ola:** ihtimal (49)
- pāk:** temiz (548)
- pās:** kirlilik (571)
- pis:** kirli (592)
- rāḥat:** gönlü rahat, üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde bulunma (81, 350, 1042)
- şarp:** çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert (385)
- şarılı:** sarılmış olan (815)
- şūret:** görünüş, biçim; resim (296, 414)
- şūre:** verimsiz, çorak (524)
- tefāvūt:** İki şeyin birbirinden farklı olması (35)
- temiz:** temiz, pak (902)
- ter:** taze (937)
- tiz:** keskin (239)
- ṭurfa:** görülmemiş, eski, nadir (213)
- ṭurı:** duru, saf, temiz, berrak; durgun, sakin (12, 1034)
- tüş:** denk, eş (102)
- vaşf:** nitelik, bir kimsenin veya bir şeyin taşıdığı hal, sıfat (15)
- yahn:** çıplak, üryan, açık, kapsız, örtüsüz (564, 774)
- yalıncaḳ:** çıplak, üryan cascavlak (566, 567, 1061)
- yaş2:** 1. kuru olmayan (422, 1003)
- zāḥir:** dış yüz, görünüş (878)

1.1.6.2. Ölçü, Miktar ve Derece Bildiren Adlar

ağır: ağır (128, 346, 376)

artuk: başka, gayri, fazla (448, 936)

az: az (19, 176, 222, 408, 631, 675, 725, 847, 868, 943)

azacuk: azıcık (101)

başdan başa: tamamen, bütünüyle (983)

biraz: biraz (44, 489)

bir iki: birkaç (340)

bir nice: Birkaç, birçok, pek çok (28, 813)

bî-şümâr: sayısız, hadsiz, pek çok (98)

bol: bol, fazla (7, 361, 891)

çok: çok, bol (93, 112, 235, 268, 293, 395, 486, 495, 545, 553, 608, 833, 848, 850, 859, 889, 953, 993, 950, 996, 1049)

derin: derin, yoğun, ayrıntılı (612)

eksük: eksik (582)

gezin/kezin: kezin, defa (201, 419, 839)

giçi/kiçi: küçük (269, 258)

ırak: uzak (501)

igen: pek, çok, fazla (9, 43, 86, 148, 163, 198, 203, 373, 410, 448, 487, 521, 675, 920, 1026)

iri: iri, büyük (192)

ķamu: bütün, hep (24, 423, 603, 839, 885, 913, 935, 1011, 1060)

ķati: Çok, çok fazla, iyice, gayet (136, 229, 352, 719)

kem: Noksan, eksik (943, 1052)

key: çok, pek çok; iyi, iyice (93, 165, 224, 293, 580, 942, 1017)

kez: defa (284, 473)

ķıt: az, yetersiz (382)

ķifāyet: yeter miktarda olma, yetme, kâfi gelme (671)

ķoca: büyük (967)

ķüçücük: çok küçük (786)

ķüllī: bütün, hep (600)

nice: nasıl, çok, birçok, hayli, çok kez (101, 123, 278, 311, 328, 331, 358, 377, 425, 434, 509, 537, 557, 560, 566, 572, 580, 742, 752, 813, 814, 840, 972, 986, 992, 1000, 1058, 1076)

niçe: nice (25, 78, 111)

öküş: çok, fazla (47, 162, 266, 359, 445, 628, 643, 650, 725, 784, 912, 918, 1031, 1076)

- şığış:** sayı, adet, miktar, hesap (889)
tab: tamamen, büsbütün, hep (581)
tamām: tamam, bütün, tüm (367, 686)
temām: tamam, tam, eksiksiz, tam olma (267, 355, 694, 923, 965)
temāmet: tamamıyla (172, 245)
tar: dar (651, 774)
tolu: dolu (413, 416, 624, 917, 942)
top: top, bütün, büsbütün; küme, topluluk (270, 283, 302, 440, 516, 532)
toplū: bütün halinde olan (623)
top̄tolu: dopdolu (467, 476)
uvaḡ: ufak, küçük, kırıntı (678)
uzun: uzun, uzunluk (126, 480, 587, 725)
yarı: gereğinden az, tam olmayarak (664)
yavlaḡ: pek, çok, gayet (771)
yüksek: belirli yere göre daha yukarıda bulunan, alçak karşıtı (891)

1.1.6.3. Duyularla İlgili Niteleme Adları

- acı:** acı, tatlı karşıtı (191, 759)
datlu/ taṭlu: tatlı (292, 516, 517, 912)
ḡunuk: soğuk, serin (122)
ılı: ılık (518)
ıssı: sıcaklık, hararet; sıcak (122)
şovuḡ: soğuk (922)
tonuḡ: parlak olmayan, mat (871)
turş: ekşi (517)
turuş: ekşi (289)

1.1.6.4. Renk Adları

- aḡ:** ak (884)
aḡ: beyaz (967)
gök: yeşil (970)
ḡara: siyah (349, 884, 954, 967)

kıvıll: kıvıll, parlak kırmızı renk (425, 778)

şaru: sarı (963)

1.1.6.5. Gösterme Belirtme Niteleyiciler

bu: bu (16, 21, 31, 49, 59, 74, 75, 105, 115, 141, 142, 161, 178, 232, 302, 330, 376, 390, 397, 405, 406, 428, 440, 450, 469, 473, 482, 485, 498, 548, 647, 688, 771, 788, 840, 845, 857, 887, 933, 956, 996, 1012, 1022, 1027, 1060, 1068)

her: her (3, 16, 48, 55, 73, 148, 159, 182, 205, 210, 232, 250, 300, 323, 353, 415, 441, 521, 616, 640, 641, 649, 657, 661, 791, 799, 818, 845, 874, 887, 922, 971, 1003, 1010, 1036, 1048, 1056, 1059, 1070)

o: o (682, 708)

ol: o (43, 91, 102, 106, 107, 108, 120, 140, 151, 154, 170, 180, 189, 210, 216, 261, 273, 294, 310, 340, 354, 369, 381, 389, 423, 431, 439, 463, 476, 477, 519, 534, 539, 543, 548, 565, 573, 666, 707, 728, 737, 747, 749, 750, 762, 763, 779, 794, 795, 797, 799, 800, 803, 810, 872, 899, 924, 951, 975, 1056, 1059)

eyle: öyle (54, 107, 265, 466)

şol: şu (79, 132, 180, 275, 317, 333, 542, 734, 819, 1008, 1064)

şu: şu (48, 57, 59, 104, 119, 195, 274, 286, 350, 372, 402, 486, 574, 596, 629, 634, 658, 752, 756, 801, 821, 833, 908, 927, 982, 1013, 1014)

uşbu: bu, işte bu (1003)

1.1.7. Tarz-Durum Bildiren Adlar

açın: aç olarak, açıklıkla, açıklıktan (112)

ağul: yavaş, sakın, hafif (536)

ağulcağuz: yavaşça (284)

‘alâ külli hâl: hangi durum ve şartta olursa olsun (40, 798)

anca: o kadar, öyle (436, 1003)

ancağ: sadece (1065)

ancılayın: onun gibi (873)

ardınca: arkasından (154)

aşlanleyin: aslan gibi (345)

āsūde: rahat, sakın (298)

- ‘**avratlayın**: kadın gibi (437, 852)
- başdan başa**: tamamen, bütünüyle (983)
- bārī**: hiç olmazsa, hiç değilse, öyleyse (330, 520, 713, 944, 1043)
- bayık**: açık, belli, aşık, gerçek, kuşkusuz, kesinlikle (67, 93, 410, 660, 372)
- becid**: çabuk, acele, derhal (290, 678, 699, 939)
- berāber**: birlikte, bir arada (107)
- beyhūde**: faydasız, boş (695)
- bir**: sadece (371, 408)
- bitevü**: tek parça halinde (900)
- boncuqlayın**: boncuk gibi (416)
- bunca**: epey, çok, bu kadar, böyle (820, 916)
- böyle**: bunun gibi (913, 924)
- çat çat**: dik dik (564)
- dek**: sessiz, sakın (720)
- derhāl**: çabucak (386)
- dik**: yatık durmayan, sert (713)
- dilekce**: dileğince, istediği gibi (904)
- düz**: düz, düzgün (246)
- dürüst**: doğru, düzgün, sağlam (1040)
- düşe tura**: düşe kalka (1033)
- elbetde**: elbette (366)
- erce**: erkek gibi (697)
- eskiyicek**: çok kullanmaktan yıpranmış, harap olmuş şey, yeni karşıtı (773)
- eyi/eyü**: iyi (747, 792)
- eyle**: öyle (18, 118, 150, 216, 230, 731, 839, 857, 884, 945, 1028)
- eyülüğe**: karşına (613)
- fāriğ**: sıkıntısız, rahat (667)
- geñsüzin**: isteği olmayarak, istemeyerek, ister istemez (445, 619)
- gine**: gene, yine (777)
- girü**: tekrar (7, 573, 681, 705, 892, 1007)
- gizlüce**: gizlice (604)
- göyne göyne**: yana yana (1026)
- güle oynayu**: sevinerek, neşe ile (973)
- hāzır**: hazır, bir iş yapmak için gereken her şey, tamamlamış olan (298)
- hoş**: güzel, iyi; tatlı (61, 87, 93, 125, 362, 380, 465, 472, 708, 771, 840, 851, 906, 975)

- hayvānlayın:** hayvan gibi (713, 1055)
- hemîn:** bu bile, tıpkı bu, işte bu (42, 69, 98, 166, 215, 263, 870, 883, 1046, 1065, 1078)
- hergiz:** asla, hiçbir şekilde (574, 1066)
- hep:** Sürekli olarak, her zaman, daima (149, 221, 355, 405, 1016)
- hiç:** hiç, asla (191, 214, 235, 244, 297, 319, 404, 421, 432, 448, 486, 510, 524, 563, 569, 636, 670, 775, 808, 845, 939, 977, 991, 1002, 1007, 1023, 1058)
- illâki:** illâ, her hâlde (654)
- ince:** kalın karşıtı (899)
- ķaba :** kalın, kaba (763)
- ķarınçalayın:** karınca gibi (358)
- ķārūnleyin:** Karun gibi (787)
- ķat ķat:** üst üste (564)
- lācerem:** şüphesiz, besbelli (489)
- muķaķķaķ:** kesinlikle (817, 989)
- muķanneşleyin:** kalles gibi (584)
- mūdām:** devamlı, sürekli (355, 694)
- mūnaķķaş:** nakışlı, süslü (851)
- ne deķlü:** ne kadar (54)
- niteki:** gibi, benzeri, nasıl ki, nitekim (50, 755)
- nitekim:** gerçekten, hakikaten (336, 482, 605, 992)
- sehl:** kolay (204, 900)
- odlayın:** ateş gibi (483)
- oğlanleyin:** oğlan gibi (966)
- olduķķa:** olabildiğince (206)
- oņat:** iyi, güzel, nāfi (35, 178, 183)
- otur otur:** otur otur (764)
- ötrü:** dolayı, sebebiyle (616)
- ‘özürsüz:** özrü olmadan, mazaretsiz (1020)
- pes:** pes, öyleyse, o hâlde (158, 315, 482, 865, 929)
- şafi:** yalnız, sadece (379)
- Sa‘ dileyin:** Sa’di gibi (60)
- saķın:** asla (165, 206)
- süst:** gevşek, zayıf, güçsüz (1054)
- sencileyin:** senin gibi (901)
- sıčanlayın:** sıčan gibi (629)

- şuyınca:** ardından, izinden, peşi sıra (62)
- şâh şâh:** parça parça (85)
- şol kadar:** şu kadar, şunca (1043)
- şöyle:** öyle, onun gibi, olduğu gibi (167, 196)
- şu deñlü:** şu kadar (662)
- şüh:** neşeli ve serbest (993)
- toğru:** doğru (698, 1051)
- uğurlayın:** gizlice, sessizce (280, 283, 700)
- uluyınca:** iniltili ve asap bozucu bir sesle uzun uzun ağlayınca (802)
- yağmurlayın:** yağmur gibi (427)
- yağşı:** iyi, güzel (494)
- yalıncağ:** çıplak, uryan cascavlak (715)
- yalıñuz/ yaluñuz::** yalnız (256, 702, 1042)
- yaluñuzca:** yalnızca (412)
- yavaş:** hızlı olmayan (484)
- yindek:** pek ziyade, daima, hep, mutlaka, muttasıl (222, 653, 946)
- yine:** yine, tekrar (161, 208, 552, 662, 675, 684)
- yirince:** yerinde, uygun, düzgün, eksiksiz (521, 823, 840)
- yirlü yirince:** yerli yerinde (55, 347)
- yoğın:** çapça kalın (899)
- yüzinden:** yüzünden, -den ötürü (731)
- zār u zār :** inleyerek (444)
- zinhār:** asla (481)

1.1.8. Soru-Belirsizlik Sözlere

- kanı:** hani, nerede (69, 417, 520)
- kaçu:** kaçı (250)
- kim3:** kim, hangi kişi (42, 530, 580, 581, 675, 685,1014)
- ne:** hangi; nasıl, ne şekilde, ne (3, 25, 27, 30, 34, 41, 74, 81, 88, 89, 89, 91, 97, 106, 124, 127, 134, 151, 153, 161, 170, 177, 182, 183, 220, 255, 263, 281, 289, 301, 303, 318, 321, 333, 361, 378, 380, 382, 408, 414, 420, 426, 436, 455, 462, 467, 469, 492, 500, 539, 555, 592, 599, 602, 604, 607, 608, 613, 685, 708, 719, 736, 739, 751, 763, 769, 771, 789, 794, 801, 830, 833, 854, 869, 886, 894, 927, 930, 933, 950, 975, 982, 985, 987, 1021, 1022, 1034, 1051, 1068, 1071, 1077)

- nece:** nice, nasıl (970)
- neci:** ne oluyor, ne iş yapar? (530)
- neçün:** niçin, ne için (494, 790)
- ni:** ne (250, 313, 452, 545, 582, 583, 898)
- niceme:** nasıl, ne kadar, her ne kadar? (27, 50, 276)
- niçün:** niçin (442, 474, 873)
- nişe:** niçin, nasıl (330, 437, 856)
- n'it-:** ne yapmak (76, 139, 234, 315, 323, 574, 599, 928)
- nite:** nasıl (26, 55, 82, 99, 125, 169, 175, 191, 217, 262, 282, 283, 340, 374, 445, 488, 492, 493, 529, 534, 561, 568, 571, 593, 596, 626, 676, 689, 700, 820, 827, 831, 887, 913, 1017, 1037, 1048, 1056)
- nitesi:** ne suretle, ne şekilde, nasıl, ne türlü (129, 139, 375, 897)
- nit'ol-:** nite olmak, nasıl olmak (922)
- n'ola:** ne olur, şaşılır mı (37, 46, 550, 1078)
- n'oldı:** ne oldu (69)
- n'olur:** ne olur (133)
- n'olısar:** ne olacak (255)
- neyle-:** ne yapmak (961)

1.1.9. Zamirler

1.1.9.1. Kişi Zamirleri

- aña:** ona (10, 26, 39, 66, 94, 98, 124, 131, 147, 158, 202, 203, 234, 245, 291, 307, 339, 363, 370, 442, 475, 549, 553, 556, 581, 586, 596, 616, 646, 677, 703, 775, 839, 840, 848, 853, 856, 863, 868, 886, 997)
- andan:** ondan (41, 179, 184, 216, 236, 242, 259, 284, 298, 350, 356, 463, 465, 472, 562, 594, 602, 643, 663, 697, 733, 735, 736, 748, 763, 796, 929, 953, 991)
- anı:** onu (32, 40, 45, 53, 159, 166, 173, 186, 188, 210, 218, 225, 272, 358, 434, 454, 478, 545, 552, 555, 560, 589, 605, 628, 635, 641, 715, 730, 745, 771, 789, 847, 850, 860, 892, 931, 973, 1025, 1057, 1077)
- anuñ:** onun (1, 8, 13, 13, 14, 24, 34, 38, 42, 51, 77, 119, 179, 212, 250, 277, 356, 363, 450, 471, 491, 633, 674, 753, 755, 769, 780, 820, 841, 858, 861, 880, 890, 908, 934, 1056)
- baña:** bana (67, 106, 161, 172, 342, 422, 423, 473, 742, 814, 966, 1069)
- ben:** ben, 1. Tekil kişi zamiri (43, 43, 59, 66, 68, 171, 172, 312, 381, 419, 420, 422, 424, 431,

449, 473, 487, 518, 578, 581, 604, 736, 737, 739, 873, 877, 886, 951, 957, 960, 1053, 1074, 1077)

biz: biz (115, 116, 137, 549, 813, 947, 956, 1011, 1078)

o: o (219)

ol: o (7, 17, 21, 22, 42, 67, 74, 75, 75, 76, 80, 101, 103, 105, 126, 152, 181, 227, 263, 298, 302, 326, 351, 361, 371, 399, 405, 430, 432, 447, 485, 515, 516, 532, 544, 549, 550, 551, 565, 580, 581, 582, 607, 614, 617, 643, 656, 657, 661, 667, 675, 731, 739, 743, 791, 804, 811, 812, 834, 916, 928, 929, 1069)

olar: onlar (36, 70, 136, 527, 591, 980)

ona: ona (29)

ondan: ondan (71)

sana: sana (29, 72, 134, 221, 228, 245, 252, 276, 301, 335, 362, 536, 556, 611, 669, 687, 688, 703, 711, 738, 778, 876, 889, 900, 905, 915, 932, 1051, 1066)

sen: sen (19, 26, 77, 78, 87, 107, 118, 140, 146, 177, 187, 195, 198, 200, 217, 218, 221, 223, 227, 228, 230, 231, 240, 242, 250, 266, 272, 280, 297, 300, 322, 332, 336, 344, 346, 358, 370, 419, 421, 422, 426, 428, 441, 454, 458, 478, 503, 515, 526, 534, 535, 543, 544, 545, 546, 558, 567, 579, 581, 585, 589, 600, 610, 617, 632, 641, 654, 655, 684, 676, 690, 695, 702, 719, 726, 727, 734, 736, 738, 743, 747, 775, 787, 795, 798, 800, 803, 806, 808, 811, 812, 831, 860, 866, 868, 879, 894, 903, 904, 906, 911, 920, 921, 926, 934, 935, 939, 950, 979, 981, 982, 996, 1001, 1004, 1008, 1012, 1014, 1016, 1018, 1020, 1031, 1032, 1034, 1037, 1039, 1041, 1057, 1060, 1069)

siz: çokluk ikinci kişi zamri (976, 1081, 818, 957)

1.1.9.2. Dönüştürülük Zamirleri

gendüzi: kendisi (21)

hod: kendi (718, 719, 849)

kendi: kendi (286, 287, 907, 275)

kendü: kendi (124, 152, 662, 721, 758, 874, 288)

kendüzi: kendisi, zatı, şahsı, nefsi (161, 754)

kendüzü: kendisi (543, 875)

öz 1: kendi (61, 63, 81, 86, 134, 135, 446, 452, 492, 494, 614, 723, 898, 981)

1.1.9.3. Belirsizlik Zamirleri

biri: 1. Bir tanesi (828, 891, 902) 2. bilinmeyen bir kimse (544, 772, 829)

birisi: herhangi bir kimse (829)

bir nice: bazıları, bir başkası (12)

filān: falan (642)

fūlān: falan, filan (738)

her biri: ayrı ayrı hepsi (126, 548)

hiç kimse: bir kişi bile, kimsecik (723)

kim1: kimse; kimse ki; kimi, kimisi (11, 38, 48, 205, 210, 361, 845, 936, 1031, 1036)

kimesne: kimse (146, 412, 495, 534, 548, 707, 720, 1001)

kimi: kimisi, kimisini (11, 575, 899)

kimisi: bazısı, birtakımı (575)

kimse: kimse, herhangi bir kişi (18, 67, 144, 148, 159, 169, 187, 203, 218, 286, 374, 377, 442, 476, 505, 540, 571, 579, 593, 596, 640, 655, 744, 756, 775, 792, 832, 834, 854, 861, 871, 874, 940, 1012, 1041, 1048, 1049)

kimsene: kimesne, kimse (400)

nice: çok, birçok (115, 143)

1.1.9.4. İşaret Zamirleri

bu: bu (13, 46, 67, 231, 254, 454, 456, 485, 487, 491, 496, 554, 633, 635, 905, 976, 977, 1004, 1036, 1053)

bular: bunlar (400, 459, 831, 925, 935, 934, 1023)

buncalar: birçokları, birçok kimse (895)

ol: o (3, 158, 622, 681, 682, 686, 739, 883, 891, 1012)

şol: şu (41)

şu: şu (26, 90, 97, 133, 135, 271, 287, 291, 365, 387, 404, 504, 592, 644, 658, 660, 662, 693, 895, 1028)

1.1.10. Edatlar-Bağlaçlar

1.1.10.1. Soru Edatı

mı/mi: (63, 83, 113, 163, 170, 187, 191, 287, 446, 504, 646, 658, 661, 662, 671, 695, 757, 774, 897, 913, 993)

1.1.10.2. Pekiştirme-Vurgulama Edatları

belî: evet (59, 401)

üşde: işte (223)

ma: işte (417)

1.1.10.3. Son Çekim Edatları

birle: ile (268, 934)

berü: beri (423, 953)

bigi: gibi (42, 119, 179, 181, 212, 257, 274, 345, 348, 386, 397, 399, 402, 404, 408, 430, 457, 459, 460, 479, 491, 495, 496, 514, 519, 520, 525, 547, 551, 553, 554, 592, 611, 630, 682, 693, 726, 764, 812, 835, 837, 842, 858, 864, 895, 905, 966, 992, 1004, 1045, 1061)

diye: diye (223, 449)

diyü: diye (44, 272, 640, 927)

gibi: gibi (115, 365, 716, 800)

içün: için (44, 167, 303, 353, 359, 504, 530, 546, 547, 622, 627, 628, 638, 681, 719, 724, 878, 884, 887, 908, 909, 930, 974, 1069)

ile: (112, 172, 271, 313, 367, 392, 404, 445, 449, 467, 513, 557, 667, 696, 723, 756, 809, 819, 916, 1030, 1068, 1080)

işbu: bu, işte bu (57, 670, 842, 985, 998)

karşu: karşı (261, 307, 327, 519, 553)

1.1.10.4. Bağlaçlar

ancak: ama, fakat (414)

bile: dahi; hatta (19, 199, 215, 262, 294, 300, 589, 660)

çe ... çe: ne ... ne bağlacı (353)

çü: Çün bağlacının şiirde vezin gereği kısaltılmış şekli (6, 19, 32, 52, 68, 81, 88, 95, 99, 102, 110, 123, 129, 134, 148, 156, 159, 160, 177, 180, 188, 200, 203, 218, 228, 237, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 264, 276, 289, 290, 292, 309, 319, 325, 382, 383, 384, 405, 426, 454, 461, 468, 469, 482, 483, 488, 490, 502, 506, 508, 512, 535, 538, 550, 551, 552, 556, 568, 573, 590, 604, 610, 620, 635, 640, 648, 669, 676, 677, 681, 694, 703, 709, 731, 755, 757, 765, 766, 767, 768, 769, 775, 776, 778, 790, 800, 807, 825, 838, 865, 873, 874, 877, 882, 897, 930, 934, 947, 949, 959, 969, 985, 987, 990, 998, 1007, 1016, 1019, 1031, 1032, 1035, 1037, 1051, 1062, 1063, 1075)

çün: gibi, nasıl, nice; madem ki; için, çünkü (28, 69, 109, 169, 211, 256, 294, 339, 362, 433, 436, 490, 586, 593, 657, 730, 754, 848, 881, 905, 955, 962, 1033)

çünki: çünkü (258, 780)

dağ: dahi, de (29, 46, 61, 66, 70, 166, 179, 247, 286, 565, 812, 873, 879, 972, 977, 1034, 1074, 1078)

eger: eğer, şâyet (8, 13, 38, 64, 153, 155, 168, 202, 219, 243, 272, 297, 416, 417, 447, 451, 452, 457, 463, 479, 511, 545, 546, 550, 554, 558, 567, 581, 588, 605, 606, 610, 668, 676, 712, 716, 726, 733, 776, 789, 806, 809, 811, 831, 834, 839, 846, 853, 856, 867, 877, 919, 923, 941, 943, 945, 988, 1034, 1052, 1053, 1081)

egerçi: her ne kadar, ... ise de, gerçi (807)

geh ... geh...: cümleleri veya eş görevli sözcükleri kimi kez, kimi zaman anlamlarıyla birbirine bağlayan bağlaç (680)

ger: “eğer” kelimesinin kısaltılmışıdır, nazımda kullanılır. (13, 17, 28, 46, 56, 63, 125, 126, 168, 173, 198, 243, 250, 264, 284, 294, 308, 313, 333, 334, 441, 452, 464, 506, 515, 522, 526, 528, 531, 545, 551, 559, 580, 582, 583, 590, 598, 600, 602, 619, 626, 656, 666, 699, 718, 720, 764, 776, 783, 810, 822, 841, 847, 848, 851, 858, 861, 863, 876, 898, 941, 995, 1027, 1054)

gerçi: aslında, her ne kadar ... ise de, vakıa (161, 665, 673, 979)

hele: madem, madem ki (46, 199, 263, 320, 381, 428, 431, 550, 568, 613, 618, 654, 711, 782, 825, 869, 957, 964, 1024, 1075)

hem: hem (32, 35, 38, 43, 66, 105, 186, 188, 249, 335, 366, 389, 547, 559, 681, 778, 855, 896, 918, 949, 961, 977, 994, 1001, 1043, 1052, 1080)

ki: ki bağlacı (1, 3, 10, 16, 21, 25, 28, 30, 32, 34, 39, 40, 41, 41, 45, 49, 54, 55, 57, 59, 60, 68,

70, 72, 74, 75, 80, 84, 88, 91, 92, 93, 100, 103, 104, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 114, 115, 118, 119, 120,124,127, 129, 142, 145, 148, 149, 152, 154, 159, 163, 173, 176, 179, 180, 185, 189, 190,193, 196, 197, 199, 203, 204, 206, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 227, 229, 231, 235, 236, 239, 240, 244, 245, 246, 259, 260, 261, 265, 266, 273, 275, 278, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 292, 294, 298, 299, 300, 310, 314, 316, 317, 318, 320, 323, 326, 327, 329, 332, 333, 333, 335, 340, 350, 351, 354, 355, 360, 362, 363, 369, 372, 373, 381, 390, 391, 392, 400, 404, 405, 418, 420, 425, 428, 430, 431, 432, 440, 445, 446, 449, 453, 454, 455, 465, 469, 475, 476, 477, 478, 486, 487, 495, 499, 511, 519, 520, 524, 527, 530, 534, 539, 541, 542, 543, 548, 562, 576, 578, 579, 586, 587, 589, 592, 596, 597, 601, 603, 607, 609, 616, 617, 624, 629, 631, 634, 643, 645, 653, 657, 658, 659, 661, 662, 663, 666, 670, 671, 672, 682, 690, 692, 697, 700, 701, 704, 708, 710, 717, 723, 729, 733, 734, 735, 736, 737, 739, 741, 742, 747, 748, 752, 753, 756, 759, 762,763, 771, 773, 777, 781, 782,783, 788, 791, 792, 794, 795, 797, 799,801, 802, 803, 808, 811, 813, 814, 816, 819, 820, 821, 827, 833, 835, 837, 840, 841, 842, 846, 847, 850, 852, 854, 855, 857, 862, 864, 867, 868, 870, 871, 874, 875, 884, 888, 889, 891, 892, 896, 899, 900, 901, 907, 908, 915, 916, 918, 921, 924, 925, 927, 931, 934, 935, 942, 946, 948, 950, 951, 952, 953, 962, 970, 932, 973, 976, 980, 981, 983, 984, 991, 993, 994, 996, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1006, 1008, 1012, 1013, 1014,1018, 1021, 1023,1024, 1027, 1038, 1039, 1041, 1043, 1044, 1048, 1058, 1059, 1065, 1066, 1067, 1071, 1072, 1074, 1080

kim2: kim; ki bağlacı (8, 24, 26, 36, 47, 61, 76, 77, 90, 97, 103, 131, 134, 136, 139, 146, 147, 148, 156, 164, 166, 167, 178, 181, 186, 195, 210, 244, 248, 259,271, 272, 276, 277, 283, 289, 291, 293, 302, 308, 324, 338, 375, 387, 408, 423, 435, 437, 462, 478, 499, 508, 516, 532, 549, 569, 585, 591, 614, 618, 622, 628, 644, 651, 660, 663, 693, 698, 707, 719, 738, 739, 761, 784, 804, 872, 880, 882, 890, 891, 908, 928, 938, 964, 982, 990, 1008, 1009, 1017, 1025, 1028, 1029, 1052, 1056, 1057, 1064)

meger: meğerse, oysa, oysa ki (185, 330, 429, 462, 470, 472, 628, 639, 642, 740, 938, 1025)

ne... ne...: ne... ne... bağlacı (5, 15, 19, 211, 391, 415, 510, 557, 577, 686, 826, 1045)

şāyed / şāyet: eğer (324, 496)

u/ ü: ve (8, 10, 13, 34, 35, 58, 65, 66, 68, 73, 77, 78, 87, 91, 94, 136, 140, 164, 166, 189, 202, 226, 230, 236, 243, 271, 289, 297, 310, 391, 398, 404, 413, 424, 427, 487, 543, 561, 569, 576, 628, 637, 646, 671, 679, 687, 696, 725, 730, 732, 760, 783, 785, 808, 815, 821, 823, 828, 830, 869, 881, 884, 885, 902, 911, 916, 933, 994, 1000, 1011, 1013, 1028, 1067, 1069, 1074, 1081

ve: ve bağlacı (13, 17, 168, 243, 250, 308, 313, 343, 452, 464, 545, 559, 582, 583, 598, 613, 718, 720, 764, 781, 810, 813, 836, 841, 848, 858, 861, 898, 941, 1044, 1054)

velî: velâkin, amma, fakat (41, 59, 683, 702, 705, 749, 750, 937)

velîkin: velâkin, ama, fakat (467, 1037)

veyā: yahut (844)

vü: ve bağlacı (29, 42, 69, 71, 84, 180, 228, 309, 314, 316, 325, 336, 357, 364, 403, 406, 410, 429, 439, 448, 454, 464, 483, 552, 560, 567, 625, 660, 692, 727, 731, 744, 746, 752, 785, 833, 846, 851, 867, 884, 885, 902, 918, 924, 977, 988, 1002, 1026, 1030, 1062)

ya: ya bağlacı (175, 301, 365, 499, 504, 622, 695, 708, 713, 725, 774, 824, 843, 876, 897, 986, 1010, 1041)

ya ... ya: ya.... ya... bağlacı (726, 838)

yaḥu: yahut (277)

yāḥud: yahut, veya (191, 757)

yoksa: aksi takdirde (481)

1.2. KONULARINA GÖRE ADLAR

1.2.1. Zaman

1.2.1.1. Çağ, Devir, Mevsim, Ay, Gün Bldiren Sözler

aḥşām: akşam (167, 668)

ān: an, lahza, dem (391)

ay: yılın 12 bölümünden her biri (190, 680)

bayram: özel olarak kutlanan gün (762)

bugün: bugün (304, 322, 532, 586, 612, 862, 895, 948, 956, 1044)

buḡ gün: sıkıntılı gün, kara gün (260, 363)

dün: gece (135, 257, 406, 953, 998)

düni gün: dün ü gün, gece gündüz (406)

dünin: geceleyin, gece vakti (343)

dün ü gün: gece gündüz (38, 599)

dünin günin: gece gündüz, geceli gündüzlü (82)

dem: an, vakit, saat (43, 108, 140, 261, 290, 310, 649, 922, 976, 982, 998, 1049)

devrān: Zaman, çağ (969, 1001)

gice: gece (42, 126, 127, 134, 318, 377, 472, 560, 561, 565, 657, 685, 754, 779, 952, 972, 986, 995, 1035, 1048, 1056)

gün: gün, zaman (43, 215, 273, 305, 340, 360, 625, 682, 1013, 392, 406, 648, 659, 867, 944, 973, 951)

- gündüz:** gündüz (779)
güz: sonbahar (362)
katı kış: kara kış, çetin geçen kış (131)
kış: kış (184)
kuşluğ: kuşluk, günün sabahla öğle arasındaki bölümü (317)
nevbahār: ilkbahar (99)
ohtn / ohtuñ: vakit, vakitte (79, 543, 986, 1008)
rūzgār/rūzigār: zaman, vakit (68, 98, 489, 789, 975, 1000)
seher-gāh: seher zamanı, seher vakti (407, 466)
şubḥ: sabah vakti, sabah, şafak zamanı (73)
şām: akşam (73, 167)
taqvīm: takvim (773)
tārīh: tarih (58)
vakit/vakt: vakit (188, 190 984)
yaş: doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman (780)
yıl: sene (57, 111, 190, 565, 680, 944)
yarın: gelecek, ileriki zaman (304, 322, 362, 585, 612, 862, 896, 948, 998, 1080)
yaz: yaz mevsimi (184)

1.2.1.2. Zamanla İlgili Diğer Kavramsal Sözcükler

- āḥir :** son, sonraki (233, 659, 735)
aḥsuzda: ansızın (326)
aḥsuzın: ansızın (45, 207, 257, 280, 619, 1005, 1038)
ayruğ: artık, bundan sonra (793)
dāyim: daima (329, 925)
dem be dem: daima, zaman zaman (549)
evvel: ilk (829)
fi'l-ḥāl: o anda, hemen, şimdi (695, 781)
gāh gāh: zaman, zaman, vakit vakit (324, 667)
gehī: ara sıra, bazen (197, 411)
gün ola: zaman gelir (147, 324, 334, 477, 601, 788)
hemān: hemen, derhal, çabucak (439, 673, 816, 898)
hemīşe : daima, her zaman (1064)
henüz: daha, hâlâ (356, 793)

her gün: her gün (122, 659, 952)

ilerü: önce, evvel, evvelki (1055)

imdi: artık, şimdi, o halde (300, 951, 982, 1032, 1049)

nāgāh: ansızın, birdenbire (326)

nāgāhan: ansızın (477)

öğdin: Önce, ilk önce, önceden, daha önce (20, 794, 1046)

şonra: sonra (300)

şonuç: netice, nihayet, akıbet, sonunda (74, 541)

şonuç: netice, nihayet, akıbet, sonunda (142, 784, 861)

şonunda: en son zamanda, nihayetinde (37, 77, 783)

şimdi: şu anda (108, 261, 312)

taşlacak: şafakla birlikte (776, 799)

uş: işte, şimdi; ancak (52, 87, 341, 393, 417, 473, 612, 624, 735, 743, 745, 840, 858, 882, 895, 903, 917, 932, 944, 951, 953, 957, 975, 979, 998, 1020)

vakitsüz: vakitsiz (979)

yıkılasuñ: yıkılacağıın zaman (144)

1.2.2. Kozmografyayla İlgili İsimler

1.2.2.1. Gökyüzü, Gök Cisimleri

ay:Dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer (78, 819, 911)

dünyā: dünya (302, 313, 316, 627, 1012)

gök: gök, gökyüzü (15, 32, 33, 106, 117, 552, 918, 949, 1055)

gün: güneş (911)

güneş: güneş (122, 684, 801, 451, 963)

ılduz: yıldız (794)

keyvān: zuhal gezegeni, satürn (168)

şüreyyā: yıldız takımı, ülker (1015)

ülker: süreyya yıldızı (78, 911)

1.2.2.2. Hava, Meteoroloji Olayları

- bulut:** bulut (682, 683, 819)
gölge: gölge (309)
kar: kar (638, 960, 928)
karluca: karlıca (526)
kum 2: dalga, fırtına (276)
şabā: sabah yeli (955, 1003)
sel: su taşkını (537)
seyl: sel (240, 382)
tūfān: şiddetli yağmur (481)
yel / yıl: yel, rüzgâr (73, 402, 551, 552, 593, 955)
yağmur: yağmur (427, 486)

1.2.3. Coğrafya

1.2.3.1. Kara Kütleleri

- keseek:** taş ve toprak parçası (677)
serā: toprak (1015)
kende: hendek, çukur (546, 547)
kırağ: kenar, kıyı (16)
kum 1: kum (139)
taş/ daş: taş (114,177, 179, 186, 229, 349, 353, 356, 382, 388, 402, 427, 522, 571, 616, 761, 1052)
kuyı/ kuyu: kuyu (385, 802, 897)
toprah/ toprağ: toprak (482, 483, 549, 550, 551, 552, 654, 748, 972, 993, 1003)
tağ: dağ (569)
tūr: dağ (24)
yar: uçurum (257)
yazı: ova, sahra, ıssız kır (62, 669)
yer/yir: yer, toprak, yerküre, ülke, diyar (23, 118, 122, 163, 188, 245, 255, 257, 298, 315, 363, 447, 484, 502, 524, 575, 599, 601, 635, 655, 675, 744, 782, 812, 857, 932, 986, 996, 1011,

1014, 1059)

yir altı: yerin yüzeyi altındaki bölümü (993)

1.2.3.2. Su Kaynakları

bahr: deniz, derya (559)

bıñar: pınar (114, 398)

deñiz: deniz (16, 406, 451, 481, 486)

ırmak: nehir (518, 556, 638, 890, 1038)

kaṭre: damla (240, 451, 486)

1.2.3.3. Coğrafi Yönler

şimāl: kuzey (201)

1.2.3.4. Yer-Yön Adları

alt: üst karşıtı (7, 205, 298, 388, 437, 548, 779)

anda: orada (176, 178, 276, 487, 678, 719, 854, 893, 1002, 1018, 1053)

ara: mahal, mevki, mekan, yer (641, 659, 749, 844)

ara yerde: arada (750, 751)

aşağa: aşağı (537)

aşah: yukarı karşıtı (214, 540)

beri: öte karşıtı (133, 357)

cānib: yan, taraf, yön, cihet (1042)

dāḥil: iç, içeri, iç taraf (957)

iç: dış karşıtı (33, 47, 78, 138, 193, 206, 257, 271, 282, 356, 387, 403, 415, 493, 503, 518, 534, 592, 594, 597, 600, 609, 622, 683, 755, 876, 885, 995)

içre: içinde (242, 351, 542, 607, 647, 704, 955, 970, 991)

öñ: arka karşıtı (79, 375, 398, 556, 803, 929, 1058)

taş 2: dış (876)

taşra: dışarı, şehir dışı (503)

taşrağı: dışardaki (591)

tış: dış (595)

üst: Bir şeyin yukarı, üzeri, alt karşıtı (72, 125, 186, 249, 309, 355, 489, 497, 554, 655, 671, 779, 1002)

üzerine: üstüne (971)

üzre: üstüne, üstünde, üzerine, üzerinde (114, 160, 310, 354, 549, 691, 959, 970)

yan/yaņ: yan, yön, taraf, cihet (258, 398, 527, 616, 632, 685, 890)

yaņa: taraf, tarafta, taraftan, tarafına (120, 442)

yüz 2: cihet, yön, taraf (257, 677)

1.2.4. İnsan, İnsan Hayatı ve İnsani Durumlarla İlgili Adlar

1.2.4.1. Beden, Organlar, Dokular

ağız: ağız (704, 716, 724, 770, 927)

arka: arka, sırt (525, 795, 900)

art: arka, geri (699, 734, 743)

avuç: avuç (637, 666, 792)

ayağ / ayak: ayak (283, 456, 477, 548, 587, 623, 652, 653, 748, 774, 870, 902, 1062)

bağarsak / bağarsuğ: bağırsak (563, 625)

barmağ: parmak (241, 872, 899)

baş: kafa (11, 78, 171, 176, 310, 342, 349, 373, 380, 381, 388, 457, 483, 501, 522, 537, 582, 636, 710, 724, 765, 805, 902, 1039)

beyni: beyin (495, 805, 928)

bicik: meme (892)

bel/bil: İnsan vücudunda karınla kalça arasında daralmış bölüm (889, 952, 983)

boğaz: boğaz (848)

boyın / boyun: Vücutta başla omuz arasındaki bölge (108, 208, 213, 345, 457, 464, 497)

cism: beden (354)

deri: deri, ten (414)

dil 1: dil, tat alma organı (1, 32, 238, 512, 516, 531, 701, 733, 832, 887, 908, 909, 929, 936, 945, 1007, 1028, 1072)

dimāğ: beyin (547)

diş: diş (239)

diz: kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer (817)

el: Tutmaya ve iş yapmaya yarayan bilekten parmak uçlarına kadar olan kolun kısmı (87, 319, 386, 413, 455, 457, 479, 512, 577, 579, 583, 618, 652, 733, 790, 805, 902, 942, 964, 1061, 1005, 1063)

gövde: insan bedeni, vücut (562, 687, 887, 923)

göz: Görme organı (20, 367, 404, 407, 430, 539, 724, 768, 883, 885, 897, 898, 902, 910, 915, 917, 928, 932, 981, 989, 1002, 1047, 1056, 1071)

göğüs: göğüs, sine, bağır (123)

hatt: çizgi, yazı, yüz çizgisi (794)

karak: göz bebeği, bakış, nazar (199)

karın: mide (625, 633, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 660, 841)

kaş: kaş (404, 518, 519, 582, 761, 885, 915)

kelle: baş, kafa (170)

kıl: kıl, tüy (887, 954)

kol: kol (474)

koyun II: Göğüsle elbise arasında kalan kısım (108, 387)

kulaḥ / kulaḥ: kulak (118, 174, 413, 724, 909, 1014)

mi' ad: mideler, kursaklar (923)

mi' de: karın (624, 922)

mühre: Omurga kemiklerinden her biri, omur, fikra, boyun omuru

müşt: avuç (809)

peş: arka, sırt (122)

püşt: sırt, arka (92)

saç: baş derisini kaplayan kıllar (681)

saḳal: sakal (967)

saḳalsuz: sakalsız (806)

simā: yüz (329)

sīne: göğüs (967)

şurat: yüz (906)

sünük: kemik (375, 414, 900, 1006)

ṭamar: damar (602, 892)

ten: vücut (321, 564, 621)

ṭudaḳ: dudak (812)

ṭuluḡ: şakak (954)

vücūd: beden, vücut (450)

yanak: yanak (963)

yürek: kalp, cesaret (860, 892, 917, 943)

yüz 2: yüz, çehre; taraf, cephe (225, 229, 359, 362, 390, 409, 514, 517, 593, 677, 734, 743, 766, 794, 817, 818, 826, 859, 871, 993, 1037, 1072)

1.2.4.2. Vücut Salgıları

gözyaşı: gözyaşı (197)

kan: kan (52, 686, 891, 916)

yaş 2: gözyaşı (916, 1055)

1.2.4.3. Sağlık, Hayat ve Ölüm Bildiren Sözler

baş: yara (561)

bimār: hasta (430)

cān: İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh, hayat (1,256, 417, 565, 600, 687, 745, 852, 1006)

canlu: canlı (414)

çāre: deva (427, 865)

çor: hasta (656)

devā: ilaç, çare (576)

diri: diri, canlı (174,176, 625, 946)

dirlik: sağlık, yaşayış, hayat (299, 550, 846, 962)

ecel: ömrün sonu (37, 169, 566, 1005, 991, 566)

esen: sağlıklı, sıhhatli (140, 503, 1001)

‘illet: hastalık (883)

kötrüm: kötürüm, yüremeyecek derece ayağı sakat olan (927)

kūr: kör (467)

merhem: deriye sürülerek kullanılan, yumuşak ve koyu kıvamda ilaç (199, 391)

ölü: ölü, hayatı sona ermiş, mevta (39, 174, 945, 946)

ölüm: ölüm (179, 770, 982, 1001)

‘ömr-i ‘aziz: aziz ömür (976)

‘ömür: ömür, yaşama, yaşayış, hayat (603, 938, 944)

sağ: sağlam, esen (140)

sağ esen: sağ salim (1041)
sağlık / sağluç: sağlık (432, 672)
sancılı: sancısı olan (560)
şayruluç: hastalık (400)
şinuç: sınık, kırık, çıkık (204)
sınıklı: kırık (121)
şîr: yarık ve delik (111)
sızu: sızı (956)
sin: mezar, kabir (78, 116, 358, 896, 768, 1004)
sökel: hasta (345, 455)
şehâdet: şehit olma (1072)
tiryāk: panzehir (559)
yağır: hayvanların sırtında çıkan yara (128)
zahm: yara (199, 391)

1.2.5. Duyularla İlgili Adlar

aydınlık: ışık, aydınlık (534)
fer: parlaklık, aydınlık (171)
ıssı: sıcaklık, hararet; sıcak (122)
ķaraņu: karanlık (830)
ķoķı: koku (718)
nūr: aydınlık, parıltı, parlaklık (24)
pertev: ışık, parlaklık (24)
revnaç: parlaklık, göz alıcılık (709)

1.2.6. Değer Yargıları

ağır başlu: ağırbaşlı, vakur, ciddi, olgun kimse (836)
aħmak: ahmak, budala, aptal (315, 524)
‘āķil : akıllı (164, 711)
aldağuç: aldatıcı, hilekār (249)
‘ālim: alim, bilen (104, 712)
alu: aşağı, geri, değersiz (343, 543, 895)
aluca: aşağıca (1020)

- ‘**ārif**: çok anlayışlı ve sezgili kimse (448, 634)
- āsâyiş**: emniyet, güvenlik (80)
- aşısuz**: soysuz, asaletsiz, krş. aşısuz (213, 319, 673)
- aşllu**: soylu (602)
- aşşı**: fayda, kâr, kazanç, menfaat (103, 220, 382, 927, 982, 987)
- aşah göñüllü**: aciz, gönlü kırık (329)
- aşaklı**: alçak gönüllü, mütevazı (148)
- aşahlık**: alçak gönüllülük, tevazu (491)
- ‘**āşık**: aşık (417, 452, 456, 479, 810)
- ‘**avān**: zorba, fesatçı, kötü adam (185, 385)
- ayık**: akli başında (410)
- ‘**azil**: görevden alma (829)
- bahādır**: yiğit, kahraman (261)
- bañil**: hasis, cimri, pinti (356)
- bañş**: verme, bağış, ihsan, hibe (302)
- bañşayış**: bağışlayış, ihsan (555)
- bañt**: tālih, kader, kısmet (11, 74, 856)
- bedbañt**: bahtsız, talihsiz (850)
- benlik/menlük**: kibir, gurur (10, 494, 687)
- beyinsüz**: beyinsiz, akılsız (501)
- bıçāre**: çaresiz (845, 1045, 1067)
- biter/beter**: beter (41, 189, 644, 743)
- buñul**: hasislik, pintilik (304)
- bühtān**: iftira (909)
- cāhil**: cahil, bilgisiz (148, 563, 711, 1029)
- cehl**: cahillik, cehalet (204)
- cemāl**: güzel yüz (423)
- ciger**: cesaret (787)
- cüst**: çevik, çabuk hareketli; denk, uygun (55, 136, 1040)
- çevük**: çevik, cevval (395, 767, 1033)
- çirkīn**: güzel karşıtı (757, 859)
- dağal**: hile, oyun (593)
- da‘vī**: dava, mücadele (352, 296, 1021)
- degme**: beğenilmiş, seçilmiş (51, 378)
- dest-gīr**: yardımcı olan, elinden tutan (312)

- devlet:** mutluluk, talih (75, 278, 302, 390, 556)
- devletsüz:** talihsiz (838)
- devrān:**kader, talih (72, 541, 647)
- dilārā:** gönlü süsleyen, sevgili (398)
- dilber:** alımlı, güzel kadın (398)
- dinç:** emin, sakin, asude, müsterih (134, 298)
- dirīğ:** esirgeme (264, 277)
- doğru/ toğru:** doğru, gerçek (165, 228, 598)
- dünyāperest:** dünyaya tapan (843)
- dürüst:** doğru, düzgün, sağlam (55)
- düşmiş:** düşmüş, aciz (323, 317, 328)
- düzenlik:** rahat, asayiş, dirlik, intizam (924, 925)
- edep:** iyi terbiye, nâziklik, usluluk, zariflik (27)
- ebleh:** akılsız, budala (546, 855)
- ehil:** erbap (465, 523)
- ehl-i ādem:** insan erbabı (642)
- ehl-i temiz:** temiz olanlar (31)
- ekdi:** asalak (651)
- el 1: 3.** (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Güç, kudret, tasarruf, tesir (8, 72, 96, 163, 394, 440, 647, 770, 1027)
- emīn:** güvenilir, güvenli, emniyetli (23, 377)
- er:** yiğit, bahadır, kahraman (41, 160, 257, 329, 414, 437, 615, 620, 655, 714, 717, 748, 845, 853, 990, 1022)
- erlik/erlük:** yiğitlik, kahramanlık, mertlik (116, 584, 686, 766, 846, 905)
- eren:** kahraman, bahadır, yiğit, ermiş (265, 274, 281, 348, 512, 857,1069)
- eyü/eyi:** iyi (111, 190, 299, 314, 337, 583, 727, 728, 760, 786, 824, 878, 904, 1020, 1023, 1036, 1050)
- eyü ad:** İyi bir şekilde anılmak , kişinin yaptığı güzel işlerle hayırlı yad edilmesi (1010)
- eylük:** iyilik (154, 175, 238, 269, 351, 384, 454, 513, 521, 866, 878, 930)
- fazilet:** erdem (880)
- fażl:** iyilik, fazilet, erdem, lütuf (52, 230, 867, 1074)
- felek:** baht, talih (172)
- fi'l:** hareket, davranış (1013)
- fitne:** karışıklık, kargaşa (246, 747)
- fitne yolu:** Fitne, fesada sebebiyet verecek hareketler, olaylar (237)

- fuzûl:** gereksiz, haddini bilmez kimse (528, 847, 1018)
- fürümânde:** âciz (305)
- ğaraż:** hınç, kin (479, 807)
- ğarîb:** garip, acayip (122, 431)
- ğayretsüz:** gayretsiz, çalışmayan, çaba göstermeyen (861)
- key ad:** iyi ad, kişinin yaptığı güzel işlerle iyi bir şekilde anılması (70)
- ğıybet:** dedikodu (732, 908, 837)
- gökçe:** güzel, hoş giden (1007)
- gökçek:** güzel, sevimli, hoş (592, 836, 859, 757)
- görklü:** güzel, gösterişli (818)
- görgü:** terbiye (681)
- görgülü:** görgüsü olan (429)
- güç:** güç, kuvvet (236, 574, 194, 436, 574, 557, 440, 147)
- gür:** galip (242)
- gürbüz:** sağlam, güçlü ve iyi gelişmiş (328)
- güzend:** zarar, ziyan (383)
- hadd:** insanın yetki ve değeri (59, 449)
- hakk(ık):** doğru (88, 727)
- hakkâyuh:** hakikatler, gerçekler (662)
- halâş:** kurtulma, kurtuluş (821)
- hased:** kıskançlık, çekememezlik (883)
- hasen:** güzel (738)
- hatâ:** yanlış, yanlışlık, yanılma (2, 152, 246)
- heybet:** korku ve saygı uyandıran görünüş, büyüklük, ululuk (151, 537, 691, 837, 846)
- hıfz:** koruma, saklama (902)
- himmet:** yardım, gayret (290, 320)
- himmetsüz:** gayretsiz, emeksiz (795, 842)
- hor:** değersiz, hakir (538, 844, 1066)
- hoş:** güzel, iyi; tatlı (25, 391, 418, 429, 723, 758, 882)
- hoşluk:** güzellik, hoş olma durumu (289)
- hüb:** güzel (595, 818, 819, 884, 992, 817)
- hulk-ı zişt:** çirkin huy (233)
- hüner:** beceri isteyen ustalık, beceriklilik (225, 243, 591, 701, 717, 782, 785, 854, 879, 1020)
- hünermend:** hünerli, marifetli (365)
- hürmet:** saygı (637, 711)

- hüsn:** güzellik (801)
- ımyşak:** yumuşak huylu(198)
- ırz:** namus, iffet (807)
- ihsān:** iyilik etme; bağış, bağışlama (13, 336, 888)
- ihtiyār:** seçme (578)
- izāz:** ağırlama, ikram etme (916)
- izzet:** büyüklük, yücelik, ululuk (450, 646)
- kadir:** değer, kıymet (486, 325, 841, 806, 1057)
- kahr:** zorlama, zorla bir iş gördürme (8, 842)
- kanā'at:** yetinme, fazlasını istememe (615)
- kāni':** kanaat eden (666)
- karan:** hor gören, karalayan (795)
- kavī:** kuvvetli, güçlü (143, 157, 147, 410)
- katılık:** güçlük, şiddet, meşakkat, sertlik (784)
- kehel:** tembel (767)
- kem:** kötü, fena (240, 487)
- kerīm:** cömert, kerem sahibi (674, 862)
- kemāl:** olgunluk (696)
- kerem:** bağış olarak verme, iyilik, cömertlik, eli açıklık, lütuf (173, 350, 523)
- kesb:** kazanma (314)
- key kişi:** olgun kimse (1037)
- kıymet:** değer (592, 719)
- kīn:** birine karşı duyulan öç alma durumu, (288)
- konukluq:** misafirlik (28)
- kovci:** dedikoducu, münafık, gammaz (746, 749)
- kut:** uğur, baht, talih (1045)
- kutlu:** uğurlu, hayırlı, mübarek (762)
- kuvvet:** güç (347, 552, 888, 9365, 1045)
- lāyık:** uygun, münasip (523, 886)
- luḫ:** hoşluk, güzellik; iyi muamele, iyilik (13, 247, 289, 921)
- ma'rifet:** ustalık, hüner, uzmanlık (341, 932)
- mazlum:** zulüm görmüş, kendisine zulmedilmiş (110, 118, 217)
- mel'ün:** lanetlenmiş (673)
- menfa'at:** çıkar (178)
- merd:** yiğit (319)

- mesāvī:** kötülükler, fenalıklar (832)
- miskīn:** aciz, zavallı (100, 112, 119, 539, 767, 945, 1060, 1067)
- mu‘aṭṭal:** boş, işsiz (231)
- muḥanneṣ:** kalles, korkak, namert (273, 584)
- muvāfiḳ:** uygun, münasip (523)
- müdbir:** talihsiz, bedbaht (838)
- müflis:** iflas eden (331, 752)
- müft-ḥor:** bedavacı, bedava yiyici (844)
- mūnis:** uysal, sevimli (992)
- müşkīl:** zor, güç, çetin (580)
- mūna‘am:** nimete nāil olmuş kimse (331)
- müşfiḳ:** şefkatli (196)
- nā-ḥaber:** habersiz (430)
- nāḥaḳ:** haksız, boş (88)
- nāḥoşlıḳ:** nahoş olma durumu (840)
- nākes:** cimri, pinti; insanıyetsiz, alçak (247, 690)
- nāḳıṣ:** tam olmayan, eksik, noksan (696)
- nāmūs:** iffet (500, 604)
- naşīp:** nasip, kısmet (297)
- nāzenīn:** işveli, cilveli, nazlı (923)
- necāt:** kurtuluş (684, 1081)
- nef‘:** fayda, çıkar, menfaat (314)
- nīk-baḥt:** talihli, mutlu, bahtiyar (226, 322, 536)
- nīkü-nihād:** yaratılışı, mayası iyi olan (124)
- öç:** intikam (296)
- ‘özr:** özür, mazeret (2, 1014, 1019, 1030, 1078)
- pākbāz:** sadık, vefalı (813)
- perākende:** dağınık (546)
- perīṣān:** acınacak durumda olan, zavallı (123)
- rāḥat:** gönlü rahat, üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde bulunma (75)
- revā:** yakışır, yerinde, uygun (244, 466, 1040)
- refi‘:** yüce, yüksek (1057)
- riyācı:** riyakār (609)
- rāh:** yol, usul, tarz, sistem (608)
- riyā:** ikiyüzlülük (606, 876, 603)

rūzigār: felek (676)

rüşvet: vazifeli bir kimsenin elindeki imkanları para veya mal karşılığında kötüye kullanması; bu şekilde verilip alınan para veya mal (88)

şabr: sabır (394, 392, 445, 865)

şafā: saflık, berraklık (871)

şāhib-cemāl: güzel yüzlü, güzel (820)

şāhib-hüner: hüner sahibi (717)

şāhib-nazar: görüşü kuvvetli (813)

şālūsluḡ: iki yüzlülük (835)

sehiv: yanıldı, hata (882)

serpençe: kuvvetli, zorlu, güçlü el, güç, kuvvet (502)

suçlu/şuclu: suçlu (8, 200, 873)

şıdḡ: doğruluk (1080)

şuḡ: suç (1065)

şer/şerr: kötülük, fenalık (176, 314, 317, 416, 750)

şūriş: karışıklık, kargaşalık (469)

taḡammül: İnsanın kötü, güç durumlara karşı koyabilme gücü, katlanma (778)

taḡşir: kusur, kabahat (1078)

ṭāli‘: talih, şans (576, 614)

ṭamā‘ / ṭamā / ṭama‘: açgözlülük (245, 491, 632, 636, 637, 640)

ṭamā‘ cı: tamah eden, tamahkār (843)

ṭanuḡsuz: şahitsiz (1021)

ṭayak: mesnet, dayanılacak şey (958)

tekye: itimat, güvenme (662)

teşviş: İnsanın zihnini meşgul eden şey, gāile, karışıklık (1070)

uḡrı: hırsız (372, 377)

ulu: Çok büyük, pek önemli (106, 142, 162, 266, 269, 343, 367, 501, 502, 542, 783, 836, 839, 868, 1015, 1021)

ululıḡ/ululuk/ ululuḡ/ ululuk: azamet (27, 227, 325, 491, 497, 500, 501, 675, 679)

uşlu: akıllı (83, 315, 410, 692, 701, 715, 737, 846)

usta: eli uz, işinin eri, becerikli, mahir (740)

uz: usta, mahir (253, 758)

vaḡār: ağırbaşlılık (709)

vefādār: vefalı (446)

virgü: atıye, ihsan, bahşiş (201)

- yalan:** doğru olmayan, uydurma (925, 1022)
- yaman:** fena, kötü (494)
- yaramaz:** faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü (202, 241)
- yaramaz iş:** boş iş (722, 1016)
- yarar:** faydalı (105, 208, 255, 955)
- yatlu:** kötü (506, 516)
- yavaş:** Yumuşak huylu, yumuşak başlı (746)
- yavuksuz:** sevdiği olmayan (1061)
- yavuz:** Kötü, fena (103, 175, 182, 188, 222, 257, 314, 368, 374, 384, 497, 514, 516, 521, 522, 524, 526, 531, 673, 727, 728, 758, 760, 772, 786, 792, 808, 824, 870, 875, 1024, 1061)
- yavuz ad:** kötü bir şekilde anılmak (111)
- yavuz iş:** suç, günah, kötülük (6, 97, 337, 1010)
- yavuzluk:** kötülük, fenalık (513, 866, 875)
- yig:** daha iyi, üstün (42, 145, 169, 181, 182, 216, 219, 236, 259, 284, 316, 371, 376, 385, 477, 525, 562, 594, 634, 643, 656, 666, 695, 697, 733, 739, 748, 770, 772, 774)
- yigrek:** yigrek, daha iyi, daha üstün (499, 613, 651)
- yigit:** yiğit, genç, delikanlı (165, 174, 470, 801, 955, 959, 967)
- yigitlik:** yiğitlik, gençlik (948, 968, 973)
- yigrek:** daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir (88, 156, 179, 426, 455, 761)
- yüce:** Yüksek, büyük, ulu, ulvi (32, 320, 806)
- yücelik:** ululuk (500)
- ẓa'if:** güçsüz, kuvvetsiz (147, 325)
- ẓālim:** zalim, zulmeden (149, 370)
- ẓāyī'**: ziyan olmuş, boşa gitmiş (676)
- zebūn:** güçsüz, zayıf, aciz (113, 242, 506, 1067)
- zişt:** çirkin (762, 884)
- ziyân:** zarar (327, 987)

1.2.7. Duygu Ruhsal Durum

- ‘aceb:** hayret, gariplik, şaşılacak şey (27, 83, 931, 993)
- acı:** Istarap verici, üzücü (393, 394)
- āh:** feryat, inilti (117, 157, 189, 1047)
- āh-ı seḥergāh:** seher vakti çekilen ah (110)
- ‘ar:** utanma, utanç (994)

- arı gönül:** gönlü, kalbi saf temiz olan (654)
- ‘**aşk:** aşk, seveda (391, 427, 428, 434, 439, 440, 453)
- ‘**ayb:** ayıp, kusur, eksiklik (225, 721, 743, 878, 880)
- ayruluk:** ayrılık (445)
- bâtm:** iç (877)
- belâ:** gam, keder, musibet (77, 205, 393, 638)
- cevr:** eziyet, cefa (791)
- derün:** iç, öz, gönül, yürek, ruh (871)
- dirîgâ:** yazık, eyvahlar olsun! (973, 976, 1000)
- elem:** acı, üzüntü, keder (692)
- endîşe:** düşünce; vesvese, merak, kaygı; gam, keder; şüphe; korku (49, 251, 330)
- evl:** korku (1013)
- ferâgat:** hakkından kendi isteğiyle vazgeçme (260)
- ferâgatlık:** hakkından kendi isteğiyle vazgeçme durumu (949, 1035)
- feryâd:** haykırış, çığlık (187)
- gam:** tasa, keder (1051)
- gam-güsâr:** gam keder gideren, teselli veren (754)
- ğaraşlu:** kin güden (207)
- ğarîblik:** gariplik (789)
- gezend:** musibet, bela, felaket, afet (105, 238)
- gönül:** Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı
(32, 91, 93, 94, 121, 123, 145, 189, 285, 305, 321, 332, 333, 343, 430, 507, 651, 704, 724, 756, 820, 932, 1013, 1080)
- gönli tar:** içi sıkıntılı olan kimse (91, 333)
- göynük:** acı, hicran, ızdırap, keder (72)
- guşsa:** keder, tasa, gam (558)
- gümân:** zan, şüphe (361)
- hacalet:** utanma, utanç (1021, 1039)
- haşlet:** insanın yaratılışından gelen özellik, huy (229)
- hasret:** özlem (304, 313, 864)
- hasta-dil:** hasta gönüllü, gönlü hasta (216)
- hasûd:** haset eden, kıskanç (293, 682, 881)
- hâtır:** zihin, fikir; keyif, hal, gönül (50)
- hayâ:** utanma duygusu (544)
- hayf:** eyvah, yazık (390, 984)

- hıŧāl:** hasletler, huylar, güzel huylar (679)
- hıŧm:** kızgınlık, öfke (8, 210, 211, 1043)
- hicāb:** utanma, sıkılma (731)
- hulk:** huy, tabiat (338, 758, 870, 759)
- huli:** huylu, tabiatlı (516)
- hulū:** huylu , tabiatlı (497, 828, 836)
- hūy:** mizaç, tabiat (786)
- içi kara:** kara gönüllü, fena kalpli (333)
- inŧāf:** acımaya, vicdana veya mantığa dayanan adalet (211)
- kaķıġan:** hiddetli (198)
- kaıd:** endiŧe (336, 664, 1007)
- kaıġı/ kaıġu:** kaıġı (299, 650)
- kaıgulu:** kaıġılı (124, 657, 942)
- kaıy:** kaıġı, endiŧe, tasa (44, 299, 321, 338, 545, 754)
- kaısu:** sıkıntı, eziyet (271, 802)
- kinlū:** kinli, kindar (246)
- korhu:** korku (99, 786, 987, 1049, 1050)
- maıleme:** zulüm, adaletsizlik, haksızlık (152)
- melāl:** can sıkıntısı, usanç, üzüntü, keder (820)
- melūl:** kederli, mahzun (43, 424)
- meyl:** ilgi, gönül verme (443)
- miġnet:** sıkıntı, üzüntü (151, 527, 760)
- müfsid:** araboıan, fesat çıkarıcı (248)
- nāz:** naz, cilve, eda (271, 785, 809, 916)
- nihād:** huy, yaratılıŧ, tabiat (233)
- ri' āyet:** uyma, boyun eğme; sayġı (523)
- piŧmanluk:** piŧmanlık (207)
- sa' ādet:** mutluluk (60, 232, 533, 555, 841, 1036, 1072)
- sevdā:** aŧk (406, 434)
- siret:** bir kimsenin ahlakı, seciyesi (906)
- siriŧt:** yaratılıŧ, huy, tabiat (884)
- ŧād:** sevinçli, neŧeli (124)
- ŧefkat:** ŧefkat, sevecenlik (246, 372)
- ŧek:** ŧüphe, kuŧku (182, 281, 469, 929)
- ŧaı 2:** hayret, ŧaŧılacak ŧey (554, 965)

- taş bağır:** katı yürekli (333)
- tekebbür:** kibirlenme, büyüklenme, çalım, kurum (247)
- tekellüf :** gösteriş (234, 849)
- teşnî^c:** ayıplama, kötü görme, ayıp ve çirkin bulma (863)
- tevakku^c:** bekleme, umma, ümit etme (641)
- ud:** haya, edep, ar, utanma (50, 384, 1016)
- umu:** ümit (330, 935)
- ümîd/ümîz:** ümit (493, 582, 1063, 1064)
- üren:** insaf (137)
- yüz şuyı:** ar, hicâp, hayâ, namus ve şeref (529)
- zahmet:** güçlük, sıkıntı, eziyet (217, 1035)
- zebûnlık :** zayıflık, acizlik (600)
- zevk:** zevk, haz (456, 964)
- zulm:** eziyet, cefa (95, 373)
- zulmet:** karanlık (684)
- zulüm:** eziyet, cefa (109, 370)

1.2.8. Bilinçle İlgili İsimler

- ‘akıl:** akıl (234, 413, 434, 448, 646, 671, 727, 751, 769, 783, 867, 902)
- ‘akıl:** akıl, us (164, 181, 209, 210, 439, 440, 664)
- ağlama:** anlamak işi, kavrama (610)
- ağlamaklılık:** anlama, kavrama (883)
- delü:** deli (460, 860, 459)
- düş:** rüya (90, 521)
- esrük:** sarhoş (395, 410, 395)
- hayâl:** hayal, imge, hülya (443)
- huş:** akıl, şuur (413, 472, 726)
- mest:** sarhoş (465)
- mestlik:** sarhoşluk (506)
- meyperest:** şarap düşkünü (459)
- şanııcı:** düşünceli (826)
- şeydâ:** aşkından deli divane olmuş, mecnun (410)
- uş:** akıl (500)
- fehîm:** anlama, kavrama, idrak (724, 783)

ma^ʿnī: ma^ʿnā (31, 34, 35, 56, 296, 297, 352, 414, 463, 553, 819)

uyḥu/ uyḫu: uyku (217, 367, 407, 669, 979, 982)

1.2.9. İstek- Arzu Adları

dilek: istek, talep (532, 686, 461)

heves: istek, arzu (971)

ḥırṣ: sonu gelmeyen istek (483, 628, 687)

irādet: irade, istek (533)

ḳabūl: bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma (1018)

maḫşūd: istek, arzu, gaye (67)

murād: istek, dilek, amaç (320, 756, 685)

niyet/niyyet: Bir şeyi yapmayı önceden isteyip düşünme, maksat (94, 468)

şehvet: cinsel istek (810)

1.2.10. İnsan Dışı Varlıklarla İlgili Adlar

1.2.10.1. Bitkiler

1.2.10.1.1. Bitki ve Ağaç Adları

ağaç: ağaç (61, 85, 184, 191, 202, 362, 366, 369, 524, 601, 777, 891, 955, 912, 1059)

aḡu aḡacı: zakkum (191)

gügem: bir çeşit dağ eriği (388)

ḳamış: kamış (421, 470, 912)

mişe: meşe (251)

naḫl: hurma ağacı (913)

ot: ot (365, 616, 903, 970)

şaman: saman (816)

servü: servi (991)

sögüt: söğüt ağacı (572)

ūd: öd ağacı (61, 471, 1048)

zaḳḳūm: zeğirli bir ağaç türü (184, 570)

sarmısak: sarımsak (509)

üzerlik: bir bitki türü (61)

yaprağ: yaprak (561, 680)

yonca: yonca (65)

yoşun: yosun (603)

1.2.10.1.2. Tahıl Adları

arpa: arpa (190, 656)

buğday: buğday (190, 1058)

sūsām: susam (816)

1.2.10.1.3. Çiçek Adları

çiçek: çiçek (773)

çigdem: çiğdem (963)

ğonca: açılmamış çiçek (bilhassa gülün açılmamışı) (65, 716)

gül: gül (65, 362, 466, 509, 553, 554, 572, 778, 799, 803, 869, 914,963, 964, 989, 993, 1000, 1011)

1.2.10.1.4. Bitki Bölümlerini Bildiren Adlar

budağ / budak: budak, dal (160, 532, 540, 572, 778, 1061)

çepel tohum: kalitesiz tohum, randımanı düşük tohum (192)

diken: diken (130, 223, 369, 616, 778, 869, 964)

dip: dip, kök (160, 202, 254, 365, 603, 699)

kök: kök, sap (85, 369, 528, 601, 602)

körpe: dalından yeni koparılmış (989)

tohum/ tohum: tohum (188, 337, 363, 364, 433, 532, 1059)

1.2.10.2. Hayvanlar

1.2.10.2.1. Hayvan İsimleri

‘akreb : akrep (176)

arşlan/aslan/aşlan: aslan (251, 267, 345, 435, 436, 437, 438, 439, 629, 831)

aru: arı (658, 912)

at: at, beygir (62, 380, 618, 949, 950, 1004)

balıĝ / balık: balık (918, 992)

buĝur: buĝra, deve (213)

bülbül: bülbül (553, 799, 960)

behāyim: dört ayaklı hayvanlar (903)

çetük: kedi (379, 525)

çekürge: çekirge (347, 653)

davar / çavar: binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik hayvanı (180, 181, 376, 520, 569)

deve / dive: deve (138, 395, 468, 469, 705, 817, 978)

dilĝü / dilkü: tilki (267, 345)

eşek: eşek (182, 469, 505, 627)

gölük: eşek beygir gibi yük hayvanı (128, 130)

hayvān: hayvan (180, 713, 1055)

ılan / yılan: yılan (250, 388, 558)

ılkı: at sürüsü (456)

it: köpek (103, 181, 251, 267, 375, 525)

kaplan: kaplan (267, 629)

karınca: karınca (113, 333, 347, 358, 557, 653, 896, 918, 981, 1068)

kirpi: kirpi (420)

koym / koyun: koyun (83, 158, 383, 476, 815)

kulan: İki üç yaşında dişi tay, kısarak (997)

kuluĝ: at veya eşek yavrusu (640)

kurd / kurt : kurt (83, 159, 268, 336, 379, 383, 393, 620, 628, 918)

kurt 2: Bazı böceklere verilen ad (399)

kuş: kuş (113, 336, 360, 368, 458, 463, 628, 918, 988, 1006, 1007)

kuzkun: kuzgun (960)

neheng: timsah (770)

öküz: öküz (599, 816)

pārs: panter (340)
peleng: pars (1068)
pīl: fil (243, 339, 340)
serçe: serçe (379)
sıçan: sıçan (629, 630)
siņek: sinek (311, 457, 894, 895)
şīr: aslan (502, 557)
şīr-i ner: erkek aslan (243)
ţāvus: tavus kuşu (870, 961)
tâzī: tazi, av köpeği (62)
toğan: doğan kuşu (958)
tosun: genç haşarı, hayvan, danalıktan yeni çıkmış boğa (380, 618, 1004)
ulağ: posta tatarı, burada maksat Tatar hayvanı (464)
pervāne: Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek (399)
ţāla: bir çeşit deve, çatal tırnaklı hayvanların yavrusu (181)
yavru / yavru: hayvan yavrusu (250, 620)

1.2.10.2.2. Hayvan Vücutunda Bulunan Bölümleri Bildiren Adlar

but: hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü (347)
per: kanat (368)
kanat: kuşlarda uçmayı sağlayan organ (960)
nāfe: misk âhûsu denen bir ceylân türünün göbeğindeki, içi misk denilen güzel koku ile dolu kese (914)
pençe: yırtıcı kuşların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları (435, 436, 438, 439, 926)
yüñ: kuş tüyü (961)

1.2.10.3. Olağanüstü Varlıkları Bildiren Adlar

dīv: 1. dev (212, 385, 463, 464, 485, 704, 758) 2. Şeytan (828, 835, 1037)
feriştah: melek (212)
ferişte: melek (463, 828)
hūr: cennet kızı, çok güzel kız veya kadın (755)
hümā: talih kuşu (360)
iblis: şeytan (192, 384, 1023)

melâik: melekler (918)

perî: cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen bir ad (9)

şeytân: iblis (1068)

1.2.11. Gündelik Yaşam Ögeleri

1.2.11.1. Beslenmeyle İlgili Sözcükler

aç: tok olmayan (310, 649)

açlık: aç olma durumu (643)

boğaz ekdisi: obur (651)

boğaz esîri: obur (652, 848)

içim: Bir yudumda içilecek miktarda olan (647)

nefes: soluk (623, 971, 985, 1006)

nüş-â-nüş: sürekli içilen, içtikçe içilen; içe içe, içtikçe içerek (393)

perveriş: besleme, beslenme, yetiştirme, yetiştirilme (488)

şuşalık: susuzluk (133)

şusuz: susuz, suyu olmayan (418)

tena^{cc}um: nimetlenme, bolluk içinde yaşama (215)

tok: tok (310, 664)

1.2.11.1.1. Yiyecek

aş: yemek (112, 177, 317, 331, 344, 519, 657, 733, 1055)

azıḡ: azık (301)

bal: bal(292, 570, 658, 759, 912, 927)

bâr: yemiş (1059)

bekmez: pekmez (658)

dâne: kuş yemi (113, 360)

elma: elma (547)

et/it: et, lahm (811)

etmek: ekmek (177, 341, 342, 664, 674, 811)

fıstık / fıstuḡ: fıstık (495, 885)

ḡelvâ: helva (759)

ḥurmā: hurma (191, 815, 912)

ḳalye: Sade yağ ile pişirilmiş etsiz yahut az etli kabak veya patlıcan yemeği (767)

ḳoz: ceviz (996)

lavāş: ince pide, yufka (823)

loḳma: lokma, sokum (563)

lūt: lezzetli yemek (970)

peynir: peynir (340, 630)

şoğan: soğan (495, 547)

şeker: şeker (63, 394, 642, 644, 912)

ṭa'ām: yemek, yiyecek (629, 921, 923, 924)

üzüm: üzüm (561, 680)

yağ: yağ (416)

yimek: yemek (180, 519, 974)

yemiş/yimiş: meyve (184, 337, 366, 369, 532, 540, 601, 777, 891)

1.2.11.1.2. İçecek

āb-ı ḥayāt: bengi su, ölümsüzlük suyu (684)

cülāb: gül suyu (518)

gülāb: gülsuyu (63)

ḳarluca şu: Yaz aylarında yüksek dağlardan getirilen karlarla soğutulmuş su (526)

sirke: Salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm, elma, limon vb. suyu (645, 759)

su / şu: su (12, 115, 133, 137, 240, 382, 418, 504, 507, 574, 647, 670, 682, 683, 802, 809, 924, 983, 1032, 1038)

süd: süt (890, 892, 966)

şarāp: alkollü içki, mey (403)

şerbet: şerbet, içilecek tatlı şey (63)

zülāl: içilmesi güzel, saf su (504)

1.2.11.2. Giyim-Kuşam

başmak: ayakkabı (342, 774)

bürüncek: baş örtüsü, çarşaf (766)

çukāl: içi ipek hırka (564)

- çul:** genelde kıldan yapılmış kaba dokuma (505)
etek: etek (417, 419, 444, 691, 823)
eyin: giyecek elbise (252)
giyesi: giysi, elbise (851)
hırka: hırka (411, 415, 606)
kaftan: çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi (586)
niķāb: yüz örtüsü, peçe (818)
ton: elbise, kılık kıyafet (493, 597, 607, 592, 586)
yaka: Giysilerin boyna gelen bölümü (252, 1039)
yiņ: elbise kolunun el üzerine gelen kısmı (801)

1.2.11.3. Ziyet Eşyaları

- boncuķ:** boncuk (64, 416, 637)
tāç: taç (164, 226, 310)
tāc-ı şāhenşehī: yüce padişahlık tacı (171)

1.2.11.4. Ulaşım Araçları

- gemi:** gemi (16, 137)

1.2.11.5. Müzik Aleti

- bemm:** tambur ve sazların en kalın sesleri veren teli (458)
çalģu : çalgı (458)
dūdük: İçinden hava geçirildiğinde ses çıkaran araç (471, 472, 473)
dühül: davul (127, 341, 509, 980)
dünbek: dümbelek (764, 978)
nevbet: askeri mızıka (956)
ney: kamıştan yapılmış üflemeli bir çalgı (470)
rebāb: bir çeşit saz, müzik alaeti (999)
zīr: tambur ve sazların en ince sesleri veren teli (458)

1.2.11.6. Ziraat İle İlgili Adlar

bāġ 2: bağ, bostan (160, 680, 748, 890, 955, 960, 991, 1011)

bostān: sebze bahçesi (937)

biçülü: biçili (957)

gülistān: gül bahçesi (964)

harman: harman (327)

hāşıl: Yeni başak tutmaya başlamış yeşil ekin (192, 363)

hürmen: harman (419, 433)

sebzezār: yeşilliği çok olan yer, sebze bahçesi (970)

yem: hayvan yiyeceği (627, 904)

1.2.11.7. Yol, Yolculuk, Hareket Bildiren Sözcükler

iniş: inme işi (725, 537, 933)

iz: iz (21, 397)

yokış/yokuş: yokuş (725, 933)

ka-dem: adım, ayak (549, 827, 1055)

kārbān/ kārvān/ kervān: kervan (128, 136, 372, 978)

kesek yol: taş topraktan oluşan yol (677)

pīç: kıvrım, büküm, dönemeç (448)

raht: yol levazımı, yola çıkarken alınan eşyâ, yol malzemesi (980)

revān: yürüyen, giden (472, 687)

yaya: yürüyerek giden kimse (183)

tarīk: yol (872)

vāşıl: ulaşan, varan (480)

yayaç: yaya, yayan, piyade (587)

yayan: yaya (139)

yol: yol (18, 20, 183, 223, 224, 227, 258, 402, 448, 466, 598, 670, 671, 791, 827, 897, 920, 1069, 1071)

yolcu: yolcu (671)

yol gidici: yolculuk eden (402)

yol izleyici: kılavuzluk eden, yol gösteren (23)

1.2.11.8. Ekonomi-Ticaretle İlgili Adlar

1.2.11.8.1. Maddi Durum, Parasallık Bildiren Adlar

aķçe: küçük gümüş para (805, 943)

altun: bu elementten yapılmış para (235, 239, 300, 353, 355, 426, 589, 678, 719, 850)

‘āriyet: ödünç (586)

ayğut: karşılık, karşılık olarak (526)

bāç: vergi (155)

cevāhir: cevherler, değerli taşlar (702)

dünyālık: mal, mülk, servet, para (492)

genc: hazine, define (104, 672, 787)

genc-i Kārūn: Karun’un hazinesi (17)

ħalāk: nasip, hisse (965)

ħarç: masraf, harcanan para (850, 588, 648)

ħazine: Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını (145)

ħesab: hesap (998)

māl: bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey; varlık, servet (40, 131, 156, 264, 368, 378, 520, 664, 679, 847, 862)

mülk: ev, dükkân, arâzî gibi taşınmaz ve gelir getiren mal (10, 245)

metā’: mal, ticaret malı (426)

ortak: ortak (833)

pul: bir akçenin üçte biri (505, 589, 666)

rūzî: nasip, kısımet (847)

sermāye: ana para (941, 987)

sūd: fayda, kâr (941)

tevfîr: çoğaltma, artırma (104)

ülü: hisse, pay (828)

yan 2: cep, kese (299, 595)

yancuķ: para kemeri, kese (64)

1.2.11.8.2. Maden Adları

altun: altın (425, 504, 590)

baķır: bakır (425, 588, 590)

demür: demir (435, 438)

güher: gevher, cevher, mücevher, inci (357, 489, 637, 676, 605, 177)

gümiş: gümüş (588)

la‘l: parlak, kırmızı renkte değerli bir taş (204)

şadef: sedef (357, 488, 693)

şāhvār: şahlara layık olan iri taneli inci (489)

incü: inci (64, 416, 693)

1.2.11.9. Yerleşim Yerleri, Mimari Yapılar, Konum Bildiren Adlar

1.2.11.9.1. İl, Vatan, Yurt

il: 1. memleket, ülke, yurt (90, 91, 106, 796)

il gün: memleket, mülk, vatan (100, 665)

1.2.11.9.2. Kent

belde: kasaba, şehir, diyar (821)

şar: şehir, memleket (856)

şehir: kent, şehir (101, 429)

1.2.11.9.3. Mimari Yapılar

bārgāh: sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan (219)

burç: kale, hisar (158)

çadır: çadır (282)

çeşme: çeşme (115)

değirmen: değirmen (779)

ev: ev (43, 412, 670, 688, 761, 762, 764, 768, 769, 781, 798, 809, 851, 924)

eyvan: köşk, büyük salon (168)

günbed: kubbe (996)

ılışu: sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam (271, 572)

‘imāret: bayındırlık, aş evi (90, 670)

kaşr: köşk (117)

köşk: bahçe içinde yapılmış, süslü ev, kasır (667)

sarāy: Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı (671, 911)

ṭam: ev, üzeri örtülü yer, dam (214)

1.2.11.9.4. Yer-Mahal Adları

‘**ālem:** dünya, cihan, alem, kainat, evren (142, 288, 302, 370, 450, 548, 615, 1009)

cihān: dünya, âlem (36, 68, 71, 95, 116, 152, 235, 245, 315, 371, 467, 647, 756, 821)

bazār: çarşı, alışveriş yeri (764, 940)

bucaḳ: köşe (411, 672, 830)

çevre: etraf, muhit (551, 615, 878)

dehr: dünya, cihan, alem (842)

depere: tepesine doğru (514)

duvār: duvar (254, 699)

engebe: arızalı, meyilli yer (1004)

eşik: eşik (4, 929)

ḡūşe: köşe (576)

in: Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk, mağara (176)

‘**isyān obası:** kargaşa olan yer, ayaklanmanın merkezi (26)

ḳapu: kapı, makam, huzur (3, 109, 120, 306, 490, 568, 581, 596, 633, 639, 753, 763, 932)

ḳat: kat, yan, huzur, ön (31, 200, 220, 310, 432, 737)

menzil: konaklanan yer, varılacak yer (827, 978)

mejdān: meydan (75, 232, 283, 440, 949)

oba: bir oymağın oturduğu yer (441)

penāh: sığınma, sığınacak yer (92, 200)

sa‘ ādet sarāyı: mesut bahtiyar yaşayanların merkezi (141)

sıḡıncaḳ: sığınacak yer (1069)

ṭamlı: damı olan (214)

yāban/ yabān: İssız kır, ova, insandan hali yer (153, 569)

yöre: mahal, civar (781, 1016)

1.2.11.10. Araç-Gereç Eşya Adları

1.2.11.10.1. Kırtasiye Araç Gereçleri

defter: bir araya tutturulmuş kağıt yaprakları (920)

kalem: kalem (277, 279, 386, 692, 710, 1051)

kitâb: kitap (57, 818)

1.2.11.10.2. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Araç Gereçler

bağ 1: bağ, ip, düğüm (652)

bend: bağ (202, 238, 285)

balta: balta (366)

boyınduruş: Araba çeken veya çift süren hayvanların boyunlarına geçirilen ağaç (577)

dizgin: gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış (619, 1005)

dolav/tolav: dolap, bostan sulamak için gözleri bağlı bir beygir tarafından döndürülmek suretiyle bostan kuyusundan su çekmeye yarayan düzenek (459, 599)

kafes: kuş kafesi (985, 1006, 1007)

kemend: hayvanları yakalamak için kullanılan ucu ilmikli uzun ip (169, 997)

pây-bend: At vb. hayvanların yürümesine engel olmak için ayaklarına vurulan bağ, köstek (997)

mehâr: devenin burnuna geçirilen ve yular bağlanan halka; gem, yular (137)

teber: balta (189)

tuşak: köstek, bağ, ayak bağı (652)

üzegü: üzengi (1005)

1.2.11.10.3. Bir Mesleğin İcrasında Kullanılan Araç Gereçler

ağaç: sopa, değnek (587)

çeküç: çekiç (514)

mehek: mihenk (719)

neşter: neşter, cerrahide kesme işlemlerinde kullanılan bıçak (241)

örs: üzerinde maden dövülen demir araç (514)

terâzû: terazi (346, 1052)

vezn: ölçü, tartı (608)

yüzük kaşı: Yüzük üzerinde taş yerleştirmeye yarayan oyuk bölüm (229)

1.2.11.10.4. Isınma ve Aydınlanmada Kullanılan Araç Gereçler

- çıra:** Çam vb. reçineli ağaçlardan elde edilen yağlı ve çabuk yanan odun parçası (101)
çerağ: mum (371, 995, 1073)
dutruk: ateş tutuşturacak çörçöp (749)
ķandil: aydınlatma aracı (911)
ķav: ateş yakmak için kurumuş, kof duruma gelmiş ağaç kabuğu(781)
ķor: kor, iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası (387, 488, 1066)
mūm: mum (229, 534, 701, 800)
odun: odun (365, 366, 466)
ķem: mum (50)

1.2.11.10.5. Kılık Kıyafet Yapımında Kullanılan Araç Gereçler

- aķlas:** bir kumaş çeşidi (505)
ķıkrık: iplik bükme, iplik sarma vb. işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap (220)
ķoņ: ham kösele, deri (556)
ibrişim: kalınca bükülmüş ipek iplik (399)
ip: iplik (815)
ķumāş: kumaş (353)
pambuķ/ panbuķ: pamuk (174, 781)

1.2.11.10.6. Ev Eşyaları, Gündelik Kullanılan Araç ve Gereçler

- anahtar:** anahtar, açar, açkı (594)
‘aşā : asa (364, 962)
ayna:ayna, gözğü (871)
bāliş: yastık (522)
beşik: bebeklerin yatırıp uyutmaya yarayan küçük karyola (894)
bıçak: bıçak, kesici alet (108)
cām: içki kadehi, bardak (393)
ķanaķ: çanak (293)
ķevgān: değnek, ucu eğri sopa (440)
ķūp: Saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası (815)
dōšek: yatak, dōšek (281)
furun: fırın (649)

gözü: ayna (467, 571, 1047)

hôn: sofraya, ziyafet (956)

hurde: değersiz şey, kırıntı (712)

ķab: kap (349, 504, 583)

kilit: anahtar (936)

miftāh: anahtar (568)

nerdübān: merdiven (491)

perde: kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü (7, 193, 711, 819)

sifāl: toprak kap (504)

sini: üzerinde yemek yenilebilen büyük tepsi (554)

sofra: sofraya (519)

sürme: sürgü (407)

şişe: şişe (385)

tağar: kap, çanak, çömlek, küp (608, 609, 623)

tahta: tahta (16)

yatak: yatak (281)

yük: Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi (128, 140, 205, 213, 347, 376, 528, 577, 815)

zilü: kilim (655)

1.2.11.11. Madde Adları

ağü: zehir (292, 644, 842)

balçık: çamur (858)

çamur: çamur, balçık (603)

misk: güzel kokulu madde (945)

müşk: misk (546, 914)

nesne: şey, nesne (47, 56, 86, 631, 743)

od: ateş (61, 387, 399, 473, 484, 649, 683, 781, 1048)

toz: toz (507, 959, 1002, 1038)

zehr: zehir (559)

zerre: çok küçük parçacık (451, 538, 1003)

1.2.12. Sosyal Hayat, Toplumla İlgili Adlar

1.2.12.1. İnsan, Kadın, Erkek

ādem: insan (103, 112, 132, 180, 181, 182, 186, 331, 414, 469, 485, 622, 646, 651, 780, 859)

ādemī : insan, insanoğlu (180, 182, 288, 351, 352, 633, 696)

‘**avrat:** kadın (274, 279, 437, 708, 752, 762, 763, 764, 770, 772, 773, 774, 775, 798, 852, 854, 1017, 1018, 1019, 1020, 1022)

buluç: erkekliği olmayan kimse (706)

emred: tüysüz genç (798)

er/ir: erkek (357, 766, 768, 1020)

ḥātūn: kadın (281, 755, 801)

ins: İnsan (9)

insān: insan (336)

ḵarıcuḵ: karıcık, kadıncağız (220)

ḵız: dişi çocuk (802, 891)

ḵişi: İnsan, adam, kimse (17, 20, 37, 39, 41, 65, 75, 81, 83, 102, 112, 113, 154, 161, 164, 177, 179, 181, 183, 193, 207, 213, 217, 225, 232, 240, 247, 248, 257, 259, 266, 270, 273, 277, 294, 311, 319, 335, 338, 340, 343, 344, 359, 363, 365, 368, 372, 375, 378, 385, 384, 418, 422, 433, 435, 439, 514, 519, 522, 533, 535, 539, 555, 574, 588, 594, 602, 630, 636, 640, 673, 677, 679, 686, 689, 694, 700, 702, 714, 715, 721, 723, 728, 737, 738, 746, 771, 783, 814, 828, 830, 834, 835, 849, 851, 853, 861, 863, 865, 867, 878, 897, 928, 933, 942, 972, 986, 999, 1010, 1025, 1052, 1058)

zāt: kendi (10, 15)

1.2.12.2. Yaşam Evreleri

genc: yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı (145, 354)

ḵarı: yaşlı (268)

ḵoca: yaşlı (136, 776, 950, 958, 975, 1071)

ḵıfl : küçük çocuk (25, 966)

ḵocalıḵ: ihtiyarlık (959, 968)

1.2.12.3. Aile, Akrabalık ve Evlilik İle İlgili Adlar

- ana:** anne (576, 660, 893)
ata: baba (196, 310, 471, 611, 784, 796, 797, 889, 1038)
‘avrat: karı, eş (301, 765, 766, 767, 768, 769)
baba: baba (763)
er: koca, zevc (752, 755, 760, 762, 765, 766, 767, 772, 1017)
ergen: bekar, evli olmayan (856)
eş: karı kocadan her biri (814)
maḥdūm: oğul (662)
oğlan: erkek çocuk (64, 307, 660, 729, 791, 794, 797, 802, 804, 893, 965)
oğul: erkek evlat (71, 196, 301, 611, 780, 782, 784, 793, 796, 813, 891)
öksüz: anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk) (308)
öz 2: üvey olmayan (808)
uḡt: kız kardeş (79)
yetim: yetim, babasız (307)

1.2.12.4. Unvanlar ve Makam İle İlgili Adlar

- ağa:** ağa, büyü, efendi, amir (106, 494, 685)
baş: önder (299)
beg/bey/big: bey, ileri gelen nüfuzlu kimse (168, 258, 259, 515, 544, 561, 615, 812, 837, 1050)
beglik/beylik: beylik (166, 788)
bey: bey, ileri gelen nüfuzlu kimse (168, 561, 615, 837)
fermāndih: hükmü geçen, verdiği emri dinlenen (171)
fır‘ avun: Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan (837)
ḥākim: Hükmeden, buyruğunu yürüten, hâkimiyet kurmuş olan, egemen (99, 536)
ḥudāvendigār: hükümdar (1053)
manşib: makam, mevki (827)
melik: hükümdar, padişah (82, 125)
nāzır: bakan, nazar eden (735)
pāzişāh: Padişah (84, 105, 130, 150, 153, 157, 158, 167, 219, 324, 666, 668)
pāzişahlar başı: Krallar kralı, sultanlara tac giydiren yüce padişah (4)
serfirāz: başyüce, seçkin, mümtaz (636)

- serîr:** taht (73)
- server:** baş, başkan, reis, ulu (23, 689)
- serverlik:** server olma durumu, ululuk, büyüklük (905)
- sultân:** hükümdar (158, 392, 631, 669)
- şâh/şeh:** padişah, hükümdar (85,91, 92, 95, 104, 109, 123, 151, 196, 397, 415, 508, 608, 663, 667, 937, 1025)
- şân:** şan, şöhret, ün (888)
- şehriyâr:** padişah, hükümdar (228)
- şöhret:** ün (687)
- taht:** Hükümdarların oturduğu büyük koltuk; hükümdarlık makamı (11, 125, 164, 226, 669)
- ta pu:** huzur, makam (753)

1.2.12.5. Kişisel Yakınlık Derecesi Bildiren Adlar

- ‘adüvv:** düşman, hasım (385)
- aḥî :** arkadaş, dost (873, 1034)
- ağyâr:** başkaları, yabancılar, eller (915)
- ayruk:** başka, diğer, öteki (124, 215, 294, 303, 315, 344, 348, 529, 657, 790, 793, 862, 959)
- cân:**dost (589, 886)
- dost:** Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş (221, 222, 312, 394, 441, 478, 513, 740, 910, 1011, 1027, 1028)
- düşmen:** düşman (163, 194, 198, 222, 239, 261, 280, 292, 312, 338, 507, 513, 530, 688, 689, 739, 740, 741, 742, 1025, 1027, 1028)
- el 2:** yabancı (348)
- ğayr:** başka kimse, başkası (523, 930)
- ḥabîb:** sevgili (429, 455)
- ḥalîl:** dost (12)
- ḥaşm:** düşman (238, 545, 506)
- hem-nişîn:** beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş (747)
- il oğlanı:** eloğlu, yabancı (805, 808)
- konşî:** komşu (875, 1043)
- maḥbub:** sevgili (431)
- müsâfir:** konuk (853)
- nigâr:** resim gibi güzel sevgili (819)

sevgülü: sevgili (196)

tufoyl: davetsiz misafir (28, 990)

yad: yabancı, ecnebi, garip (38, 766, 768, 780)

yağı: düşman (262, 272, 652)

yār: dost; sevgili; tanıdık, ahbap (91, 221, 276, 292, 408, 422, 426, 438, 444, 454, 476, 477, 481, 498, 597, 610, 754, 756, 769, 960, 975, 1043, 1044)

yār-i muvāfıq: münasip sevgili (753)

yoldaş: yol arkadaşı, arkadaş, dost (154, 780)

1.2.12.6. Meslekler

‘āmil: vergi memuru (107)

‘ases: gece bekçisi (377)

atlu: ata binmiş kimse, süvari (275)

başahçı: tarlalarda kalmış başakları veya bağlarda dökülmüş meyveleri toplayan kimse (327)

bāzārcı: pazarcı (942)

bezirgān: Tüccar, tacir (109)

cāndār: askeri muhafız (1054)

cerrāh: cerrah, hekim (199)

çobān: hayvan sürülerini otlatan kimse (83, 158, 159)

deveci: deve kervanını güden kimse, deve sürücüsü (138)

dihkān: çiftçi (708)

dilenci: geçimini dilenerek sağlayan kimse (844)

ekinci: çiftçi (93, 155)

eskici: eski eşya alıp satan kimse (668)

hekīm: doktor, tabip (570)

helvācı: helva yapıp satan kimse (645)

kedhūdā: kâhya (575)

kimyācı: kimyacı (424)

mu‘allim: öğretmen (975)

muhtesib: zabıta memuru, şehremîni (1052)

muṭrib: bir musiki aleti çalan kimse, sazende (279, 456)

naḳkāş : nakkaş, nakışçı(404)

pāsbān: gece bekçisi (127, 158)

pehlivān: güreşçi (988)

pîşe: sanat, meslek (790)
sākī: içki dağıtan kimse (403)
şarrāf : kuyumcu (589)
sārvān: Deveci, deve sürücüsü, sarban (978)
ṭabīb: hekim, doktor (429, 431, 560, 565)
ṭahīnci: tahin yapıp satan (816)
yazıcı: yazıcı, kâtip (386)

1.2.12.7. Bodun, Boy, Oymak, Halk

‘ām: herkese ait, umuma mahsus, avam tabakası (712)
boy: kabile (907)
el altında: tebaa, maiyet (72, 541)
ḥalk: halk, insan topluluğu (86, 96, 103, 198, 219, 288, 298, 322, 371, 403, 430, 511, 539, 594, 596, 803, 822, 824, 825, 826, 832, 863, 865, 884)
ḥāş ü ‘ām : seçkin kimseler ve halk (58, 821)
il: Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası (852, 936)
ḳamu ḥalk: Bütün halk, insanoğlunun tamamı (349, 1042)
ḳavim: kavim, millet (139, 196, 299)
millet: sınıf, topluluk (25)
ra‘iyyet: bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk (85, 92, 94, 95, 150, 158, 667)

1.2.12.8. İletişim, Etkileşim

bili / bilü: bilgi (294, 413)
biliş: 1. bildik, tanıdık, dost, aşına (38, 66, 422, 1029)
biti / bitü: mektup, yazılı kâğıt (607, 640, 1029)
çav: yüksek ses, şöhret, nam (95, 709)
cevāp: cevap, yanıt (401, 438, 443)
delil: kanıt (720)
dil 2: lisan (506, 511)
dil bağı: söyleme kudretini engelleyen (530)
dilce: dilde, dil ile (34)

- dilsüz:** ses çıkarmayan, sessiz olan (402, 692)
- emr:** emir, buyruk (37)
- epsem:** sessiz, sesi çıkmayan, susan (531, 711)
- fermān:** emir, buyruk (13)
- fikir:** fikir, düşünce (44, 52)
- haber:** Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi (189, 248)
- hak söz:** doğru söz, yalan yanlış olmayan söz (88)
- hakıçün:** ant içmek için söylenen bir söz (1069, 1070, 1071)
- harf:**söz, lāf (1051)
- hāşılı:** sözün kıtası, kısacası (480)
- herze:** boş lakırdı, saçma (42)
- hoş dil:** tatlı dil (520)
- hoş öğüt:** Hoşa gidecek, kişiyi doğruya götürececek öğüt (47, 611)
- hoş sözlü:** güzel konuşan, sözleriyle insanları etkileyen (757)
- hüküm:** hüküm, emir (13, 1008)
- ilm:** bilme, biliş; okuyarak öğrenilen bilgi (25)
- istimāf:** kulak verme, dinleme (462)
- keleş:** müzakere, müşavere, istişare (648)
- kov:** dedikodu, gıybet (770)
- kulavuz:** kılavuz, rehber (21, 727)
- nişād:** bir kimseye yemin vermek (953)
- öğrenmek:** bilgi edinmek (470)
- öğüd/öğüt:** öğüt (201, 208, 254, 389, 413, 498, 511, 611, 612, 621, 697, 785, 797, 909)
- öğütçi:** öğüt veren (613)
- pend:** öğüt, nasihat (202)
- rāy:** fikir, görüş, düşünce, ray (671, 867)
- re'y:** oy, düşünce, görüş, fikir (268)
- şanu:** fikir, düşünce, istek, emel (1024)
- şav:** söz (412)
- şavt:** ses, sadâ (56)
- şağa ne:** seni ilgilendirmez anlamında kalıp söz (877)
- şohbet:** söyleşi, yârenlik, hasbihâl (834)
- şoy:** söz, haber (22, 906)
- söz:** kelam, laf (1, 18, 20, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 45, 53, 69, 87, 105, 141, 165, 178, 223, 228, 247, 389, 390, 407, 412, 446, 500, 534, 536, 645, 693, 694, 696, 700, 703, 704, 707, 708,

713, 722, 724, 734, 740, 742, 771, 828, 852, 859, 881, 1000, 1022, 1028, 1044, 1072)

ulağ: haber ulaştırın (724)

ün: ses, sada (82, 118, 456, 458, 509, 763)

ürce söz: boş laf (697)

va‘d: söz verme, üstüne alma (69)

v‘az: vaaz, dini konuşma (69)

ya: şaşkınlık bildiren söz (175, 504)

yad söz: başkasına ilişkin söz (51)

yatlu söz: kötü söz, kem söz (733)

yavuz söz: kötü söz, kem söz (722)

1.2.12.9. Kimlik, Ad, Unvan

ad: isim (1, 38, 39, 111, 447, 665, 782, 793, 843, 848, 1010, 772, 838, 861, 998, 1006, 1029, 1050)

ğulām: köle, kul, esir (541)

hāce: hoca, molla (127)

halāyık: cariyeye, hizmetçi; yaratılmışlar, mahluklar (126)

har-bende: eşekçi, katırcı (1054)

hoca: müslümanlıkta din görevlisi, öğretmen (806, 1056)

hümām: himmeti çok, gayretli kimse (670)

kabak: tüysüz, dazlak (501)

köle: köle, kul, esir (309, 324)

kuse: köse (282)

mestüre: dinen yabancı sayılan erkeklerin yanına örtülü olarak çıkan kadın (757)

nāhālef: Soyuna çekmemiş olan hayırsız evlat (797)

şahrānişin: bedevi, çölde yaşayan (380)

tul ‘avrat: Eşinden boşanmış veya eşi vefat etmiş kadın (101)

uşak: erkek hizmetçi (64)

üstād: bilim veya sanat alanında üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse (791)

yad er: yabancı erkek, kendisine nikah düşen erkek (766, 768)

yaramaz er: kötü erkek, bir işe yaramayan koca (1017)

yeñi ‘avrat: ikinci eş, yeniden evlenmek (773)

yyici: yiyici (316, 650)

zengī: zenci (572)

1.2.12.10. İş, Hizmet Bildiren Adlar

‘āmel: yapılan iş (104, 995)

çaba: gayret, çaba (135)

emek: bir şeyin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, mesai, zahmet (632)

iş: iş; hal, durum, vaziyet (2, 4, 6, 66, 81, 76, 80, 97, 120, 197, 205, 231, 232, 234, 236, 248, 249, 260, 268, 273, 289, 290, 291, 317, 327, 331, 388, 404, 408, 418, 439, 464, 508, 511, 516, 531, 539, 591, 689, 710, 720, 723, 728, 737, 835, 843, 844, 849, 855, 874, 881, 923, 969, 985, 1010, 1023, 1070)

işçi: Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse (93)

1.2.12.11. Zenginlik, Yoksulluk

bay: zengin (129, 330)

eli boş: yoksul (942)

eli tar: maddi olarak sıkıntıda olan (kimse) (841)

faķir: fakir, yoksul (125, 166, 458)

ġani: zengin, varlıklı, bol, doygun (9, 10)

gedā: dilenci, yoksul, fakir (167, 392, 397, 664, 665, 986)

issi: sahip, malik (160, 278, 327, 620)

kızlıġ: kıtlık (131)

meskenet: yoksulluk, fakirlik (166)

salţanat: sultanlık; bolluk ve zenginlik (166)

varlıķ: zenginlik (449)

yoġsul/ yoķsul: yoksul, fakir (80, 84, 91, 92, 330, 838)

1.2.12.12. Hukuk Kavramlarını Bildiren Adlar

‘adl: adalet (107, 156, 373, 1074)

dāz: adalet (119)

ķānūn: kanun, yasa (387)

1.2.12.13. Topluluk Adları

cem': toplama (50)

cem'iyet: cemiyet, dernek (332)

dernek: toplantı, cemiyet (123)

deste: demet (65)

ḥayl: zümre (443)

kāfile: birlikte hareket eden topluluk (155)

meclis: toplantı, şûra (800)

1.2.12.14. Din, İnanç ve Tasavvufi Adlar

1.2.12.14.1. Allah ve O'nu İfade Eden Adlar

'afüv (A.): "Affi bol, dâima affeden" anlamına gelen Allah'ın isimlerinden biri. (1074)

Allāh: Allah (110, 448)

'azîm: sonsuz büyük ve azametli" anlamına gelen Allah'ın isimlerinden biri. (10)

'azîz Allah: Allah yücedir (1066)

Cebbār: Kuvvet ve kudret sahibi Allah (1043)

çalab / çalap: Tanrı, Allah (33, 37, 63, 347, 824, 878, 884, 999, 1042)

çalab teḡri: Cenab-ı Hak, Hak Teala (230, 1050)

ḥaḡ(ḡ): Allah (223, 233, 373, 403, 461, 488, 579, 824, 826, 833, 901, 934, 932, 968)

ḥaḡ teḡri: Yüce Allah, Ulu Allah (102, 825)

ḥüdā: Allah (1063, 1076)

pāziḡāh: Allah (916, 1064)

taḡrı/ teḡri/ teḡri: Tanrı, Allah (52, 119, 230, 322, 492, 494, 499, 527, 555, 876, 910, 921, 936, 1050)

taḡrılıḡ: Tanrılık (14)

yaradan: Tanrı (659)

1.2.12.14.2. İslam Dini, Tasavvuf ve İnançla İlgili Adlar

'afv: af, bağışlama (7, 1063, 1079)

āḡiret : ahiret, öteki dünya (313)

- ‘**arş**: İslam inancına göre göğün en yüksek katı (24)
- behişt**: cennet (233, 890)
- birlik şarābı**: vahdet şarabı (405)
- cihān mülki**: dünya malı
- dergāh**: huzur, kat (117, 1060)
- dervîş**: Allah için alçakgönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse (28, 82, 84, 129, 234, 290, 291, 631, 663)
- dest-bürd**: kuvvet, üstünlük (669)
- dest-i fehm**: anlayış eli (15)
- dest-i renc**: zahmet eli, ızdırap eli (787)
- dīn**: din, iman, inanç (211, 492, 627)
- dīn-fürūş**: din tüccarı (609)
- du‘ācı**: biri için Allah’a dua eden kimse (934)
- egri yol**: kötü yol, fena yol (165)
- emr-i ma‘rūf**: iyiliği emretme (508)
- enbiyā**: peygamberler (23)
- erenler himmeti**: ermişlerin mânevî gücü (512)
- evliyā**: ermiş (1014)
- ezel**: başlangıcı belli olmayan zaman (401)
- feyz**: manevi huzur (475)
- günāh**: dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış (200, 1049, 1064, 1079)
- ğavğa-yı hākk**: hak mücadelesi (826)
- göñül ehli**: ehl-i dil (528)
- hālvēt**: ıssız yerde kalma (814, 834)
- hārām**: haram, yasak (367, 519)
- hāyr**: iyilik (314, 930)
- hāyr iş**: hayırlı iş, Allah’ın hoşuna gidecek ameller (231)
- helāl**: dinin kurallarına aykırı olmayan (732)
- hicret**: Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye göç etmesi (57)
- hikmet**: bilgelik (1, 624)
- hiṭāb-ı elest**: elest hitabı, Allah’ın ruhları yarattıktan sonra sorduğu, “Elestü bi-rabbiküm?” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabı (401)
- ‘**ibādet**: ibadet (583)
- ihlās**: ibadetlerdeki içtenlik (583, 600, 876)
- iki cihān**: İslam inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya (405)

ilenç: beddua, kargış (145, 348)

in‘ām: lütuf ve ihsan (917)

‘izz-i levlāk: sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım kudsi hadisinin şerefi, değeri (29)

ķadır gicesi: Kadir gecesi (952)

ķāfir: Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkar eden kimse (907)

ķarış: ķargış, lanet, beddua (154)

ķerāmet: Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, olağanüstü davranış veya durum (341)

ķiyāmet: hesap günü (535, 596, 940, 1015, 1046)

ķiyāmet günü: kıyamet (866, 1048, 1049)

ķudret eli: Allah'ın gücü, yed-i kudret (915)

ķul: Tanrı'ya göre insan, köle (350, 415, 579, 592, 661, 662, 809, 810, 811, 812, 825, 916, 929, 930, 1053, 1064, 1065)

ķullık/ ķulluk: Kula gerek olan hizmet, ibadet (231, 533, 811)

ķur‘ān : İslam dininin kutsal kitabı (909)

ķüşte-i nefis-i emmāre: kötülükleri emreden nefsin maktülü (1067)

la‘net: Allah'ın mağfiretinden mahrumluk, beddua, ilenç (98)

maħrem: başkalarına söylenmeyen, gizli (19)

murġ-ı vehm: şüphe kuşu (15)

mülk-i baķt: baki mülk (71)

münker: hoş gitmeyen, caiz olmayan (508)

müzd: mükafat, ecir, sevap (596)

nebî: Hz. Muhammed (57, 831, 1080)

nefis: özvarlık, kişilik; insanın yeme içme vb. gereksinimlerinin bütünü (631, 635, 673, 674, 686, 803, 922, 1004, 1024, 1068)

nefis-i emmāre: kötülükleri emreden nefis (646)

ni‘met: iyilik, lütuf, ihsan; yiyecek, içecek özellikle ekmek (237, 300, 788, 864, 869)

niyāz: yalvarma, yakarma, dua (1060)

pārsā: dinine çok baġlı, takva sahibi kimse (752)

pervā-yı haķ: Allah korkusu (826)

peyember: resul (1013)

peygāber: resul, nebi (832)

raħmet: birinin suçunu baġışlama, yarlıgama, merhamet etme (350, 370)

rāz: sır, gizlenen şey (19, 293, 294, 702)

rızķ: rızık (557, 579, 659, 660, 631, 952)

- secde:** namazda diz, el, alın ve burnun yere değmesi (900)
- semâ' :** mevlevî derişlerinin ayini (462, 465, 467)
- şenâ:** övme, övüş (29)
- şevâb:** sevap (695)
- sırr:** gizli hakikat, Allah'ın hikmeti (693, 710, 915)
- sipâs:** hamd ve senâ (230)
- şofi:** sofu, softa (729, 871, 730, 738)
- şun' :** yaratma, yapma (910)
- şeyh:** bir tarikatta en yüksek mertebeye ulaşmış kimse (415)
- şükr:** şükür, Tanrı'ya duyulan minneti dile getirme (132, 230, 886, 898, 908, 919)
- ta'alluk :** dünyaya karşı ilgi (480)
- tâ'at:** ibâdet (496, 1060)
- taqvâ:** Allah'tan korkma, züht (211, 297)
- ţamu:** cehennem (594, 626, 1035)
- tersâ:** hristiyan (833)
- tevfik:** Allah'ın yardımı (930)
- teyemmüm:** Su olmadığında toprak, kum vb. şeylerle abdest alma (1032)
- ţılsım:** tılsım (354)
- ţılsım:** doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç (355)
- ţoğrı yol:** Hak yolu (907)
- uçmağ:** cennet (493, 593, 755, 940, 1035)
- vebâl:** zarar, ziyan, azap, doğru olmayan bir ahreketin manevi mesuliyeti (77, 313, 368, 732)
- veli:** 1, Allah'ın 99 adından biri (14); 2. ermiş (361, 466)
- yağın:** bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme (1073)
- yazu:** yazı, talih, nasip, kader, alın yazısı (607)
- yazuğlı:** günahkâr (499)
- zâhide :** sofi, müttaki (170)
- zıkr:** zikir (622)
- zühhd:** takva (297, 877)

1.2.12.14.3 Ayetler

- ţâhâ:** Taha suresi (29)
- yâsîn:** Yasin süresi (29)

1.2.12.15. Savaş, Av, Cezayla İlgili Adlar

‘alem: bayrak (450)

av: evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi (267)

çalış: çarpışma, cenk, muharebe (255)

cenk : cenk, çarpışma, savaş (271, 280, 509, 240)

cenk üni: savaş nidası (509)

cevşen: zincir ve puldan yapılan örme zırh (566)

çeri: asker (255, 256, 258, 260, 264, 266, 275, 284, 290)

demren: temren, okun ucuna geçirilen demir parça (562)

dutsak: tutsak, esir (286, 287)

esir: esir, tutsak (396, 652, 848)

feth: fetih (568)

gez: ok ağacının kirişe giren yeri (206)

güşimâl: kulak çekme (378)

hamle: hamle, saldırış (428)

haţâr: tehlike, güvensizlik (926)

hedef: nişan alınacak yer (698)

işkence: Bir kimseye maddi veya manevi olarak yapılan aşırı eziyet (143)

ķādı zindānı: Şer’î mahkemelerinin bünyesinde bulunan ceza evi, mapushane (761)

ķalkān: ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık (572)

ķan bahāsi: diyet (263)

ķazā: kaza, istem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması (573, 575, 926, 952, 1076)

ķemīn: pusu, tuzak (169)

ķılıç : kılıç (87, 100, 189, 244, 420, 567)

ķılıç ehli: Kılıç kullanmada usta olan kimse (282)

ķılıç iri: kılıç kullanmakta mahir olan (988)

ķuvvet-i simyā: simya kuvveti (237)

maĥkūm: hükümlü (536)

ok: ok (420, 427, 527, 558, 562, 564, 573, 630)

piyāde: yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu birlik, yaya (326)

savaş/ şavaş: savaş, harp, cenk (209, 236, 243, 246, 242, 265, 266, 270, 273, 714, 746, 749, 774, 1030)

şayd: av (336, 1007)

- sefer:** yolculuk, savaş, savaşa gitme (762, 774)
- seyf:** kılıç (984)
- sipāhi:** Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker (262)
- süñü:** süngü (566)
- şast:** yay içinde ok yatağı, ok atarken kullanılan yüzük (206)
- temkîn:** ihtiyat, tedbir (29, 326)
- tedbîr:** önlem (236, 671)
- tîg:** kılıç (277)
- tuzağ / tuzağ:** Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek (336, 360)
- urîş:** harp, savaş, cenk (272)
- yat:** hazırlık, levazım (280, 855)
- yarağ:** hazırlık, levazım, teçhizat; silah (262, 995)
- zafer:** zafer, savaşta kazanılan başarı (568)
- zırhlı:** zırhlı (281)
- zindān:** tutukluların kaldığı yer (168)
- zūr-ı bāzu:** pazı gücü (347)

1.2.12.16. Sanat, Eğlence Bildiren Adlar

- ‘ayş:** yaşama, yaşayış, zevk u safâ (959)
- eğlenç:** eğlence (760)
- eğlence:** eğlence (441)
- hezl:** eğlence, alay, şaka, latife (42, 829)
- lāğ:** şaka, latife (654, 732)
- mācerā:** Yaşanan olaylar dizisi, baştan geçen hal ve olay (6)
- nağş:** nakış (591)
- nükte:** şakalı söz, espri (882)
- oyn / oyun:** oyun (167, 278, 476, 529, 1033)
- resm:** eser, iz, nişan (48, 142, 195, 354, 734, 819)
- şūr:** coşku, heyecan (467)
- şūrîş:** heyecan, coşku (469)

1.2.13. Edebiyatla İlgili Adlar

bāb: bab, bölüm (34)

beyt: İki mısradan oluşmuş şiir parçası (51, 55, 999)

eş'ār: şiirler (468)

faşl: fasıl, bölüm (34)

ḥarf: harf, alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri (56, 141 , 872)

ḥikāyet: anlatma, olmuş bir hadise (70, 731)

ḥurūf: harfler (819)

ḳavl: söz (1013)

māni: mani, halk şiiri nazım şekli (172)

meşel: mesel, atasözü, örnek alınacak söz (376, 389, 1022)

şarf u naḥv: dilbilgisi (25)

şatır: sayfa üzerindeki her bir dizi (818)

terceme: tercüme, çevirm (51)

1.2.14. Seslenme-Hitap İfadeleri

begi: çağırma sözü, beyim, efendim (1050)

dede: yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü (788)

ey/iy: ey, nidā için kullanılır. (30, 53, 71, 87, 91, 136, 137, 142, 147, 163, 165, 174, 226, 228, 276, 288, 292, 322, 438, 444, 446, 462, 481, 498, 536, 549, 579, 589, 610, 631, 641, 670, 692, 711, 738, 744, 754, 763, 769, 775, 788, 795, 803, 806, 871, 886, 920, 933, 938, 946, 960, 972, 975, 982, 983, 1006, 1018, 1050, 1059)

ḥay: Hey, ey, ha, sakın, asla, sakın ha, zinhar, aman! (53, 830, 867)

īlāhī: Ey Allah'ım (1077, 1079)

ḳardeş: adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü (739)

ḳarndaş: kardeş (462)

paşa: Sayılan ve sevilen kimseler için kullanılan hitap sözü (803)

sere: sersem, budala, ahmak (163, 641, 744, 795)

şabāş: aferin, bravo (721)

1.2.15. Sayılar

1.2.15.1. Asıl Sayılar

biç: bin (20, 284, 934)

bir: bir (16, 28, 43, 51, 70, 81, 97, 101, 114, 118, 134, 141, 142, 160, 185, 186, 189, 203, 212, 229, 234, 289, 290, 294, 312, 314, 317, 358, 359, 360, 363, 376, 411, 415, 418, 419, 425, 429, 431, 435, 437, 451, 470, 472, 475, 486, 498, 505, 546, 560, 563, 616, 620, 625, 632, 637, 642, 647, 654, 659, 664, 697, 698, 706, 714, 715, 729, 738, 741, 744, 756, 777, 790, 799, 813, 818, 828, 839, 841, 849, 853, 867, 878, 879, 880, 882, 887, 901, 952, 971, 975, 991, 999, 1000, 1006, 1007, 1011, 1022, 1025, 1028)

biş: beş (215, 257, 753, 944)

elli: elli sayısı (111, 257, 943, 944)

ellü: elli, eli olan (410)

iki: iki (199, 376, 625, 637, 750, 771, 828, 869, 999)

kırk: kırk (565, 969)

on: on (314, 697, 780, 878, 879)

on iki: on iki (680)

yek: bir, tek (368)

yidi: yedi (451)

yidi yüz ü elli biş: yedi yüz elli beş (58)

yitmiş: yetmiş, altmış dokuzdan gelen sayı (938)

yüz 1: yüz sayısı (357, 574, 698, 882)

yüz biç: yüz bin (16, 189)

1.2.15.2. Sıra Sayıları

ilk: ilk, ilkin, birinci olarak (200)

ilkirek: ilk önce (1032)

ikinci: ikinci (201)

1.2.15.3. Kesir Sayıları

binden bir: binde bir (919)

1.2.16. Mevcudiyet Bildiren İsimler

‘adem : yokluk (449)

degül: değil (27, 35, 50, 60, 71, 137, 182, 224, 275, 279, 300, 394, 414, 451, 456, 466, 523, 554, 578, 651, 666, 810, 846, 847, 900, 910, 929, 936, 965, 989, 1012, 960, 935)

el 1: 2. Sahiplik, mülkiyet (81, 248, 356, 578, 618, 950, 1005, 1026, 1045)

var: mevcut, var; servet, mal, varlık (87, 97, 120, 136, 141, 171, 183, 210, 223, 229, 310, 315, 333, 335, 429, 446, 469, 490, 495, 585, 607, 718, 726, 774, 819, 820, 850, 888, 892, 918, 949, 950, 987, 993, 1063, 1078)

yog/ yoh/ yok: yok, hayır, değil (42, 59, 80, 108, 181, 210, 229, 235, 261, 399, 404, 412, 427, 465, 480, 486, 487, 500, 520, 545, 558, 664, 692, 720, 723, 754, 759, 804, 833, 850, 872, 889, 890, 894, 907, 909, 910, 966, 1002, 1022, 1045, 1049, 1062, 1066)

yokluk: yokluk (490)

1.2.17. Gereklilik Bildiren İsimler

gerek: mutlaka, her halde, muhakkak; lazım, muktazi (22, 35, 40, 88, 96, 179, 196, 248, 258, 271, 424, 426, 500, 521, 522, 573, 663, 679, 713, 736, 777, 778, 787, 906, 907, 910, 1032)

hâcet: ihtiyaç, gereklilik (289, 420)

lâzım: gerekli (318, 736)

zarûret: zorunluluk (263)

1.2.18. Kaynak-Köken Bildiren Adlar

aşl: asıl, köken (34, 482)

bünyâz: asıl, esas, temel; bina, yapı (97)

kök: kaynak, köken (86)

ğavr: bir şeyin esası, aslı (645)

1.2.19. Bitim Bildiren Adlar

bes: yeter, kâfi (623)

ķarār: karar, hūkūm (768)

pāyān: son, sonuç, nihayet (920)

uĉ: son, nihayet, netice (194, 238, 574, 668)

1.2.20. Politika Adları

siyāset: politika (689)

1.3. KONULARINA GÖRE FİLLER

1.3.1. Temel Fiiller

aç-: açmak, çözmek (diğer örnekler için bkz. 580, 593, 1072)

Şu kim sırrı bekler sözden kaçar / Şadef bigi incüye ağzın açar (693)

bağla-:1. İp, bağ vb. şeyle bir araya getirmek

Kişi deste bağlar olur yoncadan / Elikdürmese gülden ü gıncadan (65)

2. bir kimsenin bir yerden çıkmasına engel olmak, hapsetmek (diğer örnek için bkz. 208)

Öğütle işitmezse virgü şimāl / İkinci gezin bağla zindāna şal (201)

3. Kapamak, kapatmak (TS) (diğer örnek için bkz. 237, 531, 580)

Yarar dıve yol açmak itgil kıyās / Velī girü bağlamağa yaramas (705)

bağlan-: kapanmak (TS)

Uzadursa rāz açmağa kimse dil / Sözinüñ yolu bağlanur eyle bil (18)

bat-: bir sıvının üstündeyken içine gömülmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 16)

Ve ger evlenür-ise iderler uş / Anuñ bigi gör balçığa batdı hoş (858)

bend ur-: bağlamak (SN) (diğer örnek için bkz. 238)

Şaşa ruşşende bir buluç ursa bend / Dutmaya yüz Rüstem atup kemend (706)

boğıl-: boğma işine konu olmak (GTS)

Şusuzın alup dirimiş bir kişi / Ki hoşdur şuda boğılanuñ işi (418)

boz-: bir şeyi işlemez, işe yaramaz duruma getirmek (MBTS) (diğer örnek için bkz. 257)

Bozar seni emred ‘alā külli hāl / Evüñ düzmek isterisen ‘avrat al (798)

2. İyi ve düzenli bir duruma son vermek (MBTS)

Ol evde düzenlik bozılır temām / Ki böyle düzilmeye şu vü ta‘ām (924)

3. Kötü duruma getirmek (GTS)

Çü ben zāhirī zühdle düzmüşem / Saña ne eger bātınum bozmışam (877)

bul-: 1. Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 17, 133, 167, 247, 290, 597, 814, 854, 951)

Gerekmezse gönjlüñ ola derdmend / Götür bulıcağ bağlu hātırda bend (285)

İşit Sa‘ dīnüñ tatlu sözünü bul / Turş yüzler olunca açlıqdan öl (517)

2. sağlamak, temin etmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 649, 1038)

Çü senden kişi bulmaya etmek āş / Senüñ güheründen ne fark ide taş (177)

3. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak (GTS)

Aşısuz kişi ululuğ bulmasun / Çü merdün eli hiç tar olmasun (319)

4. -e ermek, elde etmek, kazanmak (MBTS) (diğer örnekler için bkz. 175, 326, 350, 491, 555, 557, 684, 811, 958, 1036)

İrâdet didüğün sa'âdet olur / Kişi kulluğla sa'âdet bulur (533)

5. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak (GTS)

Gedâ bigi şâhlar işit bu sözi / Bulup menzili unudurlar izi (397)

bur-: bükme, sarmak (TS)

Za' ifünj kavî burmağıl nicesin / Eli irse göresin işkencesin (143)

bünyâz ur-: inşa etmek (SN)

Ne bünyâzı varısa yile virür / Şu kim bir yavuz işe bünyâz urur (97)

büz-: Bir şeyi toplayıp sıkarak daraltmak, küçültmek, kısaltmak (MBTS)

Yimek harâm ol kişinün aşın / Ki sofrâ bigi büze karşı kaşın (519)

çal- 2: kesmek (TS)

Bir bâğ içre hîç servüyü çalmadı / Ki andan eceliyle oç almadı (991)

çek-: Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 1048)

Ben ol ata binsem yig ola hele / Ki başın çekicek elümde ola (381)

çevür-: yönetmek, idare etmek (MBTS)

Kerem eyle ço kîni iy âdemî / Çevür halkla kendüne 'âlemi (288)

çiz-: çözmek, açmak (TS)

Ecel olıcağ süñü cevşen bozar / Ecelsüz yalnızcağ nice çizer (566)

çöz-: (Birbirine örülmüş veya dolaşmış saç, ipek, ibrişim iplik, yün gibi şeyleri) Açıp tel tel ayırmak, dolaşık halden çıkarma (MBTS)

Düşer oda pervâne bigi sızar / Yoğ ol kırt bigi ibrişim çözer (399)

dart-: Bir yerden başka bir yere taşımak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 395, 577)

Olur pâzişâhlar yüregi delük / Diken dartaiken düşerse gölük (130)

dıka-: Bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan veya dışarıdan uygulanan bir nesneyle kapamak (GTS) Üzüm yaprağın beyle yiyür ü dıkar / Olur gice ortaya nite çıkar (561)

dök-:1. (Sıvı hâlindeki şeyleri) buldukları yerden başka bir yere boşaltmak (GTS)

Şuyı dökmemek yigidi ilkirek / Çü dökdüğün sen imdi teyemmüm gerek (1032)

2. Bırakmak, terk etmek, atmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 197, 714)

Kişi nitesi döke hönî ite / Buyur kim it öñine süñük döke (375)

3. sarf etmek, harc etmek (TS)

Tâma' hürmeti giderür ü döker / İki boncuğı çün bir avuç güher (637)

4. Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 680)

Arudan virür bal kıamışdan şeker / Ağaçdan öküş tatlu hürmâ döker (912)

5. Bir yere çokça bir şey yığmak

Çü kuvvet-i simyāya düşmen bilin / Döküp ni' meti bağla fitne yolın (237)

dökil- / dökül-: 1. Dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 20, 229, 678)

Çız oğlan uluyınca görsün kışu / Kıyuya ki döküldi şu dökme şu (802)

2. (Kıl, tüy, kaplama, boya, yıldız vb. şeyler) Bulunduğu yerden kendini atmak, üzerinden düşmek (MBTS)

Çü görgün ola saç-içün yime gām / Dökilür-ise ol girü bite hem (681)

dön-: 1. Kendi eksenini üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 18, 172)

Delü bigi ağlayu dönerler / İñileyüp ağarlar inerler (460)

2. geri gelmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 572)

Şu kimse ki halkun çapusun döge / Kıyāmetde müzd aña nite döne (596)

3. Yönelmek (GTS)

Çü senün ola mahremün bile rāz / Dönüp rāzı dimez ne çoğu ne az (19)

Çü 'özr ola 'avratların hālleri / Döner tã' ate varmaz elleri (1019)

4. Bir halden başka bir hale geçmek (TS)

Çü zulm ide her kimesne anı bilür / Ki çobān dönüp kırt olmuş olur (159)

döşe-: sermek, yaymak (TS)

Degin düşmene dökme altun döşe / Ki tiz ide künd uğrıyacak dişe (239)

dut-: 1. tutmak; elde bulundurmak, ele almak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 94, 116, 229, 279, 809)

Yaramazlarıyla savaş kırmağıl / Dutup neştere barmağın urmağıl (241)

2. ele geçirmek, yakalamak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 108, 379, 383)

Şu çaplan ki aslana virmez boyun / Dutılır tã' am olsa sıçanlayın (629)

3. gereğini yapmak, yerine getirmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 1051)

Saşa Sa' dī oğlı bigi hoş öğüt / Virirseñ atan öğidi bigi dut (611)

4. saklamak, muhafaza etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 231, 792, 1042)

Beni dutmağıl idüp inşāf ü 'adl / Ki ben umduğum 'afüvdür dağı fazl (1074)

5. farz etmek (TS) (diğer örnek için bkz. 335)

Dutayım ki yoğdur tavarun malun / Çani Sa' dī bigi bāri hoş dilün (520)

6. yapmak, amel etmek (TS)

'Acem pāzişāhları eyle dutdılar / Ra' iyyetlere dürlü zulm itdiler (150)

7. hizmetine almak veya kiralamak

Mehāren içinde gidersin yatup / Meharin devenün deveci dutup (138)

duıcı ol-: tutucu olmak, tutmak (TS)

Çü dilün elün kılmaya kuvveti / Erenler duıcı olur himmeti (512)

3. düş-: uğramak, kapılmak (GTS)

Şu günde ki şorulısar fi' l ü kavı / Peyemberlerün gönlüne düşe hevı (1013)

dağıl- / tağıl-:1. Toplu durumdayken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak (GTS)

Tağılmış göñülleri sen cem' kıı / Ki cem' iyetünden üzölmeye kıı (332)

2. Ortadan kalkmak, kalmamak, zâil olmak (MBTS) (diğer örnekler için bkz. 44, 466)

Tağılıp bilü gidüp ' aklı u huş / Ögütünden kıılağı tolu elleri boş (413)

3. Bütönlüğünü ve varlığını devam ettiremeyip varlığı son bulmak (MBTS)

Yanunđan çeri çün tağııla gide / Yalunuz varup atma cânunđ oda (256)

düşür-: 1. Düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak

Ne hoş didi Behrâm şahranışın / Tosun at düşürüp yarınca başın (380)

2. zayıf bırakmak, gücünü azaltmak

Düşürme kimesneyi taırını şanı / Düşe kim düşesin ayaklara sen (146)

Ulularla öküş irişmegil / Düşürürlerise olursın hacil (162)

eyle ol-: öyle olmak

Yarın sinde hem eyle olasısın / Ki kıarıncadan alu kıalasısın (896)

gey- / giy-: Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 564, 851)

Eger pehlivānsın vü kıılıç iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

giriftār ol-: yakalanmak, tutulmak (MBTS)

Elinde giriftār olup dir-idi / İgen göyne göyne vü gam yir-idi (1026)

kıaldır- / kıaldur-: yükseltmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 478)

Kıakıyup yudarlar ağıu bigi kıahr / Ki himmetsüzi kıaldurur işbu dehr (842)

kıap-: 1. yakalamak (GTS)

Kişi mi ola düşmiş i incident / Zebün kıuş kıapar dāne kıarıncadan (113)

2. Kendine geçirmek, almak (MBTS)

Şu hātün ki hüsn i güneşden kıapar / Ne beñzer yigide ki yinle kıapar (801)

kıar-: Kıarıştırmak, katmak, birleştirmek, mezcetmek (TS)

Şu kıişi ki uğrıya şefkıat kıarar / Bayık kendüsi kervānı kıarar (372)

kıavşur-: bir araya getirmek, birleştirmek

İki yüzlü mühre ki kıavşurdu hāķ / Ki bir mühre sencileyin düzdi baķ (901)

kıaz-: Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak (GTS)

Budur Sa' d i öğüdi gözüñ i aç / Duvārun dibin kıazıcaķ tırma kıaç (254)

kes-: 1. Bıcaķ, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak (GTS)

alem bekledi sırrı bildi işin / Ki söylemedi kesmeyince başın (710)

2. (Kesici bir âletle) Bulunduğu yerden ayırmak, çıkarmak (MBTS) (diğer örnek için bkz. 160)

Budağ üzre dibin keserdi bir er / Çü bağ issi gördi idicek nazır (160)

Ağaç odun olmaga yir balta hem / Kesilmez yemiş viren elbetde hem (366)

3. (Kesici bir âletle) Öldürmek, katletmek (MBTS) (diğer örnek için bkz. 208)

Başın kes güç idenlerüñ hağ bilür / Ki zulm idene zulm igen ‘adl olur (373)

4. Kesici bir aletle yaralamak (Diğer örnekler için bkz.567, 690)

Yazıcı uzatsa elin ü dilin / alem bigi derhâl kesgil elin (386)

5. ayırmak, uzaklaştırmak (TS)

ıyametden olursa kırkuñ senüñ / Çü senden kişi kırka kesgil yanuñ (535)

6. Geçiş veya akışını durdurmak, geçişi önlemek

Şuyı kıt iken kesmege bağla bil / Ne aşşı çü şaşa revân ola seyl (382)

urtulubil- Kurtulma ihtimali veya imkânı bulunmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 831)

Sen aslan eger dilkülük idesin / Bulardan nite urtulu-bilesin (831)

oranla- : ölçüp biçmek (TS)

Bu endişeye göñlümi bağladum / Olasını oranladum çağladum (49)

otur- Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere

yerleşmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 43, 531, 711, 745, 823, 1011)

İşüñ yoğ kimesneyle dek otur / Ve ger söyleriseñ delilüñ getür (720)

Oturduñ kişiler yerinde nice / Ya gedā oturalar ođtuñ gice (986)

sağla- Bir işin olması için gerekli durumu, şartları hazırlamak, temin etmek

Ger epsem oturdı işin sağladı / Yavuzlar dilin kendüye bağladı (531)

sağt gel- sert gelmek, katı gelmek

Gelürse saña hâkimüñ sözi sađt / Anul söyle mađkūma iy nîk-bađt (536)

sağt tut- zorlaştırmak, zor hale getirmek

Bugün halkı sehl dut iy nîk-bağt / Senüñle yarın Tanrı tutmaya sağt (322)

sehl dut- kolaylaştırmak, kolay hale getirmek (diğer örnek için bkz. 515)

Bugün halkı sehl dut iy nîk-bağt / Senüñle yarın Tanrı tutmaya sağt (323)

sehl ol- kolay olmak

Ki la‘li şımağdur geñezlik cehl / Şınuğı bütün itmek olmaya sehl (204)

şığ- yakışmak, uymak (TS)

Özin yağşı şanmağ yamandır ağa / Neçün menlügüñ Teñriliđe sığa (494)

sıva- Bir şeyi, üzerine başka bir şey sürmek veya döşemek sûretiyle tamâmen kaplamak (MBTS)

Sen altunı sıvama iy cānım pula / Ki şarrāf göricek anı bile (589)

sil-: 1. bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek (GTS)

Gehī dōke gösterivire işin / Ki oḥşayuben sile göz yaşın (197)

2. Üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak veya parlatmak (GTS)

Silicek pāsı gözgüden gide / Taşı kimse nite gözüğü ide (571)

şoy-: birinin giysilerini çıkarmak (GTS)

Ki çün ‘āriyet tonları şoyalar / Aña eskice kaftanın qoyalar (586)

sökil-:sökme işine konu olmak

Yavaş ol sökilürse ger kök dakin / Göñül ehli darta fuzüller yükin (528)

şun-: el uzatmak, uzanmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 293, 844)

Belā yüki altında bili şına / Şınanmamış işlere her kim şuna (205)

şuñ-: saldırmak, hamle etmek (TS)

Şu resme diril kim seni öğeler / Yoq eyle kim ölücegez şuñalar (195)

şeş-: çözmek (TS) (diğer örnek için bkz. 706)

Gözüm aç ki görem sa‘ ādet yüzün / Dilüm şaş ki aydam şehādet sözün (1072)

şümār eyle- : saymak (MBTS)

Çü şabr-idemezseñ elüñ olsa tar / Keñeş günü ħarcuñda eyle şümār (648)

tab ol-: kifayet vermek, yetmek (TS)

Yaqınüm çerağını yandurgıl / Uyımağ tab ola uyandırğıl (1073)

tağıt-: saçmak, vermek (EATS)

Ne dürişdüm-ise tağıtduñ anı / İlāhī saqın ben dimekden beni (1077)

tol-: 1. (Boş bir şey veya yer) İçine giren bir şeyle dolu hāle gelmek, boş olmaktan çıkmak (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 145, 300, 626)

Bir arı göñül sen elikdür hele / Qarın tolmaz illāki toprağıla (654)

2. süre, hesap tamamlanmak (GTS)

İki gün tolmadı vü bir qarın / Bağırsağ boş olduğındur dirin (625)

tołdur- 1: Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek (diğer örnek için bkz.626)

Ādem içüdüñ zıkr için bilmiş ol / Ya atma ki tołdurmağ içüdüñ ol (622)

tuş ol-: rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak (TS) (diğer örnek için bkz. 110)

Nite ayruluğ şabr-ile olur tuş / Ki geñsüzün ayrılığ olur öküş (444)

uçqun-: koparmak (Kilisli Rifat)

Ger uçqunasın dizgini anşuzın / Dōke qanuñı öldüre geñsüzün (619)

uzat-: Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek (GTS)

Av avlamağa düriş aşlanlayın / Sökel dilgü bigi uzatma boyın (345)

ür-: seçmek, ayırmak (TS)

Bu dünyāda devlet topın ol üre / Kim ol ‘ āleme bahşin alup vire (302)

üşür-: musallat etmek (TS)

Bezirgāna çün şāh zulüm üşüre / Yapar hayr kapusun eyle şara (109)

ütüz-: oyunda kaybetmek (TS)

Nice devlet issi ki oyunile / Ütüzüp virür devletini yile (278)

Hayāsızlıg idüp ütüzzen oyun / Nite koyar ayruğuñ yüz şuyın (529)

üz-: koparmak, kırmak, kesmek (TS)

Ğulan tazıguz-ise üzüb kemend / Ğoma yatıcağ aña der pāy-bend (997)

Ecel aņsuzın üzegüyi uzar / Elüñden çıkar dizgini elüñi üzer (1005)

üzil-: uzaklaşmak (TS)

Ğafesden çü kuş uça üzile kayd / Girü olmaya hīç dile gökçe şayd (1007)

üzülmeye ğıl-: kopup dağılmak

Ğağılmış gönülleri sen cem‘ ğıl / Ki cem‘ iyetüñden üzülmeye ğıl (332)

vaşf it-: (Bir şey veya kimsenin) Durumunu, sıfatlarını ve niteliklerini sayarak târif etmek (MBTS) (diğer örnek için bkz. 30)

Kimüñ kuvveti var ki ihsānını / İdibile vaşf aņlaya şānını (888)

yalıncağ ol-: çıplak olmak, uryan olmak (TS)

Ğılıç ehli cādır içinde nite / Yalıncağ oluben küseyle yata (282)

yama-: yamalamak, yama koyarmak onarmak (GTS)

Gehī bir bucağda yamar ğırğasın / Gehī oda urmağ umar ğırğasın (411)

yapıl-: karışmak (TS)

Düriş yoksulu sağla vü apıla / Ki dervişile pāzişāh yapıla

yapış-: (Bir şey bir yere) Ayrılmayacak şekilde tutunup kalmak (MBTS)

Diken ötrü gezme her bir yaña / Ki yuvalansa taş ot yapışmaz aña (616)

yarağ it-: Hazırlık görmek, levazım düzmek, hazırlık yapmak (TS)

Becid bilüridüñ yarağ itmegi / Hiç aņmaz mıduñ sen yola gitmegi (939)

yarağlan-: hazırlanmak (TS)

Gözüñ açuğiken yarağlan özüñ / Ki sende ğarınca yiyiser gözüñ (981)

yaraş-: Yakışmak, muvafık gelmek, uygun düşmek, layık ve münasip olmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 10, 954)

Yaraşur yigide örü ğurmağ / Ğoca ğurımağ bulmayunca ğayağ (958)

yeñile-: tekrar yapmak, yeniden yapmak (MBTS)

Yeñiler savaşları ğovcı kişi / Ğağıdur yavaşı vü bozar işi (746)

yet-1 / yit- 3: Bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 29)

Senüñdür ki kâfdan kâfa itdi hüküm / Şol ohtın kim gitmeğe yitdi hüküm (1008)

yet- / yit- : bir yaşa erişmek, ulaşmak

Gel iy kim yitmişe yitdi ‘ömür / Meger uyurduñ yile gitdi ‘ömür (933)

Çü devrân giçüp kırka yetdi yaşuñ / Şu başdan aşar çoğıl elden işüñ (969)

yum-: kapamak (TS)

Eger gonca gibi yumıduñ ağız / Yaqañ yırtuben dökmeseydüñ beñiz (716)

yut-: 1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek (GTS)

Nice hûb Yûsuf bigi mûnisi / Yudarsın nite kim balık Yûnusı (992)

2. Hazmetmek, dışarı vurmamak, içinde bırakmak (GTS)

İçerler belâ cāmını nuş ā nuş / Görürler acıdur yudarlar uş (393)

yuv-: dürmek, tomar etmek (TS)

Neheng ağzına düş elinden yuvın / Ölüm yig işidine ‘avrat kovın (963)

yükle-: Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak (GTS)

Belâlar çekerler çok esrükler / Çevük darta esrük deve yükler (395)

yüy-: silmek, imha etmek, izale etmek, bozmak

Öcin koma uşlu isen ma‘ nînüñ / Düriş şüretüñ yüyegör da‘ vînüñ (296)

Koma zâyî‘ olmağa ‘ömrüñ hayf / Ki fırsat ‘azîz oldu vakt seyf (984)

1.3.2. Fiziksel Gereksinim (Acıkma, Yeme, İçme, Doyma Uyuma, Uyanma)

aç-: acıkmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 318, 657)

Ve ger bir eli tar ki karnı aç / Sa‘ âdet kıla kâdrin anuñ yüce (841)

acıh- / acık-: acıkmak, yemek yeme gereksinimi duymak (TS) (diğer örnek için bkz. 656)

Öküş yiyici karnı yükün çeker / Yüzi şuyın acıhsa kayğu döker (650)

arın-: temizlenmek (TS)

Gey iç yi bağışla şoyın yun arın / Ne gizlersin ayruklar için verin (303)

besile- / besle- / bisle-: 1. yedirip içirip karnını doyurmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 309, 579, 811, 916)

Ťa‘ âmiyla şanma berinür teni / Ki luţfuyla Teñri besler seni (921)

2. Yetiştirmek (diğer örnekler için bkz. 339, 369, 620, 777)

Zakqum ağacın bislesen yaz kış / Şanur mısın andan yiyesin yimiş (184)

3. bir duyguyu gönülde yaşatmak

Hüner ögred ü zühdile beslegil / Seversen ço nâzı vü ögüt eslegil (785)

Gerek besledüğüñ bile dest-i renc / Ciger ola Kârünlayınsende genc (787)

beslen-: besleme işine konu olmak (GTS)

Şu kim nāz ile beslene ılışu / Gerek içine girü cenk ü kısu (271)

diñlen-: yorgunluğunu gidermek, soluklanmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 433)

Devā guşenji didi anasına / Ki yat diñlen ü ðali' uñı sına (576)

iç-: Bir sıvıyı ağzına alıp yutmak (diğer örnekler için bkz. 50, 115, 303, 393, 518, 526, 638, 645, 647, 719, 974)

Eger ðali' uñ yār ise yi vü iç / Yalıncağla kesmeye seni kılıç (567)

susarlık geçir-: susuzluk geçirmek

Yanında dilārām u dilber umar / Susarlık geçirür öñinde bıñar (398)

ten bisle-: bedenin, vücudun ihtiyaçlarını gidermek (diğer örnekler için bkz. 621, 624)

Sen uşluyısañ bislemegil teni / Ki besleyecek öldürür ol seni (617)

toğ ol-: tok olmak, doymak

Kişi olan ādem açın oldı çoğ / Ki miskinler āş ile olmadı toğ (112)

toy-: doymak (diğer örnekler için bkz. 331, 664)

Ger imışağisen düşmen igen kıyar / Қақиған-iseñ halk senden toyar (198)

uyan-: uyku durumundan çıkmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 127, 465, 954)

Sen uyğudan imdi uyan ey ölüm / Ne aşşı şu dem kim uyara ölüm (982)

uyandır-: uyanmasına yol açmak

Yağınüm çerağını yandırğıl / Uyımağ tab ola uyandırğıl (1073)

uyar-: uyandırmak, ikaz etmek (TS)

Sen uyğudan imdi uyan ey ölüm / Ne aşşı şu dem kim uyara ölüm (982)

uyı- / uyu-: uyku durumunda olmak (diğer örnekler için bkz. 83, 118, 122, 125, 126, 127, 134, 157, 180 217, 367, 465, 747, 948)

Yağınüm çerağını yandırğıl / Uyımağ tab ola uyandırğıl (1073)

yat-: uyumak ve dinlenmek için yatağa girmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 118, 126, 138, 167, 217, 246, 281, 282, 298, 367, 377, 433, 437, 649, 655, 657, 667, 996, 997)

Devā guşenji didi anasına / Ki yat diñlen ü ðali' uñı sına (576)

ye- / yi-: ağızda çiğneyerek yutmak (GTS) 83, 184, 318, 379, 455, 540, 561, 567, 630, 631, 656, 664, 759, 767, 815, 816, 847, 848, 885, 919, 970, 981)

Aru şokduğına degür mi şu bal / Қанā' at idüp bekmezü ki yi al (658)

Eger mi' adda bişmez yese ða' ām / Olur nāzenin gövdenün işi hām (923)

2. harcamak, tüketmek, bitirmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz.346, 987)

Hemīn kan bahāsını yir ol hele / Žarūret geçerse ne inşāf ola (263)

3. Hoşa gitmeyecek bir duruma uğramak, mâruz kalmak, dūçar olmak (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 366, 514, 761)

Erenler bigi yi elün rencini / Muğannes yir ayruğlar ilencini (348)

4. Perişan etmek, mahvetmek, harcamak (MBTS) (diğer örnek için bkz.552)

Çü toprak anı yiye vü kavura / Yine toprağı yile göge şavura (552)

yedür- / yidür-: Ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnını doyurmak (diğer örnekler için bkz. 344, 360)

Kerāmetdür etmek yedürmek bil uş / Kuru ma' rifetdür dühül içi boş (341)

yu-: yıkamak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 583, 733, 1038)

Gey iç yi bağışla şoyın yun arın / Ne gizlersin ayruklar için verin (303)

1.3.3. İnsan ve Bedeni (Doğum, Yasayış, Ölüm, Hastalık, Yaralanma, Sakatlanma...)

açlıktan öl-: dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak

İşit Sa' dinüñ tatlu sözünü bul / Turş yüzler olunca açlıktan öl (517)

ağart-: Ak duruma getirmek, beyazlatmak (GTS)

Ağardınca kara sahalı yigit / Koca aq sahalı sine ilter işit (967)

aq ol-: beyaz olmak, beyazlamak (diğer örnek için bkz. 954)

Nice viriser gül söğütde budaq / Ilı şu-yıla zengi olmaya aq (572)

al-:3. (Allah bir insanı) Ölüm yoluyla bu dünyâdan ayırmak (MBTS)

Şeker şerbeti ger gülâb olmaya / Şanur mı özünü Çalâb almaya (63)

aruğ ol-: yorgun olmak

Elimdemise didi boyınduruğ / Ne yük dartdum ne oladum aruğ (577)

bākī ol-: ölümsüz olmak

Üşenme seni 'aşq iderise hāk / Ki bākī olasıñ idicek helāk (453)

baş it-: yara etmek, yaralamak (TS)

Ki oq demreni itse gövdede baş / Yig andan ki mi' adı tola sinmez aş (562)

büyi-: büyümek, yetişmek (GTS)

Bir er beslemiş kırt yavrusını / Çü büyüdi paraladı issini (620)

bütün ol-: bitişirip sağlam hale getirmek (TS)

Yarar bağlamak öğüdin öldürmeyin / Yine bütün olmaz kesilen boyun (208)

devā it-: çare bulmak, ilaç bulmak (GTS)

Kimsene bulara idemez devā / Ki tīmār idüp şayruluğı şava (400)

dinç ol-: güvenlik ve huzur içinde yaşamak (SN) (diğer örnekler için bkz. 125)

Ra' iyyet ki dinç ola ol gāh gāh / Yatur fāriğ ile ki köşkünde şāh (667)

diri ol-: yaşamak, hayat sürmek, canlanmak (TS)

Gönül diri olsa helāk olmaz / Ten ölse ne kayu gönül ölmez (321)

diri dut-: canlı tutmak, canlandırmak (diğer örnek için bkz. 126)

‘ Aṭāsuz kişidür aludan alu / Dünin diri dutar ve gönlin ulu (343)

dirîğ dut-: esirgemek

Çeriden çü mâlı dutasın dirîğ / Dirîğ ola ger el urup darta tîğ (264)

dirîğ ol-: esirgemek

Çeriden çü mâlı dutasın dirîğ / Dirîğ ola ger el urup darta tîğ (264)

diril-: canlanmak (GTS) (diğer örnek için bkz.145)

Şu resme diril kim seni öğeler / Yok eyle kim ölücegez şunalar (195)

esen ol-: ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olmak (GTS)

Hele kaçma bu hamleden Sa‘ dî sen / Ki ‘ aşk öldüricek olursın esen (428)

hāk it-: toprak etmek

Üşenme seni ‘ aşk iderise hāk / Ki bâkî olasıñ idicek helāk (453)

ķarı-: ihtiyarlamak, yaşlanmak (TS)

Çekeydün cefāsın çü ger ķocasın / Eger tañacaķ ķarıyup ķocasın (776)

ķıy-: acımayıp öldürmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 203, 339)

Ger ımaşasıñ düşmen igen ķıyar / Kākığan-iseñ halk senden toyar (198)

ķocal-: kocamak, ihtiyarlamak (TS)

Çekeydün cefāsın çü ger ķocasın / Eger tañacaķ ķarıyup ķocasın (776)

ķör ol-: gözleri görmez olmak (MBTS)

Yad er gözi görince ķör olsana / Çü evden çıķa ‘ avrat girsün sine (768)

merhem ur-: merhem sürmek

İkisin ķaraķta itgil hele / Ki cerrāh urur zaħma merhem bile (199)

nefes vir-: yaşamak

Ġanîmet bil işbu virirseñ nefes / Çü kuş uça ne işe yarar ķafes (985)

öl-: Yaşamaz olmak, can vermek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 195, 299, 321, 354, 412, 450, 683)

Şu kötrüm ki öl diyü deġşürdi hāl / Ne aşşı ķoyarısañ aġzına bal (927)

öldür-: öldürmek (diğer örnekler için bkz. 92, 200, 208, 250, 272, 274, 364, 383, 428, 478, 525, 559, 619, 961)

Sen uşluyısañ bislemegil teni / Ki besleyicek öldürür ol seni (617)

pîç eyle-: burmak, sancımak

Baġarsaķda eylerse bir loķma pîç / Temāmet olur cāhilün ‘ ömri hîç (563)

saġ ol-: yaşamak (MBTS)

Şol ādem ki inileyüp yitmedi / Saġ olduġunuñ şükrünü itmedi (132)

saġ esen ol-: saġ salim olmak

- Dilerisen için ola sağ esen / Ayak başma endâzeden taşra sen (503)
- sağ u esen kal-:** sağ salim olmak, sağlıklı ve sıhhatli olmak
- İl oğlanına hiç yavuz bakma sen / Ki öz oğlanın kıla sağ u esen (808)
- sancu dut-:** birdenbire ve şiddetli bir ağrı gelmek
- Dutup sancu gördi anladı bir gece / Tabīb anı gördi vü didi nice (560)
- sıtma / sıtma dut-:** sıtma tutmak, ateş ve ter nöbetleriyle titremeye başlamak (diğer örnek için bkz. 642)
- Şu kim sıtma dutup çabalar ola / Dünün özinden haberdâr ola (135)
- siğ-:** hazmolunmak (TS)
- Ki oğ demreni itse gövdede baş / Yig andan ki mi' adı tola siğmez aş (562)
- tîmâr it-:** yaralara bakmak, iyileştirmek
- Kimsene bulara idemez devâ / Ki tîmâr idüp şayruluğı şava (400)
- yaşa-:** sağ olmak, yaşamak
- Yaşamışların re' yi birle düriş / Karı kırdı çok şınamış olur iş (268)

1.3.3.1. Evlilik

- al-:** evlenmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 773)
- Bozar seni emred 'alâ külli hâl / Evün düzmek isterisen 'avrat al (798)
- evlen-:** izdivaç etmek (GTS)
- Ve ger evlenür-ise iderler uş / Anun bigi gör balçığa batdı hoş (858)

1.3.4. Duygu, Ruhsal Durumla İlgili Fiiller

- 'afv it-:** affetmek, bağışlamak (GTS)
- Gelür kılundan hemîşe günâh / Şol ümîze kim 'afv-ide pâzişâh (1064)
- ağla-:** gözyaşı dökmek (diğer örnekler için bkz. 294, 308, 444, 478, 715, 838, 966)
- Sahrular ağlayacak sözden / Sürer uyğunun sürmesin gözden (407)
- Delü bigi ağlayu dönerler / İnileyüp ağarlar inerler (460)
- apıla-:** gönlünü hoş etmek (TS) (diğer örnek için bkz. 84)
- Öküş guşsa yi çevürme yüzi / Apılayagör bir kişicün yüzi (359)
- 'âşık ol-:** sevmek, tutulmak (GTS)
- Gerek 'âşık ola şabür u hamül / Ben işitmedüm kimyâcı melül (424)
- 'ayb ol-:** ayıp olmak, kusur sayılmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 163, 243)

Elikdür ayruqlara sen yedür / Gözetmek kişi aşını ‘ ayb olur (344)

‘ **ayıbla-** : ayıplamak, kınamak (GTS) (diğer örnek için bkz. 66)

Qalan şofiler çün anı süzdiler / ‘ Ayıbladılar ü kova düzdiler (730)

bağışla-: affetmek

Gey iç yi bağışla şoyın yun arın / Ne gizlersin ayruqlar için verin (303)

bahtiyār eyle-: mutlu etmek (GTS)

Degüldür elümde benüm ihtiyār / Ki kendüzimi eyleyem bahtiyār (578)

bahtiyār kııl-: mutlu etmek (GTS)

Nice gürbüz ayağa düşer qalır / Nice düşmişe bahtiyārī kıılır (328)

be-reñç ol- (F.): zahmet olmak, sıkıntıya düşmek (FTS)

Bilimezdi Qārūn oluben be-reñç / Ki sağılık bucağındadır gizlü renc (672)

buş-: kızmak, öfkelenmek (TS)

Yaramaz ki her kimseye buşasın / Çü kendü işün üstine düşesin (874)

cefā it-: cefa etmek, zulmetmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 224)

Sen az nesneden itme aña cefā / Uluların sözün dut ki huz mā şafā (868)

cilve it-: cilve yapmak, nazlanmak (GTS)

İder cilve tāvus hem öldür yiñi / Toğan neylesün yolıncaq yünji (961)

cüş it- : coşmak, taşmak (FTS)

Çü fikrüm tamarında qan itdi cuş / Temām eyledüm teñgri fazlında uş (52)

deñsüz ol-: densiz olmak , saygısız olmak (GTS)

O ‘ avrat ne hoş kesdi dihqana yol / Ki söz bilüp söyleye ya deñsüz ol (708)

derdmend ol-: dertli olmak (OTAL)

Gerekmezse göñlün ola derdmend / Götür bulıcaq bağılu hātırda bend (285)

derdmend ol-: dertli olmak (OTAL)

Gerekmezse göñlün ola derdmend / Götür bulıcaq bağılu hātırda bend (285)

dost ol-: yakınlık kurmak, ahbab olmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 338, 513)

Nice dost olursın qaluben taña / Ki düşmen sözünü getürdün baña (742)

düş- : āciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 2, 326, 506, 538)

Düşürme kimesneyi tañrını şan / Düşe kim düşesin ayaklara sen (146)

düşür-: zayıf bırakmak, gücünü azaltmak (GTS)

Düşürme kimesneyi tañrını şan / Düşe kim düşesin ayaklara sen (146)

gam- hırāşide eyle-: gam tırmalayan etmek

Eger elli aqçeden az ola gem / Yüregünji eyler hırāşide gam (943)

gıriv it-: feryat etmek, bağırmak (FTS)

Göricek anuñ bigi bir tırfa dīv / Qaçarlar ferıştaları idüb gıriv (212)

gönlüni al-: kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek (GTS)

Ger aḡulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasın (284)

göñül aç-: insanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak (GTS)

Ger ağlaya öksüze nāzı geçer / Ve ger қayura göñlüni kim açar (308)

göñül bağla-: gönül vermek, kendini bir işe bağlamak (diğer örnek için bkz. 1012)

Bu endişeye göñlümi bağladum / Olasını oranladum çağladum (49)

göñül vir-: gönül vermek, sevmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 996, 1012)

Olar kim işüñe göñül virdiler / Hüner taşrağı naқşuñı gördiler (591)

Bulara göñül virmeye ehl olan / Ki dāyim düzenlikleridür yalan (925)

göñül yıқ-: gönül kırmak, gücendirmek (GTS)

Ki ger dost göñlüni yıқmayayıdum / Bu düşmen elinden қayıқma-yıdum (1027)

ğuşsa yi-: endişe etmek (TS) (diğer örnekler için bkz. 557, 754)

Öküş ğuşsa yi çevürme yüzi / Apılayagör bir kişicün yüzi (359)

güce gör-: güçlük çıkarmak, zorlamak (TS) (diğer örnekler için bkz. 434, 555)

Güce görme zılmün belürür ucu / Ki düşmenleri şınayasun güci (194)

güce uğra-: güçlülkle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek (TS) (diğer örnek için bkz. 318)

Ne lāzım açıp uğrayasın güce / Ki kendüzin irküb yiyesün gice (318)

güç degür-: zulmetmek, eziyet etmek (TS)

Қayuramaz mı ki kendi tıtsaқ ola / Şu kim dutsağa güç degüribile (287)

güç gör-: gadre uğramak, zulüm görmek; zorluk, zahmet çekmek (TS)

Ra'ıyyet çü güç göre қаçar қayar / Şehün zulmi çavını cihāna yayar (95)

güç götür-: zulme, güçlüğe katlanmak (TS) (diğer örnek için bkz. 784)

Ve ger kimseden kişi götüre güç / Anuñ adı ğayretsüz olur şonuç (861)

güç it-: zulmetmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 98, 373)

Çü ululuğı vü қadrün ola müdām / Ža'ife güç itme vü yime ҳarām (325)

El altında ğulamuna itme güç / Ki devrān eli üstün olur şoñ uç (541)

gül-: 1. İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak (GTS)

Çü yad er yüzün görüp 'avrat güle / Erine di öğünme erligile (766)

2. Mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek (GTS)

İşitdüm ki bir şofi hoş oldıydı / Bir oğlanile lāğ idüp güldiydi (729)

güleç yüzlü ol-: her zaman gülümseyen, mütebessim olmak (GTS)

Güleç yüzlü olsa ve gökçek hulu / Dimezler ağır başlu durur ulu (836)

günüle-: hased etmek, çekememek (TS)

Sözün Sa' dīnün çün ҳasüd işidür / Günüler ü tanz eylemek işidür (881)

imren-: Beğenilen, hoşlanılan bir şeyi edinme veya bir yiyeceği yeme isteğini duymak (GTS)

Başa şor ki h̄alvetde bulup eşi / Nice imrenür oruç olan kişi (814)

güven-: sevinmek (TS)

Kimesne ölümüne güvenme sen / Ki devrân seni hem kıomaya esen (1001)

hacil ol-: utanmak, utancından yüzü kızarmak (MBTS)

Ulularla öküş irişmegil / Düşürürlerise olursın hacil (162)

hacil kal-: mahcup olmak (MBTS)

Eger ola sermāye sūd alasin / Ve ger müflis iseñ hacil kalasin

harif ol-: dost olmak (MBTS)

Kavīnūñ gücini götür ey za‘ if / Gün ola kim aña olasin harif (147)

hayāsızlıđ it-: utanmazlık etmek (GTS)

Hayāsızlıđ idüp ütügen oyun / Nite kıoyar ayruđuñ yüz şuyın (529)

hebā eyle-: ziyan etmek (GTS)

Ese uşbu toprağa anca şabā / Ki eyleye her zerremüzi hebā (1003)

hışm it-: kızgınlık göstermek, öfkelenmek (GTS)

İgen halka hışm itme dutma kīn / İderseñ kıparursun özün kökin (86)

hicāb ol-: perde olmak, engel olmak (GTS)

Ta‘ alluğ hicāb oldu yok hāsılı / Ta‘ alluğ uzundur bilün vāşılı (480)

incin-: gücenmek, kırılmak (GTS)

Bir anuñ bigi kim yār ola işi / Ne incinmek az nesnedendür işi (408)

Eren göricek ergeni eyle dir / Ki bu yorduñı yirde incine yir (857)

iñile-: inlemek, sızlanmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 110, 458, 460, 990)

Şol ādem ki iñileyüp yitmedi / Sağ olduđunuñ şükrünü itmedi (132)

incit-: incitmek, üzme (Diğer örnekler için bkz. 110, 739, 850)

Şu ‘ āmel ki ‘ ālimleri incidür / Pes ider ki tevfir şāh gencidür (104)

inşāf ol-: insaflı olmak (GTS)

Hemīn kıan bahāsını yir ol hele / Żarüret geçerse ne inşāf ola (263)

intizār it-: ilenmek, beddua etmek (GTS)

Sürüp ‘ ömrünji itmegil intizār / Ki bulasin eski kıon içinde yār (597)

kademsüz ol-: uğursuz olmak (GTS)

Ola ma‘ nī olsa da‘ vī dürüst / Kıademsüz olan ādemī kıatı süst (352)

kaķı-: öfkelenmek, kızmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 6, 203, 471, 575, 842, 860, 1025)

Dimezven savaşda kıurışmaķ kıokın / Kıaķıdumda ‘ aķlı yirinde saķın (209)

Kaķıyacađuz kımseye kıaķı sen / Kı yıñibilesin ya kıaç sağ esen (1041)

kaķıt-: öfkelenmek, kızdırmak (TS)

Çü ben oluven gizlüce nâbekâr / Ne nâmus kıala olıcağ âşikâr (604)

naħs ol-: uğursuz olmak, bahtsız olmak (OTAL)

Ne naħs ola ol oğlanuñ ılduzı / Ki ğaıttından öğdın kıarara yüzi (794)

nîk-baħt ol-: bahtı iyi olmak, talihli olmak (OTAL)

Kişi kim ola ‘ âķil nik-baħt / Başarıbilür ‘ aķılla tâç ü taħt (164)

öç al-: intikam almak

Bir bâğ içre hîç servüyü çalmadı / Ki andan eceliyle öç almadı (991)

peşimân ol-: pişman olmak

Bugün öğüt işitmesen uş derin / Peşimân olasuñ bilgil yarın (612)

pişmanluğa düş-: pişman olmak

Ğarazlı kişinüñ işitme sözün / Pişmanluğa düşmegil aınsuzın (207)

renç ol-: zahmet olmak (MBTS) (diğer örnek için bkz. 926)

Eyiye erine key egleñç olur / Yavuz ise key miħnet ü renç olur (760)

renç yi-: sıkıntı çekmek

Erenler bigi yi elüñ rencini / Muħannes yir ayruklar ilencini (348)

sev-: sevmek, Sevgi ve bağlılık duymak (GTS) (diğer örnek için bkz.785)

Başuñ beyniden aķçeden boş elüñ / Sevecek kıala oğlanını ilüñ (805)

sevin-: sevinç duymak (GTS)

Sen ağlama anı ki öldürdi dost / Sevin kim elin dutdı kıaldırdı dost (478)

sınarla-: horlamak, aşığı görmek

Sınarlamağıl köleñi gâh gâh /Şâyet gün ola kim ola pâzişâh (324)

şâd ol-: sevinmek, memnun ve mutlu olmak (GTS)

Tena‘ ‘ um hemîn biş gün idebile / Ki ayruķ yerindüğine şâd ola (215)

şâd kııl-: neşelenmesini, sevinmesini sağlamak (GTS)

Fürümândeler gönliñi şâd kııl / Fürümândelik günini yâd kııl

şefķat it-: şefķat etmek, acımak (OTAL)

Azıħ bile al Türkîsen ya Moğul / Ne şefķat ide saıa ‘ avrat oğul (301)

ıaıa kıal-: şasıp kalmak, şasırmak

Nice dost olursın kıaluben ıaıa / Ki düşmen sözünü getürdüñ ıaıa (742)

ıarâb eyle-: sevinmek, sevinçten gelen coşkunlukla tepinmek (OTAL)

Ğöresin çü iş ‘ ar oķıya ‘ arab / Deve niyete raķş urup eyler ıarâb (468)

terahħum eyle-: merhamet etmek, acımak (OTAL)

Terahħum sen eylemegil zâlime / Aıa raħmetüñ zulümdür ‘ âleme (370)

uşan-: bıkmak, bezmek (TS)

Kişi toħm ekerken uşansa ne var / Yatur diñlenür ğırmeni çün şavar (433)

uşan ol-: ihtiyatsız bulunmak, gevşek davranmak (TS)

Çü od birağub yaqasın mişesin / Uşan olma it aşlan endişesin (251)

üşen-: usanmak, bıkmak (TS)

Tenā' um idesin meger şabr idüp / Üşenme qapudan qapuya gidüp (639)

utan-: mahçup olmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 486, 585, 734, 735, 1018)

Utan şol qadar bārī Cebbārdan / Ki qonşu hışmıñdan hem yārdan (1043)

utandır-: utanacak bir duruma düşürmek (GTS)

Qaçanı öldürseñ şu 'avrat bigi / Erenler utandırma varma bigi (274)

ümīdvār ol-: ümitli olmak (OTAL)

Hüdāya çü 'afvuña ümīd var / Boş ellü igen olduq ümīdvār (1063)

ümīd dut-: ümit etmek

Tonuñ arı dutan içini pelīd / Nite uçmağa dutabile ümīd (493)

ümīzünj üz-: ümidini kesmek (diğer örnek için bkz. 356, 582, 598, 685)

Qamu halkdan rāhat ümīzünj üz / Çalab cānibin dutağör yalunuz (1042)

üşen-: üzölmek, çekinmek (TS) (diğer örnek için bkz.453)

Sen üşenme zölmetden iste necāt / Ki zölmetde bulunur āb-ı hayāt (684)

vefā um-: vefa beklemek (GTS)

Cihān ey oğul mülk-i baqī degül / Vefā umma ondan vü yüzine gül (71)

yār ol-: dost ve yakın olmak (MBTS)

Bir anuñ bigi kim yār ola işi / Ne incinmek az nesnedendür işi (408)

yerin-: kederlenmek, üzölmek, tasalanmak (TS)

Tenā' um hemān biş gün idebile / Ki ayruq yerindüğine şād ola (215)

yıl-: Bir işten gözü korkup vazgeçmek (GTS)

Öginmezse yigdür eger pāzişāh / Ki halk oña qor yılıcaq bārgāh (219)

Sen iy Sa' dī yu defterünñden elün / İgen yılma pāyanı yoqdur yoluñ (920)

yoldaş ol-: yol arkadaşı olmak (GTS)

Çıqar qafletünj yaqasından başuñ / K'olmaya hacalet senünj yoldaşuñ (1039)

yürekli ol-: cesaretli, cesur olmak (diğer örnek için bkz. 265)

Güreş tutsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi şavaşda top (270)

zahmet gör-: sıkıntı çekmek, sıkıntı içinde olmak

Senünj gözüñe nite uyhu girür / Ki mazlüm uyımaz zahmet görür (217)

za' if it-: güçsüz etmek, kuvvetsiz etmek (MBTS)

Harām olur uyurisa pāzişāh / Qavīden za'if ider olursa āh (157)

zālim it-: zalim etmek

Haqā gör ki kendüye zālim ider / Cihān qalur ol mazlemeye gider (152)

zārılık it-: ağlayıp sızlamak (TS)

Çü yok ayağın dimeyem yola git / Elün göge kaldur vü zārılık it (1062)

zebün düş-: güçsüz olmak, zayıf düşmek

Zebün düşdi toprağda dolandı ol / Çü ger yıl bigi çevre tolandı ol (551)

zerk ü sālūs it-: riyā etmek, iki yüzlülük (MBTS)

Yazuqlu ki kōrka durur Tenriden / Yigirek kim ya zerk ü sālūs iden (499)

zišt ol- (F.): çirkin olmak (MBTS)

Bayık bil tekellüfsüz olan kişi / Yig andan içi zišt ola hūb tışı (595)

zulm ol-: eziyet olmak

Sen ol zulm iden ‘āmile eyle zulm / Ki ‘adle berāber olur eyle zulm (107)

zulm eyle-: Eziyet etmek, işkence etmek (GTS)

Sen ol zulm iden ‘āmile eyle zulm / Ki ‘adle berāber olur eyle zulm (107)

zulm it-: zulmetmek, eziyet etmek, işkence etmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 96, 107, 159, 218, 373)

‘Acem pāzişāhları eyle dutdılar / Ra‘iyyetlere dürlü zulm itdiler (150)

Eger pāzişāhlıkda zulm idesin / Gedā olasin yābana gidesen (153)

1.3.5. Düşünce, Zihinle İlgili Füller

‘aql dūriş-: akli kullanmak

Nice ‘aql dūrişe güce göre / Anı ‘aşk sevdāsı urur yire (434)

‘aqlı basdur-: akli gidermek, akli ortadan kaldırmak

Alur ‘aqlı basdurıcağ ‘aşk işi / Hemān pençe vü arslanı ol kişi (439)

‘aql u huş git-: akıl ve şuurunu kaybetmek

Ṭağılıp bilü gidüp ‘aql u huş / Ögütten kulağ tolu elleri boş (413)

añ-: anmak, hatırlamak (diğer örnek için bkz.394, 939, 1010, 1049)

Ayağın alup kimseyi yıkmağıl / Yıkılasuñı añağıl ınıkmağıl (144)

añıl-: anılmak, hatırlanmak (GTS)

Didi adım iletme gele yañılam / Ol olduğı yirde eger añağıl (447)

añla-: bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 31, 231, 406, 436, 455, 458, 588, 816, 855, 884, 888, 922, 933, 1054)

Dutup sancılı gördi añağıl bir gice / Ṭabīb anı gördi vü didi nice (560)

Küçücük iken öğredigör hūyı / Eyü yavuz añağılun kōrhuuyı (786)

az-: yolu kaybetmek, yolu şaşırarak (TS)

Çü kimse ṭama‘ her kişiden azar / Kūlunven diyü kime biti yazar (640)

azıtmak: kaybetmek, yolunu şaşırarak (TS)

Bu yolda azıtmaya ol gendüzin / Ki elden kılmaya kılavuz izin (21)

başar-: Bir işi istenilen bir biçimde bitirmek, muvaffak olmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 661, 974)

Şol oruç tıttıcı başarur işin / Ki bir düşmişe vire kışluğ aşın (317)

başarıbil-: başarıma becerisi bulunmak

Nite başarıbiliser menzili / Ki evvel kıdem yanılurlar yolu (827)

bayık bil-: apaçık bir şekilde bilmek (diğer örnekler için bkz. (131, 595, 692, 717)

Bayık bil kıanā' at beyidir eri / Dimezven ki 'ālemde çevre yürü (615)

beynilü ol-: akıllı olmak, düşünceli olmak (TS)

Kerem göstere beynilü olsa baş / Keremsüz kıuru kıab durur kıara taş (349)

bil-: 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 5, 17, 18, 19, 53, 59, 87, 89, 99, 127, 139, 159, 166, 216, 250, 255, 267, 373, 448, 454, 456, 462, 474, 487, 543, 589, 594, 607, 612, 613, 645, 685, 701, 711, 787, 789, 790, 830, 860, 883, 892, 95, 1004, 1021, 1067)

Bilür uşlı kışi çobān uyısa / ' Aceb mi varup kıurt kıoyını yise (83)

Kerāmetdür etmek yedürmek bil uş / Kıuru ma' rifetdür dühül içi boş (341)

Ta' alluğ hiçāb oldu yoğ kıāsılı / Ta' alluğ uzundur bilün vāsılı (480)

2. idrak etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 624, 672, 710, 826, 898, 976, 977, 1006)

Becid bilüridün yarağ itmegi / Hiç anmaz mıduñ sen yola gitmegi (939)

3. tanımak (GTS)

Aytdı ki incitme kıardeş beni / Yig ol kim nedür bilmeyem düşmeni (739)

bili bil-: bilgiye vakıf olmak

Kıocalar kıaqqı-çün ne ki bilüp bili / ' İbādet kıılup gözedürler yolu (1071)

bili şına-: bilgiyi sınamak, bilgiyi ölçmek

Belā yüki altında bili şına / Şınanmamış işlere her kim şına (205)

düş gör-: rüya görmek (GTS)

İlini ' imāret düşinde göre / Şu kim ilinün kıatırını ıra (90)

farğ it-: anlamak, sezme (GTS) (Diğer örnek için bkz. 590)

Çü kıalb ola altun şalgıl oda / Ger altun ger kıadır od farğ ide (590)

gör-: anlamak, kavramak, sezme (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 54, 393)

Sen altunı sıvama iy cānım pula / Kı şarrāf göricek anı bile (589)

kışāb şor-: hesaplamak (TS)

Şu yılda ki düzildi işbu kıtāb / Nebi hicretinden şorılsa kışāb (57)

huş git-: aklını kaybetmek, şuurunu yitirmek

Meger bir gice düdük ünini hoş / İştidi andan revān gitti huş (472)

inan-: bir şeyi doğru olarak benimsemek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 53, 292, 293)

Kıyāmet günü olıcağ sen inan / Yavuzluğu görmeye eyelük şanan (866)

kalem tut- / dut-: yazı yazmayı bilmek (Diğer örnek için bkz.277)

Kalem dutucu dutu kılıç uran / Degül muṭrib ‘ avratlar olmaz eren (279)

key bil-: iyice bilmek, iyi bilmek

Söz anlayanuṅdur ḳatında ‘ aziz / Bu ma‘ nıyi key bilür ehl-i temiz (31)

kıyās it-: kıyas etmek, karşılaştırmak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 705)

Senüñ yoğ ola eyle itdüm kıyās / Çalab teñri fazlında şükr ü sipās (230)

öğret-: Bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 569, 782, 785)

Küçücük iken öğredigör hüyı / Eyü yavuz anlasun ḳorḳuyı (786)

şan-: 1. zannetmek (Diğer örnekler için bkz. 63, 184, 494, 495, 587, 866, 921)

Dimezse kişi ‘ aybını yüzine / Şanırsun hüner anı kendüziñe (225)

2. Düşünmek, tasavvur, teemmül ve mülahaza etmek (TS)

Düşürme kimesneyi tañrını şan / Düşe kim düşesin ayaklara sen (146)

seç-: tercih etmek (Diğer örnek için bkz. 403)

Haḳḳa yüz dutup ḥalk içinden kaçup / Baḳup sāḳıye vü şarābı seçüp (403)

sız-: kendinden geçmek (MBTS)

Düşer oda pervāne bigi sızar / Yoğ ol ḳurt bigi ibrişim çözer (399)

sürç-: Dalgınlıkla yanlış bir iş yapmak, yanılmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 867)

Eger bir ulu sürçesen eyle bil / Üşüre ḳamu bir kezin aña dil (839)

tefāvüt it-: farklı duruma getirmek (MBTS)

Tefāvüt ider mi şu olsa zülāl / Ḳabı altun olduğ-içün ya sifāl (504)

unut-: Aklında kalmamak, hatırlamamak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 405)

Bu birlik şarābın çü nüş itdi ol / Ki iki cihānı hep unutdı ol (405)

uşıḳ-: akla erecek hale gelmek (TS)

Uşıḳub kişi anlayınca sözi / Toğan biñ öñdin dökilür gözi (20)

yād ḳıl-: hatırlamak, anmak (TS)

Fürümāndeler gönliñi şād ḳıl / Fürümāndeliḳ günini yād ḳıl (305)

yañıl-: Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 39, 178, 227, 447)

Nite başarıbiliser menzili / Ki evvel ḳadem yañılurlar yolu (827)

1.3.6. Algılama Fiilleri

1.3.6.1. Görme İle İlgili Fiiller

bağ- / **bağ-**: Bakışı bir şey üzerine çevirmek, gözetmek (GS) (Diğer örnekler için bkz. 249, 403, 406, 677, 848, 968, 488, 792, 808, 885, 899, 901, 910, 932)

Eger yügürü gıtdiler sen dağı / İmekleyü var ne tırı bağ ağı (1034)

gör-: Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek (Diğer örnekler için bkz. 7, 61, 129, 143, 148, 152, 160, 186, 212, 222, 272, 275, 276, 307, 392, 423, 468, 565, 591, 594, 609, 628, 701, 715, 722, 734, 761, 762, 766, 768, 815, 817, 821, 835, 837, 843, 845, 847, 857, 858, 866, 869, 870, 882, 893, 897, 910, 916, 931, 934, 987, 990, 1017, 1029, 1035, 1037, 1052, 1065, 1072)

Sipāhinüñ olmayıcağ yarağı / Nite tırıbile göricek yağı (262)

Gügemce görem dime yılan işin / Taş altındayiken dögegör başın (388)

Görüp şordı Mecnūnı kimse aña / Niçün gelmez olduñ obadan yaña (442)

Ne dīn saqlaya dünyalığı diren / Nite Teñriyi bula özin gören (492)

Dutup sancılı gördi añladı bir gice / Tabīb anı gördi vü didi nice (560)

2. Maruz kalmak

Yavuz itme görmeyesin yavuz iş / Eyü tohum virmeye yavuz yemiş (337)

göster-: Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek; görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 423, 585, 669, 871,

Ger ihlaş gösterün ya riyā / Taşum saña tıra içim Teñriye (876)

gösterivir-: ansızın ve çabucak göstermek (GTS)

Gehī dōke gösterivire işin / Ki oğşayuben sile göz yaşın (197)

gözet-: 1. Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 72, 80, 137, 218)

Çü yār eylugin umasın bil bunı / Ki koduñ anı vü gözetdün seni (454)

2. Kollamak, beklemek (Diğer örnekler için bkz. 255, 579, 879, 757)

Elikdür ayruqlara sen yedür / Gözetmek kişi aşını ‘ayb olur (343)

Gözetme kişi ‘aybını itme fāş / Gözedür-iseñ kendü ‘aybuñ şabāş (721)

3. Riayet etmek, göz önünde bulundurmak

Siyāset gözetmeye server kişi / Nite düşmeni yijmek ola işi (689)

nazar it-: nazar etmek, bakmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 160, 879)

Görmeden nazar ideriseñ olur / Ki kıllardan ancağ hemīn suç gelür (1065)

süz-: Gözle inceleyerek dikkatle bakmak (GTS)

Çalan şofiler çün anı süzdiler / ʿ Ayıbladılar ü kova düzdiler (730)

1.3.6.2. İşitme İle İlgili Fiiller

diñle-: işitmek için kulak vermek, birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak (GTS)

İç ırmağdan iyli şu diñle beni / Kaşı çatlunuñ içme cülâbını (518)

1.3.6.3. Tatma İle İlgili Fiiller

acı ol-: acılaşmak

Şeker acı ola ağudan beter / Virirse şu kim yüzi sirke şatar (644)

1.3.6.4. Koklama İle İlgili Fiiller

koğ-: koku çıkarmak (GTS)

Yiñer sarmısağ nice koğarsa gül / Başar cenk ünin çalıncağ dühül (509)

1.3.6.5. Dokunma İle İlgili Fiiller

ban-: batırmak (TS)

Bilür uşlu ağzını dutmak hüner / Görür mümü ki dili ucından banar (701)

bas-: Vücudun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 972)

İy ol kim bizim toprağ üzre çadem / Başarsın aña dur bizi dem be dem (549)

batur-: batmasını sağlamak (GTS)

Getürdün götürdün uş yanuma / Oturduñ baturduñ anı cânuma (745)

degür-: dokundurmak, değdirmek (TS)

Bu meydānda devlet topin urdı ol / Ki rāhat kişilere degürdi ol (75)

Aru şokduğına degür mi şu bal / Çanāʿ at idüp bekmezü ki yi al (658)

dest-i būs it-: el öpmek

Bahādırda şimdi it dest-i būs / Yoğ ol dem ki düşmen çala karşı kūs (261)

dög-/ döv-: dövmek (Diğer örnekler için bkz. 457, 596)

Gügemce görem dime yılan işin / Taş altındayiken dögegör başın (388)

dürt-: sürmek, sürtmek (TS)

Eger dürteler bakıra gümüşi / Yarar h̄arca anlamazısa kişi (588)

kağ-: çalmak, vurmak, itmek (TS) (Diğer örnek için bkz. 123)

Yüceldi çü kendüye aşah bakar / Var oldu çün yokluk kapusın kağar (490)

koğısı çık-: kokusu gelmek

Ger olmaya müşkün dimezven çakar / Ve ger var-ısa h̄od koğısı çıkar (718)

oğsa-: okşamak

Geh̄i dōke gösterivire işin / Ki oğsayuben sile göz yaşın (197)

oy-: Keskin, sivri uçlu bir cisimle bir şeyi yontarak veya delerek çukur oluşturmak (GTS)

Çü görmeyesin kim saña kum oyar / Ğan̄imet olur anda kaçmağ iy yār (276)

öp-: Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye veya birine değdirmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 283)

Yetimi göricek yire depmegil / Aña karşı oğlancuğun öpmegil (307)

şar-: sarılmak, kucaklamak (TS)

İgen şarupdur ʿ aql yolu vü piç / Bilür ʿ ārif Allāhdan artuğu h̄iç (448)

şığan-: okşanmak (TS)

Şığansa çetük serçe dutar şafi / Semiz olıcağ kurt yir Yūsufı (379)

yala-: bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek (GTS)

Nite pars ol kişiye diğ biler / Ki bir iki gün peynirini yalar (340)

1.3.7. Yönetim Bildiren Fiiller

ferz̄in ol-: vezir olmak

Ki nāğāh düşe ol ki temk̄in bula / Piyāde iken aņsuzda ferz̄in ola (326)

ile-: mesken edinmek, il tutmak (TS)

Ṭar̄ik iste kim kırtulubilesin / Yoğ ol h̄arf kim barmağun ilesin (872)

p̄işrev ol-: önder olmak

Nite tuta ʿ isyān obasında ev / Şu kim sen añaolasın p̄iş-rev (26)

şāh ol-: padişah olmak

İlḡüni beklemek olur belā / Adıdur gedā gerçi ol şāh ola (665)

şar eyle-: memleket etmek, vatan etmek (TS)

Bezirgāna çün şāh z̄ulüm üşüre / Yapar h̄ayr kapusın eyle şara (109)

terāzū kır-: divan tertip etmek

Ṭağar çok ṭoluyıdı ne vezni rāh / Terāzū kırub ‘adl iderdi şāh (608)

1.3.8. Askerlik, Savaş, Kahramanlık

baş-: bastırmak (TS)

Yiğer sarmısağ nice қоқарса gül / Başar cenk ünin çalıncağ dühül (509)

baş eyle-: komutan tayin eylemek

Çeriye sen ulu kişiyi eyle baş / Ki görmüş ola iş öküş şavaş (266)

cevşen boz-: zincir ve puldan yapılan örme zırhı delmek

Ecel olıcağ süñü cevşen bozar / Ecelsüz yalıncağ nice çizer (566)

çeri şal-: asker sevk etmek

Ger aṇulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biğ kez çeri şalasın (284)

dağ ur-: dağlamak (371)

Cihān yakıcıya düzetme çerağ / Bir ol yansa yig halka urınca dağ (371)

dutsağ kal-: tutsak kalmak

Ayağdan düşüp n’ite dutsağ kala / Elin düşmişün her ki ṭutmuş ola (323)

duzağa düş- / tuzağma düş-: tuzağa düşmek, oyuna gelmek (Diğer örnek için bkz. 628)

Yidür dāneyi dürlü dürlü kuşa / Ki bir gün hümā tuzağıña düşe (360)

düşmen bil-: düşman görmek

Çü kuvvet-i simyāya düşmen bilin / Döküp ni‘ meti bağla fitne yolın (237)

elikdür-: elde etmek, ele geçirmek (TS) (Diğer örnek için bkz. 65, 173, 357, 654)

Elikdür ayruqlara sen yedür / Gözetmek kişi aşını ‘ayb olur (344)

eren ol-: yiğit olmak

Ḳalem dutucı dutu kırılıç uran / Degül muṭrib ‘avratlar olmaz eren (279)

er ol-: erkek olmak, yiğit olmak

Meşeldür bu bir sözde yoğdur yalan / Ne er ola ‘avratdan alu kıalan (1022)

esİR it-: tutsak durumuna getirmek (GTS)

Beni şimdi düşmen iderse esİR / Bulunmaya bir dostum dest-gİR (312)

esİR ol-: tutsak olmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 286, 913, 1050)

Bu meydānda ‘ağluğ gücin ‘aşğ sir / Ki çavgān elinde ṭop olur esİR (440)

feth eyle-: Bir yeri veya ülkeyi savaşarak almak, ülke açmak (GTS)

Bildün sen iy Sa‘ dī sözünde uş / Elünde kırılıç var ü feth eyle hoş (87)

güreş ṭut-: güreşmek (GTS)

Güreş ṭutsa av avlasa ursa ṭop / Yürekli olur kişi şavaşda ṭop (270)

hāl eyle-: gücünü kırmak, kuvvetsiz bırakmak

Beni kirpinün oğı eyledi hāl / Ne hācet ki kılıca urasın el (420)

hamle it-: atılmak, saldırmak (GTS)

Pili bisleyen çün virür tatlu dil / Kıyamaz aña hamle itmege pīl (339)

hām ol-: idmansız olmak

Turur kaplana av bilen it temām / Kaçar dilküden aşlan olursa hām (267)

hengāmece eyle-: kavgacı olmak, gürültücü olmak

Kim uşlu ise düşmen-içün neci / Ki dil bağın eyleye hengāmece (530)

kılıç ur-: kılıç kullanmak, kılıç sallamak (Diğer örnek için bkz. 265)

Kalem dutucu dutu kılıç uran / Degül muṭrib ‘ avratlar olmaz eren (279)

kıır-: yok etmek, imha etmek (TS)

Bay olan baḥīl olur ol resme cism / Ki genç üzre ölür kıırılmış tılısm (3543)

ķavī ol-: güçlü, kuvvetli olmak (Diğer örnek için bkz. 140)

Bu düşmenler olursa saña ķavī / Boyın virmeyüp yağmalar evi (688)

künd it-: kesmez etmek, körleştirmek

Degin düşmene dökme alṭun dōşe / Ki tiz ide künd uğrıyacak dişe (239)

maḥv it- : heba etmek, ziyan etmek (GTS)

Ne hoş tıfl k’oķımadan şarf u naḥv / Niçe milletün ‘ ilmini itdi maḥv (25)

növbet ur-: nevbet çalmak, askeri mızıka çalmak (TS)

Anuḡ biş növbet ķapusunda ur / Ki yār-i müvāfık ķapusındadır (753)

oķ at-: oku fırlatmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 357, 573, 698, 744)

Uz oķ atana ķarşu sen çekme yay / Çekerseḡ sıvışıgör eglenme hay (253)

parala-: parçalamak (GTS)

Bir er beslemiş ķurt yavrusını / Çü büyüdi paraladı issini (620)

pāyimāl ol-: ayaklar altında kalmak, çiğnenmek (MBTS)

Söz-ile olur ādemīde kemāl / Sen olmayıgör nāķış u pāyimāl (696)

şavaş-: vuruşmak, muharebe etmek (GTS)

Kişi kim begini gözedur ola / Yig andan ki vara şavaşır ola (259)

savaş it-: vuruşmak, muharebe etmek (GTS)

Kişi perdesin yırtup itme savaş / Ki perdeḡ içindeki olmaya fāş (193)

savaş ķur-: mücadeleye girişmek (TS)

Yaramazlarıyla savaş ķurmağıl / Dutup neştere barmağıḡ urmağıl (241)

şı-: kırmak (diğer örnekler için bkz. 440, 568, 952)

Ki la‘ li şımaķdur geņezlik cehl / Şınuğı bütün itmek olmaya sehl (204)

şıjirdim it-: hücum etmek

Sen uğurlayın cenk yatın düzin / Ki düşmen siñirdim ider anşuzın (280)

tārumār it-: dağıtmak, perişan etmek (MBTS)

Ne bilürsin anı eger rüzigār / Ğarībliğe şalup ide tārumār (789)

tebāh ol: mahvolmak, harap olmak (MBTS) (Diğer örnek için bkz. 85)

Ne var āhdan olsa gözünî tebāh / Göñül gözgüsi balķır idicek āh (1047)

tīg dart-: kılıç çekmek

Çeriden çü mālî dutasın dirīg / Dirīg ola ger el urup darta tīg (264)

toķın-: 1. isabet etmek (TS)

Ķaza oķı toķınıcaķ çat çat / Yalın ten geyerse çuķāl kat kat (564)

2. Karşı koymak, karşı durmak (TS)

Dimezven savaşıda tırışmaķ toķın / Ķaķıdumda ‘aķlı yirinde saķın (209)

toķdur- 2: yayı gerip oku hazırlamak (TS)

Saķın şaştuñ içinde olduķça gez / Yoķ oldum ki toķdurup atıcağız (206)

toķ ur-: top atmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 270)

Ferāğatlığuş var hem kuvvetün / Çü meydān gök ola toķ ursun atuş (949)

tırış-: mübareze, teke tek çarpışmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 1068)

Bu şeytān nefş-ile kim tırışa / Peleng ile ķarınca ne urışa (1068)

tıtsaķ ol-: savaşta düşmanın eline geçmek (GTS)

Ķayurmaz mı ki kendi tıtsaķ ola / Şu kim dutsağa güç degüribile (287)

umaç ol-: hedef olmak (TS)

Olar tañrıdan yaña yol buldılar / Ki miñnet oķına umaç oldılar (527)

ur-: 1. vurmak, çarpmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 342, 436)

Atası kaķıyup düşürmiş oda / Dūdiginî anuş ururmuş ūda (471)

2. Sürmek

Yaramazlarıyla savaş ķurmağıl / Dutup neştere barmağın urmağıl (241)

3. Nişan alarak atmak

Yüz egri oķ atduñ oldu telef / Bir oķ toğru at kim urasın hedef (698)

urış-/ uruş-: vuruşmak, çarpışmak (TS)(Diğer örnek için bkz. 435)

Bu şeytān nefş-ile kim tırışa / Peleng ile ķarınca ne urışa (1068)

vur-: bir şeyi bir yere hızla çarpmak (GTS)

Müyesser olımadı kim ‘ālemi / Vurup aldı ‘ömürden bir demi (1009)

yağmala-: yağma etmek (GTS)

Bu düşmenler olursa saña ķavî / Boyın virmeyüp yağmalar evi (688)

yar-: 1. yarmak, derin yara açmak (Diğer örnek için bkz. 380)

Hoş anlar ki ‘aşķın yediler ĝamın / Ne zaħmın yararlar ü ne merhemîn (391)

2. ayırmak, birbirinden uzaklaştırmak

Seni her ne kim dostuñdan yarar / Ger eglenceñüñdür dir isem yarar (441)

yay çek-: okla vurmaya davranmak

Uz oğ atana karşı sen çekme yay / Çekersen sıvışığör eglence hay (253)

yık-: 1.yıkmak, bozmak, tahrip etmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 101, 123)

Ayağın alup kimseyi yıkağıl / Yıkılusunı ekgil yağmağıl (144)

yırt-: parçalamak (TS)

Sinā şimdi boynına kurdun bıçak / Yok ol dem ki koyunı dutup yırtacak (108)

yiñ-: 1. Yenmek, galebe etmek (Diğer örnek için bkz. 689)

Kağıyacağuz kimseye kağı sen / Ki yiñibilesin ya kaç sağ esen (1041)

2.basmak, bastırmak

Yiñer sarmısağ nice koğarsa gül / Başar cenk ünün çalıncağ dühül (509)

yire dep-: yere çarpmak, vurmak (TS)

Yetimi göricek yire depmegil / Aña karşı oğlancuğun öpmegil (307)

yolın bağla-: yolunu kesmek

Yarar Diclenün ger yolın bağlamak / Yaramaya halkun dilin bağlamak (822)

yol kes-: yol almak, durdurmak

Baña tanz idüp kesmesün kimse yol / Bayık bunu düzmekde mağşüdum ol (67)

O ‘ avrat ne hoş kesdi dihkana yol / Ki söz bilüp söyleye ya deñsüz ol (708)

zindāna şal-: hapse atmak

Öğütle işitmezse virgü şimāl / İkinci gezin bağla zindāna şal (201)

ziyān vir-: zarara uğratmak

Ziyāna virür harman issi işin / Ki başağcıya karşı şalar başın (327)

1.3.9. Etkileşim, İletişim

and iç-: yemin etmek

Bu sözde yarar içer olursam and / Ki hem pāzişāhdan görür ol gezend (105)

aldan-: yanılmak

Ne var hoş düzildiye şuratuñ / Sen aldanma arı gerek siredün (906)

aşşı gör-: faydasını görmek, yarar sağlamak

Çü sermāye var aşşı korqu ziyān / Ne aşşı göre sermāyesin yiyen (987)

oyn oyna-: birini aldatmak, kandırmak (GTS)

Ki iy diri oynama yindek oyun / İt zıkr ağız dutma ölüleyin (946)

barış-: İki taraf, aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak (GTS) (Diğer örnek

için bkz. 750)

İkisi barışur şavulduğda şer / Velî ol ara yerde oda düşer (750)

buyur-: emretmek (GTS)

Kişi nitesi döke hönî ite / Buyur kim it öñine süñük döke (375)

bülbül ol-: bülbül gibi konuşmak

Bunuñ bigi bülbül olup tañ degül / Eger sini üstinde biterse gül (554)

cevâb vir-: karşılık olarak bildirmek veya söylemek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 731)

Hikâyet yüzinden çü gitdi hicâb / Ol işitdi vü eyle virdi cevâb (731)

çağ-: bildirmek, ifşa etmek (TS)

Ger olmaya müşkün dimezven çağar / Ve ger var-ısa hüd koğısı çıkar (718)

de- / di-: söylemek, söz söylemek (Diğer örnekler için bkz. 1, 19, 308, 449, 1021, 35, 39, 46, 54, 79, 88, 156, 161, 170, 173, 178, 181, 186, 209, 222, 224, 225, 228, 242, 245, 277, 293, 306, 357, 364, 380, 388, 401, 417, 418, 422, 437, 438, 441, 444, 446, 447, 462, 473, 487, 523, 533, 544, 560, 576, 577, 584, 615, 635, 640, 643, 656, 703, 704, 707, 715, 718, 719, 725, 727, 732, 737, 738, 741, 743, 772, 796, 810, 813, 818, 824, 833, 836, 844, 847, 853, 857, 860, 875, 919, 927, 955, 968, 974, 975, 998, 1002, 1021, 1023, 1026, 1037, 1062, 1077)

Çü yad er yüzün görüp ‘ avrat güle / Erine di ögünme erligile (766)

degür-: eriştirmek, yetiştirmek, bildirmek, duyurmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 242, 383)

Dilersen degürmeye hâsmün gezendi / Ur eylülküle dili ucına bendi (238)

dene-: tecrübe etmek

Yavuz nefsimüzden deñedüm hele / Ki iblîs şanusı toğru ola (1024)

dile-: rica etmek, arzu etmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 89, 173, 223, 238, 383, 396, 432, 502, 503, 642, 655, 980)

Dilemezseñ eylülk elünğden gide / Ulu iş virme giçi yigide (269)

Diler yire ilter kimisi kaçâ / Kimi de ne var kaçısa kedhüdâ (575)

Dilerseñ ki aduñ yerinde çala / Hüner oğluña öğredigör hele (782)

dilek dile-: istekte bulunmak

Dilek dileyü Hüsre ve dutma yol / Tama‘ı bir yaña ko Hüsrev sen ol (632)

esle-: dinlemek (TS) (Diğer örnek için bkz. 621)

Hüner öğred ü zühdile beslegil / Seversen çö nâzı vü ögüt eslegil (785)

eşit-: işitmek, duymak (TS)

Şu Hâkka ki ortağı vü mişli yoğ / Eşitdüm ki tersâ neler didi çoğ (833)

eyt-: söylemek, demek, anlatmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 462, 944)

Kim eydür seni var Ceyhüna düş / Çü düşdün el ayak urıgör öküş (1031)

fâş ol-: (bir sır) meydana çıkmak (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 700, 915)

Kişi perdesin yırtup itme savaş / Ki perdeñ içindeki olmaya fāř (193)

fāř it-: (bir sırrı) meydana vurmak, açığa çıkarmak (MBTS)

Didüm erlüğün olsa fāř itmegil / İdicek muħannesleyin gitmegil (584)

Gözetme kişi ‘aybını itme fāř / Gözedür-iseñ kendü ‘aybuñ şabāř (721)

ħaber bil-: haberdar olmak (Diğer örnek için bkz. 248)

Çü müfsid kişiden ħaber bilesin / Gerek kim elinden işi alasin (248)

ħaberdār ol-: bilgi edinmek, haber almak (GTS)

Şu kim sıtma dutup çabalar ola / Dünün özinden ħaberdār ola (135)

ħamūř ol-(F.): söz söylememek, susmak (MBTS)

Dilün dut eger varısa sende hūř / Ya Sa‘ dī bigi söyle ya ol ħamūř (726)

ħikāyet it- (A.+T.): ayrıntılarıyla anlatmak, söylemek (GTS)

Hikāyet idermiş hele bir ġarīb / Ki maħbūbum idi benüm ol řabīb (431)

irileş-: sert davranmak, sert konuşmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 525)

İrileş şatırlarla öldür yigi / Şıġanmaz it arķası çetük bigi (525)

iste-: İstek duymak, arzulamak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 290, 333, 396, 435, 633, 678, 684, 694, 806, 834, 872, 1036)

Bozar seni emred ‘alā külli ħāl / Evün düzmek isteriseñ ‘avrat al (798)

işit-: duymak, haber almak (diğer örnekler için bkz. 2, 41, 74, 79, 82, 114, 117, 170, 201, 222, 581, 401, 424, 438, 458, 472, 729, 731, 738, 741, 770, 771, 852, 881, 882, 967, 1021)

Saşın varma egri yola iy yigit / Sözüñ doğrusın Sa‘ dīden key işit (165)

ittifaķ it-: ittifak yapmak, anlaşmak (GTS)

Benüm ile felek itdi ittifaķ / Baņa dönmişidi temāmet ‘ıraķ (172)

ķarār dut-: bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak

Çü dutımaya ‘avrat evinde ķarār / Ne ‘aql ola anuñla durmaķ iy yār (769)

ķarıř vir-: lanet okumak, beddua etmek

Ne aşıdır öġinmek şatında şurup / Ķarıcuķ ķarıř virse çıkırıķ şurup (220)

kişi düz-: birini hazırlamak, birini ayarlamak

Cevāhir sımarlamaġa kişi düz / Velī rāzuñı gizle sen yalnız (702)

ķov düz-: dedikodu yapmak

Ķalan şofiler çün anı süzdiler / ‘Ayıbladılar ü ķova düzdiler (730)

muķābil getir-: karşılık getirmek

İy söz bilen inanmazısañ sınıā / Muķābil getir anı şatcasına (53)

murād sür-: isteġine erişmek (TS)

Olardan ki sürdi cihānda murād / Hikāyet şalıpdur daħı bir key ad (70)

oķı-: 1. okumak, yazılmış bir metnin iletmek istediġi şeyleri öġrenmek (GTS) (Diğer örnekler

için bkz. 25, 48)

Okıdumdı Ferhengnâme sözin / Ki Sa' dî düzüpdür anı anşuzın (45)

2. Sesli olarak söylemek (GTS)

Göresin çü iş' ar okıya ' arab / Deve niyete raqş urup eyler tarāb (468)

3. çağırarak, davet etmek (TS)

Aña tab ço kapuları işit beni / Eger ol çova kim okıya seni (581)

oķın-: denilmek, söylenmek (TS)

Aña ölü diyen kişi yañılır / Ki sözi oķınur adı añılır (39)

ög-: övmek (Diğer örnek için bkz. 221)

Şu resme diril kim seni ögeler / Yoķ eyle kim ölücegez şunalar (195)

ögin- / ögün-: övünmek, iftihar etmek (Diğer örnek için bkz. 219, 220, 1020)

Çü yad er yüzün görüp ' avrat güle / Erine di ögünme erligile (766)

ögüd/ögüt dut-: ögüt tutmak (388, 514, 828)

Velî ki ne söz şol ki cāndan biter / İşiden kişi andan ögüt dutar (41)

ögüt işit-: nasihat dinlemek

Κulaκdan çıkar panbuķı iy yigit / Diriyseñ ölüden ögüt işit (174)

Bugün ögüt işitmesen uş derin / Peşimān olasuñ bilgil yarın (612)

ögüt vir-: ögüt vermek (Diğer örnek için bkz. 47)

Saņa Sa' dî oğlı bigi hoş ögüt / Virirseñ atañ ögidi bigi dut (611)

özr getir-: özür dilemek

Bunun bigi tã' at yaramaz işe / Getür özri şāyed yirine düşe (496)

rağbet it-: istemek, beğenmek, istekle karşılamak (GTS)

Ne rağbet ide aña nīkü-nihād / Ki kayğulu ayruķ ola kendü şād (124)

rāz aç-: sır söylemek

Uzadursa rāz açmağa kimse dil / Sözinüñ yolu bağlanur eyle bil (18)

rāz gizle-: sır saklamak

Cevāhir sımarlamağa kişi düz / Velî rāzuñı gizle sen yalnız (702)

rāz ol-: sır olmak

Çü senüñ ola maħremüñ bile rāz / Dönüp rāzı dimez ne çoķu ne az (19)

rızā ol-(A.): razı olmak, kabul etmek

Çü dönmez girü oķ atıcaķ қаzā / Ol oķa gerek қalkān ola rızā (573)

sımarla-: . Ismarlamak, tevdi etmek, emanet etmek (TS)

Didi iy vefādār var mı sözüñ / Li Leyliye iltem sımarla özüñ (446)

Cevāhir sımarlamağa kişi düz / Velî rāzuñı gizle sen yalnız (702)

sına- / şına-: Denemek, imtihan etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 53, 194)

Yaşamışların re'yi birle düriş / Kıarı kırdı çok şınamış olur iş (268)

sırrı bil-: gizli kalan şeylere vakıf olmak

Şoñ ucu işitdün ki virdi yile / Ne bahtlu ol kim bu sırrı bile (74)

şoñbeti kes- : hasbihâl etmemek, ilişki kurmamak

Eger halveti isteyüp kimse / Kişilerden ol şoñbetini kese (834)

şor-: sual etmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz.27, 814, 1013)

Görüp şordı Mecnûnı kimse aña / Niçün gelmez olduñ obadan yaña (442)

sög-: Onur kırıcı, kaba sözler söylemek, küfretmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 714)

Didi şofıye bir kişi ey hasen / Fülân saña söğdi işitdüm kim sen (738)

söyle-: demek (diğer örnekler için bkz. 89, 545, 694,697, 700, 703, 708, 709, 710, 713, 720, 726, 734, 931)

Gelürse saña hâkimün sözi saht / Añul söyle mañkûma iy nîk-baht (536)

Savaşa mıkma vü şulh eylegil / Şefâ' atçı dut 'özr-ile söylegil (1030)

şulh eyle-: barış yapmak

Savaşa mıkma vü şulh eylegil / Şefâ' atçı dut 'özr-ile söylegil (1030)

ta'ne ur-: sövmek, çekiştirmek, yermek (Diğer örnek için bkz. 775)

Yavuz hulkı olan ki ta'ne urur / Hemîn tāvusun ayağını görür (870)

terceme düz-: tercüme etmek

Anuñ degme bir beytine terceme / Düzüp sürmedüm yâd sözi harcama (51)

tevañku' it-: arzu etmek, istemek (OTAL) (Diğer örnek için bkz. 154)

Ki senden tevañku' iderler kamu / Degülseñ bulardan umarsın umu (935)

uğra-: uğramak, rastlamak, rast gelmek (TS)

Degin düşmene dökme altun döşe / Ki tîz ide künd uğrıyacak diş (239)

uğraş-: tesadüf etmek, rast gelmek, rastlamak (TS)

Şu kim duta dervîş himmet aña / Ferîduna uğraşa işi oña (291)

uğrat-: maruz kılmak, düçar etmek (TS)

Tosun at bigi nefşün ilter seni / Sine uğradur engebe bil bunı (1004)

ünde-: seslen- (TS)

Bir âdem anı gördü kim ündedi / Bırağıdı taşı üstine hem didi

um-: Bir şeyin olmasını istemek, beklemek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 398, 411, 534, 602, 763, 829, 935, 1074)

Çü yâr eylugin umasın bil bunı / Ki kıoduñ anı vü gözetdün seni (454)

uy-: Davranışlarını, hareket, fikir vb.ni karşısında mevcut kimse veya şeye göre ayarlamak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 635, 682, 806)

Gül ü diken olur ikisi bile / Ne uydun dikene güli gör hele (869)

yâd-gâr kal-: yadigar kalmak (Diğer örnek için bkz. 498)

Ki benden cihānda kıala yâdgâr / Çü ben kıalmayam ü döne rüzigâr (68)

yara-: Uygun düşmek, elverişli olmak, caiz olmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 92, 202, 203, 228, 378, 588, 607, 610, 705, 822, 874, 962, 966, 985, 1016)

Yarar dive yol açmağ itgil kıyās / Velî girü bağlamağa yaramas (705)

Yarar Diclenüñ ger yolın bağlamağ / Yaramaya ħalkuñ dilin bağlamağ (822)

yay-: yaymak, duyurmak

Ra' iyyet çü güç göre kaçar kıayar / Şehüñ zülmi çavını cihāna yayar (95)

yaz-: Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak (GTS) (diğer örnekler için bkz. 114, 607, 640, 660, 878)

Revā görme kim bilişüñ yaduñ / Bitilerde cāhil yazalar aduñ (1029)

Çü ħarfüñi toğru yazupdur kıalem / Saña ħarf dutan kışiden ne ğam (1051)

yazılı dut-: yazılı tutmak

Yidi yüz ü elli bişinde temām / Ki tārīħ yazılı dutar ħāss ü 'ām (58)

yüz göster-: kendini göstermek

Gül ağacını yağma çün ola güz / Ki ħoş gösteriser yarın saña yüz (362)

1.3.10. İş, Hizmet, Yapım Bildiren Fiiller

cehd it-: çalışıp çabalamak (GTS)

Ĥudāya öküş şımışam 'ahdler / Kıazāyile nice idem cehdler (1076)

çıkrık kıur-: iplik bükme, sarma aletini kurmak

Ne aşşıdur öginmek kıatında ħurup / Kıarıcuğ kıarış virse çıkrık kıurup (220)

düriş-: 1. çalışmak, çabalamak, sebat etmek (TS) (diğer örnekler için bkz. 77, 84, 93, 232, 233, 268, 296, 369, 580, 983, 1015, 1077)

Eger bunda kıul dürişe bende ne var / 'Aziz ide anda ħudāvendiĝâr (1053)

2. çarpışmak, mücadele etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 345, 511)

Öcin kıoma uşlu isen ma' nünüñ / Düriş şüretüñ yüyegör da' vünüñ (296)

düz-: 1. Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek (TS)(Diğer örnekler için bkz. 120, 260, 435, 470, 521, 660, 813, 871, 899)

Sen uğurlayın cenk yatın düzin / Ki düşmen şıñırdım ider anşuzın (280)

2. telif etmek, nazmetmek (TS) (Diğer örnekler için bkz.51, 67, 114)

Okıdumdı Ferhengnāme sözin / Ki Sa' dî düzüpdür anı anşuzın (45)

3. süslemek, donatmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 851)

Çü ben zāhirî zühdle düzmüşem / Saña ne eger bāñnum bozmışam (877)

düzet-: yoluna koymak, tanzim etmek, tertip etmek (TS) (Diğer örnek için bkz. 371)

Cânından ırar işidüp il sözün / Ki düzetti ' avratlayın kendüzün (852)

düzil-: 1.Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 740, 906)

Ol evde düzenlik bozılır temâm / Ki böyle düzilmeye şu vü ta'âm (924)

2. telif olunmak (TS)

Şu yılda ki düzildi işbu kitâb / Nebî hicretinden şorılsa hisâb (57)

ehl ol-: ustalaşmak, uzman olmak (GTS)

Bulara göñül virmeye ehl olan / Ki dâyim düzenlikleridür yalan (925)

ev düz-: evi düzene sokmak

Bozar seni emred 'alâ külli hâl / Evün düzmek isteriseñ ' avrat al (798)

ev tut-: ev tutmak

Nite tuta ' isyân obasında ev / Şu kim sen añaolasın piş-rev (26)

eyle-: etmek, yapmak

Ğaraž ço ne bilüriseñ eylegil / Tama' kes ne dileriseñ söylegil (89)

eyleyügör-: etmeye bakmak, yapmaya çalışmak

Yigil harç idüp zür-ı bâzuñı sen / Ağır eyleyügör terâzûñı sen (346)

hisâb şor-: hesaplanmak

Şu yılda ki düzildi işbu kitâb / Nebî hicretinden şorılsa hisâb (57)

hüner bisle-: hüner edinmek, becerisini geliştirmek

Hüner bisler olur ögüt esleyen / Hüner semirtmeye ten besleyen (621)

hüner eyle-: hüner göstermek

Sen uş ' özürsüz eylemezsün hüner / Ögünme eyi ' avratdan aluca er (1020)

hünermend ol-: hünerli olmak

Bayık bil hünermend olur-ısa er / Hüner söyleye yok ki şâhib-hüner (717)

idibil-: Etme ihtimali veya imkânı bulunmak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 659)

İdibilür âhir günü yaradan / Ki her gün vire rızkı bir aradan (659)

idin-: yapınmak, kendisi için yapmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 464)

Kısaşañ idinme ağacdan ayağ / Ki uzun şanalar yürirken yayağ (587)

iş bit-: işi bitirmek

Eger gelmez ise dilünle düriş / Ki ögüdle halkile biter iş (511)

işe yara-: elverişli olmak

Bunun bigi tã' at yaramaz işe / Getür özri şâyed yirine düşe (496)

işi boz-: yapılan anlaşmayı, verilen sözü tutmamak

Yeñiler savaşları kıvcı kişi / Kağıdur yavaşı vü bozar işi (746)

iş gör-: iş yapmak

Çeriye sen ulu kişiyi eyle baş / Ki görmüş ola iş öküş şavaş (266)

işin gör-: görevini yapmak

Kıyāmetde uçmak bazārı ola / İşin göre kimse menzili ala (940)

iş işle-: iş yapmak

Ekinciye hoş dutmağa key düriş / Ki göñli hoş işçi çok işler iş (93)

iş vir-: bir kimseyi bir işle görevlendirmek

Dilemezseñ eylük elünden gide / Ulu iş virme giçi yigide (269)

it-: yapmak (Diğer örnekler için bkz. 86, 199, 584, 623, 226, 571, 570, 690, 780, 783, 812, 858, 996)

İder nefsi-i emmāre ħor ādemi / Olan ‘aql ü ‘izzeti aña ide mi (646)

Anı idemezseñ dutğıl şefi‘ / Anı kim ola kıadri senden refi‘ (1057)

kazan-: çalışma ile elde etmek (MBTS) (Diğer örnek için bkz. 656)

Kıazanup ger arpa çor-iken yiyem / Yig ol kim ger yime acıkıdum diyem (656)

kur-: tertip etmek, hazırlamak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 108, 244)

Tağar çok töluyıdı ne vezni rāh / Terāzū kıurub ‘adl iderdi şāh (608)

odalan-: kendisine oda yapmak (TS)

Eger pehlivānsın vü kıılıç iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

yap-: Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 671)

Şu yolunda ev yapmağıl iy hümām / Ki hıç olmaz işbu ‘imāret temām (670)

1.3.11. Refah Bildiren Fiiller

altun yığ-: altın biriktirmek, para pul biriktirmek

Yimekçün olur her altun her kıumāş / Dirüp yığmak için çe altun çe daş (353)

āsūde ol-: rahat olmak, sakin olmak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 94)

Bir ebleh eger müşkiçün kendedür / Sen āsude ol perākendedür (546)

bay ol-: zengin olmak

Bay olan nitesi tena‘‘um ider / Çü görür ki derviş kıanlar yudar (129)

Bay olan bağil olur ol resme cism / Ki genç üzre ölür kıırılmış tılısm (354)

bayıt-: zenginletmek (TS)

Şu ‘avrat ki ħüb ola vü pārsā / Baydur eri nice müflis ise (752)

ğanīmet ol-: kazanç olmak

Çü görmeyesin kim saña kıum oyar / Ġanīmet olur anda kıaçmak iy yār (276)

kār it- : kazanç elde etmek, yarar sağlamak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 438)
Eger pend ü bend itmeye aña kār / Yaramaz ağaçdur dibinden kopar (202)

gedā ol-: kul olmak, fakir olmak

Eger pāzişāhlıkda zūlm idesin / Gedā olasin yābana gidesen (153)

ḥarāç bozil-: vergi düzeni kalmamak

Eger kāfile gelmiye yite bāç / Ekinci giderse bozıla ḥarāç (155)

ḳoyınca-: mal mülk sahibi olmak

Cihānda ḳoyincaduñ altunı çoḳ / Ki durduñdı Sa‘ dī hiç altunı yoḳ (235)

‘ömür sür-: iyi ve rahat yaşamak

Sürüp ‘ömrüñi itmegil intizār / Ki bulasin eski ṭon içinde yār (597)

rāḫat gör-: gönlü rahat, üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde yaşamak

Elüñde ne rāḫat göre bir kişi / Çü öz rāḫatuñ düzesin işi (81)

sürün-: yoksul ve perişan yaşamak

Boyun virmeyen pāzişahlar başı / Eşiğinde sürünmek olur işi (4)

tāç ur-: taç giydirmek (Diğer örnek için bkz. 11)

Ger ol tāç ururisa ḳaldur başı / Ve ger ni ümiz üzü eksük ḳaşı (582)

tena‘‘um it- (A.+T.): nimet içinde, bolluk içinde bulunarak rahat etmek (OTAL) (Diğer örnekler için bkz. 215, 639, 956)

Bay olan nitesi tena‘‘um ider / Çü görür ki derviş ḳanlar yudar (129)

1.3.12. Kozmogoni, Din, İnanç

‘āmel düz-: Allah’ın hoşuna gidecek işler yapmak

Gicesin içinde çeraḡuñ ola / ‘Amel düzmege ger yaraḡun ola (995)

berī ol-: kurtulmuş olmak, uzak ve salim olmak (diğer örnek için bkz. 565)

Mesāvīden olmaya kimse berī / Dilinden ḳomaz ḫalk peygāmbere (832)

dap-: tapmak, tabi olmak, boyun eğmek (TS)

Çalab ḫaḳḳa dapḡıl döndürme yüz / Ḳo ḫalkı disünler eyü ya yavuz (824)

dīn dut-: din tutmak, dine uymak

Çü göre ki cāhil igen kīn dutar / Aşaḳlıda her kimse kim dīn dutar (148)

günāḫ it-: günah işlemek

Çü suçlu ḳatuña getüre penāḫ / Sen öldürme ilk itdigüçün günāḫ (200)

himmet dut-: himmet etmek, yardım etmek

Şu kim duta derviş himmet aña / Ferīduna uğraşsa işi oña (291)

‘ibādet ḳıl-: ibadet etmek

Çocalar haqqı-çün ne ki bilüp bili / ' İbâdet kıilup gözedürler yolu (1071)

müyesser ol-: nasip olmak (GTS)

Müyesser olmadı kim ' âlemi / Vurup aldı ' ömürden bir demi (1009)

namâz kııl- : namaz kılmak

Çamunuñ anahtarıdır bilesin / Namâz ki halkı görüp kılasın (594)

necât bul-: kurtulmak

Çuta elüñüzi bulasız necât / Eger viresiz siz selâm ü şalât (1081)

oruç ol-: oruç ibadetini yerine getirmek (GTS)

Başa şor ki halvetde bulup eşi / Nice imreñür oruç olan kişi (814)

oruç tut-: oruç ibadetini yerine getirmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 316)

Şol oruç tutıcı başarur işin / Ki bir düşmişe vire kuşluğ aşın (317)

ört-: gizlemek, saklamak (TS)

Görür perde altında suçları bol / Girü ' afv perdesile örter ol (7)

revân it-: vermek, bağışlamak, ihsan etmek (SN)

Direm adın anuñ ki yaratdı cân / Sözi dilde hikmetden itdi revân (1)

şafâ yolu: Mutasavvıflara göre insanın dünya işlerinden el etek çekmek için uyguladıkları yöntem

Şafâ yolına Sa' dî ol kim gire / Gerek Muştafânuñ şoyınca vara (22)

sücüd gel-: secde etmek

Çü iblisden gelmeyiser sücüd / Yavuz kişiden gelmez eylük u ud (384)

şalât ü selâm vir-: Hz. peygambere ve onun soyundan gelenlere saygı bildirmek için dua okumak

Çuta elüñüzi bulasız necât / Eger viresiz siz selâm ü şalât (1081)

şalāvāt it-: salavat okumak

Gönülден şalāvāt itdüm şıdķ-ile / Ki yarın Nebî hem şefâ' at kıla (1080)

selâmet yolın tut-: kurtuluş yoluna girmek

Eger ' aşıkısan özünji yoķ it / Ve ger ni selâmet yolın tutu git (452)

şefâ' atçi dut-: şefaate eden kimse tutmak

Savaşa inıķma vü şulķ eylegil / Şefâ' atçi dut ' özr-ile söylegil (1030)

şefâ' at kııl-: şefaatte bulunmak

Gönülден şalāvāt itdüm şıdķ-ile / Ki yarın Nebî hem şefâ' at kıla (1080)

şefi' dut-: şefaateçi tutmak

Anı idemezseñ dutğil şefi' / Anı kim ola ķadri senden refi' (1057)

şey' en-lillah it-: Allah rızası için bir şey yapmak

Şu ' ârif ola âdemiler yiği / Ki şey' en-lillah ide tama' kesmegi (634)

şükür it-: Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak, şükreylemek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 306, 887, 907, 916, 933)

Şol âdem ki inileyüp yitmedi / Sağ olduğunı şükürünü itmedi (132)

ṭā' at eyle-: ibâdet yapmak

Ġanîdür ṭā' atden iğen berî / Ne var ṭā' at eylerse ins ü perî (9)

ṭā' at it-: ibadet etmek

Bilür tañrıyı ol kim ṭā' at ider / Özi tālî' ine ḳanā' at ider (614)

tañrıya şat-: Tanrı'yı inandırmak

Geñezdür diküp hırka atmaḳ riyā / Eger şatabilüriseñ Tañrıya (606)

tañrıyı bil-: Allah'a iman etmek (diğer örnek için bkz. 614)

Ne kim var anuñ tañrılığın bilür / Velî niteligine ḳayrān ḳalır (14)

teñriyi bul-: hidayete ermek

Ne dîn saḳlaya dünyalığı diren / Nite Teñriyi bula özin gören (492)

teslîm ol-: kendini teslim etmek (GTS)

Dileğiyle teslîm olurlar Ḥaḳḳa / Çü döymeyeler paralarlar yaḳa (461)

yaradıl-: yaratma işine konu olmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 485)

Ḳulaḳ öğüd-içün dil Ḳur'ân için / Yaradıldı yoḳ ḳuru bühtān-içün (909)

yarat-: Allah, olmayan bir şeyi var etmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 1)

Başarur ḳulı her ki şatun ala / Başarmaz mı ol kim yaradubile (661)

zıkr it-: Duaları ve Kur'an ayetlerini tekrarlamak (Diğer örnek için bkz. 946)

Şu yel bigi gizlü yol gidici / Şu taş bigi dilsüz zıkr idici (402)

zühhd eyle-: takvalı davranmak

Yirince oturur etekleri boş / Ḳuru zühhd eyler ü avlarlar lavāş (823)

1.3.13. Doğa, Meteoroloji, Hava

es-: Hava bir yönden bir yöne akmak (Diğer örnekler için bkz. 593, 955)

Ese uşbu toprağa anca şabā / Ki eyleye her zerremüzi hebā (1003)

güneş toğ-: güneşin doğması (diğer örnek için bkz. 538)

Niçe Ülker ü aya toğa güneş / Ḳomış olasın sen sin içinde bāş (78)

uyaḳ-: batmak, gurup etmek (TS)

Şaru çigdem oldı yañağum güli / Güneşüm uyaḳmağa dutdı yolu (965)

tañ at-: şafak sökmek (diğer örnek için bkz. 668)

Nişādum çoḳ andan berü yitdi uş / Ki ' ömrüm düninüñ tañı atdı uş (953)

toğ-: 1. Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek (GTS)

Ay ü gün ülker senün-çün toğar / Sarāyunda kandıldür iner ağar (911)

2. Var olup ortaya çıkmak, zuhur etmek (MBTS)

Murādundan ümizün üzme ağa / Gice yañludur kim bilür ne toğa (685)

yağ-: yağmak (Diğer örnek için bkz. 427)

Benüm yağdı kuzkun kanadına qar / Kodum bāğı bülbül degülem iy yār (960)

1.3.14. Hayvanlarla İlgili Fiiller

at bin-: ata binmek (TS) (diğer örnek için bkz. 381)

Yol azan kişiler ne var binse at / Yig ola yaya kim yol yüriye onat (183)

av avla-: bir avı diri veya ölü ele geçirmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 345)

Güreş tutsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi savaşda top (270)

bin-: Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak (TS) (diğer örnek için bkz. 464)

Hele bindüğün atdur igen tosun / Sağın kim elünden başın çekmesün (618)

buy-: hayvanın soğuktan donması (TS)

Aşısuz kişi çün buyıya buğur / Yükin yoksuluñ boynına bırağur (213)

eşek ol-: eşek olmak

Devede bu şüriş çü vardur ne şek / Ki ādemde olmaya ola eşek (469)

kemend at-: kemendi bir ucu elde kalacak biçimde ileri doğru fırlatmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 383)

Şaşa ruşşende bir buluç ursa bend / Dutmaya yüz Rüstem atup kemend (706)

semiz ol-: semiz duruma gelmek, semizleşmek

Şığansa çetük serçe dutar şafi / Semiz olıcağ kurt yir Yūsufı (379)

semirt-: besili, yağlı bir duruma getirmek (GTS)

Hüner bisler olur öğüt esleyen / Hüner semirtmeye ten besleyen (621)

soh- / soq-: Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek (GTS)

Aru şokduğına degür mi şu bal / Kanā' at idüp bekmezü ki yi al (658)

Eger 'ömrün olurısa guşsa yoq / İlan sohmaya seni geçmeye oq (558)

süvār ol-: At vb. bir binek hayvanına veya bir taşıta binmek (MBTS)

Eşekli kıca çok elünde ne var / Yüri sen ki ata olupsan süvār (950)

taziq-: hayvanın kış atarak koşması (TS)

Kulan taziqüz-ise üzüb kemend / Qoma yatıcağ aña der pāy-bend (997)

uç-: Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada yol almak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 463, 1007)

Ġanīmet bil işbu virirsen nefes / Çü kuş uça ne işe yarar kafes (985)

2. çok hızlı gitmek

Belürince tedbīrle işe uç / Müdāra yig andañ ki savaş u güç (236)

ürü-: ulumak (TS)

Yavuz söze urma kulağ durma yürüt / Yaramaz işi görmez olursan ürüt (722)

yol-: bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak (GTS)

İder cilve tāvus hem öldür yiñi / Toğan neylesün yolıncağ yüñi (961)

1.3.15. Tarımla İlgili Fiiller

buğday biç-: ekin biçmek (diğer örnek için bkz. 190)

Nice kişinüñ öñinden geçe / Ki hīç saçmadın toħmı buğday biçe (1058)

dik-: Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 524, 528, 532, 601, 606)

Bār ol yire iy Sa' dī ki ağaç diker / Döge ħırmeni her ki toħmın eker (1059)

ek-: toprağa tohum atmak (diğer örnekler için bkz. 188, 532)

Eyi arpa eken vaħitsüz yıl ayı / Ki vaħtinde biçmeyesin buğdayı (190)

gögerü dur-: yemyeşil durmak (TS)

Benüm dāħilüm biçülüdür hele / Sizün uş gögerü durur yiñile (957)

gülistān it-: gül bahçesi yapmak

Ġaliline odı gülistān ider / Bir niceye tırı suyı kan ider (12)

ħırmen döğ-: harman dövmek

Bār ol yire iy Sa' dī ki ağaç diker / Döge ħırmeni her ki toħmın eker (1059)

saç-: etrafa serpmek (MBTS)

Nice kişinüñ öñinden geçe / Ki hīç saçmadın toħmı buğday biçe (1058)

şol-: tazeliğini, diriliğini veya parlaklığını yitirmek (GTS)

Gülistānumuñ zevki gitdi hele / Güli kim alısar şolıcağ ele (964)

toħm ek-: tohum atmak, tohum saçmak (diğer örnek için bkz. 433)

Bār ol yire iy Sa' dī ki ağaç diker / Döge ħırmeni her ki toħmın eker (1059)

tımarla-: tımar etmek, bakımını yapmak (MBTS)

Köki muħkem ağacı dikgil yire / Tımarla gün ola ki yimiş vire (601)

ver- / vir-: Bitki ve ağaç, ürün üretmek (diğer örnekler için bkz. 191, 192, 337, 363, 366, 369, 601, 680, 891)

Biri yüksek ağaç ki cān besler ol / Yemişi oğul kıızı kim ol vire bol (891)

yet-2: yetişmek, erişmek (TS)

Ayağında bāğ yetse toprağda er / Yig andan ki vara düze fitneler (748)

1.3.16. Tavır, Davranış ve Tutum Bildiren Fiiller

âdem bil-: insan bilmek

Gerek sözi âdem bilüp söylemek / Ya hayvânlayın bārī dik durmağ (713)

âdem ol-: insan olmak

Davar kim yiri ola tağ ü yabân / Hiç âdem olmaya öğredüben (569)

adı anıl-: Kişiyi güzel bir şekilde yad etmek

Aña ölü diyen kişi yañılır / Ki sözi oqınur adı anılır (39)

aduğ kal-: bir kimse veya bir şey öldükten, ortadan çekildikten sonra dillerde yalnız adı dolaşmak (Diğer örnek için bkz. 1010)

Dilerseñ ki aduğ yerinde qala / Hüner oğluña öğredigör hele (782)

adı unıdıl-: Kişinin adını, yaptığı güzel işleri unutmak

Kim anuñıla unıdılmaz adı / Dün ü gün eger bilişi hem yadı (38)

adı yi-: adını kirletmek

Niçe elli yıllıq eyü adı yir / Yavuz ad ayağa bırağur şir (111)

âdem bil-: insan bilmek

Gerek sözi âdem bilüp söylemek / Ya hayvânlayın bārī dik durmağ (713)

‘adl it-: adaletli davranmak

Tağar çok toluıydı ne vezni rāh / Terāzū qurub ‘adl iderdi şāh (608)

‘adl ol-: adaletli olmak

Başın kes güç idenlerüñ haq bilür / Ki zulm idene zulm igen ‘adl olur (373)

‘āşī ol-: karşı gelmek, baş kaldırmak

Ne ‘āşī olanları qatı dutar / Ne suçını bilenler girü yiter (5)

aşağ ol-: alçak gönüllü olmak

Bu oldı aşāğ ol göğe dutdı yol / Bu âdem yaradıldı dīv oldı ol (485)

aşağlık it-: alçak gönüllü göstermek (TS) (diğer örnek için bkz. 482)

Aşağlık idegör öğüñi dir / Aşağ budağuş yemişin kimse yir (540)

‘ayb gözet-: aybını gözetmek, aybını aramak

Gerek göz baqa Teñri şun‘ın göre / Degül dost ‘aybın gözededura (910)

ayruqsı ol-: başka türlü olmak, farklı olmak (diğer örnek için bkz. 474)

Ger ayruqsı oldıyısı ħarf ü şavt / Az olmış ola ma‘nide nesne fevt (56)

‘aziz it-: değerini yükseltmek (MBTS) (diğer örnek için bkz. 1053)

‘Azīz Allah olsun ki yok saña qor / ‘Azīz itdigiñ hergiz olmaya qor (1066)

‘azīz ol-: Değeri yükselmek (MBTS)

Qoma zāyi‘ olmağa ‘ömrün hayf / Ki fırsat ‘azīz oldı vakt seyf (984)

‘azīz ü ulu ol-: aziz ve yüce olmak

Ol oqtın olasın ‘azīz ü ulu / Ki sen kendüzünjı bilesin alu (543)

bağī ol-: asi olmak, şaki olmak

Gerek zulm idüp olmyasın bağī / Elünnden tolaşmaya halk ayağı (96)

bağīl ol-: cimri olmak

Bay olan bağīl olur ol resme cism / Ki genç üzre ölür kırılmış tılısm (354)

dayan-: güvenmek, itimat etmek (TS)

Getürme baş vü hırşa dayanmağıl / Çü toprakşun odlayın yanmayağıl (483)

Dayanma bu beyliğüne iy dede / Gün ola ki ni‘ met elünnden gide (788)

dāzın al-: hakkını almak

Şu miskīn ki dāzın almaz olur / Anuñ biginün teñri dāzın alur (119)

destigīr ol-: yardımcı olmak

Şu kimse ola dutsağa destigīr / Ki kendi dağı olmuş ola esīr (286)

döyme-: dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek (TS)

Dilegiyle teslim olurlar Haqqa / Çü döymeyeler paralarlar yaqa (461)

dürüst ol-: dürüst olmak, doğru olmak

Ola ma‘ nī olsa da‘ vī dürüst / Qademsüz olan ādemī qatı süst (352)

eyü gör-: iyi bakmak, olumlu bakmak

Yavuz itdi iblis eyü görmedi / Çepel toğum iri hāşıl virmedi (192)

eylük eyle-: iyilik yapmak

Yavuzlara hiç eylük eyleme qaç / Ki ahmaq diker şüre yirde aqaç (524)

eylük it-: iyilik etmek (Diğer örnek için bkz. 106, 175, 544)

Sen eylük it insāndur ihsāna şayd / Nitekim tuzağ qurda vü quşa qayd (336)

eylülle aq-: Yapılan iyilikleri akla getirerek sözünü etmek

Çü zulm idesin sen gözetme anı / Ki eylülle kimse aqa seni (218)

eyü ol-: iyi olmak, yerinde olmak, uygun gelmek (Diğer örnek için bkz. 627)

Eyüleri şoylamaq eyü olur / Sa‘ ādet budur her kim ister bulur (1036)

eyü it-: uygun, yerinde bir davranışta bulunmak (diğer örnek için bkz. 338)

Didi bu kişi gerçi itmez eyü / İder kendüzi yine baqa ne qayu (161)

fırsat gözet-: fırsat gözlemek, fırsat kollamak

Çü geçdi bizüm gafletile zemān / Gözet fırsatıñ bulmuş-iken emān (947)

fitne düz-: fitne çıkarmak

Ayağında bāğ yetse toprağda er / Yig andan ki vara düze fitneler (748)

fitne uyar-: fitne çıkarmak

Sen ol hem-nişinden kaçagör eyi / Ki uyur iken uyara fitneyi (747)

ğam ye- / yi-: tasa etmek, kaygılanmak, üzölmek (diğer örnekler için bkz. 214, 224, 681, 715, 1026, 1046)

Hoş anlar ki ‘āşkıñ yediler ğamın / Ne zaħmın yararlar ü ne merhemin (391)

ğanimet bil-: değerini, kıymetini bilmek (diğer örnek için bkz. 985)

Elünden gider elli yıl ‘ömür uş / Ğanīmet bilüp biş günü ol bāri hoş (944)

ğaraž қо-: hıncı, kini bırak- (diğer örnek için bkz. 105)

Ğaraž қо ne bilüriseñ eylegil / Tama‘ kes ne dileriseñ söylegil (89)

gezend gör-: bela görmek, zulüm görmek

Bu sözde yarar içer olursam and/ Ki hem pāzişāhdan görür ol gezend (105)

güci yit-: gücü yetmek (Diğer örnek için bkz.335)

Güci yitdügince yiceldür tamin / Aşah tamlınuñ hiç yimez ğamın (214)

güci kesil-: kuvveti kalmamak, yorgun düşmek

Tağarcuqlayın toplu olsa bes / Ayağ ide gücin kesilür nefes (623)

ħacil kal-: mahcup olmak

Eger ola sermāye sūd alasin / Ve ger müflis iseñ ħacil kalasin (941)

ħad ur-: şeriat hükmünce suçluyu sopa ile döverek cezalandırmak

Niçün suçluya urasin ħad aħi / Çü suçlusın ancılayın ben daħı (873)

ħağ ol-: doğru olmak (diğer örnek için bkz. 88)

Direm doğrusın saña iy şehriyār / Çü ħağ ola söz dimeğine yarar (228)

ħākim eyle-: hakim yapmak, egemen yapmak

Çü ħağ teñriden qorqar ol kişi / Sen ol kişiyi eyle ħākim tüşi (102)

ħarām yi-: haram yemek

Çü ululuğı vü qadrün ola müdām / Ža‘ ife güç itme vü yime ħarām (325)

ħayrān kal-: şaşırmaq, şaşma kalmak (diğer örnek için bkz. 14)

Şu yirde ki ħayrān qala evliyā / Senün ‘özüñji kim qulağa qoya (1014)

ħayr it-: hayır yapmak, iyilik yapmak

Yiyici ki ħayr ide vü şerri şava / Yig oruç tütandan ki dünyā qova (316)

ħayr yap- : hayır yapmak, iyilik yapmak

Bezirgāna çün şāh zulüm üşüre / Yapar ħayr qapusın eyle şara (109)

hevl düş-: endişelenmek, korkmak

Şu günde ki şorulısar fi’l ü kavlı / Peyemberlerün göñlüne düşe hevl (1013)

heybet it-: büyüklük yapmak

Eger k̄ul bislersen̄ heybet it / Ki sen bulasın k̄ullık ol etmek it (811)

hor kal-: hor olmak, değersiz kalmak

İşe şunmayup k̄alsan̄ arada hor / Dilenci diyeler veyā müft-hor (844)

hor gör-: bir kimseye değersiz gözle bakmak

Çü kendüzini baķuben gördi hor / Şadef perveriş virdi haķ nite kor (488)

hoş dut-: birine iyi ve sevecenlikle davranmak

Ekinciye hoş dutmağa key düriş / Ki gönlü hoş işçi çok işler iş (93)

hoş gör-: anlayışla karşılamak

Ve ger evlenür-ise iderler uş / Anuñ bigi gör balçığa batdı hoş (858)

mık-: 1. Açgözlülük etmek (EATS)

Ayağın alup kimseyi yıķmağıl / Yıķılasuñı añğıl mıkmağıl (144)

2. itaat etmek, inkıyat etmek (TS)

Savaşa mıkma vü şulh eylegil / Şefā' atçi dut 'özü-ile söylegil (1030)

inşāf ü 'adl it-: adil ve insafli davranmak

Beni dutmağıl idüp inşāf ü 'adl / Ki ben umduğum 'afüvdür daħı fazl (1074)

ķadrini / ķadrün bil-: kadrini bilmek, değerini bilmek (Diğer örnek için bkz. 133)

Ben ol günümün ķadrini bilmedüm / Uş imdi ki bilmişünün bulmadum (951)

ķanā' at it-: yetinmek (GTS) (diğer örnekler için bkz. 614, 631)

Ķanā' at ider kişi serfirāz / Ķama' başı ķaldırmağa hīç ķomaz (636)

Aru şokduğına degür mi şu bal / Ķanā' at idüp bekmezü ki yi al (658)

ķāni' ol-: kanaat etmek, yetinmek (MBTS)

Kişi ger ögün dire ķān' i ola / Olur haķ teşnī' i aña belā (863)

ķatlan-: dayanmak, tahammül etmek (TS)

Deñize girmeyigör zinhār / Saķın yoksa tufana ķatlan iy yār (481)

ķaygu yi-: gam çekmek, endişe etmek, tasalanmak

Yigil ķayguñı ki dirliğün̄de eyi / Öliceķ olur ķavmi başı ķayu (299)

ķefen gey-: kefen giymek, ölüme hazırlanmak

Eger pehlivānsın vü kılıç iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

ķerem it-: bağışta, iyilikte bulunmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 226)

Kerīmün̄ ne var olmasa etmegi / Anuñ nefsi ķomaz ķerem itmegi (674)

ķerem eyle-: ķerem etmek, bağışta, iyilikte bulunmak

Kerem eyle ķo k̄ini iy ādemī / Ķevür haķla kendün̄e 'ālemi (288)

ķerem göster-: cömertlik yapmak, ihsanda bulunmak

Kerem göstere beynilü olsa baş / Keremsüz ķuru ķab durur ķara taş (349)

ķervāni kır-: ķervanı bozmak

Şu kişi ki uğrıya şefkat karar / Bayık kendüsi kervānı kırar (372)

lāyık ol-: uygun olmak (GTS)

Ne lāyık ola degme kişiye māl / Kime māl yarar vü kime gūşımāl (378)

maḥal vir-: bir olayın gerçekleşmesine fırsat vermek

Riyāya maḥal virme kamu ‘ömür / Ki yoşunuḡ dibinde olur çamur (603)

mecāl ḡalma-: gücü, kuvveti kalmamak

Bugün ‘özr dile ve dutma uşal / Ki yārin söze ḡalmayısar mecāl (1044)

meded it-: yardım etmek (MBTS)

Eger baḡt aḡa meded idedi / Durup nişe şardan şara gidedi (856)

miskīn ol-: aciz olmak, zavallı olmak

Ne ḡarınca miskīn olup ḡuşşa yir / Ne rızḡ bulur nice güc-ile şir (557)

nehiy eyle-: Yasak etmek, yasaklamak, engellemek, menetmek (MBTS)

Elünden gelürse nehiy eylemek / İdegör dardınmaḡıl hīç emek (510)

redd ol-: kabul edilmemek, geri çevrilmek (MBTS)

İgen anda utanasın iy fuzül / Ki sen redd olasın ‘ avrat ḡabül (1018)

revā gör- : bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek

Revā görme kim bilişüḡ yaduḡ / Bitilerde cāhil yazalar aduḡ (1029)

şabr it-: Sabır göstermek, sabırlı davranmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 639)

Çü şabr-idemezsen elüḡ olsa tar / Keḡeş günü ḡarcuḡda eyle şümār (648)

şabūr u ḡamül ol-: çok sabırlıve tahammüllü olmak

Gerek ‘āşık ola şabūr u ḡamül / Ben işitmedüm kimyācı melül (424)

şoyla-: ululamak, tazim etmek (TS)

Eyüleri şoylamaḡ eyü olur / Sa‘ ādet budur her kim ister bulur (1036)

suçı-: serkeşlik etmek (TS)

Çü bir kimse suçıya ḡaḡıyasın / Yaramaz ki aḡa igen kıyasın (203)

şerri ḡopar-: kötülük meydana getirmek, fenalıḡa yol açmak

Şerri ḡoparan başın aḡda virür / Ki ‘ aḡreb inine diri az varur (176)

şerri şav-: kötülüḡü bertaraf etmek, fenalıḡı engellemek

Yiyici ki ḡayr ide vü şerri şava / Yiḡ oruç tütandan ki dünyā ḡova (316)

taḡammül eyle-: tahammül etmek, dayanmak, katlanmak (GTS)

Yavuzlara kimse nite vire yüz / Yavuzlara eyler taḡammül yavuz (374)

taḡammül it-: tahammül etmek, dayanmak, katlanmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 845)

Taḡammül ider her kimüḡ ‘ aḡlu var / Yoḡ ol ‘ aḡlı kim ḡışm anı ḡovar (210)

ḡama‘ kes-: açgözlülüḡü bırakmak (diğer örnek için bkz. 89)

Şu ‘ārif ola ādemiler yigi / Ki şey’en-lillah ide ḡama‘ kesmegi (634)

ıap-: İnkıyat etmek, tabi olmak, boyun eğmek (TS) (diğer örnek için bkz. 663)

Ɔkuluıa gel ol Şehvete ıapı yap / Ve ger ‘ aşık-iseıı degül diye ıap (810)

ıayan-: güvenmek, itimat etmek (TS)

ıayanma ululuğa yaıılma yol / Ki senlü vü sensüz olugeldi ol (227)

tekellüfsüz ol-: gösterişsiz olmak (diğer örnek için bkz. 595)

Tekellüfsüz olur-ısa bir kişi / Tekellüf ĥod olmaz kişiler işi (849)

tekye it-: dayanmak, itimat etmek

‘ AŐayıla çün tekyelenü gidem / Yaramaz ki dirlige tekye idem (961)

tekyelen-: dayanmak, yaslanmak

‘ AŐayıla çün tekyelenü gidem / Yaramaz ki dirlige tekye idem (962)

ıoğru ol-: doğru olmak

Yavuz nefsimüzden değedüm hele / Ki iblis Şanusı ıoğru ola (1024)

ulula-: Üstün kılmak, tafdil etmek (TS)

Ne ĥalkııı gözine sığa ol kişi / Ki kendüzin ululamağdur işi (539)

ululuk it-: kibirlenmek, büyüklük taslamak (TS)

Ki nice ululuk itdi uş / Bu nāĥoŐlık aıa yirinceydi ĥoŐ (840)

ululuğ bul-: yüce olmak

AŞılsuz kişi ululuğ bulmasun / Çü merdüıı eli ĥiç tar olmasun (319)

ululuğ sür-: izzetle yaşamak

Şol ulu ki kendüyi kiçi göre / İki ‘ ālem içre ululuğ süre (542)

ulu ol-: yüce olmak (diğer örnek için bkz. 497)

Őunuıı bigi igen Őiıekden alu / Bugün olduı uş buncalara ulu (895)

uşal dut-: gevshek davranmak

Bugün ‘ özr dile ve dutma uşal / Ki yārin söze ıalmayısar mecāl (1044)

yanuııda ol-: desteklemek, yardımcı olmak (GTS)

Yiseıı guŐŐa kendüzi ıayu yoĥ iy yār / Gice çün yanuııda ola ĥam-güsār (754)

yavuz it-: fena iş yapmak, kötü harekette bulunmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 192, 337, 728)

Yavuzluğ iden yavuz itmez hemīn / Kıyāmetden öığdin yir-ise ĥamın (1046)

yavuz ol-: kötü olmak

Kime kim gümānuıı yavuz ola bol / Ne bilür olasıı velī ise ol (361)

yeg ol- / yig ol-: üstün olmak, daha iyi olmak (Diğer örnekler için bkz. 182, 273, 381)

Yol azan kişiler ne var bıııse at / Yig ola yaya kim yol yürıye oıat (183)

yeg-: dayanmak, tahammül etmek (TS)

Yeıılür diyen kim göç itmek gerek / Çü ‘ adlıle māl irkülür yigrek (156)

İy ol kim bizim toprak üzre kadem / Başarsın aña dur bizi dem be dem (549)

3. Yaşamak (TS)

Çü dutımaya ‘avrat evinde karar / Ne ‘aql ola anuñla durmak iy yār (769)

4. ayağa kalkmak (TS)

Eger baht aña meded idedi / Durup nişe şardan şara gidedi (856)

eglen-: Vakit geçirmek, beklemek, oyalanmak (TS)

Uz oğ atana karşı sen çekme yay / Çekersen sıvışgör eğlenme hay (253)

giç-: zamanı aşmak, geride bırakmak (MBTS)

Çü devrān giçüp kırka yetdi yaşuñ / Şu başdan aşar koğıl elden işüñ (969)

gice kal-: geç kalmak, gecikmek

Ne var gice kalduñısa yüri cüst / Geç olsa revādur varıcağ dürüst (1040)

giç ol-: gecikmek (MBTS)

Ne var gice kalduñısa yüri cüst / Geç olsa revādur varıcağ dürüst (1040)

iv-: acele etmek (TS)

Gönül kıuyısı içredür sözü dīv / Dimeyem ağıza getürme ki iv (704)

kal-: 1. (Şu veya bu hâlini) Koruyup devam ettirmek, (o hâli) sürüp gitmek, devam etmek (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 42, 98, 142, 152, 226, 313, 328, 338, 355)

Nite Sa‘ dī gönlinde qala melāl / Ki vardur anuñ bunca şāhib-cemāl (820)

2. Oturmak, yaşamak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 77)

Yüri toğrı yol menzili alasin / Ve ger ümizüñ üzüp qalasin (598)

3. Var durumda olmak, mevcut bulunmak (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 68, 70, 151, 211, 421, 436, 559, 604)

Çü dilüñ elüñ qalmaya kuvveti / Erenler dutıcı olur himmeti (512)

Ger olmya ihlāş küllī senüñ / Zebūnlık içinde qalısar cānuñ (600)

4. ... durumuna gelmek, ... durumda olmak (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 323, 715, 783, 844)

Başuñ beyniden aqçeden boş elüñ / Sevecek qala oğlanını ilüñ (805)

5. Birinden diğerine geçmek, intikal etmek (MBTS) (Diğer örnek için bkz.40)

Hemīn söz qalur v‘ az çün ire va‘ d / Qanı Şa‘ dī vü n’oldı Bū Bekr-i S‘ ad (69)

küy-: beklemek (TS)

Küyüñ ey ular kim yigitsiz ü cüst / Ki karvānda var qocalar qatı süst (136)

mi‘ ādı tol-: miadı dolmak, bir şeyin kullanım süresi dolmak, eskimek

Ki oğ demreni itse gövdede baş / Yig andan ki mi‘ adı tola siñmez aş (562)

öt-: geçmek, aşmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 743)

Çevüklerden oyunu çün ötmedüñ / Düşe tura var yügürüp gitmedüñ (1033)

- tır-:** durmak, beklemek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 254, 342)
 Ne aşşidur öginmek kıatında tırup / Kıarıcuık kıarış virse çıkırık kıurup (220)
- 2. Ayağa kalkmak (TS) (Diğer örnek için bkz.958)**
 Yaraşur yigide örü tırmaq / Kıoca tırıamaz bulmayunca tayaık (958)
 Sen uş uykıudan vaıkitsüz tırasın / İrişmeyesin gerçi yüğüresin (979)
- 3. Bağlanmak (TS)**
 Ger ihlaş gösterün ya riyā / Taşum saña tıra için Tenrıye (876)
- 4. Karşı durmak, karşı koymak (TS) (Diğer örnek için bkz. 267, 272)**
 Sipāhinün olmayıcaık yarağı / Nite tırıbile göricek yağı (262)
- yavaş ol-:** acele etmemek
 Yavaş ol sökilürse ger kök dikin / Göñül ehli dartar fuzüllar yükin (528)
- zemān geç-:** vakit geçmek
 Çü geçdi bizüm ğafletile zemān / Gözet fırsatıñ bulmuş-iken emān (947)

1.3.19. Eğlence Bildiren Fiiller

- çal- 1:** Müzik aleti çalmak
 Çalupdur deve dünbegın sār vān / İrişmes durur menzile kār bān (978)
- düğün sür-:** eğlence yapmak (TS)
 Bu hūnda sızıñ oldu nevbet bugün / Tena^{‘‘} um idüp sürmişüz biz düğün (956)
- dühül çal-:** davul çalmak (diğer örnek için bkz. 509)
 Olar uşludur ki el üşür diler / Dühül çalmadın rahtı dirşürdiler (980)
- ‘işret eyle-:** içki içmek
 Melik ‘işret eyleser dünin günin / Nite işidibile derviş ünin (82)
- kūs çal-:** davul çalmak
 Bahādırda şimdi it dest-i būs / Yoık ol dem ki düşmen çala kıarşu kūs (261)
- lāğ it-:** şaka yapmak, şakalaşmak (Diğer örnekler için bkz. 547, 729)
 Becid itme dīvāruñ dibinde lāğ / Ger dīvāruñ ardında olur kıulağ (699)
- nūş it-:** içmek (MBTS)
 Bu birlik şarābın çü nūş itdi ol / Kı iki cihānı hep unutdı ol (405)
- oyna-:** Vakıt geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak (GTS)
 Ve ger işi oynamağ ola vü lağ / Binüp boynına dīv idinür ulağ (464)
- raıkş ur- :** Raksetmek, oynamak, sıçramak (TS) (diğer örnek için bkz. 474)
 Göresin çü iş‘ ar o kıya ‘ arab / Deve niyete raıkş urup eyler tārāb (468)
- tanız it- (A):** alay etmek, eğlenmek

Başa tanz idüp kesmesün kimse yol / Bayık bunu düzmekde maşşūdum ol (67)

tan̄z eyle- (A): alay etmek, eğlenmek

Sözin Sa' d̄inüñ çün hasūd işidür / Günüler ü tan̄z eylemek işidür (881)

teferrüclen-: eğlenmek için gezinmek

Geçenler üzerine her bir nefes / Teferrüclenüben geçürdün heves (971)

tufeyl var-: davetsiz misafirliğe gitmek, davetsiz misafir olmak

Ki bir niçe dervīşe çün oldı meyl / Konuqluğuna ger varalar tufeyl (28)

zevk vir-: eğlendirmek, mutlu etmek

Degül muṭrib ılkı ayağı üni / Virür ' aşıkā zevk bilgil bunı (456)

1.3.20. Terk Bildiren Filler

bırağ-: atmak (TS)

Ger olmaya kökde aşıllu tamar / Kōpar bırağ andan kişi ne umar (602)

bırağ-: 1. terk etmek (GTS)

Çü toprakdur aşluñ bu kibri bırağ / Pes aşahlık it nitekim toprak (482)

2. atmak, koymak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 186, 213, 363, 885)

Çü ' avrat ere nātuta göz kulağ / Erinün başına bürüncek bırağ (765)

3. Salmak (TS)

Çü gölgesi gitdi sözüüm eslegil / Bırağ köleji üstine vü bislegil (309)

da' vīyi қо-: ... iddiasını bırakmak

Ululukda söz yoğ ne nāmūs gerek / Yücelikte қо da' vīyi uş gerek (500)

қо-: bırakmak, terk etmek (TS) (diğer örnekler için bkz. 3, 32, 34, 36, 76, 99, 219, 233, 283, 296, 315, 347, 387, 392, 417, 443, 454, 545, 581, 632, 636, 674, 712, 724, 736, 758, 781, 785, 795, 797, 799, 800, 824, 832, 875, 880, 884, 893, 915, 960, 984, 1001, 1050, 1079)

Kerem eyle қо k̄ini iy ādemī / Çevür halkla kendüñe ' ālemi (288)

қоy-: koymak, bırakmak, vazgeçmek (TS) (diğer örnekler için bkz. 116, 387, 529, 586, 676, 864, 927, 1014)

Eger güher iseñ çü düşdün ne var / Nite қоya seni zāyi' rūzigār (676)

Şu kötrüm ki öl diyü degşürdi hāl / Ne aşşı қоyarısañ ağızına bal (927)

şav-: Geçıştirmek, defetmek, uzaklaştırmak, gidermek, bertaraf etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 6, 400, 433)

Şol oruç tutıcı başarur işin / Ki bir düşmişe vire kuşluğ aşın (317)

şavul-: Savuşturulmak, geçıştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek (TS)

İkisi barışur şavulduğda şer / Velī ol ara yerde oda düşer (750)

terk it-: bırakmak, vazgeçmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 497)

Yavuz işüne kaçırısı ne var / Çü terk idesen mâcerâyı şavar (6)

1.3.21. Mevcudiyet Bildiren Fiiller

bulın- / bulun-: bulma işine konu olmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 684)

Beni şimdi düşmen iderse esîr / Bulunmaya bir dostum dest-gîr (312)

düken-: tükenmek, bitmek (TS)

Eger pâzişâhdur eger eskici / Atar şan dükense ahşam ucu (668)

düket-: tüketmek, bitirmek (TS)

Oğul çünkü dükede on yaşını / Yad âdem itme anuñ yoldaşını (780)

din-: Sona ermek, kesilmek, durmak, devam etmemek (MBTS) (diğer örnek için bkz. 32)

Sen eylük idü dinme bekle hayâ / Ol eylük gören birine big diye (544)

eksil-: azalmak, az duruma gelmek (GTS)

Ne eksile ululuğundan ‘aceb / Şorarvan niceme degüldür edep (27)

gider-: uzaklaştırmak, çıkarmak, yok etmek, kaldırmak, izale etmek, defetmek (TS) (diğer örnek için bkz. 860)

Şama‘ hürmeti giderür ü döker / İki boncuğı çün bir avuç güher (637)

hiç ol-: yok olmak (MBTS)

Anuñ itme bir ‘aybın engüşt piç / Kıoma kim faziletleri ola hiç (880)

ol-: bulunmak, var olmak (diğer örnekler için bkz. 112, 145, 293, 297, 396, 415, 432, 445, 469, 502, 505, 558, 602, 624, 625, 646, 651, 666, 674, 718, 772, 941, 945, 995)

Ola ma‘ nî olsa da‘ vî dürüst / Kıademsüz olan âdemî şatı süst (352)

ol-: sahip olmak (TS)

Eger güherüñ ola itme telef / Anı gizleyügör nitekim şadef (605)

yavıt-: kaybetmek, saklamak (TS)

Sen öldürme yavrisını her ilanuñ / Ve ger ni kaçu yavıddın isen bil anuñ (250)

yavu kııl-: kaybetmek (TS)

Dirîgâ ki geçdi yigitlik günü / Güle oynayu yavu kııldıñ anı (973)

yavu var-: kaybolmak, zayı olmak (TS) (diğer örnek için bkz. 409)

Şaşa secdedür sehl varmaz yavu / Ki arşan şüñügi degül bitevü (900)

yit-1: kaybolmak, zayı olmak, yok olmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 16, 141, 155)

Şol âdem ki inşileyüp yitmedi / Sağ olduğınuñ şükrünü itmedi (132)

yok eyle-: yok etmek, ortadan kaldırmak (GTS) (diğer örnek için bkz. 100)

Şu resme diril kim seni öğeler / Yok eyle kim ölüceğiz şunalar (195)

yok it-: varlığına son vermek (GTS)

Eger ‘ aşıkısan özünü yok it / Ve ger ni selâmet yolın tutu git (452)

yok ol-: yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 206, 230)

Şu belünjde iken düriş iy paşa / Yok oldum ki şu ağa başdan başa (983)

var ol-: sağ olmak, yaşamak (GTS)

Yüceldi çü kendüye aşığ bakar / Var oldu çün yokluk kapusın kaçar (490)

zâyi’ ol-: yitmek, kaybolmak (GTS)

Çoma zâyi’ olmağa ‘ ömrün hayf / Ki fırsat ‘ azîz oldu vakt seyf (984)

1.3.22. Nur, Ateş Bildiren Fiiller

balkı-: parlamak (TS)

Ne var âhdan olsa gözüni tebâh / Göñül gözgüsü balkıır idicek âh (1047)

çırağ dut-: ışık tutmak

Dökilürse altundan anda uvâk / Becid isteyeler dutuben çırağ (678)

dutuş-: tutuşmak, yanmaya başlamak, ateş almak (GTS) (diğer örnek için bkz. 838)

Çoma od yöresinde pambuk kav / Ki fi’l hâl dutuşur ve yaçar ev (781)

düt-: tütme , duman veya buhar çıkmak (GTS) (Diğer örnek için bkz. 61)

Savaş arada oda beşzer düter / Velî kovcı ol oda dutruk atar (749)

göyne-: yanmak (TS)

Çıyâmet günü kimse çekmeye od / Ki her giceler göyne nite ki üd (1048)

ğavur-: Rüzgâr, soğuk, sıcak vb. kurutmak, yakmak (GTS)

Çü toprak anı yiye vü çavura / Yine toprağı yile göge şavura (552)

od ur-: ateşlemek, ateş vurmak (TS)

Didi düdüge ben od urdumidi / Bu kez uş düdük urdu başa odı (473)

oda düş-: ateşe yanmak, acı çekmek (diğer örnek için bkz. 750)

Düşer oda pervâne bigi sızar / Yok ol çurt bigi ibrişim çözer (399)

oda ur-: ateşe atmak, yakmak (TS)

Gehî bir bucağda yamar çırkasın / Gehî oda urmağ umar çırkasın (411)

od bırak-: ateş vermek, yakmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 220, 251, 419)

Ne ‘ aql olısar oda bırakmağ / Ara yerde kendüzini yakmağ (751)

ölçer-: ateş karıştırmak, yanan odunun ucunu ileri sürmek

Meger çuyıya düşdidi bir ‘ avân / Ki od ölçericiydi yıl çovan (185)

yağ-: 1. Yanmasını sağlamak, tutuşturmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 101, 122, 362, 370, 750)

Çü od birağub yaqasın mişesin / Uşan olma it aşlan endişesin (251)

2. büyük bir zarara uğratmak, mahvetmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 859)

Ayağın alup kimseyi yıkmağıl / Yıkılasuñı ekgil yaqmağıl (144)

yan-: ateş durumuna geçmek, tutuşmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 371,421)

Getürme baş vü hırşa dayanmağıl / Çü topraqsun odlayın yanmayağıl (483)

yandur-: yandırmak, yakmak, tutuşturmak (MBTS) (diğer örnek için bkz. 101)

Yaqınüm çerağıñı yandurğıl / Uyımaq tab ola uyandırğıl (1073)

1.3.23. Beğeni Bildiren Fiiller

begen-: iyi veya güzel bulmak

Ne hoş geldi bu söz iki kişiden / Ki yavlaq begendi anı işiden (771)

beñze-: benzemek, andırmak (diğer örnekler için bkz. 66, 682, 749, 801)

Taħammül idenleri her kim göre / Bu bî-çäre hîç beñzemezdür ere (845)

dünyāperest ol-: dünyaya taparcasına düşkün olmak

Semā' ehli olmaya dünyāperest / Hoş andan uyır uyanur yoq ki mest (465)

hüb-liqā ol-: güzel yüzlü olmak

Oğul hüb liqā olsa olur ilün / Atasına di yuğıl andan elün (796)

hüb ol-: güzel olmak (diğer örnek için bkz. 755)

Çü hātün ola hüb niteli hür / Anuñla eri uçmaq içindedür (755)

hürî yüzlü ol-: çok güzel olmak

Hürî yüzlü olınca hulqı yavuz / Qo dîv ola hulqı hoş kendü uz (758)

1.3.24. Devam Etme – Takip Bildiren Fiiller

iz izle-: izi sıra gitmek (TS) (diğer örnek için bkz. 1037)

Yavu varmayıpdur yüzün gizler / Yavu varmışınuñ izin izler (409)

kov-: Takip etmek, izlemek, kovalamak; koşturmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 180, 210, 258, 306, 316, 491, 581)

Beşikde neyidi senün hāletün / Siñek kovmağa yoğıdı tākātün (894)

müdām ol-: devamlı olmak, sürekli olmak

Çü ululuğı vü qadrün ola müdām / Zā' ife güç itme vü yime harām (325)

sür-: 1. takip etmek, izlemek (TS)

Qo sen ol himmetsüzi iy sere / Ki qaranlara arqasını süre (795)

2. Yönetip yürütmek, sevk etmek

Gözetgil bizi ey gemiler süren / Ki su başdan aşdı degüldür üren (137)

3. kovmak, uzaklaştırmak

Saħralar ağlayıcağ sözden / Sürer uyħunuñ sürmesin gözden (407)

Tevakħku^c seni her aradan süre / Sür anı seni sürmesün iy sere (641)

1.3.25. Zuhur Bildiren Fiiller

āşikār ol-: belli olmak, ortaya çıkmak, belirginleşmek (GTS)

Çü ben oluven gizlüce nābekār / Ne nāmus ħala olıcağ āşikār (604)

āyan beyān ol-: apaçık, besbelli olmak

Nite kişi söz söyler uğurlayın / Ki fāş olıcağ ola āyan beyān (700)

belür-: Meydana çıkmak, belli olmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 54, 194, 236, 574)

Gice özini ne belüre saña / Çü uyıyasın dinç bir yañuña (134)

bit-: Meydana gelmek, hasıl olmak, çıkmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 175, 289, 364, 511, 554, 681, 773, 937, 970, 993, 1000)

Gülistānda ma^c nī güli bitdi çoğ / Aña karşı bülbül bigi ötdi çoğ (553)

çık-: meydana gelmek (GTS)

Kişi kim çıkar beynisi gözden / Nider ħarı ol küh-ı Elburzdan (928)

ħop-: Meydana çıkmak, zuhur etmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 797)

Atasından ögidün ħo olsun telef / Ol oğlan ki ħopasıdur nā-ħalef (797)

ħopar-: 1. Meydana getirmek, ortaya çıkarmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 176)

Şu ħātün ki ħüsni güneşden ħapar / Ne beñzer yigide ki yiñle ħopar (801)

2. Söküp çıkarmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 86, 202, 602)

Diken köküni ħoparıgör düriş / Ol ağacı besle ki vire yemiş (369)

ol-: olmak, meydana gelmek, gerçekleşmek, vuku bulmak (8, 13, 34, 35, 42, 56, 63, 78, 80, 85, 88, 91, 92, 105, 112, 113, 121, 124, 131, 135, 154, 157, 159, 168, 178, 179, 191, 204, 234, 242, 243, 246, 260, 262, 267, 277, 289, 295, 299, 353, 362, 364, 366, 368, 387, 394, 408, 416, 424, 432, 451, 485, 487, 489, 502, 504, 517, 533, 534, 535, 547, 561, 566, 569, 584, 592, 600, 603, 623, 629, 632, 634, 643, 644, 651, 662, 673, 681, 696, 727, 755, 751, 756, 760, 767, 769, 787, 796, 799, 804, 818, 825, 838, 846, 849, 861, 865, 866, 869, 870, 879, 886, 905, 908, 917, 923, 930, 940, 942, 943, 949, 956, 963, 1007, 1011, 1019, 1021, 1022, 1028, 1057, 1065, 1066)

olugel-: olagelmek, olmak (TS)

Ṭayanma ululığa yañılma yol / Ki senlü vü sensüz olugeldi ol (227)

ortaya çık-: meydana çıkmak

Üzüm yaprağın beyle yiyür ü dıkar / Olur gice ortaya nite çıkar (561)
nişiyе: ne işiye, olmak, meydana gelmek (KR) (1025)

1.3.26. Aşama Bildiren Fiiller

artuğ ol-: fazla olmak, ziyade olmak

Çü nākes kişi luḫfile söz bula / Tekebbürligi daḫı artuğ ola (247)

az ol-: yetersiz olmak, eksik olmak (diğer örnek için bkz. 320)

Ger ayruksı oldıyısı ḫarf ü şavt / Az olmuş ola ma' nīde nesne fevt (56)

bütün it-: bitiştirip sağlam hale getirmek (TS)

Ki la' li şımaḫdur geñezlik cehl / Şınuḫı bütün itmek olmaya sehl (204)

temām eyle-: eksiksiz, tamam duruma getirmek

Çü fikrüm ḫamarında ḫan itdi cuş / Temām eyledüm teḫgri fazlında uş (52)

temām ol-: sona ermek, tamamlanmak

Ne vaşf ide Sa' dī k'ola temām / ' Aleyke'ş-şalāt iy nebī ve's-selām (30)

Şu yolunda ev yapmaḫıl iy hümām / Ki hīç olmaz işbu ' imāret temām (670)

temāmet ol-: tamam olmak, tam olmak

Baḫarsaḫda eylerse bir loḫma pīç / Temāmet olur cāhilüñ ' ömri hīç (563)

yarı-: tam olmak, kemale gelmek (TS)

Dirīḫā ki bir söz nice rüzigār / Bite güller ü yarıya nevbahār (1000)

1.3.27. Gereksinim Bildiren Fiiller

gerek-: lazım olmak, işe yaramak, yakışmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 156, 613)

Gerekmezse göñlüñ sınıḫlı ola / Sınıḫlı göñüller getürgil ele (121)

Gerekmezse göñlüñ ola derdmend / Götür bulıcaḫ baḫlu ḫāḫırda bend (285)

gerek ol-: gerekmek, lazım olmak

Kişıde gerek ola dürlü ḫışāl / Gelü gide durur ululıḫ ü māl (679)

1.3.28. İntikal, Sevk Bildiren Fiiller

aḫ-: çıkmak, yükselmek (diğer örnek için bkz. 911)

Delü bigi aḫlayu dönerler / İñileyüp aḫarlar inerler (460)

at-: 1. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 50, 206, 556, 622)

Geñezdür diküp hırka atmak riyā / Eger şatabilüriseñ Tanrıya (606)

2. koymak (Diğer örnek için bkz. 649)

-Savaş arada oda beñzer düter / Velî kovcı ol oda dutruk atar (749)

çık-: 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 17)

Yad er gözi görünce kör olsana / Çü evden çıka ‘ avrat girsün sine (768)

2. Ay, güneş görünmek (GTS)

Bulıtdan güneş yine çıkabilür / Velî od şunuñ içinde ölür (683)

3. Yayılmak (GTS)

Ger olmaya müşküñ dimezven çaķar / Ve ger var-ısa hüd koķısı çıkar (718)

4. (ses için) duyulur hale gelmek (MBTS)

Ne umarsın ol kapudan iy baba / Ki ‘ avrat üni çıka andan kaba (763)

5. Zuhur etmek (MBTS)

Kişi kim çıkar beynisi gözden / Nider ķarı ol küh-ı Elburzdan (928)

çıķar-: Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak (GTS)

Ķulaķdan çıkar panbuķı iy yiğit / Diriysen ölüden ögüt işit (174)

Ecel anşuzın üzegüyi uzar / Elünđden çıkar dizgini elünđi üzer (1005)

Çıķar ğafletün yaķasından başuñ / K’ olmaya ğacalet senün yoldaşuñ (1039)

2. meydana çıkmasına yol açmak

Hemîn ‘ illet oldur bilürven sözün / Ħased çıkarur anlamaķlık gözün (889)

depren-: Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak (TS)

Ve ger süst deprene anlariken / Vara ola ğar-bende cādariken (1054)

düşe gel-: hemen gelivermek, birdenbire gelmek (TS)

Öğüme düşe geldi didüm hele / Nola bu dağı Türki’ye ger gele (46)

dolan- / tolan-: dolaşmak (TS)

Zebün düşdi topraķda dolandı ol / Çü ger yıl bigi çevre tolandı ol (551)

geç-: 1. Gitmek, geçip gitmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 32, 115, 1058)

Geçicek biraz üstine rüzigār / Olur lācerem güheri şāhvār (489)

Key ‘ avratları göresin kim nite / Yaramaz erinden geçeler öte (1017)

2. Tükenmek, bitmek, sona erme (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 263, 392, 973, 975, 977, 998)

Diriğā ki geçdi bu ‘ ömr-i ‘ aziz / Geçiser bu kaç dem bilün bellü siz (976)

3. Girmek, dahil olmak (TS)

Baş indürmedün Leylinün meyline / Ħayālin ķodın geçmedün ğayline (443)

4. Geçinmek, yaşamak, ömür sürmek (TS)

Geçenler üzerine her bir nefes / Teferrüclenüben geçürdün heves (971)

5. Saplanmak, batmak, girmek (MBTS)

Eger ‘ömrün olurısa güşşa yoğ / İlan soğmaya seni geçmeye oğ (558)

geçür-: geçme işini yaptırmak, geçmesini sağlamak (GTS)

Çü devlet saña atmaya göñden / Geçürme aña ırmağı öñden (556)

gel-: 1. geçmek, ulaşmak, varmak (GTS) ayrıca bkz.(76, 115, 142, 155, 432, 442, 511, 570, 679, 771, 810, 938, 972, 990, 998, 1075)

Didi adım iletme gele yañlam / Ol olduğı yirde eger añlam (447)

2. naklolunmak, hikâye edilmek (TS) (Diğer örnek için bkz. 55)

Öğüme düşe geldi didüm hele / Nola bu dağı Türki’ye ger gele (46)

3... Hâline erişmek, varmak, vâsıl olmak (MBTS)

Çü iblisden gelmeyiser sücüd / Yavuz kişiden gelmez eylük u ud (384)

4. çıkmak, sâdır olmak, sudur etmek (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 384, 613, 908, 930, 1023, 1064, 1065)

Yigitsen bugün ta‘âte yüz urın / Ki gelmez yigitlik kıocadan yarın (948)

getür-: nakletmek, hikaye etmek, rivayet etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 200, 720, 740, 745)

Nice dost olursın kıaluben taña / Ki düşmen sözini getürdüñ baña (742)

gez-: Hava alma, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 851)

Diken ötrü gezme her bir yaña / Ki yuvalansa taş ot yapışmaz aña (616)

gir-: (Dışarıdan içeriye) Geçmek (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 64, 481, 593, 1035)

Şu kim nâz ile beslene ılışu / Gerek içine girü cenk ü kısu (271)

git-: 1. bir mesâfe katedip yakın bir yerden daha uzak bir yere varmak (MBTS) (diğer örnekler için bkz. 36, 76, 100, 116, 138, 139, 152, 153, 155, 256, 306, 315, 452, 548, 571, 584, 599, 639, 679, 709, 731, 799, 856, 864, 962, 990, 1008, 1033)

Eger yügürü gitdiler sen dağı / İmekleyü var ne tırı bağ ağı (1034)

2. geçmek (TS) Eger yügürü gitdiler sen dağı / İmekleyü var ne tırı bağ ağı (908)

Dil anuñ-içün oldu kim ide şükr / Şu dilden ki kıybet gele gide şükr (908)

3. kaybolmak (TS) (Diğer örnek için bkz. 731)

Gülistānumuñ zevkı gitdi hele / Güli kim alısar şolıcağ ele (964)

göç eyle-/ it-: göç etmek, göçmek (Diğer örnek için bkz. 142)

Yeñilür diyen kim göç itmek gerek / Çü ‘adlile māl irkülür yigrek (156)

götür-: 1. taşımak, ulaştırmak, iletmek (MBTS) (Diğer örnekler için bkz. 140, 745, 1010)

Götürmez midi yili her şubh u şām / Süleymān seririn ‘aleyhisselām (73)

2. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 147, 285)

Anuñ ‘ izzeti çün götürdi ‘ alem / Ölüpdür bu ‘ âlem vücûdı ‘ adem (450)

3. tahammül etmek (TS)

Çü yavuzlğun tohmın ekdün yire / Götüresin vaqtını hem anı vire (188)

ır-: ayırmak, uzaklaştırmak (TS)

İlini ‘ imâret düşinde göre / Şu kim ilinüñ hâtırını ıra (90)

ırağ dut-: uzaklaştırmak, uzak bulundurmak

Arılar haqqı-çün çepel işden / İrağ dut her dürlü teşvîşden (1070)

ırağ düş-: uzak kalmak, uzaklaşmak

İrağ düşmişem idemedüm tapu / Çü geldüm hele açmaya kapu (1075)

ilt-: Götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 116, 575, 1004)

Ağardınca kara saçalı yigit / Koca aq saçalı sine ilter işit (967)

ilet-: Götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek (TS)

Didi adım iletme gele yañılam / Ol olduğı yirde eger añılam (447)

Ki atası bigi koyup ni‘ meti / Gidiser bile iletser hasreti (863)

Kamu tâ‘ at iletür miskîn niyâz / Bu dergâhı sen dur niyâz itme nâz (1060)

imekle-: Dizler ve eller üzerinde yürümek (GTS)

Eger yügürü gitdiler sen dañı / İmekleyü var ne tırı baq añı (1034)

in-: Yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 23, 32, 33, 911)

Delü bigi ağlayu dönerler / İñileyüp ağarlar inerler (459)

ir-: vasil olmak, yetişmek, erişmek (TS) (Diğer örnekler için bkz. 47, 62, 69, 117, 234)

Sen irdün mi feryâdına kimsenün / Ki feryâdına ire kimse senün (187)

irgür-: ulaştırmak, eriştirmek (TS)

İki ‘ âlem içre ol eylük göre / Ki eylüğü âdemîlere irgüre (351)

iriş-: 1. erişmek, ulaşmak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 486, 816, 978, 979)

Ulular kıyâmetde dürişeler / Serâdan şüreyyâya irişeler (1015)

2. uğraşmak, münakaşa etmek

Ulularla öküş irişmegil / Düşürürlerise olursın hacil (162)

irişdür-: eriştirmek, ulaştırmak

İrişdür eyüye vü yavuzu nef‘ / Ki bir hayr kesb eyler on şerri def‘ (314)

kaç-: 1. görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 95, 212, 252, 254, 255, 267, 273, 274, 275, 276, 392, 396, 403, 428, 463, 524, 693, 709, 747, 807, 835, 846)

Kaқыacağuz kimseye kaçı sen / Ki yinibilesin yâ kaç sağ esen (1041)

2. Kaçınmak (Diğer örnekler için bkz. 693, 926)

Kaç andan ki söyleye on erce söz / Öğüt bir sözün yig ki on ürce söz (697)

kaç-: ayrılmak, uzaklaşmak (TS)

Ra' iyyet çü güç göre kaçar kayar / Şehün zulmi çavını cihāna yayar (95)

kon-: kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek (GTS) (diğer örnek için bkz. 1002)

Çuriya vü yaş üstine kona toz / Diyesin ki hîç yoğ-ıdı anda göz ((1002)

kondu-: kondurmak, konma işini yaptırmak

Vücūduma kondurmamağa şinek / Çekerlerdi nice kişiler emek (311)

menzil al-: yol almak (diğer örnek için bkz. 940)

Yüri toğrı yol menzili alasin / Ve ger ümizün üzüp kalasin (598)

menzili bul-: konaklanan yeri, varılacak yeri bulmak

Gedā bigi şāhlar işit bu sözi / Bulup menzili unudurlar izi (397)

örü tur-: ayağa kalkmak, ayakta durmak (TS) (diğer örnek için bkz. 903)

Yaraşur yigide örü turmak / Koca turmaz bulmayunca tayak (958)

şal-: 1. koymak, atmak (TS)

Çü kalb ola altun şalgıl oda / Ger altun ger bakır od fark ide (590)

2. sallamak (TS)

Bilür misin ayruksı olur hāli / Niçün rakş ururken şalarlar kolu (474)

3. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, duchar etmek (MBTS)

Ne bilürsin anı eger ruzigār / Ğaribliğe şalup ide tārümār (789)

şalın-: sallanmak (TS)

Şabā yili çün bāğ içre esse / Yarar yigit ağaç şalinsam dise (955)

şavur-: Havaya atıp dağıtmak, saçmak (GTS)

Çü toprak anı yiye vü kavura / Yine toprağı yile göge şavura (552)

sıvışgör-: kaçmak (GTS)

Uz oğ atana karşı sen çekme yay / Çekersen sıvışgör eğlenme hay (253)

süri-: sürmek, sürüklemek (TS)

Çekürge ki yindek qarındur yürir / Qarınca ayağından alup sürir (653)

taş-: Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek (GTS)

Degirmenün üstün taşısın gice / Ol altın taşı gündüz uğra güce (779)

taşıt-: taşıma işini yaptırmak (GTS)

Kula şu taşıt idegör vahāyı hüşt / Eger nāz ile dutasın evde müşt (809)

taşın-: kaymak, yuvarlanmak (TS)

Gönül virme bu yerde çok yatma sen / Ki günbedde koz taşınur itme sen (996)

yil-: koşmak, acele yürümek, esmek (TS)

Tağārī at irişemez tāziye / Şoyınca yiler düşeben yazıya (62)

yola çık-: yolculuğa başlamak (GTS)

Ki ‘avrat yanından çıkamazlar yola / Ne dürlü hüner kimse anda bula (854)

yola gir-: yola çıkmak, yola koyulmak

Gözi bağlı kişi çü yola gire / Kuyı mı ya yol mı nitesi göre (897)

yola git-: yolculuğa çıkmak (diğer örnek için bkz. 1062)

Becid bilüridün yarağ itmegi / Hiç anmaz mıduñ sen yola gitmegi (939)

yol dut-: yola çıkmak; bir yoldan kimseyi geçirmeyecek biçimde düzen kurmak (Diğer

örnekler için bkz. 485, 632, 963)

Şu bulmuşiken yu atañuñ tozın / Ki ırmağ yolın dutalar anşuzın (1038)

yort-: koşmak, devamlı yol yürümek, sefer etmek (TS) (diğer örnek için bkz. 722)

Eren göricek ergeni eyle dir / Ki bu yorduñı yirde incine yir (857)

yuvalan-: yuvarlanmak (TS)

Diken ötrü gezme her bir yaña / Ki yuvalansa taş ot yapışmaz aña (616)

yügür-: koşmak, hızlı gitmek (TS)

Dolav öküzi bağlı nide / Dün ü gün yügürüp ne yire gide (599)

Sen uş uyğudan vakitsüz turasın / İrişmeyesin gerçi yügüresin (979)

Çevüklerden oyunu çün ötmedün / Düşe tura var yügürüp gitmedün (1033)

Eger yügürü girdiler sen dağı / İmekleyü var ne tırı bağ ağı (1034)

yüri- / yürü-: adım atarak ilerlemek, gitmek (GTS)(diğer örnekler için bkz. 133, 183, 224, 587,

598, 615, 653, 1040)

Eşeklü koca çok elünde ne var / Yüri sen ki ata olupsan süvār (950)

var-: gitmek, yürümek (TS) (diğer örnekler için bkz. 3, 22, 83, 165, 176, 256, 259, 274, 306,

633, 748, 764, 1033, 1034, 1040, 1054)

Kim eydür seni var Ceyhūna düş / Çü düşdün el ayağ urıgör öküş (1031)

viribi-: verebilmek, göndermek (TS)

Şavaşa viribigil eyle eren / Ki yürekli ola kılıç uran (265)

1.3.29. Ticaret Bildiren Fiiller

al-: 1. (Herhangi bir şeyi) tutup yerinden ayırarak elinde bulundurmak

Gülistānumuñ zevki gitdi hele / Güli kim alısar şolıcağ ele (964)

2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek (Diğer örnekler için bkz. 76, 119, 248, 302, 368, 516, 737, 828)

Alur ‘ağlı basdurıcağ ‘aşğ işi / Hemān pençe vü arslanı ol kişi (439)

Müyesser olmadı kim ‘ālemi / Vurup aldı ‘ömürden bir demi (1009)

4. Temin etmek, sağlamak (Diğer örnekler için bkz. 48, 301, 350, 937)

Aru şokduğına degür mi şu bal / Kanā' at idüp bekmezü ki yi al (658)

6. Satın almak (Diğer örnekler için bkz. 941)

Çü altun metā' ı almağçün gerek / Ne alası seni yārdan yigrek (426)

7. Beraberinde götürmek (Diğer örnekler için bkz. 315, 653)

Şusuzın alup dirimiş bir kişi / Ki hoşdur şuda boğılanuñ işi (418)

8. Mâruz olmak

Nefis her dem almas şovuğ yilin / Nit'olısar anla mi' dede hālin (920)

şat-: 1. Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek (GTS)

Acı sirkeyi hulkla bal kıatup / Yoğ ol ki yiye helvā sirke şatup (759)

2. (Mânevî değer taşıyan bir şey veya kimseyi) Menfaat karşılığında fedâ etmek (GTS)

Dîni virme dünyāya olmaz eyi / Eşek yemiçün şatmağıl İsåyı (627)

şatun al-: Bir nesneyi belirlenen fiyatını ödeyerek kendine mal etmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 313, 415)

Başarur kıulı her kı şatun ala / Başarmaz mı ol kim yaradubile (661)

ver- / vir-: 1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek

(diğer örnekler için bkz. 188, 302, 342, 449, 455, 488, 579, 635, 644, 659, 792, 862, 891, 912, 914, 930, 1011, 1025, 1055)

Şol oruç tıttıcı başarur işin / Ki bir düşmişe vire kıuşluğ aşın (317)

2. Bırakmak, bağışlamak (diğer örnekler için bkz. 300, 313, 579, 627, 659, 803)

Kınarlar kerîmi kı virme mālun / Bugün şunma ayruğa yarın elün (862)

1.3.30. Ses Bildiren Fiiller

āvāz-ı mest it-: mest sesli etmek (OTAL)

Olurlar delüler bigi meyperest / İder buları tolav āvāz-ı mest (459)

bögür-: insan, anlaşılmaz bir biçimde yüksek sesle bağırarak (GTS)

Arı geldin ü hem arı gidegör // Kı 'ardur arısuz gidesin bögür (994)

öt-1: Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak (GTS)

Gülistānda ma' nī güli bitdi çok / Aña karşı bülbül bigi ötdi çok (553)

ulu-: İnsan inilti ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak (TS)

Kız oğlan uluyınca görsün kışu / Kıuyuya kı döküldi şu dökme şu (802)

vızla-: vızıldamak

Sişek vızlarısı boyunun eger / Sişek bigi başın eliyle döver (457)

1.3.31. Muhafaza Bildiren Fiiller

bekle-: 1. gizlemek, saklamak (TS) (Diğer örnekler için bkz. 710)

Çalem bekledi sırrı bildi işin / Ki söylemedi kesmeyince başın (710)

2. Muhafaza etmek, korumak, esirgemek (TS)

İlgünü beklemek olur belâ / Adıdur gedâ gerçi ol şâh ola (665)

3. Ummak (GTS)

Sen eyelük idü dinme bekle hayâ / Ol eyelük gören birine big diye (544)

durdu-: durumunu korumak, eskisi gibi olmak

Cihânda koyıncaduñ altını çok / Ki durduñdı Sa' dî hîç altını yok (235)

esirge-: korumak, himaye etmek (GTS)

Yükin gözedür kârbân key ağır / Esirgemez olırsa gölük yağır (128)

gizle-: saklamak (Diğer örnekler için bkz. 303, 409, 605)

Cevâhir sınırlamağa kişi düz / Velî râzuñı gizle sen yalnız (702)

kolla-: korumak, gözetmek (GTS)

Yok oğlana kim kollayuş olıcağ / Çekersin cefâsın çeker ol bıcağ

sağla-: Muhafaza etmek, sakınmak, himaye etmek, korumak, esirgemek (TS) (Diğer örnek için bkz. 84)

Ne dîn sağlaya dünyalığı diren / Nite Teñriyi bula özin gören (492)

sağın- / sağın-: Saklamak, riayet etmek, muhafaza etmek, esirgemek (TS)

(Diğer örnekler için bkz. 223, 481, 618, 630, 709, 723, 1077)

Dimezven savaşda tırışmağ tokın / Kağıdumda 'aqlı yirinde sağın (209)

1.3.32. Yönelme-Eğilim Bildiren Fiiller

ağ-: 1. Sıvı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 537)

Şu belünjde iken düriş iy paşa / Yok oldum ki şu ağa başdan başa (983)

2. meyletmek

Eyü dut ki yavuzlara bahmaya / Virüp kimsenüñ avcına akmaya (792)

2. düş-: 1. Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek (GTS) (Diğer örnekler için bkz. 283, 744)

Olur pâzişâhlar yüregi delük / Diken dartaiken düşerse gölük (130)

2. Bulunduğu yerden ayrılarak veya dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek (GTS)

(diğer örnekler için bkz. 62, 185, 396, 496, 497, 676, 677, 682, 803, 989, 1031)

Neheng ağzına düş elinden yuvın / Ölüm yig işidince ‘ avrat kovın (770)

3. Yere devrilmek, yere serilmek (GTS) (Diğer örnek için bkz. 163)

Boyn dartuben od kaldırdı baş / Düşüp yire toprak oldu yavaş (484)

4. Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak

Düşüp kâdı zindânına yise taş / Yigrek kim evde göre çatlu kaç (761)

5. âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (TS) (diğer örnekler için bkz. 2, 326, 506, 538, 675)

Düşürme kimesneyi tañrını şan / Düşe kim düşesin ayaklara sen (146)

gönül-: yönelmek, yüzünü döndürmek, teveccüh etmek (TS)

Dimiş-idi iblis gönileyü / Ki hiç gelmeye iş bulardan eyü (1023)

kaçık-: temayül göstermek, meyil göstermek (TS)

Ki ger dost gönlini yıkmayıdum / Bu düşmen elinden kaçıkmayıdum (1027)

meyl eyle-: Bir yöne doğru yönelmek, eğilmek, eğik duruma gelmek (MBTS)

Nice heybetile aķarısa sel / Başı aşğa eyler inişe meyl (537)

1.4. DEYİMLER

ağız dut-: 1. Kötü söz söylememek

Bilür uşlu ağzını dutmak hüner / Görür mümü ki dili ucından banar (701)

2. bir konuda arzu edilmeyen düşüncelerin açığa çıkmasını susarak önlemek

Ki iy diri oynama yindek oyun / İt zıkr ağız dutma ölüleyin (946)

ağuyı bala karar-: tatlı sözlerle kandırmak, sinsice kandırmak, sinsice kötülük yapmak

Çü düşmen düzer tatlı sözi iy yār / İnanma ki ağuyı bala karar (292)

āh it-: acı ile içini çekmek, ilenmek (Diğer örnek için bkz. 100)

Ne var āhdan olsa gözünü tebāh / Gönül gözgüsü balķır idicek āh (1047)

alu kal-: geri kalmak, aşığı kalmak (Diğer örnek için bkz. 896)

Meşeldür bu bir sözde yokdur yalan / Ne er ola ' avratdan alu kıalan (1022)

avuç aç-: yardım istemek (TS)

Bugün avcuñı aç buhül işleme / Yarın hasretle elün dişleme (304)

aşah bak-: aşahı görmek, beğenmemek, küçük görmek

Yüceldi çü kendüye aşah bakar / Var oldu çün yokluk kıapusın kıakar (490)

ayağ altına hāk ol-: mütevazı davranmak, kibirlenmemek

Bu ' älemden ol kimesne gide pāk / Ki her biri ayağ altına ola hāk (548)

ayağa bırağ-: ayak altında bırakmak

Niçe elli yıllık eyü adı yir / Yavuz ad ayağa bırağur şir (111)

ayağa düş-: acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek

Nice gürbüz ayağa düşer kıalur / Nice düşmişe bahtiyārī kıılır (328)

ayağın al-: Aleyhte bulunarak kuvvet ve itibardan düşürmek

Ayağın alup kimseyi yıkımağıl / Yıkılasuñı ekgil yıkımağıl (144)

ayağı tolaş-: ayağı dolaşmak, yürürken telaştan ayakları birbirine takılmak

Gerek zılm idüp olmyasın bağı / Elünnden tolaşmaya hāk ayağı (96)

ayağ aldur-: adım attırmamak, rahat davranmasını engellemek amacıyla sürekli olarak denetim altında bulundurmak

Hem aldurmağıl aldağuca ayağ / Emān virmegil iş üstine bağ (249)

ayağ baş-: varmak, gitmek

Dileriseñ için ola sağ esen / Ayağ başma endāzeden taşra sen (503)

ayağdan düş-: kuvvetten düşmek

Ayağdan düşüp n'ite dutsağ kıala / Elin düşmişün her ki kıutmuş ola (323)

ayağ dire-: bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek

Eteğine her kim ayağın dire / Başı heybetle gök üzre ire (691)

ayağlara düş-: acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek

Düşürme kimesneyi tañrını şan / Düşe kim düşesin ayağlara sen (146)

El urmağa baş kıoşma ger kıoşasın / Ki gün ola ayağlara düşesin (334)

bağrum kebāb it-: büyük bir acıya uğramak

İki beyt bağrum itdi kebāb / Ki bir kışi aydurur Çalab rebāb (999)

başı gök üzre ir-: başı göğe ermek, beklenmeyen bir mutluluğa ermek

Eteğine her kim ayağın dire / Başı heybetle gök üzre ire (691)

başdan aş-: pek çok olmak, pek çoğalmak

Gözetgil bizi ey gemiler süren / Ki su başdan aşdı degüldür üren (137)

baş getir-: isyan etmek

Getürme baş vü hırşa dayanmağıl / Çü toprağsun odlayın yanmayağıl (483)

başı gökden aş-: yaraşık olmadığı bir şeyi elde ettiği için çok sevinip böbürlenmek

Çü zerre iken ħor miskîn düşer / Güneş toğıcağ başı gökden aşar (538)

başın vir-: canını vermek

Şerri kıparan başın ağda virür / Ki ‘ aķreb inine diri az varur (176)

baş indür-: itaat etmek

Baş indürmedüñ Leylinüñ meylıne / Ħayâlin kıodın geçmedüñ ħayline (443)

Bunuñ bigi çün oldı serverligüñ / Baş indürmek ola saña erligüñ (905)

baş kıaldur-: belirgin durum göstermek (diğer örnekler için bkz. 484, 903, 1016)

Toĥumdan bitüp baş kıaldur didi / ‘ Aşâ oldu vü üci öldür didi (364)

başuğa gel-: beklenmedik, şaşırtıcı bir olayla karşılaşmak

Meşeldür sözi Sa‘ dîniñ hem öğüt / Başuğa gelesen ol öğüd dut (389)

baş kıo-: can feda etmeye razı olmak (Diğer örnek için bkz. 78)

Dilüñ öñdin ol kıodı şek degül / Pes andan eşigine baş kıodı kıul (929)

baş kıoş-: canla başla bir işin üzerine düşmek

El urmağa baş kıoşma ger kıoşasın / Ki gün ola ayaklara düşesin (334)

baş oyna-: hayatını tehlikeye koymak, canını feda etmekten çekinmemek

Ferâğâtde düzgil çeriniñ işin / Ki oynaya buñ gün olıcak başın (260)

baş yi-: birinin güç duruma düşmesine sebep olmak

Dilerdüm ki ger mâni elikdürem / Başum yidi kerem anı tâtça direm (173)

belâ ol-: sıkıntı ve zarara sebep olmak

Ķarın furınına her dem od atmağ / Belâ ola bulmayup aç yatmağ (649)

beñiz dök-: yüz dökmek, utana sıklı ricada bulunmak

Eger ğonca gibi yumıduñ ağız / Yaķağ yırtuben dökmeseydüñ beñiz (716)

bil bağla-: önem vermek, güvenmek (Diğer örnek için bkz. 382)

Baņa tıfl bigi yarar ağlamağ / Yoķ oğlanlayın süde bil bağlamağ (966)

bir sözi iki itme-: birinin her istediğini hemen yerine getirmek

Meşeldür bu bir sözi itme iki / Depegen tavaruñ ağır yig yüki (376)

boyın dart-: kibirlenmek

Boyın dartuben od kıaldurdı baş / Düşüp yire toprağ oldı yavaş (484)

boyın dut-: azmetmek

Sa‘ adet degül mi ki dutup boyın / Sözi düze Mes‘ud Sa‘ dileyin (60)

boyın eğ-: isteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak

Bir er didi kim nişe ‘ avratlayın / Yatup arslan altunda eğdüñ boyın (437)

boyın vir-: itaat etmek (diğer örnekler için bkz. 4. 99, 687)

Şu kıaplan ki aslana virmez boyın / Dutılır ta‘ âm olsa sıçanlayın (629)

buza yaz-: etkisi ve süresi çok kısa olan bir iş yapmak

Sen içürme qarluca şu yavuz / Ger içirsen aygütin yaz buza (526)

cân dart-: can çekişmek

İşitdüm şol oğtun ki dartardı cān / Didi Hürmüz öğünde Nuşirevān (79)

cānından ır-: canından bezmek

Cānından ırar işidüp il sözin / Ki düzetdi ‘ avratlayın kendüzin (852)

çille çıkar-: tasavvufta bir müridin belli bir eğitmeden geçmesi

Ne didi işitdün mi ol kelleyi / Çıkaruriken zāhide çilleyi (170)

dem ur-: Olmayacak ya da gücünü aşan bir durum üzerinde konuşmak (diğer örnek için bkz. 508)

Dem ırılmazam şükre ben iy cānum / Ne şükürüm ola aña layık benüm (886)

dest uzat-: el sürmek

Görürlerse uzatdıguş işe dest / Tamā‘ cıdur aduğ ya dünyā-perest (843)

devlet topın ur-: talih topunu atmak

Bu meydānda devlet topın urdı ol / Ki rāhat kişilere degürdi ol (75)

dik dur-: yılmamak

Gerek sözi ādem bilüp söylemek / Ya hayvānlayın bārī dik durmağ (713)

dile düş-: hakkında dedikodu yapılmak

Dime ol sözi kim düşerse dile / Kimesneye ol sözden ola belā (707)

dile vir-: gizli tutulması gereken bir şeyi açığa vurmak

‘ Aceb midür ikrār dil eylemek / Anı gör ki dile virür söylemek (931)

dilin bağla-: susmak zorunda bırakmak

Yarar Diclenüñ ger yolın bağlamak / Yaramaya halkuñ dilin bağlamak (822)

dilkülük it-: kurnazlık yapmak, tilgi gibi davranmak

Sen aslan eger dilkülük idesin / Bulardan nite kırtulubilesin (831)

dilüñ dut-: sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmaktan sakınmak (Diğer örnek için bkz. 692)

Dilüñ dut eger varısa sende hüş / Ya Sa‘ dī bigi söyle ya ol hamüş (726)

dil üşür-: bir sözü aynı şekilde bir ağızdan söylemek

Eger bir ulu sürçesen eyle bil / Üşüre kamu bir kezin aña dil (839)

dil uzat-: haddini aşarak konuşmak (diğer örnekler için bkz. 386, 850)

Uzadursa rāz açmağa kimse dil / Sözinüñ yolu bağlanur eyle bil (18)

dişin çık-: kötülük etmeyecek, duruma zararsız hale getirmek

Ṭudağ depredüp sürme mazlum işin / Ki çıkasıdır zā‘ limüñ hep dişin (149)

düşmen ol-: kin beslemeye başlamak

Yavuz-ise düşmen olur ol kişi / Eyüyse yavuz idersin işi (728)

el ayak ur-: ısrar etmek, tepinmek (Diğer örnek için bkz. 968)

Kim eydür seni var Ceyhūna düş / Çü düşdün el ayak urıgör öküş (1031)

el çek-: vazgeçmek (Diğer örnek için bkz. 427)

Eli çekmege ‘ aşğdan çāre yok / Yağarsa yağmurlayın taş u oğ (427)

elden қо-: elden bırakmak, terk etmek, ihmal etmek

Çü devrān giçüp kırka yetdi yaşuñ / Şu başdan aşar қоğıl elden işuñ (969)

ele getir-: elde etmek, kazanmak

Gerekmezse göñlün sınıklı ola / Sınıklı göñüller getürgil ele (121)

ele gir-: ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak (Diğer örnek için bkz. 568)

Zaferden çü girmeye miftāh ele / Nite fetğ kapusı şına hele (568)

el ir-: vakit, fırsat bulmak, gücü yetmek (diğer örnekler için bkz. 507, 936)

Za‘ ifüñ kavī burmağıl nicesin / Eli irse göresin işkencesin (143)

elinden kırtul-: birinden kaçmayı başarmak

Kişi halk elinden çü kırtulamas / Olur dutsağun çāresi şabr pes (865)

elin dut-/ tut-: Elinden tutmak, yardım etmek (Diğer örnek için bkz.2)

Ayağdan düşüp n’ite dutsağ kıla / Elin düşmişuñ her ki tutmuş ola (323)

eli/elü tar ol-: para sıkıntısı içinde olmak (Diğer örnek için bkz. 319)

Aşısuz kişi ululuğ bulmasun / Çü merdün eli hıç tar olmasun (319)

eli üstün ol-: kudret sahibi olmak (Diğer örnek için bkz. 541)

Sima göñlün aşah göñüllüleruñ / Ki dāyim eli üstün olmaz eruñ (329)

elleri varıma-: bir işi yapmaya gönlü razı olmamak

Çü ‘ özr ola ‘ avratlaruñ hāleri / Döner řā‘ ate varımaz elleri (1019)

elüñden git-: bir şeyi yitirmek, ondan yoksun kalmak (diğer örnekler için bkz. 788, 944)

Dilemezseñ eylük elüñden gide / Ulu iş virme giçi yigide (269)

elüñ göge dut-: Allah’a yalvarmak, dua etmek

Elüñde yoksa ne kuvvet ne kıt / Elüñ göge biçāreler bigi dut (1045)

elüñ göge kıldur-: Allah’a yalvarmak, dua etmek

Çü yok ayağun dimeyem yola git / Elüñ göge kıldur vü zārılık it (1062)

elüñ tut-: yardım etmek

çuta elüñüzi bulasız necāt / Eger viresiz siz selām ü şalāt (1081)

el қо-: el çekmek, vazgeçmek (Diğer örnek için bkz. 48)

Şu resmile her kim ala oğıya / Eli virmeye kim elinden kıoya (48)

el serp-: istememek

Aña feyz bir dürlü kıpu açar / Ki serper elini cihāndan geçer (475)

el şun-: el uzatmak (diğer örnekler için bkz. 790, 862, 904)

Sözi dimedükçe elün ver aña / Çü söylenmiş ola şunar el saña (703)

el ur-: el atmak, el sürmek (diğer örnekler için bkz 264, 334, 342, 420, 767)

Çü hîç hîle kılmaya kim kırıla / Revādur ki kılıca el urıla (244)

el uzat-: birinden bir hakkı almaya kalkışmak

Yazıcı uzatsa elin ü dilin / Kalem bigi derhâl kesgil elin (386)

elümde ol-: gözetimi altında olmak

Ben ol ata binsem yig ola hele / Ki başın çekicek elümde ola (381)

elünden gel-: yapabilmek

Elünden gelürse nehiy eylemek / İdegör dardınmağıl hîç emek (510)

el üşür-: el birliği yapmak

Olar uşludur ki el üşür diler / Dühül çalmadın rahtı dirşürdiler (980)

elün dişle-: pişman olmak

Bugün avcuñı aç buhül işleme / Yarın hasretle elün dişleme (304)

el ver-/vir-: yardım etmek

Şu resmile her kim ala oқыya / Eli virmeye kim elinden kıoya (48)

Sözi dimedükçe elün ver aña / Çü söylenmiş ola şunar el saña (703)

el yu-: el çekmek, vazgeçmek

Eger ‘aşıkşañ azıtma yoluñ / Yuğıl Sa‘ dî bigi ğarazdan elün (479)

Oğul hüb liķā olsa olur ilün / Atasına di yuğıl andan elün (796)

Sen iy Sa‘ dî yu defteründen elün / İgen yılma pāyanı yokdur yoluñ (920)

emek it-: emek vermek

Elünden gelürse nehiy eylemek / İdegör dardınmağıl hîç emek (510)

engüş pîç it-: diline dolamak

Anuñ itme bir ‘aybın engüş pîç / Koma kim faziletleri ola hîç (880)

etegin tut-: yardım istemek

Ne zāti göğine uçar murg-ı vehm / Ne vaşfi etegin dutar dest-i fehmi (15)

etegüm elünden kıo-: birinin peşini bırakmak

Cevābında ağlayuben zār u zār / Didi kıo etegüm elünden iy yār (444)

etin çek-: etini yemek, gıybet etmek, çekiştirmek

Beyün ğıybetle çekerler etin / Ki Fir‘ avun bigi görüñ heybetin (837)

etin yi- / itini yi-: gıybet etmek

Sefer idenün hem yiyeler etin / Ki eblehdür anlamaz işi yetin (855)

girü yit-: reddetmek

Ne ‘āşī olanları kıatı dutar / Ne suçını bilenler girü yiter (5)

göziñe şığ-: gözüne girmek, sevgi ve ilgisini kazanmak

Ne halkuñ gözine sığa ol kişi / Ki kendüzin ululamağdur işi (539)

göz kulağ nāṭut-: göz kulak olmamak

Çü ‘ avrat ere nāṭuta göz kulağ / Erinüñ başına bürüncek birağ (765)

gözünj aç-: gözünü açmak, uyarmak

Budur Sa‘ dī öğüdi gözünj aç / Duvāruñ dibin kızıcağ turma kaç (254)

hāk it-: toprak etmek, öldürmek

Üşenme seni ‘ aşğ iderise hāk / Ki bākī olasıñ idicek helāk (453)

hārām it-: yasaklamak, o şeyden umulan yarar ve rahatı tattırmamak

Kişi itse nefsi dilegin hārām / Tamām erlük oldur ne Rüstem vü Sām (686)

hārām ol-: haram olmak, caiz olmamak, bir şeyden gereği gibi yararlanamamak (Diğer örnek için bkz. 732)

Hārām olur uyurısa pāzişāh / Kāvīden zaif ider olursa āh (157)

harcā sür-: sarf etmek

Anuñ degme bir beytine terceme / Düzüp sürmedüm yād sözi harcama (51)

hāyāl ol-: gerçekleştirilememek

Başa gösterelden berü ol cemāl / Kālan gördi kim kamu oldı hāyāl (423)

helāk it-: yok etmek

Üşenme seni ‘ aşğ iderise hāk / Ki bākī olasıñ idicek helāk (453)

helāk ol-: yok olmak, ölmek

Göñül diri olsa helāk olmaz / Ten ölse ne kayu göñül ölmez (321)

helāl ol-: yapılmasında veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmamak

Helāl ola ol kimsenüñ oyını / Ki toptoludur yārdan koyunu (476)

Didi perdeyi yırtmağdur vebāl / Hārām oldı lāğ ü gıybet helāl (732)

heves eyle-: heves etmek, eğilimli olmak

Meger bir yigit heves eylemiş / Ney öğrenmek için düzermiş kāmış (470)

heves it-: heves etmek

Ke gitsün heves itmegil ol güli / Ki her tañlacağ ola bir bülbüli (799)

heves yir-: isteklerini düşüncelerini engellemek

Degül tañ kıvanursa oğlan temām / Halağdur bişürse heves yirer hām (965)

hôn dök-: ziyafet vermek

Kişi nitesi dōke hōnī ite / Buyur kim it öñine süñük dōke (375)

hor it-: küçük düşürmek, hor görmek

İder nefsi emmāre hor ādemi / Olan ‘ aql ü ‘ izzeti aña ide mi (646)

hor ol-: ehemmiyetsiz olmak, değersiz olmak, bayağı olmak (Diğer örnek için bkz. 33)

‘ Aziz ol durur kapusın her iki kor / Ne kapuya vardıysa oldu hor (3)

hoş ol-: rahat olmak, iyi olmak (diğer örnekler için bkz. 790, 885, 944)

İşitdüm ki bir şofî hoş oldıydı / Bir oğlanile lâğ idüp güldiydi (729)

ıkrâr-ı dil eyle-: dilin itiraf etmesi

‘ Aceb midür ıkrâr dil eylemek / Anı gör ki dile virür söylemek (931)

işe gel-: işe yaramak, fayda vermek (Diğer örnek için bkz. 677)

Yeñi ‘ avrat al yaz biticek çiçek / Ki taqvîm işe gelmez eskiyicek (773)

iş it-: fenalık yapmak; iş yapmak, bir şey yapmak; âdet etmek (diğer örnekler için bkz. 401, 690, 975)

‘ Avân kişi manşıbdâ şarp iş ide / ‘ Adüvv kuyıda dîv yig şîşede (385)

iş sür-: iş yürütmek, iş üzerinde çalışmak

Tudağ depredüp sürme mazlum işin / Ki çıkasıdır zâ‘ limüñ hep dışın (149)

ķadem ur-: yapmaya girişmek

Çü şâh münker işlere ura ķadem / Kim urubie emr-i ma‘ rûfa dem (508)

ķāfdan ķāfa hūkm it-: Kafdağı’ndan Kaf dağı’na, dünyaya hükmetmek

Senünğdür ki ķāfdan ķāfa itdi hūkm / Şol ohtın kim gitmeñe yitdi hūkm (1008)

ķan dök-: kan dökmek, ölüme yol açmak, cana kıymak

Yavuz kişinüğ dök ķanın malın al / Yavuz ķuşda olmasa yek per vebâl (368)

Ger uçķunasın dizgini aņsuzın / Döke ķanuñı öldüre geñsüzün (619)

ķanın iç-: öldürmeye kastetmek, (birini) büyük bir zevk ve hırsıla vahşice öldürmek

İçer oğlan anası ķanını gör / Ķanın içenüğ mihrini anda ķor (893)

ķan it-: başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek

Ķaliline odı gülistân ider / Bir niceye tırı suyu ķan ider (12)

ķan yut-: sıkıntı, azap, ızdırap çekmek

Bay olan nitesi tena‘‘um ider / Çü görür ki derviş ķanlar yudar (129)

ķapu aç-: yardım etmek (diğer örnekler için bkz. 933, 1075)

Aña feyz bir dürlü ķapu açar / Ki serper elini cihândan geçer (475)

ķapuña gel-: yardım istemek (Diğer örnek için bkz. 120)

Ķapulara varmadığın şükrin it / Ķapuña geleni ķovup dime git (306)

ķapu yap-: kapıyı kapamak, engel olmak (Diğer örnek için bkz. 821)

Ķuluña gel ol şehvete ķapu yap / Ve ger ‘ aşık-iseñ degül diye tap (810)

ķiçi gör-: küçük görmek, değer vermemek, önem vermemek

Şol ulu ki kendüyi ķiçi göre / İki ‘ âlem içre ululuk süre (542)

ķin it-: kinlenmek

Busudan çıkar hışm çün ede ķin / Ne inşâf ķalur ne taqvâ ne dîn (211)

ķişilik eyle-: insanlık yapmak

Kişilik sen eylemegil nākese / İdersen iş ide ki seni kese (690)

kökünü kır-: kökünü kazımak

Dilün ü sözüñ dostla eyle bir / Şu kim düşmenün ola kökünü kır (1028)

ķulağ ol-: kulak kesilmek, dikkatle dinlemek

Becid itme dīvāruñ dibinde lāğ / Ger dīvāruñ ardında olur ķulağ (699)

ķulağ ur-: kulak vermek, dinlemek

Yavuz söze urma ķulağ durma yort / Yaramaz işi görmez olursan ürüt (722)

ķulağuna gir-: söylenilen sözlere önem vermek

Sen eyle uyı yaticak bir yere / Ki mazlum üni ķulağuna gire (118)

nāz it-: naz etmek

ķamu t̄at iletür miskīn niyāz / Bu dergāhı sen dur niyāz itme nāz (1060)

nāzı geç-: dilediğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak

Ger ağlaya öksüze nāzı geçer / Ve ger қayura göñlini kim açar (308)

oda at-: ateşe atmak, tehlikeli bir işe girişmek (Diğer örnek için bkz. 61)

Yanuñdan çeri çün tağıla gide / Yaluñuz varup atma cānuñ oda (256)

ög diril-: aklı başına gelmek

Biraz fikre ögüm dirilsün diyü / Dağılmağičün hātırumdan қayu (44)

öge düşe gel-: aklına düşmek, kafasında bir düşünce doğmak

Öğüme düşe geldi didüm hele / Nola bu dağı Türki'ye ger gele (46)

ögün dir-: aklını başına toplamak (Diğer örnekler için bkz. 863, 968)

Aşahlıķ idegör ögüñi dir / Aşah budağun yemişin kimse yir (540)

özi göynü-: ciğeri yanmak, içi yanmak, acı duymak

Güli körpe düşer muħaқkaқ gözi / Degül güle kendüye göynür özi (989)

özr dile-: bağışlanmasını istemek

Bugün 'özr dile ve dutma uşal / Ki yārin söze қalmayısar mecāl (1044)

perde yırt-: sırrı meydana çıkarmak (Diğer örnekler için bkz. 712, 732)

Kişi perdesin yırtup itme savaş / Ki perdeñ içindeki olmaya fāş (193)

pervāne ol-: birinin yanında onun hizmetine hazır olduğunu gerekli gereksiz göstermek

Çü kendüyi meclisde mūm gibi қor / Sen ol mūma pervāne olmayugör (800)

pes it-: pes etmek, yenilgiyi kabul etmek

Şu 'āmel ki 'ālimleri incidür / Pes ider ki tevfir şāh gencidür (104)

pīç et-: tadımı kaçırmak

Çü 'avrat ide kimseye girde pīç / Sen iy Sa' dī urma aña ta' ne hiç (775)

rāzı ol-: uygun bulmak, beğenmek

ķulından çü Hāğ teñri rāzı ola / Қayurmaya halk olmaz ise hele (825)

revān ol-: akmak; geçmek; geçerli olmaya başlamak (Diğer örnek için bkz. 382)

Egerçi ğaraz olmazise revān / Қаçaгөр чү 'ırzuñ olur ziyān (807)

sa' ādet topın ur-: mutluluk topunu atmak

Bu meydānda dürişmek olup işi / Sa' ādet topın urımaz her kişi (232)

sefer it- : yolculuğa çıkmak, savaşa gitmek (853, 855)

Olar kim cihandan sefer itdiler / Cihānda sözi қодılar gitdiler (36)

şu başdan aş-: iş haddini geçmek

Çü devrān giçüp kırka yetdi yaşuñ / Şu başdan aşar қоғıl elden işüñ (969)

ṭāli' yār: şanslı yaver (gitmek)

Eger ṭāli' uñ yār ise yi vü iç / Yalıncaqla kesmeye seni қılıç (567)

ṭapu it-: hürmet etmek; ibadet etmek (Diğer örnek için bkz. 342)

Ṭapu idüp el başmağa urma тұr / Vir etmek başa başıma başmak ur (342)

ṭaş ol-: İşlediği bir günahıtan dolayı insanın taş hâline geleceğini bildiren uyarıcı bir söz

Yañıldum bu sözi dimedüm oñat / Ṭaş ola kim anda ola menfa' at (178)

telef it-: mahvetmek, yok etmek

Eger güherüñ ola itme telef / Anı gizleyügör nitelim şadef (605)

telef ol-: mahvolmak (Diğer örnek için bkz. 797)

Atasından ögidün қо olsun telef / Ol oğlan ki қопasıdur nā-ḥalef (797)

ṭopraq ol-: ölmek (Diğer örnek için bkz. 484)

Eger Sa' dī ṭopraq oldı n' ola / Çü dirlikde ṭopraq idi ol hele (550)

ṭudağın ısır-: yakışsız bir durum karşısında şaşmak

Қулуñ ṭudağın sen ısırsa begi / Yerün ide ol dañı begi bigi (812)

ṭudaқ depret-: dudak bükme

Ṭudaқ depredüp sürme mazlum işin / Ki çıkasıdır zā' limüñ hep dişin (149)

üstine düş-: bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek

Yaramaz ki her kimseye buşasın / Çü kendü işüñ üstine düşesin (874)

yaқа parala-: yaka yırtmak, üzüntüden gömleğini parçalamak

Dilegiyle teslim olurlar Ḥaққа / Çü döymeyeler paralarlar yaқа (461)

yile ver-/vir-: heba olmak, boşa gitmek, heder olmak, zayi olmak

Nice müflis ādem тоyar yir aşı / Nice müna' amuñ yile verür işi (331)

yile git-: heder olmak, boşa gitmek

Gel iy kim yitmişe yitdi ' ömür / Meger uyurduñ yile gitdi ' ömür (938)

yil қov-: abesle uğraşmak

Meger қуыйа düşdidi bir ' avān / Ki od ölçericiydi yil қovan (185)

yire ur-: yenmek, alt etmek

Nice ‘aql dürişe güce göre / Anı ‘aşk sevdâsı urur yire (434)

yok eyle-: yok etmek (Diğer örnek için bkz. 100)

Şu resme diril kim seni öğeler / Yok eyle kim ölücegez şunalar (195)

yok it-: yok etmek

Eger ‘âşıkısan özüni yok it / Ve ger ni selâmet yolın tutu git (452)

yok ol-: yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak (Diğer örnek için bkz. 206, 983)

Senün yok ola eyle itdüm kıyâs / Çalab tenri fazlında şükr ü sipâs (230)

yol aç-: yol yapmak (Diğer örnek için bkz. 705)

Vakârûn saķın çavile yoluñ aç / Çü söyleyesin revnaķuñ gide kaç (709)

yol az-: yolunu şaşırarak, doğru yoldan sapmak, yanlış yola gitmek (Diğer örnek için bkz. 183, 224)

Eger ‘âşıkısañ azıtma yoluñ / Yuğıl Sa‘ dî bigi ğarażdan elün (479)

yol bul-: erişmek, ulaşmak (Diğer örnek için bkz. 527)

Olar tañrıdan yaña yol buldılar / Ki miñnet oķına umaç oldılar (527)

yükin çek-: her türlü eziyete katlanmak

Öküş yiyici ķarın yükin ķeker / Yüzi şuyın acıķsa ķayğu doker (650)

yükin dart-: eziyet çekmek

Yavaş ol sökilürse ger kök dikin / Gönül ehli darta fuzüller yükin (528)

yüregi delük ol-: dertli olmak

Olur pâzişâhlar yüregi delük / Diken dartaiken düşerse gölük (130)

yüz çevür-: yüz çevirmek, gösterdi

Öküş ğuşsa yi çevürme yüzi / Apılayagör bir kişicün yüzi (359)

yüz dönder-/döndür-: yüz çevirmek (diğer örnek için bkz. 824)

Hayf dönderirsen bu sözden yüzi / Ki devlet yüzidür işit bu sözi (390)

yüz dut-: yönelmek (Diğer örnekler için bkz. 402, 705, 958)

Ķapu var ki dutarsın ol yaña yüz / Ķapuña gelenlerün işini düz (120)

yüz dür-: surat asmak, yüz buruşturmak

Bayuñ bārī bu yüz dürüş nişedür / Meger yoķsul umusı endişedür (330)

yüzün düş-: yüz üstü, yüzükoyun düşmek

Behāyim yüzün düşüp otlar ķuru / Sen uş ķaldurur baş ķurursın örü (903)

yüzün türüş it-: Rahatsız olduğunu, hoşnut olmadığını, öfke duyduğunu yüz ifadesiyle belli etmek

Didi oldığum açlığıla öküş / Yiğ andan ki ol yüzün ide türüş (643)

yüzine gül-: dostmuş gibi görünmek

Cihān ey oğul mülk-i baķī degül / Vefā umma ondan vü yüzine gül (71)

yüzi sirke şat-: öfkeli, kızgın olmak

Şeker acı ola ağudan beter / Virirse şu kim yüzi sirke şatar (644)

yüz şuyı dök-: onurunu satacak kadar çok yalvarmak (Diğer örnekler için bkz. 650, 1056)

İç ırmağ şuyını belā çekmegil / Yüzün şuyını qar-içün dökmeğil (638)

yüz ur-: baş vurmak, yönelmek (Diğer örnekler için bkz. 655, 948)

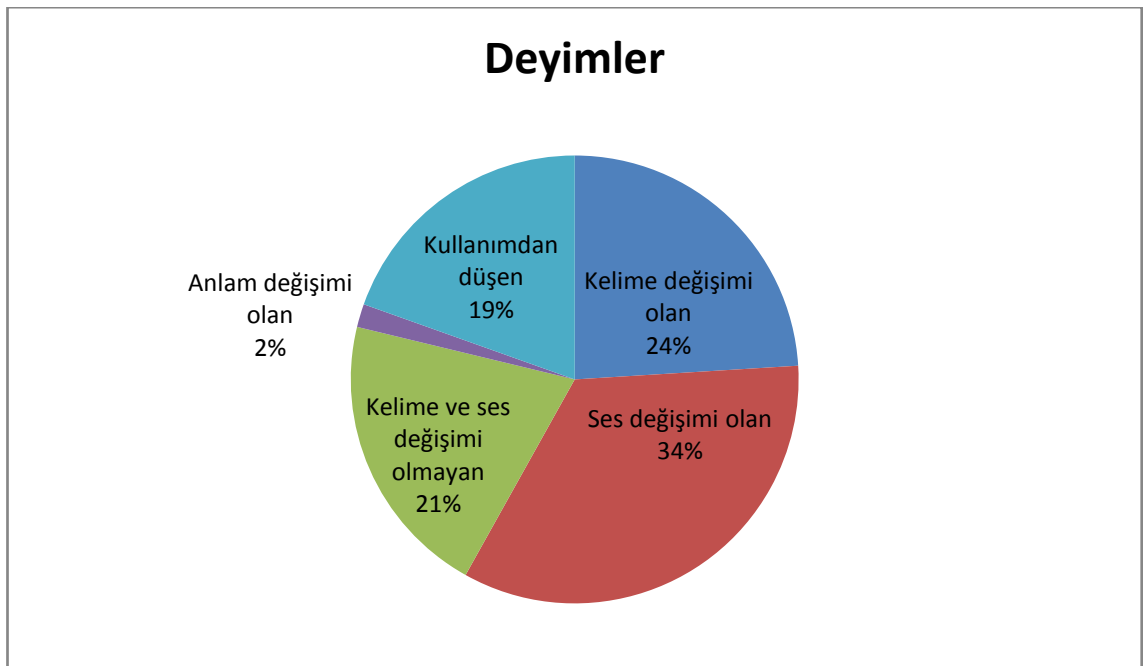
Çü sen tã' ate yüz urasin iy yār / Eger Cebrāil anlamaya yarar (610)

yüz vir-: yüz vermek, yüz göstermek, teveccüh etmek

Yavuzlara kimse nite vire yüz / Yavuzlara eyler taħammül yavuz (374)

ziyān ol-: boşuna harcanmak, zarar görmek

Egerçi ğaraž olmazise revān / Қаçağör çü 'ırzuğ olur ziyān (807)

Grafik (1) Deyimlerin günümüzdeki kullanım durumları

1.5. ATASÖZÜ VE ÖZDEYİŞLER

Atasözleri

Meşeldür bu bir sözi itme iki / Depegen tavaruğ ağır yig yüki (376)

(Tepen davarın yükünün ağır olması iyidir.)

Bilür uşlı kişi çobān uyısa / ' Aceb mi varup kırt koyını yise (83)

(Çobansız koyunu kurt kapar)

Yavuzluğu bulmaya eylük iden / Ya eylük nite biter yavuzdan (175)

(İyilik eden iyilik bulur)

' Avān kişi manşıbdā şarp iş ide / ' Adüvv kıuyıda dīv yig şışede (385)

(şeytan azapta gerek)

Kişidür kişi olmasa bir pūlı / Eşekdür eşek atlas olsa çulu (505)

adam adamdır olmasa da pulu, eşek eşektir atlastan olsa çulu

Sen altını sıvama iy cānım pūla / Ki şarrāf göricek anı bile (589)

altının kadrini sarraf bilir

Diken ötrü gezme her bir yaña / Ki yuvalansa taş ot yapışmaz aña (616)

yuvarlanan taş yosun tutmaz

Eger güher iseñ çü düşdün ne var / Nite kıoya seni zāyi‘ rūzigār (676)

(Altın yere düşmekle pul olmaz)

Becid itme dīvāruñ dibinde lāğ / Ger dīvāruñ ardında olur kıulağ (699)

(Yerin kıulağı var.)

Budağdan çü saña kıızıl gül gerek / Diken zaħmına hem taħammül gerek (778)

(Gülü seven dikenine katlanır.)

Gül ü diken olur ikisi bile / Ne uydun dikene güli gör hele (869)

(Dikensiz gül olmaz)

Meşeldür bu bir sözde yoğdur yalan / Ne er ola ‘avratdan alu kıalan (1022)

Özdeyişler

Dilemezseñ eylük elünğden gide / Ulu iş virme giçi yigide (269)

Şusuzın alup dirimiş bir kişi / Ki hoşdur şuda boğılanuñ işi (418)

Kıalır uşlulardan öğüt yādigār / Bu bir sözi Sa‘ dīden işit iy yār (498)

İç ırmağdan ılı şu diñle beni / Kıaşı çatlunuñ içme cülābını (518)

Riyāya maħal virme kıamu ‘ömür / Kı yoşunuñ dibinde olur çamur (603)

Sen az nesneden itme aña cefā / Uluların sözin dut kı huz mā şafā (868)

“Huz mâ şafâ, da’ mâ keder” ifadesinin kısa şekli, “Kederi bırak, mutluluğu al” “İyisini al, kıötüsünü terk et” “Sefasını sür, cefasını terk et” anlamlarına gelir.

1.6. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞINA KATKILAR

Sürmekte olan metin yayınıyla birlikte Eski Anadolu Türkçesi söz varlığına ait yeni verilerin ortaya çıkması, bu verilerle ilgili yayınlar, daha önce taranmış eserlerde kimi sözcüklerin tarayıcıların gözünden kaçmış olması ve sözlüğe yönelik kimi bilimsel eleştirilerin varlığı gibi nedenler Tarama Sözlüğü'nün yeni ve güncellenmiş bir baskısını zorunlu kılmaktadır (Yılmaz-Demir 2009:496). Sözlüklerin malzemesi dildir; dil ise canlı bir varlıktır ve sürekli değişim içindedir. Dolayısıyla sözlüklerin kullanım sıklıklarının gelecekte de korunabilmesi için mutlaka belirli aralıklarda hem maddebaşı hem de içerik bakımından güncellenmesi, şayet sözlük madde başları tarihsel bir malzeme içeriyor ise sözlüğün özellikle içerik kısmında kullanılan dilin güncelleştirilmesi gerekmektedir. Sözlük güncelleştirilmedikçe kullanıcıların beklentilerini daha az karşılayacaktır. Bu açıdan bakıldığında Tarama Sözlüğü'nün güncelleştirilme ihtiyacı açıktır (Akyıldız Ay 2017: 17) Çalışmamızın başlıca hedeflerinden biri de Yılmaz, Demir ve Akyıldız Ay'ın da dikkat çektiği üzere EAT söz varlığına katkıda bulunmaktır. FS'de geçen tarama sözlüğünde tanımlanmamış, çok az tanımlanmış veya tarama sözlüğünde farklı anlamda kayıtlı kelimeleri tespit edilerek metinde geçtiği beyitlerde gösterilmiştir.

1.6.1. Tarama Sözlüğünde Tanımlanmamış Sözcükler

añlamaqlıq: anlama, kavrama

Hemîn ʿ illet oldur bilürven sözün / Hased çıkarur añlamaqlıq gözün (883)

berin-: fedakarlık etmek

Ṭaʿ âmıyla şanma berinür teni / Ki luṭfuyla Teṅri besler seni (921)

boyınduruḡ: Araba çeken veya çift süren hayvanların boyunlarına geçirilen ağaç

Elimdemise didi boyınduruḡ / Ne yük dartdum ne oladum aruḡ (577)

çor: hasta

Ḳazanup ger arpa çor-iken yiyem / Yig ol kim ger yime acıḡdum diyem (656)

durdu-: durumunu korumak, eskisi gibi olmak

Cihānda ḳoyıncaduḡ altını çorḡ / Ki durduḡdı Saʿ dī hiç altını yoḡ (235)

erçe: erkek gibi

Ḳaç andan ki söyleye on erçe söz / Öḡüt bir sözüḡ yig ki on ürçe söz (697)

ḳarluca: karlıca

Sen içürme ḳarluca şu yavuz / Ger içürsen ayḡutın yaz buza (526)

ḳavşur-: bir araya getirmek, birleştirmek

İki yüzlü mühre ki kavşurdu hağ / Ki bir mühre sencileyin düzdi bağ (901)

qoyınca-: mal mülk sahibi olmak

Cihānda qoyıncaduñ altunı çoğ / Ki durduñdı Sa' dī hīç altunı yoğ (235)

siñi rdim it-: hücüm etmek

Sen uğurlayın cenk yatın düzin / Ki düşmen siñirdim ider aqsuzın (280)

üren: insaf

Gözetgil bizi ey gemiler süren / Ki su başdan aşdı degüldür üren (137)

ürü-: ulumak

Yavuz söze urma qulağ durma yort / Yaramaz işi görmez olursan ürüt (722)

yavuksuz: sevdiği olmayan

Yalıncağ budağ bigi boş ellivüz / Yavuksuz iken hālimizden yavuz (1061)

1.6.2. Tarama Sözlüğünde Çok Az Tanıklanmış Sözcükler

añulcağuz: yavaşça

Ger añulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasın (284)

apıla-: gönlünü hoş etmek

Düriş yoqsulu saqla vü apıla / Ki dervişile pāzişāh yapıla (84)

Öküş guşsa yi çevürme yüzi / Apılayagör bir kişiçün yüzi (359)

aşıllu: soylu

Ger olmaya kökde aşıllu tamar / Qopar bırağ andan kişi ne umar (602)

aşısuz: soysuz, asaletsiz

Aşısuz kişi çün buyıya buğur / Yükin yoqsuluñ boynına bırağur (213)

Aşısuz kişi ululuğ bulmasun / Çü merdüñ eli hīç tar olmasun (319)

Aşısuz kişi gerçi Qārūn ola / Hemān nefsi yavuz mel'ün ola (673)

aşah: yukarı karşıtı

Güci yitdügince yüceldür tamin / Aşah tamlınuñ hīç yimez gamın (214)

Aşahlıq ideğör öğüñi dir / Aşah budağun yemişin kimse yir (540)

ayğut: karşılık, karşılık olarak

Sen içürme qarluca şu yavuz / Ger içirsen ayğutın yaz buza (526)

baş qaldur-: belirgin durum göstermek

Topumdan bitüp baş qaldur didi / 'Aşā oldu vü ücī öldür didi (364)

Boyn dartuben od qaldurdu baş / Düşüp yire toprağ oldu yavağ (484)

Ger ol tāç ururisa qaldur başı / Ve ger ni ümiz üzü eksük qaşı (582)

Qanā' at ider kişi serfirāz / Tama' başı qaldırmağa hīç qomaz (636)

Behāyim yüzün düşüp otlar kıru / Sen uş kıaldurur baş tırursın örü (903)

Sen uddan çü kıaldurmayasun başuñ / Yöreñe üşe hep yaramaz işüñ (1016)

bayıt-: zenginletmek

Şu ‘avrat ki hūb ola vü pārsā / Bayıdur eri nice müflis ise (752)

bicik: meme

Yürekde tamar var bicikde anı / Girü bil ki süddür yüregiñ kāmı (892)

buñ gün: sıkıntılı gün

Kişi tohum anuñçün bırağur yire / Ki bir buñ günü aña hāşıl vire (363)

çalış: çarpışma, cenk, muharebe

Çalışda gözetgil kaçacañ yeri / Ne bilme ki yarar nolısar çeri (255)

çeri şal-: asker sevk etmek

Ger añulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasın (284)

çiz-: çözmek, açmak

Ecel olıcañ süñü cevşen bozar / Ecelsüz yalıncañ nice çizer (566)

dek: sessiz, sakin

İşüñ yok kimesneyle dek otur / Ve ger söylerisenñ delilüñ getir (720)

dilce: dilde, dil ile

Ne dilce olırısa ma‘ nıdır aşl / Ki anuñçün konılır bāb ü faşl (34)

dolav/ıolav: dolap, bostan sulamak için gözleri bağılı bir beygir tarafından döndürölmek suretiyle bostan kuyusundan su çekmeye yarayan düzenek

Olurlar delüler bigi meyperest / İder buları ıolav āvāz-ı mest (459)

Dolav öküzi bağılı nide / Dün ü gün yögürüp ne yire gide (599)

güce uğra-: güçlölkle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek

Ne lāzım açıp uğrayasın güce / Ki kendüzin irküb yiyesün gice (318)

Değirmenüñ üstin taşısın gice / Ol altın taşı gündüz uğra güce (779)

güç degür-: zulmetmek, eziyet etmek

Çayurmaz mı ki kendi tıtsağ ola / Şu kim dutsağa güç degüribile (287)

haber bil-: haberdar olmak

Bir āh ol göñülde ki bilür haber / Beterdür ki yüz biñ kılıc u teber (189)

Çü müfsid kişiden haber bilesin / Gerek kim elinden işi alasın (248)

harcı sür-: sarf etmek

Anuñ degme bir beytine terceme / Düzüp sürmedüm yād sözi harcama (51)

hön dök-: ziyafet vermek

Kişi nitesi dölke hönı ite / Buyur kim it önine süñük dölke (375)

ile-: mesken edinmek, il tutmak

Ṭarīk iste kim urtulubilesin / Yo ol arf kim barmaun ilesin (872)

il gün: memleket, mülk, vatan

ılı ile il gün ar ba gider / Yo eyle ki misk nler  h  ider (100)

 li güni beklemek olur bel  / Adıdur ged  geri ol  h ola (665)

ilkirek: ilk önce

uyı dökmek yigidi ilkirek /   d kd n sen imdi teyemmüm gerek (1032)

inile-: inlemek, sızlanmak

  mazl m inileye All hına / u olmayag l  h-ı seerg hına (110)

ol  dem ki inileyüp yitmedi / Sa olduunun  kr ni itmedi (132)

Ne var aluda anlamaz bemm u z r / u  nin iitse iniler fa r (458)

Del  bigi aqlay u dönerler / Iniley p aarlar inerler (460)

  tufeyl göresin kim aldı gider / Inileme kim er geldi gider (990)

a a g l-: kahkaha ile gülmek

Sen ol g le virgil nefsi iy paa / Ki a a g le alk  ninde d e (803)

an bah sı: diyet

Hem n an bah sını yir ol hele / ar ret geerse ne inaf ola (263)

aydın yi-: kaygısını ekmek, ilgi göstermek

Og l aydını yimez-ise henüz / Yiye ayru adını ide yavuz (793)

ılı iri: Kılı kullanmada usta olan kimse

Eger pehliv nsın v  ılı iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

ısu g r-: sıkıntıya d mek

Bir iim iese cih n ire u / G resin bu devr n elinden ıu (647)

ız oqlan uluyınca görsün ıu / uyuya ki döküldi u dökme u (802)

odalan-: kendisine oda yapmak

Eger pehliv nsın v  ılı iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

otun/otın: vakit, vakitte

İitd m ol otun ki dardardı c n / Didi Hürmüz  n nde Nuirev n (79)

Ol otın olasın  aziz   ulu / Ki sen kendözünü bilesin alu (543)

Oturdu kiiler yerinde nice / Ya ged  oturalar otun gice (986)

Sen nd r ki afd n afa itdi  km / ol otın kim gitmee yitdi ukm (1008)

pene dut-: penelemek, arpımak

atardan a olmag l rence sen / az yile dutımag l pene sen (926)

sava ur-: harbe yol amak, mücadeleye girimek

Yaramazlarıyla sava urmaıl / Dutup netere barmaın urmaıl (241)

tekyelen-: dayanmak, yaslanmak

‘ Aşâyıla çün tekyelenü gidem / Yaramaz ki dirliğe tekye idem (962)

top ur-: top atmak

Güreş çutsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi savaşda top (270)

Ferâğatlığuş var hem kuvvetüş / Çü meydân gök ola top ursun atuş (949)

uşık-: akla erecek hale gelmek

Uşıgub kişi anlayınca sözi / Toğan biş öñdin dökilür gözi (20)

ürce: beyhude, boş

Çaç andan ki söyleye on erce söz / Ögüt bir sözüş yig ki on ürce söz (697)

ütüz-: oyunda kaybetmek

Nice devlet issi ki oyunile / Ütüzüp virür devletini yile (278)

Hayâsızlıg idüp ütüzzen oyun / Nite koyar ayruğuş yüz şuyın (529)

virgü: atıye, ihsan, bahşış

Ögütle işitmezse virgü şimâl / İkinci gezin bağla zindâna şal (201)

yarı-: tam olmak, kemale gelmek

Dirîgâ ki bir söz nice rüzigâr / Bite güller ü yarıya nevbahâr (1000)

yatlu söz: kötü söz, kem söz

Eger yatlu sözden dilüş yuyasın / Yig andan ki aşda elüş yuyasın (733)

yıkılasuñı: yıkılacağı zaman

Ayağın alup kimseyi yıkmağıl / Yıkılasuñı ekgil yakmağıl (144)

yiñile: tazeden tazeye, daha yeni

Benüm dâhilüm biçülüdür hele / Sizüş uş gögerü durur yiñile (957)

yire dep-: yere çarpmak, vurmak

Yetimi göricek yire depmegil / Aña karşı oğlancuğuş öpmegil (307)

yuv-: dürmek, tomar etmek

Neheng ağzına düş elinden yuvın / Ölüm yig işidince ‘ avrat kovın (770)

1.6.3. Metnimizdeki Anlamı Tarama Sözlüğünden Farklı Olan Sözcükler

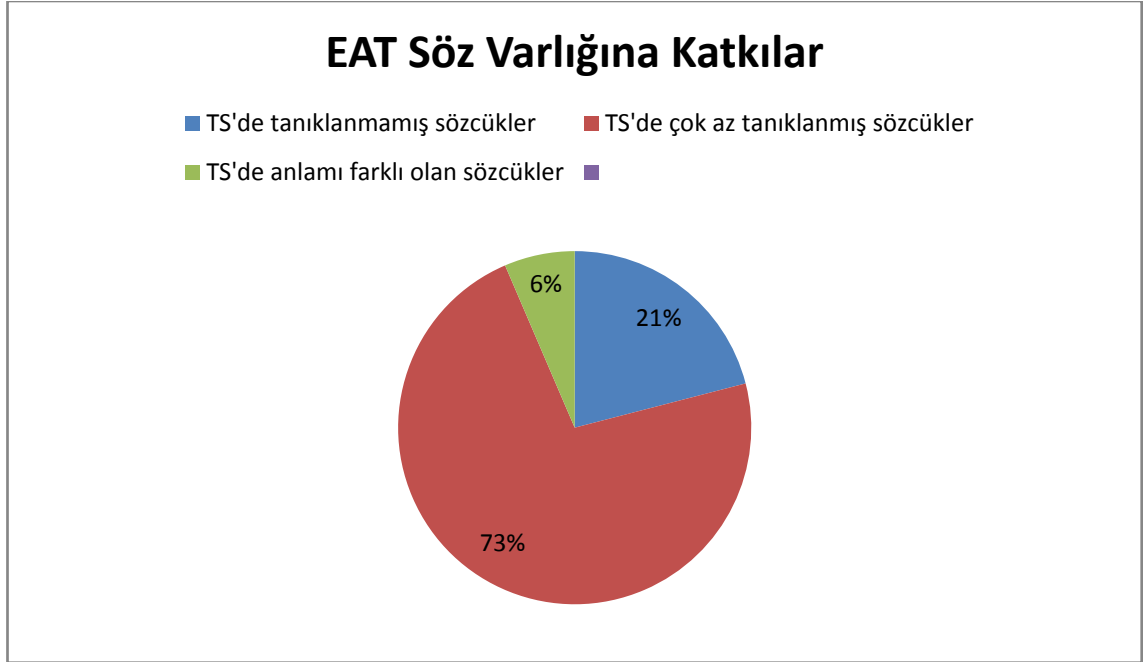
aruş: *yorgun* anlamında metinde geçmektedir. TS’de *zayıf, cılız* anlamında iken metinde ‘ne yük çektim ne de yorgun düştüm’ denilerek *aruş* kelimesi *yorgun* anlamında kullanılmıştır.

Elimdemise didi boyınduruş / Ne yük dardum ne oladum aruş (577)

ınık-: *açgözlülük etmek* anlamında metinde geçen kelime TS’de *itaat etmek, inkıyat etmek* anlamında kayıtlıdır.

Ayağın alup kimseyi yıkmağıl / Yıkılasuñı añğıl ınıkmağıl (144)

yiğ-: *bas-, bastır-* anlamında metinde geçmektedir. TS'de *yenmek, üstün gelmek* anlamındadır.
Yiğir sarmısak nice çoğarsa gül / Başar cenk ünün çalıncağ dühül (509)

Grafik (2) EAT Söz Varlığına Katkıda Bulunulan Kelimelerin Dağılımı

1.6.4. Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Metinde Geçen Eskicil Kelimeler

Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim) olarak Güncel Türkçe Sözlükte tanımlanan arkaik kelimesi için eskil, eskicil gibi farklı adlandırmalar yapılmıştır. Vardar arkaik yerine eskil biçim terimini kullanır; kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu (Vardar 2007: 93) olarak eskil biçimi tanımlar. İmer, Kocaman ve Özsoy ise eskicil biçim terimini kullanarak; dilin geçmiş evrelerinde kullanılmış olup artık kullanılmayan sözcük ya da dilbilgisi özelliği (İmer, Kocaman, Özsoy 2011:118) olarak tanımlar. Arkaik sözcükler; eski zamanlara ait, bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan ancak bazı Anadolu ağızlarında varlığını hâlâ sürdürmekte olan eski sözcüklerdir. Günümüzde arkaik olarak değerlendirilen sözcükler, ait olduğu dönemin hem yazı dili hem de konuşma dilinde sıklıkla kullanılan sözcüklerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da bu sözcüklerin geçmişle ilgisidir. Arkaik sözcükler; Eski Türkçede, tarihî lehçelerde, Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde kullanılmışlardır (Ekşioğlu 2015:379). Bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin

yani sıra sözlüksel biçimleri de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılması olarak tanımlayan Ölmez, diğer tanımları eksik ve yetersiz götür (Ölmez 2003:136). Yılmazkaya; eskicilliği iki şekilde inceler: İlki söz konusu dil içinde eskicil olmak, ikincisi ise genel anlamda eskicil olma durumu yani tüm Türk dilleri içinde en eski biçimi koruyor olmaktır (Yılmazkaya 2017:151).

Standart dil, öğeleri yerel ve sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü, norm oluşturucu, yani varyasyonu azaltıcı bir prestij varyantıdır (Demir-Yılmaz 2014:21). Çalışmamızda Eski Türkçede izleri sürülebilen ancak Türkiye Türkçesinde standart dilde kullanılmayan kelimeler eskicil kelime olarak değerlendirilmiştir.

ağ-: *çıkmaq, yükselmek* (459, 910) anlamında metinde geçen kelime *yükselmek, çıkmaq*, anlamlarında Eski Türkçe'de kullanılmıştır (Tekin 2008:119). Clauson'da *yükselmek* (Clauson 1972:77), DLT'de, EUTS'de (Caferoğlu 1968:7) *çıkmaq, yükselmek* anlamlarında kullanılmıştır.

Ay ü gün ülker senüñ-çün toğar / Sarāyunda qandildür iner ağar (911)

aldağuç: *aldatıcı, hilekâr* (249) manasında metinde geçen kelime *al, hile* kökünden türemiştir. *Al, hile* anlamında DLT'de Clauson'da (Clauson 1972:120), EUTS'de (Caferoğlu 1968:10) kayıtlıdır.

Hem aldurmağıl aldağuca ayağ / Emān virmegil iş üstine bağ (249)

alduz-: . Metinde *ögin alduz-* aklını kaybetmek manasında geçmektedir. DLT'de *malını elinden aldirmek, soyulmak* anlamında kayıtlıdır. Kaşgarlı, ol tawar alduzdı örneğini vererek malın elden gitmesini kastetmiştir (C.II-87). Metinde *ögin alduzdı* denilerek aklın gitmesi anlamında kullanılmıştır.

Qamu nañl düzen ögin alduza / Esir mi olan böyle nite düze (913)

añul: *yavaş, sakin, hafif* anlamında kullanılan kelime *amul, amıl >añul* Clauson'da *sessizce, nazikçe* anlamında kayıtlıdır (Clauson 1972:160), Karahanlı Türkçesinde *yavaş, sakin* (Üşenmez 2006: 127) ; EUTS'de *uslu, halim, yavaş, sakin* anlamlarında EUTS'de (Caferoğlu 1968:14) kayıtlıdır.

Gelürse saña hâkimün sözi sañt / Añul söyle mañkūma iy nîk-baht (536)

añulcağuz: *yavaşça* anlamındaki kelime *amul, amıl >añul* Clauson'da *sessizce, nazikçe* anlamında kayıtlıdır (Clauson 1972:160), Karahanlı Türkçesinde *yavaş, sakin* (Üşenmez 2006: 127) ; EUTS'de *uslu, halim, yavaş, sakin* anlamlarında EUTS'de (Caferoğlu 1968:14) kayıtlıdır.

Ger añulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasin (284)

aruğ: *yorgun* anlamında metinde geçmektedir. EUTS'de *aruğ*; (Caferoğlu 1968:10) *yorgunluk, argınlık*, Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *yorgun* (Üşenmez 2006: 134) Clauson'da *yiyecek*

eksikliğinden dolayı zayıf kalmak, bir deri bir kemik kalmak; yorgun anlamında kayıtlıdır (Clauson 1972:214).

Elimdemise didi boyınduruḥ / Ne yük dartdum ne oladum aruḥ (577)

aşşı: *fayda, kâr, kazanç, menfaat* anlamında metinde geçmektedir. asıḡ>assı EUTS'de (Caferoğlu 1968:22) Karahanlı Türkçesinde (Üşenmez 2006: 135) Clauson'da (Clauson 1972:244) metindeki anlamıyla tespit edilmiştir.

Şu kötrüm ki öl diyü deḡşürdi ḥāl / Ne aşşı ḡoyarısaḡ aḡzına bal (927)

aşah: *yukarı karşıtı* (214, 540) anlamında geçen kelime Clauson'da (Clauson 1972:259), DLT'de aşağı (C.I-66) anlamında kayıtlıdır.

Aşahlıḡ ideḡör öḡüni dir / Aşah budaḡuḡ yemişin kimse yir (540)

ayruḡ / ayruḡ: *başka, başkaları; diḡer, öteki* (124, 215, 294, 303, 315, 344, 348, 529, 657, 790, 793, 862, 959) Clauson'da adruḡ (Clauson 1972:65), DLT'de de başka anlamındadır (C.I-113)

Ne raḡbet ide aḡa nīkü-nihād / Ki ḡayḡulu ayruḡ ola kendü şād (124)

az-: *yoldan sapmak, yolunu şaşırarak* anlamında geçen kelime Clauson'da (Clauson 1972:279), DLT'de (C.I-173) aynı anlamda kayıtlıdır.

Çü kimse ḡama^ç her kişiden azar / Ḳulunven diyü kime biti yazar (640)

baş: *yara* anlamında metinde geçen kelime Clauson'da (Clauson 1972:376), EUTS'de (Caferoğlu 1968:35) ve Karahanlı Türkçesi Sözlüğünde (Üşenmez 2006: 149) de yara anlamındadır.

Ki oḡ demreni itse gövdede baş / Yiḡ andan ki mi^ç adı ḡola siḡmez aş (562)

bay: *zengin* (129, 330) anlamında metinde geçen kelime Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:127). Clauson'da zehir (Clauson 1972:384), DLT (C.III-158)'de ve EUTS'de (Caferoğlu 1968:36) bu anlamda kayıtlıdır.

Bay olan nitesi tena^ç um ider / Çü görür ki derviş ḡanlar yudar (129)

bayıḡ: *açık, belli, aşikar, gerçek, kuşkusuz, kesinlikle* (67, 93, 131, 410, 660, 372, 595, 615, 692, 717) anlamlarında geçen kelime Clauson'da doğru, güvenilir (Clauson 1972:385), DLT'de doğru söz (C.III-15) anlamındadır.

Bayıḡ bil ki kızılıḡla ḡatı ḡış / Aḡa kim ola mālī key sehl imiş (131)

bayıt-: *zenginletmek* anlamında metinde geçen kelime, bayut- zenginletmek anlamında DLT'de (C.II-325) geçmektedir. Bay kökünden gelmektedir. Bay; Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:127) EUTS'de (Caferoğlu 1968:36), Clauson'da (Clauson 1972:384), DLT (C.III-158)'de zengin anlamında kayıtlıdır.

Şu^ç avrat ki ḡüb ola vü pārsā / Bayıdur eri nice müflis ise (752)

biti / bitü: *mektup, yazılı kâḡıt* (607, 640, 1029) anlamında yazmada geçen kelime Orhon yazıtlarında biti- yazmak, bitig kitâbe, yazı anlamındadır (Tekin 2008:131). Clauson'da yazıt,

kitap, mektup, belge (Clauson 1972:303), EUTS’de yazı, kitabe, belge, vesika, vasiyetname; harfler, alfabe anlamlarındadır (Caferoğlu 1968:36). DLT’de kitap, yazma, yazı (C.I-384) anlamındadır.

Ne bilmek yarar ton içre ne var / Bilür bitüñi ol ki yazu yazar (607)

buğ: *sıkıntı* (260, 363) anlamında metinde kullanılan kelime Orhon yazıtlarında dert, sıkıntı, yokluk, ihtiyaç anlamında kayıtlıdır (Tekin 2008:135). Clauson’da (buğ, muğ) keder, sıkıntı (Clauson 1972:347), Karahanlı Türkçesinde muğ; sıkıntı, bun, mihnet anlamındadır (Üşenmez 2006:311).

Kişi tohum anuñçün bırağur yire / Ki bir buğ günü aña hāşıl vire (363)

buş-: *kızmak, öfkelenmek* anlamında metinde kullanılan kelime EUTS’de öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak, heyecanlanmak anlamlarındadır (Caferoğlu 1968:55). DLT’de sıkılmak, can sıkılmak; usanmak anlamlarında kayıtlıdır (C.II-12). Clauson’da sinirlenmek, kızmak (Clauson 1972:377) anlamındadır.

Yaramaz ki her kimseye buşasın / Çü kendü işüñ üstine düşesin (874)

çağ-: *bildirmek, ifşa etmek* anlamında metinde geçen kelime DLT’de eriştirmek anlamında kayıtlıdır (C. II-17). Birisini şikayet etmek, iftira atmak, suçlamak anlamlarında Clauson’da geçmektedir (Clauson 1972:405).

Ger olmaya müşküñ dimezven çağar / Ve ger var-ısa hod қоқısı çıkar (718)

çalı: *çarpışma, cenk, muharebe* anlamında metinde geçmektedir. Clauson’da güreş, çaba, gayret, savaş (Clauson 1972:421); Karahanlı Türkçesinde çelme, güreş (Üşenmez 2006: 179) anlamlarında geçmektedir.

Çalışda gözetgil kaçacak yeri / Ne bilme ki yarar nolısar çeri (255)

çav: *yüksek ses, şöhrat, nam* (95, 709) anlamlarında metinde tespit edilen kelime DLT’de şöhrat, şan; ses (C.I-45) anlamlarındadır. EUTS’de çavıkmak; ün sahibi olmak, meşhur anlamlarında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:60). Clauson’da şöhrat, itibar anlamındadır çav (Clauson 1972:393).

Vağaruñ saqın çavile yoluñ aç / Çü söyleyesin revnaquñ gide kaç (709)

çeri: *asker* (255, 256, 258, 260, 264, 266, 275, 290) anlamında geçen kelime, Clauson’da ordu, askeri birlik (Clauson 1972:428), DLT’de asker, ordu (C.I.-519) anlamındadır.

Çalışda gözetgil kaçacak yeri / Ne bilme ki yarar nolısar çeri (255)

çetük: *keci* anlamındaki kelime Clauson’da (Clauson 1972:402), Karahanlı Türkçesinde (Üşenmez 2006:184) keci anlamındadır.

İrileş katılarla öldür yigi / Şığanmaz it arqası çetük bigi (525)

dek: *sessiz, sakin* anlamındaki kelime tek>dek Karahanlı Türkçesinde (Üşenmez 2006:397), Clauson'da (Clauson 1972:475) aynı anlamdadır.

İşüñ yoķ kimesneyle dek otur / Ve ger söyleriseñ delilüñ getür (720)

deg-: *ulaşmak, erişmek* anlamında metinde kullanılan kelime, Eski Türkçede teg-; değmek, varmak, erişmek, hücum etmek anlamında kayıtlıdır (Tekin 2008:172). Teg-: DLT'de dokunmak; ermek, erişmek, varmak (C. II.-19); EUTS'de ulaşmak, erişmek (Caferoğlu 1968:231); Clauson'da dokunmak, saldırmak; ulaşmak (Clauson 1972:476) anlamlarındadır.

Temāmet cihān mülki degmez aña / Ki buraķan ʔamā^c yire dirven saña (245)

demren: *temren, okun ucuna geçirilen demir parça* anlamında metinde kayıtlı olan kelime DLT'de temürken olarak ok temreni (C. I. 522) Clauson'da temürgen, ok temreni (Clauson 1972:409) anlamındadır.

Ki oķ demreni itse gövdede baş / Yig andan ki mi^c adı ʔola siñmez aş (562)

depren-: *hareket etmek, kıvıldanmak* anlamında kayıtlı olan kelime Eski Türkçede teprenmek, DLT'de teprenmek, kıvıldanmak (C. II-240) olarak kayıtlıdır. Clauson'da hareket etmek, karıştırmak, sallamak anlamında kayıtlıdır (Clauson 1972:444).

Ve ger süst deprene aņlariken / Vara ola Һar-bende cādariken (1054)

dün: *gece* (135, 257, 406, 953, 998) anlamında metinde geçmektedir. *Tün* Eski Türkçede gece, geceleyin (Tekin 2008:179), EUTS'de (Clauson 1972:258), DLT'de (C. III-377), Clauson'da (Clauson 1972:513) gece anlamında kayıtlıdır.

Bu sevdā deñizinde düni günü / Baķup aņlamazlar düni vü günü (406)

düriş-: *çalışmak, çabalamak, sebat etmek; mücadele etmek* anlamında metinde geçmektedir. *туруş->düriş-* EUTS'de savaşmak, Karahanlı Türkçesinde karşı durmak, muhalefet olmak (Üşenmez 2006:421), Clauson'da mücadele etmek (Clauson 1972:554) anlamlarında kayıtlıdır.

Şu belünge iken düriş iy paşa / Yoķ oldum ki şu aķa başdan başa (983)

esrük: *sarhoş* (395, 410, 395) anlamında metinde geçmektedir. EUTS'de (Caferoğlu 1968:77), DLT'de (C.I-105), Clauson'da (Clauson 1972:250) sarhoş manasındadır.

Belālar çekerler çoķ esrükler / Çevük darter esrük deve yükler (395)

eyt-: *söylemek, demek, anlatmak* (462, 945, 1031) anlamında metinde geçen kelime Orhon yazıtlarında ay- söylemek, demek anlamındadır (Tekin 2008:135). EUTS'de ay-; söylemek, konuşmak, haber vermek anlamlarındadır (Caferoğlu 1968:28). Clauson'da ayıt-, ayt-, ay- (Clauson 1972:268), DLT'de ayıt- söylemek, sormak (C.I-216) anlamlarında kayıtlıdır.

Nedür dimezem iy Һarındaş semā^c / Meger bileven kim eydür istimā^c (462)

geñez: *kolay, āsan* anlamında metinde geçen kelime DLT'de keñes; sığ, az, kolay, hafif (C.III-364) Clauson'da kolay kullanışlı (Clauson 1972:734) anlamlarında kayıtlıdır.

Geñezdür diküp Һırķa atmaķ riyā / Eger şatabilüriseñ Taņrıya (606)

gez: *ok* ağacının kirişe giren yeri anlamında metinde geçmektedir. DLT’de *kez* (C.I-326) Clauson’da (Clauson 1972:756) *gez* anlamındadır.

Sakın şaştuñ içinde oldukça *gez* / Yoq oldum ki taldurup atıcağız (207)

gölük: *eşek, beygir gibi* yük hayvanı anlamında metinde geçmektedir. Kölük; EUTS’de yük hayvanı (Caferoğlu 1968:115), DLT’de yük yükletilen her hangi bir hayvan (C.I-392), Clauson’da yük hayvanı (Clauson 1972:717) anlamındadır.

Yükün gözedür kârbân key ağır / Esirgemez olursa gölük yağır (128)

Olur pâzişâhlar yüregi delük / Diken darteriken düşerse gölük (130)

göyne-: *yanmak* anlamında metinde kayıtlıdır. EUTS’de köy-, yanmak, kavrulmak anlamındadır (Caferoğlu 1968:118). DLT’de köy-, yanmak; yakmak anlamındadır (C.III-246).

Kıyâmet günü kimse çekmeye od / Ki her giceler göyne nite ki üd (1048)

göynük: *acı, hicran, ızdırap, keder* anlamında metinde kayıtlıdır. EUTS’de köy-, yanmak, kavrulmak anlamındadır (Caferoğlu 1968:118). DLT’de köy-, yanmak; yakmak anlamındadır (C.III-246).

El altında göynük gözetgil yetin / Ki devrân elidir saña üstin (72)

gözü / gözügü: *ayna* (467, 571, 1047) anlamında kayıtlı olan kelime EUTS’de közüngü, ayna anlamındadır (Caferoğlu 1968:119). DLT’de közüngü, ayna anlamındadır (C.III-132).

Silicek pâsı gözüğden gide / Taşı kimse nite gözüğü ide (571)

gür: *galip* anlamında metinde geçmektedir. DLT’de kür; yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı (C.I-324), Clauson’da yiğit yürekli, cesur (Clauson 1972:735) anlamında kayıtlıdır

Sen andan olursañ savaş içre gür / Zebûna dimeyem ki zağmet degür (242)

ır-: *ayırarak, uzaklaştırmak* anlamında metinde geçmektedir. DLT’de yıra-, uzaklaşmak, irak olmak anlamında kayıtlıdır (C.III-422). Clauson’da ıra-; uzak olmak, uzak durmak (Clauson 1972:198) anlamındadır.

İlini ‘ imâret düşinde göre / Şu kim ilinüñ hâtırımı ıra (90)

il gün: *memleket, mülk, vatan* anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de ilkün; halk, millet, bodun anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:93).

Kılıç ile il gün hârâba gider / Yoq eyle ki miskinler âhı ider (100)

ilt-: *Götürmek, yerine ulaştırmak, erişirmek* (116, 575, 967, 1004) anlamındaki kelime Orhon yazıtlarında alıp götürmek anlamında kayıtlıdır (Tekin 2008:144). EUTS’de iletmek, sevk etmek, kılavuzluk etmek, rehberlik etmek anlamlarındadır (Caferoğlu 1968:94).

Tosun at bigi nefsiñ ilter seni / Sine uğradur engebe bil bunı (1004)

irgür-: *ulaştırmak, erişirmek* anlamında metinde geçmektedir. DLT’de ergür-; erişmek, vaktinde yetişmek anlamındadır (C.I-228).

İki ‘ âlem içre ol eylük göre / Ki eylügi âdemilere irgüre (351)

issi: *sahip, malik* (160, 278, 326, 619) metinde geçmektedir. (Eski Türkçe. idi “sâhip”ten *iyi > *i+si “sâhibi”, ünsüz ikizleşmesiyle issi, yanlış ayırma ile is+si > is > ıı ve iyelik ekinin kalıplaşmasıyla issi > ııı (MBTS-571) Eski Türkçede idi, sahip anlamındadır (Tekin 2008:142).

Nice devlet issi ki oyunile / Ütüzüp virür devletini yile (278)

kağı-: *öfkelenmek, kızmak* (6, 203, 470, 574, 841, 859, 1024, 1040) anlamında metinde geçen kelime DLT’de birine kızmak, darılmak anlamında kayıtlıdır (C.III-269). Clauson’da kızgın olmak anlamındadır (Clauson 1972:609).

Çü bir kimse suçıya kağıyasın / Yaramaz ki aña igen kıyasın (203)

kağıt-: *öfkelenmek, kızdırmak* anlamında metinde geçen kelime DLT’de birine kızmak, darılmak anlamında kayıtlıdır (C.III-269). Clauson’da kızdırmak anlamındadır (Clauson 1972:610).

Yeniler savaşları kıvcı kişi / Kağıdur yavaşı vü bozar işi (746)

kağığan: *hiddetli* anlamında metinde geçen kelime DLT’de birine kızmak, darılmak anlamında kayıtlıdır (C.III-269).

Ger ımışağisen düşmen igen kıyar / Kağığan-iseñ halk senden toyar (198)

kanı: *hani, nerede* (69, 416, 519) anlamında metinde geçen kelime Eski Türkçede de hani nerde anlamındadır (Tekin 2008:147). Clauson’da hangi, ne anlamlarında kayıtlıdır (Clauson 1972:632).

Eger ‘ aşık isen etegin kıoma / Cānuñ kanı dir olursa di uş ma (417)

karış: *karış, lanet, beddua* anlamında metinde geçmektedir. DLT’de karış, lanet, beddua; ilenme (C.I-274), Clauson’da lanet (Clauson 1972:632) anlamındadır.

Ne eylük tevaqqu‘ ider ol kişi / Ki ardınca karış ola yoldaşı (154)

kayık-: *temayül göstermek, meyil göstermek* anlamında metinde geçen kelime EUTS’de kay-: kaymak, meyletmek, yönelmek anlamındadır (Caferoğlu 1968:173).

Ki ger dost gönlini yıkmayaydum / Bu düşmen elinden kayıkma-yıdum (1027)

kayu: *kaygı, endişe, tasa* (44, 299, 321, 338, 545, 754) anlamında metinde kayıtlıdır. Eski Türk. kadğu > kayğu > kayu > kayı < *kad-mak endişe etmekten gelir (MBTS-644). DLT’de kadgu, kaygı anlamındadır (C.III-295).

Eger haşm didügin sen kayu yok / Ve ger ni koğil söylesin anı çok (545)

keleş: *müzakere, müşavere, istişare* anlamında metinde geçen kelime DLT’de de bu anlamda kullanılmıştır (C.III-165). Clauson’da keleş- tavsiye vermek, keleş- tartışmak, danışmak anlamlarındadır (Clauson 1972:734).

Çü şabr-idemezsen elün olsa tar / Keleş günü harcuñda eyle şümār (648)

kesek: *Saban veya belin çıkardığı iri toprak parçası* anlamında metinde geçen kelime DLT’de

kesik, parça anlamında kayıtlıdır (C.I-391).

Niceme kesek yol yüzine düşe / Kişi bakmaz aña çü gelmez işe (677)

key: *çok, gayet, pek; iyice*, (31, 93, 165, 224, 293, 580, 942, 1017) anlamında metinde geçen kelime DLT’de pek, gayet, sağlam anlamlarındadır (C.III-459). Clauson’da ked; çok son derece anlamlarındadır (Clauson 1972:700).

Eyiyse erine key eğlenç olur / Yavuz ise key miñnet ü renç olur (760)

ķırağ: *kenar, kıyı* anlamında metinde geçmektedir. Ķırağ kelimesi Karahanlı Türkçesinde kenar, kıyı anlamındadır (Üşenmez 2006:268). DLT’de kırgag kelimesi elbisenin yanı, kenarı anlamında kayıtlıdır (C.II-288).

Bu deñizde yüz biñ gemiler batar / Ki her tahtası bir kırağda yiter (16)

ķısu: *sıkıntı, eziyet* anlamında metinde geçmektedir. DLT’de kısığ; kısısı, hapis, sıkıntı anlamında kayıtlıdır (C.I-376).

Şu kim nāz ile beslene ılışu / Gerek içine girü cenk ü ķısu (271)

ķızlığ: *kıtlık* anlamında metinde geçmektedir. Karahanlı Türkçesinde de ķızlığ, kıtlık anlamında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:272). Clauson’da nadirlik, kıtlık, pahalılık anlamlarındadır (Clauson 1972:684).

Bayıķ bil ki ķızlığla ķatı ķış / Aña kim ola mālī key sehl imiş (131)

ķiçi: *küçük* anlamında metinde kayıtlıdır. Eski Türkçede ķiçig (Tekin 2008:151), DLT’de ķiçik (C.III-175), Clauson’da (Clauson 1972:696) küçük anlamındadır.

Çeri çünkü yolun ķova gicike / Beginüñ yanı gerek boş ķala ķiçike (258)

ķüy-: *beklemek* anlamında metinde geçmektedir. Karahanlı Türkçesinde küğ-, beklemek, zaman vermek, ertelemek anlamında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:297). Clauson’da küd- beklemek anlamındadır (Clauson 1972:701).

Küyüñ ey ular kim yigitsiz ü cüst / Ki karvānda var ķocalar ķatı süst (136)

nite: *nasıl* (26, 55, 82, 99, 125, 169, 175, 191, 217, 262, 282, 283, 340, 374, 445, 488, 492, 493, 529, 534, 561, 568, 571, 593, 596, 626, 676, 689, 700, 820, 827, 831, 887, 913, 1017, 1037, 1048,1056) anlamında metinde geçmektedir. < nete < Eski Türk. ne+teg (MBTS-936), neteg EUTS’de nasıl, hangi, herhangi anlamlarında kayıtlıdır. Netek DLT’de nice, nasıl (C.III-15) anlamındadır.

Melik taht üstinde ger hoş uyır / Nite dinç oluben uyıya fāķir (125)

od: *ateş* (61, 387, 399, 473, 484, 649, 683, 781, 1048) anlamındaki kelime Eski Türkçede ot, ateş anlamındadır (Tekin 2008:161), EUTS’de (Caferoğlu 1968:144), DLT’de (C.I-43) aynı anlamda kullanılmıştır

Şu kim olmamış dürlü ķānün ķor / Ķoyar içiñe od ķoynuña ķor (387)

oħtm / oħtuñ: *vakit, vakitte* (79, 543, 986, 1008) anlamında metinde geçmektedir. olok tın

biçimi zamanla kalıplaşmış ve Eski Anadolu Türkçesinde olohtın biçiminde ses gelişmesine uğramıştır. XIV-XV. yüzyıl yazarları kökenini bilmedikleri bu sözcüğü ol ohtın biçiminde yanlış olarak ayırdıkları için ohtın biçimini "oht" biçimindeki bir varsayılan sözcüğün araç durumu sanmışlardır. Daha da ileri giderek bu kökü zaman anlamında kullanmışlardır (Canpolat 2017:182).

Ol ohtın olasin ‘aziz ü ulu / Ki sen kendüzüñi bilesin alu (543)

oñat: *doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamam, muvafık* (35, 178, 183, 463)

anlamlarında metinde geçmektedir. ET < oñ-a-t (Gülensoy :626) Karahanlı Türkçesinde oñ-iyileşmek anlamındadır (Üşenmez 2006:459).

Yañıldum bu sözi dimedüm oñat / Taş ola kim anda ola menfa‘at (178)

ög: *akıl* (540, 863, 913, 968) anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de zeka (Caferoğlu 1968:146), Karahanlı Türkçesinde akıl, anlayış anlamında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:329).

Clauson’da düşünce, zihin, zeka, akıl anlamlarındadır (Clauson 1972:99).

Kişi ger ögün dire kân‘i ola / Olur halk teşnī‘i aña belā (863)

öküş: *çok, fazla* (47, 162, 266, 359, 445, 628, 643, 650, 725, 784, 912, 918, 1031, 1076)

anlamında metinde geçmektedir. Eski Türkçede üküş, çok anlamında kayıtlıdır (Tekin 2008:161). DLT’de öküş, çok anlamındadır (C.II-156). Clauson’da üküş, çok anlamındadır (Clauson 1972:118).

Nite ayruluk şabr-ile olur tuş / Ki geñsüzün ayrılık olur öküş (445)

örü: *kalkık, dik* anlamındadır. EUTS’de yukarı, dik anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:153).

Karahanlı Türkçesinde örü, yüksek, dik, üst manasında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:334).

Clauson’da yukarı, dik anlamındadır (Clauson 1972:118).

Behāyim yüzün düşüp otlar kuru / Sen uş kaldurur baş tuursın örü (903)

şav: *söz* anlamında metinde kullanılmıştır. Orhon yazıtlarında sab>sav; söz, haber anlamındadır (Tekin 2008:164). EUTS’de sav; söz, haber, şöhret anlamlarında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:199).

DLT’de saw; söz, haber, salık; mektup; risale; atalar sözü; darbimesel; kıssa, hikâye, tarihsel şeyler anlamlarında kayıtlıdır (C.III-154).

Kimesneyle sözleri şavları yok / Yaluñuzca ölürler evleri yok (412)

şı-: 1. Kırmak (204, 440, 568, 952) **2. bozmak** (1075) anlamlarında metinde tespit edilmiştir. sı-,

Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:165), EUTS’de (Caferoğlu 1968:203) kırmak manasında

kayıtlıdır. DLT’de sı-, kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek anlamlarındadır (C.III-249).

Kažā rüzgārum belini şıdı / Ki her gün bir qadır gicesiydi (952)

şınık: *sınık, kırık, çıkık* anlamlarında metinde tespit edilmiştir. sı-, Orhon yazıtlarında (Tekin

2008:165), EUTS’de (Caferoğlu 1968:203) kırmak manasında kayıtlıdır. DLT’de sı-, kırmak;

bozmak; yenmek, galebe etmek anlamlarındadır (C.III-249).

Ki la' li şımağdur gevezlik cehl / Şınuğı bütün itmek olmaya sehl (204)

sınıklı: *kırık* anlamında metinde tespit edilmiştir. sı-, Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:165), EUTS'de (Caferoğlu 1968:203) kırmak manasında kayıtlıdır. DLT'de sı-, kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek anlamlarındadır (C.III-249).

Gerekmezse gönlüğ sınıklı ola / Sınıklı göğüller getürgil ele (121)

sin: *mezar, kabir* (78, 357, 895, 116, 767, 1003) anlamında metinde geçen kelime DLT'de (C.III-138) ve Clauson'da (Clauson 1972:832) mezar anlamındadır

Çarınçalayın nice bir irkesin / Yiyigör anı yimedın seni sin (357)

sişirdim it-: *hücum etmek* anlamında metinde geçen kelime EUTS'de (Caferoğlu 1968:206), DLT'de sişir- yutmak, hazmetmek anlamındadır (C.III-392). Clauson'da sişür- yutmak, sindirmek anlamlarındadır (Clauson 1972:841).

Sen uğurlayın cenk yatın düzin / Ki düşmen sişirdim ider aşsuzın (280)

sökel: *hasta* (345, 455) anlamında metinde geçmektedir. DLT'de Clauson'da (Clauson 1972:820) hasta anlamında kayıtlıdır (C.III-286).

Av avlamağa düriş aşlanlayın / Sökel dilgü bigi uzatma boyun (345)

susarlık: *susuzluk, susalık* anlamında metinde geçmektedir. EUTS'de suvsalık; susama, içki düşünkü, ayyaş anlamındadır (Caferoğlu 1968:213).

Yanında dilārām u dilber umar / Susarlık geçirür öñinde bıñar (398)

sünük: *kemik* (375, 414, 1006) anlamında metinde tespit edilmiştir. Eski Türkçede sünük, kemik anlamında kayıtlıdır (Tekin 2008:168).

Kişi nitesi döke ħōnī ite / Buyur kim it öñine sünük döke (375)

şam: *cehennem* (594, 626, 1035) anlamında metinde tespit edilmiştir. EUTS'de (Caferoğlu 1968:223), DLT'de (C.III-234) cehennem anlamında kayıtlıdır.

Şamunū anahtarıdır bilesin / Namāz ki ħalkı görüp kılasın (594)

şan: *hayret, şaşılacak şey* (554, 965, 742) anlamında metinde geçmektedir. EUTS'de şaşma, taaccüp, hayret (Caferoğlu 1968:223), Karahanlı Türkçesinde acayıp, şaşılacak şey (Üşenmez 2006:311) anlamlarında kayıtlıdır.

Nice dost olursın çaluben şana / Ki düşmen sözini getürdün başa (742)

taş 2: *dış* anlamında metinde geçmektedir. Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:171), EUTS'de (Caferoğlu 1968:227), DLT'de (C.III-152) dış anlamında kayıtlıdır.

Ger ihlaş gösterün ya riyā / Şaşum şana şura içim Tenriye (876)

şayın-: *kaymak, yuvarlanmak* anlamında metinde geçmektedir. Karahanlı Türkçesinde tay-; kaymak, kayma eylemi, sürçmek manasında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:409). Clauson'da tay-; kayma, kaymak anlamındadır (Clauson 1972:567).

Göñül virme bu yerde çok yatma sen / Ki günbedde çoz şayınur itme sen (996)

tuluğ: *şakak* anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de tuluğ, şakak anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:252). Clauson’da şakak, şakaktaki saç anlamında kayıtlıdır (Clauson 1972:501).

Yaraşmaz yigitlerle uyanmak / Tuluğumdağı kara kıl oldu aq (954)

tırış-: *mübareze, teke tek çarpışmak* (209, 1068) anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de turuş-, savaşmak anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:254).

Bu şeytân nefis-ile kim tırışa / Peleng ile qarınca ne urışa (1068)

tuş ol-: *rast gelmek, isabet etmek* (110, 445) karşılaşmak anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de tuşmak; rastlamak, rastlanmak anlamındadır (Caferoğlu 1968:254). Karahanlı Türkçesinde tuş; denk, benzer, es, akran, ögür anlamlarında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:437).

Çü mazlûm inileye Allâhına / Tuş olmayağıl âh-ı sehgâhına (110)

ud: *haya, edep, ar, utanma* (50, 384, 1016) anlamlarında metinde geçmektedir. Karahanlı Türkçesinde ut (avut, uwut, uyat, uvut); utanma, sıkılma, haya anlamlarında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:438).

Çü iblîsden gelmeyiser sücûd / Yavuz kişiden gelmez eylük u ud (384)

uğrı: *hırsız* (372, 377) anlamında metinde geçer. EUTS’de oğrı; hırsız, haydut manasındadır (Caferoğlu 1968:139). DLT’de oğrıla-çalmak, hırsızlık etmek manasında kayıtlıdır (C.I-118).

‘Ases âdamlık iderse nice / Yata uğrıdan kimse emîn gice (377)

uğurlayın: *gizlice, sessizce* (280, 283, 700) anlamında metinde geçmektedir. DLT’de oğrı, gizli anlamındadır (C.I-380). Oğrı Kutadgu Biligde gizlice anlamında kullanılmıştır (Üşenmez 2006:322).

Nite kişi söz söyler uğurlayın / Ki fâş olıcağ ola âyan beyân (700)

uşal: *gevşek, ehl-i fütur* anlamında metinde geçmektedir. EUTS’de gamsız, kedersiz (Caferoğlu 1968:267); DLT’de gafil, iş bilmeyen anlamında kayıtlıdır (C.I-122).

Bugün ‘özr dile ve dutma uşal / Ki yârin söze qalmayısar mecâl (1044)

ülü: *hisse, pay* anlamında metinde geçen kelime DLT’de ülüg (C.I-511); pay, nasip, hisse anlamlarında kullanılmıştır.

İki kişi bir sözden alur ülü / Biri dîv ü biri ferîşte hulu (828)

yağı: *düşman* (262, 272, 651) anlamında metinde geçmektedir. Orhon yazıtlarında (Tekin 2008:184), EUTS’de (Caferoğlu 1968:279), DLT’de (C.I-522) düşman olarak kayıtlıdır.

Sipâhinünğ olmayıcağ yarağı / Nite tırıbile göricek yağı (262)

yan 2: *cep, kese* anlamında metinde geçen kelime EUTS’de de kese, torba, cep anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:283)

Her altun ni‘ met ki taldı yanuğ / Vir imdi ki şonra degüldür senüğ (300)

yancuğ: *para kemeri, kese* anlamında metinde geçen kelime EUTS’de de kese, torba, cep

anlamında kayıtlıdır (Caferoğlu 1968:283)

Eger incü girmezise yancuğa / Heves eyler oğlan uşak boncuğa (64)

yarağ: *hazırlık, levazım, teçhizat; silah* (262, 994) anlamında metinde tespit edilmiştir. Orhon yazıtlarında yaraklıg, silahlı anlamında kullanılmıştır (Tekin 2008:185). EUTS’de (Caferoğlu 1968:285) kayıtlıdır. Karahanlı Türkçesinde hazırlık, malzeme, silah anlamlarında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:459).

Sipāhinüñ olmaycağ yarağ / Nite tırıbile göricek yağı (262)

yarağ it-: *hazırlık yapmak* anlamında metinde tespit edilmiştir. Orhon yazıtlarında yaraklıg, silahlı anlamında kullanılmıştır (Tekin 2008:185). EUTS’de (Caferoğlu 1968:285) silah anlamında kayıtlıdır. Karahanlı Türkçesinde hazırlık, malzeme, silah anlamlarında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:459).

Becid bilüridüñ yarağ itmegi / Hiç anmaz mıduñ sen yola gitmegi (939)

yarağlan-: *hazırlanmak* anlamında metinde tespit edilmiştir. Orhon yazıtlarında yaraklıg, silahlı anlamında kullanılmıştır (Tekin 2008:185). EUTS’de (Caferoğlu 1968:285) silah anlamında kayıtlıdır. Karahanlı Türkçesinde hazırlık, malzeme, silah anlamlarında kayıtlıdır (Üşenmez 2006:459).

Gözün açuğiken yarağlan özün / Ki sende qarınca yiyiser gözün (981)

yort-: *koşmak, devamlı yol yürümek, sefer etmek* anlamında metinde tespit edilmiştir. Orhon yazıtlarında yorı-, yürümek; yorit-, yürütmek, ilerlemek anlamında kullanılmıştır (Tekin 2008:191). EUTS’de (Caferoğlu 1968:302) yort-, yürütmek anlamındadır. DLT’de yort-, dört nal koşturmak; bir işe başlamak üzere yol yürümek anlamlarında kayıtlıdır (C.III-435).

Yavuz söze urma kulağ durma yort / Yaramaz işi görmez olursan ürüt

Eren göricek ergeni eyle dir / Ki bu yorduñı yirde incine yir (857)

yuv-: *dürmek, tomar etmek* anlamında metinde geçen kelime Clauson’da yuvarlanmak, döndürmek (Clauson 1972:257) Karahanlı Türkçesi yuvarlamak (Üşenmez 2006:499) anlamındadır.

Neheng ağzına düş elinden yuvın / Ölüm yig işidince ‘ avrat kıvın (770)

2. BÖLÜM

KÖKENBİLİMSEL İNCELEME

Ferhengenâme-i Sa'dî'yi kelimelerin kökeni bakımından incelediğimizde Türkçe sözcüklerin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Aslı Farsça olan tercüme bir metin olmasıyla Farsça alıntı kelimelerin Arapça alıntılardan fazla olması gayet anlaşılır bir durumdur. Metinde tespit edilen kelimelerin kullanım sayısı ve sıklık durumu şu şekildedir:

Köken	Kullanım Sayısı	Sıklık Durumu
Türkçe	7754	%69,87
Farsça	1822	%16,41
Arapça	1440	%12,97
Karışık	70	%0.63
Diğer Diller	11	%0.09

Tablo (1) FS'deki kelimelerin kullanım sayısı ve sıklık durumu

Diğer dillerden alıntıların sıklık durumu şu şekildedir:

Köken	Kullanım Sayısı	Sıklık Durumu
İbranice	5	%0.04
Soğdça	3	%0.02
Rumca	2	%0.01
Moğolca	1	%0.009
Toplam	11	%0.09

Tablo (2) Alıntı kelimelerin kullanım sayısı ve sıklık durumu

Karışık sözcüklerin sıklık durumu şu şekildedir:

Köken	Kullanım Sayısı	Sıklık Durumu
Arapça+Türkçe	36	%0.32
Farsça+Arapça	6	%0.05

Arapça+Farsça	12	%0.10
Farsça+Türkçe	13	%0.11
Türkçe+Arapça	3	%0.02
Toplam	70	%0.63

Tablo (3) Karışık sözcüklerin sıklık durumu

FS'yi oluşturan kelimelerin sıklık durumu şu şekildedir:

Kelimenin Kökeni	Kullanım Sayısı	Sıklık Durumu
Türkçe	7754	%69,87
Farsça	1822	%16,41
Arapça	1440	%12,97
İbranice	5	%0.04
Soğdça	3	%0.02
Rumca	2	%0.01
Moğolca	1	%0.009
Arapça+Türkçe	36	%0.32
Farsça+Arapça	6	%0.05
Arapça+Farsça	12	%0.10
Farsça+Türkçe	13	%0.11
Türkçe+Arapça	3	%0.02
Toplam	11097	%99.9

Tablo (4) FS'deki kelimelerin sıklık durumu

Ferhengnâme-i Sa'dî'nin sözlüğünün madde başına göre sıklık durumu şu şekildedir:

Köken	Kelime Sayısı	Sıklık Durumu
Türkçe	1245	%54.53
Farsça	362	%15.85
Arapça	611	%26.76
Karışık	54	%2.36
Diğer Diller	11	%0.48

Tablo (5) Madde başına göre kelimelerin sıklık durumu

Ferhengnâme-i Sa'dî'nin sözlüğünün madde başına göre bütün kelimelerin sıklık durumu şu şekildedir:

Köken	Kelime Sayısı	Sıklık Durumu
Türkçe	1245	%54.53
Farsça	362	% 15.85
Arapça	611	%26.76
Arapça+Farsça	11	% 0.48
Arapça+Türkçe	23	% 1.007
Farsça+Türkçe	13	% 0.56
Farsça+Arapça	5	% 0.21
Türkçe+Arapça	2	% 0.08
Rumca	2	% 0.08
Soğdça	3	% 0.13
İbranice	5	% 0.21
Moğolca	1	% 0.04
Toplam	2283	% 99.7

Tablo (6) Madde başına göre bütün kelimelerin sıklık durumu

Sözlüğü oluşturan madde başı kelimelere göre oranlayacak olursak Türkçe sözcüklerin sayısı düşmektedir. Bunun sebebi Türkçe kelimelerin tekrarının daha fazla olmasıdır. Farsçadaki düşüşün sebebini de Farsça bağlaçların daha sık kullanılmasıyla açıklayabiliriz. Türkçe kelimelerin oranı yaklaşık olarak %70'tir. Bu da şairin Türkçeye vermiş olduğu önemin yanında Türkçenin edebi bir dil olduğunun da göstergesidir. Türkçe, Arapça ve Farsça dışında Rumca, Soğdca, İbranice ve Moğolca kelimeler vardır. Ancak bunlar oran olarak tüm kelimelerde %0.09, sözlük madde başı olarak %0.48'dir. İbranice kökenli kelimelerin kişi adı olması, Moğolca kelimenin kavim millet adı olması ayrıca metindeki diğer kişi isimlerinin diğer dillerden alıntı olmasını da metnin çeviri olmasıyla açıklayabiliriz. Eski Anadolu Türkçesinin oturmamış imlâsından dolayı Türkçe kelimelerde yazımda bir standart yoktur.

2.1. TÜRKÇE SÖZCÜKLER

acı / aç / aç- / acıh- / acık- / açın / açlık / açuk / ad / ağ / ağ- / ağa / ağaç / ağart- / ağır / ağır başlu / ağız / ağla- / ağu / āh / ahşam / aq / aq- / aqçe / aqıcı / al- / aldağuş / aldan- / aldur- / alt / altun / alu / aluca / aḡ- / ana / aḡa / anca / ancaq / ancılayın / anda / andan / and / anı / aḡıl- / apıla- / aḡıl- / aḡla- / aḡlama / aḡlamaqlık / aḡsuzda / aḡsuzın / aḡul / aḡulcağuz / anuḡ / ara / ardınca / arı / arın- / arısuz / arqa / arpa / arslan / art / artuḡ / artuq / aru / aruḡ / aslan / aḡlan / aḡlanlayın / aḡşı / aḡ / aḡ- / aḡaḡa / aḡaḡ / aḡaḡlıq / aḡaḡlıq / aḡaḡlı / at / at- / ata / atlu / av / avla- / avuq / ay /

ayag / ayak / aydınlık / aygüt / ayık / ayruğ / ayruk / ayruksı / ayruluk / ayt- / az / az- / azacuk /
 azık / azıtmağ / baba / bağ / bağır / bağırsağ / bağırsuk / bağışla / bağla- / bağlu / bağlan- /
 bağ- / bağ- / bağır / bal / balçık / balığ / balık / balıkı- / balta / ban- / barış- / barmağ / bas- / baş-
 / basdur- / baş / başağcı / başar- / başarıbil- / başmak / bat- / batur- / bay / bayram / beg / begen-
 / begi / beglik / bekle- / bekmez / bellü / belür- / ben / bend / beñiz / benlik / beñze- / beri /
 berin- / berü / besile- / besle- / beslen- / beşik / bey / beylik / beyinsüz / beynilü / beyni / bıcağ
 / bıjar / bırağ- / bırağ- / bicik / biç- / biçülü / big / bigi / bel / bil / bil- / bile / bile- / bili / biliş /
 bilü / bin- / biñ / biñden bir / bir / biri / birlik / birisi / biraz / birle / bisle- / biş / biş- / bit- / biti /
 bitü / biter / bitevü / biz / boğaz / boğıl- / boğın boğın / boncuğ / boncuqlayın / bol / boş / boy /
 boyın / boyınduruğ / boyun / boz- / bozıl- / böğür- / böyle / bu / bucağ / budağ / budak / buğday
 / buğur / buğün / buğül / bul- / bular / bulın- / bulıt / buluç / bulun- / bunca / buncalar / buñ /
 bur- / burağ- / busu / buş- / but / buy- / buyur- / buz / bürüncek / bütün / büyi- / büz- / canlu /
 çaba / çağır- / çağla- / çağ- / çal- / çal- 2/ çalab / çalap / çalğı / çalış / çamur / çanağ / çat çat /
 çatlu / çav / çek- / çeküç / çekürge / çepel / çeri / çetük / çevre / çevük / çevür- / çigdem / çok /
 çor / çık- / çıkar- / çıkırık / çiçek / çiz- / çöz- / çukāl / dağ / dağıl- / dağı / dap- / dart- / datlu /
 davar / daş / dayan- / de- / dede / deg- / degin / degirmen / degür- / degme / degşür- / degül /
 dek / delü / delük / demren / demür / dene- / deñiz / deñlü / deñsüz / depegen / depere / depren-
 / depret- / deri / derin / dernek / deste / deve / deveci / top / deyi / dıça- / di- / dik / dik- / diken
 / dil 1 / dil 2 / dilce / dile- / dilek / dilekce / dilenci / dilgü / dilkü / dilkülük / dilsüz / din- / dinç
 / diñle- / diñlen- / dip / dir- / dire- / diri / diril- / dirlik / dirşür- / diş / dişle- / ditre- / dive / diye
 / diyü / diz / dizgin / doğru / doğın- / dolan- / dolav / dostogrı / döğ- / dök- / dökil- / dökme /
 dökül- / dön- / döñ- / dönder- / döndür- / döşe- / döşek / döv- / döyme- / dur- / dut- / düriş- /
 dürlü / dürlü dürlü / dür- / dürt- / düş / düş- / düşmiş / düşür- / dü- / düz / düz- / düzenlik /
 düzet- / düzil- / eglen- / eglenç / eglence / eğ- / egri / ek- / ekdi / ekinci / eksük / eksil- / el /
 elikdür- / elli / ellü / elma / emek / epsem / er / erce / eren / ergen / erlik / erlük / es- / esen /
 esirge- / eski / eskice / eskici / esle- / esrük / eş / eşek / eşeklü / eşik / eşit- / et / etek / etmek /
 ev / evlen- / ey / eyi / eyin / eyle / eyle- / eylük / eyleyügör- / eyt- / eyü / eyülünge / geç- / geçir-
 / geçür- / gel- / gem / gemi / gendüzi / geñez / geñezlik / geñişlik / geñsüzün / gerek / gerek- /
 getir- / gey- / gez / gez- / gezin / gibi / giç- / gice / giçi / giç / gider- / gine / gir- / girü / git- /
 giy- / giyesi / gizle- / gizlü / gizlüce / göç / gögerü / göğüs / gök / gökçe / gökçek / gölge /
 gölük / göñ / gönül- / göñül / gör- / görgü / görgülü / görklü / göster- / gösterivir- / götür- /
 gövde / göyne- / göyne göyne / göynü- / göynük / göz / gözgü / gözügü / gözyaşı / gözet- / güç
 / gügem / gül- / güleç / gümüş / gün / gündüz / güneş / günüle- / gür / gürbüz / güreş / güven- /

güz / hātūn / ilan / ılduz / ılı / ılışu / ılkı / ımışak / ınık / ır- / ıra- / ırak / ırmağ / ıssı / iç / iç- /
 içim / içre / için / idibil- / idin- / igen / iki / ikinci / il / ile- / ilenç / ilerü / il gün / ilk / ilki /
 ilt- / ilet- / imekle- / imdi / imreñ- / in / in- / inan- / ince / incin- / incit- / indür- / inile- / iniş / ip /
 ir / ir- / irgür- / iri / irileş- / iriş- / irişdür- / irk- / issi / iste- / iş / işbu / işçi / işit- / işle- / it- / it /
 iv- / iy / iz / izle- / kab / kaba / kabağ / kaçu / kaç / kaç- / kaftan / kağ- / kağı- / kağıt- / kağığan
 / kal- / kalan / kaldır- / kaldur- / kalğan / kemiş / kamu / kan / kanat / kanı / kap- / kaplan / kapu
 / kara / kar / kar- / karan / karan- / karanu / karı- / karıcuğ / karak / karar- / kardeş / karı /
 karın / karınca / karıncalayın / karındaş / karış / karluca su / karşı / kaş kaş / kaş / kat / kat- / kat
 kat / katı / katılık / katlan- / kav / kavşur- / kavur- / kay- / kayğı / kayğı / kayğı / kayığı- /
 kayır- / kayu / kayur- / kaz- / kazan- / kendi / kendü / kendüzi / kendüzü / keñeş / kes- / kesek /
 kesil- / kesme / key / kez / kezin / kı1 / kı1ıç / kı1ınç / kına- / kır- / kırñ / kırk / kısa / kısu / kış
 / kıvan- / kıy- / kız / kızıl / kızılığ / kiçi / kim / kimesne / kimi / kimisi / kimse / kimsene / kinlü
 / kirpi / kişi / kişilik / ko- / koca / kocal- / kocalık / koğ- / koğı / kol / kolla- / kollu / kon- /
 kondur- / konş1 / konukluğ / kop- / kopar- / kor / korğu / korğ- / korğu / koş- / kov / kov- /
 kovcı / koy- / koyın / koyınca- / koyun / kök / köle / körpe / kötrüm / kul / kulın / kuluñ /
 kulağ / kulağ / kulağ / kum / kulavuz / kullık / kulluğ / kur- / kurd / kurı- / kurt / kurtul- / ma /
 menlük / ne / nece / neci / neçün / deñlü / ne... ne... / nesne / neyle- / ni / nice / niceme / niçe /
 niçün / nite / niteki / nitekim / nitelik / nitesi / o / oba / od / odlayın / odalan- / ölçer- / odun /
 oğlan / oğlanlayın / oğul / oğşa- / oğtın / oğtuñ / ok / okı- / okın- / ol / ol- / ola / olar / olduça /
 olugel- / on / oña / oñat / ondan / on iki / oranla- / oruç / ortağ / orta / ot / otur- / otur otur / oy-
 / oyun / oyna- / oyun / öç / öğ / öğ- / öğin- / öğün- / öğün / öğrenmek / ögret- / öğüd / öğüt /
 öğütçi / öksüz / öküş / öküz / öl- / öldür- / ölü / ölüm / öñ / öñdin /öp- / örs / ört- / örü / öt- / öte
 / ötrü / öz / parala- / pas / pis / saç / saç- / sağ / sağış / sağla- / sağlık / sağluğ / sağal / sağalsuz
 / sağla- / sağın / sağın- / şal- / sal- / şalın- / şağın- / şaman / şan- / şaņa / sancu / şanı / şanı / şanı /
 şar- / şarılı / şarp / sarmışak / şaru / şat- / şatun / şav / şav- / şavul- / savaş / şavaş / şavaş- /
 şavur- / şayruluğ / seç- / semiz / sen / sencileyin / semirt- / serçe / sere / serp- / sev- / sevgülü /
 sevin- / şı- / sıçan / sıçanlayın / şığ- / şığa- / şığan- / şıgıncağ / şımarla- / şına- / şına- / şınarla- /
 şınuğ / şınıklı / sıtma / şıtma / sıva- / sıvışığör- / sız- / sızu / sil- / sin / siñ- / siñek / siñirdim /
 siz / şoğan / soğ- / soğ- / şol- / şon / şonra / şonuç / şonunda / şor- / şovulğ / şoy / şoy- / şoyla- /
 söğ- / söğüt / sökil- / sökel / söyle- / söz / sözlü / sözü / su / şu / suç / suç- / suçlu / suçlu /
 şun- / suñ- / susarlık / şusuz / süd / süñü / süñük / sür- / sürç- / süri- / sürme / sürün- / süz- /
 şeş- / şol / şöyle / şu / tab / tağıl- / tağıt- / tamar / tam / tamlı / tañ / tañlacağ / tañrı / tañrılık /
 tañuksuz / tap- / tapu / tar / taş / taş- / taşıt- / taşra / taşrağı / Tat / Tatca / tatlu / tavar / tayak /

ıayan- / ıayın- / ıazık- / tenrı / tengrı / ıış / ıoğ- / ıoğan / ıoğrı / ıoğru / ıok / ıokın- / ıol- / ıolan- /
 ıolav / ıoldur- / ıolu / ıon / ıonuğ / ıop / ıoplu / ıoprah / ıoprah / ıoptolu / ıosun / ıoz / ıoy- /
 ıudağ / ıul / ıuluğ / ıur- / ıurı / ıurış- / ıuşağ / ıutsağ / ıuş / ıuzah / ıuzah / Türk / tüşi / uğ / uğ- /
 uçkun- / uğmağ / ud / uğra- / uğraş- / uğrat- / uğrı / uğurlayın / ulağ / ulağ / ulu / ulu- / ulula- /
 ululuğ / ululuğ / ululuğ / ululuğ / um- / umaç / umu / unit- / unut- / ur- / urış / urış- / uruş- / uş /
 uşal / uşan- / uşağ / uşık- / uşlu / uş / uşbu / uşağ / utan- / utandır- / uvağ / uy- / uyağ- / uyan- /
 uyandır- / uyar- / uyi- / uyđu / uyđu / uyu- / uz / uzat- / uzun / ülker / ülü / ün / ünde- / üren /
 ür- / ürce / ürü- / üst / üstün / üş- / üşde / üşen- / üşür- / ütüz- / üzerine / üzerlik / üzre / üz- /
 üzegü / üzil- / üzül- / üzüm / var / var- / varlık / ver- / vızla- / vir- / viribi- / virgü / vur- / yād /
 yağ / yağ- / yağı / yağır / yağmala- / yağmur / yağmurlayın / yağşi / yağ- / yağa / yala- / yalan /
 yalın / yalıncağ / yalığuz / yalığuz / yalığuzca / yama- / yaman / yan / yağ / yan- / yağa /
 yanağ / yancuğ / yandır / yağıl- / yap- / yapı- / yapış- / yaprağ / yar / yar- / yara- / yarağ / yarağ
 / yarağlan / yaramaz / yarar / yaraş- / yaradı- / yarat- / yaradan / yarı / yarı- / yarın / yaş / yaşa-
 / yat / yat- / yatağ / yatlu / yavaş / yavıt- / yavlağ / yavrı / yavru / yavu / yavuksuz / yavuz /
 yavuzluğ / yay / yay- / yaya / yayağ / yayan / yaz / yaz- / yazı / yazıcı / yazılı / yazı / yazığ /
 yazıklı / ye- / yedür- / yeg / yel / yem / yemek / yemiş / yeğ / yeği / yeğile- / yer / yerin- / yet
 / yet- / yetin- / yığ- / yığ- / yığılasuğı / yıl / yıl- / yılan / yırt- / yi- / yidi / yidi yüz ü elli biş /
 yidür- / yig / yigit / yigitlik / yigirek / yigrek / yigir / yıl / yimek / yin / yin- / yine / yiner /
 yimiş / yindek / yini / yinile / yir / yir altı / yirince / yit- / yitmiş / yiyici / yoğ / yoğın / yoğ /
 yoğsul / yoğ / yoğış / yoğluğ / yoğsa / yoğsul / yoğuş / yol / yol- / yolcı / yoldaş / yonca / yort-
 / yoşun / yöre / yu- / yum- / yut- / yuv- / yuvalan- / yüce / yücel- / yücelik / yücelt- / yüğer- /
 yük / yükle- / yükses / yüğ / yürek / yürekli / yüri- / yürü- / yüy- / yüz / yüz biğ / yüzinden

2.2. YABANCI SÖZCÜKLER

2.2.1. Arapça Sözcükler

‘aceb / ‘Acem / ‘adem / ‘adem / ‘adem / ‘adl / ‘adüvv / ‘ahd / ‘afüv / ‘afv / ‘ađyār / ‘ağı
 / ‘ağır / ‘ağiret / ‘ağmağ / ‘ağl / ‘ağıl / ‘ağıl / ‘ağreb / ‘alâ külli hâl / ‘alem / ‘âlem / ‘âlim /
 ‘aleyhi’s-selâm / ‘aleyke’s-şalât / Allâh / ‘âm / ‘âmel / ‘âmil / ‘ân / ‘ar / ‘Arab / ‘ârif / ‘âriyet /
 ‘arş / ‘aşâ / ‘âsâyiş / ‘ases / ‘âşi / ‘aşl / ‘aşık / ‘ařđ / ‘aş / ‘aş / ‘atâ / ‘atlas / ‘avân / ‘avrat / ‘âyan / ‘ayb / ‘ayş /
 ‘azil / ‘ağim / ‘aziz / bāb / bağıl / bahr / bākī / bātin / Bāyezid / bayık / bayıt / behāyim /
 Behrām / belâ / belde / bemm / berî / beyân / beyt / Bū Bekr-i S‘ad / burđ / bühtān / cāhil / cānib

/ Cebbār / Cebrā`il / cefā / cehd / cehl / cem^c / cemāl / cem^c iyet / cerrāh / cevāhir / cevāb /
 cevāp / cevr / cism / çul / dāh̄il / dāyım / def^c / defter / dehr / del̄il / dervîş / devlet / devrān /
 Dicle / dimāg / d̄in / ebleh / ecel / edep / ehil / ehl / elbetde / elem / elest / emān / em̄in /
 emmāre / emr / emred / enbiyā / es̄ir / evliyā / evvel / ezel / faķir / faķir / fāriğ / fark / faşl /
 fazilet / fazl / fehm / felek / ferāgāt / fet̄h / fevt / feyż / fırsat / fistuķ / fikir / fi`l / filān / f̄ulān /
 fi`l-hāl / fir^c avun / fitne / furşat / fuż̄ul / ğaflet / ğan̄i / ğan̄imet / ğaraż / ğar̄ib / ğavr / ğayr / geh
 ... geh... / ğıybet / ğulām / ğuşşa / ğaber / ğab̄ib / ğacalet / ğacet / ğac̄il / ğadd / ğad / ğaķ /
 ğaķāyuh / ğāk / ğākim / ğāl / ğalaķ / ğalāyık / ğalāş / ğalet / ğal̄il / ğalk / ğalvet / ğamle / ğarāç
 / ğarām / ğarāp / ğarç / ğar̄if / ğarf / ğasen / ğāşıl / ğāşılı / ğaşlet / ğaşm / ğasret / ğāss / ğased
 / ğasūd / ğatā / ğatār / ğat̄ır / ğat̄ı / ğayā / ğayāl / ğayāt / ğayf / ğayl / ğayr / ğayrān / ğayvān /
 ğāzır / ğazine / hebā / hedef / hel min mez̄id / helāk / helāl / hek̄im / helvā / hesab / heves /
 hevl / heybet / hezl / hıfz / hırķa / hırş / hışāl / hicāb / hicret / hikāyet / hikmet / h̄ile / himmet
 / hisāb / hiţāb / hulk / hulu / hūr / hūr̄i / hūr̄uf / huż mā şafa / h̄ukm / h̄umā / h̄umām / h̄ürmet /
 h̄üs̄n / ^cIrāķ / ^cırz / ^cibādet / iblis / iĥlāş / iĥsān / iĥtiyār / iķrār / İlāh̄i / ^cilm / ^cillet / ^cimāret /
 in^cām / ins / inşāf / insān / intizār / irādet / istimā^c / ^cisyān / ^cişret / ittifak / ^cizāz / ^cizz / ^cizzet
 / kab̄ul / kadar / kadem / kādı / kad̄im / kadir / kafes / k̄āfile / k̄āfir / k̄āf / kaħr / kaľb / kaľem /
 kaľye / kanā^cat / kand̄il / k̄āni^c / k̄ān̄un / karār / K̄ār̄un / kaşr / katre / kav̄i / kavim / kav̄l / kayd
 / każā / kebāb / kafen / kehel / kemāl / kem̄in / kerāmet / kerem / ker̄im / kesb / kıt / kıyāmet /
 kıyās / kıymet / kibr / kifāyet / kitāb / kudret / K̄ur^c ān / kuvvet / küll̄i / la^cnet / lāyık / lāzım /
 levlāk / Leyl̄i / loķma / luţf / mācerā / maĥal / maĥbub / maĥd̄um / maĥk̄um / maĥrem /
 maķşūd / māl / ma^cn̄i / maşıb / maĥv / māni / ma^crifet / ma^cr̄uf / mażleme / mażl̄um / mecāl /
 meclis / Mecn̄un / meded / mehek / melāik / melāl / mel^cāmet / melik / mel̄ul / mel^cün /
 menfa^cat / menzil / merhem / Merv / mesāv̄i / meşel / meskenet / mestüre / Mes^cūd / meşğul /
 metā^c / meydān / meyl / mi^cad / mi^cde / miftāh / miĥnet / millet / misk / misk̄in / mişl /
 mu^callim / mu^caţtal / muĥaķķaķ / muĥannes / muĥkem / muĥtesib / muķābil / m̄unis / murād /
 Mūs̄i / Muştafā / muţrib / muvāfiķ / müdām / müdāra / müdbir / müflis / müfsid / mülk /
 mūna^cam / mūnaķķaş / munker / müsāfir / müşfiķ / müşk / müşkil / muvāfiķ / müyesser /
 nāĥaķ / naĥl / naĥs / nāķış / naķş / naķķaş / nāmūs / naşıp / nazār / nāzır / neb̄i / necāt / nef^c /
 nefes / nefis / nef̄s / nehiy / niķāb / ni^cmet / nişād / niyāz / niyet / niyyet / nūr / nükte / ^cömr /
^cömür / ^cözr / rağbet / rāĥat / raĥmet / ra^cıyyet / raķş / rāy / rāzı / redd / ref̄i^c / resm / revnaķ /
 re`y / rızā / Rūm / sa^cādet / şabā / şabr / şabūr / şam̄ul / şadef / Sa^cd̄i / şafi / şāĥib / sāk̄i /
 salţanat / şafā / şalāt / selām / şalāvāt / şarf / naĥv / Sām / şarrāf / şatır / şavt / şayd / secde /
 sefer / seĥergāh / sehiv / sehl / sel / selāmet / semā^c / şenā / şerā / ser̄ir / şevāb / sevdā / seyf /

seyl / şıdk / sırr / siyāset / şofî / sofra / şöhet / şubh / şulh / sultān / şun^c / şurat / şüret / sūsām / sücūd / süreyyā / şām / şān / şarāp / şefā^c at / şefi^c / şefkat / şehādet / şehvet / şek / sem / şer / şerbet / şerr / şey'en-lillah / şeyh / şeytān / şimāl / şöhet / ta^c allu^c / ta^c ām / ta^c at / tabīb / tāla / tanz / tarāb / târîh / tarîk / tārūmār / tāvus / tâzî / tebāh / tefāvūt / tekellūf / tekye / telef / temām / temāmet / temiz / temkīn / ten / tena^c um / teva^ckku^c / tedbīr / tekebbūr / terah^chum / terceme / terk / tersā / teslīm / teşnī^c / teşvīş / teva^ckku^c / tevfir / tevfi^c / teyemmūm / tıfl / tılsım / tılsım / tiryāk / tufeyl / tuhfe / tūfān / tür / tūrfa / ūd / uht / va^c d / va^cār / va^cit / va^ct / vaşf / vāşıl / v^c az / ve / vebāl / vefā / vehm / velī / ve's-selām / vücūd / ya^chu / ya^cķin / yetim / Yūnus / zafer / zāhide / zāhir / za^chm / za^chmet / za^cif / za^ckkūm / zālīm / zārılık / zāruret / zāt / zāyi^c / zebūn / zehī / zemān / zerk / zerre / zev^cķ / zihī / zikr / zīr / zulm / zulmet / zulūm / zühd / zülāl

2.2.2. Farsça Sözcükler

āb / āsūde / āşikār / āvāz / ayna / bāç / bāğ/ bahā / bahādır / ba^cş / ba^cşsayış / ba^ct / ba^ctıyār / bālīş / bār / bārgāh / bārī / bazār / bāzu / bedba^ct / behişt / belī / bend / berāber / be-renç / bes / beter / beyhūde / bezirgān / bī-şūmār / bīçāre / bīmār / Bostān / būs / bülbül / bünyāz / cām / cān / cāndār / Cemşid / cenk / cevşen / ciger / cihān / cilve / cūş / cüst / cülāb / çadır / çāre / çe ... çe / çerağ / çeşme / çevgān / çobān / çıra / çıra^c / çirkīn / çüp / çille / çü / çün / çünki / dağ / dağal / dāne / da^c vī / dāz / dem / dem be dem / derdmend / dergāh / derpāy-bend/ derūn / dest / dest-bürd / dest / dest-gīr/ destigīr / devā / di^chān / dilārā / dilber / dirīğ / dirīgā / dost / duvār / dürüst / düşmen / eger / egerçi / endāze / endişe / engüşt / eyvan / fāş / fer / Ferhengnāme / Ferīdūn / ferīştah / ferīşte / fermān / fermāndih / feryād / ferzīn / fūrūmānde / ğam / gāh gāh / gedā / gehī / genc / ger / gerçi / gezend / girde / giriftār / ğirīv / ğīrī-nūmā / ğonca / ğūşmāl / ğūşe / güher / gülāb / gül / gülistān / Gülistān / gümān / günāh / günbed / güzend / hām / hamuş / har-bende / harman / hasta-dil / hele/ hem / hemān / hemīn / hemīşe / hem-nişin / henüz / hep / her / hergiz / herze / hırmen / hışm / hīç / hoca / hod / hōn / hor / hoş / hūb / hūdāvendigār / hunuk / hurde / hūrmā / hūrūf / huş / hūy / hūdā / hūner /hūnermend / Hürmüz / Hüsrev / ibrişim / incü / işkence / kār / kārban / kārvan / kedhūdā / kelle / kem / kemend / kende / kervān / keyvān / ki / kilit / kīn / koz / kör / köşk / kūr / kūs / künd / kuse / küşte / lācerem / lāğ / la^c l / lavāş / liķā / lūt / meger / mehār / merd / mest / meyperest / mihr / mişe / mūm / murğ / müft- hor / mühre / müşt / müzd / nābekār / nāfe / nāgāh / nāgāhan / nākes / nāz / nāzenīn / neheng / ner / nerdübān / neşter / nevbet / ney / nigār / nihād / nīk-ba^ct / nīkū-nihād / Nīl / növbet / nūş

/ nūş ā-nūş / Nuşirevân / pāk / pākbaş / pambuĸ / panbuĸ / perākende / pārs / pārsā / pāsbān /
 pāyān / pāyimāl / pāzişāh / pehlivān / peleng / pelid / penāh / pençe / pend / perde / perî /
 perîşān / per / pertev / pervā / pervāne / perveriş / pes / peşimān / peyember / peygāamber /
 peynir / piç / pīl / pişe / pişrev / piyāde / pūl / pūşt / rāh / raĸt / rāz / rebāb / renc / renç / revā /
 revān / rūzgār / rūzī / rūzigār / Rüstem / saĸt / sarāy / sālūs / sebzezār / sermāye / serfirāz /
 server / servū / sifāl / sīmā / sīne / sini / sipāhi / sipās / sirişt / sirke / süvār / süst / şabāş / şād /
 şāh / şāhenşehī / şāĸ şāh / şāhvār / şāyed / şāyet / şar / şaşt / şeh / şehir / şehriyār / şeker /
 şeydā / şir / şise / şūĸ / şūr / şüre / şūriş / şümār / tāç / taĸar / taĸt / taĸta / ten / teber / ter /
 terāzū / tersā / tīmār / tīg / toĸm / toĸum / turş / turuş / u / usta / ü / ümīd / ümīdvār / ümīz /
 üstād / velī / vezn / vū / ya / ya ... ya / yāban / yabān / yād / yād-gār / yāĸud / yār / yek / zaĸm
 / zār u zār / zebūn / zehr / zengī / zindān / zinhār / zişt / zūr

2.2.3. Diĸer Diller

Rumca: anaĸtar / furun

Soĸdca: Ÿamu

İbrance: Ceyĸūn / İsā / Süleymān / Yūsuf

Moĸolca: Moĸol

2.2.4. Karışık Sözcükler

Arapça + Farsça Sözcükler: āb-ı ĸayāt / dīn-fürūş / ĸam-ĸūsār / ĸam- ĸirāşide / ĸaberdār /
 ĸaĸıçün / seĸer-gāh / vefādār / velīkin / veyā / illāki

Arapça + Türkçe Sözcükler: ādamlıĸ / aşılsuz / aşıllu / ‘avratlayın / ‘ayıbla- / devletsüz / du‘acı /
 ferāĸatlıĸ / fıstıĸlayın / ĸarażlu / ĸarībliĸ / ĸayretsüz / ĸayāsızlıĸ / ĸayvānlayın / ĸelvācı /
 ĸademsüz / kimyācı / muĸannesleyin / ‘özürsüz / teferrüclen- / tekyelen- / vaĸitsüz

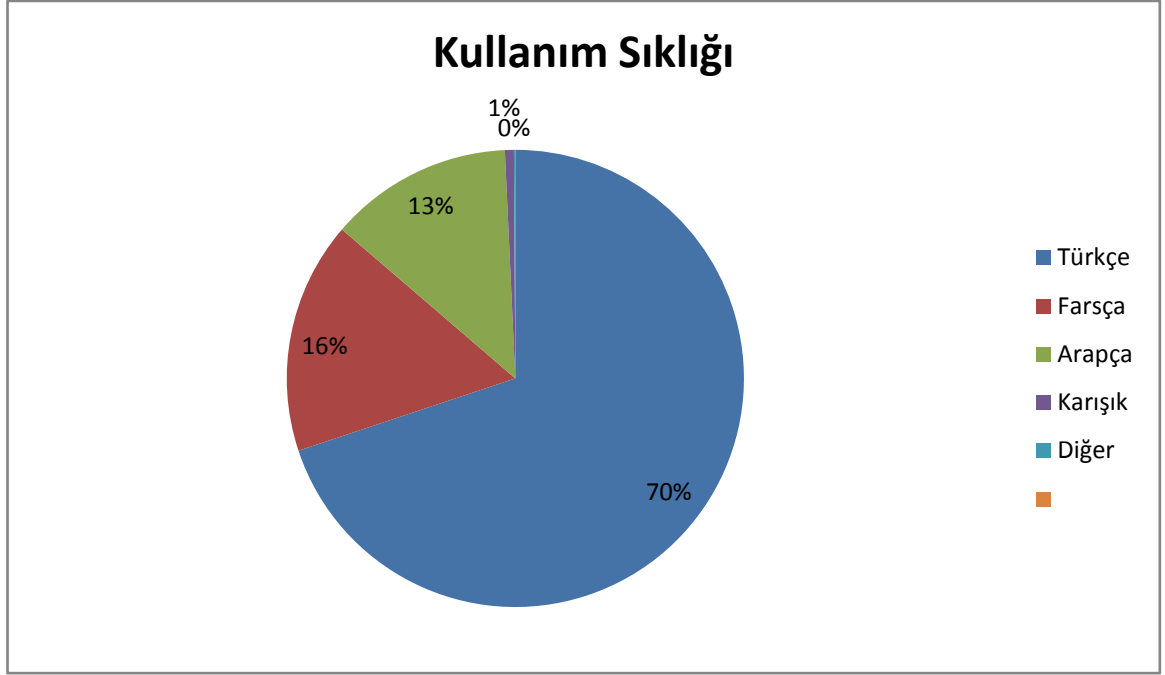
Farsça + Türkçe Sözcükler: bāzārcı / fūrümāndeliĸ / nāĸut- / hengāmece / ĸoşluĸ / mestliĸ /
 nāĸoşlıĸ / pişmanluĸ / şālūsluĸ / serverlik / tımarla- / zebūnluĸ / zırıhlu

Farsça + Arapça

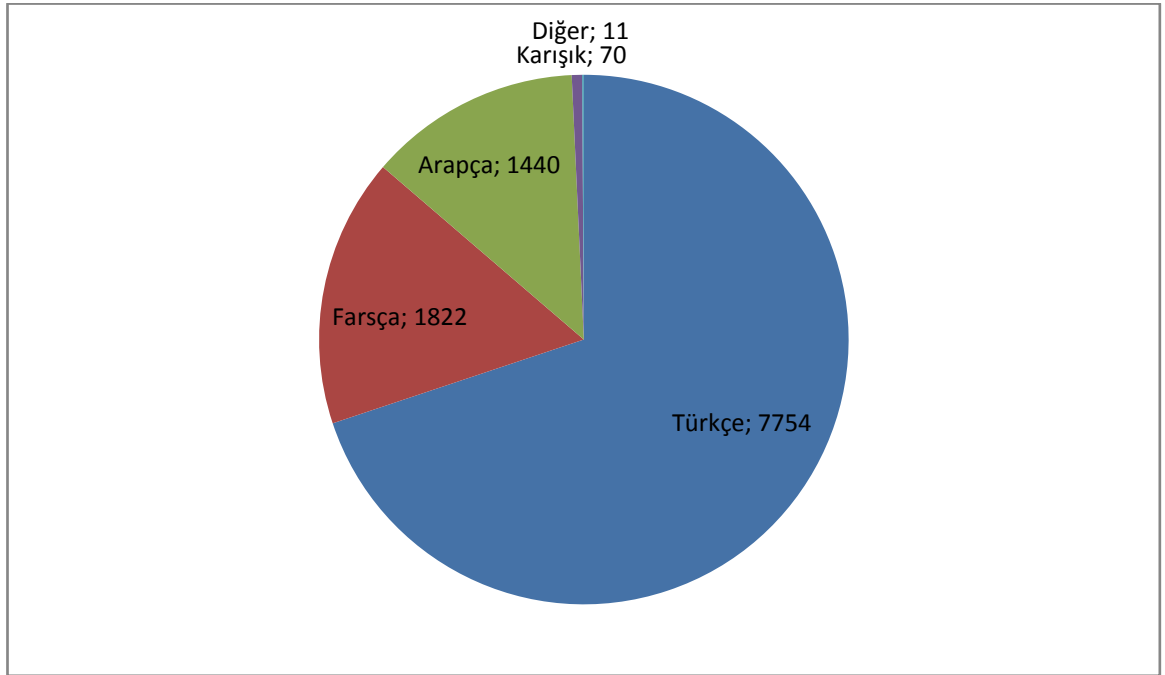
becid / derĸāl / nābekār / nā-ĸaberdār / nāĸālef

Türkçe + Arapça

Tatarî / Türkî

Grafik (3) Kelimerin sıklık durumunu gösteren grafik

Grafik (4) Hangi dilden kaç kelime kullanıldığını gösteren grafik

3. BÖLÜM

TERCÜME-İ FERHENG NÂME'NİN ANLAMBİLİMSEL YAPISI

3.1. SÖZCÜK VE ANLAM

3.1.1. Temel Anlam

Bir ses bileşiminin başlangıçta yarattığı, ilk ve asıl kavrama biz temel anlam adını veriyoruz (Aksan 2009 III:180). Her sözcük bir gereksinimden doğmuştur. Gereksinim sonucu var edilen sözcük başlangıçta bir tek kavramı karşılar. Yani başlangıçta, tek gereksinimden tek anlamlı bir sözcük türetilir. İşte bir sözcük aracılığıyla anlatım bulan bu ilk ve en eski kavram, temel anlamıdır. Başka bir deyişle, temel anlam sözcüklerin ilk oluştukları dönemde gösterdikleri kavramdır (Bayraktar 2017:151,152). Metinde temel anlamıyla tespit edilen kelimeler şunlardır: āb-ı ḥayāt / acı / acı ol- / aç / aç-1 / aç- / acıḥ- / acıḳ- / açlıḳ / ad / ʿadem / ādem / ādemī / ʿadl / ʿadl it- / ʿadl ol- / ʿadüvv / ʿafüv / ʿafv / ʿafv it- / ağ / ağ- / ağa / ağaç / ağart- / ağır / ağız / ağla- / aḡu / aḡu ağacı / aḡyār / āh / āh-ı seḥergāh / āh it- / āḥir / āḥiret / aḥmaḳ / aḥşām / aḳ / aḳ- / aḳçe / aḳ ol- / ʿaḳl / ʿaḳıl / ʿaḳil / ʿaḳreb / al- /

aldaḡuḳ / aldan- / ʿalem / ʿālem / ʿālim / Allāh / alt / altun / alu / aluca / ʿām / ʿāmel / ān / aḡ- / ana / anahtar / anda / andan / and iç- / aḡıl- / aḡla- / aḡlama / aḡlamaḳlıḳ / aḡsuzda / aḡsuzın / aḡul / aḡulcaḡuz / anuḡ / apıla- / ʿar / ara / ara yerde / ardınca / arı / arın- / ʿārif / ʿāriyet / arpa / aru 1 / aru 2 / aruḡ ol- / ʿaḡā / āsāyış / ʿases / aḡılsuz / aḡıllu / ʿāḡī ol- / aḡl / aslan / aḡlan / aḡlanlayın / aḡşı / āsūde / āsūde ol- / aḡ / aḡaḡa / aḡaḡ / ʿaḡıḳ / ʿaḡıḳ ol- / āḡikār ol- / ʿaḡḳ / at / at- / ata / ʿatā / at bin- / atlas / atlu / av / ʿavān / avla- / avuḳ / ʿavrat / ay 1 / ay 2 / ayaḡ / ayaḳ / ʿayb / ʿayb ol- / aydınlıḳ / ayḡut / ʿayıbla- / ayıḳ / ayna / ayruḡ / ayruḳ / ayruḳsı ol- / ayruluḳ / ʿayş / ayt- / az / az- / azacuḳ / azıḡ / azıtmaḳ / ʿazil / ʿazīm / ʿaziz / ʿAziz / Allah / ʿaziz it- / ʿaziz ol- / ʿaziz ü ulu ol- / az ol- / bāb / baba / bāç / baḡ 1 / bāḡ 2 / baḡarsaḳ / baḡarsuḳ / baḡışla- / baḡī ol- / baḡla- / baḡlu / baḡ- / bahādir / baḡil / baḡil ol- / bahr / baḡş / baḡşayış / baḡt / baḡtiyār eyle-

bahtiyār kı1- / baq- / bākī ol- / baqır / bal /
 balçık / balıĝ / balık / bālīş / balkı- / balta /
 ban- / baña / bār / bārgāh / barış- / barmaq /
 bas- / baş / başağçı / başar- / başarıbil- /
 bat- / bātın / batur- / bay / bayram / bay ol-
 / bayık / bayıt- / bazār / bāzārcı / becid /
 bedbaht / beg / begen- / beglik / behāyim /
 behişt / bekmez / belâ / belde / belî / bellü /
 belür- / bemm / ben / bend / beñze- /
 berāber / be-renç ol- / beri / berî / berin- /
 berî ol- / berü / bes / besile- : / besle- /
 beslen- / beşik / beter / bey / beylik /
 beyhüde / beyni / beyt / bezirgān / bıçaq /
 bınar / bırağ- / bî-şümâr / bicik / biç- /
 biçülü / biçāre / biğ / bel / bil / bil- / bili /
 biliş / bilü / bīmār / bin- / biñ / biñden bir /
 biri / bir iki / birlik / birisi / biraz / bir nice
 / bisle- / biş / biş- / bit- / biti / bitü / biter /
 bitevü / biz / boğaz / boğıl- / boncuq / bol /
 bostān / boş / boy / boyun / boyınduruğ /
 boyun / boz- / bozıl- / bucaq / budağ /
 budaq / buğday / buğur / bugün / bul- /
 bulm- / bulıt / buluç / bulun- / buñ gün /
 bur- / buraq- / burç / buş- / but / buy- /
 buyur- / bühtān / bülbül / bünyāz /
 bürüncek / bütün it- / bütün ol- / büz- / cāhil
 / cān / cāndār / cānib / canlu / Cebbār / cehl
 / cem^ç / cemāl / cem^ç iyet / cenk / cerrāh/
 cevāhir / cevāp / cevr / cevşen / cihān /
 cüst / cülāb / çaba / çadır / çağır- / çalab /
 çalĝu / çalış / çamur / çanaq / çāre / çat çat
 / çatlu / çav / çek- / çeküç / çekürge / çepel
 / çerağ / çeri / çeşme / çetük / çevgān /

çevre / çevük / çevür- / çigdem / çobān /
 çok / çor / çık- : / çıkar- / çıkırık / çıra / çırağ
 / çiçek / çirkīn / çiz- / çöz- / çuqāl / çul /
 çüp / dağ dağal / dart- / datlu / davar / da^ç vī
 / daş / dāz / de- / dede / def^ç eyle- / defter /
 degirmen / degür- / degme / degşür- / dehr /
 dek / delil / delü / dem / demren / demür /
 dene- / deñiz / deñsüz ol- / depegen /
 derdmend ol- / derhāl / deri / dernek /
 derün / dervîş / deste / dest-gir / devā /
 deve / deveci / dıka- / di- / dihqān / dik- /
 diken / dil 1 / dil 2 / dilārā / dilber / dilce /
 dile- / dilek / dilenci / dilĝu / dilkü / dimāğ
 / dīn / din- / dinç / diñle- / diñlen- / dip /
 dir- / diri / dirig / dirigā / diril- / dirlik /
 dirşür- / diş / ditre- / dīv / dive / diz / dizgin
 / doĝru / doĝın- / dolan- / dolav / dost /
 dostoĝrı / dost ol- / dög / dök- / dökil- /
 dökme / dökül- / dön- / döşe- / döşek / döv-
 / döyme- / du^ç ācı / dur- / dut- / dutuş- /
 dutruk / dutsağ / dutsaq / duvār / düdük /
 dühül / düken- / düket- / dün / dünbek /
 dünyā / dünyālık / dünyāperest / düriş- /
 dürlü / dürlü dürlü / dürt / dürüst / dürtüst
 ol- / düş / düş- / düşmen / düşmen ol- / dü-
 / düz / düz- / düzenlik / düzil- / düzet- /
 ebleh / ecel / edep / eglenç / eglence / egri /
 ehil / ek- / ekdi / ikinci / eksük / eksil- / el /
 elli / ellü / elma / emīn / emr / emred / emr-
 i ma^ç ruf / enbiyā / endāze / endişe /
 engebe / epsem / er / erce / eren / erlik /
 erlük / es- / esen / esen ol- / esen / esen ol- /
 esir / esirge- / eski / eskice / eskici / esle- /

esrük / eş / eş'ār / eşek / eşeklü / eşik / eşit- / et/it / etek / etmek / ev / evlen- / evliyā / eyi / eyin / eyle- / eylük / eyleyügör- / eyt- / eyü / ezel / faķır / fāriğ / farķ / faşl / fazilet / fażl / fehm / felek / fer / ferāğat / ferāğatlık / feriştah / ferişte / fermān / fermāndih / feryād / fetḥ / fevt / feyz / firşat / fistuķ / fikir / fi'l / fir' avun / fitne / furşat / furun / fużül / fūrümānde / fūrümāndelik / ğaflet / ğam / ğanî / ğaraż / ğarażlu / ğarîb / ğarîblik / ğavr / ğayr / ğayretsüz / geç- / geçir- / geçür- / gedā / gel- / gem / gemi / genc / genç 7 geñez / geñezlik / geñişlik / gerek / gerek- / getir- / gey- / gez / gez- / gezend / gezin / ğıybet / gice / giçi / gider- / gir- / girde / girü / git- / ğtî-nümā / giy- / giyesi / gizle- / gizlü / ğonca / ğoç eyle- / ğoç it- / ğöğüs / ğök / ğökçe / ğökçek / ğölge / ğölük / ğöñ / ğönil- / ğöñül / ğör- / ğörgü / ğörgülü / ğörklü / ğöster- / ğösterivir- / ğötür- / ğöz / ğözgü / ğözügü / ğözyaş / ğözet- / ğulām / ğuşşā / ğüşşe / ğüç / ğügem / ğülāb / ğül / ğül- / ğülistān / ğümān / ğümiş / ğün / ğünāh / ğünbed / ğündüz / ğüneş / ğünüle- / ğür / ğürbüz / ğüz / ğüzend / ğaber / ğabîb / ğacalet / ğāce / ğācet / ğaķ(ķ) / ğaķāyuh / ğākim / ğāl / ğalaķ / ğalāyık / ğalāş / ğalet / ğalîl / ğalk / ğalvet / ğām / ğamle / ğarāç / ğarām / ğarāp / ğar-bende / ğarç / ğarf / ğarman / ğasen / ğāşıl / ğāşılı / ğaşlet / ğaşm / ğaşret / ğāss u 'ām / ğased / ğatā / ğatār / ğâtır / ğasūd / ğatḥ / ğātün / ğayā /

ğayāl / ğayf / ğayl / ğayr / ğayvān / ğāzır / ğazine / hedef / ğelāl / ğekîm / ğelvā / ğelvācı / hem-nişîn / her ğün / herze / ğesab / heves / heybet / hezl / ğıfz / ğırķa / ğırmen / ğırş / ğışāl / ğışm / ğicāb / ğicret / ğiç kimse / ğikāyet / ğikmet / ğimmet / ğimmetsüz / ğoca / ğôn / ğor / ğoş / ğoşluk / ğüb / ğulk / ğulk-ı zışt / ğulu / ğunuk / ğür / ğurde / ğurmā / ğurūf / ğuş / ğūy / ğüdā / ğükm / ğümā / ğümām / ğüner / ğünermend / ğürmet / ğüsn / ılan / ılduz / ılı / ılışu / ılıķı / ınıķ / ır- / ıra- / ıraķ / ırmaķ / 'ırz / ıssı / 'ibādet / iblîs / ibrişim / iç / iç- / içim / içre / idibil- / idin- / igen / ihlāş / ihsān / ihtiyār / iki / ikinci / il / İlāhî / ile- / ilenç / ilerü / il ğün / ilk / ilkirek / 'ilm / ilt- / ilet- / 'illet / 'imāret / imekle- / imdi / imreñ- / insān / ip / ir / ir- / irādet / irğür- / iri / irileş- / iriş- / irişdür- / irk- / issi / iste- / istimā' / 'isyān / iş / işçi / işit- / işkence / it / it- / iv- / iz / izle- / 'izzet / ğab / ğaba / ğabül / ğaç / ğaç- / ğadem / ğādı / ğadîm / ğadir / ğafes / ğāfile / ğāfir / ğaftan / ğahr / ğaķ- / ğaķı- / ğaķıt- / ğaķığan / ğal- / ğalan / ğalb ol- / ğaldır- / ğaldur- / ğalem / ğalkān / ğalye / ğamış / ğamu / ğamu ğalk / ğan / ğanat / ğandîl / ğāni' / ğānün / ğap- / ğaplan / ğapu / ğar / ğar- / ğara / ğaran / ğarañu / ğarı / ğarıcuķ / ğaraķ / ğarar- / kārban / ğardeş / ğarı / ğarın / ğarınca / ğarındaş / ğarış / ğarluca / ğarşu / kārvin / ğaşr / ğaş / ğat / ğat- / ğatı / ğatlan- / ğatre / ğav / ğavî / ğavim / ğavl / ğavşur- / ğavur- / ğay- /

kayd / kaygı / kaygu / kaygulu / kayık- /
 kayır- / kayu / kayur- / kaz- / kazā / kazan- /
 kedhüdā / kefen / kehel / kelle / kem /
 kemāl / kemend / kemīn / kende / keleş /
 kerāmet / kerem / kerīm / kervān / kes- /
 kesb / kesek yol / kesme / key / keyvān / kıl
 / kılıç / kılınç / kına- / kır- / kırar / kırk /
 kısa / kısu / kış / kıt / kıvan- / kıy- /
 kıyāmet / kıymet / kız / kızıl / kızılığ / kibr /
 kiçi / kifāyet / kilit / kimyācı / kīn / kinlü /
 kirpi / kişi / kitāb / ko- / koca 1 / koca 2 /
 kocal- / kocalık / koç- / koğı / kol / kolla- /
 kollu / kon- / kondur- / konşu / konukluk /
 kop- / kopar- / kor / korhu / korç- / korqu /
 kov / kovcu / kov- / koy- / koyın / koyun I /
 koyun II / koz / kök / köle / körpe / köşk /
 kötrüm / kul / kulan / kulun / kulağ / kulağ
 / kum / kulağ / kulavuz / kullık / kulluk /
 kumāş / kūr / kur- / kurd / kurı- / kurt /
 kurtulubil- / kuru / kuş / kuşluk / kut / kutlu
 / kuvvet / kuyı / kuyu / kuzkun / küçücük /
 küllī / künd / kuse / küy- / lācerem / lāğ /
 la¹ / la² net / lavāş / lāyık / lāzım / loğma /
 lūt / lutf / mācerā / maḥbub / maḥdüm /
 maḥküm / maḥrem / maḥşud / māl / ma² nī
 / maşıb / māni / ma² rifet / mazleme /
 mazlüm / meclis / mehār / mehek / mihr /
 melāik / melāl / melik / melül / mel² ün /
 menfa² at / menlük / menzil / merd /
 merhem / mesāvī / meşel / meskenet / mest
 / mestlik / mestüre / meşgöl / metā² /
 meydān / meyl / meyperest / mi² ad / mi² de
 / meyl / meyperest / mi² ad / mi² de / miftāh

/ miḥnet / millet / misk / miskīn / mişl /
 mişe / mu² allim / mu² attal / muḥaḥkaḥ /
 muḥanneş muḥkem / muḥtesib / mūm /
 mūnis / murād muḥrib / müdāra / müdbir /
 müflis / müfsid / müft-ḥor / mühre / mülk /
 mūna² am / mūnaḥkaş / münker / müsāfir /
 müşfik / müşk / müşkil / muvāfik / müşt /
 müzd / nāfe / nāgāh / nāgāhan / ḥaberdār
 nā-nāḥaḥ / nāḥālef / naḥl / nāḥoşlık / nākes
 / nākiş / nāzır / nef² / nefes / nefis / neheng
 / nevbahār / nesne / neşter / nevbet / ney /
 neyle- / nigār / nihād / niḥāb / nīk-baḥt /
 nīkü-nihād / ni² met / nişād / niyāz / niyet /
 niyyet / nūr / nükte / oba / od / odalan- /
 ölçer- / odun / oğlan / oğul / oğşa- / oğtın /
 oğ / oğı- / oğın- / ol- / ola / olugel- / on /
 oḥat / on iki / oranla / ortak / ot / otur- / oy-
 / oyun / oyna- / oyun / oç / oğ- / oğın- /
 oğün- / öğrenmek / oğret- / oç / oğ- / oğın- /
 oğün- / öğrenmek / oğret- / oğüd / oğüt /
 oğütçi / öksüz / öküş / öküz / öl- / öldür- /
 ölü / ölüm / ² ömür / öñ / öp- / örs / ört- / öt-
 1 / öt- 2 / öz 1 / öz 2 / ² özr / ² özürsüz / pāk
 / pāk bāz / pambuk / panbuk / parala- /
 perākende / pārs / pārsā / pas / pāsbān /
 paşa / pāyān / pāy-bend / pāzişāh / pehlivān
 / peleng / pelid / penāh / pençe / pend /
 perde / perī / perīşān / per / pertev /
 pervāne / perveriş / peş / peyember /
 peygāMBER / peynir / piç / pīl / pis / pişe /
 piyāde / pül / püşt / rah / rāḥat / raḥmet /
 raḥt / ra² iyyet / rāy / rāz / rebāb / refī² /
 resm / revā / revān / rebāb refī² / resm /

revā / revān / revnāk / re'y / rızķ / ri'āyet /
 riyā / riyācı / rüzgār / rüzī / rüzīgār / rüşvet
 / sa'ādet / şabā / şabr / saç / saç- / şadef /
 şafi / sağ / sağış / sağla- / sağlık / sağluk /
 şahrānişin / saht / saķal / saķalsuz / sākī /
 saķla- / saltanat / şafā / saķın- / saķın- / şal-
 / şalın- / şālūsuk / şaman / şan- / şanıcı /
 şanu / şar- / şarılu / şarp/ sarāy / şarf u naħv
 / sarmisaķ / şarrāf / şaru / şat- / şatır / şav /
 şav- / şavul- / savaş / şavaş / şavaş- / şavt /
 şavur- / şayd / şayruluk / sebzear / secde /
 seç- / sefer / seher-gāh / sehiv / sehl / sel /
 semā' / semirt- / şenā / şerā / sermāye /
 serpençe / serçe / sere / serfirāz / serîr /
 şevāb / server / serverlik / servü / sev-/
 sevdā / sevgülü / sevin- / seyf / seyl / şı- /
 sıçan / şıdk / şıg- / şıga- / şıgan- / şıgıncaķ /
 sımarla- / sina- / şına- / sınarla- / şınuķ / sırr
 / sınıķlu / sıva- / sıvışıgör- / sız- / sızu / sıfā
 / sil- / simā / sin / siņ- / sine / sini / siņek /
 sipāhi / sipās / sîret / sirişt / sirke / siyāset /
 şofi / sofrā / şoğan / soķ- / soķ- / şol- / şoņ
 uç / şoņuç / şor- / şovuķ / şoy / şoy- / şoyla-
 / sōg- / sōgüt / sōkil- / sōkel / söyle- / söz /
 su / şu / şubķ / suç / suçı- / suçlu / suçlu /
 sulţān / şun- / suņ- / şun' / şurat / şüret /
 şuşalık / şūsām / susarlık / şusuz / sücüd /
 süd / süñü / süñük / sür- / sürç- / süreyyā /
 süri- / sürme / süst / sürün- / süz- / şabāş /
 şād / şāh / şāhvār / şām / şān / şefķat / şeh /
 şehādet / şehir / şehriyār / şehvet / şek /
 şeker / şem / şer / şerbet / şerr / şeydā /
 şeyķ / şeytān / şimāl / şîr / şîr-i ner / şîşe /

şöhret / şüh / şür / şüre / şuriş / şükr /
 ta' alluķ / ta'ām / tā'at / tab / tabîb / tāç /
 tāk-ı şāhenshēhī / tağ / tağar / tağıl- / tağıt- /
 tāhā / taħammül / taħinci / taht / tahta /
 taķşîr / taķvā / taķvîm / tāla / tāli' / tamā' /
 tamā'cı / tamar / tam / tamā / tamām / tamlı
 / tamu / taņ / taņrı / taņrılık / taņuksuz /
 tapu / tar / târîh / tarîķ / taş 1 / taş 2 / taşı- /
 taşıt- / taşı- / taşıt- / taşra / tatlu / tavar /
 tāvus / tayak / tayan- / tayın- / tâzî / tazıķ- /
 tefāvüt / teferrüclen- / tekellüf / tekye /
 tekyelen- / temām / temāmet / temîz /
 temkîn / ten / tena'um / teber / tedbîr /
 tekebbür / teņri / teņgri / ter / terāzû /
 terceme / tersā / teşnî' / teşvîş / tevaķķu' /
 tevfir / tevfik / teyemmüm / tıfl / tılısm /
 tılısm / tımarla- / tış / tîg / tiryāk / toğ- /
 toğan / toğrı / toğru / toħm / toħum / toķ /
 tol- / tolan- / tolav / toldur- 1 / toldur- 2 /
 tolu / ton / tonuğ / top / toplu / topraķ /
 topraķ / tosun / toz / tufeyl / toy- / tūfān /
 tul / tuluņ / tür / tur- / turfa / turı / turış- /
 turş / turuş / tuşak / tuzaķ / tüşi / uç / uç- /
 uçkun- / uçmaķ / ud / üd / uğra- / uğraş- /
 uğrat- / uğrı / uħt / ulağ / ulaķ / ulu / ulu- /
 ulula- / ululıg / ululık / ululuk / ululuķ /
 um- / umu / unıt- / unut- / ur- / urış / urış- /
 uruş- / uş / uşan- / uşık- / uşlu / usta / uşak /
 utan- / utandır- / uvaķ / uy- / uyaķ- / uyan- /
 uyandır- / uyar- / uyķu / uyi- / uyķu / uyu- /
 uz / uzat- / uzun / ülker / ümîd / ümîz / ülü /
 ün / ünde- / üren / ür- / ürü- / üst / üstād /
 üş- üşen- / üşür- / ütüz- / üzerlik / üz- /

üzegü / üzil- / üzüm / va^cd / vaḫār / vaḫit /
 vaḫitsüz / vaḫt / var / var- / varlık / vaş /
 vāşıl / v^caz / vebāl / vefādār / velī / ver- /
 vezn / vızla- / vir- / viribi- / virgü / vur- /
 vücūd / yāban / yabān / yad / yağ / yağ- /
 yağı / yağır / yağmala- / yağmur / yaḫşi /
 yaḫ- / yaḫ- / yaḫa / yaḫīn / yaḫ- / yaḫa /
 yaḫīn / yala- / yalan / yalın / yalıncaḫ /
 yama- / yaman / yan / yaḫ / yan 2 / yan- /
 yanaḫ / yancuḫ / yandur- / yaḫıl- / yap- /
 yapı- / yapış- / yapraḫ / yar / yar- / yār /
 yara- / yaraḫ / yaraḫlan- / yaramaz / yarar /
 yaraş- / yaradıl- / yarat- / yaradan / yarı /
 yarı- / yarın / yāsīn / yaş1 / yaş2 / yaşa- / yat
 / yat- / yataḫ / yatlu / yavaş / yavıt- / yavlaḫ
 / yavrı / yavru / yavuz / yavuzluḫ / yay- /
 yaya / yayāḫ / yayan / yaz / yaz- / yazı /
 yazıcı / yazu / yazuḫlu / ye- / yedür- / yek /
 yel / yem / yemiş / yeḫ- / yeḫile- / yer /
 yerin- / yet-1 / yet-2 yet-3 / yet-4 / yetīm /
 yetin- / yığ- / yıḫ- / yıl / yıl- / yılan / yırt- /
 yi- / yidi / yidi yüz ü elli biş / yidür- / yig /
 yigit / yigitlik / yigirek / yigrek / yıl /
 yimek / yiḫ / yiḫ- / yine / yiḫer / yimiş /
 yindek / yiḫi / yiḫile / yir / yir altı / yirince
 / yirlü yirince / yit-1 / yit-2 / yit- 3 / yitmiş
 / yiyici / yoḫ / yoḫın / yoḫ / yoḫsul / yoḫ /
 yoḫış / yoḫluḫ/ yoḫsa / yoḫsul / yoḫuş / yol
 / yol- / yolcu / yonca / yort- / yoşun / yöre /
 yu- / yum- / yut- / yuv- / yuvalan- / yüce /
 yücel- / yücelik / yücelt- / yügür- / yük /
 yükle- / yüksek / yüḫ / yüri- / yürü- / yüy- /
 zafer / zāhide / zāhir / zaḫm / zaḫmet /

za^cif / zaḫḫüm / zālīm / zār u zār / zāt /
 zāyī^c / zebün / zebünlik / zehr / zemān /
 zengī / zerre / zevḫ / zırıhlu / zihî / zıkr /
 zilü / zindān / zinhār / zır / zışt / ziyān /
 zılm / zıllum / zühd / zülāl

3.1.2. Yan Anlam

Kelimenin asıl anlamı yanında, kullanıma bağlı olarak kazandığı yeni anlamlardır (Korkmaz 1992:169). Her gereksinim duydukça yeni bir sözcük türetilmez. Bazı durumlarda daha önce var olan sözcüklere yeni anlamlar yüklenir. Böylece başlangıçta bir tek anlam (temel anlam) olan sözcükler zamanla yeni anlam kazanırlar. Süreç içinde türlü kullanımlar sonucu sözcüklerin kazandıkları bu yeni anlamlar onların yan anlamlarını oluşturur (Bayraktar 2017:152). Her kelime ilk günkü anlamının yanına başka anlamlar eklenerek günümüze ulaşmıştır (Demirci 2013:88). Metinde tespit edilen yan anlamlı kelimeler şunlardır:

açuk: İşler durumda olan, çalışır ve istifâdeye hazır vaziyette bulunan (981)

ağaç: sopa, değnek (587)

aḫi: arkadaşı, dost (873, 1034)

al-: Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek (76, 119, 248, 302, 368, 439, 516, 737, 828, 1008) (Allah bir insanı) Ölüm yoluyla bu dünyâdan ayırmak (63) / Temin etmek, sağlamak (48, 301, 350, 658, 937) / Evlenmek (773, 798) Satın almak (426, 941) / Beraberinde götürmek (315, 418,

653, 990) / Mâruz olmak (922)

altun: bu elementten yapılmış para (235, 239, 300, 353, 355, 426, 589, 678, 719, 850)

‘**âmil:** vergi memuru (107)

arqa: sırt (525, 795, 900)

‘**avrat:** karı, eş (301, 765, 766, 767, 768, 768)

bağla-: Kapamak, kapatmak (237, 531, 580, 705) / bir kimsenin bir yerden çıkmasına engel olmak (201 / 208)

bağlu: kapalı (897, 898)

bağlan-: kapanmak (18)

baş-: bastırmak, kapatmak (509)

baş: önder (4, 299)

bekle-: gizlemek, saklamak (693, 710) / korumak (664) / ummak (544)

benlik: kibir, gurur (10, 687)

bırak-: terk etmek (482) / atmak, koymak (186, 213, 363, 765, 885) / Salmak (309)

bil-: idrak etmek (14, 614, 624, 672, 710, 826, 898, 939, 976, 977, 1006) tanımak (237, 739)

sanmak, var saymak, farz etmek (985)

biliş: marifet (1029)

boz-: İyi ve düzenli bir duruma son vermek (924) / Kötü duruma getirmek (877)

bögür-: insan, anlaşılmaz bir biçimde yüksek sesle bağırarak (994)

bul-: sağlamak, temin etmek (177, 649, 1038) / İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak (319) / -e ermek, elde etmek, kazanmak (175, 326, 350, 491, 533, 555, 557, 684, 811, 958, 1036) / Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak (397, 492)

büyi-: yetişmek (620)

cām: içki kadehi, bardak (830)

cān: hayat (256, 417, 565, 600, 687, 745, 852) kişi, birey (33) / İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül (41) / dost (589, 886)

cism: beden (354)

çağ-: bildirmek, ifşa etmek (718)

çal- 1: müzik aleti kullanmak (509, 980)

çal- 2: kesmek (991)

çık-: Ay, güneş görünmek (683)

Yayılmak (718)

(ses için) duyulur hale gelmek (763)

Zuhur etmek (928)

çıkar-: bir olaya sebep olmak (883)

deg-: ulaşmak, erişmek (245)

dergāh: huzur, kat (117, 1060)

devrān: kader, talih (72, 541, 647) / Zaman, çağ (969, 1001)

dök-: bırakmak, terk etmek, atmak (197,

375, 714) / sarf etmek (637) / Üstünde

bulunan bir şeyi düşürmek (680, 912) / Bir yere çokça bir şey yığmak (237)

dökil-: (Kıl, tüy, kaplama, boya, yaldız vb. şeyler) Bulunduğu yerden kendini atmak, üzerinden düşmek (681)

dön-: geri gelmek (573, 596) / yönelmek (19, 1019) / değişmek (159)

dur-: vazgeçmek, geri durmak (216, 549) / Yaşamak (769) / ayağa kalkmak (856)

dut-: ele geçirmek, yakalamak (108, 382, 379, 629) / gereğini yapmak, yerine

getirmek (611, 1051) / Saklamak, muhafaza etmek (231, 792, 1042, 1074) / farz etmek

(335, 520) / Yapmak, amel etmek (150) /

hizmetine almak veya kiralamak (138)

düş-: Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek (62, 185, 396, 496, 497, 676, 677, 682, 770, 803, 989, 1031) / yere devrilmek, yere serilmek (163, 484) / Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak (761) / düşmek; âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (2, 146, 326, 506, 538, 675)

düşür-: avlamak, vurup yere sermek (380) zayıf bırakmak, gücünü azaltmak (146)

düz-: telif etmek, nazmetmek (45, 51, 67, 114) / süslemek, donatmak (798, 851, 877)

düzil-: telif olunmak (57)

er: yiğit, bahadır, kahraman (41, 160, 257, 329, 414, 437, 615, 620, 655, 714, 717, 748, 845, 853, 990, 1022) / koca, zevc (752, 755, 760, 762, 765, 766, 767, 772, 1017)

eglen-: vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak (253)

ergen: bekar, evli olmayan (857)

geç-: Tükenmek, bitmek, sona erme (263, 392, 973, 975, 976, 977, 998) / Girmek, dahil olmak (443) / Geçinmek, yaşamak, ömür sürmek (971) / Saplanmak, batmak, girmek (558)

gel-: naklolunmak, hikâye edilmek (55) / ... Hâline erişmek, varmak, vâsıl olmak (384) / çıkmak, sâdır olmak, sudur etmek (384, 613, 908, 930, 948, 1023, 1064, 1065)

git-: geçmek (309, 908) / kaybolmak (731, 964)

gök: yeşil (970)

gör-: anlamak, kavramak, sezme (54, 393,

589) / maruz kalmak (337)

götür-: ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (147, 285) / tahammül etmek (188)

gövde: insan bedeni, vücut (562, 687, 887, 923)

gün: gün, zaman (43, 215, 273, 305, 340, 360, 392, 406, 625, 648, 659, 682, 867, 944, 951, 973, 1013)

güven-: sevinmek (100)

harf: söz, lâf (1051)

iriş-: uğraşmak, münakaşa etmek (162)

kabak: tüysüz, dazlak (501)

kal-: Oturmak, yaşamak (77, 598, 1040) / Var durumda olmak, mevcut bulunmak (68, 70, 151, 211, 421, 436, 512, 559, 600, 604)

/ ... durumuna gelmek, ... durumda olmak (323, 715, 783, 805, 844) / Birinden diğerine geçmek, intikal etmek (40, 69)

kem: noksan, eksik (943, 1052)

kes-: (Kesici bir âletle) Bulunduğu yerden ayırmak, çıkarmak (160, 366) / öldürmek, katletmek (208, 373) / Kesici bir aletle yaralamak (386, 567, 690) / ayırmak, uzaklaştırmak (535) / geçişi önlemek

okı-: sesli olarak söylemek (468) /

çağırarak, davet etmek (581)

rüzigâr: zaman, vakit (68, 489, 789, 975, 1000)

pâzişâh : Allah (1064)

şal-: koymak, atmak (590) / sallamak (474) / Güç bir duruma düşürmek (789)

şan-: düşünmek (146)

şı-: bozmak (1076)

tokun-: İsalet etmek (564) / karşı koymak, karşı durmak (209, 633)

tol-: Süre, hesap tamamlanmak (625)
tur-: ayağa kalkmak (675, 958, 979) / bağlanmak (876) / karşı durmak, karşı koymak (262, 267, 272)
uç-: çok hızlı gitmek (236)
ulu-: inilti ve asap bozucu bir sesle uzun uzun ağlamak (802)
ur-: sürmek (199, 241) / Nişan olarak atmak (698)
vir-: Bırakmak, başışlamak (300, 313, 579, 627, 659, 803, 862) / Bitki ve ağaç, ürün üretmek (191, 192, 337, 363, 366, 369, 572, 601, 680, 891)
yaş 2: gözyaşı (917, 1056)

3.1.3. Mecaz Anlam

Kelimelerin gerçek anlamından iyice uzaklaşıp kazandığı yeni anlamdır. Mecaz anlam da çoğu zaman olduğu gibi benzetmeden hareketle yapılır (Demirci 2013:89). Bir sözcüğün bir ilgi ya da benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılması sonucu sözcükler mecaz anlam kazanır (Bayraktar 2017:154). Metinde tespit edilen mecaz anlamlı kelimeler şunlardır:

acı: İstirap verici, üzücü (393, 394)
aç-1: bir sorunun, problemi çözmek (580)
ağır başlu: ağırbaşlı, vakur, ciddi, olgun kimse (836)
ağ-: meyletmek (792)
arı göñül: gönlü, kalbi saf temiz olan (654)
aşahlık: alçak gönüllülük, tevazu (491)

aşaklı: alçak gönüllü, mütevazı (148)
besle-: bir duyguyu gönülde yaşatmak (621, 785, 787)
beyinsüz: beyinsiz, akılsız (501)
beynilü ol-: akıllı olmak, düşünceli olmak (349)
bünyāz ur-: temel atmak (97)
boz-: Kötü duruma getirmek (877)
ciger: yürek, cesaret (787)
çatlu kaş: çatık kaş, yüzü gülmeyen (518)
dağıl-: yavaş yavaş kaybolmak, yok olmak (44)
dayan-: güvenmek, itimat etmek (483, 788)
derin: derin, yoğun, ayrıntılı (612)
devlet: mutluluk, talih (75, 278, 302, 390, 556)
devletsüz: talihsiz (838)
dil bağı: söyleme kudretini engelleyen (530)
dilsüz: dilsiz, sessiz (402, 692)
düş-: âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (2, 146, 326, 506, 538, 675)
düşmiş: düşmüş, aciz (113, 317, 323, 328)
düşür-: zayıf bırakmak, gücünü azaltmak (146)
egri yol: kötü yol, fena yol (165)
eli tar: maddi olarak sıkıntıda olan (kimse) (841)
eyü gör-: iyi bakmak, olumlu bakmak (192)
göñli tar: içi sıkıntılı olan kimse (91, 333)
hasta-dil: hasta gönüllü, gönlü hasta (216)
hoş dil: tatlı dil (520)
içi kara: kara gönüllü, fena kalpli (333)
iki 'âlem: dünya ve ahiret (351, 542)

iki cihân: İslam inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya (405)

incin-: incinmek, gücenmek (408, 857)

incit-: üzme (104, 113, 138, 850)

katılık: güçlük, şiddet, meşakkat, sertlik (784)

kes-: Öldürmek, katletmek (208, 373)

ķuru: boş, faydasız, abes, bihude, nafîle, değersiz (341, 349, 583, 823, 903)

meyl eyle-: gönül vermek (240)

sa'âdet sarâyi: mesut bahtiyar yaşayanların merkezi (141)

saķla-: korumak, esirgemek (84, 492)

şal-: Güç bir duruma düşürmek (789)

şat-: İhanet etmek (627)

sürün-: yoksul ve perişan yaşamak (4)

taş baķır: katı yürekli (333)

tatlu söz: tatlı dil, gönül alıcı söz (517)

toķrı yol: her türlü kötülükten uzak olan tutum, Hak yolu (907)

tolu kimesne: donanımlı kişi, maddi manevi kendini geliştirmiş kişi (495)

ürce söz: boş laf (697)

yad söz: başkasına ilişkin söz (51)

yaķ-: mahvetmek (144, 859)

yaramaz er: kötü erkek, bir işe yaramayan koca (1017)

yaramaz iş: boş iş (722, 1016)

yatlu söz: kötü söz, kem söz (733)

yavaş: Yumuşak huylu, yumuşak başlı (746)

yavuz ad: kötü bir şekilde anılmak (111)

yavuz iş: kötü iş, hoşa gitmeyen iş veya davranış (6, 97, 337, 1010)

yavuz söz: kötü söz, kem söz (722)

yeņi 'avrat: ikinci eş, yeniden evlenmek (773)

yi-: harcamak, tüketmek, bitirmek (263, 346, 366, 987) / Hoşa gitmeyecek bir duruma uğramak, mâruz kalmak, dũçar olmak (348, 366, 514, 761) / Perişan etmek, mahvetmek, harcamak (358, 552)

yürek: kalp, cesaret (860, 892, 917, 943)

yürekli ol-: cesaretli olmak (265, 270)

3.1.4. Eş Anlamlılık

Sesleri ayrı olduğu hâlde birbirine anlamca yakın kavramları anlatan sözcüklerdir.

Aslında birden fazla sözcüğün birbirinin tam eşi anlamına gelemeyeceği bütün dilcilerce benimsenmektedir. Başka bir deyişle eş anlamlılık, iki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterileni belirtme özelliğidir (Bayraktar 2017:157). Eş anlamlı sözler, genellikle bazı sözlerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşmalarından oluşmuştur (Karaağaç 2013b:373). Eşanlamlılık çoğu zaman salt nitelikli olmaktan uzaktır; bu nedenle özdeşlikten çok, anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam farklılığı getirmeden birbirinin yerini alabilecek dil göstergeleri yok denecek kadar azdır (Kıran, Kıran 2012:252). Bir dil yazı dili olarak ne ölçüde işlenir, ne kadar ürün verirse, kavramların sayısı artacağı, yeni yeni, aralarında pek az ayırım olan

somut ve soyut kavramlar ortaya çıkacağı için o dilde eş anlamlıların sayısı da artar. Bugün kültür dili sayılan dillerde eş anlamlı sözcükleri bu dillerde bu türden örneklerin sayısının ne denli yüksek olduğunu göstermektedir (Aksan 2015:75). Metinde tespit edilen eş anlamlı sözcükler:

Aña **kibr** ü **benlik** yaraşur ‘azîm / Ki zâtı ğanîdür ü mülki kâdim (10)

Şu kimse ola **dutsağa** destigîr / Ki kendi dağı olmuş ola **esîr** (286)

Kimesneyle **sözleri şavları** yok / Yalnızca ölürler evleri yok (412)

Gerek ‘aşık ola **şabür u hamül** / Ben işitmedüm kimyâcı melül (424)

Yazuklu ki korğa durur Teñriden / Yigirek kim ya **zerk** ü **sâlûs** iden (499)

Ululukda söz yok ne nâmûs gerek /

Yücelikte ko da‘ vîyi uş gerek (500)

Ol ohtın olasin ‘azîz ü **ulu** / Ki sen kendüzüni bilesin alu (543)

İl oğlanına hiç yavuz bakma sen / Ki öz oğlanuñ kâla **sağ** u **esen** (808)

Kağıyacağuz kimseye kağı sen / Ki yiñibilesin ya kaç **sağ esen** (1041)

3.1.5. Karşıt (Zıt) Anlamlılık

Anlamları bakımından birbirine karşıt olan, birbirine karşı duran bilgilerin adları olan sözlerdir (Karaağaç 2013b:530). Anlamları birbiriyle çelişen, birbirine aykırı olan sözcüklere ‘uzak anlamlı sözcükler’ denir. Bu çelişme, bu aykırılık zıtlık derecesinde ise o zaman bu sözcükler kaşıt anlamlıdır

(Bayraktar 2017:158). Metinde tespit edilen karşıt anlamlı kelimeler:

Çü senüñ ola maħremüñ bile rāz / Dönüp rāzı dimez ne **çok**u ne **az** (19)

Kim anuñıla unıdılmaz adı / **Dün** ü **gün** eger **bilişi** hem **yadı** (38)

Melik ‘işret eyleser **dünin günin** / Nite işidi bile derviş ünün (82)

Çü söz **hağ** ola didüğün yigrek / Ki **hağ** söze **nāhağ** ne rüşvet gerek (88)

Ne **genişlik** olısar ol ilde iy yār / Ki şāhdan ola yoħsulunğ gönli **tar** (91)

Gedā için oyun bula aħşāmda şāmda / Yatur şöyle kim **pāzişāh** şāmda (167)

Zağkum ağacın bislesen **yaz kış** / Şanur mısın andan yiyesin yimiş (184)

Ger **ırmışağ**ısen düşmen igen kıyar / **Kağığan**-isen ğalk senden toyar (198)

Başum üzre ol demde var idi tāç / Ki atam katında idim **tok** ü **aç** (310)

İrişdür **eyü**ye vü **yavuz**a nef‘ / Ki bir ğayr kesb eyleser on şerri def‘ (314)

Cihāndan varın **uşlu** alup gider / Yerinde kor **ağmak** pes ayruğ n’ider (315)

Yiyici ki **ğayr** ide vü **şerri** şava / Yig oruç tutandan ki dünÿā kova (316)

Gönül **diri olsa** helāk olmaz / Ten **ölse** ne kayu gönül ölmez (321)

Bugün ğalkı **sehl** dut iy nîk-bağt / Senüñle yarın Tağrı tutmaya **sağt** (322)

Sınarlamagıl **köleni** gāh gāh /Şāyet gün ola kim ola **pāzişāh** (324)

Tağılmış gönülleri sen **cem’ kıl** / Ki cem’ iyetünğden üzölmeye kıl (332)

Yavuz itme görmeyesin yavuz iş / **Eyü**

tohum virmeye **yavuz** yemiş (337)
Gedā gör ki **sultanlığı** kor kaçır / Gedālıkda
şabr ile günü geçer (392)
Degül şabr acı dostını açıcak / **Acı** dost
elinden **şeker** olıcak (394)
Gedā bigi **şāhlar** işit bu sözi / Bulup menzili
unudurlar izi (397)
Bu sevdā denizinde **düni günü** / Baçup
anlamazlar **düni** vü **güni** (406)
Kavī kollu vü kısa ellü bayık / İgen **uşlu**
şeydā vü **esrük ayık** (410)
Ne her **kulı şāh** şatun alır / Ne her hırça
içinde bir şeyh olur (415)
Sen od birağığör kāmışa geç / **Yaşın kuruşu**
yana kalmaya hiç (421)
Çü toprakdur aşlu bu **kibri** bırak / Pes
aşahlık it nitekim toprak (482)
Yüceldi çü kendüye aşah bakar / **Var oldu**
çün **yokluk** kapusın kaçır (490)
Olur **düşmenün dost eyelük-ile** / Ki **dostun**
düşmen olur **yavuzluğla** (513)
İşit Sa' dīnün **tatlu** sözini bul / **Turş** yüzler
olınca açlıktan öl (517)
Gelürse saña hākimün sözi **saht** / **Anul** söyle
mahkūma iy nīk-baht (536)
Şol **ulu** ki kendüyi **kiçi** göre / İki 'ālem içre
ululuk süre (542)
Eger Sa' dī **toprak oldu** n' ola / Çü **dirlikde**
toprak idi ol hele (550)
Aça müşkili key dūrişmek nice / Ger ol
bağlar olursa kim **aça** (580)
Kısaşan idinme ağacdan ayak / Ki **uzun**
şanalar yürirken yayak (587)
Bayık bil tekellüfsüz olan kişi / Yig andan
içi **zişt** ola **hüb** tışı (595)

Dolav öküzi bağılu nide / **Dün ü gün**
yügürüp ne yire gide (599)
Teni bisleyenler bilimezler uş / Ki
hikmetden olur **tolu** mi' de **boş** (624)
Qanā' at ider kişi serfirāz / **Tama'** başı
kaldırmağa hiç kōmaz (636)
İlgüni beklemek olur belā / Adıdur **gedā**
gerçi ol **şāh** ola (665)
Gedānuş ger olmaya avcında pül / Yig ol
pāzişāhdan ki kāni' degül (666)
Dime bilmeyince **iniş** ü **yokuş** / Ya **uzun** ya
kısa ya **az** ya **öküş** (725)
Eyü vü **yavuz** haqqına sen yavuz / Dime
' aql olursa saña kulavuz (727)
Yavuz-ise düşmen olur ol kişi / **Eyü**yse
yavuz idersin işi (728)
Getürmeye **düşmen** sözün **dosta** / Meger
düşmene düzilen usta (740)
Nice **dost** olursın kaluben taña / Ki **düşmen**
sözini getürdün baña (742)
Çü hoş sözlü mestüre dutmaya kīn /
Gözetmeye **gökçek** mi yāhud **çirkīn** (757)
Eyüyse erine key eglenç olur / **Yavuz** ise
key miñnet ü renç olur (760)
Küçücük iken öğredigör hūyı / **Eyü yavuz**
anlasun korhuyı (786)
Çalab haqqā dapgıl döndürme yüz / Ko
halkı disünler **eyü** ya **yavuz** (824)
İki kişi bir sözden alır ülü / Biri **dīv** ü biri
ferişte hulu (828)
Çü ağlaya yoğsul dutışup odı / Ya **müdbir**
ya **devletsüz** olur adı (838)
Cefā çok çeker çirkīn olan yüzi / Yaçar
gökçeği çirkīn ādem sözi (859)
Kıyāmet günü olıcak sen inan / **Yavuzluğu**

görmeye **eylük** şanan (866)
 Ger **ihlaş** gösterün ya **riyā** / Taşum saña tura
 içim Tenriye (876)
 Çalab halk-ıçün eyle **qodı sirişt** / Ki **ağ** ü
kara anladı vü **hüb zıst** (884)
 Ne anladuñ **yokış** u **inişi** / Bu kapuyı
 açmasaydı iy kişi (933)
 Ki bāzarcınuñ olsa **eli tolu** / **Eli boş** kişi ola
 key kaygulu (942)
 Yaraşmaz yigitlerle uyanmaq /
 Tuluñumdağı **kara** kıl oldu **ağ** (954)
 Ağardınca **kara** saşalı yigit / **Qoca ağ** saşalı
 sine ilter işit (967)
Yigitlikde urduñ-ısa el ayak / **Qocalıq**da
 ögün dir Haşka baq (968)
Qurıya vü **yaş** üstine qona toz / Diyesin ki
 hiç yoğ-ıdı anda göz (1002)
 Ki ger **dost** gönlini yıkmayaydım / Bu
düşmen elinden qayıqma-yıdım (1027)
 Dilün ü sözüñ **dostla** eyle bir / Şu kim
düşmenüñ ola köküni kır (1028)
 Revā görme kim **bilişüñ yaduñ** / Bitilerde
 cāhil yazalar aduñ (1029)
Savaşa inıqma vü **şulh** eylegil / Şefā' atçi
 dut 'özü-ile söylegil (1030)
 Eger **yügürü** gitdiler sen dañı / **İmekleyü**
 var ne tırı baq ahi (1034)
 Ferāgatlıq **uçmağna** giresin / Çü zaşmet
şamusın gice göresin (1035)

3.1.6. Çok Anlamlılık

Bir sözcüğün, temel anlamını yitirmeden, çeşitli yollardan, temel anlamıyla ilişkili olan yeni kavramlar anlatır duruma

gelmesidir (Bayraktar 2017:159). Bir dil biriminin birden çok anlam ve işlev için kullanılması durumudur. Bir dözün birden çok bilgiye ad olma durumu, çok anlamlılık olarak bilinir (Karaağaç 2013b:250). Çok anlamlılık kavramıyla yakından ilgilidir. En sık rastlanan sözcükler, çok anlamlılığın en yoğun düzeye ulaştığı dilsel birimlerdir. Bağlam ve durum, kullanım düzleminde çok anlamlılığı dengeleyici ve anlam belirsizliği giderici etkenlerdir (Kıran, Kıran 2012:251). Dilbilimciler dildeki bir sözcüğün çokanlamlılığını, yeni yeni anlamlar kazanmasını, onun sağlıklı durumda olduğunun, kolay kolay unutulmayacağına işaret ederler (Aksan 2015:72). Metinde tespit edilen çok anlamlı kelimeler şunlardır:

- al-: 1.** (Herhangi bir şeyi) tutup yerinden ayırarak elinde bulundurmamak (963)
- 2.** Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek (76, 119, 248, 302, 368, 439, 516, 737, 828, 1009)
- 3.** (Allah bir insanı) Ölüm yoluyla bu dünyâdan ayırmak (63)
- 4.** Temin etmek, sağlamak (48, 301, 350, 658, 937)
- 5.** Evlenmek (773, 798)
- 6.** Satın almak (426, 941)
- 7.** Beraberinde götürmek (315, 418, 653, 990)
- 8.** Mâruz olmak (922)
- bağla-:1.** İp, bağ vb. şeyle bir araya getirmek, birleştirmek (65)

2. bir kimsenin bir yerden çıkmasına engel olmak, hapsedmek (201,208)

3. Kapamak, kapatmak (237, 531, 580, 705)

bekle-: 1. gizlemek, saklamak (693, 710)

2. korumak (665)

3. ummak (544)

besle- / bisle-: 1. Yedirip içirip karnını doyurmak (309, 617, 624, 811, 916, 921)

2. Yetiştirmek (184, 339, 369, 620, 777)

3. Bir duyguyu gönülde yaşatmak (621, 785, 787)

bırağ- / birağ-: 1. terk etmek (482)

2. atmak, koymak (186, 213, 363, 765, 885)

3. Salmak (309)

bil-: 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak (5, 17, 14, 18, 31, 40, 53, 59, 82, 83, 87, 89, 99, 127, 133, 139, 159, 166, 216, 250, 255, 267, 341, 361, 373, 448, 454, 456, 462, 474, 487, 543, 594, 595, 607, 612, 613, 614, 615, 645, 685, 692, 695, 701, 708, 713, 711, 717, 725, 787, 789, 830, 839, 860, 864, 869, 892, 945, 951, 966,1004, 1021, 1067)

2. idrak etmek (14, 614, 624, 672, 710, 826, 898, 939, 976, 977, 1006)

3. tanımak (237, 739)

4. sanmak, var saymak, farz etmek (985)

bul-: 1. Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak (17, 133, 167, 247, 285, 290, 517, 597, 814, 854, 951)

2. sağlamak, temin etmek (177, 649, 1038)

3. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak (319)

4. -e ermek, elde etmek, kazanmak (175, 326, 350, 491, 533, 555, 557, 684, 811,

958, 1036)

5. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak (397, 492)

cân: 1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh (1, 1006)

2. hayat (256, 417, 565, 600, 687, 745, 852,

3. kişi, birey (33)

4. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül (41)

5. dost (589, 886)

çık-: 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek (17, 768)

2. Ay, güneş görünmek (683)

3. Yayılmak (718)

4. (ses için) duyulur hale gelmek (763)

5. Zuhur etmek (928)

dök-:1. (Sıvı hâlindeki şeyleri) buldukları yerden başka bir yere boşaltmak (1032)

2. bırakmak, terk etmek, atmak (197, 375, 714)

3. sarf etmek (637)

4. Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek (680, 912)

5. Bir yere çokça bir şey yığmak (237)

dön-: 1. Kendi eksenini üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek (68, 172, 460) 2. geri gelmek (573, 596)

3. yönelmek (19, 1019)

4. değişmek (159)

dur-: 1. beklemek, dikilmek (722, 1060)

2. vazgeçmek, geri durmak (216, 549)

3. Yaşamak (769)

4. ayağa kalkmak (856)

dut-: 1. tutmak; elde bulundurmak, ele almak (94, 116, 229, 241, 280, 809)

2. ele geçirmek, yakalamak (108, 383, 379, 629)

3. gereğini yapmak, yerine getirmek (611, 1051)

4. Saklamak, muhafaza etmek (231, 792, 1042, 1074)

5. farz etmek (335, 520)

6. Yapmak, amel etmek (150)

7. hizmetine almak veya kiralamak (138)

düş-: 1. Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek (130, 283, 744)

2. Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek (62, 185, 396, 496, 497, 676, 677, 682, 770, 803, 989, 1031)

3. Yere devrilmek, yere serilmek (163, 484)

4. Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak (761)

5. âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (2, 146, 326, 506, 538, 675)

düz-: 1.Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek (81, 120, 260, 280, 435, 470, 521, 660, 748, 813, 871, 878, 899, 901, 913, 915, 995)

2. telif etmek, nazmetmek (45, 51, 67, 114)

3. süslemek, donatmak (798, 851, 877)

er: 1. erkek (766, 768, 1020)

2. yiğit, bahadır, kahraman (41, 160, 257, 329, 414, 437, 615, 620, 655, 714, 717, 748, 845, 853, 990, 1022)

3. koca, zevc (752, 755, 760, 762, 765, 766, 767, 772, 1017)

geç-: 1. gitmek, geçip gitmek (32, 115, 421, 489, 1017, 1058)

2. Tükenmek, bitmek, sona erme (263, 392, 947, 973, 975, 976, 977, 998)

3. Girmek, dahil olmak (443)

4. Geçinmek, yaşamak, ömür sürmek (971)

5. Saplanmak, batmak, girmek (558)

gel-: 1. geçmek, ulaşmak, varmak (76, 115, 142, 155, 432, 442, 447, 511, 570, 679, 771, 810, 938, 972, 990, 998, 1075)

2. naklolunmak, hikâye edilmek (46, 55)

3.... Hâline erişmek, varmak, vâsıl olmak (384)

4. çıkmak, sâdır olmak, sudur etmek (384, 613, 908, 930, 948, 1023, 1064, 1065)

gör-: 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak (7, 61, 81, 129, 143, 147, 152, 160, 186, 192, 212, 222, 262, 272, 275, 276, 307, 388, 392, 423, 442, 468, 492, 560, 565, 591, 594, 609, 628, 680, 701, 715, 722, 734, 761, 762, 766, 768, 784, 791, 802, 815, 821, 835, 837, 843, 845, 847, 857, 866, 869, 870, 882, 893, 897, 910, 916, 931, 934, 987, 990, 1017, 1052, 1065, 1072)

2. anlamak, kavramak, sezmek (54, 393, 589)

3. Maruz kalmak (337)

götür-: 1. taşımak, ulaştırmak, iletmek (73, 140, 745, 1010)

2. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (147, 285)

3. tahammül etmek (188)

kal-: 1. (Şu veya bu hâlini) Koruyup devam ettirmek, (o hâli) sürüp gitmek, devam

etmek (42, 98, 142, 152, 313, 328, 338, 355, 358)

2. Oturmak, yaşamak (77, 598, 1040)

3. Var durumda olmak, mevcut bulunmak (68, 70, 151, 211, 421, 436, 512, 559, 600, 604)

4. ... durumuna gelmek, ... durumda olmak (323, 715, 783, 805, 844)

5. Birinden diğerine geçmek, intikal etmek (40, 69)

kes-: **1.** Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak (710)

2. (Kesici bir âletle) Bulunduğu yerden ayırmak, çıkarmak (160, 366)

3. Öldürmek, katletmek (208, 373)

4. Kesici bir aletle yaralamak (386, 567,

689) **5.** ayırmak, uzaklaştırmak (535) **6.**

geçişini önlemek (382)

okı-: **1.** okumak (25, 45, 48)

2. sesli olarak söylemek (468)

3. çağırarak, davet etmek (581)

şal-: **1.** koymak, atmak (590) **2.** sallamak (474)

4. Güç bir duruma düşürmek (789)

sür-: **1.** takip etmek, izlemek (795)

2. Yönetip yürütmek, sevk etmek (137)

3. kovmak, uzaklaştırmak (407, 641)

tağıl-: **1.** Toplu durumdayken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak (332)

2. Ortadan kalkmak, kalmamak, zâil olmak (413, 466)

3. Bütünlüğünü ve varlığını devam ettiremeyip varlığı son bulmak, yok olmak, infisah etmek (256)

tur-: **1.** durmak, beklemek (220, 254, 342)

2. ayağa kalkmak (675, 958, 979)

3. bağlanmak (876)

4. karşı durmak, karşı koymak (262, 267, 272)

ur-: **1.** vurmak, çarpmak (265, 279, 342, 371, 436, 471)

2. Sürmek (199, 241)

3. Nişan alarak atmak (698)

yi-: **1.** yemek (83, 184, 318, 331, 353, 379, 455, 540, 561, 567, 630, 631, 656, 658, 664, 759, 767, 815, 816, 847, 848, 885, 919, 970, 981)

2. harcamak, tüketmek, bitirmek (263, 346, 366, 987)

3. Hoşa gitmeyecek bir duruma uğramak, (348, 366, 514, 761)

4. Perîşan etmek, mahvetmek, harcamak (358, 552)

vir-: vermek (188, 302, 313, 317, 342, 488, 455, 579, 635, 644, 889, 792, 912, 914, 930, 1011, 1025, 1055)

2. Bırakmak, bağışlamak (300, 313, 579, 627, 659, 803, 862)

3. Bitki ve ağaç, ürün üretmek (191, 192, 337, 363, 366, 369, 572, 601, 680, 891)

3.1.7. Eş Sesli Sözcükler

Sesleri aynı, anlamları farklı dil birimleri, eş sesli dil birimleridir. Aynı seslerle, değişik ve birbiriyle hiç ilgisi olmayan kavramların anlatılması durumdur. Başka bir deyişle; gösterileni ayrı, göstereni özdeş/aynı olan sözcükler eş seslidir (Bayraktar 2017:156) Metinde tespit edilen

eş sesli sözcükler:

aç-1: Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek (593, 693, 932) / **aç-:** acıkmak (318, 657, 841)

bağ 1: bağ, ip, düğüm (652) / **bâğ 2:** bağ, bostan (160, 680, 748, 890, 955, 960, 991, 1011)

yüz: yüz, çehre; taraf, cephe (225, 257, 359, 362, 390, 409, 514, 517, 593, 643, 677, 734, 743, 766, 794, 817, 818, 826, 859, 871, 993, 1037, 1072) / **yüz:** yüz sayısı (357, 574, 698, 882)

3.1.8. Benzetme

İnsanoğlunun anlatıma güç verme amacıyla, birtakım nesnelere, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlardan birini anlatırken ötekini de anması eğilimidir (Aksan 2009 III: 187). Metinde tespit edilen benzetmeler:

Ra' iyyet ağaç kökdür şāh şāh / Kök olmayacak şāh şāh olur tebāh (85)

Pes ol burç imiş pāzişāh pāsbān / **Ra' iyyet koyun** aña **sultān çobān** (158)

Çarın fırınına her dem od atmak / Belā ola bulmayup aç yatmak (649)

Ol o gün bigidür ki bulit uya / **Hasūd oda benzer** ki düşer şuya (682)

Saņa **şöhret ü hırş u benlik revān** /

Tamaruḡda **ḡandur gövdeḡde cān** (687)

Başuḡda ḡodılar göz-ile ḡulaḡ / Ağız söz için **göḡül** fehme **ulaḡ** (724)

Bilir misin iy bir süḡükden ḡafes / Ki **cānuḡ**

ḡuşıdur adı **nefes** (1006)

Gibi edatıyla yapılan benzetmeler:

Ol o gün bigidür ki bulit uya / **Hasūd oda benzer** ki düşer şuya (682)

Eger ḡonca gibi yumıduḡ ağız / **Yaḡaḡ yırtuben** dökmeseydüḡ **beniz** (716)

Çü kendüyi meclisde mūm gibi ḡor / Sen ol mūma pervāne olmayugör (800)

-layın / -leyin ekiyle yapılan benzetmeler:

Sa' adet degül mi ki dutup boyın / **Sözi düze Mes' ud Sa' dileyin** (60)

Av avlamaḡa düriş aşlanlayın / **Sökel dilgü bigi** uzatma boyın (345)

Çarıncalayın nice bir irkesin / **Yiyigör** anı yimedini seni sin (358)

Eger incü olaydı yağın ḡolu / Olaydı **boncuḡlayın** şer ḡolu (416)

Eli çekmeḡe ' aşḡdan çāre yoḡ / **Yaḡarsa yağmurlayın** taş u oḡ (427)

Bir er didi kim nişe ' avratlayın / **Yatup arslan** altunda eḡdüḡ boyın (437)

Getürme baş vü hırşā dayanmaḡıl / **Çü topraksun** odlayın yanmayaḡıl (483)

Soḡan bigidür çok ḡolu kimesne / **Ki fistuḡlayın** beynisi var şanma (495)

Didüm erlüḡüḡ olsa fāş itmegil / **İdicek muḡanneşleyin** gitmegil (584)

ḡaḡarcuḡlayın ḡoplu olsa bes / **Ayaḡ ide gücin** kesilür nefes (623)

Şu ḡaplan ki aslana virmez boyın / **Dutlur ta' ām** olsa sıçanlayın (629)

Gerek sözi ādem bilüp söylemek / **Ya ḡayvānlayın** bārī dik durmak (713)

Gerek besledüḡüḡ bile dest-i renc / **Ciger** ola **Çārūnlayın**sende genc (787)

Cānından ırrar işidüp il sözin / Ki düzetti
 ‘avratlayın kendüzin (852)
 Niçün suçluya urasın had aḥī / Çü suçlusın
 ancılayın ben daḥı (873)
 İki yüzlü mühre ki kavşurdı haḫ / Ki bir
 mühre sencileyin düzdi baḫ (901)
 Ki iy diri oynama yindek oyun / İt zıkr ağız
 dutma ölüleyin (946)
 Baḫa tıfl bigi yarar ağlamak / Yok
 oḡlanlayın süde bil bağlamak (966)
 Ḳadem ilerü vireḡ gökden aş / Girü ḫalma
 ḫayvanlayın çekme baş (1055)
-ca / -ce eşitlik ekiyle yapılan
benzetmeler: Sen içürme ḫarluca şu
 yavuz / Ger içürsen ayḡutın yaz buza (526)
 Ki çün ‘āriyet ḫonları şoyalar / Aḫa eskice
 ḫaftanın ḫoyalar (586)
 Ḳaç andan ki söyleye on erce söz / Öḡüt bir
 sözüḡ yig ki on ürce söz (697)
 Sen uş ‘özürsüz eylemezsın hüner /
 Öḡünme eyi ‘avratdan aluca er (1020)

3.1.9. Aktarmalar

3.1.9.1. Deyim Aktarması

Sözcüḡün dile getirdiḡi kavramla,
 onun gösterileniyle bir başka kavram
 arasında çoḡu kez benzetme yoluyla bir
 ilişki kurarak sözcüḡü o kavrama aktarma
 olayıdır (Aksan 2009 III: 183). Metinde
 tespit edilen deyim aktarmaları:

Duyular arası aktarma:

Ger **ırmışaḡisen** düşmen igen ḫıyar /
 Ḳaḫıḡan-iseḡ ḫalk sende ḫoyar (198)
 İçerler belā cāmını nuş ā nuş / Görürler
acıdur yudarlar uş (393)
 Degül şabr acı dostını aḫıcaḫ / **Acı** dost
 elinden şeker olıcaḫ (394)
 Öküş **ḫatılıḫ** göresidür şoḡuḫ / Oḡul kim
 atadan götürmeye güc (784)
Somutlama:
 El altında göynük gözetgil yetin / Ki **devrān**
 elidir saḫa üstün (72)
 Bu meydānda **devlet** ḫopın urdı ol / Ki rāḫat
 ḫişilere degürdi ol (75)
 Bezirḡāna çün şāḫ zulum üşüre / Yapar **ḫayr**
 ḫapusın eyle şara (109)
Sa’adet sarāyında varısa er / Bu bir ḫarf
 S’ adī sözinden yiter (141)
 Benüm ile **felek** itdi ittifaḫ / Baḫa dönmişidi
 temāmet ‘ıraḫ (172)
 Çü **yavuzlıḡun** toḫmın ekdüḡ yire /
 Götüresin vaḫtini hem anı vire (188)
 Bu meydānda dürişmek olup işi / **Sa’adet**
 ḫopın urımaz her ḫişi (232)
 Çü ḫuvvet-i simyāya düşmen bilin / Döküp
 ni’ meti **baḡla fitne yolın** (237)
 Bu dünyāda **devlet** ḫopın ol üre / Kim ol
 ‘āleme baḫşın alup vire (302)
 İçerler **belā cāmını** nuş ā nuş / Görürler
 acıdur yudarlar uş (393)
 Aḫa **feyz** bir dürlü ḫapu açar / Ki serper
 elini cihāndan geḫer (475)
 Yüceldi çü kendüye aḫaḫ baḫar / Var oldu
 çün **yokluk ḫapusın** ḫaḫar (490)
 Gülistānda **ma’ nī güli** bitdi çoḫ / Aḫa ḫarşu
 bülbül bigi ötdi çoḫ (553)

Zaferden çü girmeye miftâh ele / Nite **feth**
kapısı şına hele (568)
Bir içim içesen çihân içre şu / Göresin bu
devrân elinden kışu (647)
Sen üşenme **zulmetden** iste necât / Ki
zulmetde bulunur âb-ı hayât (684)
Kuluña gel ol **sehvete** kapu yap / Ve ger
‘âşık-isen degül diye tap (810)
Gözün **ma’ rifet kapusudur** ki Hâk / Saña
açar uş gönline yire bak (932)
Qazâ rüzgârum belini şıdı / Ki her gün bir
kadîr gicesiydi (952)

3.1.9.2. Ad Aktarması

‘Azîz ol durur **kapusın** her iki kor / Ne
kapuya vardıysa oldu hor (3)
Boyun virmeyen pâzişahlar başı / **Eşiginde**
sürünmek olur işi (4)
Şu yılda ki düzildi işbu kitâb / **Nebî**
hicretinden şorılsa hisâb (57)
Cihân ey oğul mülk-i bakî degül / Vefâ
umma ondan vü yüzine gül (71)
Kapu var ki dutarsın ol yaña yüz / **Kapuña**
gelenlerün işini düz (120)
Ne didi işitdün mi ol **kelleyi** / Çıkaruriken
zâhîde çilleyi (170)
Kapulara varmadıgün şükrin it / **Kapuña**
geleni kovup dime git (306)
Senün od **etegüne** bırağdı / Benüm bir
gezin hırmenüm yağdı (419)
Dutayım ki yokdur tavarun malun / **Kanı**
Sa‘ dî bigi bâri hoş **dilün** (520)
Aña tab ko **kapuları** işit beni / Eger ol kova
kim okıya seni (521)

Degüldür **elümde** benüm ihtiyâr / Ki
kendüzimi eyleyem bahtiyâr (578)
Dilek dileyü Hüsre ve dutma yol / Tama‘ ı
bir yaña ko **Hüsrev** sen ol (632)
Tenâ‘ um idesin meger şabr idüp / Üşenme
kapudan kapuya gidüp (639)
Becid itme dîvârün dibinde lâğ / Ger
dîvârün ardında olur **kulağ** (699)
Ne umarsın ol **kapudan** iy baba / Ki ‘avrat
üni çıka andan kaba (763)
Ko sen ol himmetsüzi iy sere / Ki kıranlara
arçasını süre (795)
Eger kadriün istersen yüce sen / **Sakalsuzlara**
uyma iy hoca sen (806)
Yirince oturur **etekleri** boş / Kıru zühd
eyler ü avlarlar lavâş (823)
Saña secdedür sehl varmaz yavu / Ki **arқан**
sünügi degül bitevü (900)

3.2. ANLAM OLAYLARI

Kullanımlara, gereksinimlere, diğere sözcüklerle ilişkilerine göre, zaman içinde bir sözcüğün anlamı farklılaşır. Bu farklılaşmanın temelinde değişik etkenler vardır. Bunlar toplumsal, tarihsel, dilbilimsel ve ruhsal nedenler olabilir. Bilimlerde, kurumlarda, törelerde görülen değişimler nesnelere değiştirerek dil dizgesini dolaylı olarak etkiler. Bunlar tarihsel nedenlerdir. Seslere, biçimlere sözdizimine ilişkin nedenler birbirine karışmaya, köken yakıştırma ya da yerlileştirmeye, eşadlı çatışmasına yol açar.

Bunlar dilbilimsel nedenlerdir. Sözcüğün dar toplumsal kesimden geniş bir kesime aktarılmasıyla anlamca genişlemesi ya da bunun tersine bir süreç sonunda, anlamca daralması içerik alanını etkiler. Bunlar da toplumsal nedenlerdir. Anlatımı zenginleştirme, yönlendirme çabaları da anlam değişimine yol açar. Bunlar da ruhbilimsel nedenlerdir (Kıran, Kıran 2012: 262).

3.2.1. Anlam Daralması

Sözün kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, bir sözün genel bir anlamdan özel bir anlama, geniş bir anlamdan daha dar bir anlama geçişi, anlam daralması olarak adlandırılır (Karaağaç 2013b:470). Daralmaya maruz kalmış kelimeler daha çok varlığı gösterirken bugün sayıca az varlığı göstermektedirler (Demirci 2013:93). Metinde tespit edilen anlam daralmasına uğramış sözcükler:

ağaç: 1. ağaç (61, 85, 184, 191, 202, 362, 366, 369, 524, 601, 777, 891, 955, 912, 1058) 2. sopa, değnek (587) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de (I) sopa, değnek (II) 1. Bir kilometre kadar olan bir uzunluk (ölçüsü). 2. 68 santim uzunluğunda ağaçtan yapılmış arşın anlamlarındadır. DS'de Tarak genişliği 1,5 metre olan kilim dokuma tezgâhı anlamında kayıtlıdır. GTS'de 1. Meyve verebilen, gövdesi odun

veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki 2. Bu gibi bitkilerin gövdesinden ve dallarından yapılan 3. Tahta, kereste anlamlarında geçen kelimenin TS'deki uzunluk ölçüsü anlamı GTS'de kayıtlı olmadığı için kelimenin anlamında daralma olmuştur (Atmaca 2011:556).

budağ / budak: budak, dal (160, 532, 540, 572, 778, 1061) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Dal. 2. Şube, teferruat anlamındadır. GTS'de 1. Ağacın dal olacak sürgünü. 2. Dalın gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkte sert bölüm anlamındadır. DS'de damların üstünü düzeltmekte veya yağmurdan sonra çatlakları kapatmakta kullanılan silindirik şeklindeki taş anlamında kayıtlıdır. TS'deki kelimenin 2. anlamı şube, teferruat GTS'de yoktur.

davar / tavar: binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik hayvanı (180, 181, 376, 520, 569) şeklinde metinde geçen kelime TS'de 1. Binek hayvanı. 2. Dört ayaklı çiftlik hayvanı. 3. Mal anlamlarındadır. DS'de İnek, öküz, katır, eşeğe verilen ad; koyun; davar, koyun ve keçi sürüsü; akılsız kimse anlamlarındadır. GTS'de 1. koyun ve keçiye verilen ortak ad, 2. koyun veya keçi sürüsü anlamlarındadır. Bugün TT'de kelime mal anlamını yitirmiştir ve küçükbaş hayvan kastedilmektedir.

düzil-: Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak (740, 906, 924), telif olunmak (57) anlamlarında metinde geçmektedir.

TS’de düzül- 1. Düzelmek, intizama girmek, eski hâline dönmek. 2. Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak 3. Dizilmek, sıralanmak, telif olunmak anlamlarındadır. DS’de aldatılmak; düzülmek, sıralanmak; tamamlanmak anlamlarındadır. GTS’de Düzme işine konu olmak veya düzme işi yapılmak anlamına gelerek kelimenin anlamında daralma olmuştur.

eren: 1. kahraman, bahadır, yiğit (265, 274, 281); 2. ermiş (348, 512, 857, 1069) manalarına gelen kelime TS’de 1. Erkek. 2. Kahraman, bahadır, babayiğit. 3. Erler, yiğitler, kahramanlar. 4. Allaha ermiş kimse. 5. Rical, tecrübeli, akıllı kimseler anlamlarında kayıtlıyken GTS’de 1. ermiş 2. olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse anlamlarında kayıtlıdır. TS’de görülen 1., 2. ve 3. anlamlar TT’nde görülmez.

güven-: sevinmek (1001) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. bel bağlamak, itimat etmek 2. güvenmek anlamındadır. DS’de 1. sevinmek 2. Ümit etmek 3. Güvenmek anlamında kullanılan kelime GTS’de güven duymak, güveni olmak, itimat etmek anlamındadır. Her ne kadar DS’de sevinmek manası olsa da TT standart dilinde sevinmek manası yoktur.

in: Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk, mağara (176) anlamında metinde geçen kelime EAT’de bu anlamlarının yanında hayvanların kulaklarına yapılan işaret, im anlamındadır.

DS’de in, mağara; yuva, yatak anlamlarındadır. GTS’de 1. Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk 2. Mağara anlamlarındadır. EAT’de geçen hayvanların kulaklarına yapılan işaret, im anlamı TT’de kullanılmamaktadır.

şavul-: savuşturulmak, geçiştirilmek (750) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek 2. Dağılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek, yol vermek üzere çekilmek 3. Çağı, vakti geçmek anlamlarındadır. DS’de (I) su, başka yere akıtılmak (II) kaza, kötülük atlatılmak, (III) savmak, meyvenin zamanı geçmek anlamlarındadır. GTS’de Bir şeyden çekinerek bulunduğu yerden uzaklaşmak anlamındadır.

taşak: mesnet, dayanılacak şey (958) anlamında metinde geçen kelime DS’de 1. Destek 2. Kağnı ve dört tekerlekli arabalarda oku yukarda tutmaya yarayan ağaç destek 3. Evlerin kapısının açılmaması için, kapının arkasına konulan ağaç kol, takoz 4. Kalınca, uzun sopa, baston, asa 5. Bir yükü yalnız başına sararken kullanılan yük dayamaya yarayan ucu çatalı, kalınca ağaç 6. Merdiven anlamlarındadır. GTS’de 1. Bir şeyin yıkılmaması için dayanan ağaç, destek, payanda 2. Evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü anlamlarındadır. Kelime TT’nde anlam daralmasına uğramıştır.

ton: elbise, kılık kıyafet (493, 586, 592,

597, 607) manasında kullanılan kelime TS’de 1. Elbise, kılık kıyafet. 2. Renk DS’de *don* 1. Çamaşır 2. Kıyafet, biçim 3. Gelin elbisesi, kadın elbisesi 4. Pantolon 5. Şalvar 6. Beyaz bezden yapılmış pijama 7. Tavukların ayağına işaret olarak bağlanan bez 8. Saman taşımak için kağıtların yanlarına konulan yün örtü (III) Ağaçların yapraklanması; 1. Şalvar 2. Gecelik anlamlarındadır. GTS’de 1. *halk ağzında* Giysi 2. *halk ağzında* Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot anlamlarında kayıtlıdır. Kelime ‘elbise, giysi, kılık kıyafet, giyecek’ temel anlamından ‘iç çamaşırı’ anlamındaki yakın bir anlama geçmiştir. Ayrıca kelime Türkçe Sözlük’te ‘*don, giysi*’ olarak mecazleşmiş bir anlamda da karşımıza çıkar. Kısacası kelimenin anlam ekseninde hem daralma, hem mecazlaşma hem de yakın anlama geçiş durumları gerçekleşmiştir (Atmaca 2011:568).

ulağ: haber ulaştırıcı (724) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Parça 2. Eskiden, bir yerden başka yere posta veya haber götüren 3. at anlamlarındadır. DS’de postacı, haberci anlamında kayıtlıdır. GTS’de haberci anlamına gelen kelime anlam daralmasına uğramıştır.

ulu: Çok büyük, pek önemli (106, 142, 162, 266, 269, 343, 367, 501, 502, 542, 783, 836, 839, 868, 1015, 1021) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Zengin. 2. Ağır. 3. Çok büyük. 4. İtibarlı, şerefli anlamlarındadır. GTS’de 1. Erdemleri

bakımından çok büyük, yüce 2. Çok yüksek, çok büyük olan (şey) anlamlarında kayıtlıdır.

üşen-: üzülmek, çekinmek (453, 684), usanmak, bıkmak (639) manalarında kullanılan kelime TS’de 1. Üzülmek, sıkılmak, rahatı kaçmak, tedirgin olmak, fütur getirmek 2. Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak. 3. Usanmak, bıkmak anlamlarındadır. DS’de gıdıklanmak, huylanmak; korkmak; usanmak; gücenmek anlamlarındadır. GTS’de kendinde bir gevşeklik duyarak bir işi yapmaya isteği olmamak, erinmek anlamındadır. Üzülmek, çekinmek manasıyla TT’nde kullanılmamaktadır.

yara-: Uygun düşmek, elverişli olmak, caiz olmak (92, 202, 203, 228, 378, 588, 607, 610, 705 , 822, 874, 962, 985, 1016) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Mümkün olmak, imkân elvermek. 2. Uygun düşmek, elverişli olmak, caiz olmak. 3. Yakışmak, layık olmak. 4. Hak kazanmak. 5. Uğurlu gelmek anlamlarındadır. DS’de zamanı, sırası gelmek; yaramak, yaralamak anlamlarındadır. GTS’de 1. Bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak 2. Bir iş için uygun olmak, kullanılabilir olmak 3. Sağlık bakımından elverişli olmak 4. *mecaz* İşine gelmek anlamlarında kayıtlıdır.

3.2.2. Anlam Genişlemesi

Anlam kapsamı dar olan bir sözün zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı

içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı, anlam genişlemesidir (Karaağaç 2013b:470). Dillerde en yaygın değişmelerden biri anlam genişlemesidir. Anlam daralmasının tersine bir yön gösterir (Demirci 2013:93). Metinde tespit edilen anlam genişlemesine uğrayan kelimeler:

ad: isim (1, 38, 39, 70, 111, 447, 665, 782, 793, 843, 848, 1010, 772, 838, 861, 998, 1006, 1029, 1050) manasında metinde geçen kelime DS'de Anılacak değer, önem; ad, isim; nam, şöhret anlamlarındadır.

GTS'de 1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam 2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu 3. *dil bilgisi* Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim anlamlarındadır. TT'de canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim manasında dil bilgisi terimi olarak da kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır.

ādamlıq it-: insanlık etmek (377) manasında kullanılan kelime Tarama Sözlüğünde olgunluk, erginlik anlamındadır. Zamanla, kelimeye insanlık anlamı da eklenerek anlam genişlemesine uğramıştır.

ağız: Avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başladığı organ (704, 716, 724, 770, 927) manasında metinde geçen kelime, temelde bir organ

manasının yanında 'kenar, giriş kısmı, ön taraf vb. anlamlarında organ olma işlevlerine benzetilerek metaforik olarak cansız nesnelere ifadesi için de kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır (Atmaca 2011: 632) DS'de (III) 1. Uç, kenar, başlangıç 2. Budanan bağ çubuğunun ucundan göze kadar kuruyan kısmı (IV) 1. Ezgi, musiki makamı: Urfa ağzı 2. Şive, bir bölgenin özel konuşma ve söyleme tarzı: Gaziantep ağzı. 3. Öğüt, nasihat anlamlarındadır. GTS'de 1. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başladığı organ 2. Bu boşluğun dudakları çevreleyen bölümü 3. Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı 4. Bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap 5. Koy, körfez, liman vb. yerlerin açık tarafı 6. Çıkış yeri 7. Birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak. 8. Kesici aletlerin keskin tarafı. 9. Üslup, ifade biçimi 10. Uç, kenar 11. *dil bilimi* Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili 12. *müzik* Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü anlamlarında kayıtlıdır.

akıcı: akma özelliği olan (240) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Akma özelliği olan 2. *edebiyat* Kolay anlaşılabilen, okunabilen, anlamca açık (anlatım), selis 3. Kesintisiz anlamlarındadır. TT'de bu anlamının

yanında edebiyat terimi olarak kolay anlaşılabilen, okunabilen, anlamca açık (anlatım), selis; kesintisiz anlamlarıyla da geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

al-: 1. (Herhangi bir şeyi) tutup yerinden ayırarak elinde bulundurmamak (964) 2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek (76, 119, 248, 302, 368, 439, 516, 737, 828, 1009) 3. (Allah bir insanı) Ölüm yoluyla bu dünyâdan ayırmak (63)4. Temin etmek, sağlamak (48, 301, 350, 658, 937) 5. Evlenmek (773, 798) 6. Satın almak (426, 941) 7. Beraberinde götürmek (315, 418, 653, 990) 8. Mâruz olmak (922)

manalarında kullanılan kelime TS’de 1. Basmak, galebe etmek, istila etmek, kaplamak. 2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek. 3. Gereken şeyi kendine mal etmek manalarına gelmektedir. DS’de (I) Parlamak, tutuşmak (II) 1. İki parça uygun gelmek. 2. Meyletmek, bir taraf ağır gelmek (III) 1. Yanınca götürmek 2. Satın almak 3. Elde etmek, hasıl etmek 4. hanım edinmek. 5. Çıkarmak, sıyırmak 6. El koymak 7. Ele almak, muhatap etmek 8. Tutmak, kavramak 9. Temizlemek anlamlarındadır.

GTS’te ise 1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak 2. Satın almak 3. Ele geçirmek, fethetmek 4. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak 5. Birlikte götürmek 6. İçine sığmak 7. Kabul etmek 8. Kendine ulaştırılmak, iletilmek 9. İçeri sızmak, içine çekmek 10. Erkek, kadını evlenmek 11. Sürükleyip götürmek 12.

Kazanmak, elde etmek 13. Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak 14. Bürümek, sarmak, kaplamak 15. Kısaltmak, eksiltmek 16. Yolmak, koparmak 17. Temizlemek 18. İçeri girmesini sağlamak 19. Tat veya koku duymak 20. Örtmek, koymak 21. Yol gitmek, mesafe katetmek 22. Çalmak 23. Soldurmak 24. Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak 25. Motor çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek 26. Göreve, işe başlatmak 27. Görevden, işten çekmek 28. Başlamak 29. İçecek veya sigara içmek 30. Yutmak, kullanmak 31. Kazanç sağlamak 32. Gidermek, yok etmek 33. Yer değiştirmek anlamlarında verilerek geniş bir kullanım alanına sahiptir.

aldan-: yanılmak (906) manasında metinde geçen kelime bugün TT’de 1. Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak, 2. Bir hileye, bir yalana kanmak, 3. Hayal kırıklığına uğramak 4. Avunmak, oyalanmak 5. Havanın birden ısınmasıyla zamansız açan çiçek, soğuk sebebiyle donmak manalarına gelerek anlam genişlemesine uğramıştır.

alt: Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı (7, 205, 298, 388, 437, 548, 779) manasında metinde geçmektedir. DS’de bu anlamının yanında (I) Tarlanın, çukur, su toplanan bölümü (II) Eskiye çorabın tabanına yeniden yapılan terlik biçiminde bir çeşit yama; 1. Alt, dip. 2. Kök anlamlarına gelmektedir. GTS’de 1. Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı 2. Bir

nesnenin tabanı 3. Oturulurken uyluk kemiklerinin yere gelen bölümü 4. Bir şeyin yere yakın bölümü 5. Birine göre daha aşağı mevkide olan kimse, madun 6.

Sınıflamalarda ikinci derecede olan 7. Birkaç şeyden aşağıda olan anlamlarına gelerek kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

añla-: bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak (20, 31, 231, 406, 436, 455, 458, 467, 560, 588, 786, 816, 855, 884, 888, 922, 933, 1054) şeklinde metinde geçen kelime DS'de (II) Anlamak, idrak etmek; fark etmek anlamlarındadır. GTS'te 1. Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak 2. Yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek 3. Sorup öğrenmek 4. Doğru ve yerinde bulmak 5. Birinin duygularını, istek ve düşüncelerini sezebilmek: 6. Bir şey hakkında bilgisi bulunmak 7. Yarar sağlamak manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

ara: mahal, mevki, mekan, yer (641, 659, 749, 844) anlamında metinde geçen kelime Tarama Sözlüğünde 1. Mahal, mevki, mekân, yer. 2. Esna, sıra, vakit. 3. İçinde, arasında. 4. Orta, meydan. 5. Bazen, vakit vakit, ara sıra. 6. Aralık, mesafe anlamlarına gelen kelime DS'de Aralık, uzaklık, boşluk; İlişki, samimiyet; fasıla anlamlarındadır. GTS'te ise 1. İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe 2. İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman,

fasıla 3. Kişilerin veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi 4. İç 5. *sinema, tiyatro* Bir oyunda, bir filmde izleme sırasında dinlenmek üzere verilen kısa süre, antrakt 6. *spor* Toplu jimnastik dizilmelerinde, sıradakilerin birbirlerinden yanlamasına olan uzaklıkları 7. *spor* Spor karşılaşmalarında oyuncuların dinlenmek ve taktik almak için kullandıkları süre manalarında verilerek kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

at-: atmak, fırlatmak (50, 206, 556, 606, 622, 649, 749) manasında metinde geçen kelime DS'de (II) yüklemek; 1. Fırlatmak, atmak. 2. Hapsetmek // adum atmak: yürümek // zindana atmak: hapsetmek anlamlarındadır. GTS'te 1. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak 2. Bir şeyi yere doğru bırakmak 3. Bir kimsenin ilişkisini kesmek 4. Koymak 5. Rastgele bir kenara koymak 6. Uzatmak 7. Bir yerden başka bir yere taşımak 8. Sille, tokat vurmak. 9. Top, tüfek vb. silahları patlatmak 10. Kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak: 11. Geri bırakmak, ertelemek 12. Örtmek 13. Yapılmış kötü bir işi birine yüklemek 14. Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak 15. İstenilmeyen bir şeyi kendi malı olmaktan çıkarmak 16. Kullanılması gelenek hâline gelmiş bir şeyi kullanmaktan vazgeçmek 17. Çıkarmak, dışarıya vermek 18. Patlayıcı maddelerle havaya uçurup yıkmak 19. Yay ve tokmakla ditmek, kabartmak 20. Çatlamak 21. Yırtılmak 22. Yapışık olduğu yerden

ayrılmak 23. Kalp, nabız vurmak, çarpmak
 24. Sıkıntı dolayısıyla giyilen bir şeyi
 çıkarmak 25. Yazılı veya banda alınmış bir
 metinden bazı bölümleri çıkarmak 26.
 Değerini eksiltmek 27. Göndermek,
 yollamak 28. Terk etmek 29. Götürmek 30.
 Söylemek 31. Yalan veya abartmalı söz
 söylemek 32. Bilmeden, kestirerek
 söylemek 33. teklifsiz konuşmada İçki
 içmek manalarına gelen kelime TT'de büyük
 bir anlam genişlemesine uğramıştır.
ata: baba (196, 310, 471, 611, 784, 796,
 797, 889, 1038) anlamında metinde geçen
 kelime Tarama Sözlüğünde 1. Baba.2.
 Bektaşî şeyhi anlamında verilirken DS'de
 baba anlamındadır. GTS'te ise 1. Baba 2.
 Dedelerden ve büyükbabalardan her biri 3.
 Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri
 anlamlarındadır. Temelde baba anlamına
 gelen kelime EAT'nin sonlarına doğru yan
 anlam kazanmıştır (Arslan Erol 2008:165).
ayağ / ayak: ayak (283, 456, 477, 548, 587,
 623, 652, 653, 748, 774, 870, 902, 1062)
 anlamında metinde geçen kelime TS'de (I)
 1. Kadeh. 2. Tas, çanak (II) 1. Ayak
 2.basamak anlamına gelirken DS'de (I) 1.
 Tas, maşraba 2. Kadeh 3. Bardak, çay
 bardağı (II) 1. Değirmen taşını kaldırıp
 indirmeye yarayan ayar odunu 2. ayak çalı
 3. Küçük çay masası, sehpa (III) 1. Yağlı ve
 yağsız güreşte desteden önceki bölüm,
 başlangıç 2. Asıl söze başlamadan önce
 yapılan giriş, başlangıç 3. Kavşak, ağız. 4.
 Sıcak su kaynağı (IV) Maden ocaklarında
 sarmaların altında açılan boşluk (V) Koyun

sürüsü satışlarında hesap dışı bırakılıp
 cabadan verilen zayıf hayvan (VI) ayağı
 dışarı (VII) 1/4 hisse anlamlarındadır.
 GTS'de ise 1. Bacakların bilekten aşağıda
 bulunan ve yere basan bölümü 2. Bacak 3.
 Birtakım şeylerin yerden yüksekçe
 durmasını sağlayan dayak, destek veya
 bunlardan her biri 4. Vücutun belden aşağı
 bölümü 5. Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk
 derecesi 6. Basamak 7. Futun küpü alınarak
 hesaplanan değer 8. *halk ağzında*
 Mayalardan önce, makama uygun olarak
 çalınan veya söylenen beste 9. Yarım arşın
 veya 30,5 santimetre uzunluğundaki ölçü
 birimi, kadem, fit, fut. 10. *coğrafya* Göl
 ayağı 11. *edebiyat* Halk edebiyatında
 koşuklarda kısa yedekli dizeler 12. *edebiyat*
 Halk edebiyatında uyak 13. *matematik* Bir
 doğrunun başka bir doğruyu veya bir
 düzlemi kestiği nokta 14. *spor* Karakucak
 ve yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları
 beş dereceden biri 15. *spor* Altılı ganyanda
 yer alan her bir koşu 16. *madencilik* Kömür
 ocaklarında kömürün çıkarıldığı galeri
 manalarına gelerek kelime anlam
 genişlemesine uğamıştır. Kelime yan
 anlamlar ve terim anlamlarla anlam
 dairesini oldukça genişletmiştir.
az-: yoldan sapmak, yolunu şaşırma (640)
 anlamında metinde geçen kelime TS'de 1.
 Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2.
 Yolu kaybetmek, yolu şaşırma. 3. Dalalete
 düşmek. 4. Azgılaşma anlamında
 geçmektedir. DS'de (I) 1. Akarsu
 kenarlarında küçük su birikintisi, gölcük, su

toplanan çukurcuk 2. Bataklık, sazlık, büyük su birikintisi 3. Akarsuyun denize döküldüğü yer 4. Kaynak, menba, göze (II) 1. Toprak tavını kaybetmek 2. Ekşimək, tadı bozulmak (III) Oyun, eğlence amacıyla boğuşmak (IV) Yolunu kaybetmek, şaşırarak, kaybolmak anlamlarındadır. GTS'te 1. Taşkınlıkta ileri gitmek 2. Deniz, ırmak vb. kabarmak, taşmak 3. Yara, hastalık etkili, tehlikeli duruma gelmek 4. Cinsel duyguları artmak 5. Çamaşır artık ağartılamaz duruma gelmek 6. Hayvanlar iki ayrı ırktan doğmak 7. Bitkiler, aşırı büyümek manalarına gelerek anlam genişlemesine uğramıştır.

baba: baba (763) anlamında metinde geçen kelime Eski Anadolu Türkçesinde bu anlamının yanında 1. Çatı inşaatında tam merkeze dikilen kalın ağaç. 2. Ur, yumru. 3. Sancak ve çadır başlarına geçirilen top anlamlarına da gelmektedir. DS'de (I) 1. Çatılarda, makas ağaçlarının birer ucunun çivilendiği, iki metre kadar uzunlukta ve tam ortada bulunan kalın direk, omurga direği 2. İskele, motor ve kayıklarda zincir, halat bağlanan kalın ve kısa kütük, taş veya demir yuvak 3. Meyve fidanlarına destek için konulan ağaç direk 4. Tırabzan başlığı (II) 1. Büyük ve onulmaz çıban, veba, dert, hastalık (ilenmelerde): Elinde kolunda babalar çıksın. 2. Koyun ve insanların akciğerinde olan bir hastalık 3. Zehir zikkım (ilenmelerde): Baba yiyesice (III) 1. Erkek hindi 2. Erkeklik organı (IV) kaplumbağa (V) birlikte, beraber (VI)

papatya büyüklüğünde bir çiçek anlamlarındadır. GTS'de 1. isim Çocuğu olan erkek, peder 2. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek 3. Kazılarda çıkarılan toprağın miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikme 4. Çatı mertegi 5. Bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse 6. *mecaz* Anlayışlı, iyi huylu erkek.7. *mecaz* Silah kaçakçılığı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti vb. kirli ve gizli işler yapan çetenin başı 8. *mecaz* Koruyucu, babalık duyguları ile dolu kimse 9. *mecaz* Ata 10. *argo* Çok kaliteli, üstün nitelikli 11. *eskimiş* Tarikatların bazısında tekke büyüğü 12. *eskimiş* Bu gibi kimselere verilen unvan 13. *denizcilik* Gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı iri demir, ağaç veya beton dikme 14. *mimarlık* Bir merdivende, tırabzanın sahanlıkla birleştiği yerde bulunan dikey öge anlamlarında kullanılarak anlam dairesini genişletmiştir. **bağ 1:** bağ, ip, düğüm (652) anlamında metinde geçen kelime bu anlamının yanında Tarama Sözlüğünde demet, bağlam manasına da gelmektedir. DS'de (I) 1. Deste, demet, tutam 2. Bir araya bağlanmış beş çile pamuk ipliği (II) 1. Çatıda kullanılan esas kirişler 2. Bina katlarının herbiri (ahır bağı, orta bağı, üst bağı), katları ayıran ağaç kısım 3. Madenlerde kazılmış yerlerin çökmesini önlemek için konulan dirseklerin birleştiği yer 4. Dört tekerlekli arabalarda dingili yastık altına bağlayan vidalı demir 5. Akarsuların seviyesini

yükseltmek, suları toplamak veya başka yöne çevirmek için yapılan bent (III) Tepsisi, fincan tepsisi (IV) kaplumbağa (V) Boğazda deri altında olan şiş, guatr (VI) Yaklaşık olarak 100-150 kg. gelen kendir demeti anlamlarındadır. GTS'de ise 1. Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel vb. düğümlenebilir nesne 2. Sargı 3. Bağlam, deste, demet 4. *mecaz* İlgi, ilişki, rabita 5. Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti 6. *denizcilik* Bir halat üzerine atılan sağlam, düzgün ve istendiğinde kolayca çözülebilen her türlü düğüm 7. *müzik* Nota yazarken yan yana gelen aynı veya farklı değerdeki notaların birbirine bağlanarak çalınacağını belirtmek için yapılan yay biçimindeki işaret anlamlarında verilerek kelimenin TT'de kullanım alanı genişlemiştir.

bağla-: 1. İp, bağ vb. şeyle bir araya getirmek, birleştirmek (65)
2. bir kimsenin bir yerden çıkmasına engel olmak, hapsetmek (201,208)
3. Kapamak, kapatmak (237, 531, 580, 705) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kapamak. 2. bk. kapu bağlamak 3. Durdurmak, alıkoymak, menetmek. 4. Sarmak. 5. Hasretmek, tahsis etmek, mütevakkıf bulmak. 6. Hasıl etmek anlamında geçmektedir. TS'de (I) 1. Akan suyun önüne set yapmak 2. Akışı istenilen tarafa çevirmek, yöneltmek (II) 1. Büyülemek, aldatmak 2. Erkeği

büyüleyerek cinsî bakımdan iktidarsız kılmak 3. Kısmetine manî olmak anlamlarındadır. GTS'de ise 1. Bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak 2. Düğümlenmek 3. Yaraya ilaç koyup bezle sarmak 4. Denk yapmak, paket yapmak 5. Anlaşma yapmak 6. Uyulması zorunlu olmak 7. Ekleme, bir araya getirmek, birleştirmek 8. Başka bir işle uğraşamaz durumda olmak 9. Sona erdirmek, bitirmek, tamamlamak 10. Geçiş engellemek 11. Birini söz veya yazı ile bağlamak, taahhüt etmek, angaje etmek 12. Büyü, muska vb.nin aracılığıyla birinin birtakım isteklerini veya yetkinliğini engellemek, yok etmek 13. *mecaz* Gönlnü kazanmak 14. *mecaz* Birinde bir şeye karşı ilgi, istek uyandırarak o şeye ilgi, yakınlık duymasını sağlamak 15. *mecaz* Bütün ilgisini bir yerde yoğunlaştırmak manalarında geçen kelimenin anlam alanı genişlemiştir.

bağlan-: kapanmak (18) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kapanmak. 2. Kuşanmak. 3. Şekil verilmek sonuçlandırılmak anlamında geçmektedir. TS'de (I) Alay etmek, takılmak, eğlenmek (II) Zifaf gecesi iktidarsız olmak anlamlarındadır. GTS'de ise 1. Bağlama işine konu olmak 2. -e Sevmek, içten bağlı olmak 3. Yalnızca belli bir işle uğraşmak 4. Bir şey bir kimseye ayrılmak, tahsis edilmek 5. Sözle veya yazılı olarak bir şey bağlanmak, angaje olmak 6. *mecaz* Beklenen şey elde edilmez olmak manalarındaki kelimenin anlam alanı

genişlemiştir.

bağlı: 1. Bağlı (285, 599) 2. Kapalı (897, 898) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Kapalı. 2. Erkekliği bağlanmış olan anlamında geçmektedir. DS’de Büyülü, erkeğin büyülenerek cinsî bakımdan iktidarsız olması anlamındadır. Kelime GTS’de 1. Bir bağ ile tutturulmuş olan 2. Gerçekleşmesi bir şartı gerektiren, vabeste 3. Sınırlanmış, sınırlı 4. sıfat Kapatılmış olan, kapalı 5. Bir kuruluşun yetkisi altında bulunan 6. *mecaz* Bir kimseye, bir düşünceye, bir hatıraya saygı, aşk vb. duygularla bağlanan, sadık, tutkun 7. Halk inancına göre, büyü etkisiyle cinsel güçten yoksun edilmiş (erkek) manalarında kullanılan kelime anlamı genişlemiştir.

bağ- / baq-: baq-: bakmak, gözlemek (249, 403, 406, 488, 677, 808, 848, 885, 899, 901, 910, 932, 968, 1034) anlamında metinde geçen kelime TS’de beklemek, intizar etmek manasında geçmektedir. GTS’de ise 1. Bakışı bir şey üzerine çevirmek 2. Aramak 3. Bir şeyin yüzü bir yöne doğru olmak 4. Bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek 5. Beslemek, geçindirmek 6. Bir iş birinden beklenmek 7. Hastayı muayene etmek 8. Tedavi etmek için ilgilenmek 9. Yoklamak, incelemek, denemek 10. Bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak 11. nesnesiz İlgilenmek 12. Uğraşmak, meşgul olmak 13. Yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak 14. Gözetmek, korumak 15. Renklerde benzemek, andırmak 16.

Anlamak, farkına varmak 17. Başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak manalarında geçerek kelime yan anlamlarla anlam dairesini genişletmiştir.

balqı-: parlamak (1047) manasında metinde geçen kelime TS’de parlamak, ışık saçmak, lemean etmek manasında geçmektedir. Kelime DS’de 1. Parlamak, parıldamak, göz alıcı güzel olmak 2. Şimşek çakmak (II) Kesik kesik ağrımak, sancımak (III) Kesik kesik ağrımak, sancımak (IV) 1. çürümek 2. Meyve olgunlaşmak (V) Uykuya yatmak, uyumak anlamlarındadır. GTS’de ise halk ağzında 1. Parlamak, parıldamak 2. Şimşek çakmak 3. Su halkalanmak, dalgalanmak 4. Organ, kesik kesik ağrımak, sancımak manalarına gelerek anlam alanına genişlemiştir.

barmaq: parmak (241, 872, 899) manasında geçen kelime DS’de (I) 1. Parmak 2. Bağ budanırken dal vermek için bırakılan küçük çubuk 3. Araba tekerleğinin orta kısmını kenarlara bağlayan demir çubuklar anlamlarındadır. GTS’de 1. İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan, boğumlu, oynak, uzunca organların her biri 2. Eni veya boyu bu organ kadar olan 3. Koyu sıvılara daldırıp çıkarıldığında bu organa bulaşan miktar kadar olan 4. Bir tekerleğin merkezinden çemberine kadar uzanan çubukların her biri 5. *matematik* İnc 6. *mecaz* Bir işe karışmış olma ilgisi 7. *eskimiş* Arşının yirmi dörtte biri manalarına

gelerek anlam alanını genişletmiştir.

bas-: ayak altına almak, çiğnemek (549, 972) manasında metinde geçen kelime TS'de 1. Alt etmek, yenmek. 2. Bastırmak, kapatmak. 3. Teskin etmek. 4. Üstüne oturmak, altına almak. 5. Atmak, savurmak, yağdırmak. 6. Kaplamak, bürümek. 7. Koyup bastırmak manalarında gelmektedir. DS'de (I) Evlenmek niyetiyle bir kızı alıp kaçırmak (II) 1. Cinsî münasebette bulunmak 2. Kümes hayvanları, kuşlar, hayvanlar çiftleşmek (III) Kümes hayvanları kuluçkaya yatmak (IV) oyunda yenmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Vücudun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak 2. Küçük çocuklar ayakta durabilmek 3. Bir şeyi, üzerine kuvvet vererek itmek 4. Sıkıştırarak yerleştirmek 5. Bası işi yapmak, tabetmek 6. Örtmek, bürümek, kaplamak 7. Bir şey üzerinde kalıp, mühür vb.yle iz yapmak 8. Baskın yapmak 9. Bir kimse bir yaşa girmek 10. Duman, sis vb. çevreyi kaplamak, çökmek 11. Basınç yaparak sıvı ve gazları itmek 12. Kümes hayvanları kuluçkaya yatmak 13. Uygunsuz vaziyette yakalamak 14. *mecaz* Bir duymak manalarında geçen kelime anlam dairesini genişletmiştir.

baş: kafa (11, 78, 171, 176, 310, 342, 349, 373, 380, 381, 388, 457, 483, 501, 522, 537, 582, 636, 710, 724, 765, 805, 902, 1039); önder (4, 299) manasında metinde geçen kelime TS'de 1. Başkan, topluluğu yöneten, komutan. 2. (İnsan ve hayvan

sayımında) Tane. 3. Başak. 4. Yara anlamlarında geçmektedir. DS'de (I) reis; baş, başlangıç (II) 1. Tane 2. Dilim (III) iyi, güzel (IV) pazartesi (V) Ölçüde, tartıda tahminin üstünde çıkan kısım (VI) çıban, yara (VII) 1. Derilere tatbik edilen bir işlem 2. Köselecilikte bir derinin baş tarafı anlamlarındadır. GTS'de ise 1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser 2. Bir topluluğu yöneten kimse 3. Başlangıç 4. Temel, esas 5. Arazide en yüksek nokta 6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu 7. isim Bir şeyin uçlarından biri 8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet 9. Sarraflık hakkı 10. Bir şeyin yakını veya çevresi 11. "Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün" anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz 12. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği 13. *denizcilik* Deniz teknelerinde ön taraf manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

bat-: gömülmek (16, 858) manasında metinde geçen kelime DS'de 1. Gark olmak, gömülmek, batmak. 2. Gurup etmek (I) Acımak, batar gibi ağrımak (II) çok olmak (III) çamur anlamlarındadır. GTS'de bu anlamının yanında 1. Bir sıvının üstündeyken içine gömülmek 2. Dünya'nın dönüşü dolayısıyla Güneş, Ay ve yıldız ufkun altına inmek 3. İflas etmek 4. Kirlenmek 5. Saplanmak 6. Tedirgin

etmemesi gereken şeyler tedirgin etmek 7. Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak 8. Yok olmak 9. Çökmek 10. *mecaz* Daha kötü bir duruma uğramak 11. *mecaz* Yıkılmak, egemenliği sona ermek 12. *mecaz* Dokunmak, incitmek manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

batır-: Sivri bir şeyi yumuşak bir şeye saplamak (745) anlamında geçen kelime DS'de 1. Kuru meyveyi ıslatmak, yıkamak 2. Kire bulamak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin sıvı veya yumuşak bir maddenin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak 2. Bir işte kazanç sağlayamaz duruma gelmek 3. Yitirmek 4. Bir kimseyi çekiştirip iyice kötülemek 5. Kirletmek 6. *mecaz* Mahvetmek manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

beg/bey/big: bey, ileri gelen nüfuzlu kimse (168, 258, 259, 515, 544, 561, 615, 812, 837, 1050) manasında metinde geçen kelime TS'de 1. Zevce, koca. 2. Küçük devlet başkanı. 3. Amir, nüfuzlu, ileri gelen, sözü geçen, zengin adam anlamlarında geçmektedir. DS'de (V) arı beyi, ana arı (VII) Çerkez ağası, paşa anlamlarındadır. GTS'de ise 1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü 2. isim Erkek özel adları yerine kullanılan bir söz 3. Eş, koca 4. As 5. Erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir 6. Aşığın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge 7. Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı 8. Komutan 9. Zengin, ileri gelen kimse, bay manalarına gelerek anlam dairesi

genişlemiştir.

bekle-: 1. gizlemek, saklamak (693, 710) 2. Korumak (665) 3. Ummak (544) manalarında metinde geçen kelime TS'de 1. Saklamak, gizlemek, kapalı tutmak. 2. Muhafaza etmek, korumak, esirgemek anlamlarına gelir. GTS'de 1. Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak 2. Süre tanımak, acele etmemek 3. Bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek 4. Ummak 5. Karşılaşma ihtimali bulunmak 6. Aramak, istemek 7. Oyalanmak manalarına gelerek anlam dairesi TT'nde genişlemiştir.

besle- / bisle-: 1. Yedirip içirip karnını doyurmak (309, 617, 624, 811, 916, 921) 2. Yetiştirmek (184, 339, 369, 620, 777) 3. Bir duyguyu gönülde yaşatmak (621, 785, 787) anlamında metinde geçen kelime DS'de beslemek, yetiştirmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Yiyecek ve içeceğini sağlamak 2. Yedirmek 3. Semirtmek 4. Eklemek, katmak, çoğaltmak 5. Bir şeyi korumak veya sağlamca durmasını sağlamak için çevresini veya altını desteklemek, doldurmak, pekiştirmek 6. Yetiştirmek 7. *mecaz* Bir duyguyu gönülde yaşatmak 8. *mecaz* Maddi yardım yapmak, desteklemek manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

bırağ- / birağ-: 1. terk etmek (482) 2. atmak, koymak (186, 213, 363, 602, 765, 885) 3. Salmak (309) anlamlarında kullanılan kelime TS'de 1. Atmak, koymak. 2. Çıkarmak, salmak anlamına gelen kelime

DS'de (I) Yavrusunu vakitsiz doğurmak, düşürmek (II) Ekmeği, eti pişmek üzere fırına, ateşe koymak anlamlarıdır. GTS'de 1. Elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak 2. Koymak 3. -Bir işi başka bir zamana ertelemek 4. Unutmak 5. Bulunduğu yeri veya durumu değiştirmemek 6. Saklamak, artırmak 7. Bir işin sorumluluğunu, yükümlülüğünü başkasına vermek, görevlendirmek 8. Engel olmamak 9. Sarkıtmak 10. Ölen, ayrılan birinden iş, kişi, nesne vb. şeyler kalmak 11. Bir alışkanlıktan veya bir işten vazgeçmek 12. Uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak 13. Bıyık veya sakal uzatmak 14. Özgürlük vermek, hürriyetine kavuşmasını sağlamak 15. Boşamak 16. -i Kötü bir durumda terk etmek 17. Ayrılmak, terk etmek 18. Sınıf geçirmemek, döndürmek 19. Bir pazarlıkta, belli bir fiyata vermeyi kabul etmek 20. Bakılmak, korunmak için vermek 21. Yanına almamak, yanında götürmemek 22. Sahiplik hakkını başkasına vermek 23. Yapışık olan bir şey yapışıklıktan kurtulmak 24. Bulunduğu veya dokunduğu yerde bir şey oluşturmak, meydana getirmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

biç-: (ekin) biçmek (90, 1058) manasında metinde geçen kelime TS'de kesmek, kökünü kazımak anlamında geçmektedir. DS'de Biçmek, bir konu hakkında düşünerek karar vermek anlamındadır. GTS'de 1. Belli bir biçim vererek kesmek

2. Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek 3. Ekin, ot vb.ni orakla, tırpanla, makine ile kesmek 4. *mecaz* Yayılım ateşiyle öldürmek 5. *mecaz* Değer, paha, fiyat belirlemek 6. *mecaz* Tahmin etmek, kestirmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

bil-: 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak (5, 17, 14, 18, 31, 40, 53, 59, 82, 83, 87, 89, 99, 127, 133, 139, 159, 166, 216, 250, 255, 267, 341, 361, 373, 448, 454, 456, 462, 474, 487, 543, 594, 595...) 2. idrak etmek (14, 614, 624, 672, 710, 826, 898, 939, 976, 977, 1006) 3. tanımak (237, 739) 4. sanmak, var saymak, farz etmek (985) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de anlamak, idrak etmek anlamında geçmektedir. DS'de 1. Malumatı bulunmak. 2. Haberdar bulunmak. 3. Anlamak, fark etmek. 4. Doğru cevap vermek anlamlarıdır. GTS'de ise 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak 2. Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak 3. Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek 4. Tanımak, hatırlamak 5. nesnesiz Sanmak, varsaymak, farz etmek 6. Sorumlu tutmak 7. İnanmak 8. İşine gelmek, uygun bulmak 9. -a / -e ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur 10. Saymak manalarına gelerek anlam alanı genişlemiştir.

bin-: çıkmak, oturmak (464, 618) anlamında metinde geçen kelime TS'de çıkmak, oturmak, cülus etmek manalarına

gelmektedir. DS'de İskambil oyununda, daha büyük değerli kâğıtlar ile, küçüklerini kaldırmak, almak anlamındadır. GTS'de ise

1. Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak 2. Bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil vb. bir taşıtta yer almak 3. Bisiklet, motosiklet, binek hayvanı kullanmak 4. Bir şey sıkışarak yanındakinin üstüne çıkmak 5. Fiyat artmak 6. Eklenmek, katılmak manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

boğul-: boğulmak (418) anlamında metinde geçen kelime 1. Boğma işine konu olmak 2. Havasızlıktan ölmek 3. *mecaz* Bunalmak 4. *halk ağzında* Kumarda hileli oyun sonunda her şeyini yitirmek manalarına gelerek anlam alanı genişlemiştir.

boy: kabile (907) anlamında metinde geçen kelime boy, vücut temel anlamından hareketle zamanla kabile anlamını da kazanmıştır. (Arslan Erol 2014: 208) bugün GTS'de bu anlamının yanında 1. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık 2. Bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, en, genişlik karşıtı 3. Uzunluk 4. Kumaş için ölçü anlamlarına da gelerek TT'nde anlam dairesi genişlemiştir.

boyun / boyun: Vücutta başla omuz arasındaki bölge (108, 208, 213, 345, 457, 464, 497) anlamına gelen kelime DS'de (I) 1. Dağ sırtı 2. Dağın geçit veren yeri (II) tomruk (III) Üst, uhde anlamlarındadır. GTS'de 1. Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi 2. Testi, şişe, güğüm gibi

kaplarda dar olan üst kısım 3. *coğrafya* Dağ sırtlarında geçmeye elverişli alçak yer manalarını taşıyarak anlam dairesi genişlemiştir.

boz-: 1. bir şeyi işlemez, işe yaramaz duruma getirmek (257, 798) 2. İyi ve düzenli bir duruma son vermek (924) 3. Kötü duruma getirmek (877) anlamlarına gelen kelime DS'de tarlayı ilk defa sürmek, değiştirmek, bozmak (kader, yazı) anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek 2. Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak 3. Dokunmak, zarar vermek 4. Geçersiz bir duruma getirmek 5. Büyük parayı küçük birimlere ayırmak 6. Bozguna uğratmak, yenmek, mağlup etmek 7. Altını paraya çevirmek, bozdurmak 8. Yabancı ülke parasını Türk parasına çevirmek 9. Bağ veya bostanın son ürününü toplamak 10. Kızlığına zarar vermek 11. Biçimini ve kullanımını değiştirmek 12. Bırakmak, dağıtmak 13. *mecaz* Bir kimseyi beklemediği bir davranış karşısında bırakarak veya sözünü yalana çıkararak küçük düşürmek 14. *mecaz* Aklını yitirecek derecede bir şeye düşkün olmak 15. *mecaz* Kötü duruma getirmek manalarına gelerek kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

bul-: 1. Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak (17, 133, 167, 247, 285, 290, 517, 597, 814, 854, 951) 2. sağlamak, temin etmek (177, 649, 1038) 3. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak (319) 4. -e ermek, elde etmek, kazanmak (175,

326, 350, 491, 533, 555, 557, 684, 811, 958, 1036) 5. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak (397, 492) anlamlarına gelen kelime DS’de 1. Aradığına kavuşmak, bulmak. 2. Karşılaşmak. 3. Elde etmek, sahip olmak. 4. Tedarik etmek. 5. Teşhis etmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak 2. Bir şeyi elde etmek 3. Kaybedilen bir şeyi yeniden ele geçirmek 4. Varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak, keşfetmek 5. İlk kez yeni bir şey yaratmak, icat etmek 6. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak 7. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak 8. Herhangi bir görüşe, bir yargıya varmak 9. Seçmek 10. Sağlamak, temin etmek 11. Cezaya uğramak 12. Hatırlamak manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

buyur-: buyurmak, emretmek (375) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Emretmek. 2. (Saygı gösterilen kimse) Söylemek, demek anlamındadır. DS’de buyurmak, icabet etmek anlamındadır. GTS’de 1. Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek 2. Söylemek, demek, düşüncesini bildirmek 3. Gelmek, gitmek, geçmek, girmek 4. Almak 5. yardımcı fiil Etmek, eylemek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

büyi-: büyümek, yetişmek (620) anlamında metinde geçen kelime DS’de donmak, üşümek; büyümek anlamlarındadır. GTS’de 1. Organizmanın bütününde veya bu

bütünü bir bölümünde, boyutlar artmak, irileşmek, eskisinden büyük duruma gelmek 2. Yetişmek 3. Yaşı artmak, yaşlanmak 4. Artmak, güçlenmek, şiddeti artmak 5. Sayıca artmak 6. Genişlemek 7. Önem ve değer kazanmak manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

çek-: Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek (381, 1048) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Yükseltmek. 2. (Yemek) Dizmek, sıralamak. 3. Tartmak. 4. Uzatmak. 5. Zorla almak anlamlarındadır. DS’de (I) Hayvanlar çiftleşmek (II) kız kaçırmak anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek 2. Taşıtı bir yere bırakmak, koymak 3. Germek 4. İçine almak, emmek 5. Bir yerden başka bir yere taşımak 6. Bir amaçla ortadan kaldırmak 7. Üzerinde bulunan bir silahla saldırmak için davranmak 8. Atmak, vurmak 9. Bir kimseyi veya bir şeyi geri almak 10. Güç durumlara dayanmak, katlanmak 11. Tartıda ağırlığı olmak 12. Döşemek 13. Herhangi bir engel kurmak 14. Şans denemek amacıyla hazırlanmış kâğıtlardan birini almak 15. İmbik yardımı ile elde etmek 16. Çizgi durumunda uzatmak 17. Aynısını yazmak veya çizmek 18. Tedavi amacıyla şişe, vantuz, sülük vb.ni uygulamak 19. Bir yerden bir şeyi yukarı doğru almak 20. Görüntüyü bir aletle özel bir nesne üzerine kaydetmek 21. Taşıma gücü olmak 22. Öğütmek 23. Protesto,

poliçe, çek vb. düzenleyip yürürlüğe koymak 24. Hoşa gitmek, sarmak 25. Kaçan ilmeği örmek 26. Masrafını karşılamak, ikramda bulunmak 27. Bir duyuguyu içinde yaşatmak 28. Yürütmek, sürmek 29. Bir kimse ailesinden birine herhangi bir bakımdan benzetmek 30. Bir şeyin içyüzünü anlamak amacıyla bir kimseyi sıkıştırmak 31. Herhangi bir anlama almak 32. Örtmek, giymek 33. Dişi hayvanı çiftleşmek için erkeğin yanına götürmek 34. Yol, ay sürmek 35. Daralıp kısalma 36. Asmak 37 Boya, badana vb. sürmek 38. Yollamak 39. Bir şeyi emip dışarıya çıkarmak 40. Hamur vb. iyice pişmiş duruma gelmek 41. Bir cisim, belli bir yakınlıktaki başka bir cismi kendisine yaklaştırmaya zorlamak, itmek karşıtı 42. Vericiden gelen dalgaları algılayarak televizyon, radyo, telefon vb. aygıtlarla bağlantı kurmak.43. *argo* İçki içmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

çepel: kirli, pis, murdar (1070) manasında metinde geçen kelime TS’de 1. Kirli, pis, murdar 2. Pislik 3. Bataklık anlamında verilmiştir. DS’de (I) Çamur, pislik, bulaşık, kir (II) 1. Toz, saman, yoz tohumlarla karışık hububat 2. Çalı çırpı, çor çöp (III) Yağmurlu, bozuk hava (IV) Engebeli arazi (V) Dişi hayvanların üreme organlarının çıkardığı beyaz renkli salgı anlamlarındadır. GTS’de 1. Kir, bulaşık, çamur, pislik 2. Ürüne karışmış yabancı madde 3. Çalı çırpı 4. *halk ağzında* Bozuk,

kapalı (hava) manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

çevre: etraf, muhit (551, 615, 878) anlamına gelen TS’de 1. Etraf, muhit. 2. Çepçevre anlamlarına gelen kelime DS’de çevre, etraf; mendil, baş örtüsü anlamlarındadır. TT’nde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. GTS’de 1. Bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi 2. Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam 3. Yağlık 4. *mecaz* Aynı konu ile ilgisi bulunan kimselerin tümü, muhit 5. *mecaz* Bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit 6. *dil bilgisi* Bir birimden önce veya sonra gelen aynı türden birimlerin tümü, bunların oluşturduğu küçük grup, kontekst 7. *matematik* Düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi 8. *toplum bilimi* Hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü manalarına gelen kelimenin geniş bir kullanım alanı vardır.

çevür-: çevirmek (288) manasında metinde geçen kelime TS’de idare etmek anlamına gelmektedir. DS’de Çevirmek, geri döndürmek, etrafını sarmak anlamlarındadır. GTS’de ise 1. Bir şeyin yönünü değiştirmek 2. Öteki yüzünü görünür duruma getirmek 3. Döndürerek hareket ettirmek 4. Yönetmek, idare etmek 5. Durdurmak 6. Yolundan alıkoymak, yoldan döndürmek 7. Geri göndermek 8. Bir giyeceği söküp iç yüzünü dışa getirmek 9. Çevrilemek, tevil etmek 10. Çeviri yapmak 11. Bir yerin çevresini bir şeyle

sarmak, kuşatmak 12. Bir durumdan başka duruma getirmek, dönüştürmek 13. Bir durumdan başka duruma geçmek 14. Kâğıt oyunu oynamak 15. İşlemek, yapmak manalarına gelerek geniş bir kullanım alanı vardır.

çık-: 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek (17, 768) 2. Ay, güneş görünmek (683) 3. Yayılmak (718) 4. (ses için) duyulur hale gelmek (763) 5. Zuhur etmek (928) manasında metinde geçen kelime TS'de çıkmak (I) Erişmek, müncer olmak çıkmak (II) Vazgeçmek anlamlarına gelir. DS'de Oyunda kazanmak anlamında kayıtlıdır. TT'nde çok geniş bir kullanım alanı olan kelimenin GTS'de 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek 2. Elde edilmek, sağlanmak, istihsal edilmek 3. nesnesiz Bir meslek veya bilim kurumunda okuyup yetişmek, mezun olmak 4. Bulunduğu yeri bırakıp başka yere geçmek, taşınmak, ayrılmak, ilgisini kesmek 5. Süresi dolduğunda ayrılmak 6. Yapılmak, yürümek 7. Yetiyecek ölçüde olmak 8. Eksilmek 9. Meydana gelmek 10. Sıyrılmak, ayrılmak 11. Herhangi bir durumda olduğu anlaşılma 12. Bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek 13. Bir şeyin yukarısına doğru yürümek 14. Bir inceleme, bir araştırma sonucu bulmak 15. Yetkili birinin makamına iş için gitmek 16. Talihine veya payına düşmek, isabet etmek, vurmak 17. Bir konu yetkililerce karara bağlanmak 18. Mal olmak 19. Oyunda

herhangi bir rolü oynamak 20. Bir yere ulaşmak, varmak 21. Karaya ayak basmak 22. Yayılmak, duyulmak 23. Olmak, bulunmak, var olmak 24. Bir iddia ile ortalıkta görünmek 25. Yayılmak 26. Karşı gelebilmek, boy ölçüşmek 27. Bulaşmak 28. Binaya kat eklemek 29. Bir sebeple bulunulan yerden ayrılmak 30. Niteliği sonradan anlaşılma 31. Belirmek, tanınma 32. Davranışta herhangi bir niteliği bulunma 33. Yerinden oynamak 34. Görünür veya belli bir durumda bulunma 35. Oluşma, olma 36. Piyasaya sürülme 37. Bitme, büyüme, sürme 38. Verilme 39. Ay veya mevsim geçme 40. Yeni yetişip satışa sunulma 41. Yükselme, artma 42. Artırma, fiyatı yükseltme 43. Sesini yükseltme 44. Büyük abdest bozma 45. Giderilme, yok olma 46. Unutma 47. Ay, Güneş görünme 48. Yayılma 49. Gelme 50. Gerçekleşme 51. Bulunduğu yerden fırlama, kopma 52. Bir şeyin düzeni bozulma, eskisinden daha değişik, kötü bir duruma girme 53. Flört etme 54. Erişme, görme 55. *mecaz* Harcamak zorunda kalma 56. *argo* Vermeye katlanma gibi manalara gelerek anlamı en çok genişleyen kelimedir.

çık-: 1. çıkarmak (174, 1039, 1005) 2. bir olaya sebep olmak (883) manalarında metinde geçen kelime DS'de (I) Bir işi bitirmek (II) Resim yapmak anlamlarındadır. TS'de yükseltme anlamındadır. GTS'de 1. Birinin veya bir

şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak 2. Sonunu getirmek 3. Anlamak, ne olduğunu bilmek, sezme 4. Bulmak, ortaya koymak 5. Hatırlamak 6. Öfke, hırs, acı vb.nin zararını çektirmek 7. Sağlamak, elde etmek 8. Gibi göstermek, bir davranış yüklemek 9. Sindirim yolundan dışarı atmak, kusmak 10. İlgisini keserek uzaklaştırmak 11. Giysi, ayakkabı vb.ni vücuttan ayırmak, soyamak 12. Yayımlamak 13. Gidermek 14. Yapmak, üretmek 15. Sunmak 16. Göstermek 17. Bir müzik parçasını notalarıyla çalmak 18. nesnesiz Yollamak, göndermek 19. Boşaltmak 20. Resim yapmak 21. Fotoğraf çektirmek 22. - *mecaz* Söylemek 23. *matematik* Üçüncü bir sayı elde etmek üzere belli bir sayıdan, daha az değerli başka bir sayı kadar birim eksiltmek, tarh etmek manalarına gelerek geniş bir kullanım alanı vardır.

çöz-: düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açma (399) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) Yanıp bozulmak (yemek hk.) (II) 1. Dişi hayvan, erkekle çiftleştikten sonra dölünü tutamayıp bırakmak 2. Erkek at ve eşek gibi hayvanlar çiftleşmeye hazır duruma gelmek (III) Çözüğü ipini hazırlayıp tezgâha yerleştirmek GTS'de 1. Düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak 2. Düğmeyi iliğinden açmak 3. Saçı açmak 4. Bulmaca, sorun vb.nin bilinmeyen, gizli noktasını bulup açıklamak, sonuca bağlamak 5. Bir maddeyi çözücüyle çözündürmek, onun çözeltilisini yapmak 6. *matematik* Bir problemde aranan sonucu, belli öğeler

yardımla ortaya çıkarmak, halletmek 7. *halk ağzında* Çözüğü ipini tezgâha yerleştirmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

dap-: tapmak, tabi olmak, boyun eğmek (824) manasında metinde kullanılan kelime TS'de 1. İnkıyat etmek, tabi olmak, boyun eğmek, tazim etmek, perestij etmek, mutavaat etmek. 2. Takdim etmek, sunmak anlamlarıdır. Bazı kaynaklarda kelimenin anlamları arasına, eş sesli olduğu diğer tap- 'bulmak' fiilinin anlamları da yazılmıştır (Arslan Erol 2014: 488). DS'de (II) başa kakmak (III) bir şeye tutkun olmak, düşkünlük göstermek anlamında kayıtlıdır. GTS'de ise 1. İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek 2. *mecaz* Tutku ile sevmek, bağlanmak 3. *mecaz* Birine çok değer vermek anlamına gelmektedir. TS'deki takdim etmek, sunmak anlamı TT'nde kullanılmasa da GTS'deki 2. ve 3. anlamlarla anlam dairesi genişlemiştir.

dağıl- / tağıl-: 1. Toplu durumdayken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak (332) 2. Ortadan kalkmak, kalmamak (44, 413, 466) 3. Bütünlüğünü ve varlığını devam ettiremeyip varlığı son bulmak, yok olmak, (256) anlamlarında metinde geçen kelime GTS'de 1. Toplu durumdayken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak 2. Değer ve birimler belli etkenlerle, oranlı olarak bölünmek 3. Parçalanarak yayılmak, ufalanmak 4. Karışık duruma gelmek,

düzeni bozulmak 5. *mecaz* Birliği, beraberliği bozulmak 6. *mecaz* Bir topluluğun, kuruluşun varlığı son bulmak, fesholunmak, münfesi olmak 7. *mecaz* Yavaş yavaş kaybolmak, yok olmak manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

dart-: Bir yerden başka bir yere taşımak (130, 395, 577) anlamında kullanılan kelime TS'de çekmek anlamındadır. DS'de (I) uyuklamak (II) 1. Çekmek, asılmak 2. asılmak, abanmak (III) 1. Bir şeyi dengeye getirmek 2. Tartmak 3. denemek için yoklamak 4. El değirmeninde bir eşya öğütmek anlamlarıdır. GTS'de 1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak 2. Bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak 3. Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek 4. *mecaz* Bir şeyin bütün sonuçlarını düşünmek, hesap etmek 5. *mecaz* Dikkatle incelemek, değer biçmek anlamlarına gelerek 1. anlamının dışında yeni anlamlar kazanmıştır.

de- / di-: söylemek anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Söylemek, söz söylemek 2. Ad vermek 3. Bir dilde karşılığı olmak 4. Herhangi bir ses çıkarmak 5. Herhangi bir kaniya, yargıya varmak 6. Düşünmek 7. Oranlamak 8. Ummak 9. Erişmek 10. Bir işe kalkışmak, yeltenmek 11. Saymak, kabul etmek anlamlarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

dede: yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü (788) şeklinde metinde geçen kelime

EAT'de dede, büyükbaba manasındadır. DS'de (I) baba, dede (II) 1. Genç baba 2. Ağabey (III) Tespihlerin baş tarafına geçirilen uzunca parça, imame (IV) Ocağın iki yanında kibrit, sacayak vb. şeyleri koymaya yarayan oyuk yer anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder 2. Büyükbabadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri 3. Mevlevi tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan 4. *teklifsiz konuşmada* Yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü anlamlarına gelerek TT'nde anlam dairesi genişlemiştir.

değsür-: değiştirmek (927) anlamında metinde geçen kelime TS'de değiştirmek, değişmek anlamındadır. TT'nde ses değişikliğine uğrayarak devşir- olarak karşımıza çıkan kelime GTS'de 1. Bir araya getirmek, derlemek, toplamak 2. Katlamak, düzgün duruma getirmek manalarına gelir.

demür: demir (435, 438) anlamında metinde geçen kelime TS'de de bu anlamda geçmektedir. DS'de (I) bir tenekelik ölçek (II) Odun ve çıra parçalamakta kullanılan, ağız kısmı çelik, diğer kısımları demirden yapılan kesici aygıt, tahra (III) Çoban köpeklerinin boynuna takılan demir tasma anlamlarıdır. GTS'de 1. Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 °C'de eriyen, mavimtırak esmer renkte, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element (simgesi Fe). 2. Bu elementten yapılmış 3. Bu elementten

yapılmış parça 4. Ayakkabı topuğuna veya ayakkabı burnuna aşınmayı önlemek için çakılan, özel olarak yapılmış madenden parça 5. *mecaz*. Güçlü, kuvvetli, sert 6. *denizcilik* Çıpa anlamlarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dene-: sınamak, tecrübe etmek (1024) anlamında metinde geçen kelime TS’de dikkatle bakmak, gözetmek, intizar etmek anlamında geçmektedir. DS’de (I) Gözetlemek, gözlemek, dikkatle bakmak, takip etmek (II) toplamak anlamlarındadır. GTS’de 1. Değerini anlamak, gerekli niteliği taşıyıp taşımadığını bulmak için bir insanı, bir nesneyi veya bir düşünceyi sınamak, tecrübe etmek 2. Bir işe, başarmak amacıyla başlamak, girişimde bulunmak, teşebbüs etmek anlamında geçerek anlam dairesini genişletmiştir.

dik-: dikmek (524, 528, 532, 601, 606, 1059) anlamlarında metinde kullanılan kelime TS’de nasbetmek manasında geçer. GTS’de 1. Bir cisimi dik olarak durdurmak 2. Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek 3. Bardak, kadeh, testi vb. kapların içindekini bir çırpıda, bir solukta içmek 4. Beklemek için birini bir şeyin başına getirmek 5. Top, taş vb.ni dikine havaya atmak 6. Yapı kurmak, inşa etmek 7. - Top vb.ni oyun alanında belirli bir yere koymak manalarında geçerek anlam dairesini genişletmiştir.

dil 1: dil, tat alma organı (1, 32, 238, 512, 516, 531, 701, 733, 832, 887, 908, 909, 929, 936, 945, 1007, 1028, 1072)

anlamında metinde geçen kelime TS’de (I) anahtar (III) körfez, koy anlamlarındadır. DS’de (I) 1. anahtar 2. Kılıdın içindeki dilcik 3. Kapı mandalı 4. Koyun ve sığırlara takılan çanın içindeki madenî parça (II) yazı kaleminin ucu (IV) Zar içindeki sazan balığı yumurtaları (V) Tekerleklerin geçirildiği eksenin, mazının ileri geri oynamasına engel olan ağaç kazık anlamlarındadır. GTS’de 1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı 2. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri 3. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili 4. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası 5. Kıstak 6. Makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek 7. *müzik* Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak 8. *halk ağzında* Anahtar manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dil 2: lisan (506, 511) manasında kullanılan kelime TS’de (II) sözleşme (IV) Düşman ahvalini söyletmek için alınan esir anlamlarındadır. DS’de GTS’de 1. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban 2. Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi 3. Belli mesleklere özgü dil 4.

Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı 5. Düşmanın durumunu öğrenmek için sorguya çekilmek amacıyla ele geçirilen tutsak manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dile-: istemek, arzulamak manasında metinde geçen kelime (89, 173, 223, 238, 269, 383, 396, 432, 502, 503, 575, 642, 655, 782, 980) TS’de dilenmek anlamında geçer. DS’de 1. Evlenmek için kızı ailesinden istemek 2. Aramak (II) kesmek anlamlarındadır. GTS’de ise 1. Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek 2. Biri için bir dilekte bulunmak 3. *mecaz* Kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak anlamlarında geçerek anlam dairesi genişlemiştir.

dişle-: işitmek için kulak vermek (518) manasında metinde geçen kelime GTS’de 1. İşitmek için kulak vermek 2. Birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak 3. Kulakla veya dinleme aletiyle hastayı muayene etmek 4. *mecaz* Uymak, baş eğmek, itaat etmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

diri: diri, canlı (174,176, 625, 946) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) Saman sapının, buğdayın irisi (II) Şişman, etli, yağlı (III) zengin (IV) 1. Pazar 2. Pazartesi anlamlarındadır. GTS’de 1. Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı 2. Güçlü, zinde 3. Solmamış, pörsümemiş 4. Gereği kadar pişmemiş manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

doğın-: dokunmak (633, 635) anlamında

geçen kelime TS’de İsbet etmek, düşmek; karşı koymak, karşı durmak manalarında geçer GTS’de 1. Nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık vb. niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek 2. Karıştırmak 3. Almak, kullanmak, el sürmek 4. Sağlığını bozmak 5. İnsanın içine işlemek, duygulandırmak, etkilemek, koymak, batmak 6. İlişkin, ilgili olmak, değinmek 7. Hafifçe değmek 8. Onur, anlayış vb. ile uyumsuz bir durum ortaya çıkmak 9. *mecaz* Tedirgin etmek, sataşmak manalarında geçerek anlam dairesi genişlemiştir.

doğru / doğru / doğru: doğru, gerçek (165, 228, 598, 698, 907, 1051) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değişmeyen, eğri ve çarpık karşıtı 2. Gerçek, yalan olmayan 3. Akla, mantığa, gerçeğe veya kurala uygun 4. Gerçek, hakikat 5. İki nokta arasındaki en kısa çizgi 6. Yanlızsız, eksiksiz bir biçimde 7. Hiçbir yöne sapmadan, dosdoğru, doğruca 8. Yakın, yakınlarında 9. Karşı yönünce 10. *mecaz* Yasa, yöntem ve ahlaka bağlı, dürüst, namuslu manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dolan- / tolan-: dolaşmak (556) manasında metinde geçen kelime DS’de meyil göstermek, kur yapmak; dolaşmak, gezinmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Bir şeyin çevresine sarılmak 2. Bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek, dolaşmak 3.

Karışmak, dolaşmak 4. Gelişigüzel gezmek manalarında geçerek anlam genişlemesi olmuştur.

dög- / **döv-**: dövmek (388, 457, 596) manasında metinde geçen kelime TS'de 1. Ezmek. 2. Topa tutmak, bombardıman etmek. 3. Basmak, baskın yapmak anlamlarında geçer. DS'de (I) 1. Yenmek 2. Çalmak, vurmak (II) Koyun, keçi vb. hayvanları iğdiş etmek anlamlarındadır. TT'nde dövmek biçiminde ses değişikliğine uğrayan kelime GTS'de 1. Tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak 2. Çamaşır, halı vb.ni tokaç, sopa gibi şeylerle vurarak temizlemek 3. Bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek 4. Ezmek 5. Çırpma 6. Ateşte ısıtılarak yumuşatılmış bir madeni, vurarak istenilen biçime getirmek 7. Topa tutmak 8. Çarpma, sertçe dokunmak 9. Davul vb. çalmak, vurma manalarında geçerek anlamı genişlemiştir.

dök-: 1. (Sıvı hâlindeki şeyleri) buldukları yerden başka bir yere boşaltmak (1032) 2. bırakmak, terk etmek, atmak (197, 375, 714) 3. sarf etmek (637) 4. Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek (680, 912) 5. Bir yere çokça bir şey yığmak (237) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Bırakmak, terk etmek, atmak. 2. Sarf etmek, harç etmek anlamlarındadır. DS'de (I) Vermek (II) sebze ürün vermeye başlamak anlamlarındadır. GTS'de 1. Sıvı veya tane durumunda olan şeyleri buldukları kaptan başka bir yere boşaltmak 2. Belli bir yere boşaltmak 3.

Akıtmak, düşürmek 4. Saçmak, serpmek 5. Salmak, bırakmak 6. Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek 7. Teninde kızamık, kızıl, suçiçeği hastalıklarında olduğu gibi kırmızı lekeler çıkmak 8. Maden, mum eriyiği veya çimento, alçı vb.ni kalıba akıtılarak biçim vermek, döküm yapmak 9. Sulu hamuru kızgın yağ veya tepsinin içine akıtılarak pişirmek 10. Bir yere çokça bir şey yığmak, taşımak 11. Çok söylemek 12. Bir şeyi yok etmek için atmak 13. Bir işte veya bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik yapmak 14. Yakmak, tutuşturmak 15. Kullanmak, harcamak, sarf etmek 16. *mecaz* Çok sayıda öğrenciyi sınavda veya bir üst sınıfa geçirmede başarısız saymak 17., *mecaz* Bol bol vermek, ödemek, sarf etmek 18. *mecaz* Açığa vurma, söylemek, ortaya koymak manalarına gelerek anlamı genişlemiştir.

dökil- / **dökül-:** dökülmek (20, 229, 678, 802) 2. (Kıl, tüy, kaplama, boya, yıldız vb. şeyler) Bulduğu yerden kendini atmak, üzerinden düşmek (681) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de birden topluca inmek anlamında kayıtlıdır. DS'de (I) Donmak, çok üşümekten sızlamak (II) Oynayan kimse vücudunun herhangi bir kısmını fazlaca oynatıp titretmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak 2. Kumaş dökümlü olmak 3. Bir işi, bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik olmak 4. Düşmek 5. Çıkmak, ortaya konulmak 6. Kaplamak, yayılmak 7. Salınmak, serbest

birakılmak 8. *mecaz* Kır, sokak vb. yerlerde insanlar çokça birikmek 9. *mecaz* Çok eskimiş olmak, değerini ve güzelliğini yitirmek 10. *mecaz* Çok yorgun, hasta olmak 11. Akarsular, göl veya denize akmak manalarına gelerek anlamı genişlemiştir.

dön-: 1. Kendi eksenini üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek (68, 172, 460) 2. geri gelmek (573, 596) 3. yönelmek (19, 1019) 4. değişmek (159) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Değişmek, bozulmak, bir hâlden başka bir hâle geçmek. 2. Vazgeçmek, feragat etmek. 3. Benzemek. 4. Çevrilmek, tercüme olunmak, naklolunmak anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) Boğaya çektirilen inek gebe kalmayıp tekrar çiftleşmek istemek (II) Bulanmak, altüst olmak (III) Bir kimseden nefret edip yüz çevirmek, soğumak anlamlarındadır. GTS’de 1. Kendi eksenini üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek 2. Geri gelmek, geri gitmek 3. Yönelmek 4. Sapmak 5. Bir şeyi andıracak duruma girmek, benzemek 6. Sınıfta kalmak 7. Durumdan duruma geçmek, değişmek, olduğundan daha değişik bir durum almak, benzemek 8. Belirli bir yerde dolaşmak 9. Kendini bir yandan bir yana çevirmek 10. Yönetilmek, düzene konulmak, çekip çevrilmek 11. Söz konusu etmek, hatırlamak 12. Bırakılan bir konu veya işe başlamak 13. *mecaz* Hileyle, gizlice yapılmak 14. İnanç, din veya düşüncesini değiştirmek manalarına gelerek anlamı

genişlemiştir.

döşe-: sermek, yaymak (239) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Yaygın hâlde vermek. 2. Sermek, yaymak, açmak anlamında geçmektedir. GTS’de 1. Bir tabanı, tahta, karo, mermer vb. yapı gereçleriyle kaplamak 2. Kumaş, halı vb.ni bir yeri iyice örtecek biçimde sermek 3. Bir ev veya dairenin oturulabilir duruma gelmesi için gerekli eşyayı oraya yerleştirmek 4. Boru, kablo vb. yerleştirmek, çekmek manalarına gelerek anlamı genişlemiştir.

döşek: yatak, döşek (281) anlamında metinde geçen kelime TS’de tohum ve fidan ekilen yer anlamında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. döşeme, döşek, yatak; halı, kilim, çul 2. Çarığın içine konulan keçe ya da bez parçası (II) 1. Döğülmek için harman yerine serilen ekin sapları 2. Bir harmanlık ekinin yarısı (III) 1. Çok düz ve taşsız tarla 2. İki tarafı çukur ortası yüksek yer (IV) Değirmen taşının tabanını meydana getiren yuvarlak taş (V) 1. Döşeme tahtası 2. Kağnıda üzerine eşya konulan kalın ağaç direk 3. Kağnının yük konulan tahta kısmı 4. Arabanın ön ve arka tekerlekleri üzerine konulan tahta, arabanın ön ve arka yastıkları 5. Kalafatçılıkta bir teknenin, bir yapının alt tarafına ve omurgaya bağlanan eğri ağaçlar (VI) Karada ve suda kereste taşımak için yapılan yol (VII) Az miktarda yağın ilk kar anlamlarındadır. GTS’de 1. Yatak 2. Gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda

darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci 3. *halk ağzında* Dövülmek üzere harman yerine serilen ekin sapları manalarına gelerek anlamı genişlemiştir.

dutuş-: tutuşmak, yanmaya başlamak, ateş almak (781, 838) anlamında metinde geçen kelime DS’de Yara ateşlenmek, azmak; Koyulmak, icrayı faaliyet etmek, tutuşmak anlamlarındadır. GTS’de 1. Birbirini tutmak, birbirine ilişip dokunmak 2. Bir işe başlamak, girişmek 3. Yanmaya başlamak, ateş almak 4. Kızarmak, kızışmak 5. *mecaz* Telaşlanmak manalarında kullanılarak anlamı genişlemiştir.

düdük-: İçinden hava geçirildiğinde ses çıkaran araç (471, 472, 473) anlamında geçen kelime TS’de ney anlamında kayıtlıdır. DS’de (I) ıslık (II) 1. Boru 2. Kaval (III) İlkbaharda sıcak memleketlerden gelen ve gece çok öten göçmen kuş (IV) Boğaz, gırtlak (V) İncik kemiği anlamlarındadır. GTS’de ise 1. İçinden hava veya buhar geçirildiğinde keskin ses çıkaran ve işaret vermek için kullanılan araç 2. Taşıtlarda karşı tarafı uyaran korna 3. *argo* Akılsız, boş kafalı anlamlarında kayıtlıdır.

düşür-: 1. avlamak, vurup yere sermek (380) 2. zayıf bırakmak, gücünü azaltmak (146, 162) TS’de avlamak, vurup yere sermek anlamında kayıtlıdır. DS’de Bir kimsenin yalan ve kusurunu bulmak anlamındadır. GTS’de 1. Düşmesine yol

açmak, düşmesine sebep olmak 2. Değerini, fiyatını indirmek 3. Azaltmak 4. Vücuttan yavru, çocuk, taş, solucan vb. atmak 5. Görevi bıraktırmak 6. Uğratmak 7. Değerli bir şeyi ucuz veya kolay elde etmek 8. Zayıf bırakmak, gücünü azaltmak manasına gelerek anlamı genişlemiştir.

düt-: tütme (61, 749) anlamında geçen kelime TS’de duman olup gitmek anlamında geçer. (I) Kaçmak, koşmak (II) Özlemek, göreceği gelmek (III) İyi ya da kötü kokmak anlamlarındadır. GTS’de 1. Duman veya buhar çıkarmak 2. Dumanı geri vermek 3. *mecaz* Yaşamak, varlığını sürdürmek 4. *halk ağzında* İyi veya kötü kokmak manalarına gelerek anlam daireesi genişlemiştir.

düz-: düz, düzgün (246) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Düzgün. 2. Müsavi, birbiri gibi. 3. Gerçeğe uygun, doğru. 4. Ova, düzlük, yazı anlamlarına gelir. DS’de (I) ayna (II) Kazanların yapılması ve onarılmasında kullanılan bir çeşit çekiç (III) Ova, kır, düzlük yer (IV) Rakı (V) Kare şeklinde çizilmiş ve dörde bölünmüş bir yüzey üzerinde üçer taşla iki kişi tarafından oynanan bir çeşit oyun (VI) uygun (VII) kepekli un anlamlarındadır. GTS’de 1. Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan 2. Kıvrımlı olmayan, doğru, stabil 3. Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevi 4. Kısa ökçeli, ökçesiz (ayakkabı) 5. Yayvan, altı derin olmayan 6. Kıvrırcık veya dalgalı olmayan (saç). 7. Yalın, sade, süsüz 8. Çizgisiz, desensiz ve tek renkli 9.

Engebesiz olan yer, düzlük, ova manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

düz-: 1.Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek (81, 120, 260, 280, 435, 470, 521, 660, 748, 813, 871, 878, 899, 901, 913, 915, 995) 2. telif etmek, nazmetmek (45, 51, 67, 114) 4. süslemek, donatmak (798, 851, 877) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Dizmek, ipliğe geçirmek. 2. Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek. 3. Hazırlamak. 4. Telif etmek, nazmetmek. 5. Düzeltmek, tashih etmek. 6. Düzen vermek, akort etmek. 7. Süslemek, donatmak anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. Bir şeyi hazırlamak, eksikleri tamamlayıp yapmak 2. Bir sanatla ilgili aygıtları tamamlayarak bir yere kurup işlemeye başlamak (II) Düzene koymak, süslemek (III) Ağacı yontmak, yontarak bir araç biçimine sokmak (IV) dizmek (V) uydurmak (VI) İki kişinin arasını bulmak, düzeltmek (VII) şişmanlamak anlamlarındadır. GTS’de ise 1. Bir gereksinimi karşılamak amacıyla birçok şeyi birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirmek 2. Düzene sokmak, düzene koymak, sıralamak, elverişli, uygun bir duruma getirmek 3. Şiir, destan, şarkı vb. yaratmak, oluşturmak, meydana getirmek 4. Uydurmak 5. *kaba konuşmada* Erkek, cinsel ilişkide bulunmak manalarına gelerek kelime anlam dairesini genişletmiştir.

eglen-: vakit geçirmek, beklemek, oyalanmak (253) anlamında geçen kelime TS’de Vakit geçirmek, beklemek, kalmak,

oyalanmak, durup dinlenmek anlamlarında kayıtlıdır. DS’de acele etmemek anlamındadır. GTS’de 1. Neşeli, hoşça vakit geçirmek 2. Bir kimsenin herhangi bir kusuru veya zayıf noktası ile alay etmek 3. Bir yerde durmak, beklemek, tevakkuf etmek 4. Oyalanmak anlamlarında anlam dairesini genişletmiştir.

egri: Düz olmayan, eğri (698) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de çevgân, ucu baston gibi eğri ağaç anlamında kayıtlıdır. DS’de (I) Tek hayvanla çekilen arabalarda iki ucu oklara geçirilen eğri ağaç kısım (II) Sarı çiçek açan kısa boylu, bir ağaç (III) bıçak (IV) Yün eğirmeye yarayan araç, kirmen anlamlarındadır. GTS’de 1. Doğru veya düz olmayan, bir noktasında yön değiştiren, çarpık, münhani, doğru karşısı 2. Yay gibi kavislenmiş, eğmeçli, mukavves 3. Yatay veya düşey olmayan, bütünüyle bir yana eğilmiş bulunan, eğik, mail 4. Yanlış bir biçimde 5. Bir olayın şiddetindeki azalış ve çoğalışları gösteren çizgi 6. *matematik* Doğru veya düz olmayan çizgi, yüzey manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

ek-: ekmek, tohum atmak (188, 190, 433, 532, 1059) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Tohum atmak. 2. Dökmek, saçmak, serpiçtirmek. 3. Telef etmek, harcamak. anlamlarında kayıtlıdır. DS’de ekin ekmek, ekmek, sürmek anlamındadır. GTS’de 1. Bir bitkiyi üretmek için toprağa tohum atmak veya gömmek 2. Toprağı ekip biçmek için kullanmak 3. Serpmek 4. *mecaz*

Bir şeyin başlamasına yol açacak sebepleri hazırlamak 5. *argo* Birini uydurma bir sebeple bırakıp gitmek, savuşmak, atlatmak 6. *argo* Parayı boşuna harcamak, ziyan etmek 7. *argo* Yarışta geçmek manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

eksük: eksik (582) anlamında geçen kelime TS'de de bu anlamda kayıtlıdır. DS'de (I) Zamanı gelmeden doğan insan ya da hayvan yavrusu; suç, günah (II) kadın, kız anlamlarındadır. GTS'de eksik 1. Bir bölümü olmayan, noksan, natamam 2. Mükemmel olmayan, kusurlu, mualllel, sakat. 3. Az 4. İhtiyaç duyulan şey manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

el 1: 1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü (87, 319, 386, 413, 455, 457, 479, 512, 577, 579, 583, 618, 652, 733, 790, 805, 902, 942, 964, 1061, 1005, 1063) 2. Sahiplik, mülkiyet (81, 248, 356, 578, 618, 950, 1005, 1026, 1045) 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Güç, kudret, tasarruf, tesir (8, 72, 96, 163, 394, 440, 647, 770, 1027) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) ilgi (III) 1. Çelik oyununda bir bölüm 2. Birkaç kişinin kuvvetlerini denemeleri için belirli bir yerden attıkları demirden bir oyun aracı (IV) Bir yerde yaşayanlar, oturanlar (V) havan tokmağı (VI) 1. Irgatın bir seferde biçtiği ekin bölüğü 2. Evlek boyunca tohum saçarak gidiş ya da geliş (VII) Aynı cins yaprakların toplanması

(VIII) Neden, sebep anlamlarındadır.

GTS'de 1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü 2. Sahiplik, mülkiyet 3. Kez, defa 4. İskambil oyunlarında oynama sırası 5. İskambil oyunlarında her bir tur 6. Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölümü manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

er: 1. koca, zevc (752, 755, 760, 762, 765, 766, 767, 772, 1017) 2. erkek (766, 768, 1020) 3. yiğit, bahadır, kahraman (41, 160, 257, 329, 414, 437, 615, 620, 655, 714, 717, 748, 845, 853, 990, 1022) anlamlarında metinde tespit edilen kelime TS'de 1. Koca, zevç. 2. Erkek, kişi. 3. Yiğit, bahadır, kahraman anlamlarında kayıtlıdır. DS'de koca, zevç; yiğit, delikanlı anlamlarındadır. GTS'de 1. Erkek 2. *mecaz* İşini iyi bilen, yetenekli kimse 3. *mecaz* Kahraman, yiğit 4., Rütbesiz asker, nefer 5. *halk ağzında* Koca manalarında kullanılarak anlam dairesi genişlemiştir.

eski: çok kullanılmaktan yıpranmış, harap olmuş şey, yeni karşıtı (597, 773) anlamında metinde tespit edilen kelime DS'de (I) 1. Çamaşır 2. İşte giyilen frenk gömleği 3. Çocukların ara bezi 4. Çaput, bez parçası 5. Kadınların manto yerine giydikleri uzunca bir giysi (II) 1. Kene 2. Kenelerin yaptığı bir çeşit koyun, keçi ve davar hastalığı, propilozmos 3. Tavuk biti anlamlarındadır. GTS'de 1. Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı 2. Önceki, sabık 3. Geçerli

olmayan 4. Herhangi bir meslekte uzun süreden beri çalışmış olan 5. Mesleğinde uzmanlaşmış, deneyimi olan 6. Çok kullanılmaktan yıpranmış, harap olmuş şey 7. Herhangi bir görevden düştüğü veya durumunu yitirdiği için bir kimsenin eski saygınlığının kalmadığı durumlarda kullanılan bir söz manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

eş: karı kocadan her biri (814) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Karı ve kocadan her biri. 2. Arkadaş, dost, yâr. 3. Nazir, benzer, şerik anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. Kuma, ortak 2. Arkadaş 3. Birbirine düşman kimseler (II) İnsan ve hayvanlarda doğum sırasında, bebek ya da yavrudan sonra gelen etsi madde, son, etene.(III) iyi anlamlarındadır. GTS’de 1. isim Birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri 2. Karı kocadan her biri, hayat arkadaşı, refik, refika 3. Birlikte yaşayan dişi ve erkek hayvandan her biri 4. İkişer kişilik gruplarla oynanan oyunlarda, ortak oynayan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu, partner 5. *halk ağzında* Kuma, ortak 6. *halk ağzında* Arkadaş 7. *halk ağzında* Döl eşi manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

eşek: eşek (182, 469, 505, 627) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı 2. *halk ağzında* Odun kesme, duvar örme, sıva yapma vb. işlerde kullanılan üç veya dört

ayaklı sehpa anlamındadır. MBTS’de GTS’nin 1. Anlamının yanında 2. *mecaz* Kaba, anlayışsız, terbiyesiz, inatçı kimse 3. Hakâret anlamı taşıyan hitap sözü anlamları da kayıtlıdır.

eşik: Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak (4, 929) anlamında metinde geçen kelime DS’de kapı girişi, eşik, ev girişi (I) Taneleri alınmış mısır sapı, koçan (II) 1. Etraf, çevre 2. Dış, dışarı (III) ayakkabı ökçesi (IV) Elma, armut gibi meyvelerin yenildikten sonra kalan çekirdekli kısmı (V) 1. Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa 2. Merdiven anlamlarındadır. GTS’de 1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer 3. *mecaz* Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını 4. *coğrafya* Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar 5. *müzik* Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü 6. *ruh bilimi* Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhsal, fizyolojik nokta manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

etek: Giysinin belden aşağıda kalan bölümü (417, 419, 691, 823) anlamında metinde geçen kelime TS’de kenar anlamındadır. DS’de (I) Derinin karın tarafı (II) Çocuk kundağı (III) Kadınların önlerine bağladıkları önlük (IV) Saçak, sallanan uç (V) Yabanî yonca, fiğ (VI) İnsan ya da

hayvan eşi, sonu (VII) namus (VIII) Kasık anlamlarındadır. GTS’de ise 1. Bedenin belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi, eteklik 2. Giysinin belden aşağıda kalan bölümü 3. Giysinin alt kenarı 4. Çadır, kanepenin örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü 5. Dağ, tepe, yığın vb. yamaçlı şeylerin alt bölümü 6. Yağmur sularının, çatının bazı yerlerinden içeri sızmasını önlemek için yapılan saç örtü 7. *argo* Edebiyat yeri anlamlarında kullanılan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

ev: ikamet edilen yer, mesken (43, 412, 670, 688, 761, 762, 764, 768, 769, 781, 798, 809, 851, 924) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Zevce 2. Burç, menzil manalarında kayıtlıdır. DS’de 1. Oda 2. Arabalarda yük konulan yer 3. Mutfak anlamlarındadır. GTS’de 1. Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı 2. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane 3. *mecaz* Aile 4. *eskimiş* Soy, nesil manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

eyü/eyi: iyi (111, 190, 299, 314, 337, 583, 727, 728, 760, 786, 824, 878, 904, 1010, 1020, 1023, 1036, 1050) manasında metinde geçen kelime GTS’de iyi kelimesi 1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı 2. Bol, çok, aşırı 3. Uğurlu, hayırlı, iyilik getiren 4. Esen, sağlıklı 5. Yerinde, uygun 6. Doğru olan 7. Yeterli, yetecek miktarda olan 8. Öğrencinin değerlendirilmesinde

kullanılan orta ile pekiyi arasındaki not 9. İstenilen, beğenilen, yerinde, yararlı, uygun bir biçimde manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

geç-/giç-: 1. gitmek, geçip gitmek (32, 115, 421, 489, 969, 1017, 1058) 2. Tükenmek, bitmek, sona erme (263, 392, 947, 973, 975, 976, 977, 998) 3. Girmek, dahil olmak (443) 4. Geçinmek, yaşamak, ömür sürmek (971) 5. Saplanmak, batmak, girmek (558) manalarında metinde geçen kelime TS’de 1. İleri geçmek, sebkat etmek. 2. Geçinmek, yaşamak, ömür sürmek. 3. Vazgeçmek. 4. Gitmek, geçip gitmek. 5. Girmek, dahil olmak. 6. Kendini... saymak manalarında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. uykuya dalmak 2. Bilincini yitirmek (II) Çekiştirmek, yermek (III) 1. Sönmek 2. Solmak anlamlarındadır. Günümüzde yaygın bir kullanım olan kelime GTS’de 1. Bir yerden başka bir yere gitmek 2. Bir yandan girip diğer yandan çıkmak 3. Yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek 4. Bir duruma uğramak, konu olmak 5. Bırakmak, vazgeçmek 6. Yaşamak 7. Bir şeyi bundan böyle yapma durumunda olmamak 8. Olmak, vuku bulmak, cereyan etmek 9. Hastalık bulaşmak, sirayet etmek 10. Herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek 11. Bulunduğu yeri veya konumu değiştirmek 12. Bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak 13. Yerini bırakıp başka yer almak 14. Bir konu üzerinde veya bir yerde çalışmış olmak 15. Etki yapmak, işlemek 16. Görev almak 17. Kalmak,

devrolmak 18. Geride bırakmak, aşmak 19. Tükenmek, bitmek, sona ermek 20. Üstünlük sağlamak 21. Söylemeden veya bitirmeden atlamak 22. Zamanı aşmak, geride bırakmak 23. Harcamak 24. Bir müzik parçasını meşk ederek öğrenmek, çalmak veya söylemek 25. Birinden meşk etmek 26. Haberi bir iletişim aracı ile bildirmek 27. Sönmek 28. Yazılmak, girmek 29. nesnesiz Sürümü olmak, satılmak 30. Konuşmada sözü geçmek veya basında yer almak 31. Kullanımda olmak, tedavülde olmak 32. Kabul edilemez olmak 33. nesnesiz Okulda, sınavda başarı göstermek 34. Bir yere gidip oturmak 35. Çok bekletilmekten çürümeye yüz tutmak 36. Sıyrılmak, kurtulmak, işin içinden çıkmak 37. *argo*, yardımcı fiil Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar:lska geçmek. Diskur geçmek 38. *halk ağzında* Çekiştirmek, yermek manalarında kelimenin anlam dairesi oldukça genişlemiştir.

geçir-/geçür-: herhengi bir durumu yaşamış olmak, geçmesini sağlamak (398, 556) anlamlarında metinde geçen kelime DS'de söndürmek, geçirmek, geciktirmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Geçme işini yaptırmak, geçmesini sağlamak 2. Bir şeyi bir yandan öbür yana götürmek 3. Bir şeyi bir yerden başka yere taşımak, nakletmek 4. Tespit etmek, yazmak, kaydetmek 5. Bir şeyi kendisine ayrılmış olan yere yerleştirmek, takmak 6. Yola çıkan birini uğurlamaya gitmek, selametlemek, teşyi

etmek 7. Bir süre yaşamak, oturmak, kalmak 8. Giymek, giyinmek 9. Bir işi birden çok kişi üzerinde uygulamak 10. Herhangi bir durumu yaşamış olmak 11. Etmek, yapmak 12. Hastalık bulaştırmak 13. Zaman harcamak 14. Bir gereksinimi eldeki imkânla karşılamak 15. Vurmak 16. *mecaz* Alışverişte aldatmak, kötü mal satmak, kazıklamak 17. *argo* Birine kötü söz söylemek manalarında kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

gel-: 1. geçmek, ulaşmak, varmak (76, 115, 142, 155, 432, 442, 447, 511, 570, 679, 771, 810, 938, 972, 990, 998, 1075) 2. naklolunmak, hikâye edilmek (55) 3. Hâline erişmek, varmak, vâsıl olmak (384) 4. çıkmak, sâdır olmak, sudur etmek (384, 613, 908, 930, 948, 1023, 1064, 1065) manalarında metinde geçen kelime TS'de 1. Naklolunmak, hikâye edilmek. 2. Geçmek, varit olmak manalarında kayıtlıdır. DS'de (I) Hamur mayalanmak (II) uğraşmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Ulaşmak, varmak 2. Getirmek 3. Oturmaya, ziyarete gitmek 4. İsabet etmek 5. Varlığını sürdürmek, yaşamak, intikal etmek 6. Ortaya çıkmak, doğmak 7. Belli bir süre dolmak 8. Belli bir zamana ulaşmak 9. Kadar olmak 10. Çıkmak, yönelmek 11. İzlemek, takip etmek 12. Bir yerden alınıp bir yere ulaştırılmak 13. Katılmak, eklenmek 14. Türemek 15. Daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek 16. Sonuç çıkmak 17. Dayanmak, tahammül etmek 18. Kendine yapılan

herhangi bir davranış veya durumu iyi karşılamak 19. Bir şeye sonradan inanmak, doğruluğuna hak vermek, eğilim göstermek, kabul etmek 20. Etkisini herhangi bir biçimde göstermek 21. Kazanılmak, sağlanılmak 22. Uymak 23. Olmak, -e uğramak 24. Akmak 25. Düşmek, rast gelmek 26. -den Görünmek, sanılmak 27. Uygun düşmek 28. Başlamak, ortaya çıkmak 29. Mal olmak 30. Biriyle birlikte gitmek 31. İhtiyaç anlatan deyimler kurmaya yarayan bir fiil 32. Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: Alışageldiğimiz bir anlamı vardı. 33. -den -mez, -mezlik ile birlikte yapmacık anlatan deyimler yapar: Görmezlikten gelmek. İşitmezlikten gelmek 34. Yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar: Yola gelmek. Meydana gelmek. Hatıra gelmek. Akla gelmek 35. -den -dikçe, -esi biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildiren bir fiil: Baktıkça bakası gelmek. Yedikçe yiyesi gelmek 36. Herhangi bir sırada bulunmak manalarında anlam dairesi oldukça genişlemiştir. **getür-:** nakletmek, hikaye etmek, rivayet etmek (200, 720, 740, 742, 745) anlamında metinde geçen kelime TS’de bu anlamının yanında tercüme etmek, çevirmek anlamında kayıtlıdır. GTS’de getirmek; 1. Gelmesini sağlamak 2. Bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak 3. Erişmek veya

eriştiğini sanmak 4. İleri sürmek 5. Sebep olmak, ortaya çıkarmak 6. İletmek, bildirmek 7. Sağlamak 8. Bir makama atamak veya seçmek 9. yardımcı fiil Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar: Ateh getirmek. Nedamet getirmek anlamlarında kayıtlıdır. Kelimenin EAT’deki tercüme etmek, çevirmek anlamı TT’nde kullanımdan düşse de birçok yeni anlamlar kazanarak anlam dairesini genişletmiştir. **gez-:** gezmek, dolaşmak (616, 851) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Hava alma, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek, seyran etmek 2. Bir yerde dolaşmak, yürümek 3. Gitmek, başvurmak 4. Bulunmak 5. Bir yeri görüp incelemek 6. Hasta ayağa kalkmak 7. Herhangi bir biçimde gezinmek 8. Bir yerde gezi yapmak manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir. **git-:** 1. bir yere doğru yönelmek (36, 76, 100, 116, 138, 139, 152, 153, 155, 256, 306, 315, 452, 548, 571, 584, 599, 639, 679, 709, 731, 799, 856, 864, 962, 990, 1008, 1033, 1034) 2. Geçmek (309, 908) 3. Kaybolmak (731, 964) manalarında metinde geçen kelime TS’de 1. Yürümek, cari olmak, yürürlükte bulunmak. 2. Geçmek. 3. Kaybolmak. Anlamlarında kayıtlıdır. TT’nde geniş bir kullanım alanı olan kelime GTS’de 1. Bir yere doğru yönelmek 2. Bir yerden veya bir işten ayrılmak 3. Çıkmak, ulaşmak 4. Belli bir amaçla bir yere devam etmek veya bir işle uğraşmak 5. Sürmek, devam etmek 6.

Yakışmak, yaraşmak 7. Tüketilmek, harcanmak 8. Götürülmek, gönderilmek 9. Yeter olmak, yetmek, yetişmek 10. Yürümek, yol almak 11. Dayanmak 12. Geçmek 13. Herhangi bir durumda olmak 14. Yok olmak, elden çıkmak 15. Ölmek 16. Başvurmak, yapmak 17. Bir şey zarar görmüş olmak 18. Makine, işlemek, çalışmak 19. Satılmak 20. Yapmak 21. *mecaz* Bir duruma, bir sonuca ulaşmak, varmak 22. yardımcı fiil Değerlendirmek, saymak, karşılamak: Bu iş hoşuma gitmedi, tuhafıma gitti. Anlamlarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

gök: 1. gök, gökyüzü (15, 32, 33, 106, 117, 552, 918, 949, 1055) 2. yeşil (970) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Mavi. 2. Yeşil anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) Olgunlaşmamış, ham (meyve için) (II) 1. Mavi, masmavi 2. Yeşil, yemyeşil (III) Güvercine benzer bir çeşit kuş (IV) Erkek deve (V) Mühür mumu anlamlarındadır. GTS'de 1. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema 3. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi 4. Bu renkte olan 5. *halk ağzında* Olgunlaşmamış manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

gölge: gölge (309) temel anlamıyla geçen kelime GTS'de 1. Saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık 2. Güneş

ışınlarından korunacak yer 3. Ne olduğu anlaşılamayan karaltı, siltüet 4. Resimde bir şekli cisimlendirmek için, onun ışık almaması gereken yerlerine vurulan az çok koyu renk 5. Yetkisi olmadığı hâlde etkili olan 6. Röfle 7. *mecaz* Birinin yanından hiç ayrılmayan kimse 8. *mecaz* Koruma, kayırma himaye anlamlarında kayıtlıdır.

gör-: 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek (7, 61, 81, 129, 143, 148, 152, 160, 186, 192, 212, 222, 591, 594, 609, 628, 701, 715, 722, 734, 761, 762, 766, 768, 815, 817, 821, 835, 837, 843, 845, 847, 857, 858, 866, 869, 870, 882, 893, 897, 910, 916, 931, 934, 987, 990, 1017, 1029, 1035, 1037, 1052, 1065, 1072), 2. anlamak, kavramak, sezme (54, 393, 589) 3. maruz kalmak (337) anlamlarıyla metinde geçen kelime GTS'de 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek 2. Anlamak, kavramak, sezme 3. Yanına gidip konuşmak 4. Bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek 5. Belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak 6. Yapmak, etmek 7. Kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak 8. Almak 9. Bir şeye erişmek 10. Çok değer vermek 11. Bir işleme uğramak 12. Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak 13. Ziyaret etmek 14. Karşılaşmak, rastlaşmak 15. Gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak 16. Sahne olmak, geçirmek 17. Saymak, herhangi bir şey gibi görmek 18. Gezme 19. *teklifsiz*

konuşmada Vermek 20. *spor* Takım arkadaşlarından en uygun olanına pas atmak manalarında kullanılan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

göster-: Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek; görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak (423, 585, 669, 871, 876) anlamlarında metinde geçen kelime GTS’de 1. Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek 2. Görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak 3. Belirtmek, anlatmak 4. Bir şeyin etkisi altında tutulmak 5. Kanıtla inandırmak 6. Öğretmek, açıklamak 7. Yapmasını söylemek, görevlendirmek 8. Güzelliğini ortaya çıkarmak, temsil etmek 9. Herhangi bir biçimde değerlendirmeye yol açmak 10. Görünmek, benzemek 11. yardımcı fiil Etmek: İtaat göstermek. Dayanışma göstermek 12. *mecaz* Sert bir biçimde karşılık vermek anlamlarında kayıtlıdır.

götür-: 1.taşımak, ulaştırmak, iletmek (73, 140, 745, 1010 2. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (147, 285) 3. tahammül etmek (188) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Ortadan kaldırmak, bertaraf etmek. 2. Ayırmak, uzaklaştırmak, kaldırmak. 3. Tahammül etmek, yüklenmek, taşımak. 4. Yukarı kaldırmak.5. Toplamak anlamlarındadır. DS’de dayanmak, tahammül etmek anlamında kayıtlıdır. GTS’de 1. Taşımak, ulaştırmak veya koymak 2. Bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek 3. Yerinden ayırıp uzağa atmak veya yok etmek 4. Öldürmek 5.

Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek 6. Birinin yanında yürüyüp ona bir yere kadar arkadaşlık etmek 7. Bir sonuca vardırmak 8. Kaybolmasına, yok olmasına yol açmak 9. Herhangi bir yiyeceği tek başına ve hızlı bir biçimde yemek 10. *argo* Tümüyle sahip olmak 11. *argo* Haksız kazanç sağlamak, mal veya para sahibi olmak anlamlarında kayıtlıdır.

gövde: insan bedeni, vücut (562, 687, 887, 923) anlamında metinde kullanılan kelime GTS’de 1. Bir şeyin asıl bölümü 2. Kesilmiş hayvanın, sakatatı alındıktan sonraki durumu 3. Ağaç ve bitkilerin dallarının dışında kalan ana bölümü 4. İnsan bedeninde baş, kol ve bacaklar dışında kalan bölüm 5. Hayvanlarda baş, ayak ve kuyruktan geri kalan bölüm 6. *dil bilgisi* Ad ve fiil köklerinden yapım ekleriyle türetilmiş kelime manalarında kullanılan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

göynük: acı, hicran, ızdırıp, keder (72) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Acı, yanık, yanmış, yanma, kızarmış, hicran, ızdırıp, keder 2. Hararet anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) Az yanmış, ateş karşısında renk değiştirmiş kumaş (II) Üzüntüden ağlar duruma gelme (III) 1. Orman sökülerek ya da yakılarak yapılan tarla 2. Bayır (IV) Bir şeyin yumuşaması, çürümesi hali (V) Vücutta, darbeden meydana gelen iz, morluk anlamlarındadır. GTS’de 1. Yanık, yanmış 2. Güneşte yanmış 3. İyice olmuş (yemiş) 4.

mecaz Acısı olan, elemli 5. *halk ağzında* Orman yakılarak açılan tarla manalarında kullanılan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

göz: 1. Görme organı (20, 367, 404, 407, 430, 539, 724, 768, 883, 885, 897, 898, 902, 910, 915, 917, 928, 932, 981, 989, 1002, 1047, 1056, 1071) temel anlamıya metinde geçen kelime TS'de uç, taraf anlamıyla da kayıtlıdır. DS'de (I) Bağ çubuklarında yaprak ve filiz çıkan yer, tomurcuk (II) 1. Oda 2. Dolap bölmesi ya da çekmece 3. pencere (III) 1. Suyun çıktığı yer, kaynak 2. Derelerdeki su dönemeci, girdap 3. Kuyu 4. Derin bataklık (IV) Değirmendeki taşların her biri (V) Aşık kemiği (VI) Nazar (VII) Bir çeşit yün dokuma motifi (VIII) Domuz avında kullanılan, telden yapılmış yuvarlak bir çeşit araç anlamlarındadır. GTS'de 1. Görme organı, basar 2. Bazı deyimlerde, görme ve bakma 3. Oda 4. Bakış, görüş 5. Suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak 6. Delik, boşluk 7. Çekmece 8. Terazî kefesî 9. Nazar 10. Sevgî, ilgi, gönül bağlantısı 11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri 12. Bölüm, hane 13. Bazı yaraların uç bölümü manalarında kullanılan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

gözet-: gözetlemek, beklemek, bakmak, ummak (72, 80, 128, 137, 218, 255, 259, 344, 454, 579, 657, 689, 721, 757, 879, 1071) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Gözetlemek, beklemek, bakmak, ummak. 2. Riayet etmek, göz önünde

bulundurmak anlamlarında kayıtlıdır.

GTS'de 1. Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek 2. Önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak 3. Kollamak, beklemek 4. Bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak 5. Kayırmak manalarında gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

güç: güç, kuvvet (147, 194, 236, 436, 440, 557, 574) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Zulüm, gadir, haksızlık, zor, çevir, eziyet, sitem 2. Cidal, şiddet anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor 2. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat 3. Sınırsız, mutlak nitelik 4. Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik 5. Bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme niteliği 6. Siyasi, ekonomik, askerî vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğu 7. Bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askerî potansiyeli 8. Bir toprağın verimlilik yeteneği 9. *mecaz* Yeterliliğini ve güvenilirliğini kanıtlamış kimse 10. *coğrafya* Bir akarsuyun aşındırma ve taşıma yeteneği 11. *fizik* Birim zamanda yapılan iş anlamlarında kayıtlıdır.

gün: 1. güneş (911) 2. gün, zaman (43, 215, 273, 305, 340, 360, 392, 406, 625, 648, 659, 682, 867, 944, 951, 973, 1013) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Güneş. 2. Gündüz. 3. Vakit, mesut gün, beklenen kutlu gün anlamlarında

geçmektedir. DS'de gün, güneş anlamlarındadır. GTS'de 1. isim Güneş 2. Güneş ışığı 3. Gündüz 4. Yer yuvarlağının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre 5. İçinde bulunulan zaman 6. Zaman, sıra 7. Çağ, devir 8. İyi yaşanmış zaman 9. Bayram niteliğinde özel gün 10. Belirli günlerde ev hanımlarının konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı 11. Tarih anlamlarında kayıtlıdır.

iç: Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı, dâhil, dış karşıtı (32, 47, 78, 138, 193, 206, 257, 271, 282, 356, 387, 403, 415, 493, 503, 518, 534, 592, 594, 597, 600, 609, 622, 683,755, 876, 885, 995) anlamında metinde geçen kelime DS'de 1. İç, kapalı yer. 2. Muhteva anlamlarındadır. GTS'de 1. Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı 2. Oyuk şeylerin boşluğu 3. Cisimlerin yüzeyleri arasında kalan her nokta 4. Nesnelerin veya kimselerin arasında bulunan nesne veya kimse, ara 5. Ten ile dış giysiler arası 6. Kabuğu olan veya dışı kabuk durumunda bulunan yiyeceklerde kabuğun sardığı bölüm 7. Pirinç, soğan ve baharatla hazırlanan, dolmalarda kullanılan karışım 8. Mide, bağırsak, karın 9. Akıl, gönül, irade gibi insanın manevi varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri 10. Bir ülke, şehir, topluluk vb.nde olan veya yapılan 11. Değişik yemeklerde kullanılmak üzere et ile sebzelelerin ince kıyımının karıştırılması ve

yoğrulmasıyla meydana getirilen karışım 12. Somut kavramlarda iki veya ikiden çok şeyde merkeze daha yakın olan 13. İnsanın manevi varlığıyla ilgili olan 14. *mecaz* Muhteva anlamlarında kayıtlıdır.

ılduz: yıldız (794) anlamında metinde geçen kelime TS'de baht, talih anlamındadır. DS'de (I) alın yazısı (II) Atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma (III) iğne deliği (IV) kılık, yakışık; Alın ak lekeli sıgır anlamlarındadır. GTS'de 1. Çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınım biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri 2. Sinema, tiyatro veya müzikhol sanatçısı, star 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil 4. Bu biçimde olan 5. *mecaz* Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse 6. *mecaz* Baht, şans, talih 7. *denizcilik* Kuzey 360°lik yön, kuzey manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

iç-: Bir sıvıyı ağzına alıp yutmak (50, 115, 303, 393, 518, 526, 567, 638, 645, 647, 719, 974) anlamında metinde geçen kelime DS'de içmek, içki içmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir sıvıyı ağza alıp yutmak 2. Sigara, nargile vb.nin dumanını içe çekmek 3. Bir şey, bir sıvıyı içine çekmek, emmek 4. İçki kullanmak anlamlarında kayıtlıdır.

içim: Bir yudumda içilecek miktarda olan (647) anlamıyla metinde geçen kelime DS'de tat, lezzet anlamındadır. GTS'de bu anlamının yanında 1. İçme işi, içiş 2. Bir şey içilirken alınan tat anlamlarıyla

kayıtlıdır.

il: 1. memleket, ülke, yurt (90, 91, 106, 796) 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası (852, 936) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilayet. 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. 4. Oba, aşiret anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) yabancı (III) 1. Yabancı yer 2. Vatan anlamlarındadır. GTS'de 1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet 2. Şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri 3. Ülke, yurt 4. Eski Türklerde devlet anlamlarında kayıtlıdır.

ilerü: önce, evvel, evvelki (1055) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. önce, evvel, mukaddem 2. Evvelki, eskisi anlamlarında kayıtlıdır. DS'de ileri, önceden, evvel anlamlarındadır. GTS'de ise 1. Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı 2. Bir şeyin ulaşılacak yönü 3. Henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra 4. Önde bulunan 5. Doğrusundan daha çok gösteren (saat) 6. *mecaz* Benzerlerini geride bırakmış 7. Öne doğru, ileri doğru 8. ünlem "Amaca doğru durmadan yürü" anlamında kullanılan bir seslenme sözü 9. *spor* Temel duruşta ayak uçlarının gösterdiği yön anlamlarında kayıtlıdır.

ilet-: götürmek, yerine ulaştırmak (447, 864, 1060) anlamında metinde ve EAT'nde geçen kelime DS'de götürmek, getirmek anlamındadır. GTS'de 1. Götürmek,

ulaştırmak, nakletmek, geçirmek 2. *fizik* Elektrik akımı, ısı, gaz vb.ni bir yerden başka bir yere götürmek anlamlarına gelen kelime terim olarak anlam dairesini genişletmiştir.

in-: Yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek (23, 32, 33, 460, 911) temel anlamında metinde geçen kelimenin TS'de konuk olmak anlamı da vardır. GTS'de 1. Yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek 2. Bir taşıt veya binek hayvanından yere basmak 3. Dağ, tepe vb. yüksek bir yerden gelmek 4. Bir yerden başka bir yere gitmek, varmak 5. Konaklamak 6. Alçalıp eski durumuna dönmek 7. Fiyatı düşürmek 8. Değeri düşmek 9. *argo* Vurmak 10. Yıkılmak 11. İnme gelmek 12. Bir yeri kaplamak, basmak veya bir yerden akmak, kaymak 13. Uzamak, ulaşmak 14. Ağmak 15. Sayısı azalmak anlamlarında kayıtlıdır.

inan-: bir şeyi doğru olarak benimsemek (53, 292, 293, 866) anlamında metinde geçen kelime DS'de inanmak, itimat etmek anlamındadır. TT'nde 1. Bir şeyi doğru olarak benimsemek 2. Birini doğru sözlü olarak bilmek, güvenmek 3. Bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek 4. Sevecek, güvenecek ve bağlanacak en yüksek varlık olarak bilmek, iman etmek 5. Kanarak aldanmak 6. İman etmek manalarına gelmektedir.

iniş: inme işi (537, 725, 933) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. İnme işi. 2. Yukarıdan aşağıya gittikçe alçalan eğimli yer, yokuş karşıtı 3. *mecaz* Gerileyiş, çöküş

4. *spor* Araçlı jimnastikte, atlayarak veya hızlanarak araçtan ayrılma durumu anlamlarında kayıtlıdır. Kelime mecaz ve terim anlam kazanarak anlam dairesi genişlemiştir.

iriş-: 1. erişmek, ulaşmak (486, 816, 978, 979, 1015) 2. uğraşmak, münakaşa etmek (162) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Uğraşmak, sataşmak, münakaşa etmek. 2. Şakalaşmak anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. İlişmek, el ile şakalaşmak, alay etmek 2. Sataşmak, yiğitlik satmak 3. Boğuşmak 4. Tartışmak 5. Güreşçiler birbirleri ile tutuşmak, güreşe başlamak (II) Şeytan, cin çarpmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Varılması zamana, emeğe bağlı olan veya uzakta bulunan bir amaca varmak, ulaşmak 2. Bir yere ulaşmak, varmak 3. Bitkiler veya bunların ürünleri olgunlaşmak 4. Zaman gelip çatmak anlamlarında kayıtlıdır.

irk-: biriktirmek, yığmak (76, 156, 318, 358) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) 1. biriktirmek, toplamak 2. Dibine çökmek (II) 1. Tiksinmek 2. Çekinmek, ürkmek, korkmak GTS'de 1. *halk ağzında* Birikmek 2. *halk ağzında* Tiksinmek 3. *halk ağzında*, eskimiş Biriktirmek, toplamak anlamlarında kayıtlıdır.

iste-: istek duymak, arzulamak (290, 333, 396, 435, 633, 678, 684, 694, 798, 806, 833, 871, 1035) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Aramak, araştırmak. 2. Beklemek, gözetmek, kollamak. 3. Sormak,

tahkik etmek anlamlarında kayıtlıdır.

GTS'de 1. İstek duymak, arzulamak 2. Bir şeyin kendisine verilmesini veya yapılmasını söylemek, dilemek 3. Görmek istediğini bildirmek 4. Gerek olmak 5. Evlenmek dileğinde bulunmak anlamlarında kayıtlıdır.

iş: iş; hal, durum, vaziyet (2, 4, 6, 66, 81, 76, 80, 97, 120, 197, 205, 232, 234, 236, 248, 249, 260, 268, 273, 289, 290, 291, 317, 327, 331, 388, 404, 408, 418, 439, 464, 508, 511, 516, 531, 539, 591, 689, 710, 720, 722, 723, 728, 737, 835, 843, 844, 849, 855, 874, 881, 923, 969, 985, 1010, 1016, 1023, 1070) anlamında metinde geçen kelime DS'de etene, son; iş, durum, hâl; husus, fiil, davranış, çalışma anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma 2. Bir değer yaratan emek 3. Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev 4. Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü 5. Kamu yararına yapılan işler 6. Herhangi bir yere düzen verici, günlük yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma 7. Geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek 8. Ticari anlaşma, alışveriş 9. Herhangi bir maksatla kurulan düzen 10. Bazı deyimlerde "yarar, çıkar" anlamında kullanılan bir söz 11. Yapılan şey, davranış 12. Nakış, örgü, makrome gibi elde yapılan şey 13. Emek, işçilik, ustalık 14. İşlem 15. Bir kimseye özgü olan görüş, anlayış 16.

Yetenek 17. *mecaz* Sorun, konu, mesele, maslahat 18. *mecaz* Gizli neden veya maksat 19. *fizik* Bir kuvvetin uygulanma noktasını hareket ettirirken harcadığı güç manalarında kullanılarak anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

it-: yapmak (86, 199, 226, 570, 571, 584, 623, 646, 690, 780, 809, 812, 858, 996, 1057) anlamında metinde geçen kelime DS'de dürtmek, itmek anlamındadır. TT'nde etmek olarak 1. Bir işi yapmak 2. "İyi, kötü" zarflarıyla birlikte davranmak 3. Bulmak, erişmek 4. Birini bir şeyden yoksun bırakmak 5. Eşit değer kazanmak 6. Herhangi bir değerde olmak 7. Kötülükte bulunmak 8. Küçük veya büyük abdestini yapmak 9. *eskimiş* Demek, söylemek anlamlarında kullanılmaktadır.

iz: iz (21, 397) temel anlamıyla kullanılan kelime GTS'de 1. Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare 2. Bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti 3. Bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ipucu, emare 4. isim Bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser 5. *matematik* Bir düzlemin başka bir düzlemle veya bir doğru ile kesişmesinden doğan ara kesit anlamlarında kayıtlıdır.

kab: kap (349, 504, 583) anlamıyla metinde geçen kelime TS'de kabuk, kışır anlamında geçerken DS'de (I) orman (II) karton (III) 1. Kemer 2. Oda (IV) 1. Aşık kemiği 2. Aşık kemiğinin üstü, tepesi (V) 1. Yufka 2. Ekmek kabuğu (VI) kabak anlamındadır.

GTS'de 1. İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne 2. Kap kacak 3. Türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. Kapak, cilt anlamlarına gelmektedir.

kaba : kalın, kaba (763) anlamında metinde geçen kelime TS'de büyük, iri, kocaman anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) mağara (II) 1. Dövülmek için harman yerinde koni biçiminde yığılan tahıl 2. Ebegümece (III) kaplıca; (I) toplu ve güçsüz kimse (II) Koyunlara takılan büyük, yuvarlak çan anlamındadır. GTS'de 1. Özensiz, gelişi güzel yapılmış, zevksiz, sakil, ince karşıtı 2. Taneleri iri 3. Terbiyesiz, görgüsü kıt, nezaketsiz (kimse) 4. Hafif olduğu hâlde kalın veya hacimli 5. Kuyruk sokumunun her iki yanındaki şişkin yer 6. *mecaz* Terbiyeye, inceliğe aykırı, çirkin, kötü anlamlarında kayıtlıdır.

kaç-: 1. görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak (95, 212, 252, 254, 255, 267, 273, 274, 275, 276, 392, 396, 403, 428, 463, 524, 693, 709, 747, 807, 846, 865, 1041) 2. Kaçınmak (693, 697, 926) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de koşmak, seğırtmek anlamında kayıtlıdır. DS'de 1. Kurtulmak, yakayı sıyırmak. 2. Firar etmek. 3. Koşmak anlamındadır. GTS'de 1. Hızla koşup bir yere saklanmak 2. Kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek 3. Kendini göstermemek, rastlaşmamaya çalışmak 4. Kaçınmak 5. Gaz, sıvı vb. şeyler sızmak 6. İpi kopmak 7.

Girmek 8. Bir yana doğru kaymak 9. Görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak 10. Hızlı koşmak 11. Yok olmak 12. Benzemek, andırmak 13. Kaçgöçe uymak 14. Kız veya kadın yasalara ve aile isteklerine karşı gelerek evlenmek için evinden ayrılmak 15. Rengi ağarmak, uçmak 16. *spor* Yarışçı diğerlerinden hızla ayrılıp arayı açmak anlamalarında kayıtlıdır. 17. *spor* Futbol ve basketbolda engelleyen adamdan kurtulmak veya pas alabilmek için boş alana koşmak manasında geçen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

kağ-: çalmak, vurmak, itmek (123, 490) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kalkmak, kabarmak. 2. Çalmak, vurmak, itmek, tepmek. 3. Çakmak, saplamak anlamlarında kayıtlıdır. (I) 2. Gaga ile vurmak, gagalamak (II) 1. Sıçrayıp kalkmak 2. Yürümek 3. Sürmek; Yağlı, şekerli vb. yiyecekler bıktırmak, tıkamak; İteklemek kakalamak; Kalkmak, yerinden kalkmak anlamlarındadır. GTS'de 1. İtmek, vurmak 2. Kakma yapmak 3. Vurarak dar bir yere sokmak anlamlarında kayıtlıdır.

kal-: 1. (Şu veya bu hâlini) Koruyup devam ettirmek, (o hâli) sürüp gitmek, devam etmek (42, 98, 142, 152, 226, 313, 328, 338, 355, 820) 2. Oturmak, yaşamak (77, 598, 1040) 3. Var durumda olmak, mevcut bulunmak (68, 70, 151, 211, 421, 436, 512, 559, 600, 604) 4. ... durumuna gelmek, ... durumda olmak (323, 715, 783, 805, 844) 5. Birinden diğerine geçmek, intikal etmek

(40, 69) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de Bağlanmak, kapılmak, değer vermek, itibar göstermek, bakmak anlamlarında kayıtlıdır. DS'de 1. İkamet etmek, oturmak. 2. Konaklamak, yatmak. 3. Bulunmak. 4. Muhafaza olmak, durmak 5. Artmak, fazla bulunmak. 6. Miras intikal etmek. 7. Mahrum olmak. 8. Belli bir duruma mecbur olmak, maruz olmak. 9. Çıkış imkânı bulamamak, kapanıp kalmak 10. Payına düşmek,...e mal olmak 11. (tasviri fiil olarak) // uyuyup kalmak: uyuyuvermek 12. (yardımcı fiil olarak) // meydana kalmak: ortada kalıvermek, eli boş kalmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek 2. Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak 3. Konaklamak, konmak 4. Oturmak, yaşamak 5. Eğleşmek 6. Hayatını sürdürmek, yaşamak 7. Varlığını korumak, sürdürmek 8. Oyalanmak, vakit geçirmek 9. Sınıf geçmemek 10. İşlemez, yürümez duruma gelmek 11. İleriye atılmak, ertelenmek 12. Bir şeyle kaplanmak, bir şeye bulanmak 13. Bir işi belli bir noktada bırakmak, ara vermek 14. Miras olarak geçmek 15. Yapamamak 16. Belli bir gelirle geçinmek zorunda bulunmak 17. Yetinmek 18. Sınırlanmak 19. Herhangi bir durumu sürdürmek 20. yardımcı fiil Olmak, herhangi bir durumda bulunmak 21. yardımcı fiil Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e), -ıp (-ip) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: Bakakalmak manalarına gelerek

yoğun bir şekilde anlam dairesi genişlemiştir.

kaldır- /kaldur-: yukarı doğru hareket ettirmek, yükseltmek (478, 842) anlamlarında metinde geçen kelime GTS'de 1. Bulunduğu yerden almak 2. Yukarı doğru hareket ettirmek 3. Yükseltmek 4. Ürün toplamak, taşımak 5. -i Çekmek, taşımak 6. Bir kuruluşun çalışmasına son vermek, feshetmek, lağvetmek 7. Hastayı hastaneye götürmek 8. Tören yaparak ölüyü gömmek 9. Toplamak 10. Alıp başka yere götürmek 11. Uyandırmak 12. Piyasadan çekmek 13. Elin ulaşamayacağı yere koymak, saklamak 14. Kaçırarak 15. İyi etmek, iyileştirmek 16. Bir şeyden çokça satın almak 17. Tayin etmek, atamak 18. Yok etmek, ortadan silmek 19. *mecaz* Uygun gelmek, yakışmak 20. argo Çalmak, aşırarak anlamlarında geçmektedir.

kamı: Bütün, hep (24, 423, 603, 839, 885, 913, 935, 1011, 1060) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Bütün, hep, her 2. Herkes anlamında kayıtlıdır. GTS'de 1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme 3. *eskimiş* Hep, bütün anlamlarında kayıtlıdır.

kap-: 1. yakalamak (113) 2. almak (801) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de kaplamak, istila etmek anlamında kayıtlıdır. GTS'de 1. Birdenbire yakalayarak, çekerek almak 2. Isırıp parçalamak 3. Koparmak, kıstırmak 4. İştirir işitmez veya görür görmez bellemek ve öğrenmek 5. Yer

ayırarak, yer tutmak 6. Bulaşmış olmak, geçmek anlamlarında kayıtlıdır.

kapı: kapı (3, 109, 120, 306, 490, 568, 581, 596, 633, 639, 753, 763, 932) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) Sokak, dışarı (II) Hükümet, mahkeme anlamındadır. GTS'de 1. Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı 2. Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat 3. Tavla oyununda iki pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o haneyi kullanmasına engel olunan yer 4. Devlet dairesi 5. Osmanlı Devleti'nde resmî görev yeri 6. Sadece bir konuda yoğunlaşmış bilgilerin yer aldığı genel ağ sayfası, portal 7. *mecaz* Gelir, geçim, kısmet sağlayan yer, kaynak veya imkân 8. *mecaz* Gidere yol açan gereksinim 9. *mecaz* Ev gezmesi için gidilen yer anlamlarında kayıtlıdır.

karar-: canı sıkılmak, kederlenmek (794) anlamında metinde geçen kelime DS'de 1. Kin tutmak 2. İnat etmek 3. Surat asmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Rengi karaya dönmek, siyahlaşmak 2. Işık sönmek, kısılmak veya gücü azalmak 3. Ateş sönmeye yüz tutmak 4. *mecaz* Kederlenmek, canı sıkılmak 5. *mecaz* Niteliğini yitirmek anlamlarında kayıtlıdır.

karın: mide (625, 633, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 660, 841) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi 2. Döl yatağı 3. Bazı şeylerde şiş ve

içi boş bölüm 4. Mide 5. *mecaz* İç, gönül, akıl, kafa 6. *mecaz* Ahlaki açıdan kabul edilemeyen şeyleri kabullenme 7. *fizik* Gelen ve yansımış dalgaların girişimiyle oluşan duraklı dalgalarda en büyük genlikte titreşen noktalar anlamlarında kayıtlıdır.

karşı: karşı (253, 261, 307, 327, 519, 553) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi 2. Yol, deniz, ırmak vb.nin öbür kıyısı veya yanı 3. Ön, kat, huzur 4. Bulunan yere göre önde, ileride olan 5. Karşıt, zıt, muhalif 6. Yüzünü bir şeye doğru çevirerek 7. Karşılık olarak, mukabil 8. İçin, hakkında 9. -e doğru anlamlarında kayıtlıdır.

kat-: karıştırmak (759) anlamında metinde geçen kelime TS'de beklemek, sabretmek anlamında kayıtlıdır. DS'de koymak; yanına almak, dahil etmek, katmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak 2. Bir araya getirmek 3. Birlikte göndermek 4. *halk ağzında* Döllenmeyi sağlamak için erkek hayvanı dişinin yanına salmak anlamlarında kayıtlıdır.

katı: Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet (136, 229, 352, 525, 719) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayret 2. Ağır, acı 3. Haşın, şiddetli, sert, kırıcı anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) Çok, pek, fazla (II) Sert

dönemeçli, girintili yol anlamlarındadır. GTS'de 1. Sert, yumuşak karşıtı 2. *mecaz* Hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim 3. *mecaz* 4. *fizik* Sıvıların ve gazların tersine, içinde bulunduğu kabın veya üstünde bulunduğu yerin biçimini almayan, sulp 5. *eskimiş* Çok, aşırı derecede anlamındadır.

kavur-: kavurmak, kurutmak, yakmak (552) anlamında metinde geçen kelime TS'de kızartmak anlamında kayıtlıdır. GTS'de 1. Bir şeyi bir kabın içinde kendisinden başka bir malzeme koymadan pişirmek 2. Rüzgâr, soğuk, sıcak vb. kurutmak, yakmak 3. *mecaz* Çok üzme, yakmak, mahvetmek anlamlarında kayıtlıdır.

kay-: ayrılmak, uzaklaşmak (95) TS'de 1. Geri dönmek, avdet etmek. 2. Ayrılmak, uzaklaşmak. 3. İstif etmek, bir şeyi üst üste yığmak, yakmak anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Sobaya ya da ocağa odun sıralamak, yakmak 2. İstif etmek, yığmak (II) 1. İğfal etmek, ırzına geçmek 2. Deve gebe kalmak, döl tutmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Düz, ıslak, donmuş veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek kolayca yer değiştirmek 2. Kaygan bir yüzey üzerinde birdenbire dengesini yitirmek 3. Durum değiştirmek 4. Anlamı değişmek 5. Kurtulmak 6. Yağışların etkisiyle toprağın alt tabakasının gevşemesi sonucu üst tabaka oynamak 7. *mecaz* Görüş, düşünce veya tutumunu değiştirmek 8. *argo* Cinsel ilişkide bulunmak anlamlarında kayıtlıdır.

Kelimenin TT'nde anlam dairesi genişlemiştir.

ķayır- / ķayur-: kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek (287, 308, 825, 1052) anlamında kullanılan kelime TS'de 1. Mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek. 2. Kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek. 3. Sakınmak, çekinmek. 4. Hazırlamak anlamlarıdır. DS'de 1. korumak, merak etmek; 1. Üzölmek, 2. Kuşkulanmak anlamlarıdır. DS'de 1. Üzölmek 2. Kuşkulanmak; korumak, merak etmek anlamlarıdır. GTS'de 1. Koruyarak başarısını sağlamak, elinden tutmak, himmet etmek 2. Birini, başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak 3. Birine haksız yere kolaylıklar sağlamak, iltimas etmek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

ķazan-: kazanmak (233, 656) temel anlamıyla metinde geçen kelime DS'de 1. Kazanmak, 2. Edinmek, edinmek zorunda kalmak anlamlarıdır. GTS'de 1. Kazanç sağlamak 2. Olumlu, iyi bir sonuç elde etmek 3. Çıkmak, isabet etmek 4. Edinmek, sahip olmak 5. Tutulmak, yakalanmak 6. Kendinden yana çekmek 7. Ele geçirmek, fethetmek, kazanç sağlamak 8. Yenmek, galip gelmek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

ķes-: 1. Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak (710) 2. (Kesici bir âletle) Bulunduğı yerden ayırmak, çıkarmak (160, 366) 3. Öldürmek, katletmek (208, 373) 4. Kesici bir aletle

yaralamak (386, 567, 690) 5. ayırmak, uzaklaştırmak (535) 6. geçişi önlemek (382) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Kati neticeye bağlamak. 2. Bir bedel üzerinde uyuşmak. 3. Ayırmak, uzaklaştırmak, koparmak anlamlarında kayıtlıdır. (I) 1. Birisini yermek, kötölemek 2. Palavra atmak, abartmak; Yayıktta dövölen ayran yağ tutmaya başlamak (II) Bir şeyin özelliğı değışmek (III) Taklit etmek, alaya almak (IV) Birisinin yanağını okşamak (V) Pazarlık etmek, değer biçmek (VI) Çocuğı memeden ayırmak (VII) Süt, ayran bozulmak, ekşimek; 1. Koparmak, ayırmak. 2. Kesim yapmak. 3. Keserek katletmek anlamlarıdır. GTS'de 1. Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak 2. Dibinden ayırmak 3. Düzgün parçalara ayırmak 4. Kesici bir araçla yaralamak 5. Ucunu almak 6. Hayvanın başını gövdesinden ayırmak, boğazlamak 7. Son vermek, gidermek 8. Ara vermek 9. Bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek 10. Akımı durdurmak 11. Belirtmek, kararlaştırmak 12. Verilecek şeyin bir bölümünü alıkoyup vermemek 13. Para basmak 14. Azaltmak, güçleştirmek 15. İskambil kâğıtlarında destenin üzerinden bir bölümünü kaldırıp öte yana koymak 16. Geçişi önlemek 17. Susmak 18. Hasta organı ameliyatla almak 19. Bölme, ayırmak 20. Yazıyı, filmi kısaltmak 21. *argo* Uydurmak, yalan söylemek 22. Rüzgâr, soğuk vb. çok etkili olmak 23.

mecaz Birini yermek, kötölemek 24. *mecaz* Karşı cinsten birisini sürekli olarak süzmek, dikkatli bir biçimde bakmak 25. *mecaz* Vahşice öldürmek 26. Oyuncuyu takım kadrosuna almamak anlamlarına gelen kelimenin TT'nde anlam dairesi oldukça genişlemiştir.

kesek: taş ve toprak parçası (677)

anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Parça, kıta. 2. Saban veya belin çıkardığı iri toprak parçası anlamlarında kayıtlıdır.

DS'de 1. Belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası 2. Geri kalan parça, artık 3. Parça, bölük (I) Kalan, artan (II) Sıkışmış, kuru toprak parçası; kesici taş; mezra anlamlarında kayıtlıdır.

GTS'de 1. Bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça 2. Tezek 3. Çimen yapmak için üzerindeki otuyla birlikte çıkarılmış çayır parçası anlamlarında kayıtlı olan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

kır-: yok etmek (354, 372) anlamında metinde geçen kelime TS'de Öldürmek, yok etmek, imha etmek, tenkil etmek anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) İskambil oyununda koz kırmak (II) Sıvışmak, uzaklaşmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak 2. İri parçalara ayırmak 3. Belirli bir biçimde katlamak 4. Öldürmek, yok olmasına neden olmak 5. Bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek 6. Tavlada karşı oyuncunun pulunu oyun dışında bırakmak 7. Vücut kemiklerinden birini parçalamak 8. Tahılı iri ve kaba öğütmek 9. Hareket

durumundaki canlının veya taşıtın yönünü değiştirmek, çevirmek, döndürmek 10. *mecaz* Dileğini kabul etmeyerek veya beklenmeyen bir davranış karşısında bırakarak gücendirmek, incitmek 11. *mecaz* Yok etmek 12. *mecaz* Gücünü, etkisini azaltmak 13. *argo* Kaçmak, uzaklaşmak 14. Değerinden düşük fiyata almak anlamlarında kayıtlı olan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

kısa: kısa, uzun karşıtı (410, 587, 725) anlamında metinde geçen kelime DS'de kıt, az anlamındadır. GTS'de 1. Boyu, uzunluğu az olan, uzun karşıtı 2. Az süren, uzun olmayan 3. Ayrıntısı çok olmayan 4. Kısa olan şey 5. Kısaca, kısaltarak anlamlarında kayıtlıdır.

kızıl: kızıl, parlak kırmızı renk (425, 778) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Altın (para) 2. Bakır anlamında kayıtlıdır. DS'de (I) Altın (II) Kızıl renkli küçük küp (III) Akciğer (IV) 1. Geçimsiz, idaresiz 3. Genç, toy, bilgisiz 4. Tembel, iş görmez (V) Kasıkta çıkan bir çeşit çıban anlamlarındadır. GTS'de 1. Parlak kırmızı renk 2. Bu renkte olan 3. *mecaz* Aşırı derecede olan 4. *mecaz* Komünist 5. Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık 6. *halk ağzında* Altın anlamlarında kayıtlı olan kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

kızılığ: kıtlık (131) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kıtlık, pahalılık 2.

Kurak giden yıl anlamında kayıtlıdır. DS'de (I) kıtlık (II) Üvey kız, manevi kız anlamlarındadır. GTS'de 1. Cinsel ilişkide bulunmamış bayanın durumu, erdenlik, bakirlik, bekâret, bikir 2. Bir kadının evlenmeden önceki yaşantısıyla ilgili, o döneme özgü 3. *halk ağzında* Üvey kız anlamlarında kayıtlıdır.

kişi: İnsan, adam, kimse (17, 20, 37, 39, 41, 65, 75, 81, 83, 102, 112, 113, 154, 161, 164, 177, 179..) anlamında metnin birçok yerinde geçen kelime TS'de 1. İnsan, adam, kimse 2. Erkek 3. Sahip anlamlarında kayıtlıdır. DS'de 1. Evin erkeği, koca, eş 2. Yabancı erkek (II) Düğünden sonra yapılan yemek çağrısı; Koca; bey, efendi anlamlarındadır. GTS'de 1. Kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs, zat, nefer 2. Çekimli fiillerde ve zamirlerde konuşan, dinleyen, sözü edilen varlık, şahıs 3. Oyun, roman, hikâye vb.nde yer alan kimse 4. *halk ağzında* Eş, koca 5. *eskimiş* Erkek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

koca: 1. büyük (967), 2. yaşlı (136, 776, 950, 958, 975, 1071) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de ihtiyar anlamında kayıtlıdır. DS'de Tandır kürsüsü altına konan çamurdan yapılmış mangal; koca, eş, zevc; büyük, koca anlamlarındadır. GTS'de 1. Büyük, geniş 2. Kocaman, iri 3. Yaşlı, ihtiyar, pir 4. Yüksek 5. *mecaz* Büyük, ulu anlamlarında kayıtlıdır.

kol: insan vücudunda bölüm (474) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1.

Taraf, yan, cihet 2. El 3. Devriye gezen asker, bekçi anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Susuz dere 2. Koyak, vadi (II) Kiler (III) İmza (IV) Kök, köken (V) 1. Orman 2. Yapılarda kullanılan on onbeş santimetre çapında dörtköşe biçilmiş ağaç (VI) Avcılıkta gözetleme deliğinin çevresine ve bu deliğe giden yolun iki yanına konan çalı çırpı (VII) Boynuzlu olması gerektiği halde, boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu olan hayvan anlamlarındadır. GTS'de 1. İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm 2. Giyside vücudun bu bölümünü saran parça 3. Makinelerde tutup çevirmeye, çekmeye yarayan ağaç veya metal parça 4. Koyun, dana, kuzu vb.nde ön ayağın üst bölümü 5. Ağaçlarda gövdeden ayrılan kalın dal 6. Bazı çalgıların elle tutulan sap bölümü 7. Koltuk, divan vb.nin yan tarafında bulunan dayanmaya yarayan parça 8. Bir şeyin ayrıldığı bölümlerden her biri, dal (I), kısım, şube, branş 9. Karakol 10. İş takımı, ekip, grup 11. *askerlik* Kanat 12. Dizi, düzen 13. *denizcilik* Bir halat oluşturan bükülmüş lif demetlerinden her biri anlamlarında kayıtlıdır.

kon-: kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek (959, 1002) anlamında metinde geçen kelime TS'de Yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak anlamında geçmektedir. DS'de Kısa bir süre için bir yere yerleşmek; bilye oyununda yere para vb. koymak anlamlarındadır. GTS'de 1. Kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek

2. Yolculukta geceyi geçirmek için bir yerde kalmak, konuk olmak 3. Kısa bir süre için bir yere yerleşmek, bir yeri yurt edinmek 4. *mecaz* Bir şeyi emeksiz edinmek anlamlarında kayıtlıdır.

ƙondur-: kondurmak, konma işini yaptırmak (311) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) Bir sözü tam yerinde ve sırasında söylemek, taşı gediğine koymak (II) İşlemede, işlenen renkleri birbiriyle uygun olarak yerli yerinde kullanmak, bağdaştırmak (III) konuk etmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Konma işini yaptırmak 2. Gelişigüzel takmak, iliştiirmek 3. Birden yapıvermek veya söyleyivermek 4. *mecaz* Yakıştırmak, haksız yere birtakım eksiklikler isnat etmek, üzerine yormak anlamlarında kayıtlıdır.

ƙop-: kopmak, meydana çıkmak, zuhur etmek, çıkmak (246, 797) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Ayağa kalkmak, haşrolmak. 2. Meydana çıkmak, zuhur etmek, neşet etmek, çıkmak. 3. Harekete geçmek, fırlamak, kalkmak anlamlarında geçmektedir. DS’de 1. Koşmak, hızlı gitmek 2. Kalkmak, ayrılmak, çıkmak, gitmek; davranmak, atılmak anlamlarındadır. GTS’de 1. Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak 2. Yerinden ayrılmak 3. Gövdeden ayrılmak 4. *mecaz* Gürültülü veya tehlikeli olaylar, birdenbire başlamak veya ortaya çıkmak 5. *mecaz* Bütün ilişkileri kesilip büsbütün ayrılmak veya uzaklaşmak 6. *mecaz* Kurtulmak 7. *mecaz* Çok ağrımak 8. *halk*

ağzında Koşmak, hızla gitmek anlamlarına gelerek kullanım alanını genişletmiştir.

ƙopar-: 1. koparmak, ortaya çıkarmak (176, 801) 2. Söküp çıkarmak (86, 202, 369, 602) anlamlarında kullanılan kelime TS’de 1. Ayırmak, gidermek. 2. Kaldırmak, harekete geçirmek. 3. Baġsetmek, haşretmek. 4. Meydana getirmek, peyda etmek, ihdas etmek, ortaya çıkarmak. 5. Söküp çıkarmak. 6. (Ses hakkında) Yükseltmek anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak 2. Daldan, ağaçtan alıp toplamak 3. Birden ve güçlü bir biçimde başlamak veya başlatmak 4. Zor kullanarak almak 5. *mecaz* Güçlölkle elde etmek 6. Birlikte koşan yarışçıyı üstün bir çaba ile hızlanıp geçmek anlamlarında kullanılarak anlam dairesi genişlemiştir.

ƙorġu / ƙorġu: korku, ir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü (99, 535, 786, 987, 1049, 1050) anlamlarında metinde geçen kelime GTS’de 1. Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü 2. Kötölük gelme ihtimali, tehlike, muhatara 3. Gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kuruması, solunum ve kalp atışı hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu anlamlarında kayıtlıdır.

ƙorġ-: korkmak, korku duymak (102, 275, 499, 535, 1049) anlamlarında metinde geçen kelime DS’de Ürünler sararmaya yüz

tutmak, korkmak anlamındadır. GTS'de 1. Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak

2. Kaygı duymak, endişe etmek 3.

Çekinmek, sakınmak, saygı duymak 4.

Yapamamak, cesaret edememek

anlamlarında kayıtlıdır. Kelime zamanla anlam dairesini genişletmiştir.

kov-: Takip etmek, izlemek, kovalamak;

koşturmak (180, 210, 258, 306, 316, 491, 581, 894) manasında kullanılan kelime

TS'de 1. Takibetmek, izlemek, kovalamak.

2. Koşturmak anlamlarındadır. DS'de

Yürütmek, koşturmak, sürmek; atmak, kapı dışarı etmek anlamlarındadır. GTS'de 1.

Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini

söylemek, savmak, defetmek 2. Bir yerden

sürüp çıkarmak, kovalamak 3. İşine son

vermek, görevinden atmak, uzaklaştırmak

4. Varlığına son vermek, ortadan kaldırmak

5. *mecaz* Gözetmek anlamlarında kayıtlıdır.

kök: 1. kök, sap (85, 369, 528, 601, 602) 2.

kaynak, köken (86) anlamlarında metinde

geçen kelime DS'de (I) 1. Şişman, gürbüz,

tavlı 2. Büyük, kalın, güçlü (II) Dar ve

derin dere (III) 1. Pancar 2. Salep kökü;

düğün davetiyesi (köy düğünlerinde şeker,

badem, ceviz gibi sembolik şeylerle yapılan

davet) anlamlarındadır. GTS'de 1. Bitkileri

toprağa bağlayan, topraktaki besi

maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz

bölüm 2. Kök sap, kök 3. Bazı şeylerde dip

bölüm 4. Sapıyla çıkarılan bitkilerde tane 5.

mecaz Dip, temel, esas 6. *mecaz* Kaynak,

köken 7. *mecaz* Bir kimseyi bir yere

bağlayan manevi temel güçlerin bütünü 8.

Kelimenin her türlü ek çıkarıldıktan sonra kalan anlamlı bölümü: Yaptırmak

kelimesinde kök, yap- bölümüdür 9. Olağan

şartlarda çevresinden yalıtılmayan ancak

birçok tepkimeyi nitelik değiştirmeden

kalabilen atom kümesi 10. Denkleimde

bilinmeyenine yerine konulduğunda uygun

düşen gerçek veya birleşik değer

anlamlarında kayıtlı olan kelime anlam

dairesini genişletmiştir.

kulak / kulak: işitme organı, kulak (118,

174, 413, 724, 909, 1014) anlamında

metinde geçen kelime DS'de (I) Sabanın

toprağa giren kısmının iki tarafında bulunan

ve toprağı yanlara dökmeye yarayan parça

(II) Sarmısaklı yoğurt dökülerek yenilen bir

hamur yemeği, mantı. (III) 1. Yağmur ve

sel sularının toplandığı çukur, su yatakları

2. Küçük dereler 3. Arkların ya da göl ve

dereden tarlaya alınan suyun ağzı 4. Küçük

vadi 5. İki yol arasında kalan toprak parçası

6. Akarsuların karaya giren ve durgunlaşan

yerleri 7. Göllerin karaya giren sivri

kısımları 8. Tarlanın köşesi, dar yeri (IV)

Gücü sırtını koymaya yarayan dokuma

aygıtının yan direkleri (V) Köprünün iki

yanındaki duvarlar (VI) Makbuz (VII) 1.

Oku boyunduruğa bağlayan kayış 2. Kağrı

arabalarında iki oku boyunduruğa yakın

yerde birbirine tutturan sivri ağaç parçaları

(VIII) Telli müzik araçlarında akort vidası,

burgu (IX) Koyun ve keçilerin butlarındaki

açı biçiminde sinir (X) kenar

anlamlarındadır. GTS'de 1. Başın her iki

yanında bulunan işitme organı 2. Bu

organın, sesleri toplayıp içeriye almaya yarayan dış bölümü 3. Balıklarda başın iki yanında bulunan ve ağızdan alıp solungaçlardan geçirdiği suyu dışarıya vermeye yarayan yarıklardan her biri 4. Saban kulağı 5. Duvar, baca, şömine vb. yerlerde kulağa benzer çıkıntı 6. Telli çalgılarda tel germeye yarayan burğu 7. Akarsuların ve özellikle göllerin karaya giren ve durgunlaşan yerleri 8. *mecaz* Seslerin uygunluğunu seçebilme ve değerlendirebilme yeteneği anlamlarında kayıtlıdır.

kılavuz: kılavuz, rehber (21, 727) anlamında metinde ve TS'de geçen kelime DS'de yol gösteren, kılavuz anlamındadır. GTS'de 1. Yol gösteren, tarihî ve turistik yerleri gezerken bilgi aktaran kimse, rehber 2. Herhangi bir alanda ve konuda bilgi veren, yol yöntem gösteren kitap vb. 3. Evlenecek olan erkek veya kadına eş bulan kimse 4. *mecaz* Ruhsal ve zihinsel bakımdan yol gösteren, ışık tutan kimse 5. *denizcilik* Kılavuz gemisi 6. *denizcilik* Kılavuz kaptan 7. *sinema* Makaradaki filmlerin başında ve sonunda yer alan, filmin alıcı, yıkama aracı, basım aracı, gösterici vb. araçlara takılıp çıkarılmasında kolaylık sağlayan, asıl film için pay bırakan çeşitli renklerde film parçası 8. *teknik* Somun veya boru içine yiv açmakta kullanılan araç 9. *teknik* Dar ve uzun bir yerden tel, kablo gibi bükülebilen bir şey geçirilirken bunların ucuna bağlandığı sert nesne manalarına gelen kelime somut, soyut

ve terim olarak anlam dairesini genişletmiştir.

kulluk/ kulluk: Kula gerek olan hizmet, ibadet (231, 533, 811) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Hizmet, hizmetçilik 2. Kula gerek olan hizmet, ibadet anlamlarındadır. DS'de (I) karakol (II) Evlenecek erkeğin gelin ve akrabalarına verdiği hediye; yardım (V) memurluk anlamlarındadır. GTS'de 1. Kul olma durumu, kölelik, ubudiyet 2. Kulun yaptığı iş 3. Karakol anlamlarında kayıtlıdır.

kum: kum (139, 997) anlamında metinde geçmektedir. GTS'de 1. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler 2. Armut, ayva vb. meyvelerin etli bölümlerindeki sert tanecikler 3. Vücuttaki bezlerin, özellikle böbreğin ürettiği ince ve katı tanecikler anlamında kayıtlıdır.

kur-: tertip etmek, düzenlemek, kurmak (108, 244, 608) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Tertip etmek, hazırlamak. 2. Tasavvur etmek, tasarlamak anlamındadır. DS'de Atmak, salmak (balık oltası için), inşa etmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek, monte etmek 2. Hazırlamak 3. Yaylı, zembekli şeylerde yayı veya zembereği germek 4. Gereken şartları hazırlayıp kendi kendine olmaya bırakmak 5. Etkisi ve önemi geniş şeyler meydana getirmek, tesis

etmek 6. Yapmak, inşa etmek 7. Yapmak, oluşturmak 8. Ortaklık sağlamak 9. Belli bir işte beraber çalışacak kimseleri belirlemek 10. Bir araya getirmek, toplamak 11.

Düşünmek 12. Aklına koymak 13. Zihinde büyütmek 14. Sağlamak, oluşturmak 15.

mecaz Bir kimseyi dedikodu veya telkinlerle başkasına karşı öfkelenlendirmek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

ķuri-: kurumak (1002) anlamında metinde geçen kelime DS'de kuruyakalmak biçiminde donakalmak, şaşmak anlamındadır. GTS'de 1. Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek 2. Bitki, suyu çekilip cansız duruma gelmek 3. Akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak 4. Bazı nesnelere yumuşaklığını yitirmek, sertleşmek 5.

mecaz Cılızlaşmak, sıksalaşmak, zayıflamak 6. **mecaz** Çok susamak anlamlarında kayıtlıdır.

ķuru: 1. Yaş, nemli karşıtı (421, 903) 2. boş, faydasız, abes, bihude, nafiye, değersiz (341, 349, 583, 823, 903) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kara, toprak, yer 2. Boş, faydasız, abes, bihude, nafiye, değersiz 3. Boş, eli boş, mahrum 4. Yalnız, sade anlamında kayıtlıdır. DS'de (III) 1. Kuru toprak 2. kuru gübre anlamlarındadır. GTS'de 1. Suyu, nemi olmayan, yaş ve nemli karşıtı 2. Yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan 3. Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı 4. Canlılığını yitirmiş (bitki) 5. Salgısı olmayan 6. Döşenmemiş,

çıplak 7. Katıksız, yanında başka şey olmayan (yiyecek) 8. **mecaz** Etkisi ve sonucu olmayan 9. **mecaz** Zayıf, çelimsiz, arık, sıksa, kaknem 10. **mecaz** Heyecanı, tadı olmayan, tekdüze 11. **mecaz** Akıcı olmayan, duygudan yoksun 12. Kuru fasulye manalarına gelen kelime anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

ķuşluğ: günün sabahla öğle arasındaki bölümü (317) anlamında metinde geçen kelime DS'de Sabahla öğle arası, güneşin doğuşundan bir saat sonraki vakit anlamlarındadır. GTS'de 1. Günün sabahla öğle arasındaki bölümü, kuşluk vakti 2. Kuşlara yem verilen zaman 3. Büyük kuş kafesi anlamlarında kayıtlıdır.

nesne: şey, nesne (47, 56, 86, 631, 743) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Şey 2. Bir şey, hiçbir şey anlamındadır. GTS'de 1. Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, şey, obje 2. *dil bilgisi* Geçişli fiili bütünleyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümleç 3. *felsefe* Öznenin dışında kalan her konu, obje anlamında kayıtlıdır. Terim olarak anlam dairesini genişletmiştir.

oğlan: erkek çocuk (64, 307, 660, 729, 791, 794, 797, 802, 804, 805, 808, 893, 965) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. (Erkek olsun, kız olsun) Evlat 2. Erkek çocuk, yavru anlamında metinde geçen kelime DS'de 1. Erkek çocuk, 2. Delikanlı oğlan anlamındadır. GTS'de 1. Erkek çocuk 2. Yetişkin erkek 3. Bacak 4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden

sapık erkek anlamlarında kayıtlıdır. TS’de (Erkek olsun, kız olsun) evlat anlamının TT’de olmayışı kelimenin anlam daralması yaşadığını da gösterir.

oğul: erkek evlat (71, 196, 301, 611,780, 782, 784, 793, 796, 813, 891) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Erkek evlat 2. Yavru anlamındadır. DS’de (I) Arıların baharda çıkardığı yavrular (II) Tahılın art arda, yavaş yavaş çıkardığı başak anlamlarındadır. GTS’de 1. Erkek evlat, mahdum 2. Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz 3. Bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu 4. Yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü anlamında kayıtlıdır.

ok: ok (420, 427, 527, 558, 562, 573, 630) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) 1. oklava 2. Cirit, değnek 3. Üzüm çardağına konulan uzun sırık 4. Tavanın orta direği 5. Kârgir yapılarda iki duvarın arasına çapraz konulan kalın direkler 6. Araba, kağnı yapmakta kullanılan, uzun, düz çam 7. Kağnıda mazı üzerine boydan boya uzatılan yan ağaçları (II) kemeçe yayı (III) Kalem gibi olan bitki gövdesi (IV) 1. Bir tarım aracı, tırmık 2. Sürgü ya da tırmığı boyunduruğa bağlayan ağaç, zincir ya da demir parçası (V) tava (VI) 1. Dil gibi ensiz ve uzun tarla parçası 2. Tarlaları ayıran çizgi (VII) Miras kalan mallar pay edilirken yapılan ad çekme anlamlarındadır. GTS’de 1. Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa

tahta çubuk 2. Yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzer işaret 3. At arabası, kağnı vb. araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç 4. *matematik* Bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası anlamında kayıtlıdır.

okı-: 1. okumak (25, 45, 48) 2. sesli olarak söylemek (468) 3. çağırarak, davet etmek (581) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Çağırarak, davet etmek. 2. Söylemek, demek. 3. Anmak, yâd etmek. 4. Okumak anlamlarındadır. DS’de düğün, mevlit vb. yerlere çağırarak, davet etmek; beğenmek, saygı göstermek anlamlarındadır. GTS’de 1. Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek veya seslendirmek 2. Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek 3. Bir konuyu öğrenmek için okulda, bir öğretmenin yanında veya yazılı şeyler üzerinde çalışmak, öğrenim görmek 4. Sesli olarak söylemek 5. Bir şeyin anlamını çözmek 6. Hastalığı iyi edeceğini ileri sürerek okuyup üfleme, üfürükçülük etmek 7. *mecaz* Bazı belirtilerle bir anlamı, gizli bir duyguyu anlamak, kavramak 8. *mecaz* Değerlendirmek 9. *argo* Sövmek, küfretmek 10. *halk ağzında* Bir yere çağırarak, davet etmek, okuntu göndermek anlamlarında kayıtlıdır.

ortak: ortak (833) anlamında metinde geçen kelime DS’de 1. Arkadaş 2. Kardeş 3. Ortakçı, Tarlayı, ürünü tarla sahibiyle yarı yarıya pay etmek üzere ekip biçen çiftçi

anlamlarındadır. GTS'de 1. Birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri, şerik, hissedar, partner 2. Birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgülü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek 3. Kuma anlamlarındadır.

ot: ot (365, 616, 903, 970) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. İlaç 2. Kokulu tohumlar, baharat anlamıdır. DS'de (I) 1. Göz hastalığını iyileştirmek için kullanılan ev ilacı 2. Enfiye (II) barut; (I) Kılları yok etmekte kullanılan sıçanotu ve kireç karışımı (II) Ezilerek meşe külü ile karıştırılmış tütün anlamlarındadır. GTS'de 1. bilimi Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler 2. Bu bitkilerle yapılmış veya bu bitkilerle doldurulmuş 3. *eskimiş* Zehir 4. *eskimiş* İlaç 5. *argo* Esrar anlamlarında kayıtlıdır.

otur-: oturmak (43, 531, 711, 720, 745, 823, 986, 1011) anlamında metinde geçen kelime TS'de Sakinleşmek, sükûnet bulmak anlamındadır. GTS'de 1. Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek 2. Bu biçimde yerleştiği yerde kalmak 3. Uygun gelmek, ölçüleri tam olmak 4. Bir yerde sürekli olarak kalmak, ikamet etmek 5. Hiçbir iş yapmadan boş vakit geçirmek, boş durmak 6. Toprak veya yapı çökmek, aşağı inmek 7. Biriyle beraber yaşamak 8. Bir işi yapmaktaki olmak, bir işe başlamak üzere

olmak 9. Yer almak, geçmek 10.

Benimsenmek, yerleşmek, kökleşmek 11.

Belli bir yörüngede dönmeye başlamak 12.

Sıvı tortuları dibe çökmek, dipte toplanmak

13. Herhangi bir durumda belli bir süre

kalmak manalarında kayıtlı olan kelime

anlam dairesini genişletmiştir.

oyna-: vakit geçirme, eğlenme, oyalanma

vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak (464)

anlamında kullanılan kelime TS'de 1.

Harcamak 2. Güreşmek anlamındadır.

DS'de (I) Evlilik dışı cinsel ilişki kurmak

(II) Toprak yarılmak, kaymak; 1.

Sergilemek, (hileli) hareket etmek. 2.

Oynamak anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de

1. Vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb.

amaçlarla bir şeyle uğraşmak 2.

Kımıldamak, hareket etmek 3. Bir şeyi

sürekli evirip çevirmek veya sürekli olarak

ona dokunmak 4. Bir film, oyun vb.nde rol

almak 5. Film gösterilmek 6. Tiyatro eseri

sahneye konmak 7. Eşyanın herhangi bir

parçası kımıldamak, hareket etmek 8.

Sarsılmak, yeri değişmek 9. Sporla ilgili

çalışmalara katılmak 10. Müziğin

gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak 11.

Büyük bir ustalık, beceri ve kolaylıkla bir

işi yapmak 12. Değişiklik göstermek 13.

Tehlikeye düşürmek 14. Oyalanmak, gereği

gibi yapmamak, boşuna vakit geçirmek 15.

mecaz Rastgele yön vermek, aldatmak 16.

mecaz Herhangi birine karşı önemsemeyici

davranışlarda bulunmak 17. *mecaz* Tedirgin

etmek, rahatsız edici davranışta bulunmak

18. *mecaz* Değiştirmek, bozmak, tahrif

etmek anlamlarındadır.

oyun: oyun (167, 278) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Oyun 2. Hile, düzen anlamındadır. DS'de (I) Zaman, vakit (II) Ozan (III) yoğurt; hile anlamlarındadır. GTS'de 1. Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence 2. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi 3. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü 4. Seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes 5. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma 6. Şaşkınlık uyandırıcı hüner 7. Kumar 8. Güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket 9. Teniste, tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç 10. *mecaz* Hile, düzen, desise, entrika manalarıyla anlam dairesini genişletmiştir.

öğrenmek: bilgi edinmek (470) anlamında metinde geçen kelime TS'de alışmak, ülfet etmek, ünsiyet peyda etmek anlamındadır. DS'de Bir şeye alışmak, bir şeyi alışkanlık durumuna getirmek anlamındadır. GTS'de 1. Bilgi edinmek 2. Bellemek 3. Beceri kazanmak 4. Haber almak anlamlarında kayıtlıdır.

öñ: Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı (79, 375, 398, 556, 803, 929, 1058) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Önce, mukaddem, evvel 2. İleri, üstün, makbul anlamlarındadır. DS'de ilk, ilk gün

anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı 2. Bir şeyin esas tutulan yüzünün baktığı yer, karşı 3. Bir kimsenin ilerisi 4. Yakın gelecek zaman 5. Giyeceklerin genellikle göğsü örten bölümü 6. Önce olan, ilk 7. Civar, yöre 8. Benzerler arasında bakılan veya gidilen yönde olan anlamında kayıtlıdır.

ört-: gizlemek, saklamak (7) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Gizlemek 2. (Nimeti) İnkâr etmek, küfran anlamındadır. DS'de Kalkmak, havalanmak anlamındadır. GTS'de 1. Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak 2. Kapamak 3. Kaplamak 4. *mecaz* Kötü bir durumu belli etmemek, gizlemek, saklamak anlamlarında kayıtlıdır.

öt-1: Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak (553) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Teke melemek 2. Yüksekten atmak anlamındadır. DS'de (I) ekmek (II) 1. Erinleşmek, evlenme isteği göstermek 2. Hayvan cinsel istek duymak (III) 1. Konuşmak, sözünü etmek 2. Alaycı bir dille konuşmak 3. Kavga aramak, horozlanmak (IV) Öğütmek (V) ölmek (VI) oyunda kazanarak karşısındakinin elinde olanı almak (VIII) Yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler ekşimek anlamlarındadır. GTS'de 1. Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak 2. Herhangi bir nesne, sürekli ses çıkarmak 3. Üfleli çalgıların sesi çıkmak 4. *argo* Anlamsız, boş konuşmak 5. *argo* (Sarhoş) kusmak 6. *argo* Gizli bir şeyi söylemek anlamlarında kayıtlıdır.

öte: uzak, ayrı (1017) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Sonra, ondan sonra, sonunda 2. Öbür taraf, ileri 3. Fazla, başka, aşırı, ziyade 4. Uzak, ayrı EATS'de 1. Fazla, aşırı, ziyade 2. Öbür taraf 3. İleri, uzak anlamlarındadır. GTS'de 1. Konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey, mavera, beri karşıtı 2. Bir şeyin arkadan gelen bölümü 3. Bulunulan yere göre karşı yanda olan 4. Daha fazla, çok 5. Dış anlamlarında kayıtlıdır.

öz 1: kendi (61, 63, 81, 86, 134, 135, 446, 452, 492, 494, 614, 723, 898, 981) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Nefis, zat, kendisi, benlik 2. İç, bir şeyin içi, lübbü, hülasa anlamındadır. DS'de (III) Lamba, fener vb. şeylerin fitili (IV) Güç, dayanıklılık (V) Tahıl (VI) Sakızın kıvama gelmesi için konulan gıcır (VII) 1. Reçineli çam ağacı, çıralı kereste 2. Yapılarda kullanılan kalın ağaç, tomruk, direk 3. Üzüm çardağına konulan uzun sıruk 4. İlkel tahterevallinin dikey duran ağacı (VIII) özet anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, varoluş karşıtı 2. "Kendine, kendi kendini" anlamlarında birleşik kelimeler türeten bir söz 3. Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre 4. Çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça 5. Kendi, zat 6. *mecaz* Bir şeyin temel ögesi, künh, zübde 7. Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif,

gevrek ve çoğu yumuşak bölüm manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir. **pas:** kirlilik (571) anlamında metinde geçen kelime TS'de küf anlamındadır. GTS'de 1. Su içinde ve nemli havada metallerin, özellikle demirin yüzeyinde oksitlenme sonucunda oluşan madde 2. Bazı asalak mantarların çeşitli bitkilerde oluşturduğu portakal sarısı veya kahverengi lekeler 3. Bu lekelerden ileri gelen bitki hastalığı 4. Demir veya demir alaşımlarının aşınması sonunda ortaya çıkan ve esas itibarıyla demir oksit ve hidroksitten meydana gelen aşınma türü 5. *tip* Bar anlamlarında kayıtlıdır.

sağ: sağlam, esen (140) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Sağlam, sıhhatte 2. Temiz, saf, halis 3. Doğru, gerçek, sahil anlamlarındadır. DS'de (I) Düz ve yüksekçe yer parçası, seki (II) Atıldığında aşkın çukur yanı alta, düz yanı üste gelmesi için tutma biçimi anlamlarındadır. GTS'de 1. Sağlam, esen 2. Yaşamakta olan 3. Katkısız anlamlarında kayıtlıdır.

sağla-: Bir işin olması için gerekli durumu, şartları hazırlamak, temin etmek (531) anlamında metinde geçen kelime TS'de Sağlamlaştırmak, sağlama bağlamak anlamında kayıtlıdır. DS'de (I) kaçmak (II) Birinin yiyecek ya da içecek parasını ödemek, ısmarlamak (III) Makara ya da yumaktaki iplik ve iplerin bir ucundan tutarak bunların bir bölümünü ya da hepsini boşaltmak, çözmek (IV) Bitirmek, sona erdirmek, başarılı olmak; (I) Duraklamak,

dinmek (II) Yumak, makara vb. çözülmek, boşanmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir işin olması için gerekli durumu, şartları hazırlamak, temin etmek 2. Elde etmek, sahip olmak 3. Bir işlemin doğruluğunu ortaya koymak anlamlarında kayıtlıdır.

sağla-: korumak, esirgemek (84, 492) anlamında metinde geçen kelime TS'de Muhafaza etmek, sakınmak, himaye etmek, korumak, esirgemek anlamındadır. DS'de beklemek, saklamak anlamındadır. GTS'de 1. Elinde bulundurmak, tutmak 2.

Kaybolmaması, görünmemesi için gizli bir yere koymak 3. Görünmesine engel olmak, ortalıkta bulundurmamak 4. Bozulmadan doğal durumları ile durmasını sağlamak, korumak, muhafaza etmek 5. Gizli tutmak, duyurmamak 6. Birine vermek için ayırmak 7. *mecaz* Korumak, esirgemek anlamlarında kayıtlıdır.

şal-: 1. koymak, atmak (590) 2. Sallamak (473) 3. Güç bir duruma düşürmek (789) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Göndermek, sevk etmek. 2. Bırakmak, salıvermek, terketmek, başıboş bırakmak. 3. Atmak, havale etmek. 4. Talik etmek, tehir etmek. 5. Yaymak, sermek, saçmak. 6. Vergi tarh etmek. 7. Sallamak. 8. Koymak, bırakmak, atmak, ilka etmek. 9. Defetmek, sürmek, uzaklaştırmak, terk etmek. 10. Kaldırmak, refetmek. 11. Uzatmak. 12. Atılmak, saldırmak, hücum etmek anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) Uğurlamak, yollamak (II) Hayvan yavrusunu düşürmek (III) Köpek havlamak;

(I) 1. Uğurlamak, göndermek 2. Ulaştırmak (II) köpek saldırmak anlamlarındadır.

GTS'de 1. Bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek 2. Yollamak, göndermek 3. Koymak, katmak 4. Sürmek 5. Uğratmak 6. Vergi yüklemek 7. Üzerine yürütmek 8. Saldırmak 9. Sarkıtmak 10. Gemi demir üzerinde dört yana dönmek 11. *mecaz* Bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek anlamlarında kayıtlıdır.

şan-: 1. Zannetmek (63, 184, 225, 494, 495, 587, 866, 921) 2. Düşünmek (146) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. İstemek, dilemek 2. Düşünmek, tasavvur, teemmül ve mülahaza etmek 3. Şüphelenmek, tereddüt etmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek 2. Gibi gelmek, farz etmek 3. Bir şey veya kimsenin ... olduğunu düşünmek anlamlarında kayıtlıdır.

şar-: sarılmak, kucaklamak (448) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Sarmak, dolamak 2. Bitkiye sarılarak tırmanmak anlamlarındadır. DS'de (I) Köpek havlamak, saldırmak (II) Değnekle, sopayla dövmek (III) Değirmen arklarındaki suyu tahtalarla öbür yana geçirmek (IV) yüklemek (V) tırmanmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak, çevrelemek 2. Kuşatmak,

çevirmek, ihata etmek 3. Dolayında yer almak 4. Yayılıp etkisi altına almak, kaplamak 5. Örtmek 6. Kucaklamak 7. Yumak yapmak 8. Şerit, ip vb. şeyler dolaşmak 9. Kâğıt veya bir bitki yaprağıyla dürmek 10. Sarılıp tırmanmak 11. Bir şeyi başka bir şeyin içine koyup onunla kaplamak 12. Taşıtı tırmanmak, yükseğe doğru çıkmak 13. Saldırmak, hücum etmek 14. Bir görev veya işin yerine getirilmesini başkasına yüklemek 15. *mecaz* Sözle saldırmak, tedirgin etmek 16. *mecaz* Hoşuna gitmek, zevkini okşamak anlamlarında kayıtlıdır.

şarp: çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert (384) anlamında metinde geçen kelime TS'de Çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert, keskin, güç yetmez anlamlarındadır. GTS'de 1. Dik, çıkması ve geçilmesi güç (yer), yalman 2. *mecaz* Güç, zor anlamlarında kayıtlıdır.

şaru: sarı (963) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi 2. Bu renkte olan 3. Soluk, solgun anlamlarında kayıtlıdır.

şat-: 1. Satmak (759) 2. İhanet etmek (627) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Söylemek, nakletmek, dinletmek 2. Baştan savmak anlamlarındadır. EATS'de 1. Satmak 2. Başından savmak 3. Gibi görünmek, taslamak anlamındadır. DS'de kız evlendirmek anlamındadır. GTS'de 1. Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek 2. *mecaz* Kendinde olmayan bir

şeyi var gibi göstermek, taslamak 3. *mecaz* Bir kimse, kendini veya başkasını olduğundan daha önemli, yetkili ve değerli göstermek 4. *mecaz* Bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek 5. *argo* Bir yolunu bularak birinden ayrılmak anlamlarında kayıtlıdır.

şav-: Geçıştirmek, defetmek, bastırmak, atlatmak, uzaklaştırmak, gidermek, bertaraf etmek (6, 317, 400, 433) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1.

Geçıştirmek, defetmek, bastırmak, atlatmak, uzaklaştırmak, gidermek, bertaraf etmek 2. (Durgun suya) yol vermek anlamındadır. DS'de (I) Salmak, göndermek (II) Değirmeni durdurmak (III) Meyveler bitmek, tükenmek; (I) sağmak (II) 1. Meyvenin zamanı geçmek 2. Sona ermek, bitmek (III) Akar suyun yönünü değıştirmek (IV)1. Yara kapanmak 2. Ağrı dinmek anlamlarındadır. GTS'de 1.

İstenmeyen birini yanından uzaklaştırmak 2. Sıkıcı bir durumu geçirmek, atlatmak, savuşturmak, defetmek 3. Geçirmek 4. *eskimiş* Vakti geçmek 5. İşleyip geçmek, etki etmek anlamlarında kayıtlıdır.

şavur-: Havaya atıp dağıtmak, saçmak (552) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Havaya atıp dağıtmak, saçmak 2. Rüzgâr, şiddetle eserek bir yeri, bir şeyi altüst etmek, havaya kaldırmak, dağıtmak 3. Kaldırıp atmak, fırlatmak 4. Şiddetle döndürerek sallamak, kaldırarak vurmak 5. Bir sıvının havalanmasını veya kaynayan sıvının taşmasını önlemek, soğutmak

amacıyla alıp yine kendi kabına dökmek 6. Sallamak, uçurmak, dalgalandırmak 7. Yalan, küfür vb. söylemek 8. *mecaz* Boşuna ve çok miktarda harcamak, israf etmek anlamlarında kayıtlıdır.

seç-: İki veya daha fazla şey veya kimseden birinin daha üstün, daha iyi olduğuna karar vermek, tercih etmek (169, 403) anlamlarında metinde geçen kelime EATS'de ayırt etmek anlamındadır. DS'de Görmek (yazıyı, uzaktaki bir şeyi) anlamındadır. GTS'de 1. Benzerleri arasında hoşla gidene seçip almak veya yararlanmak için ayırmak 2. Birine oy vererek bir göreve getirmek 3. Üstün, iyi, uygun bularak yeğlemek 4. Ne olduğunu anlamak, fark etmek 5. Farklı görmek, üstün görmek 6. Tercihini bir yönde kullanmak 7. Titiz davranmak, kolay kolay beğenmemek anlamlarında kayıtlıdır.

sev-: sevmek, gönül vermek, hoşlanmak (785, 805) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Sevgi ve bağlılık duymak 2. Birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek 3. Çok hoşlanmak 4. Okşamak 5. Yerini, şartlarını uygun bulmak anlamındadır.

şığ-: yakışmak, uymak (494) anlamında metinde geçen kelime TS'de (I) yeri olmak, (II) yakışmak, uymak anlamındadır. DS'de (I) Söylemek (II) yerleşmek anlamındadır. GTS'de 1. Bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek 2.

mecaz Uygun olmak anlamında kayıtlıdır.

sız-: kendinden geçmek (399) anlamında kullanılan kelime DS'de Hayvan, buzların

kırılmasıyla sulara gömülmek anlamındadır. GTS'de 1. İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak 2. Gizli tutulan haber, sır vb. şeyler duyulmak, yayılmak 3. Herhangi bir topluluğu, bir örgütü yolundan saptırmak için gizlice arasına girmek 4. Gizlice, haber vermeden gitmek, sıvışmak 5. İçki, yorgunluk vb. sebeplerle kendinden geçerek uyuyakalmak 6. *askerlik* Düşman mevzileri arasına gizlice girmek ve ilerlemek anlamlarında kayıtlıdır.

sil-: 1. bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek (197) 2. Üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak veya parlatmak (571) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) Rende ile tahtanın pürüzlerini düzeltmek (II) silmek; sallamak, silmek, silkelemek anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek 2. Üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak veya parlatmak 3. Bir yazı, çizgi vb. ni kazıyarak veya sürterek yok etmek 4. Tahta malzemeyi makineyle düzgün ve pürüzsüz hâle getirmek 5. Üzerini çizerek atmak, yok etmek 6. *mecaz* İlişkisini koparmak, yok saymak 7. *mecaz* Üstünlük göstererek o alanda üstün olanları ikinci plana atmak 8. *mecaz* Ortadan kaldırmak, yok etmek veya gidermek anlamlarında kayıtlıdır.

soğ-/ sok- : sokmak, zehirlemek, böcek iğnesini batırmak (558, 658) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Sokmak

2. Isırmak 3. Takmak 4. Koymak anlamlarındadır. GTS’de 1. İçine veya arasına girmesini sağlamak 2. Bir yere girmesini sağlamak, içeri almak 3. Bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak 4. Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırmak, zehirlenmek 5. Yasak bir malı gizlice getirmek veya götürmek 6. *mecaz* Belli etmeden kötü bir malı vermek 7. *mecaz* Konuşma sırasında bir sözü, soruyu veya düşüncüyü söyleyivermek 8. *mecaz* Dokunaklı, kırıcı veya acı söz söylemek anlamında kayıtlıdır.

şonuç: netice, nihayet, en son, akıbet, en sonra, sonunda (142, 784, 861) anlamında metinde geçen kelime DS’de *sojucu* sonunda, sonradan anlamlarındadır. GTS’de 1. Bir olayın doğurduğu başka bir olay veya durum, netice 2. Bir gelişim veya girişimden elde edilen şey 3. Öz, özet 4. Sürmekte olan veya biten bir yarışmanın veya spor karşılaşmasının sayı bakımından durumu, skor 5. Yazının veya sözün bitim bölümü anlamında kayıtlıdır.

şor-: sual etmek (27, 442, 814, 1013) anlamında metinde kullanılan kelime GTS’de 1. Birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek 2. Bir işin sorumluluğu kendisinde olmak, bir işten sorumlu bulunmak anlamlarındadır. Kelime 2. anlamı sonradan kazanarak anlam alanını genişletmiştir.

şoy-: birinin üstünü çıkarmak (62, 303, 586) anlamında metinde kullanılan kelime TS’de yüzmek anlamındadır. GTS’de 1. Bir

şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak 2. Birinin giysilerini çıkarmak 3. Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek anlamlarında kayıtlıdır.

şökel: hasta (345, 455) anlamında metinde kullanılan kelime EATS’de hasta, sakat anlamındadır. DS’de 1. Humma, ateşli bir hastalık 2. Güçsüz, düşkün 3. Tifo 4. Zatürre 5. Sakat 6. Öldürücü grip 7. Hastaya ayrılan yiyecek; Bedende yara ya da çıban oluşturan, geçici, ateşli hastalıkların tümü anlamlarındadır. GTS’de 1. *halk ağzında* Sakat (kimse), malul 2. *halk ağzında* Güçsüz 3. *halk ağzında* Hasta anlamlarında kayıtlıdır.

şöyle-: demek (89, 536, 545, 694, 697, 700, 703, 708, 709, 710, 713, 720, 726, 734, 931, 1030) anlamında metinde geçen kelime TS’de konuşmak anlamındadır. GTS’de 1. Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak 2. Bir düşüncüyü ileri sürmek, ortaya atmak 3. Yapılmasını istemek 4. Türkü, şarkı vb. okumak 5. Yazmak, düzmek 6. Haber vermek 7. Önceden bildirmek, tahmin etmek 8. *mecaz* Sipariş etmek 9. *mecaz* Herhangi bir şeyi bildirmek, anlatmak, demek istemek, hatırlatmak anlamlarında kayıtlıdır.

şöz: Bir düşüncüyü eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelam, laf, kavi (1, 18, 20, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 45, 51, 53, 69, 87, 88, 105, 141, 165...) anlamında metinde kullanılan kelime GTS’de 1. Bir düşüncüyü eksiksiz olarak

anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelim, laf, kavil 2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük 3. Bir konuyu yazılı veya sözlü olarak açıklamaya yarayan kelime dizisi 4. Kesinlik kazanmayan haber, söylenti 5. Bir işi yapacağını kesin olarak vadetme 6. Müzik parçalarının yazılı metni, güfte anlamlarındadır.

su / şu: su (12, 115, 133, 137, 240, 382, 418, 504, 507, 526, 574, 647, 670, 682, 683, 802, 809, 924, 983, 1032, 1038) anlamındaki kelime DS'de (I) 1.Halı, perde, örtü vb. eşyaların dört kıyasına konulan çizgiler ya da çiçek biçiminde süsler 2.Kumaşlarda kenar çizgisi 3.Tahta ve odun gibi şeylerde liflerin yolu, doğrultusu 4.Çocuk oyunlarında çizilen çizgi 5.Uçantop alanının kıyı çizgisi (IV) Tazelik, canlılık, gençlik için (VI) Utanma duygusu, ar (VIII) Çizgili aşık oyununda enekle vurulan aşığın çember dışına çıkmayarak tam çizgi üstünde kalma durumu anlamındadır. GTS'de 1. Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu 3. Meyve, sebze vb.nin sıkılmasıyla elde edilen sıvı 4. Bazı kokulu yaprak veya çiçeklerin imbikten çekilmesiyle elde edilen kokulu sıvı 5. Yemeğin sıvı bölümü 6. Kez 7. Demir araçları ateşte kızdırdıktan sonra, suya daldırılarak sağlanılan sertlik anlamlarındadır.

şun-: uzatmak, el uzatmak, uzanmak (205, 293, 844) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Uzatmak 2. El uzatmak, uzanmak 3. Saldırmak, hamle etmek, hücum etmek anlamlarındadır. DS'de (I) 1.Dokunmak, elini uzatmak, uzanmak 2.Kedi, köpek ve benzeri hayvanlar yiyeceğe uzanmak, dokunmak 3.Uzatmak, tutmak, ağırlamak (II) 1.Güreşe tutuşmak, güreşmek 2.Saldırmak, elde etmek için arkasından koşmak (III) Havlamak (IV) 1.Hava kabarcığı sönmek, patlamak 2.Neşesi kaçmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir büyüğe veya nezaket gereğince bir kimseye bir şeyi vermek, arz etmek, yollamak, göndermek, takdim etmek 2. Tanıtmak, bilgi vermek amacıyla çeşitli yöntemler kullanarak bir konuyu dinleyenlere aktarmak 3. Radyoda, televizyonda, bir eğlence yerinde programı takdim etmek anlamlarında kayıtlıdır.

sür-: 1. takip etmek, izlemek (795) 2. Yönetip yürütmek, sevk etmek (137) 3. kovmak, uzaklaştırmak (407, 641) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Yürümek, ilerlemek. 2. Takip etmek, devam etmek. 3. Geçirmek, görüp geçirmek, yaşamak. 4. Kovmak, uzaklaştırmak, gidermek, tart etmek. 5. Yürütmek. 6. Ovmak, delk etmek. 7. Karıştırmak, katmak, ilave etmek anlamlarındadır. DS'de 1. Götürmek 2.İleri itmek, sürmek 3. Sürdürmek 4. Kovmak 5. İzlemek 6. Direnmek (II) tos vurmak (III) sığırlar çiftleşmek (IV) sürgün olmak (V)

filizlenmek; (I) Kızı gönülsüz, güç kullanarak evlendirmek, kaçırmak (II) Buğday saplarını dövenle ezmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Yönetip yürütmek, sevk etmek 2. Devam etmek 3. Önüne katıp götürmek 4. Uzatmak, ileri doğru itmek 5 Dokundurmak, değdirmek 6. Oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefyetmek 7. Bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, dökmek, serpmek 8. Bir malı satışa sunmak, piyasaya çıkarmak 9. Yasal olmayan yolla piyasaya para çıkarmak 10. Herhangi bir durum içinde bulunmak 11. Pulluk veya sabanla toprağı işlemek 12. Olmaya devam etmek 13. Zaman geçmek 14. Zaman almak 15. Bitki, ot yetişip ortaya çıkmak, bitmek, yeşermek 16. Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarmak anlamlarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

sürün-: yoksul ve perişan yaşamak (4) anlamında metinde geçen kelime DS'de emeklemek (bebekler için) GTS'de 1. Karnı üzerinde sürünerek gitmek 2. Kendi üzerine koku, krem vb. sürmek 3. Bir şeye değerek geçmek, geçerken değmek 4. Sürünme işine konu olmak 5. *mecaz* Yoksul ve perişan yaşamak 6. *mecaz* Başiboş, sahipsiz kalmak anlamlarında kayıtlıdır.

tağıt-: dağıtmak, saçmak, vermek (1077) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Darmadağın etmek 2. Saçmak 3. vermek 4. yaymak anlamındadır. GTS'de 1. Toplu

durumda bulunanları birbirinden uzaklaştırmak veya ayırmak 2. Belli bir orana göre bölüştürmek, pay etmek, tevzi etmek 3. Herhangi bir şeyi ayrı ayrı kimselere vermek 4. Bir şeyin veya bir yerin düzenini bozmak 5. İletmek, ulaştırmak 6. *mecaz* Yenilgiye uğratmak 7. *mecaz* Bir topluluğun varlığına son vermek, feshetmek 8. *mecaz* Kurulu bir düzeni bozmak 9. *mecaz* Etkisini, gücünü azaltmak, gidermek 10. *mecaz* Ne yaptığını bilmeyecek kadar içip kendinden geçmek 11. *argo* Değişik sebeplerle kendini koyuvermek, beklenmedik davranışlarda bulunmak anlamlarında kayıtlıdır.

şamar: damar (52, 602, 687, 892) anlamında mtinde geçen kelime DS'de (I) 1. kök (II) çeşit, tür anlamındadır. GTS'de 1. Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal 2. Mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi 3. Başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı 4. *mecaz* Soy, yaradılış 5. *mecaz* Huy 6. İçinde ongun besi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru 7. Böceklerde kanat zarını dik tutmaya yarayan organ anlamlarında kayıtlıdır.

şam: ev, üzeri örtülü yer, dam (214) anlamında metinde geçen kelime TS'de ev, üstü örtülü yer, dam anlamındadır. DS'de 1. Toprak damlı ev, kulübe, köy evi 2. Oda 3. Ceza evi 4. Kapalı yer 5. Hayvan yiyeceğinin saklandığı yer, ambar 6. Yayılda sütlerin saklandığı yer 7. ahır 8.

Baca anlamlarındadır. GTS'de dam kelimesi 1. Yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm 2. Üzeri toprak kaplı ev, küçük ev, köy evi 3. *argo* Tutukevi 4. *halk ağzında* Ahır anlamlarında kayıtlıdır.

tap-: tabi olmak, boyun eğmek (663, 810) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. İnkıyat etmek, tabi olmak, boyun eğmek, tazim etmek, perestij etmek, mutavaat etmek 2. Takdim etmek, sunmak 3.

Bulmak; haiz olmak anlamlarındadır.

DS'de (II) başa kakmak (III) Bir şeye tutkun olmak, düşkünlük göstermek anlamlarındadır. GTS'de 1. İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek. 2. *mecaz* Tutku ile sevmek, bağlanmak 3. *mecaz* Birine çok değer vermek anlamlarında kayıtlıdır.

tapu: huzur, makam (753) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Huzur, nezt, makam 2. Zat, zatıali, hazret 3. Hizmet, vazife, ibadet, tazim, hürmet 4. Af dileme rasimesi anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge 2. Tapu işlerinin yürütüldüğü kuruluş anlamlarında kayıtlıdır.

taş: taş (177, 179, 229, 349, 356, 388, 402, 427, 522, 616, 761...) anlamında metinde geçen kelime DS'de gönü işlemekte kullanılan bir araç anlamındadır. GTS'de 1. Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki

maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde 2. Bu maddeden yapılmış, bu maddeden oluşmuş 3. Bazı yerlerde ve işlerde kullanılmak için bu maddeden özel olarak hazırlanmış malzeme 4. Yapı işlerinde kullanılmak için bu maddeden hazırlanmış malzeme 5. Mücevherlerde kullanılan yüksek değerli cevher 6. Dama, domino vb. oyunlarda kullanılan metal, kemik, plastik veya tahta parçalardan her biri 7. *tip* Bazı organların içinde, özellikle idrar kesesi vb.nde oluşan, türlü biçim ve hacimdeki katı madde 8. *jeoloji* Bazı kütlelerden kopan veya koparılan parça 9. *mecaz* Üstü kapalı bir biçimde söylenen iğneleyici söz. anlamlarında kayıtlıdır.

taşı-: taşımak (779) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek 2. Üstünde bulundurmak 3. Bir nesnenin ağırlığını yüklenmek 4. Boru, kanal vb. ile sıvı maddeleri bir yerden başka bir yere aktarmak 5. Giymek 6. *mecaz* Sahip olmak, özellik olarak bulundurmak 7. *mecaz* Katlanmak, üstlenmek, yüklenmek, çekmek 8. *mecaz* Duymak, hissetmek 8. Bazı kütlelerden kopan veya koparılan parça 9. *mecaz* Üstü kapalı bir biçimde söylenen iğneleyici söz anlamlarında kayıtlıdır.

toğ-: 1. Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek (78, 538, 911) 2. Var olup ortaya çıkmak, zuhur etmek (685) anlamlarında metinde geçen kelime GTS'de 1. Dünyaya gelmek 2. Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek 3. Düşünce,

hayal vb. zihinde birdenbire oluşmak 4. *mecaz* Ortaya çıkmak, sonucu olmak anlamlarında kayıtlıdır.

tok: aç karşıtı, doymuş (310, 664) anlamında metinde geçen kelime TS'de koyu anlamındadır. DS'de (I) tavuk (II) kalın (III) olgunlaşmamış tahıl tanesi (IV) 1. Sabanı oka bağlayan ağaç 2. Sabanın uç demirini tahta bölümüne bağlayan demir bilezik (V) Aşık kemiğinin çıkıntılı yanı (VI) Yemliklere hayvanı bağlamak için takılan demir halka (VII) Üstüne altın dikilmiş kısa gerdanlık (VIII) kibirli, burnu büyük anlamlarındadır. GTS'de 1. Açlığını gidermiş, doymuş, aç karşıtı 2. Sık ve kalın dokunmuş (kumaş) 3. Kalın ve gür (ses) 4. *mecaz* Sevgi, sevecenlik, başarı, para, mal vb. şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

tokun-: 1. İsbet etmek (564) 2. karşı koymak, karşı durmak (209, 633) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de İsbet etmek, düşmek; karşı koymak, karşı durmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık vb. niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek 2. Karıştırmak 3. Almak, kullanmak, el sürmek 4. Sağlığını bozmak 5. İnsanın içine işlemek, duygulandırmak, etkilemek, koymak, batmak 6. İlişkin, ilgili olmak, değinmek 7. Hafifçe değmek 8. Onur, anlayış vb. ile uyuşmaz bir durum ortaya

çıkarmak 9. *mecaz* Tedirgin etmek, sataşmak anlamlarında kayıtlıdır.

tol-: 1. dolu hale gelmek (145, 300, 626, 654) 2. Süre, hesap tamamlanmak (625) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de patlayacak hale gelmek anlamındadır. DS'de bir şeyin çevresinde dolaşmak anlamındadır. GTS'de 1. Dolu duruma gelmek 2. Bitkiler olgunlaşmak, erginleşmek 3. Bir yere iyice yayılmak, kaplamak 4. Bir yerde pek çok eşya veya kimse toplanmak, kalabalık duruma gelmek 5. Süre, hesap tamamlanmak 6. *mecaz* Sabrı tükenip öfkesi taşacak duruma gelmek anlamlarında kayıtlıdır.

toldur- 1: dolmasını sağlamak (622, 626) anlamında metinde geçen kelime TS'de dolgunlaştırmak, olgunlaştırmak anlamındadır. DS'de doldurmak; yalan sözler, dedikodu ile bir kimseyi bir başkası aleyhine kışkırtmak anlamındadır. GTS'de doldurmak kelimesi 1. Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek 2. Araç deposunu akaryakıtla tamamen dolu duruma getirmek 3. Ateşli silahların içine mermi sürmek 4. Bildirge, çizelge, fiş vb. basılı kâğıtların boş yerlerini tamamlamak 5. Yaşını, yılını bitirmek 6. Ses, koku yayılıp kaplamak 7. Belirli bir süreyi kaplamak, almak 8. *mecaz* Canlılık kazandırmak 9. *mecaz* Birini, başkası için kötü düşünecek bir duruma getirmek anlamlarında kayıtlıdır.

tolu: dolu (413, 416, 608, 624, 917, 942) anlamında kayıtlı olan kelime TS'de Sağrak, içi içki ile doldurulmuş kadeh

anlamındadır. DS'de 1. Kile denilen ve 24 kilo buğday alan bir tahıl ölçęęi 2.12 Kg. buğday alan bir tahıl ölçęęi 3. 6 Kg.lık tahıl ölçęęi anlamlarındadır. GTS'de 1. İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, pür, boş karşıtı 2. Bir yerde sayıca çok 3. Boş yeri olmayan, her yeri tutulmuş olan 4. Boş vakti olmayan, meşgul 5. Çok olan (iş, uğraş, olay vb.) 6. İçinde atılacak mermisi bulunan (top, tüfek vb. ateşli silahlar) 7. Tornacılıkta delik açılmamış (gereç) 8. *mecaz* Bir duygunun güçlü etkisinde olan 9. eskimiş İçki doldurulmuş bardak anlamlarında kayıtlıdır.

tonuğ: parlak olmayan, mat (871) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kederli. 2. Keder, kederlilik anlamlarındadır. DS'de (I) 1. Donuk, mat, bulanıkça 2. Rengi bozuk şeyler hakkında kullanılır (II) güneş tutulması anlamlarındadır. GTS'de donuk; 1. Parlak olmayan, mat 2. Canlılığı olmayan, fersiz (göz) 3. *mecaz* Canlılığı az olan, durgun, uyuşuk (kimse) anlamlarında kayıtlıdır.

top: top, bütün, büsbütün; küme, topluluk (270, 283, 302, 440, 516, 532) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Bütün, büsbütün. 2. Cemaat, küme anlamındadır. GTS'de 1. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne 2. Bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça 3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı 4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı 5.

Yuvarlak biçimde olan, toparlak 6.

Tamamen, bütünüyle 7. *argo* Homoseksüel erkek 8. Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah anlamlarında kayıtlıdır.

toplu: bütün halinde olan (623) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Topu olan 2. Hepsi bir arada bulunan, toplanmış 3. Bir arada, bütün, kombine 4. Düzenlenmiş, dağınık olmayan 5. Topunu, tamamını, bütününe içine alan 6. Vücutça dolgun anlamlarında kayıtlıdır.

toprah/ toprak: toprak (482, 483, 549, 550, 551, 552, 654, 748, 972, 993, 1003) anlamında metinde geçen kelime TS'de Yurt, il, memleket anlamlarındadır. GTS'de 1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü 2. Yer kabuğunun bu bölümünden yapılmış 3. Arazi, tarla 4. Memleketli 5. Kara 6. *mecaz* Ülke anlamlarında kayıtlıdır.

toz: toz (507, 959, 1002, 1038) anlamında metinde geçen kelime TS'de Yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi anlamındadır. GTS'de 1. Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak 2. Çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde 3. Bu durumda olan anlamlarında kayıtlıdır.

tur-: 1. durmak, beklemek (220, 254, 342) 2. ayağa kalkmak (675, 958, 979) 3. bağlanmak (876) 4. karşı durmak, karşı koymak (262, 267, 272) TS'de 1. Kıyam etmek, ayağa kalkmak. 2. Vazgeçmek, geri

durmak. 3. Kurulmak, yapılmak. 4. Karşı durmak, karşı koymak. 5. Bağlanmak, kendini vermek, mülazemet etmek. 6. Kopmak, meydana gelmek. 7. Yaşamak, çok yaşamak. 8. Erişmek, yerleşmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Hareketsiz durumda olmak 2. İşlemez olmak, çalışmamak 3. Bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğleşmek, tevakkuf etmek 4. Dinmek, kesilmek 5. Varlığını sürdürmek 6. Var olmak 7. Beklemek, dikilmek 8. Yaşamak 9. Birisinin malı olarak bulunmak veya o malla ilişkisi olmak 10. Kalmak 11. Bir yerde olmak veya bulunmak 12. Belli bir durumda, bir görevde bulunmak 13. Ara vermek 14. Bir konuyla çok ilgilenmek, üstüne düşmek 15. yardımcı fiil Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: Çalışdurmak, bakadurmak, getiredurmak, yiyedurmak gibi manalarına gelen kelimenin anlam dairesi oldukça genişlemiştir.

uç: son, nihayet, netice (194, 238, 574, 668, 701) anlamında metinde geçen kelime 1. Son, nihayet, netice 2. Kenar 3. Hudut, serhat, sınır 4. Sebep, vesile anlamlarındadır. DS’de (I) 1. Issız, uzak yer 2. Kıyı 3. Sınır (II) sonuç (III) amaç (IV) avuç anlamlarındadır. GTS’de 1. Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası 2. Bir şeyin baş veya son noktası 3. Bir şeyin kenarı 4. Dış kenar, periferi 5. Bir uzaklığın son noktası 6. Bir

şeyin başı, tepesi 7. Kurşun kalemlerde yazmayı sağlayan kömürden yapılan madde 8. Bir şeye gereğinden çok fazla bağlanan, önem veren, ekstrem 9. Türk devletlerinde genellikle sınır boylarındaki eyalet ve sancak anlamlarında kayıtlıdır.

uç-: 1. uçmak (15, 463, 985, 1007) 2. çok hızlı gitmek (236) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) Bir şeyi çok isteyerek, sevinerek yapmak (III) çok üşümek; yapmaya ivmek, yapı, duvar vb. göçmek, çökmek, yıkılmak anlamlarındadır. GTS’de 1. Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak 2. Uçak vb. araçlar özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak 3. Sıvı, gaz veya buhar durumuna geçmek 4. Rengi solmak 5. Rüzgâr veya başka bir itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek 6. Yüksek yerden düşmek veya yuvarlanmak 7. Belirmek 8. Patlayıcı madde ile parçalanmak 9. Uçar gibi dalgalanmak 10. Çok hızlı gitmek 11. Hava yolu ile gitmek 12. *mecaz* Yok olmak, ortadan kaybolmak 13. *mecaz* Çok sevinmek 14. *mecaz* Gerçek hayattan uzaklaşıp düşlere dalmak 15. *argo* Keyif verici veya uyuşturucu madde aldıktan sonra kendinden geçmek 16. *şaka yollu* Aşırı olmak 17. Dinî inanışa göre ruh ölümden sonra göğe yükselmek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi oldukça genişlemiştir.

uğra-: uğramak, rastlamak, rast gelmek (239) anlamında metinde geçen kelime

TS'de 1. Tesadüf etmek, raslamak, rast gelmek 2. Karşılaşıp geçmek, uzaklaşmak 3. Üstüne varmak, birden hücum etmek, saldırmak anlamlarındadır. DS'de (I) Cine, şeytana çarpılmak (II) Yerinden fırlayıp çıkmak (III) Hastalığa tutulmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak 2. Bir yerin yanından, yakınından, içinden geçmek 3. Fırlayarak çıkmak, hızla çıkmak 4. Kötü duruma konu olmak 5. Yaklaşmak 6. *halk ağzında* Cin, peri çarpmak anlamlarında kayıtlıdır.

uğraş-: uğraşmak, karşılaşmak, rast gelmek, rastlamak (291) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Karşılaşmak, rast gelmek, rastlamak, kavuşmak 2. Çarpışmak, savaşmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir iş üzerinde sürekli çalışmak 2. Bir işi başarmaya çalışmak, iş edinmek 3. Zamanını bir işe verme durumunda kalmak 4. Savaşmak 5. *mecaz* Birine kötü davranmak anlamlarında kayıtlıdır.

unut-/unut-: unutmak, hatırlamamak (38, 397, 405) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Aklında kalmamak, hatırlamamak 2. Bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak 3. Bir şeyi yapamaz duruma gelmek 4. Bağışlamak 5. Gereken önemi vermemek, üstünde durmamak 6. Hatırdan, gönülden çıkarmak anlamlarında kayıtlıdır.

ur-: 1. vurmak, çarpmak (265, 279, 342, 371, 436, 471) 2. Sürmek (199, 241) 3. Nişan alarak atmak (698) anlamlarında

metinde geçen kelime TS'de 1. Vurmak, çarpmak. 2. Vurmak, baskın yapmak, gasp ve yağma etmek. 3. Belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak. 4. Giydirmek, giyinmek, takmak. 5. Vazetmek, koymak. 6. Sokmak, batırmak, delmek, yaralamak. 7. Nişan alarak atmak. 8. İfade etmek, beyan etmek, bildirmek. 9. Sürmek. 10. Tesir etmek anlamlarında kayıtlıdır. DS'de vurmak; (I) denk getirmek 2. Yönelmek, sapmak 3. Koymak 4. Yükleme; vurmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak 2. Ses çıkarmak için bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca çarpmak 3. Etkisi bir yere kadar uzanmak 4. Duyulmak, hissedilmek 5. Üzerinde görünmek, üzerine düşmek, yansımak, aksetmek 6. Olumsuz yönde etkilemek 7. Hızla değmek, çarpmak 8. Sürmek 9. Takmak, koymak, bağlamak 10. Bağlama, ilişkilendirmek 11. Olduğundan başka biçimde görünmek 12. Batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak 13. Uygulamak, basmak, koymak 14. Ses çıkarmak, ses vermek, çalmak 15. Amaçladığı şeye rast getirmek 16. Hızla çarpmak 17. Silahla yaralamak, öldürmek 18. Dokunmak, hasta etmek 19. Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek 20. Kalp, vuru durumunda olmak, çarpmak 21. Piyango vb. çıkmak, isabet etmek 22. Desteklemek, dayamak 23. Çıkmak 24. Sırtına, omzuna yerleştirmek 25. Bir şeyi başka bir şey üzerine koymak 26. Tavla oyununda pulu kırmak 27. *mecaz* Manevi

olarak yaralamak 28. *argo* İçki içmek 29. *argo* Kadeh tokuşturmak 30. *argo* Herhangi bir biçimde haksız yoldan para almak, soymak 31. Çarpma işlemi yapmak manalarına gelen kelime anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

uy-: çatmak, savaşmak (635, 682, 806, 869) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) 1. Çatmak, kavga başlatmak 2. Kötü bir söz ya da davranışa, benzer biçimde karşılık vermek (II) Denk gelmek, uygun gelmek; kız, erkekle kaçmak anlamlarındadır.

GTS’de 1. Ölçüleri birbirini tutmak 2. Renk, biçim vb. yönünden birbirini tutmak, uygun düşmek 3. Zevke, anlayışa uygun düşmek 4. Bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek 5. Bağlı kalmak, tabi olmak 6. Uygun düşmek, münasip olmak anlamlarında kayıtlıdır.

uyan-: uyanmak (127, 465, 954, 982) anlamında metinde geçen kelime TS’de Işık parlamak, yanmak anlamındadır. DS’de uyanmak, uykudan ayrılmak anlamındadır. GTS’de 1. Uyku durumundan çıkmak 2. Bitkiler canlanıp yeşermeye başlamak 3. Belirmek, ortaya çıkmak, depreşmek 4. *mecaz* Gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek 5. *mecaz* Bilgisizlikten kurtulmak 6. *argo* Cinsel yönden hazır duruma gelmek anlamlarında kayıtlıdır.

uyandır-: uyanmasına yol açmak (1073) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Yakmak, ışığı parlatmak 2. Uyarmak, irşat, ikaz etmek anlamlarındadır. DS’de (I)

Aklını başına getirmek, uyarmak (II) Sönmüş ateşi canlandırmak anlamındadır. GTS’de 1. Uyanmasına yol açmak 2. Çıra, lamba, soba vb. ışık veren şeyleri yakmak, tutuşturmak 3. Üstü küllenmiş ateşi yeniden canlandırmak 4. Herhangi bir sebeple dernekteki üyeliğin dondurulmasından vazgeçerek çalışmalarına katılmasına izin vermek 5. *mecaz* Aklını başına toplamasını sağlamak, gözünü açmak anlamlarında kayıtlıdır.

uyar-: uyandırmak (982) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1.

Uyandırmak, irşat etmek, ikaz etmek 2.

Işığı parlatmak, yakmak 3. Harekete geçmek anlamlarındadır. DS’de 1. Öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak 2.

Uykudan uyandırmak 3. Sönmüş ateşi canlandırmak; uykudan uyandırmak anlamlarındadır. GTS’de 1. -i Bir kimseye bir davranışta bulunmasını veya

bulunmamasını söylemek, ikaz etmek 2.

Görevini gereği gibi yapmayan kimseye nasıl davranması gerektiğini hatırlatmak, ihtarda bulunmak 3. Bir canlının herhangi bir organını dıştan bir etki ile görev yapmaya zorlamak 4. *halk ağzında* Öğütle yola getirmeye çalışmak 5. *halk ağzında* Uyandırmak anlamlarında kayıtlıdır.

uyı-/uyu-: uyumak (83, 118, 122, 125, 126, 127, 134, 157, 180, 217, 367, 465, 747, 948, 1073) anlamındadır. TS’de İçine damızlık karıştırılan yoğurt sütü ve pekmez gibi şeyler katılaşmak, koyulaşmak, kan pıhtılaşmak anlamındadır. DS’de kan

pihtılaşmak anlamındadır. GTS’de 1. Uyku durumunda olmak 2. İlaç etkisiyle ağrı duymayacak kadar derin uykuya dalmak 3. *mecaz* İşlem görmemek, durgun kalmak, el sürülmemek 4. *mecaz* Çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek anlamlarında kayıtlıdır.

uzat-: Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek (345) anlamında metinde geçen kelime TS’de uzaklaştırmak anlamındadır. GTS’de 1. Uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak 2. Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek 3. Bir şeyi vermek için birine yöneltmek 4. Germek 5. Konuşmayı, tartışmayı sürdürmek 6. Vermek, göndermek 7. Süreyi artırmak, temdit etmek anlamlarında kayıtlıdır.

uzun: uzun, uzunluk (126, 480, 587, 725) anlamında metinde geçen kelime TS’de uzunluk, tul anlamındadır. DS’de yılan; uzun zaman anlamındadır. GTS’de 1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan, maksî, kısa karşıtı 2. Başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan, çok süren 3. Ayrıntılı 4. Ayrıntılı olarak, derinlemesine anlamlarında kayıtlıdır.

var: mevcut, var, servet, mal, varlık (87, 120, 136, 183, 210, 223, 229, 333, 335, 490, 495, 607, 819, 850, 888, 892, 949, 950, 987, 993, 1063, 1078...) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Varlığı, mevcudiyeti. 2. Hepsî, olancası, mevcudu. 3. Olanca, hep. 4. Servet, mal, varlık anlamlarındadır. DS’de kelimenin varlıklı anlamı tespit edilmiştir. GTS’de 1. Mevcut,

evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı 2. Sahiplik bildiren olumlu ad cümleleri kuran bir söz 3. Elde bulunan her şey anlamlarında kayıtlıdır.

var-: gitmek, yürümek (3, 22, 259, 633, 748, 1031, 1033, 1034, 1054...) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Geçmek, maziye karışmak. 2. Gitmek, yürümek. 3. Yok olmak, zail olmak. 4. Hücum etmek anlamlarındadır. DS’de (I) 1. Gitmek 2. Gelmek 3. Yetişmek, ulaşmak, yanaşmak (II) 1. İyice anlamak 2. Duymak, sezmek 3. Gönül kırmak, acı, dokunaklı konuşmak; (I) yetişmek (II) evlenmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak 2. Belli bir duruma veya düzeye gelmek 3. Hoş olmayan bir sona ermek 4. Bir şeyi iyice anlamak veya duymak 5. Acımadan, çekinmeden yapmak 6. Kadın, evlenmek 7. Bir durumdan başka duruma geçmek anlamlarında kayıtlıdır.

ver-/vir-: 1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek (188, 302, 317, 342, 449, 455, 488, 579, 635, 644, 659, 792, 862, 891, 912, 914, 930, 1011, 1025, 1055) 2. Bırakmak, bağışlamak (300, 313, 579, 627, 659, 803, 862) 3. Bitki ve ağaç, ürün üretmek (191, 192, 337, 363, 366, 369, 572, 601, 680, 891) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de göndermek anlamındadır. DS’de Bir durumu, bir eylemi sürekli ve etkin biçimde sağlamak; 1. Hediye etmek. 2. Bağışlamak. 3. Harcamak 4. Müracaat etmek, baş

vurmak. 5. (kız) Evlendirmek 6. İade etmek. 7. Nasib etmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine erişirmek, iletmek 2. Bırakmak veya bağışlamak 3. Ondan bilmek, atfetmek 4. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmek, bildirmek 5. Döndürmek, çevirmek, yöneltmek 6. Herhangi bir duruma yol açmak 7. Satmak 8. Kızı, kadını biriyle evlendirmek 9. Ödemek 10. Yaymak 11. Bitki ve ağaç, ürün üretmek 12. Herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak 13. Hepsini herhangi bir duruma sokmak 14. Sahip olmasını sağlamak 15. Bir şey üzerinde etki yapmak, biçimini değiştirmek 16. Tespit etmek 17. Kazandırmak, katmak 18. Ayırmak, harcamak 19. Dayamak 20. Doğurmak 21. *argo* Cinsel yönden kendisini kullandırmak 22. yardımcı fiil Kök veya gövdeleri sonuna -ı (-i, -u, -ü) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek tezlik bildiren birleşik fiiller oluşturur: alıvermek anlamlarında kayıtlıdır.

yağa: Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü (252, 1039) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü 2. Giysilerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası 3. Kıyı, kenar, taraf 4. Eğik yer 5. Yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremidin altıyla oluk arasına konulan metal levha 6. Semt 7. Sahil 8. Yelkenlerin kenar ve köşeleri anlamlarında

kayıtlıdır.

yan/yağ: yan, yön, taraf, cihet (258, 398, 527, 616, 632, 685, 890) II. cep, kese (300, 535) anlamında metinde geçen kelime TS'de Cep, kemer, kese anlamındadır. DS'de (I) Sedir, sedir şiltesi (II) Sedir kilimi, halısı (III) Dört tekerli arabanın, çıkarılıp takılabilen parmaklıkları (IV) Köylerde yapılan kerpiç yapılara boydan boya konulan kalın ağaç (V) arkadaş anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Bir şeyin ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü, profil 2. Sağ ve solun ortak adı, yön, taraf, cihet 3. Yer 4. Üst 5. Birlikte, beraberinde olma 6. Üstte, altta, arkada veya önde olmayan 7. İkinci derece olan 8. Tali 9. Bir tarafa yönelerek 10. *mecaz* İstekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri 11. Savaş düzenindeki ordunun iki kanadından her biri 12. Bir denklemde "=" işaretiyle ayrılmış olan iki anlatımdan her biri 13. Futbol veya hentbolda, topun, alanın yan çizgileri dışına çıkması, taç (II) manalarına gelen kelimenin anlam dairesi genişlemiştir. **yap-:** yapmak, meydana getirmek, oluşturmak (671) anlamında metinde geçen kelime TS'de kapamak, kapatmak, seddetmek, örtmek anlamındadır. DS'de (I) Dışkısını yapmak, pislemek (II) Cinsel ilişkide bulunmak anlamındadır. GTS'de 1. Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek 2. Olmasına yol açmak 3. Yol almak 4. Onarmak, tamir etmek 5. Bir şeyi başka bir şey durumuna getirmek 6 Bir dileği, bir isteği yerine

getirmek, uygulamak, ifa etmek 7. Bir düşünceyi, bir davranışı, bir isteği işe dönüştürmek, gerçekleştirmek 8. Düzenli bir duruma getirmek 9. Üretmek 10. Bir harekete, işe başlamak veya bir hareketle, işle uğraşmak 11. Salgılamak, çıkarmak 12. Dışkı çıkarmak 13. Gerçekleştirmek 14. Tehdit yoluyla birini herhangi bir duruma düşürmek 15. Evlendirmek 16. yardımcı fiil Bir durum yaratmak 17. yardımcı fiil Edinmek, sahip olmak 18. yardımcı fiil Bir kimseye bir meslek kazandırmak, yetiştirmek 19. Davranmak, hareket etmek 20. Olmak anlamında kayıtlı olan kelime anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

yaprak: yaprak (561, 680) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) 1. Kağrı arabasının çevresindeki tahta 2. Dingil başlarının aşınmaması için tekerleğin yuvasına, dingille birlikte konulan demir parçası (II) Bodur meşe ağacı (III) Kaçak tütünden yapılmış sigara anlamlarıdır. GTS'de 1. Bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme vb. olayların olduğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler 2. Sarma yapılan asma yaprağı 3. Börek, baklava vb. şeylerde yufka 4. Kitap, defter vb. şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri, varak 5. Kat kat ayrılabilen şeylerde kat 6. Eni 50, boyu 75 santimetre olan bayrak ölçüsü 7. eskimiş Birkaç parça eklenerek yapılan şeylerde her parça anlamlarıdır.

yaş1: doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman (780, 969) anlamında metine

geçen kelime DS'de (I) Akşamla yatsı arası; yaş, ömür; yıl anlamlarıdır. GTS'de 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin (II) 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman 4. *meteoroloji* Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi anlamlarında kayıtlıdır.

yaş 2: kuru olmayan (421, 917, 1002, 1056) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Taze 2. Deniz anlamlarıdır. DS'de (II) Çok çevik, sağlam (III) çürük, güvenilirmez; göz yaşı; yaş, ıslak anlamlarıdır. GTS'de 1. Nemli, ıslak, kuru karşıtı 2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze 3. Gözyaşı 4. *argo* Kötü 5. *argo* Zor anlarımda kayıtlıdır.

yat-: uyumak ve dinlenmek için yatağa girmek (118, 126, 138, 167, 217, 246, 281, 282, 298, 367, 377, 433, 437, 576, 649, 655, 657, 667, 996, 997) anlamında metine geçen kelime TS'de 1. Yatay bir yerde durmak, bulunmak 2. Yatışmak, sükûnet bulmak anlamlarıdır. DS'de (I) Uygun gelmek, içe sinmek (II) Loğusa olmak; yatmak, uzanmak, uyumak anlamlarıdır. GTS'de 1. Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak 2. Uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek 3. Yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek 4. Geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak 5. Boş yere beklemek 6. İşlemez, çalışmaz

durumda kalmak 7. Bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek 8. Belli bir süreyi cezaevinde geçirmek 9. Ölü gömülmüş olmak 10. Düz bir duruma gelmek, düzleşmek 11. Cinsel ilişkide bulunmak 12. Bir düşünceyi veya bir öneriyi benimsemek, razı olmak 13. Heves etmek, eğilmek 14. *mecaz* Bulunmak, var olmak 15. *teklifsiz konuşmada* Olumsuz veya başarısız bir sonuç almak 16. *halk ağzında* İşsiz kalmak, çalışmamak 17. *argo* Bilerek yenilmek, şike yapmak anlamlarında kayıtlıdır.

yatak: yatak (281) anlamında metinde geçen kelime TS'de barınak, in anlamındadır. (I) 1. Koyun ve sığırların yazın, gece dağda kaldıkları yer 2. Eşkiya barınağı 3. Genel olarak dağda, yaylada bulunan küçük barınak 4. Domuz barınağı 5. İn, hayvan yuvası 6. Oda, oturulan yer 7. Yer (II) 1. Hırsız, eşkiyayı barındıran, koruyan kişi 2. Dolandırıcı (III) Balkon, sayvan (IV) koyun sürüsü (V) Yük taşırken sık sık yatan hayvan (VI) 1. Sabanda çift demiri takılan yer 2. Değirmen taşında baltanın geçtiği yer (VII) Yatalak hasta; (I) inmeli hasta anlamlarındadır. GTS'de 1. Uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya, döşek 2. Yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirerek yapılan şilte 3. Üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb 4. İrmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer, akak, mecra 5. Katmanlaşmış herhangi bir madde yığını 6. Bir şeyin çok bulunduğu

yer 7. Maden veya fosil ocaklarında birbirini izleyen iki maden, taş veya kömür tabakası arasında uzanan damar. 8. Çanak biçimindeki bir havzada veya buna benzer bir oluşumda toplanmış petrol birikintisi 9. Gizli barınak veya bir suçluyu gizlice barındıran yer 10. Makinelerde hareketli bölümleri içine alan hareketli veya sabit parça 11. Fideleri gömmek için toprakta açılan çukur 12. Turunçgilleri ve yumurta vb. ürünleri korumak üzere saman vb.nden yararlanılarak yapılan yer 13. *hayvan bilimi* Katmanlı bir kaya bütününde maden filizi veya taş döküntüsünden oluşan çok ince tabaka manalarına gelen kelime anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

yay-: yaymak, duyurmak (95) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Yağını çıkarmak için yoğurdu yayıkta çalkalamak 2. Tahrik etmek, dağıtmak, perişan etmek anlamlarındadır. (I) otlatmak (II) 1. Sermek 2. Dağıtmak 3. Duyduğu sözü orda burda söylemek (III) yayığı çalkalamak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek 2. Birçok kimseye duyurmak 3. Çevreye dağılmasına sebep olmak 4. Sınırı genişletmek 5. Koyun, inek vb.ni otlatmak 6. Dağınık ve düzensiz bir biçimde saçmak, dağıtmak 7. Işık kaynağı, ışığı kendinden dışarıya doğru çeşitli yönlere göndermek anlamlarında kayıtlıdır.

yaya: yürüyerek giden kimse (183) anlamında metinde kullanılan kelime TS'de piyade anlamındadır. DS'de (I) Sürüye ayak

uyduramayan koyun, keçi (II) akli kıt anlamlarındadır. GTS'de 1. Yürüyerek giden kimse 2. Benzerlerine ayak uydurup ilerleyememiş, gelişememiş kimse 3. Osmanlılarda Yeniçeri Ocağından önceki dönemlerde Türklere kurulan asker teşkilatı ve askeri 4. Yayan anlamlarında kayıtlıdır.

yaz-: Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak (114, 607, 640, 660, 878, 1029, 1051) anlamında metinde geçen kelime TS'de (I) 1. Nakşetmek, resmetmek, süsleyip bezemek. 2. Yaymak, dağıtmak, açmak (II) 1. Şaşırıp yanılmak, hata etmek. 2. Hedefe isabet ettirmekte yanılmak anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) hamur açmak (II) Sofra hazırlamak, kurmak (III) Sermek, açmak, yaymak (halı, örtü, yatak vb. için) (IV) 1. Yarmak, çizmek (et ve balık için) 2. Bitki gövdelerini bıçak ile yarmak 3. Ezip inceltmek genişletmek (et için) (V) Gelin yüzü süslemek (VI) saç taramak; (II) ayırmak (III) büyü yapmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak 2. Yazı ile anlatmak, yazıya dökmek 3. Yazar olarak görev yapmak 4. Yazı ile bildirmek, haber vermek 5. Bir bilim veya edebiyat eseri oluşturmak 6. Savaş vb. sayılarla niceliği belirtmek 7. Kaydetmek 8. Bir göreve almak 9. *mecaz* İnsanın geleceğini belirlemek 10. *halk ağzında* Gelinin yüzünü süslemek anlamlarında kayıtlıdır.

yazı: ova, sahra, ıssız kır (62, 669)

anlamında metinde geçen kelime TT'de aynı anlamda kullanılır. DS'de 1. Düzlük ova 2. Yer, toprak 3. Bağ, bağçe 4. Yabancı yer 5. Alan anlamlarında kayıtlıdır.

yazıcı: yazıcı, kâtip (386) anlamında kullanılan kelime DS'de (I) 1. Dilekçe yazan 2. Yazman (II) oyunda ikinci oynayan; muska yazan; büyücü anlamlarındadır. GTS'de 1. Yazar 2. İş yazı yazma olan kimse 3. *bilişim* Bilgisayarda hazırlanan metnin yazılı sayfa hâlinde dökümünü veren araç 4. *askerlik* Orduda yazı işleri ile uğraşan er veya erbaş 5. *sinema* Bir filmin yazılarını hazırlayan, yazıcı cihazı kullanan kimse anlamlarında kayıtlıdır.

yazu: yazı, talih, nasip, kader, alın yazısı (607) anlamında metinde ve EAT'de kullanılan kelime DS'de (II) alinyazısı, yazgı anlamındadır. GTS'de *yazı*; 1. Düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi 2. Alfabe 3. Harfleri yazma biçimi 4. Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü 5. Anlam, sanat veya biçim bakımından yazılan şey, makale 6. Metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü 7. *din bilgisi* Yazgı anlamlarında kayıtlıdır.

ye-/yi-: 1. yemek (331, 379, 540, 664, 815, 816, 919, 923...) 2. harcamak, tüketmek, bitirmek (263, 346, 366, 987) 3. Hoşa gitmeyecek bir duruma uğramak, mâruz kalmak, duchar olmak (348, 366, 514, 761) 4. Perişan etmek, mahvetmek, harcamak (358, 552) anlamlarında metinde geçen

kelime DS’de (I) öldürmek (II) ölü yemeği;
 1. Yemek 2. Rüşvet almak anlamlarındadır.
 GTS’de 1. Ağızda çiğneyerek yutmak 2.
 Aşındırmak, kemirmek, oymak, delmek 3.
 Isırmak 4. Batmak, çizmek, kaşındırmak,
 dalamak 5. Hoşa gitmeyen kötü bir duruma
 uğramak, tutulmak 6. Hakkı olmayan ve
 kendisine yasak edilmiş bulunan bir şeyi
 kabul etmek 7. Harcamak, tüketmek,
 bitirmek 8. Yasal yoldan cezalandırılmak 9.
 Birine alacağını vermemek, ödememek 10.
 Başkasının parasını harcamak 11.
 Harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek 12.
mecaz Sürekli üzme, tedirgin etmek 13.
argo Gücünü kırmak, perişan etmek,
 mahvetmek 14. *argo* Kandırmak
 anlamlarındadır.
yedür-/yidür-: yemesini sağlamak (341,
 344, 360) anlamında metinde geçen kelime
 DS’de *yedirmek*; Rüşvet vermek; kumaşı
 daha dar kumaşa kaydırarak dikmek
 anlamlarındadır. GTS’de 1. Yemesini
 sağlamak 2. Ağızına yiyecek vermek,
 beslemek, karnını doyurmak 3. Bir şeyi azar
 azar başka bir şeyin içine karıştırarak belli
 olmayacak duruma getirmek 4. Bir fazlalığı
 herhangi bir biçimde kullanmak 5. Nefis,
 namus, şan, kibir vb. kavramlarla
 kullanıldığında yakıştırmak, yaraştırmak 6.
mecaz Bir kimseye rüşvet vermek
 anlamlarında kayıtlıdır.
yel / yıl: yel, rüzgâr (73, 402, 551, 552,
 593, 955) anlamında metinde geçen kelime
 DS’de bu anlamının yanında ağrı, sızı,
 romatizma anlamında kayıtlıdır. GTS’de 1.

Rüzgâr 2. *halk ağzında* Romatizma ağrısı 3.
halk ağzında Kalın bağırsaktaki gaz
 anlamlarında kayıtlıdır.
yeñi/yiñi: yeni, taze (773, 961) anlamında
 metinde kullanılan kelime DS’de (I) 1.
 Ürün 2. Ürün alma dönemi (II) 1. Hafif (III)
 gelecek yıl anlamlarındadır. GTS’de 1.
 Kullanılmamış veya az kullanılmış olan,
 eski karşıtı 2. Oluş veya çıkışından beri çok
 zaman geçmemiş olan 3. En son edinilen 4.
 İşe henüz başlamış 5. O güne kadar
 söylenmemiş, görülmemiş, gösterilmemiş,
 düşünülmemiş olan 6. Tanınmayan,
 bilinmeyen 7. Daha öncekilerden farklı olan
 8. Eskisinin yerine gelen 9. Biraz önce, çok
 zaman geçmeden anlamlarında kayıtlıdır.
yer/yir: yer, toprak, yerküre, ülke, diyar
 (23, 118, 122, 163, 188, 245, 255, 298, 315,
 363, 447, 484, 502, 524, 575, 599, 601,
 635, 655, 675, 744, 782, 812, 857, 932,
 986, 996, 1011, 1014, 1059) anlamında
 metinde ve EAT’de kullanılan kelime (I)
 yatak (II) tarla; 1. Mahal. 2. Zemin. 3.
 İkamete müsait ev anlamlarındadır. GTS’de
 1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya
 kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân 2.
 Gezinilen, ayakla basılan taban 3.
 Bulunulan, yaşanılan, oturlan bölge 4.
 Durum, konum, vaziyet 5. Ülke 6. Görev,
 makam 7. Önem 8. İz 9. Üzerine yapı
 kurulmaya elverişli arazi, arsa 10. Ekime
 elverişli toprak parçası, arazi 11. Bir olayın
 geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal
 12. Otel, motel vb.nde kalınacak oda 13.
coğrafya Yerküre 14. *mecaz* Durum, konum

anlamlarında kayıtlıdır.

yet-/yit-: 1. yetmek, kâfi gelmek (29, 1008)

2. Yetişmek (748) 3. bir yaşa erişmek, ulaşmak (938, 969) anlamlarında kullanılan kelime TS'de 1. Yetişmek, erişmek, vasıl olmak, ulaşmak 2. Olgunlaşmak

anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak 2. Yeterli sebep olmak 3. Kötü bir davranış, durum, tutum yeterli olmak, kâfi gelmek 4. *mecaz* Başkasına gereksinim duymamak, kendine yeter olmak 5. *halk ağzında* Bir yaşa erişmek, ulaşmak 6. *halk ağzında* Olgunlaşmak anlamlarında kayıtlıdır.

yık-: 1. yıkmak, kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek (101, 123, 144) 2. Hoşa gitmeyecek bir şeyi birine yüklemek (848) anlamlarındadır. DS'de (I) Güreşte, oyunda yenmek (II) Büyük zarar vermek anlamlarındadır. GTS'de 1. Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek 2. İnsan, hayvan veya ağaç devirmek 3. Bir yana eğmek 4. Birine yüklemek 5. Yük indirmek 6. *mecaz* Herhangi bir suç, iş vb.ni birine yüklemek 7. *mecaz* Yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak anlamlarında kayıtlıdır.

yij-: yenmek, galebe etmek (689, 1041) anlamında kullanılan kelime TS'de çürümek, aşınmak anlamındadır. GTS'de *yenmek*; 1. Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek 2. Kazanmak, ütmek 3. *mecaz* Tutmak, bastırmak anlamlarındadır.

yog/ yoh/ yok: yok, hayır, değil (42, 59, 80,

108, 181, 210, 229, 235, 261, 399, 404, 412, 427, 465, 480, 486, 487, 500, 520, 545...) anlamında kullanılan kelime

GTS'de 1. Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı 2. Olmayan, bulunmayan şey 3. Yasak 4. "Hayır" anlamında kullanılan bir söz 5. Birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilen bir söz 6. Birinin söylediği sözlerden genelde kuşkulandığında veya sözler hafifsendiğinde kullanılan bir söz 7. Savunulan bir düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir anlamlarında kullanılır.

yol: yol (18, 20, 22, 165, 183, 223, 224, 227, 237, 258, 402, 448, 466, 598, 670, 671, 791, 827, 897, 920, 1069, 1071) anlamında geçen kelime TS'de 1. Adap, erkân, âdet, meslek, usul, kaide 2. Müsaade, izin anlamlarındadır. DS'de (I) kez (II) 1. Düğünde, oğlan evinin kız evine, kıza verdiği para, mal, armağan 2. Düğünde, kız evinin oğlan ve yakınlarına verdiği armağan 3. Düğün sahibinin, çağırılıya gön derdiği armağan 4. Düğüne, çağırılının götürdüğü armağan (III) Elverişli durum, olanak anlamlarındadır. GTS'de 1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik 2. Karada insanların ve hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer 3. Genellikle yerleşim alanlarını birbirine bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi 4. İçinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer 5. Yolculuk 6. Gidiş çabukluğu, hız 7. Davranış, tutum, gidiş

veya davranış biçimi 8. isim Uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarık 9. Kumaşta bulunan çizgi 10. Kez, defa, kere, sefer 11. *argo* Hile, tuzak 12. *halk ağzında* Düşünde, oğlanevinin kızıevine verdiği para, mal veya armağan 13. *mecaz* Gaye, uğur, maksat 14. *mecaz* Bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem anlamlarında kayıtlı olan kelime anlam dairesini oldukça genişletmiştir.

yük: Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi, yük (128, 140, 205, 213, 347, 376, 528, 577, 815) anlamındaki kelime TS'de Rahimdeki çocuk, cenin anlamlarındadır. DS'de (I) 1. Beş kilelik ya da aşağı yukarı yüz kiloluk ürün 2. Hayvan üstündeki iki küfe ağırlık (II) Para ölçüsü olarak bin lira (III) yatak anlamlarındadır. GTS'de 1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin 2. Bir şeyin ağırlığı 3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar 4. Eşya 5. *mecaz* Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev 6. *mecaz* Tedirginlik veren şey, engel 7. *fizik* Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı 8. Yüz bin kuruşluk mal veya tutar 9. *halk ağzında* Doğacak bebek 10. *eskimiş* Yüklük anlamlarında kayıtlıdır.

yüksek: belirli yere göre daha yukarıda bulunan, alçak karşıtı (891) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan, alçak karşıtı 2. Belirli bir yere göre daha yukarıda bulunan 3. Güçlü, şiddetli 4. Etkili 5. Derece veya makamı bakımından üstün 6. Normal değerlerin üstünde olan 7.

Yukarıda, üst tarafta olan yer 8. *mecaz* Erdemli, faziletli 9. *mecaz* Toplum içinde para, ün vb. bakımından üstünlüğü olan anlamlarında kayıtlıdır.

yüri- / yürü-: adım atarak ilerlemek, gitmek (133, 183, 224, 587, 598, 615, 653, 950,1040) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Gezmek, dolaşmak. 2. Hareket etmek, iş yapmak. 3. Tedavül etmek, geçer olmak. 4. Hareket etmek, dönmek, devretmek. 5. Hücum etmek, saldırmak. 6. Ayrılmak, uzaklaşmak. 7. Geçmek, nafiz olmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Adım atarak ilerlemek, gitmek 2. Karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek 3. Çocuk ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek 4. Yayan gezmek, yayan gitmek 5. Yol almak 6. Bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak 7. Üzerine doğru gitmek, akın etmek, saldırmak, hücum etmek 8. Faiz, hesap edilmek, işlemek 9. Geçmek, ilerlemek, değişmek 10. Bir işte ileri gitmek 11. *mecaz* Gereği gibi yapılmak veya ilerlemek 12. *argo* Ölmek anlamlarında kayıtlıdır.

yüz: yüz, çehre; taraf, cephe (225, 257, 359, 362, 390, 409, 514, 517, 593, 643, 677, 734, 743, 766, 794, 817, 818, 826, 859, 871, 993, 1037, 1072) anlamlarında metinde ve TS'de kullanılan kelime GTS'de 1. Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat 2. Yüzey 3. Kesici araçlarda ağız 4. Bir kumaşın dikiş

sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü 5. Yorgana ve yastığa geçirilen kılıf 6. Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş 7. Birinin görülegelen veya umulan hoşgörülülüğüne güvenilerek gösterilen cüret 8. Nedeniyle, sebebiyle 9. Yan, taraf 10. Bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin her biri 11. *mecaz* Utanma anlamlarında kayıtlıdır.

3.2.2.1. Genelleşme

Anlam genişlemesinin türlerinden biridir. En genel tanımla, özel adların tür adına dönerek birçok dilde yaygın hâle gelmesidir. Bu birçok dilde görülen bir anlam olayıdır (Bayraktar 2017:170).

Metinde tespit edilen örnekler:

kanat: kuşlarda uçmayı sağlayan organ (960) anlamıyla metinde geçen kelime DS'de (I) Taşınabilen merdiven (II) 1. Salon, sofa 2. Yüznumara (III) Defter, kitap yaprağı (IV) Sap ve samanın dökülmemesi için kağınının yanlarına konan tahtalar (V) Bir çift pastırma (VI) kösele (VII) Atın arka böğrüne vurulan damga, işaret anlamlarındadır. GTS'de 1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ 2. Balıklarda yüzgeç 3. Bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyıcı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey 4. Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı 5. Yan, taraf 6. Meclis, parti vb. topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri 7. Fırıldak

biçiminde olan şeylerde kol 8. Angıç 9. Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah 10. Futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol bölümü anlamlarında kayıtlıdır. Anlaşıyor ki kelime başlangıçta sadece kuşlar için kullanılırken daha sonra deyim aktarması yoluyla genelleşerek anlam genişlemesine uğramıştır (Arslan Erol 2014:640)

körpe: dalından yeni koparılmış (989)

anlamında metinde geçen kelime DS'de (I)

1. Yeni doğmuş koyun ya da keçi yavrusu

2. Yeni doğmuş buzağı (II) yorgan

anlamlarındadır. GTS'de 1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha

büyümemiş (bitki), kart karşıtı 2. Çok genç

(kimse) 3. Yavruluktan henüz çıkmış

(hayvan) 4. *mecaz* Henüz bozulmamış,

yıpranmamış anlamlarında kayıtlı olan

kelime anlam dairesini genişletmiştir.

Kaşgarlı'da 'körpe, mevsimi geçtikten

sonra çıkan şey; zamanından sonra doğan

yeni hayvan' anlamıyla karşımıza çıkan

kelime Eski Anadolu Türkçesinde buna

yakın olan 'genç, taze, nazik' anlamını

kazanmış, anlam alanını genelleşerek

genişletmiştir.(Arslan Erol 2014: 641)

3.2.2.2. Mecazlaşma

aç: tok olmayan (310, 649) manasında

metinde geçen kelime EAT'nde benzer

anamlarda kullanılmıştır. DS'de 1. Yoksul

2. Açgözlü 3. Aç anlamlarındadır. GTS'de

1. Yemek yemesi gereken, tok karşıtı 2.

Yiyecek bulamayan 3. *mecaz* Gözü doymaz, haris 4. *mecaz* Çok istekli, hevesli 5. Karnı doymamış olarak anlamlarındadır. **açlık** : aç olma durumu (517, 643) manasında metinde geçen kelime GTS’te 1. Aç olma durumu 2. *mecaz* Kıtık 3. *mecaz* Aşırı istek içinde bulunma anlamlarındadır. TT’nde kelimenin *mecaz* anlamları da kullanılmaktadır.

ağır: Tartıda çok çeken, hafif karşıtı (128, 346, 376) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Sert, keskin. 2. Çok, külliyetli, kalabalık. 3. Zahmetli, çetin anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Tartıda çok çeken, hafif karşıtı 2. Çapı, boyutu büyük 3. Yavaş 4. Yoğun 5. Fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak) 6. *mecaz* Değeri çok olan, gösterişli 7. *mecaz* Çetin, güç 8. *mecaz* Ciddi 9. *mecaz* Sıkıntı veren, bunaltan 10. *mecaz* Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı 11. *mecaz* Ağırbaşlı, ciddi 12. *mecaz* Keskin, boğucu (koku) 13. Kısık, alçak 14. *mecaz* Davranışları yavaş olan 15. *mecaz* Sindirimi güç (yiyecek) 16. *spor* Ağır sıklık 17. Yavaş bir biçimde manalarında kayıtlıdır.

aķ: beyaz (967) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Ak, berrak. 2. Temiz, halis, değerli anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. Tülbent, baş örtüsü, beyaz yaşmak 2. İç çamaşırı 3. Ayran 4. Göz bebeğine inen beyaz leke, boz manalarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Kar, süt vb.nin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı 2. Bu renkte olan 3. Beyaz leke 4. *mecaz* Temiz 5. *mecaz* Dürüst 6.

mecaz Sıkıntısız, rahat manalarında *mecaz* yollarla anlam dairesini genişletmiştir.

aķ-: 1. Sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek (537, 983) 2. Meyletmek (792) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Meyletmek. 2. Akın etmek, istila etmek, hücum etmek. 3. Sıyrılıp çıkmak. 4. Akın akın gitmek. 5. Koşmak anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) ağaçlara su yürümek (II) ekmek (yiyecek) anlamında geçer. GTS’de 1. Sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek 2. Sıvı maddeler aşağıya yönelmek 3. Sıvı bir madde bir yerden çıkmak 4. Bir kap veya bir yer, içindeki veya üstündeki sıvıyı sızdırmak 5. Art arda ve toplu olarak gitmek 6. Kumaş yıpranıp iplikleri erimeye başlamak 7. Boya birbirine karışmak 8. Sürüp gitmek 9. *mecaz* Zaman çabuk geçmek 10. *mecaz* Karışmak, katılmak 11. *argo* Çabucak savuşmak, ortadan kaybolmak manalarında kayıtlıdır.

arı/aru 1: arı, temiz, pak, saf (252, 493, 654, 906, 994, 1070) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Temiz, pak, saf. 2. Müberra, berî. 3. Güzel, parlak manalarında kayıtlıdır. DS’de (I) Temiz, tertemiz, saf, iyi anlamındadır. GTS’de 1. Temiz 2. Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf(II), halis, öz(II) 3. Günahsız anlamlarında kayıtlıdır.

arka: sırt (525, 795, 900) anlamında metinde geçen kelime TS’de zahîr, hamî, yardımcı anlamlarındadır. DS’de (I) Sırta

alınan yük (II) Köy evlerinin bahçeye bakan yönündeki dar balkon (III) kabak, hıyar gibi bitkilerin kol salması için tarlada boş bırakılan yer anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı 2. Bir şeyin sırt durumunda olan yüzeyi 3. Geri kalan bölüm 4. Art, peş 5. Otururken sırtın dayandığı yer 6. İnsanın vücudu, bedeni 7. Arkada olan, arkada bulunan 8. *mecaz* Kayıran, destekleyen 9. *mecaz* Geçmiş, geride kalmış zaman manalarında kayıtlıdır.

arслан/aslan/aşlan: aslan (251, 267, 345, 435, 436, 437, 438, 439, 831, 629) anlamında metinde geçen kelime TT'de bu anlamının yanında mecazen gürbüz, cesur ve yiğit adam anlamına da gelir.

avla-: bir hayvanı diri veya ölü ele geçirmek; yakalamak (270, 345, 823) anlamında metinde geçen kelime TS'de (I) yakalamak (II) etrafını çevirmek anlamındadır. GTS'de 1. Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek 2. *mecaz* Tuzağa düşürmek, kurnazlıkla kandırmak anlamlarında kayıtlıdır.

aydınlık: ışık, aydınlık (534) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) cam (II) mutluluk, saadet anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Bir yeri aydınlatan güç, ışık 2. Bir yapının ortasına gelen oda ve öbür bölümlerin ışık alması için damın ortasından zemine kadar açılan boşluk 3. Işık alan 4. *mecaz* Kolay anlaşılacak derecede açık olan, vazih 5. *mecaz* Kötülükten uzak, temiz, saf manalarında

kayıtlıdır.

baş: 1. kafa (11, 78, 171, 176, 310, 342, 349, 373, 380, 381, 388, 457, 483, 501, 522, 537, 582, 636, 710, 724, 765, 805, 902, 1039) 2. Önder (4, 299) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Başkan, topluluğu yöneten, komutan. 2. (İnsan ve hayvan sayımında) Tane. 3. Başak. 4. Yara anlamlarında kayıtlıdır. DS'de(I) Reis (II) 1. tane 2. dilim (III) iyi, güzel (IV) pazartesi (V) Bulgur, buğday ve benzerleri kalburlandığı zaman kalburun üstünde kalan in kısım 2. Ölçüde, tartıda tahminin üstünde çıkan kısım.(VI) çıban, yara (VII) 1. Derilere tatbik edilen bir işlem (tabaklıkta) 2. Köselecilikte bir derinin baş tarafı manalarında kayıtlıdır. GTS'de 1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser 2. Bir topluluğu yöneten kimse 3. Başlangıç 4. Temel, esas 5. Arazide en yüksek nokta 6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu 7. Bir şeyin uçlarından biri 8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet 9. Sarraflık hakkı 10. Bir şeyin yakını veya çevresi 11. "Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün" anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz 12. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği 13. *denizcilik* Deniz teknelerinde ön taraf manalarında kayıtlıdır.

biç-: biçmek (190, 1058) anlamında metinde geçen kelime TS'de kesmek,

kökünü kazımak anlamındadır. DS’de Biçmek, bir konu hakkında düşünerek karar vermek; biçmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Belli bir biçim vererek kesmek 2. Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek 3. Ekin, ot vb.ni orakla, tırpanla, makine ile kesmek 4. *mecaz* Yayılım ateşiyle öldürmek 5. *mecaz* Değer, paha, fiyat belirlemek 6. *mecaz* Tahmin etmek, kestirmek metinde geçen kelime anlam dairesini genişletmiştir.

biş-: pişmek (923, 965) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) Olgunlaşmak (meyve) (II) yanmak (III) Çözülme, yoluna konmak anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de *pişmek*; 1. Ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek 2. nesnesiz Isıtma sonucu belirli bir kullanıma uygun duruma gelmek 3. Meyve olgun duruma gelmek 4. Pişik oluşmak 5. *mecaz* Bir konuyu iyice öğrenmek 6. *mecaz* İşe alışıp beceri ve ustalık kazanmak, zorlukları göğüslemek 7. *mecaz* Herhangi bir iş için konuşup hazırlanmak 8. *mecaz* Bunalacak kadar sıcaklık duymak manalarına gelen kelime anlam dairesini genişletmiştir.

boş: İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı (145, 413, 609, 624, 625, 805, 823, 1061, 1063) anlamında metinde geçen kelime DS’de Koyunun yahut keçinin böğür etleri dikilip içine üzüm pirinç v.s. doldurularak fırında pişirilmek suretiyle yapılan yemek, Şeriat hükümlerine göre kadının kocasından

ayrılması anlamlarındadır. GTS’de 1. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı 2. Görevlisi olmayan (iş, görev), münhal 3. Yapılacak işi olmayan, işsiz 4. Kullanıldıktan sonra içinde bir şey bulunmayan, kirli (bardak, çanak vb.) 5. *mecaz* Anlamsız 6. *mecaz* Bilgisiz 7. *mecaz* Bir işe yaramayan, yararsız 8. *mecaz* Habersiz, hazırlıksız bir biçimde manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

bur-: bükme, sarmak (143) anlamında metinde tespit edilen kelime TS’de 1. Bükme, sarmak 2. Çevirmek, yönlendirmek 3. Sancılanmak anlamlarına gelmektedir. DS’de (I) 1. Darılmak 2. Kiskanmak (II) çevirmek (III) Hayvanların üreme organlarını burarak erkekliğini gidermek (IV) sancımak anlamlarındadır. GTS’de ise 1. -i Bir şeyi iki ucundan tutup eksenin etrafında ters yönlerde çevirerek bükme 2. İğdiş etmek 3. Ağza kekre tat vermek 4. Mide, bağırsak sancımak 5. acıtmak manalarında kayıtlıdır.

çamur: çamur, balçık (603) anlamında metinde geçen kelime DS’de sazlık, bataklık anlamındadır. GTS’de 1. Su ile karışıp bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık 2. *mecaz* Sataşkan, çevresini tedirgin eden, sulu, arsız (kimse) 3. *halk ağzında* Yapı işlerinde kullanılan çeşitli malzemeden oluşmuş harç manalarına gelen kelimenin anlam alanı genişlemiştir.

datlu / tatlu: tatlı (506, 516, 912)

anlamında metinde geçen kelime DS'de 1. İncir 2. Bal anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Şeker tadında olan 2. Acı olmayan, acı karşıtı 3. Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek 4. *mecaz* İnsanı çeken, göze, kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren 5. *mecaz* Sevimli, hoş 6. *mecaz* Hoşa gidecek bir biçimde, tatlılıkla anlamlarında kayıtlıdır.

dayan-: güvenmek, itimat etmek (483, 788) anlamında metinde geçen kelime TS'de de bu anlamda kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Durmak, dinmek 2. Yorulmak; yetişmek anlamlarındadır. GTS'de dayanmak 1. Bir yere yaslanmak, kendini dayamak 2. Bir şeyin üzerinde kurulmuş olmak 3. Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek 4. *mecaz* Varmak, ulaşmak 5. *mecaz* Bütün gücünü kullanarak bir işi yapmak 6. *mecaz* Bir iş sonunda birinin veya bir şeyin üzerinde kalmak 7. *mecaz* Birinden, bir şeyden güç almak, güvenmek, istinat etmek 8. nesnesiz, *mecaz* Uzun süre kullanılmaya uygun olmak 9. *mecaz* Tutunmak, karşı durmak, karşı koymak, mukavemet etmek 10. Yetişmek, yeter olmak 11. *mecaz* Güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek, tahammül etmek manalarına gelmektedir.

delü: deli (459, 460, 860) anlamında metinde geçen kelime TS'de zorlu, azgın, korkunç surette anlamındadır. DS'de Akli muvazeneden mahrum, deli; bir bitkinin kılçıklı olan tohumu, delice anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Aklını yitirmiş olan,

akli dengesi bozulmuş olan, mecnun 2. Coşkun, azgın (hayvan, duygu vb.) 3. *mecaz* Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın anlamlarındadır.

deñiz: deniz (16, 406, 451, 481, 486) anlamında geçen kelime GTS'de 1. Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütesi 2. Bu su kütesinin belirli bir parçası 3. Aydaki düzlükler 4. *mecaz* Geniş alan 5. *mecaz* çokluk, yoğunluk anlamlarında geçmektedir.

derin: derin, yoğun, ayrıntılı (612) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Dibi yüzeyinden veya ağızından uzak olan 2. Yüzeyden içeri inen 3. Kendi türünde çok gelişmiş, en ileri durumda olan 4. Yoğun 5. Uzun süren 6. *mecaz* Ayrıntılı 7. *mecaz* İçten gelen 8. Dip manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dilgü / dilkü: tilki (267, 345) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Köpekgillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli (Vulpes) 2. Bu hayvanın postundan yapılan manto vb. 3. *mecaz* Çok kurnaz manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

dilsüz: ses çıkarmayan, sessiz olan (402, 692) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Konuşma engelli, konuşamayan, ahraz, lâl(I) 2. *mecaz* Ses çıkarmayan, sessiz olan (kimse) manalarında kayıtlıdır.

dutsah / dutsak: esir (286, 287, 323, 865) anlamında geçen kelime TS'de de bu anlamda kayıtlıyken DS'de Bir borcun ödeneceğine inanca olarak, ödediğinde geri alınmak üzere, borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey, rehin anlamı da vardır. GTS'de *tutsak*; 1. *askerlik* Savaşta ele geçen düşman, esir 2. Gitmesine, serbestçe hareketine engel olunan 3. *mecaz* Bir şeye veya bir kimseye çok bağlı, kendisini bir şeyin etkisinden kurtaramayan kimse anlamlarında kayıtlıdır.

es-: rüzgâr olmak (593, 955, 1003) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) Bir şeyi eksiltmek, azaltmak (II) 1. Sıvışmak, kaçmak, aradan kayboluvermek 2. Herhangi bir şeye kızıp, bulunduğu yerden hızla çıkmak 3. Yüreği kalkmak, heyecanlanmak (III) Esnek olmak, yaylanmak (IV) Tahılı savurarak temizlemek (V) Davar ve koç katım zamanı, kasım ayı anlamlarındadır. GTS'de Hava bir yönden bir yöne akmak, rüzgâr olmak 2. *mecaz* Yapılması önce düşünülmüş olmayan veya beklenmeyen bir şeyi yapmaya birdenbire karar vermek anlamlarında kayıtlıdır.

gey-/giy-: giymek (303, 564, 851, 988) anlamında metinde geçen kelime TT'nde 1. Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek 2. *mecaz* Ağır söz veya hakareti, küçültücü davranışı ses çıkarmadan dinlemek anlamında kayıtlıdır.

göñül: Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı (32,

91, 93, 94, 121, 123, 145, 189, 285, 305, 321, 332, 333, 343, 430, 507, 651, 704, 724, 756, 820, 932, 1013, 1080) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de yürek anlamındadır. GTS'de 1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı 2. *mecaz* İstek, arzu manasına gelerek anlam genişlemesi olmuştur.

İlan/yılan: yılan (250, 388, 558) anlamında metinde geçmektedir. TT'de bu anlamının yanında *mecazen* sinsi ve hain anlamında da kullanılmaktadır.

ılduz: yıldız (794) anlamında metinde geçen kelime TS'de baht, talih anlamındadır. DS'de (I) alın yazısı (II) Atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma (III) iğne deliği (IV) kılık, yakışık; Alnı ak lekeli sığır anlamlarındadır. GTS'de 1. Çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınım biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri 2. Sinema, tiyatro veya müzikhol sanatçısı, star 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil 4. Bu biçimde olan 5. *mecaz* Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse 6. *mecaz* Baht, şans, talih 7. *denizcilik* Kuzey 360°'lik yön, kuzey manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

imekle-: emeklemek (1034) temel anlamıyla metinde ve EAT'de geçen kelime DS'de yavaş yavaş yürümek anlamındadır. TT'de bu anlamının yanında *mecazen* bir işe yeni başlarken deneyimsizlikten ötürü

acemilik geçirmek anlamına da gelir.

ince: kalın karşıtı (899) anlamında metinde geçen kelime TS'de dikkatle anlamında kayıtlıdır. GTS'de 1. Kendi cinsinden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan, kalın karşıtı 2. Zayıf 3. Taneleri ufak, iri karşıtı 4. Aşırı özen gerektiren, kaba karşıtı 5. Ayrıntılı 6. Akışkanlığı çok olan, yoğun ve koyu olmayan (sıvılar) 7. Tiz (ses), pes karşıtı 8. Hafif, gücü az 9. *mecaz* İyiden iyiye, enikonu, ayrıntılı 10. *mecaz* Düşünce, duygu veya davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan, zarif, kaba karşıtı manalarına gelerek anlam dairesi genişlemiştir.

kara: siyah (349, 884, 954, 967) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Ayıp 2. Zenci anlamlarında geçmektedir. DS'de (I) 1. Suç 2. İftira, leke (II) anahtar (III) Gece bekçisi, jandarma; 1. Etin sık kısmı, 2. Zenci; Su içinde toprak parçası anlamlarındadır. GTS'de 1. En koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı 2. Bu renkte olan 3. Esmer 4. *mecaz* Kötü, uğursuz, sıkıntılı 5. *mecaz* Yüz kızartıcı durum, leke 6. *mecaz* İftira anlamlarında kayıtlıdır.

karanlık: karanlık (830) anlamında metinde geçen kelime GTS'de *karanlık*; 1. Işık olmama durumu 2. Işıksız 3. *mecaz* Üzüntü, sıkıntı, perişanlık 4. *mecaz* Yasalara, töreye uygun olmayan 5. *mecaz* Gereğince anlaşılıp bilinemeyen, ne olacağı, sonu belli olmayan (durum) 6. *mecaz* Karışık manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

kokmak: kokmak (509) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Kokmak 2. Koklamak anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. nesnesiz Koku çıkarmak 2. Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmak, kokuşmak 3. *mecaz* Olacağıyla ilgili belirtiler göstermek, olacağı hissedilmek 4. *mecaz* Kokusu gelmek 5. *halk ağzında* koklamak anlamlarında kayıtlıdır.

koklu: koku (718) anlamında metinde geçen kelime DS'de korku anlamı da vardır. GTS'de 1. Nesnelere yayılan küçük zerrelere burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu 2. Güzel kokmak için sürülen esans 3. *mecaz* Belirti, işaret anlamlarında kayıtlıdır.

kor: kor, iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası (387, 488, 1066) anlamında metinde geçen kelime TS'de (I) Duvar taşlarında bir sıra, dizi anlamındadır. DS'de (I) 1. Sıra, dizi, altın dizisi 2. Yapıda aynı boyda taşlardan yan yana dizilerek yapılan bir sıra 3. Biçilmiş ekin demetlerinin yığın yapmak için kümelenmiş durumu 4. Odun yığını 5. Eşyayı üst üste koyarak yapılan düzgün yığın 6. Satır (II) 1. Katır çanı 2.

Köpeklerin boynuna takılan çingirak (III) sin, gömüt (IV) Tahıllarda görülen sürme hastalığı (V) dere anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası 2. *mecaz* Büyük acı, üzüntü, sıkıntı, dert 3. *mecaz* Kırmızı renkli anlamlarında kayıtlıdır.

koym / koyun: koyun (hayvan adı) (83, 158,

383, 476, 815) anlamında metinde geçen kelime TT’de bu anlamının yanında *mecazen* verilen buyruklara uyan, kendi kişiliğini gösteremeyen kimse manasında kayıtlıdır.

köle: köle, kul, esir (309, 324) anlamında metinde geçen kelime DS’de süpürge, köle anlamındadır. GTS’de 1. isim, tarih Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse, kul, esir 2. Birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse 3. *mecaz* Herhangi bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimse anlamlarında kayıtlıdır.

körpe: dalından yeni koparılmış (989) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) 1. Yeni doğmuş koyun ya da keçi yavrusu 2. Yeni doğmuş buzağı (II) yorgan anlamlarındadır. GTS’de 1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki), kart karşıtı 2. Çok genç (kimse) 3. Yavruluktan henüz çıkmış (hayvan) 4. *mecaz* Henüz bozulmamış, yıpranmamış anlamlarında kayıtlı olan kelime anlam dairesini genişletmiştir.

kötrüm: kötürüm, yüremeyecek derece ayağı sakat olan (927) anlamında metinde geçen kelime DS’de (IV) 1. Zayıf 2. Gözü görmeyen, kör anlamlarındadır. GTS’de 1. Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemeyen, ayağa kalkamayan (kimse), oturak 2. Yürüyemeyecek derecede sakat (bacak) 3. *mecaz* İşleyemeyen, iş yapamayan manalarında kayıtlıdır.

kırd / kırt: kurt (83, 159, 268, 336, 379, 383, 393, 620, 628, 918) anlamında metinde geçen kelime DS’de Kalbur üzerinde yuvarlanmış hamur kızartması; Sağlam, esnek bir çeşit ağaç; kurt, tırtıl anlamlarına da gelir. GTS’de 1.

Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (Canis lupus). 2. *mecaz* Bir yeri, bir şeyi iyi bilen 3. *mecaz* İşini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz anlamlarında kayıtlıdır.

odun: odun (365, 366, 466) temel anlamında metinde geçen kelime DS’de kereste; tahta; ağaç anlamlarına da gelir. GTS’de 1. Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç 2. *mecaz* Anlayışsız ve kaba (kimse) anlamında kayıtlıdır.

oşsa-: okşamak (197) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Okşamak, taltif etmek 2. Benzemek anlamındadır. EATS’de 1. Okşamak 2. Gönül almak 3. benzemek anlamlarındadır. DS’de benzemek, andırmak anlamındadır. GTS’de 1. Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak 2. Hafifçe dokunmak 3. *mecaz* Hafifçe dövmek 4. *mecaz* Bir kimseyi hoşnut etmek 5. Benzemek, andırmak, hatırlatmak anlamında kayıtlıdır.

okun-: denilmek, söylenmek (39) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Denilmek, söylenmek, tesmiye olunmak, ad verilmek. 2. Davet olunmak, çağırılmak. 3. Okunmak anlamlarındadır. DS’de kendini üfürükçüye

okutmak anlamındadır. GTS'de 1. Okuma işine konu olmak 2. Okunulmak 3. *mecaz* Belli olmak, açıkça görünmek 4. halk ağzında Davet edilmek, çağrılmak manalarında kayıtlıdır.

öküz: öküz (599, 816) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır 2. *mecaz* Bön, görgüsüz, kaba, anlayışsız, yeteneksiz kimse 3. *argo* Cıvalı zar manalarına gelmektedir.

öl-: Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek (GTS) (195, 299, 321, 354, 412, 450, 517, 683, 927) anlamında metinde geçen kelime TS'de Erimek, çalkalanarak karıştırılmak anlamlarında kayıtlıdır. DS'de 1. Ölmek. 2. Acı ve ızdırıp çekmek manalarındadır. GTS'de 1. Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek 2. Bitki, solmak 3. *mecaz* Bazı sebeplerle çok sıkıntı veya acı çekmek 4. *mecaz* Değerini, geçerliğini, gücünü yitirmek, kullanılmamak manalarına gelerek anlam dairesi soyut yollarla genişlemiştir.

öldür-: öldürmek (92, 200, 208, 250, 272, 274, 364, 383, 428, 478, 525, 559, 617, 619, 961) anlamında metinde geçen kelime DS'de Sebze ve yiyecekleri ovarak ya da az pişirerek yumuşatmak, sertliğini gidermek anlamındadır. GTS'de 1. Bir canlının hayatına son vermek 2. Bitkinin solarak kurumasına sebep olmak 3. Çok üzmek 4. Aşırı yormak 5. Boşuna geçmek 6. Ölmesine yol açmak 7. Sağlığını bozmak,

rahatsızlık vermek 8. *mecaz* Yok olmasına, ortadan kalkmasına, azalmasına yol açmak 9. *mecaz* Etkisini ve gücünü azaltmak 10. *mecaz* Bazı şeylerin diriliğini, tazeliğini veya sertliğini gidermek manalarına gelerek kelimenin anlam dairesi genişlemiştir.

ölü: ölü, hayatı sona ermiş, mevta (39, 174, 945, 946) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) 1.Ormanda, kuruyup kendiliğinden devrilen ağaç 2. Karaya çekilen kayığı bağlamakta kullanılan yere çakılı ağaç (II) Bulgur değirmende çekildikten sonra geriye kalan iri taneler (III) Biçilmiş ot ya da ağaç dallarından yapılmış demet anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. Hayatı sona ermiş, artık yaşamıyor olan, meyyit, morto, diri karşıtı 2. Ölmüş insan, mevta, meyyit, müteveffa 3. Hayvan leşi 4. *mecaz* Gücü az, zayıf 5. *mecaz* Çok durgun, hareketsiz 6. *mecaz* Etkileme gücü olmayan, canlılığı olmayan manalarına gelerek anlam genişlemesi olmuştur.

ölüm: ölüm (179, 770, 982, 1001) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat 2. Ölme biçimi 3. İdam cezası 4. *ünlem* Ölmesi istenen canlı için kullanılan bir söz 5. *mecaz* Sona erme, yok olma, ortadan kalkma manalarına gelerek kelimenin anlam dairesi genişlemiştir. **saç-:** serpmek (1058) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Serpmek 2.

Harcamak, dağıtmak 3. Ekmek 4. Dökmek anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek 2. Işık ve ısı yaymak 3. *mecaz* Belli bir görüşü, düşünceyi yaymak anlamlarında kayıtlıdır.

şat-: 1. Satmak (759) 2. İhanet etmek (627) anlamlarında metinde geçen kelime TS'de 1. Söylemek, nakletmek, dinletmek 2. Baştan savmak anlamlarındadır. EATS'de 1. Satmak 2. Başından savmak 3. Gibi görünmek, taslamak anlamındadır. DS'de kız evlendirmek anlamındadır. GTS'de 1. Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek 2. *mecaz* Kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek, taslamak 3. *mecaz* Bir kimse, kendini veya başkasını olduğundan daha önemli, yetkili ve değerli göstermek 4. *mecaz* Bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek 5. *argo* Bir yolunu bularak birinden ayrılmak manalarına gelerek anlam dairesini genişletmiştir.

şovuh: soğuk (922) anlamıyla kullanılan kelime TT'de soğuk kelimesi *mecaz* anlamlar kazanarak anlam dairesini genişletmiştir. GTS'de 1. Isısı düşük olan, sıcak karşıtı 2. Üşütecek derecede isısı olan 3. Isının üşütecek kadar az veya düşük olması durumu 4. *mecaz* Duygudan, sevgiden yoksun olan, yakın ve içten olmayan, ilgisiz 5. *mecaz* Sevimsiz veya yersiz, antipatik 6. *mecaz* Cinsel istek duymayan 7. İlgisiz, sevimsiz bir biçimde veya memnuniyetsizliğini belli ederek anlamlarında kayıtlıdır.

tağıt-: dağıtmak, saçmak, vermek (1077) anlamında metinde geçen kelime EATS'de 1. Darmadağın etmek 2. Saçmak 3. vermek 4. yaymak anlamındadır. GTS'de 1. Toplu durumda bulunanları birbirinden uzaklaştırmak veya ayırmak 2. Belli bir orana göre bölüştürmek, pay etmek, tevzi etmek 3. Herhangi bir şeyi ayrı ayrı kimselere vermek 4. Bir şeyin veya bir yerin düzenini bozmak 5. İletmek, ulaştırmak 6. *mecaz* Yenilgiye uğratmak 7. *mecaz* Bir topluluğun varlığına son vermek, feshetmek 8. *mecaz* Kurulu bir düzeni bozmak 9. *mecaz* Etkisini, gücünü azaltmak, gidermek 10. *mecaz* Ne yaptığını bilmeyecek kadar içip kendinden geçmek 11. *argo* Değişik sebeplerle kendini koyuvermek, beklenmedik davranışlarda bulunmak manalarına gelen kelimenin TT'de *mecaz* yeni anlamlar kazanarak anlam dairesini genişletmiştir.

tosun: genç haşarı, hayvan, danalıktan yeni çıkmış boğa (380, 618, 1004) anlamında metinde geçen kelime TS'de haşarı anlamındadır. DS'de üç yaşında öküz, iki yaşında öküz; erkek sığır, büyük baş hayvan anlamlarındadır. GTS'de 1. Danalıktan yeni çıkmış genç boğa 2. *mecaz* Sağlıklı, tıknaz delikanlı anlamlarında kayıtlıdır.

toy-: doymak (198, 331, 664) anlamında metinde geçen kelime GTS'de *doymak*; 1. İsteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak 2. Bir gereksinimini yeteri kadar karşılamak 3. *mecaz* Yeter bulmak,

kanmak, tatmin olmak anlamlarında kayıtlıdır.

tırı: duru, saf, temiz, berrak; durgun, sakin (12, 1034) anlamında metinde ve TS’de geçen kelime DS’de (I) hediye, bahşiş (II) 1. Suyu çok, sulu, koyu olmayan (ayran, şurup, çorba vb. yiyecekler hakkında) 2. Yiyeceklerin katı halde olmayıp sıvı halde olması 3. Bamyaya, patlıcan, domates, fasulye gibi sebzelerden yapılan sulu yemekler anlamlarındadır. GTS’de 1. Bulanıklığı olmayan, temiz, berrak 2. Pürüzsüz (ten) 3. mecaz Arınmış, karışık olmayan (dil, üslup vb.) anlamlarında kayıtlıdır.

tuzak: tuzak (335) anlamında metinde geçen kelime TS’de düzah, cehennem anlamındadır. GTS’de *tuzak*; 1. Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek 2. mecaz Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen, komplo anlamlarında kayıtlıdır.

uvak: ufak, küçük, kırıntı (678) anlamında metinde geçen kelime DS’de 1. Ekmek kırıntısı 2. Küçük odun parçaları anlamındadır. GTS’de *ufak*; 1. Boyutları normalden küçük 2. Yaşça daha küçük olan 3. Makam, derece bakımından geri olan 4. Kısa bir süre 5. mecaz Önemsiz, çok az anlamlarında kayıtlıdır.

uyhu/ uyku: uyku (217, 367, 407, 669, 979, 982) anlamında metinde geçen kelime TT’de bu anlamının yanında mecaz anlamlar da kazanmıştır. GTS’de 1. isim Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün

zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu 2. mecaz Çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazlık. 3. mecaz Doğada görülen sükûnet durumu 4. mecaz Gerçeği görememe, aymazlık anlamlarındadır.

yağ-: yağmak (427, 960) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Yağmur, kar, dolu gökten düşmek 2. Toz, mermi vb. yüksekte çokça düşmek 3. mecaz Üst üste ve çok gelmek anlamlarında kayıtlıdır.

yağmur: yağmur (486) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı, yağar, yağış, baran, bereket, rahmet 2. mecaz Çok ve sık düşen, gelen şey 3. mecaz Çokluk, bolluk anlamlarındadır.

yak-: 1. Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak (101, 122, 251, 362, 371, 751) 2. Mahvetmek (144, 859) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Yaklaşmak 2.

Yaklaştırmak anlamlarındadır. DS’de (I) Alıştırmak, ısındırıp sevdirmek (II) Önemli olaylar, acılar, ayrılıklar, seviler üstüne türkü, ağıt yapmak, düzmek (III) Sürmek, koymak (kına için) Oyunda yenmek, oyun dışı yapmak anlamındadır. GTS’de 1. Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak 2. Ateşle yok etmek 3. Işık vermesini sağlamak 4. Isı etkisiyle zarar vermek 5. Keskin, sert ve ısırtıcı bir duyum vermek 6. Yanıyormuş gibi bir etki yapmak 7. Kurutmak, zarar vermek 8. Çok

sıcak olmak 9. Karartmak 10. Çok üşütmek
11. Tedavi etmek amacıyla doku, damar vb.
dağlamak 12. mecaz Silahla vurmak 13.
mecaz Yıkıma, zarara yol açmak, büyük bir
zarara uğratmak, mahvetmek 14. mecaz
Güçlü sevgi uyandırmak 15. mecaz
Zamanında kullanılmadığından hükmünü
yitirmek anlamlarında kayıtlıdır.

yala-: bir şeyin üzerinden dilini sürüp
geçirmek (340) anlamında metinde
geçmektedir. DS'de (I) Çamın soyulup
çıkarılan tabakası (II) Sıyırarak berelemek
anlamındadır. GTS'de 1. Bir şeyin
üzerinden dilini sürüp geçirmek 2. Dilini
gezdirek bir şeyin üzerindeki almak 3.
mecaz Sıyırarak, dokunarak geçmek 4.
denizcilik Dalgalar geminin içine girmeyip
yalnız bordasını sıyırarak geçmek
anlamlarındadır.

yama-: yamalamak, yama koyarmak
onarmak (411) anlamında metinde geçen
kelime TS'de ilhak etmek anlamındadır.
DS'de 1. Beğenilmeyen bir şeyi almaya
birini razı etmek ya da zorla vermek 2.
Üstüne suç atmak (birinin); 1. Yama
yapmak. 2. Üstüne yıkmak, yamamak
anlamlarındadır. GTS'de 1. Yama koyarak
onarmak, yamalamak 2. *mecaz* İstenmeyen
şeyi birine mal etmek 3. *mecaz* İstenmeyen
kimseyi birine zorla vermek anlamlarında
kayıtlıdır.

yan-: yanmak (371, 421, 483) anlamında
metinde geçen kelime TS'de dert dökmek,
şikayette bulunmak anlamındadır. DS'de (I)
1. Sevdalanmak 2. Candan, içten üzülme

3. Derdine ortak olmak (II) Oyunda yanlış
yapmak, oyun dışı olmak anlamlarındadır.
GTS'de 1. Birleşiminde karbon bulunan
maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna
geçip yok olmak 2. Ateş durumuna geçmek,
tutuşmak 3. Isı, ışık veren bir konuma
geçmek 4. Bütünü veya bir bölümü ateş
veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür
durumuna geçmek 5. Isı etkisiyle vücudun
bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi
koyulaşmak 6. Vücut veya nesnelerin ısısı
artmak 7. Parlamak, parıldamak 8. Birtakım
etmenlerin etkisiyle işe yaramaz duruma
gelmek 9. Yanık acısına benzer bir acı
duymak 10. Çok istemek, çabalamak 11.
mecaz Çok üzülme 12. *mecaz* Çok
sevmek, büyük bir aşk ile sevmek 13.
mecaz Hükümsüz kalmak, değerini yitirmek
14. *mecaz* Zarara, kötülüğe uğramak 15.
mecaz Çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak
16. *mecaz* Bir bir sıralamak, dile getirmek,
dert dökmek, anlatmak anlamlarında
kayıtlıdır.

yarat-: olmayan bir şeyi var etmek (1, 661)
anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1.
Allah, olmayan bir şeyi var etmek 2. *mecaz*
Zekâ, düşünce ve hayal gücünden
yararlanarak o zamana kadar görülmeyen
yeni bir şey ortaya koymak, yapmak 3.
mecaz Olmasına, ortaya çıkmasına yol
açmak, sebep olmak anlamlarında
kayıtlıdır.

yayan: yaya (139) anlamında metinde
geçen kelime TS'de yaya anlamındadır.
DS'de atsız asker, piyade; sürüyü yayan

anlamındadır. GTS'de 1. Yürüyerek giden
2. *mecaz* Bilgisiz 3. Yürüyerek, yaya
anlamlarında kayıtlıdır.

yırt-: parçalara ayırmak (108, 714, 716)
anlamında metinde geçen kelime TS'de
parçalara ayırmak anlamındadır. GTS'de 1.
Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri
parçalamak 2. Vücutu kanatacak kadar
derin çizmek 3. Yok etmek, bastırmak 4.
Sağrısını mahmuzla yaralayarak binek
hayvanını alıştırmak 5. *mecaz* Zorlamak 6.
mecaz Bir işi yapmaktan kurtulmak 7.
mecaz Köşeyi dönmek manalarına gelerek
anlam dairesini genişletmiştir.

yigit: yiğit, genç, delikanlı (165, 174, 470,
801, 95, 959, 967) anlamında kullanılan
kelime GTS'de 1. Güçlü ve yürekli, alp,
kahraman, mert 2. *mecaz* Gözü pek,
düşüncelerini açıkça söylemekten
çekinmeyen (kimse), mert 3. Delikanlı,
genç erkek anlamlarındadır.

yiyci: yiyici (316, 650) anlamında metinde
geçen kelime (I) rüşvet alan (II) 1. Çok
yiyen, obur 2. Hazır yiyici (III) Frengi
anlamlarındadır. GTS'de 1. Yiyen 2. *mecaz*
Rüşvet alan (kimse), mürtekip 3. *halk*
ağzında Çok yiyen, obur manalarında
kayıtlıdır.

yohsul/ yoksul: yoksul, fakir (80, 84, 91, 92,
117, 151, 213, 330, 838) anlamında
kullanılan kelime GTS'de 1. Geçinmekte
çok sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke),
parasız, yoksuz, varlıksız, varyetsiz, fakir,
fukara, zengin, varsıl karşıtı 2. *mecaz*
İstenilen nitelikte ve özellikte olmayan,

yetersiz anlamlarındadır.

yol-: tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak,
çekip koparmak(961) anlamındaki kelime
DS'de (I) Tırmalamak, yırtmak (II) Parasını
çekmek, ütmek; 1. Koparmak, biçmek. 2.
Fahiş kazanç elde etmek anlamlarındadır.
GTS'de 1. Bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden
çıkarmak, çekip koparmak 2. *mecaz*
Dolandırarak, hile ile birinin parasını almak
anlamında kayıtlıdır.

yolcu: yolcu (671) anlamındaki kelime
DS'de *yolcu*; (I) pazartesi (II) çerçi (III)
Göze inen perde, boz (IV) ölüme yakın
anlamlarındadır. GTS'de 1. Yolculuğa
çıkış kimse 2. Yolculuğa çıkmaya
hazırlanan kimse 3. *mecaz* Doğması
beklenen çocuk 4. *mecaz* İyileşmesi
umutsuz hasta 5. *mecaz* İştenden çıkarılması
beklenen kimse anlamlarında kayıtlıdır.

yoldaş: yol arkadaşı, arkadaş, dost (154,
780) anlamında metinde geçen kelime
DS'de (I) Eş, evlilikte eşlerden her biri;
Yoldaş, yol arkadaşı; koca anlamlarında
kayıtlıdır. GTS'de 1. Yol arkadaşı 2. isim
Arkadaş, dost 3. Eşlerden her biri 4. *mecaz*
Ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri
manalarına gelmektedir.

yort-: koşmak, devamlı yol yürümek, sefer
etmek (722, 857) anlamında metinde geçen
kelime DS'de 1. Çalımla yürümek 2.
Şımarıkça davranmak, gezip dolaşmak 3.
Koşmak manalarında kayıtlıdır. GTS'de 1.
halk ağzında Koşmak 2. halk ağzında
Sürekli yol yürümek 3. halk ağzında, *mecaz*
İşsiz güçsüz gezmek manasına gelerek 3.

anlamıyla mecazlaşmıştır.

yut-: 1. Yutmak (992) 2. Hazmetmek, dışarı vurmamak, içinde bırakmak (393) anlamında metinde geçen kelime TS’de hazmetmek, dışarı vurmamak, içinde bırakmak anlamındadır. GTS’de 1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek 2. Tam ve doğru söylememek 3. *mecaz* İnanmak, aldanmak, kanmak 4. *mecaz* Söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söylememek 5. *mecaz* İyice, eksiksiz olarak öğrenmek 6. *mecaz* Işık, ses gücünü, parlaklığını azaltmak 7. *teklifsiz konuşmada* Dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak anlamlarında kayıtlıdır.

yükle-: yüklemek (395) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak 2. Bir bilgisayar, disket vb.ne gerekli bilgileri aktarmak 3. Belli bir hizmeti kullanabilmek için özel bir karta gerekli verileri aktarmak 4. *mecaz* Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak 5. *mecaz* Bir suçü birinin üstüne atmak anlamlarında kayıtlıdır.

yürek: kalp, cesaret (860, 892, 917, 943) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Mide 2. Cesaret anlamlarındadır. DS’de (I) 1. Karın, mide, bağırsak 2. Parmak uçlarında, tırnağın altındaki yumuşak et (II) Lop yumurta sarısı (III) Yüreklilik, cesaret anlamlarındadır. GTS’de 1. Kalp 2. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül 3. Kupa (I) 4. *mecaz* Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret

5. *mecaz* Acıma duygusu 6. *halk ağzında* Mide, karın, iç anlamlarında kayıtlıdır.

3.2.2.3. Komşuluk

Bir sözün anlam alanının komşu sözlerin alanlarına bulaşmasıdır. Aralarında komşuluk ilişkileri bulunan sözlerin kolayca birbirlerinin anlam alanlarını ihlal ettiklerini görürüz. Anlam değişme yollarının en genel olanı, bu tür zıtlık ilişkilerinden çok, sözün kullanıldığı ortamlardaki bilgilerle kurulan komşuluk ilişkileri yoluyla gerçekleşir: Komşuluk ilişkileri, benzerlik, parça-bütün, neden-sonuç vb. pek çok ilişkiye bağlı olup, asıl anlamdan başka bir anlama geçiş, yani bir kavramdan başka bir kavrama geçişle ilgili anlam değişmelerinin hepsini içine almaktadır (Karaağaç 2013b:558). Metinde tespit edilen örnekler:

götür-: 1.taşımak, ulaştırmak, iletmek (73, 140, 745, 1010) 2. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (147, 285) 3. tahammül etmek (188) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Ortadan kaldırmak, bertaraf etmek. 2. Ayırmak, uzaklaştırmak, kaldırmak. 3. Tahammül etmek, yüklenmek, taşımak. 4. Yukarı kaldırmak.5. Toplamak anlamlarındadır. DS’de dayanmak, tahammül etmek anlamında kayıtlıdır. GTS’de 1. Taşımak, ulaştırmak veya koymak 2. Bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek 3. Yerinden ayırıp uzağa

atmak veya yok etmek 4. Öldürmek 5. Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek 6. Birinin yanında yürüyüp ona bir yere kadar arkadaşlık etmek 7. Bir sonuca vardırarak 8. Kaybolmasına, yok olmasına yol açmak 9. Herhangi bir yiyeceği tek başına ve hızlı bir biçimde yemek 10. *argo* Tümüyle sahip olmak 11. *argo* Haksız kazanç sağlamak, mal veya para sahibi olmak anlamlarında kayıtlıdır. Eski Türkçede kelimenin temel anlamı ‘götürmek, kaldırmak, taşımak, yüklemek vs.’ iken Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde kaldırmak anlamı kaybolmaya başlamış ve ‘götürmek’ temel anlamından hareketle ‘yok etmek, ortadan kaldırmak, açmak, çekmek, ayırmak’ vs. yan anlam/lar kazanmıştır (Atmaca 2011:1328).

3.2.2.4. Eksiltme

Dilin her düzleminde görülen bir olaydır. Bu yüzden, eksiltme, ses, söz, ek veya cümle ögesi eksiltmesi gibi çok değişik yapıda ortaya çıkabilir. Türkçenin sözlerde görülen eksiltme olayı, birçok dilde görülen ünlü bir anlam olayıdır: Eksilti olayına uğramış dil birimidir. Sözlerin anlam değiştirme yollarından biri de, çeşitli söz öbeklerini eksiltmeli yapılara dönüştürmektir. Söz dizimi kaynaklı bir anlam değiştirme olayı olarak, iki sözden oluşan herhangi bir söz öbeğinin bir ögesinin eksiltmesiyle elde edilir ve kalan tek söz, söz öbeğinin anlamını taşır: TT düdüklü tencere > düdüklü; TT yazma eser

> yazma; TT cep telefonu > cep (Karaağaç 2013a:669). Metinde tespit edilen kelimeler:

çiçek: çiçek (773) temel anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) frengi (II) Resim veya yazı kopyası (III) papatya (IV) Ufukta görülen küçük köpüklü dalgacıklar anlamlarındadır. GTS’de 1. isim, bitki bilimi Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü 2. Çiçek açan kır veya bahçe bitkisi 3. *mecaz* Davranışları hafif, toplum kurallarına uymayan kimse 4. *kimya* Süblimleşme veya çiçeksime yoluyla elde edilen toz 5. *tıp* İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık anlamlarında kayıtlıdır. Çiçek temel anlamıyla ve çiçeğe benzemesinden olsa gerek *kabarcıklı, ateşli hastalık yani çiçek hastalığı* anlamında da kullanılmıştır. Daha evvel *çiçek hastalığı* şeklinde tamlama biçiminde olan yapının zamanla ikinci unsuru / tamlananı atılmış, birincisinin / tamlayanı onun anlam yükünü üstlenmesi sonucunda kelimedeki eksiltme (ellipsis) dediğimiz anlam olayı gerçekleşmiştir (Atmaca 2011:1328).

kızıl: kızıl, parlak kırmızı renk (425, 778) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Altın (para) 2. Bakır anlamlarındadır. DS’de (I) altın (II) Kızıl renkli küçük küp (III) akciğer (IV) 1. Geçimsiz, idaresiz 2. öfkeli, sert, kırıcı 3. Genç, toy, bilgisiz 4. Tembel, iş görmez (V) Kasıkta çıkan bir çeşit çıban anlamlarındadır. GTS’de 1.

Parlak kırmızı renk 2. Bu renkte olan 3. *mecaz* Aşırı derecede olan 4. *mecaz* Komünist 5. *tıp* Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık 6. *halk ağzında* Altın anlamlarında kayıtlıdır. Kızıl altın kelimesinin EAT döneminde kızıl kelimesiyle karşılanması kelimenin anlamında bir eksiltme olmuştur. TT'nde GTS'nin 5. Anlamında geçen kızıl hastalığın sadece kızıl kelimesiyle karşılanması da kelimenin anlamında eksiltmeye yol açmıştır (Atmaca 2011:1335).

3.2.2.5. Tabu ve Örtmece

Tabu sözü, dil bilimi kadar halk bilimiyle de ilgili bir konuya işaret eder. Korku telkin eden veya kutsal sayıldığı için kullanımından kaçınılan söz, tabu sözdür. Eskiden insanlar, batıl inançlardan dolayı, bazı varlıkların adlarını doğrudan söylemekten kaçınarak, onları farklı adlandırmışlardır. Bu durum, tabu diye adlandırılır. Bazı varlıkları kendi adlarıyla adlandırmak, batıl inanç ve olağanüstü güçlere inanmanın sonucudur (Karaağaç 2013a:667-668). Metinde tespit edilen kelimeler:

bil: bel (889) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Bel. 2. Yamaç, dağ bel. 3. Ayakla basılarak toprağı işlemeye yarayan tarım aygıtı anlamlarında kayıtlıdır.

EATS'de 1. Bel 2. Dağ bel, dağ sırtı 3. döl, sulb anlamlarındadır. DS'de (I) 1. İki tepe arasındaki geçit veren alçak yer 2. Orta, orta bölüm (II) 1. Meni, sperma 2. Omurga (III) 1. Tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe 2. Sırt, bayır, yamaç, dağ eteği 3. Dağ silsilesi, sıradağ 4. Dağ üzerindeki yüksek geçit, yol, dönemeçli, dik dağ yolu (IV) tarlanın ortası (V) Suların ayırım yeri anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de *bel*; 1. İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm 2. Bu bölümün, sırtın altına rastlayan bölgesi 3. Hayvanlarda omuz başı ile sağrı arası 4. Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer 5. Geminin orta bölümü 6. Bardak, şişe, vazo vb.nin ortasındaki dar bölüm anlamlarındadır. GTS'de *bel* (III) meni anlamındadır. Temel anlamı 'bel' olan kelime 'döl, sulp' anlamlarını da ifade ederek anlam alanı tabu yoluyla da genişletmiştir. Kelimenin 'döl, sulp' anlamlarını karşılar hale gelmesi bu kelimenin tabu özelliği taşımasıyla ilgili olabilir (Arslan Erol 2014: 727).

göç eyle-/it-: göç etmek (142, 156) temel anlamında metinde geçen kelime EATS'de göç etmek, hicret etmek anlamındadır. GTS'de 1. oturduğu yerden başka bir yere gidip yerleşmek, göçmek 2. *mecaz* ölmek anlamlarındadır. 'Göç etmek, bir yerden başka bir yere gitmek' biçiminde temel anlamında kullanılan kelime, Eski Oğuz Türkçesi döneminde 'ölmek, vefat etmek' anlamlarında da kullanılmaya başlanmış,

dolayısıyla anlamı tabulaşan kelimelerden biri olmuştur (Atmaca 2011:1344).

uç-: 1. uçmak (15, 463, 985, 1007) 2. çok hızlı gitmek (236) anlamında metinde geçen kelime DS’de (I) Bir şeyi çok isteyerek, sevinerek yapmak (III) çok üşümek; yapmaya ivmek, yapı, duvar vb. göçmek, çökmek, yıkılmak anlamlarındadır. GTS’de 1. Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak 2. Uçak vb. araçlar özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak 3. Sıvı, gaz veya buhar durumuna geçmek 4. Rengi solmak 5. Rüzgâr veya başka bir itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek 6. Yüksek yerden düşmek veya yuvarlanmak 7. Belirmek 8. Patlayıcı madde ile parçalanmak 9. Uçar gibi dalgalanmak 10. Çok hızlı gitmek 11. Hava yolu ile gitmek 12. *mecaz* Yok olmak, ortadan kaybolmak 13. *mecaz* Çok sevinmek 14. *mecaz* Gerçek hayattan uzaklaşp düşlere dalmak 15. *argo* Keyif verici veya uyuşturucu madde aldıktan sonra kendinden geçmek 16. *şaka yollu* Aşırı olmak 17. Dinî inanışa göre ruh ölümden sonra göğe yükselmek manalarına gelen kelimenin anlam dairesi oldukça genişlemiştir. Ölmek kavramının ve dolayısıyla bu ismi tabu olması sebebiyle bunun yerine uç- fiili kullanılmaya başlanmış, bu şekilde de kelimenin anlam alanı genişlemiştir (Arslan Erol 2014: 734).

yük: Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi, yük (128, 140, 205, 213, 347, 376,

528, 577, 815) anlamındaki kelime TS’de Rahimdeki çocuk, cenin anlamlarındadır. DS’de (I) 1. Beş kilelik ya da aşağı yukarı yüz kiloluk ürün 2. Hayvan üstündeki iki küfe ağırlık (II) Para ölçüsü olarak bin lira (III) yatak anlamlarındadır. GTS’de 1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin 2. Bir şeyin ağırlığı 3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar 4. Eşya 5. *mecaz* Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev 6. *mecaz* Tedirginlik veren şey, engel 7. *fizik* Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı 8. Yüz bin kuruşluk mal veya tutar 9. *halk ağzında* Doğacak bebek 10. *eskimiş* Yüklük anlamlarında kayıtlıdır. Gerek ‘rahimdeki tTürkçesinden itibaren kullanılan *yük* kelimesi, gerekse ‘gebe kadın’ yerine kullanılan *yüklü* kelimesi, örtmece olarak kullanılan kelimelerdir. Bu örtmece kullanım *yük* kelimesinin anlam alanında genişlemeye sebep olmuştur (Arslan Erol 2014: 736).

yancuk: para kemeri, kese (64) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Kese, torba, boyundan geçirilerek yana asılan çanta. 2. At zırhı, çukal. 3. Oturacak yeri, sağrı, kıç anlamlarındadır. DS’de (I) Zırh (II) 1. Köylü kadınların yanlarına sarkıttıkları örme süsler 2. Kadınların, yün eğirirken sol kalçalarına astıkları ve üstünde iş çevirdikleri kösele parçası (III) Çobanların azık torbası GTS’de *yancık*; genellikle çobanların kullandığı azık torbası anlamındadır. Kelimenin EAT sonuna kadar anlamı genişlemiştir. Bu yan anlamlar

arasında yer alan ‘Oturak yeri, sağrı, kıkı’ anlamı kelimenin örtmece yoluyla anlam genişlemesine de uğradığını göstermektedir (Arslan Erol 2014: 736).

3.2.2.6. Argo

Geniş anlamıyla argo, ortaklaşa kullanılan ölçünlü dilin dışında kalan her türlü dil kullanımınıdır. Dil kullanımında tek amaç vardır: İletilmek istenilen bilginin karşı tarafa dökmeden saçmadan taşınması. Bu amaç dışında kalan, anlam taşımaya arka plana atan her türlü dil kullanımı argodur (Karaağaç 2013a:671).

arpa: arpa (190, 656) temel anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Buğdaygillerden bir bitki (Hordeum vulgare) 2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri 3. argo Rüşvet anlamlarında kayıtlıdır. Kelime GTS 1. ve 2. anlamlarıyla EAT metinlerinde geçerken sonradan argolaşmış ‘rüşvet’ anlamında kullanılarak anlam boyutunu bu yöne de kaydirmiştir (Atmaca 2011:1354).

kıl: kıl, tüy (887, 954) anlamında metinde geçen kelime TS’de saz teli anlamında da kayıtlıdır. DS’de 1. Killi toprak 2. Çamaşır, baş kili; Keçi kılı anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı 2. Keçi tüyü 3. Keçi tüyünden yapılmış veya dokunmuş

olan 4. *argo* Huysuz, geçimsiz (kimse) 5. *bitki bilimi* Bitkilerde görülen, genellikle silindimsi, içi boş, çok ince uzantı anlamlarında kayıtlıdır. **oy-:** oymak (276) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Keskin, sivri uçlu bir cisimle bir şeyi yontarak veya delerek çukur oluşturmak 2. Kumaş vb.ni girintili bir biçimde kesmek 3. *argo* Bıçaklayarak yaralamak 4. *argo* Kazıklamak anlamlarındadır.

öt-1: Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak (553) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Teke melemek 2. Yüksekten atmak anlamındadır. DS’de (I) ekmek (II) 1. Erinleşmek, evlenme isteği göstermek 2. Hayvan cinsel istek duymak (III) 1. Konuşmak, sözünü etmek 2. Alaycı bir dille konuşmak 3. Kavga aramak, horozlanmak (IV) Öğütme (V) ölmek (VI) oyunda kazanarak karşısındakinin elinde olanı almak (VIII) Yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler ekşimek anlamlarındadır. GTS’de 1. Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak 2. Herhangi bir nesne, sürekli ses çıkarmak 3. Üfleli çalgıların sesi çıkmak 4. *argo* Anlamsız, boş konuşmak 5. *argo* (Sarhoş) kusmak 6. *argo* Gizli bir şeyi söylemek anlamlarında kayıtlıdır.

sökil-: sökme işine konu olmak (528) anlamında metinde geçen kelime TS’de yarılmak, parçalanmak anlamındadır. DS’de istemeyerek para vermek anlamındadır. GTS’de 1. Sökme işine konu olmak 2. argo Parayı istemeyerek vermek, harcamak anlamında kayıtlıdır.

yavru / yavru: hayvan yavrusu (250, 620) anlamında metinde geçen kelime DS'de (I) Küçük, bakır leğen (II) Hayvanlara takılan çanın içinde bulunan dil gibi parça (III) civciv, piliç (IV) Kağrı tekerleğinin orta parçası anlamlarındadır. GTS'de 1. Yeni doğmuş hayvan veya insan 2. Çocuk, evlat 3. *mecaz* Bir şeyin küçüğü 4. *argo* Güzel, alımlı genç kız anlamlarında kayıtlıdır.

yaş 2: kuru olmayan (421, 917, 1002, 1056) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Taze 2. Deniz anlamlarındadır. DS'de (II) Çok çevik, sağlam (III) çürük, güvenilirmez; göz yaşı; yaş, ıslak anlamlarındadır. GTS'de 1. Nemli, ıslak, kuru karşıtı 2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze 3. Gözyaşı 4. *argo* Kötü 5. *argo* Zor anlamlarında kayıtlıdır.

yem: hayvan yiyeceği (627) anlamında kullanılan kelime DS'de yem; leblebicilerin kullandığı bir ölçek anlamlarındadır. GTS'de 1. Hayvan yiyeceği 2. isim Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan, oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntüsündeki nesne 3. Ağızotu 4. *mecaz* Birini aldatabilmek için hazırlanmış düzen, kullanılan kimse veya şey 5. *argo* Rüşvet 6. *argo* Kumarda ütülecek kimseye oyunun başında bilinçli olarak kazandırılan para anlamlarında kayıtlıdır.

3.2.3. Başka Anlama Geçiş

Göstergenin, eskisinden bambaşka, yeni bir kavramı yansıtmaması söz konusudur (Aksan 2009:215)

3.2.3.1. Yakın Anlama Geçiş

aşılı: soylu (602) soylu manasında eserde kullanılırken TT'de bir kökene dayanan, kökenli (İngiliz asıllı genç) manasında kayıtlı olan kelime yakın bir anlama geçmiştir.

barış-: uzlaşmak, anlaşmak (243, 750) anlamında metinde geçen kelime TS'de Uyuşmak, imtizaç etmek, hoşlaşmak anlamlarındadır. DS'de 1. Götürü olarak iş vermek veya almak 2. Uyuşmak, anlaşmak anlamlarındadır. GTS'de 1. İki taraf, aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak 2. Sevmek, zevk almak anlamlarında kayıtlı kelime 2. anlamıyla yakın bir anlama geçmiştir.

bay: zengin (129, 330) bay olmak; zengin olmak (129, 354); bayıtmak, zengitlemek (752) manasında metinde geçen kelime TS'de 1. Zengin, müstağni 2. Ulu, kibar, asil 3. Temiz anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de bay (I); Parası, malı çok olan, zengin (kimse) bay (II); 1. Erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü 2. Erkek anlamlarına gelmektedir. TT'de erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü, erkek manasında kullanılarak yakın anlama geçmiştir.

biliş: 1. bildik, tanıdık, dost, aşına (38, 66, 422) 2. Marifet (1029) anlamlarında metinde geçen kelime TS’de 1. Bildik, tanıdık, dost, aşına. 2. Marifet anlamlarındadır. DS’de tanıdık, bildik anlamında kayıtlıdır. GTS’de 1. Canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi, vukuf 2. *halk ağzında* Bildik, tanıdık manalarında kayıtlı olan kelime 1. anlamıyla yakın bir anlama geçmiştir.

bucağ: köşe (411, 672, 830) anlamında metinde geçen kelime (I) 1. Köşe, bucağ, uç, aç 2. Kenar, yakın yer (II) Yörüklerin, sıcaktan korumak için yoğurt, yağ tuluklarını koydukları yer (III) Köy evlerinde, ocağın her iki tarafındaki oturulacak yerler, ocak yanı (IV) 1. memleket 2. semt, mahalle 3. Taraf, öte, uzak 4. Dağ eteği 5. Dağ tepesi, doruğu 6. Çay, ırmak kıyılarındaki tarla ile su arasındaki çayır, sazlık, çalılık yer (V) 1. Dolap 2. Odun dolabı 3. raf anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Kenar, köşe, yer 2. *eskimiş İlçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri, nahiye manasında kayıtlıdır. Kelime İlçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri, nahiye manasına gelerek yakın bir anlama geçmiştir.*

buy-: hayvanın soğuktan donması (213) anlamında metinde geçen kelime TS’de insan ve hayvan soğuktan donmak anlamında kayıtlıdır. DS’de donmak, üşümek; soğuktan donacak duruma gelmek,

çok üşümek anlamlarındadır. GTS’de 1. *halk ağzında* Çok üşümek 2. *halk ağzında* Soğuktan donarak ölmek anlamlarında kayıtlıdır. Çok üşümek anlamıyla kelime yakın anlama geçmiştir.

bürüncek: baş örtüsü, çarşaf (766) anlamında kullanılan kelime DS’de 1. Baş örtüsü 2. Çarşaf, çar 3. Duvak 4. Kaput, palto, pelerin cinsinden elbise 5. Saç örtüsü anlamlarında kayıtlıdır. Günümüzde ‘koza gibi yumuşaklanmış şey’ olarak daha önceki anlamlarına yakın bir anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1391).

dilek: istek, talep (461, 532, 632, 686) anlamında metinde geçen kelime TS’de şefaaf anlamındadır. GTS’de bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat anlamında kayıtlıdır. EAT dönemindeki şefaaf anlamını daha sonra devam ettirmeyen kelime yakın anlama geçmiştir.

dinç: emin, sakin, asude, müsterih (134, 298) anlamında metinde geçen kelime TS’de emin, mutmain, selamet; fariğ, sakin, asude, müsterih anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Gücü ve sağlık durumu yerinde, canlı, zinde, tendürüst, tüvana 2. Canlı, zinde bir biçimde manalarına gelen kelime TS’deki yakın anlama geçmiştir.

dün: gece (135, 257, 406, 953, 998) anlamında metinde geçen kelime GTS’de 1. Bugünden bir önceki gün 2. Geçmiş 3. Bugünden bir önceki günde 4. Kısa bir süre önce anlamlarına gelerek yakın anlamlara geçmiştir.

ergen: bekar, evli olmayan (856) anlamında metinde tespit edilen TS’de de bu anlamda geçen kelime DS’de bekar, (I) kızılılık (II) Olgunlaşmış, olmuş anlamlarındadır.

GTS’de 1. Döl verebilecek duruma gelmiş olan, erin, yeni yetme, akıl baliğ, baliğ 2. Henüz evlenmemiş, bekâr anlamlarında kayıtlıdır. GTS’nin 1. anlamıyla TT’nde yakın anlama geçmiştir.

esle-: dinlemek (621, 785) anlamında metinde geçen kelime zamanla ‘önemsemek, itaat etmek, baş eğmek’ gibi yeni soyut anlamlar kazanmıştır (Arslan Erol 2014: 277). TS’de Dinlemek, ısga etmek, kabul etmek, itaat etmek anlamlarında kayıtlıdır. DS’de (I) 1. Aldırış etmek, önem vermek 2. Herhangi bir kimseyi, kendisine belli etmeden gözetlemek anlamındadır. GTS’de *halk ağzında* Önem vermek, aldırış etmek anlamlarındadır.

gez: ok ağacının kirişe giren yeri (206) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Okun kiriş geçecek gediği. 2. Çatal anlamlarındadır. GTS’de 1. Okun, kirişe geçen ucundaki kertik 2. Tüfek, tabanca vb. ateşli silahlarda namlunun gerisinde bulunan ve nişan alırken arpacıkla birlikte göz ile hedef arasında aynı doğru üzerine getirilen kertik anlamına gelen kelime 2. anlamıyla yakın anlama geçmiştir.

gider-: uzaklaştırmak, çıkarmak, yok etmek, kaldırmak, izale etmek, defetmek (637, 860) anlamında metinde geçen kelime TS’de Uzaklaştırmak, çıkarmak, yok

etmek, kaldırmak, izale etmek, defetmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Ortadan kaldırmak, yok etmek 2. Dindirmek anlamında geçen kelime 2. anlamıyla yakın anlama geçmiştir.

ilet-: götürmek, yerine ulaştırmak (447, 864, 1060) anlamında metinde ve EAT’nde geçen kelime DS’de götürmek, getirmek anlamındadır. GTS’de ‘götürmek, ulaştırmak, nakletmek, geçirmek anlamı yanında’ 2. *fizik* ‘Elektrik akımı, ısı, gaz vb.ni bir yerden başka bir yere götürmek’ anlamıyla da kullanılmasıyla yakın anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1419).

inile-: inlemek, sızlanmak (110, 132, 458, 460, 990) anlamında metinde geçen kelime GTS’de ‘Acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inildemek’ anlamının yanında ‘Gür, uğultulu, yankılı ses çıkarmak’ anlamıyla yakın anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1420).

kan: kan (52, 687, 892, 917) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Suç, cinayet. 2. Ceza, cerime, diyet anlamlarındadır. GTS’de 1. isim Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı 2. *mecaz* Soy anlamlarında kullanılan kelime soy anlamıyla yakın anlama geçmiştir.

katlan-: tahammül etmek (481) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Dayanmak, tahammül etmek. 2. Sabretmek, beklemek anlamlarındadır. GTS’de 1. Katlama işi

yapılmak 2. *mecaz* Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek anlamlarında kayıtlıdır. GTS'deki 1. Anlamla kelime yakın anlama geçmiştir.

ƙocalıƙ: ihtiyarlık (959, 968) anlamında metinde geçen kelime GTS'de bu anlamın yanında bir kadına koca olma durumu anlamında gelerek yakın anlama geçmiştir.

ƙonşu: komşu (875, 1043) anlamında metinde geçen kelime GTS'de bu anlamıyla birlikte *Sınır ortaklığı bulunan, mücavir* anlamına da gelerek yakın bir anlama geçmiştir.

şarp: çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert (385) anlamında metinde geçen kelime TS'de Çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert, keskin, güç yetmez anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de bu anlamlarıyla birlikte dik, çıkması ve geçilmesi güç (yer), yalman anlamıyla da kayıtlı olan kelime yakın anlama geçmiştir.

um-: ummak, istemek (398, 411, 454, 534, 602, 763, 829, 935, 1074) anlamında metinde geçen kelime TS'de beklemek, temenni etmek anlamında kayıtlıdır. DS'de 1. Özenmek. 2. Özenilen şeyin elde edilememe sinden dolayı, lohusada meme; erkek ve erkek çocukta, üreme organı şişmek 3. İstemek, dilemek 4. Düş kırıklığına uğramak 5. Sanmak anlamlarındadır. GTS'de 1. Bir şeyin olmasını istemek, beklemek 2. Sanmak, tahmin etmek manasındaki kelime *sanmak, tahmin etmek* manasıyla yakın anlama geçmiştir.

uz: ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru; usta, mahir, hazık, tecrübeli, dikkatli, uyanık (253, 758) anlamında geçen kelime TS'de 1. Ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru. 2. Usta, mahir, hazık, tecrübeli, dikkatli, uyanık anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Doğru, temiz, uslu, dikkatli (kişi için) 2. Uysal, yumuşak yapılı (kişi için) 3. Bön, saf (II) Becerikli, akıllı, anlayışlı (III) Sinsi, kurnaz (IV) Yakın, içten (V) hırsız (VI) Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için) (VII) yavaş (VIII) Epeyce, çokça (IX) öğretmen (X) Suların çekilerek bıraktığı toprak; (I) 1. Kurnaz, sinsi 2. Akıllı, anlayışlı 3. Uslu, ağır, yavaş 4. Saygılı (II) Eşit, denk (III) çok (IV) İyi, yolunda, uygun anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de 1. İyi, güzel 2. İşe yatkın, becerikli, mahir manalarına gelen kelime *iyi, güzel* anlamıyla yakın anlama geçmiştir.

üz-: koparmak, kırmak, kesmek (997, 1005) manasında metinde geçerken TS'de 1. Koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak 2. Yüzmek anlamlarındadır. DS'de (I) koparmak, ayırmak, (II) yüzmek; deri vb. soymak anlamlarındadır. GTS'de 1. Üzüntü vermek 2. Bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak anlamlarındadır. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde yalnız, aktarmalı bir anlamla, insan için kullanılması, bir kimseye dert, üzüntü vermeyi anlatması, bu türden bir gelişmenin tanığıdır; Bir insana dert olacak bir

davranışı, bir tutumu, bir nesneyi kırmaya, koparmaya, aşındırmaya benzeterek bir somutlaştırmaya gidilmiş, bu somutlaştırma genelleşince anlam değişmesine yol açmıştır (Aksan 2009:215).

yaya: yürüyerek giden kimse (183) anlamında metinde kullanılan kelime TS’de piyade anlamındadır. DS’de (I) Sürüye ayak uyduramayan koyun, keçi (II) akli kıt anlamlarındadır. GTS’de 1. Yürüyerek giden kimse 2. Benzerlerine ayak uydurup ilerleyememiş, gelişememiş kimse 3. Osmanlılarda Yeniçeri Ocağından önceki dönemlerde Türklerden kurulan asker teşkilatı ve askeri 4. yayan anlamlarında kayıtlıdır. Kelime TT’de EAT’dekine yakın anlamlara geçmiştir.

yıl-: çekilmek, uzaklaşmak (219, 920) anlamlarında metinde geçen kelime DS’de (I) Dış etkilerle bozulmak, eğrilmek (II) 1. Usanmak 2. Zorlanınca işten kaçmak 3. yorulmak anlamlarında geçmektedir. GTS’de 1. Bir işten gözü korkup vazgeçmek 2. bıkmak, usanmak manalarında kayıtlıdır. Kelime TT’de bıkmak, usanmak anlamıyla yakın bir anlama geçmiştir.

yiğ: elbise kolunun el üzerine gelen kısmı (801) anlamında metinde geçen kelime DS’de Giysi kolu, kol ağzı anlamındadır. GTS’de bu anlamıyla birlikte ‘Yılyastığıgiller, muzgiller vb. bitki familyalarında, çiçeklerin üzerinde bir örtü gibi duran ve çoğu renkli olan bir çiçek yaprağı’ anlamına gelerek yakın bir anlama

geçmiştir.

yum-: kapamak (716) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Kapamak. 2. Üstüne koymak, örtmek, üstüne kapamak anlamlarındadır. DS’de (I) Çukuru toprakla doldurmak (II) Ortadan kaldırmak, yok etmek anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek manasına gelerek yakın bir anlama geçmiştir.

yüj: kuş tüyü (961) anlamında metinde geçen kelime TS’de tüy, kuş tüyü anlamındadır. GTS’de 1. Koyun tüyü 2. Bu tüyden yapılmış anlamlarına gelerek yakın anlama geçmiştir.

3.2.3.2. Uzak Anlama Geçiş

aşılısuz: soysuz, asaletsiz (213, 319, 673) anlamında kullanılırken Türkiye Türkçesinde doğru olmayan, temelsiz, köksüz, dayanaksız, yalan (haber), uydurma manasında kullanılarak uzak anlama geçmiştir.

baş eyle-: komutan tayin eylemek (266) anlamında metinde geçmektedir. TT’nde ise baş eylemek, baş etmek gücü yetmek, başarı kazanmak manasında kullanılmaktadır.

öç: intikam (296) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Bahis, kumar için bahis; kumar ve bahis parası 2. İntikam anlamlarındadır. DS’de (I) üvey baba (II) sınır (III) 1. Neden 2. Etki anlamlarındadır. Günümüzde kelime ‘Kötü bir davranış veya

sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam' anlamında kullanılmasıyla uzak bir anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1500).

yarağ: hazırlık, levazım, teçhizat; silah (262, 995) anlamında metinde kullanılan kelime TS'de 1. Hazırlık, levazım, techizat. 2. Silah. 3. (At hakkında) yaranmış, idmanlı anlamlarındadır. TT'de silah anlamının yanında erkeklik organı manasına gelerek uzak anlama geçmiştir.

yetin-: kanaat etmek (72) anlamında metinde geçen kelime TS'de erişmek, yetişmek anlamındadır. GTS'de bir şeyi kendisi için yeter bularak daha çoğuna gerek görmemek, daha çoğunu istememek, kanaat etmek, iktifa etmek anlamlarıyla uzak anlama geçmiştir.

3.2.3.3. Zıt Anlama Geçiş

ağ-: çıkmak, yükselmek (460, 911) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Çıkmak, yükselmek. 2. Aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Aşağı inmek, yük veya terazide denge bozularak bir yanı ağır gelmek 2. Aşmak 3. "Yağmur" inmek, düşmek 4. Yıldız, yılan v.b. kaymak 5. Toplanmak, üşüşmek 6. Güneş batmak 7. Çömelmek, oturmak 8. Yatıp yuvarlanmak, debelenmek 9. Bir kimsenin üzerine yüklenmek, çullanmak, asılmak 10. Yükselmek, yukarı çıkmak 11. Hayvanlar çiftleşmek anlamlarında kayıtlıdır. GTS'de

1. Sarkmak, aşağıya inmek 2. Yük vb. şeyler bir yana eğilmek manalarında kayıtlıdır. Kelime çıkmak, yükselmek temel anlamını kaybedip sarkmak, aşağıya inmek anlamıyla zıt bir anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1510).

bit-: bitmek, yetişmek, çıkmak (175, 289, 364, 511, 553, 554, 681, 773, 937, 993, 970, 1000) anlamında metinde geçen kelime TS'de 1. Meydana gelmek, hasıl olmak, çıkmak. 2. Bitişmek, kaynaşmak. 3. Mahvolmak, iflas etmek. 4. (insanlar için) Yetişip büyümek anlamlarında kayıtlıdır. DS'de (I) 1. Koyulaşmak, donmak (Pekmez, sekerli maddeler) (II) Yara kavuşmak, bitişmek (III) Birden ortaya çıkmak (IV) Saçlar birbirine dolaşmak (V) Usanmak, bıkmak; Bal, reçel, pekmez vb. şekerlenmek anlamlarında kayıtlıdır.

GTS'de (I) 1. Tükenmek 2. Sona ermek 3. *mecaz* Çok yorulmak 4. *mecaz* Güçsüz kalmak, çok zayıflamak 5. *argo* Çok sevmek, bayılmak, beğenmek (II) 1. Bitki, tüy, saç vb. şeyler çıkıp yetişmek 2. Beklenmedik zamanda ortaya çıkmak anlamlarına gelmektedir. Metinde yetişmek, çıkmak anlamında kullanılan kelime TT'de tükenmek, sona ermek anlamlarına da gelerek kelimedeki zıt anlama geçiş olmuştur.

dip: dip, kök (160, 202, 254, 365, 603, 699) anlamında metinde geçen kelime GTS'de 1. Oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü 2. Taban 3. Dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı 4. Kapalı bir yerin kapıya göre en

uzak bölümü 5. Arka, kış manalarında kayıtlıdır. Kelime ‘kök, temel, herhangi bir şeyin dibi, alt kısım temel’ anlamları yanında bu anlamların zıttı sayılabilecek ‘son, nihayet, taban, kış’ gibi anlamlarında da kullanılarak zıt anlama geçmiştir (Atmaca 2011:1514).

3.2.4. Anlam İyileşmesi

Bir sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam taşıyor duruma gelmesi, göstergenin eskiden taşıdığı anlamda bir iyileşmenin olmasıdır. En belirgin örneği Lat. Mareşal ‘seyis, at bakıcısı’ sözcüğünün, ‘savaşa katılmış general’ anlamı kazanmasında görülür (Bayraktar 2017:172). Metinde tespit edilen anlam iyileşmesine uğramış sözcükler:

kına-: ayıplamak (835, 862) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Ayıplamak, itap etmek, suçlandırmak, itham etmek. 2. Cezalandırmak. 3. Tazib etmek, hırpalamak anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir bir biçimde söz söylemek, ayıplamak, takbih etmek anlamında kayıtlıdır. EAT’de kelimenin fiilen bir cezalandırma anlamı varken TT’de cezalandırmak yerine sözle bir cezalandırma anlamında kullanılarak kelimenin anlamında nispeten bir iyileşme olmuştur (Atmaca 2011:1518).

yaman: fena, kötü (494) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Kötülük,

musibet, fenalık. 2. Fena, kötü, hoş olmayan. 3. Şiddetli anlamlarındadır. GTS’de 1. Güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan (kimse) 2. Kötü, korkulan (kimse) 3. Alışılmadık, olağanın dışında anlamlarında kayıtlıdır.

yavuz: Kötü, fena (6, 97, 103, 111, 175, 182, 188, 222, 257, 314, 368, 374, 384, 497, 514, 516, 521, 522, 524, 526, 531, 673, 722, 727, 728, 758, 760, 772, 786, 792, 808, 824, 870, 875, 1010, 1024, 1061) manasındayken TT’nde güçlü, çetin; iyi, gülbüz, güzel anlamındadır.

3.2.5. Anlam Kötüleşmesi

Bir göstergenin gösterilenindeki olumlu anlam birimciklerini yitirerek olumsuz anlam birimcikleri kazanması olayıdır. En belirgin örneği Fr. metres sözcüğünün ‘çoğunlukla birden çok dil bilen, müzik aleti çalabilen deneyimli ev öğretmeni’ anlamından ‘evli bir erkeğin evlilik dışı ilişki yaşadığı kadın’ anlamına geçmesinde görülür (Bayraktar 2017:172). Metinde tespit edilen anlam iyileşmesine uğrayan kelimeler:

ağır: Tartıda çok çeken, hafif karşıtı (128, 346, 376) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Sert, keskin. 2. Çok, külliyetli, kalabalık. 3. Zahmetli, çetin anlamlarında kayıtlıdır. GTS’de 1. Tartıda çok çeken, hafif karşıtı 2. Çapı, boyutu büyük 3. Yavaş

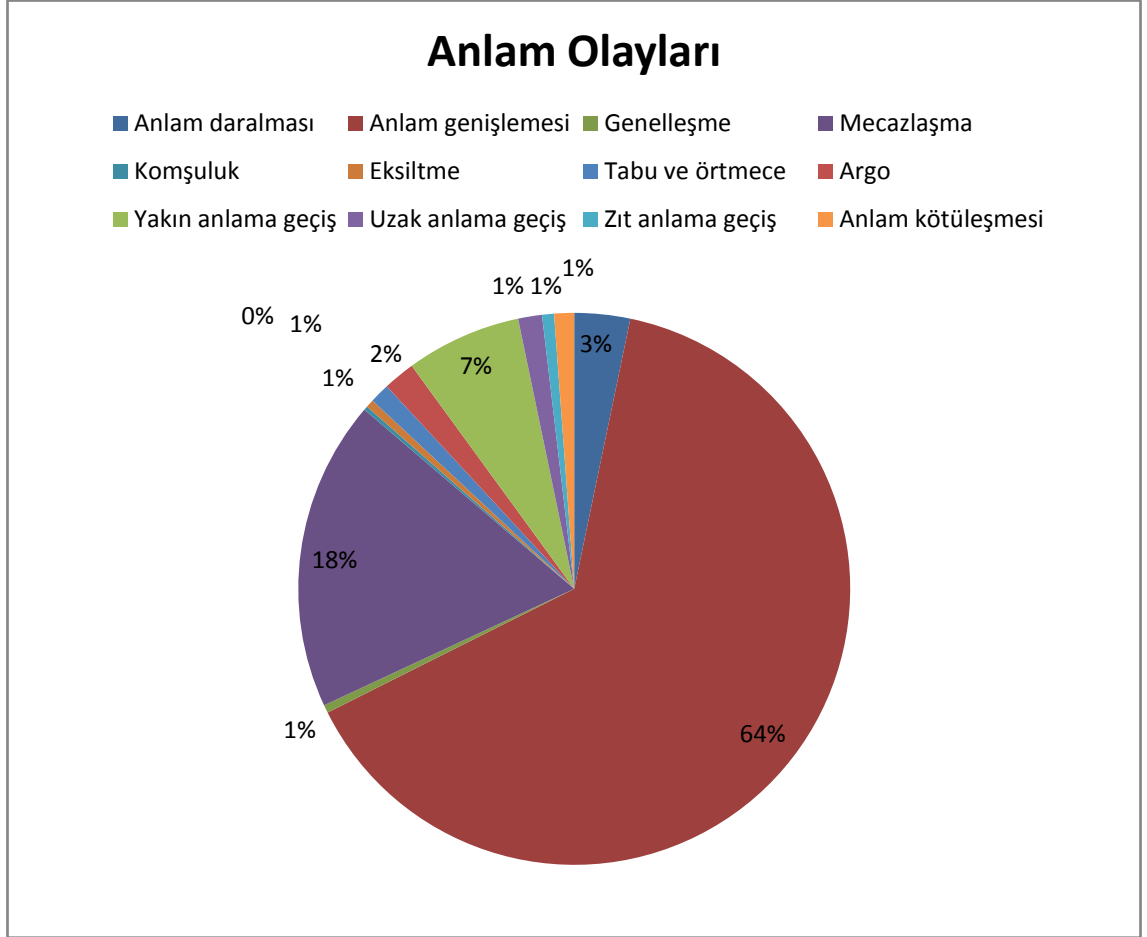
4. Yoğun 5. Fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak) 6. *mecaz* Değeri çok olan, gösterişli 7. *mecaz* Çetin, güç 8. *mecaz* Ciddi 9. *mecaz* Sıkıntı veren, bunaltan 10. *mecaz* Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı 11. *mecaz* Ağırbaşlı, ciddi 12. *mecaz* Keskin, boğucu (koku) 13. Kısık, alçak 14. *mecaz* Davranışları yavaş olan 15. *mecaz* Sindirimi güç (yiyecek) 16. *spor* Ağır sıkket 17. Yavaş bir biçimde manalarında kayıtlıdır. TT’de Fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak); Sıkıntı veren, bunaltan anlamlarıyla kelime anlam kötüleşmesi olmuştur.

aşahlık: alçak gönüllülük, tevazu (491) anlamında metinde geçen kelime GTS’de *aşağılık*; 1. Aşağı olma durumu, adilik 2. Niteliği düşük, adi anlamlarına gelerek uzak bir anlama geçmiştir.

kara: siyah (349, 884, 954, 967) anlamında metinde geçen kelime TS’de 1. Ayıp 2. Zenci anlamlarında geçmektedir. DS’de (I) 1. Suç 2. İftira, leke (II) anahtar (III) Gece bekçisi, jandarma; 1. Etin sık kısmı, 2. Zenci; Su içinde toprak parçası anlamlarındadır. GTS’de 1. En koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı 2. Bu renkte olan 3. Esmer 4. *mecaz* Kötü, uğursuz, sıkıntılı 5. *mecaz* Yüz kızartıcı durum, leke 6. *mecaz* İftira anlamlarında kayıtlıdır. TT’de kelime; Kötü, uğursuz, sıkıntılı; Yüz kızartıcı durum, leke; iftira anlamlarında kullanılan kelimenin anlamında kötüleşme olmuştur. **ķayır- / ķayur-:** kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek (287, 308, 825, 1052)

anlamında kullanılan kelime TS’de 1. Mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek. 2. Kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek. 3. Sakınmak, çekinmek. 4. Hazırlamak anlamlarındadır. DS’de korumak, merak etmek; 1. Üzülmek, 2. Kuşkulanmak anlamlarındadır. DS’de 1. Üzülmek 2. Kuşkulanmak; korumak, merak etmek anlamlarındadır. GTS’de 1. Koruyarak başarısını sağlamak, elinden tutmak, himmet etmek 2. Birini, başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak 3. Birine haksız yere kolaylıklar sağlamak, iltimas etmek manalarına gelmektedir. Metinde kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek anlamında geçen kelime TT’de Birine haksız yere kolaylıklar sağlamak, iltimas etmek manasına da gelerek kelime anlam kötüleşmesi olmuştur.

nazar it-: nazar etmek, bakmak (1065) anlamında metinde geçen kelime TT’de belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiği inanılan uğursuzlukla bakma anlamında kullanılarak kelimenin anlamında kötüleşme olmuştur.

Grafik (5) Anlam olaylarının yüzdesini gösteren grafik

4. BÖLÜM

TERCÜME-İ FERHENG NÂME'DE EŞDİZİMLİLİK

4.1. EŞDİZİMLİLİK VE YAKLAŞIMLAR

Eşdizimlilik, iki ya da daha fazla sözcüğün sıklık kullanımına bağlı olarak dil bilimsel ve anlamsal sınırlılık olmamasına karşın keyfi kullanım normlarının oluştuğu, unsurlarının birbirini kısıtladığı ve birbirini gerektirdiği, dilde sürekli tekrar eden sözcük birleşmeleri olarak tanımlanabilir (Doğan 2020: 1947). Eşdizimlilik, Firth (1957)'nin meşhur ifadesiyle tanımlanabilir:

"We should know a word by the company it keeps." J. R. Firth (1957)

Ona göre bir sözcük onun kurduğu birlikteliklerle bilenebilir. Başka bir ifadeyle bir sözcük içinde bulunduğu yapının bütününden anlaşılabilir (Doğan 2014:508).

Eşdizimler, istatistiksel doğal dil paradigmaları için kullanımının yanı sıra dilsel ve sözlükbilimsel statüye sahip sözlüksel bir olgudur. Brierly'nin ifadesiyle, dilde yaygın olarak kullanılan ancak genel sözdizimsel veya anlamsal kuralların geçerli olmadığı sözcük çiftlerini ve tümceleri kapsar. Yaygın kullanımları nedeniyle, dili konuşan bir kişi, onları konuşmaya dahil etmeden akıcılığa ulaşamaz (McKeown, Radev 2000:2). Bir dilde hayal edilemeyecek kadar çok eşdizimsel ifade vardır. Tüm eşdizimsel ifadelerin sözlüklerde, özellikle genel bir sözlükte yer almasının imkânı olmadığı gibi tüm eşdizimsel ifadelerin sözlükte betimlenmesinin bir yararı da yoktur. Ancak bazı eşdizimlerin genel bir sözlükte yer alması gerekir. İyi bir genel sözlük birleşik sözcük, kalıp söz, deyim ve atasözlerinin yanı sıra en azından sık kullanılan, birlikteliklerinde ayrıyken taşıdıkları anlamlarından farklı bir anlamın ortaya çıktığı ya da seçme ekseninde bileşenlerinden birinin anlamının özelleştiği, unsurlarının sözlüksel bağlamda değiştirim sınırlılığının olduğu eşdizimleri ayırt edebilmeli ve belirli bir yöntemle göre betimleyebilmelidir. Sözlük hazırlayanlar bu tür yapıların ve bir tür özelleşmiş anlam ilişkisi olarak da kabul edilebilecek eşdizimliliğin sözlükselleşmiş olup olmadığına, sözlükte yer verilip

betimlenmeye değer olup olmadığına, eşdizimsel bilginin ve anlamın sözlükte nerede, ne kadar ve nasıl kaydedileceğine karar vermek durumundadır (Doğan 2016:801-802).

Eşdizimlerin farklı dil bilimsel düzey ve kategorilerle ilişkisinden ve farklı dil bilimsel kuramların eşdizimliliğin araştırma konusu yapmasından ötürü tek bir eşdizimlilik anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Farklı dil bilimsel kuram ve yaklaşımların kimi zaman iç içe girmesi eşdizimliliği anlatmayı daha da güçleştirmiştir (Doğan 2016:802).

Sıklık temelli yaklaşım eşdizimi sözcüklerin belirli bir mesafede birlikte kullanımı olarak kabul eder ve temel ayırım sık olan ve sık olmayan birliktelik kullanımları arasında yapılır. Böylece dil bilimsel yapıların değil sözcükler arasındaki sözlüksel kalıpların belirlendiği kabul edilir. Sıklık temelli yaklaşım bunun için derlem dil biliminin (corpus linguistics) verilerini kullanır. Derlemde araştırılan sözcüğün sağ ve solunda dört sözcük mesafesinde kullanım sıklığı gösteren sözcükler eşdizim kabul edilir (Doğan 2016:802). Firth'e dayandırılan bu yaklaşıma (1951), Halliday (1966) ve Sinclair (1991) de katkıda bulunmuştur.

Anlam temelli yaklaşım, sözcüklerin yan yana gelişinin yalnızca istatistiksel verilerle gerçekleşmediği, bu birlikteliğin anlamsal temeller üzerine dayandırılması gerektiğine ilişkin varsayımlar ortaya koymaktadır. Sözcük seçimine ilişkin anlam temelli yaklaşımın temsilcileri olarak Cowie (1994, 1998), Howarth (1996), Mel'çuk (1998) ve Benson ve diğ. (1997) gibi araştırmacılar sayılabilir (Eken 2016:35).

Anlam temelli yaklaşım sözcük birleşmelerini bir deyimleşme ya da sözlükselleşme süreci olarak ele alır. Bir ucunda serbest birleşmeler, diğer ucunda deyimler vardır. Deyimselleşme çizgisinde ilerledikçe genellikle değiştirim sınırlılıklarının ve anlamsal kapalılığın arttığı söylenebilir. Deyimselleşme çizgisinin en sonunda değiştirim kısıtlılığının ve anlamsal kapalılığın tam olduğu deyim türü birleşmeler yer alır. Eşdizimler nispeten değiştirime izin veren, bileşenlerinden biri özelleşmiş anlama sahip olmasına karşın kısmi anlamsal açıklığı olan birleşmelerdir. Bu tür birleşmeler sözlükçüler ve yabancı dil öğrencileri için büyük tehdit oluşturmaktadır. Genel bir sözlüğün metin kodlama ve metin çözümleme ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olduğu için bu bilgiyi mutlaka kodlaması gerekir (Doğan 2016: 804).

Sıklık temelli ve anlam temelli yaklaşımlara ek olarak bazı araştırmacıların her iki yaklaşımı da bir dereceye kadar kullandıkları görülmektedir. Mitchell (1971), Greenbaum (1974), Kjellmer (1994), Stubbs (1995), Altenberg (1998), Nesselhauf (2005) gibi araştırmacılar

hem anlam temelli hem de sıklık temelli yaklaşımı bir ölçüde birlikte kullanmayı yeğleyen araştırmacılar arasındadır (Eken 2016:40).

4.2. EŞDİZİMLERİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Eşdizimsel yapılar bir ucunda yalın deyimlerin (pure idioms) diğer ucunda serbest birleşmelerin (free combination) olduğu süreçte ortada ve bulanık bir alanda yer alan bir sözcük birleşmesi olarak kabul edilir. Anlam temelli eşdizimlilik yaklaşımı birbiriyle iç içe girmiş sözcük birleşmelerinden puslu bir bölgede yer alan eşdizimleri ayırt etmeyi amaçlamış ve bunun çeşitli ölçütler geliştirmişlerdir.

- a) Dil bilgisel biçimlenmişlik: Bir eşdizim isim tamlaması, sıfat tamlaması gibi bir dil bilgisi yapısında dolayısıyla ardışık gerçekleşecek
- b) Genelleşme: Bir eşdizim gelenekselleşmiş, toplumsal bir statü kazanmış; zihinde kullanıma hazır biçimde depolanmış, dilin konuşurları tarafından bilinen, tanıdık birleşmelerdir. Genelleşme, eşdizimlerin kullanımının sıklığı doğurmuştur.
- c) Anlamsal Açıklık: Eşdizim, bileşenlerinin anlamından bütünün anlamının anlaşıldığı, buna karşın bileşenlerinden birinin özelleşmiş anlama sahip olduğu sözcük birleşmeleridir.
- d) Değiştirilebilirlik: Eşdizimin, açık birleşmelerin aksine bileşenlerinin değiştirim olasılıkları sınırlıdır (Doğan 2016: 803).

Meltem Ayabakan İpek, eşdizimleri diğer kelime gruplarından ayırmak için nedensiz olmak, dile özgü olmak, bağlamdan çıkarılabilme, teknik dilde ortak olma temel özelliklerini dikkate alır. Eşdizimsel kelime çiftlerinden biri eş anlamlısıyla veya yakın anlamlı başka bir kelimeyle yer değiştirilememesinin belirli bir nedeni yoktur. Eşdizimlerin dile özgü olmaları anlamsal, sözlüksel, söz dizimsel gibi dilsel özellikleri yansıtmalarından kaynaklanmaktadır. Eş dizimlilerin dile özgü olmaları da onların anlamsal, sözlüksel, söz dizimsel özellikleri yansıtmalarından kaynaklanmaktadır. Eş dizimlerin anlam bağımlı olmaları, onların bağlamdan çıkarılabilmelerini sağlamaktadır (Ayabakan İpek 2019: 29).

Nuh Doğan, Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eş Dizimleri (2016) kitabında, Eşdizimleri Betimleyici ve Ayırıcı Ölçütler olarak dil bilgisel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık ve kapalılık, değiştirilebilirlik, anlamsal birlik ve güdüleme kriterlerini ön plana çıkarmıştır. Bir birleşmede birleşmeyi oluşturan unsurlardan birisinin gerçek anlamda kullanıldığı diğerinin mecaz anlamda ya da özel anlamda kullanıldığı ve birleşmeyi oluşturan unsurlardan birinin

anlamından bütünü anlamına ulaşıyorsa buna sınırlı eşdizimlilik adı verilir (Doğan 2016:114).

Birliktelik kullanımı, eşdizimliliğin gerçekleşme öncülüdür. Genel bir ifadeyle dilde anlam gerektirdiği sürece herhangi bir dil birimi başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu anlamda, dizimsel olarak gerçekleşen ilk olgu birliktelik kullanımıdır. Diğer taraftan bu birliktelik kullanımları sıklığa bağlı olarak dilde yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım oranı anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa eşdizimli yapılar ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta anlamlı sözcük birliklerinin oluşması gerekir (Özkan 2007: 66).

4.3. SÖZCÜK BİRLİKTELİKLERİ VE EŞDİZİM

Cowie (1994) sözcük birleşimlerini serbest birleşimler, kısıtlı eşdizimler, simgesel deyimler ve salt deyimler olmak üzere dört türe ayırarak ele almaktadır.

1. Serbest Birleşimler (Free Combinations): Sözcüksel değiştirimlere fazlaca izin vermektedir ancak sözcükler hangi sözcüklerle bir arada kullanılabileceği bilgisini içsel olarak taşımaktadır. Birlikteliği oluşturan birimler aktarıma uğramadığından birlikteliği oluşturan sözcüklerin anlamsal toplamı birlikteliğin anlamını vermektedir.
2. Kısıtlı Eşdizimler (Restricted Collocations): Sözdizimsel kurallarla bir araya gelen sözcüklerin birtakım seçim kısıtlılıkları çerçevesinde oluşturdukları birlikteliklerdir. Birlikteliğin anlamı serbest birleşimlerdeki kadar açık olmasa da bir ölçüde açıklık sergilemektedir ancak birimlerin değişimi serbest birleşimdeki kadar özgür olmayıp, nedensiz kimi kısıtlılıklar içermektedir.
3. Simgesel Deyimler (Figurative Idioms): Kısıtlı eşdizimler ile salt deyimler arasında yer alan, birleşimdeki açık anlamı taşımasına karşın deyim benzeri metaforik özellikler de sergileyen birlikteliklerdir. Aktarıma uğraması ve değiştirime izin vermemesi bakımından deyimlere, anlamsal açıklığı bakımından ise serbest birleşimlere ve eşdizimlere yakın sözcük birleşimleridir.
4. Salt Deyimler (Pure Idioms): En sabit dizime sahip ve en çok kalıplaşmış tür olan salt deyimler, hiçbir koşulda değişime izin vermeyen, anlamsal açıdan bütünüyle aktarıma uğramış sözcük birliktelikleridir (Eken 2016: 10).

Nuh Doğan, Anlam temelli yaklaşımda eşdizimlerin içinde bulunduğu sözcük birleşmelerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

a) Serbest sözcük birleşmeleri: Bileşenlerinin gerçek anlamlarıyla kullanıldığı iki ya da daha fazla sözcüğün birleşmesidir. Her bir bileşen diğer bileşenin anlamını etkilemeksizin sınırsız olarak bir başka sözcükle yer değiştirebilir: ağır + yük/metal/ çanta/ beton/ kapı vs. ağır /hafif/ renkli/ çizgili/ desenli/ küçük/ büyük + çanta

b) (Sınırlı) Eşdizim: Bileşenlerinden birinin gerçek anlamında kullanıldığı, diğerinin özelleşmiş anlamda olduğu birleşmelerdir. Özelleşmiş anlamlı unsur genellikle belirli sözlüksel bağlamda kullanılmaktan meydana gelir. Bu birleşmelerin en önemli özelliği bileşenlerinin birbirinin anlamını etkilemeksizin başka unsurlarla değiştiriminin mümkün olmaması, belirli sözcük setiyle sınırlandırılmasıdır:

ağır/ hafif + yemek, *içecek

ağır/ *hafif + söz/ laf/ küfür/ ifade/ *lakırdı/ *kelam

ağır + koku/ parfüm/ *kolonya

ağır + silah/ makinalı/ tüfenk/ *tabanca

ağır + vasıta/ taşıt/ araç/ *araba/ *oto/ *otomobil

c) Terim: Genellikle bir bilim ya da meslek alanına özgü, anlamı bileşenlerinin anlamından elde edilemeyen, o alanda uzmanlar tarafından bilinen birleşik sözcük türü: ağır su, ağır küre, ağır çekim vs.

d) Deyim ve Birleşik Sözcük: Bileşenlerinin anlamlarından bütünü anlamının elde edilemediği, bölünemez, tek bir anlamının olduğu sözcük birleşmeleridir. Bu birleşmeler bileşenlerinin eş anlamlı da olsa başka unsurlarla değiştirimine izin vermez. ağırcanlı, ağır ayak, ağırbaşlı, ağır ezgi, ağırelli vs. (Doğan 2016:804).

Serbest birliktelikleri eşdizimlerden ayıran en önemli özellikler, sözcüklerin anlamsal açıklığı ve başka sözcüklerle daha kolayca değiştirilebilir olmalarıdır. Bileşenler, özelleşmiş parça anlamlarına sahip değildir ve birliktelik anlamsal bir birlik oluşturmamaktadır (Sel 2020: 34).

Eşdizimlilik ve serbest birlikteliğin anlamları öğelerinin anlamlarından bütünüyle ya da nispeten çıkarılabilirken deyimlerin anlamı, öğelerinin anlamının toplamından oluşmaz ve dolayısıyla öğelerinin anlamından deyim anlamı çıkarılamaz. Bu ölçüt, özellikle anlambilimsel yaklaşım temelinde deyimler ve eşdizimlilerin belirlenmesinde ve birbirinden ayrımında sıklıkla kullanılmaktadır ve güvenilirliği yüksek bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir (Ağca 2019:59).

Leyla Subaşı Uzun, Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri adlı makalesinde Türkçede deyimleri Tam deyimler (1. Dereceden Deyimler), Yarı deyimler (2. Dereceden

Deyimler) ve Üçüncü Dereceden deyimler olmak üç ana başlık altında inceler. Bunların dışında ‘Deyim Olmayan Yapılar’ başlığında fiyat kırmak, fiyat vermek, ilişki kurmak, paraya çevirme, para vurmak, haklı çıkmak gibi örnekler de her ne kadar, yananlamlı ve göndergesel anlamlı göstergeleri içererek kalıplaşma özelliği gösteriyorsa da, yapıları gereği, deyimlerden ayrı tutulmalıdır notunu düşmektedir. Sık sık deyimler arasında gösterilen, fakat yaptığı tasnifin dışında kalan deyim olmayan yapılara bazı örnekler daha verir: hasret kalmak, ant içmek, ölçü almak, hararet basmak, sürüncemede kalmak, haraca bağlamak, yemin vermek, görüş almak (Subaşı Uzun 1991:36). Subaşı’nın dikkat çektiği hususlar çalışmamızda eşdizimli yapılar olarak gösterilecektir.

Deyimleri eşdizimlerden ayıran en önemli özellikler; deyimlerin mecaz anlamda kullanılması, anlamsal açıklık taşımamaları, birlikteliği oluşturan sözcüklerin anlamından bütünü anlamına varılamaması, birlikteliğin unsurlarının değiştiriminin neredeyse imkânsız olması ve deyimlerin anlamsal birlik oluşturan yapılar olmasıdır (Sel 2020:35). Eş dizimli sözcükler deyimlerin aksine uzlaşımsal gerçek anlamlarını korumaktadırlar. Eş dizimlilikle deyimler ve serbest kelime birleşimleri arasındaki temel fark da bu anlamsal özelliktir (Ayabakan İpek 2020:28). Deyimlerin saptanmasında genel olarak kalıplaşma, durağanlık ve yapısal ya da sözcüksel olarak değiştirilemezlik ölçütleri kullanılmaktadır (Eken 2015: 38). Eşdizimsel birliktelikteki birimlerden en az biri, sözlük anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle eşdizimsel örüntüler bir dereceye kadar kalıplaşmış yapıdadır; bütünüyle aktarım ya da metafor taşımamaktadır. Deyimler ise birliktelikteki birimlerin sözlük anlamından tamamen farklı bir anlam taşımaktadır (Eken 2015: 42).

Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri de birleştirmedir. Birleştirme yoluyla kurulan kelimeye birleşik kelime denir. Birleşik kelime, yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir. Bir kelime grubu yapısındaki her birleşik kelime, birleşigi oluşturan sözlerin kendi anlamları dışında yeni ve bağımsız birer sözlük anlamı kazanmıştır. Birleşik kelimeyi sıradan bir kelime grubundan ayıran özellik de bu anlam değişikliğine dayanır (Korkmaz 2009: 137). Etmek ve olmak fiillerini mecaz anlamda kullanabiliyorsak ya da bu fiillerin yerine bağlamdan çıkan anlamı karşılayacak bir fiille kullanılabilir bu kullanımlar eşdizim olarak kabul edilebilir. Örneğin meyveler olmak yapısındaki olmak fiili olgunlaşmak anlamında kullanılmaktadır. İki yıl sonra ikiz çocukları oldu diziliminde olmak fiili doğmak anlamındadır.

Birleşik sözcüklerin eşdizimli sözcük birleşmelerinden farkı şunlardır:

Birleşik sözcükler de bileşen unsurlardan biri ya da her ikisi de gerçek anlamını kaybeder ve tek bir kavramı karşılar. (kırkayak, açığöz) Eşdizimli sözcük birleşmelerinde ise unsurlardan biri mecaz anlamdadır. İsim +fiil yapısındaki birleşmelerde fiil mecaz anlamda kullanılmaktadır. İhlamur kaynatmak birleşmesinde kaynatmak fiili demlemek anlamında kullanılmaktadır.

Anlamsal açıklık ve kapalılık birleşik sözcüklerin bütünü için geçerli değildir. Bazı birleşmelerde bileşen her iki unsurda anlamını kaybeder ve yeni bir kavramı karşılar (hanımeli, kına çiçeği). Eşdizimli sözcük birleşmelerinde isim+fiil yapısındaki birleşmelerde fiil unsuru mecaz anlamda kullanılır ve bileşenlerin ayrı ayrı anlamından bütünün anlamına ulaşılır.

Birleşik sözcüklerin ögeleri arasına niteleyici sözcük girmezken eşdizimli sözcük birleşmelerinde araya bir başka isim ve sıfat girebilir. Para yatırmak sınırlı eşdizimi parayı bankaya yatırdı şeklinde kullanılabilir (Aktaş 2019:28).

4.4. ÇALIŞMAMIZDA UYGULANACAK YÖNTEM

Metin yayımında eşdizimli yapılar anlamlarıyla birlikte verilmediğinde sözlük-dizin bölümünde yer alan kelimenin anlamı ile metnin çeşitli yerlerinde geçen sözcüğün anlamının, bağlam odaklı değerlendirildiğinde farklı sözcüklerle oluşturduğu her bir birliktelikte anlam nüansına sahip olmasından dolayı, sözlükte verilen anlamla çoğu zaman uyuşmadığı bilinmektedir. Eşdizimlilik bilgisi verilmeden yalnızca sözcüğün geçtiği bağlamlardaki bütün anlamlarının sıralanması da doğru ve sağlıklı bir yöntem değildir. Bu durum hem tarihî metin yayımcılığında bir yöntem hatası olarak karşımıza çıkmaktadır hem de metnin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve Türkiye Türkçesine aktarımının önüne geçmektedir. Dahası söz konusu metinden çeşitli amaçlarla yararlanmak isteyenleri de yanıltabileceği şüphesizdir. Bu durum teorik olarak tarihî metin yayımcılığında, dolayısıyla tarihî metinlerin anlaşılması ve aktarımında büyük bir eksikliklerdir. Oysa bir metnin hem sistematik ve eleştirel olarak tam anlamıyla incelenmesi hem de pratik olarak anlaşılıp yorumlanabilmesi büyük oranda eşdizimlilik bilgisine bağlıdır (Ağca 2019:16).

Eşdizimliliği oluşturan sözcükler adlar, sıfatlar, eylemler ve belirteçlerden oluşuyorsa sözlüksel eşdizimlilikler (lexical collocations); adlar, sıfatlar, eylemler gibi başat bir sözcük ve ilgeçler, mastarlar ya da yan tümcelerden oluşuyorsa dilbilgisel eşdizimlilikler (grammatical collocations) olarak sınıflandırılmaktadır. Örneğin hazırlık sınıfı eşdizimliliği iki addan oluşan sözlüksel eşdizimlilik örneği; ahu gibi eşdizimliliği bir ad ve ilgeçten oluşan dilbilgisel eşdizimlilik örneğidir (Ayabakan 2014:4).

Kısıtlı eşdizimleri anlam temelli yaklaşımla belirleyeceğimiz bu çalışmada dil bilgisel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık ve kapalılık, değiştirilebilirlik, anlamsal birlik ve güdüleme kriterlerine dikkat edeceğiz. Kısıtlı eşdizimleri diğer sözcük bileşenlerinden ayırmak için bu kriterleri göz önünde bulunduracağız. Kelimelerin anlamlarının bağlama göre değişmesinden dolayı eşdizimli sözcüklerin geçtiği beyit de verilecektir. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz kısıtlı eşdizimleri Doğan (2016)'ın belirlemiş olduğu eşdizim kalıplarına göre alfabetik olarak vereceğiz:

- a) isim+isim: köy yumurtası, ekmek bıçağı, su bardağı vs.
- b) isim+fiil: amaç taşımak, fikrini almak, dikkat dağıtmak vs.
- c) sıfat +isim: ani düşüş, derin nefes vs.
- d) zarf+fiil: ağır yürümek, çat kapı gelmek vs.
- e) zarf + sıfat: oldukça zor, aşırı sıcak vs.

İsim+isim yapısında olan sözcük birlikteliklerini incelerken kendi anlamından sıyrılıp özel bir anlam edinen, terim anlam kazanmayan eşdizimleri göstereceğiz. İsim+fiil yapısındaki diğer birleşmeleri sınırlı eşdizimlerden ayırmak için şu kriterlere bakacağız:

- a) mecazi anlamda kullanılan bir fiil: (indirime) gitmek.
- b) keyfi olarak sınırlanmış bir isim seti tarafından belirlenen (sözlüksel) bir bağlam: işbirliğine, değişikliğe, indirime (gitmek)
- c) aynı sınırlı bağlamda aynı anlamda başka hiçbir fiilin gerçekleşmemesi: boşa gitmek, hüküm giymek vs. (Doğan 2016:131).

4.5. EŞDİZİMLİ BİRLİKTELİKLER

4.5.1. İsim+İsim Formunda Olan Eşdizimler

cenk: savaş

cenk üni: savaş nidası

Yiğir sarmışak nice çoğarsa gül / Başar cenk ünin çalıncağ dühül (509)

cihân: dünya

cihân mülki: dünya malı

Temâmet cihân mülki degmez aña / Ki burağan tamâ' yire dirven saña (245)

dolav: dolap, bostan sulamak için gözleri bağlı bir beygir tarafından döndürülmek suretiyle bostan kuyusundan su çekmeye yarayan düzenek

dolav öküzi: Su çekmeye yarayan düzeneğe koşulan öküz

Dolav öküzi bağlı nide / Dün ü gün yügürüp ne yire gide (599)

eren: ermiş, veli, evliya

erenler himmeti: Ermişlerin mânevî yardımını

Çü dilün elün qalmaya kuvveti / Erenler dutıcı olur himmeti (512)

fitne: karışıklık, kargaşa

fitne yolu: Fitne, fesada sebebiyet verecek hareketler, olaylar

Çü kuvvet-i simyâya düşmen bilin / Döküp ni' meti bağla fitne yolın (237)

göğül: gönül

göğül ehli: gönül eri

Yavaş ol sökilürse ger kök dikin / Göğül ehli darta fuzüller yükün (528)

hâk: Allah

hâk teñri: Yüce Allah, Ulu Allah (diğer örnek için bkz. 102)

Qulından çü Hâk teñri râzı ola / Qayurmaya halk olmaz ise hele (825)

il: el, yabancı

il oğlanı: eloğlu, yabancı (diğer örnek için bkz. 808)

Başuñ beyniden aqçeden boş elün / Sevecek qala oğlanını ilün (805)

‘isyân: itaatsizlik, emre boyun eğmeme; ayaklanma

‘isyân obası: kargaşa olan yer, ayaklanmanın merkezi

Nite tuta ‘isyân obasında ev / Şu kim sen aña olasın piş-rev (26)

qâdı: Eskiden mahkeme başkanları, kadı

qâdı zindanı: Şer’î mahkemelerinin bünyesinde bulunan ceza evi, mapushane

Düşüp qâdı zindânına yise taş / Yigrek kim evde göre çatlu qaş (761)

qazâ: İstem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması

qazâ oqı: Kazayla, istemeden atılan ok

Qazâ oqı toqınacaq çat çat / Yalın ten geyerse çuqâl qat qat (564)

qılıç: kılıç

qılıç ehli: Kılıç kullanmada usta olan kimse

Qılıç ehli çâdır içinde nite / Yalıncaq oluben küseyle yata (282)

qılıç iri: Kılıç kullanmada usta olan kimse

Eger pehlivânsın vü qılıç iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

pâzişah: padişah, sultan

pâzişahlar başı: Krallar kralı, sultanlara tac giydiren yüce padişah

Boyun virmeyen pâzişahlar başı / Eşiginde sürünmek olur işi (4)

sa‘âdet: mutluluk

sa' ādet sarāyī: mesut bahtiyar yaşayanların merkezi

Sa' ādet sarāyında varısa er / Bu bir ḥarf S' adī sözinden yiter (141)

4.5.2. Sıfat+Ad Formunda Olan Eşdizimler

arı: arı, temiz, pak, saf

arı gönül: gönlü, kalbi saf temiz olan

Bir arı gönül sen elikdür hele / arın olmaz illāki oprağıla (654)

atlu: atık

atlu aş: atık aş, yüzü gülmeyen

İç ırmadan ılı Şu dile beni / aŐı atlunun içme cülābını (518)

epel: kirli, pis, murdar

epel oum: kalitesiz tohum, randımanı düşük tohum

Yavuz itdi iblis eyü görmedi / epel oum iri ḥaŐıl virmedi (192)

egri: Düz olmayan, eğri

egri yol: kötü yol, fena yol

Saın varma egri yola iy yigit / Sözü doğrusın Sa' dīden key işit (165)

eyü: iyi, istenilen, beenilen nitelikleri taşıyan, beenilecek biimde olan, kötü karşıtı

eyü ad: İyi bir Şekilde anılmak , kişinin yaptıı güzel işlerle hayırlı yad edilmesi

Direr götürür aduın her kişi / Eyü ad alur ya yavuz işi (1010)

ḥa: doğru

ḥa söz: doğru söz, yalan yanlış olmayan söz

Çü söz ḥa ola didüün yigrek / Ki ḥa söze nāḥa ne rüşvet gerek (88)

ḥayr: İyi, hayırlı, yararlı, faydalı

ḥayr iş: hayırlı iş, Allah'ın hoşuna gidecek ameller

Ki ḥayr iŐde ullıda dutdı seni / omadı mu' atal ki ala bunu (231)

ḥīle: hile

ḥīle ıl-: hile yapmak

Çü hi ḥīle ılmaya kim urıla / Revādur ki ılıca el urıla (244)

ḥoŐ: güzel, iyi; tatlı

ḥoŐ dil: tatlı dil

Dutayım ki yodur avarun malun / ani Sa' dī bigi bāri ḥoŐ dilun (520)

ḥoŐ öüt: Hoşa gidecek, kişiyi doğruya götürececek öüt

Ki Bostān içinden irilmiş durur / Öküş ḥoŐ öütler virilmiş durur (47)

Saa Sa' dī olı bigi ḥoŐ öüt / Virirsen aa öidi bigi dut (611)

hoş sözlü: güzel konuşan, sözleriyle insanları etkileyen

Çü hoş sözlü mestüre dutmaya kın / Gözetmeye gökçek mi yâhud çirkîn (757)

iki: iki

iki 'âlem: dünya ve ahiret

İki 'âlem içre ol eyelük göre / Ki eyelügi âdemilere irgüre (351)

Şol ulu ki kendüyi kiçi göre / İki 'âlem içre ululuğ süre (542)

iki cihân: İslam inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya

Bu birlik şarâbın çü nüş itdi ol / Ki iki cihânı hep unutdı ol (405)

ķamu: Bütün, hep

ķamu hālķ: Bütün halk, insanoğlunun tamamı

Şu ķul Tańrınun rahmetinden alır / Ki ańdan ķamu hālķ rahat bulur (350)

Ķamu hālķdan rāhat ümizün üz / Ķalab cānibin dutagör yalunuz (1042)

ķarluca: karlıca

ķarluca şu: Yaz aylarında yüksek dağlardan getirilen karlarla soğutulmuş su

Sen içürme ķarluca şu yavuz / Ger içirsen aygütin yaz buza (526)

ķatı: Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet

ķatı kış: kara kış, çetin geçen kış

Bayık bil ki kızılığla ķatı kış / Ańa kim ola mālı key sehl imiş (131)

kesek: taş ve toprak parçası

kesek yol: taş topraktan oluşan yol

Niceme kesek yol yüzine düşe / Kişi bakmaz ańa çü gelmez işe (677)

key: iyi, iyice; uygun, layık, doğru

key ad: iyi ad, kişinin yaptığı güzel işlerle iyi bir şekilde anılması

Olardan ki sürdi cihānda murād / Hikāyet ķalıpdur dańı bir key ad (70)

ķızıl: kızıl, parlak kırmızı renk

ķızıl altun: değerli bir altın

Nice ķızıl altun virdim yile / Ki bir baķırı altun idibile (425)

ķatlu: tatlı

ķatlu dil: gönül alıcı söz, tatlı söz

Pili bisleyen çün virür ķatlu dil / Ķıyamaz ańa hāmle itmege pīl (339)

ķatlu söz: güzel söz, hoş gidecek söz

İşit Sa' dīnün ķatlu sözini bul / Turş yüzler olunca aķlıķdan öl (517)

ķođrı: doğru

ķođrı yol: doğru yol, Hakk yolu

Yüri ķođrı yol menzili alasin / Ve ger ümizün üzüp ķalasin (598)

Gerek toğrı yol yok ki dostoğrı boy / Ki kâfir boyı toğrudur kendi şoy (907)

tolu: donanımlı

tolu kimesne: donanımlı kişi, maddi manevi kendini geliştirmiş kişi

Soğan bigidür çok tolu kimesne / Ki fıstıķlayın beynisi var şanma (495)

tul: dul

tul avrat: Eşinden boşanmış veya eşi vefat etmiş kadın

Azacuķ çıra bir tul   avrat yaķar / Nice şehri ol yandurur yıķar (101)

ürce: beyhude, boş

ürce söz: boş laf

Kaç andan ki söyleye on erce söz / Ögüt bir sözüñ yig ki on ürce söz (697)

yad: yabancı, ecnebi, garip

yad söz: başkasına ait söz

Anuñ degme bir beytine terceme / Düzüp sürmedüm yad sözi ĥarcama (51)

yad er: yabancı erkek, kendisine nikah düşen erkek

Çü yad er yüzün görüp   avrat güle / Erine di ögünme erligile (766)

Yad er gözi görünce kör olsana / Çü evden çıķa   avrat girsün sine (768)

yaramaz: faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü

yaramaz iş: boş iş

Yavuz söze urma kulaĥ durma yürüt / Yaramaz işi görmez olursan ürüt (722)

Sen uddan çü kıaldurmayasun başuñ / Yöreñe üşe hep yaramaz işüñ (1016)

yaramaz er: kötü erkek, bir işe yaramayan koca

Key   avratları göresin kim nite / Yaramaz erinden geçeler öte (1017)

yatlu: kötü

yatlu söz: kötü söz, kem söz

Eger yatlu sözden dilüñ yuyasın / Yig andan ki aşda elüñ yuyasın (733)

yavuz : Kötü, fena

yavuz ad: kötü bir şekilde anılmak

Niçe elli yıllık eyü adı yir / Yavuz ad ayaĥa bıraĥur şir (111)

yavuz iş: kötü iş, hoşa gitmeyen iş veya davranış

Yavuz işüñe kaçırısız ne var / Çü terk idesen mâcerâyı şavar (6)

Ne bünyâzı varısız yile virür / Şu kim bir yavuz işe bünyâz urur (97)

Yavuz itme görmeyesin yavuz iş / Eyü toĥum virmeye yavuz yemiş (337)

Direr götürür añduĥın her kişi / Eyü ad kıalur ya yavuz işi (1010)

yavuz söz: kötü söz, kem söz

Yavuz söze urma kulaĥ durma yürüt / Yaramaz işi görmez olursan ürüt (722)

yeñi: yeni

yeñi ʿavrat: ikinci eş, yeniden evlenmek

Yeñi ʿavrat al yaz biticek çiçek / Ki taķvīm işe gelmez eskiyicek (773)

4.5.3. Zarf+Fiil Formunda Olan Eşdizimler

aç: tok olmayan

aç yat-: karnı aç olarak uyumak

Ķarın furınına her dem od atmaķ / Belā ola bulmayup aç yatmaķ (649)

arı: arı, temiz, pak, saf

arı dut-: temiz tutmak, temiz olmasına özen göstermek

ṬonuĶ arı dutan içini pelīd / Nite uçmaĶa dutabile ümīd (493)

arı gel-: temiz gelmek, günahsız gelmek

Arı geldiñ ü hem arı gidegör / Ki ʿardur arısuz gidesin böĶür (994)

arı git-: temiz gitmek, günahsız ölmek

Arı geldiñ ü hem arı gidegör / Ki ʿardur arısuz gidesin böĶür (994)

arısuz git-: günahkâr ölmek

Arı geldiñ ü hem arı gidegör / Ki ʿardur arısuz gidesin böĶür (994)

bayıķ: açık, belli, aşikar, gerçek, kuşkusuz, kesinlikle

bayıķ bil-: apaçık bir şekilde bilmek

Bayıķ bil ki kızlıĶla Ķatı Ķış / Aña kim ola mālī key sehl imiş (131)

Bayıķ bil tekellüfsüz olan Ķişi / Yig andan içi zişt ola Ķüb tışı (595)

Bayıķ bil Ķanāʿ at beyidir eri / Dimezven ki ʿālemd e çevre yüri (615)

Dilüñ dut iy uşlu vü görme elem / Bayıķ bil ki dilsüze yoķdur Ķalem (692)

Bayıķ bil hünermend olur-ısa er / Hüner söyleye yoķ ki şāĶib-hüner (717)

boş: İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı

boş Ķal-: kimse oturmamak

Ķeri Ķünkü yolun Ķova gicike / Beginüñ yanı gerek boş Ķala ĶiĶike (258)

eyü: iyi

eyü gör-: iyi bakmak, olumlu bakmak

Yavuz itdi iblīs eyü görmedi / Ķepel toĶum iri Ķāşıl virmedi (192)

girü: geri

girü Ķal-: gecikmek, arkada kalmak

Ķadem ilerü vireñ gökden aş / Girü Ķalma Ķayvanlayın Ķekme baş (1055)

ķas ķas: kas kas

kaş kaş gül-: kahkaha ile gülmek

Sen ol güle virgil nefsi iy paşa / Ki kaş kaş güle halk önünde düşe (803)

key: çok, pek, gayet, pek çok; iyi, iyice, hakkıyla

key bil-: iyice bilmek, iyi bilmek

Söz anlayanındur katında ‘azîz / Bu ma‘nîyi key bilür ehl-i temîz (31)

4.5.4. Ad+Fiil Yapısında Olanlar

açlık: aç olma durumu

açlıktan öl-: dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak

İşit Sa‘dînün tatlu sözünü bul / Turş yüzler olunca açlıktan öl (517)

ad: isim

adı anıl-: Kişiyi güzel bir şekilde yad etmek

Aña ölü diyen kişi yañılır / Ki sözi oğınur adı anılır (39)

ad kal-: bir kimse öldükten sonra dillerde yalnız adı dolaşmak

Dilersen ki adun yerinde kala / Hüner oğluña öğredigör hele (782)

Direr götürür aduğın her kişi / Eyü ad kalur ya yavuz işi (1010)

adı unıdıl-: Kişinin adını, yaptığı güzel işleri unutmak

Kim anuñıla unıdılmaz adı / Dün ü gün eger bilişi hem yadı (38)

adı yi-: adını kirletmek

Niçe elli yıllık eyü adı yir / Yavuz ad ayağa birağur şir (111)

ad yak-: ad vermek

Ve ger çok yiye çün bağalar aña / Boğaz esîri ad yakalar aña (848)

âdem: insan

âdem bil-: insan bilmek

Gerek sözi âdem bilüp söylemek / Ya hayvânlayın bārî dik durmağ (713)

ağız: ağız

ağıza getir-: demek, söylemek

Gönül kıyısı içredür sözü dîv / Dimeyem ağıza getürme ki iv (704)

‘ahd: yemin

‘ahd şı- : yemin bozmak

Hudāya öküş şımışam ‘ahdler / Kazâyile nice idem cehdler (1076)

‘aql: akıl

‘aql düriş-: akli kullanmak

Nice ‘aql dürişse güce göre / Anı ‘aşk sevdāsı urur yire (434)

‘**aklı basdur-**: akılı gidermek, akılı ortadan kaldırmak

Alur ‘aklı basdurıcağ ‘aşk işi / Hemân pençe vü arslanı ol kişi (439)

‘**aql u huş git-**: akıl ve şuurunu kaybetmek

Tagıluş bilü gidüp ‘aql u huş / Ögütten kulağ tolu elleri boş (413)

altun: altın

altun yığ-: altın biriktirmek, para pul biriktirmek

Yimekçün olur her altun her kıumâş / Dirüp yığmağ için çe altun çe daş (353)

‘**âmel:** yapılan iş

‘**âmel düz-**: Allah’ın hoşuna gidecek işler yapmak

Gicesin içinde çerağuş ola / ‘Amel düzmege ger yarağuş ola (995)

and: yemin, ahit, söz verme

and iç-: yemin etmek

Bu sözde yarar içer olursam and / Ki hem pâzişâhdan görür ol gezend (105)

aşşı: fayda, kâr, kazanç, menfaat

aşşı gör-: faydasını görmek, yarar sağlamak

Çü sermâye var aşşı kôrku ziyân / Ne aşşı göre sermâyesin yiyen (987)

aş: yemek

aş gözet-: yemek gözlemek (diğer örnek için bkz. 657)

Elikdür ayruğlara sen yedür / Gözetmek kişi aşını ‘ayb olur (344)

av: evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi

av avla-: evcil olmayan hayvanları vurmak veya yakalamak (diğer örnek için bkz. 345)

Güreş tıtsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi şavaşda top (270)

‘**ayb:** ayıp, kusur, eksiklik

‘**ayb gözet-**: aybını gözetmek, aybını aramak

Gerek göz bağa Teşri şun’ın göre / Degül dost ‘aybın gözededura (910)

baş: vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa

başın dög- : Başını ezmek, başını ezerek öldürmek

Gügemce görem dime yılan işin / Taş altındayiken dögegör başın (388)

bend: bağ

bend ur-: bağlamak (diğer örnek için bkz. 706)

Dilersen degürmeye şasmüş gezendi / Ur eylükle dili ucına bendi (238)

Şaşa ruşşende bir buluç ursa bend / Dutmaya yüz Rüstem atup kemend (706)

belâ: İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum

belâ çek-: eziyet görmek (diğer örnek için bkz. 638)

Belâlar çekerler çok esrükler / Çevük dartar esrük deve yükler (395)

bıçak: bıçak

bıçak çek-: üzerinde bıçağı birden eline alarak birine saplamaya hazırlanmak

Yok oğlana kim kollayun olıcağ / Çekersin cefâsın çeker ol bıçak (804)

bili: bilgi

bili bil-: bilgiye vakıf olmak

Ɔocalar hağkı-çün ne ki bilüp bili / ‘İbâdet kı lup gözedürler yolu (1071)

bili şına-: bilgiyi sınamak, bilgiyi ölçmek

Belâ yüki altında bili şına / Şınanmamış işlere her kim şuna (205)

boyn: gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi

boynın ur-: boynunu vurmak, başını keserek öldürmek

Elün iricek düşmenün boynın ur / Göñül tozını fırsatun suyu yur (507)

buğday: buğday

buğday biç-: ekin biçmek

Eyi arpa eken vağitsüz yıl ayı / Ki vağtinde biçmeyesin buğdayı (190)

Nice kişinün öñinden geçe / Ki hiç şaçmadın tohmı buğday biçe (1058)

buğul: hasislik, pintilik

buğul işle-: hasislik, pintilik cimrilik yapmak

Bugün avcuñı aç buğul işleme / Yarın hasretle elün dişleme (304)

busu: pusu

busudan çık-: kurulan pusudan kurtulmak

Busudan çıkar hışm çün ede kın / Ne inşâf kalur ne tağvâ ne dın (211)

cân: İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh; yaşama, hayat

cân besle-: birinin yiyeceğini içeceğini sağlamak

Biri yüksek ağaç ki cân besler ol / Yemişi oğul kıızı kim ol vire bol (891)

cân vir-: ölmek; canlanmasına yol açmak (diğer örnek için bkz. 477)

Bir ağaç ki yemişini diresin / Gerek besleme gine cân viresin (777)

cefâ: zulüm

cefâ çek-: zulüm görmek (diğer örnekler için bkz. 803, 858)

Çekeydün cefâsın çü ger kocasın / Eger tağacağ kıarıyup kocasın (776)

cevr: eziyet, cefa, üzgü

cevr çek-: eziyet çekmek, meşakkate katlanmak

İçem sirkemi bil sözüm gavırımı / Ki helvâcınun çekmeyem cevrini (645)

cevâp: cevap, yanıt

cevâb vir-: karşılık olarak bildirmek veya söylemek (diğer örnek için bkz. 731)

Ṭuruḡmaḡ mı yig sözde bilmek şevāb / Ya beyhūde fi'l-hāl virmek cevāb (695)

cevşen: zincir ve puldan yapılan örme zırh

cevşen boz-: zincir ve puldan yapılan örme zırhı delmek

Ecel olıcaḡ süñü cevşen bozar / Ecelsüz yalıncaḡ nice çizer (566)

cihān: dünya

cihāndan geç-: dünyadan geçmek, bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak

Aña feyz bir dürlü ḡapu açar / Ki serper elini cihāndan geçer (475)

çeri: asker

çeri şal-: asker sevk etmek

Ger aḡulcaḡuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasın (284)

çıkırık: iplik bükme, iplik sarma vb. işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap

çıkırık ḡur-: iplik bükme, sarma aletini kurmak

Ne aşşıdur öginmek ḡatında ṭurup / Ḳarıcuḡ ḡarış virse çıkırık ḡurup (220)

çıraḡ: ışık, kandil

çıraḡ dut-: ışık tutmak

Dökilürse altundan anda uvāḡ / Becid isteyeler dutuben çıraḡ (678)

daḡ: Kızgın bir demirle vurulan damga, nişan

daḡ ur-: daḡlamak

Cihān yaḡıcıya düzetme çeraḡ / Bir ol yansa yig ḡalka urınca daḡ (371)

da' vī: dava

da' vīyi ḡo-: ... iddiasını bırakmak

Ululuḡda söz yoḡ ne nāmūs gerek / Yücelikte ḡo da' vīyi uş gerek (500)

dāz: adalet

dāzın al-: hakkını almak

Şu miskīn ki dāzın alımaz olur / Anuḡ biginüñ teñri dāzın alır (119)

dilek: istek talep

dilek dile-: istekte bulunmak

Dilek dileyü Ḥüsreve dutma yol / Ṭama' ı bir yaña ḡo Ḥüsrev sen ol (632)

dīn: din

dīn dut-: din tutmak, dine uymak

Çü göre ki cāhil igen kīn dutar / Aşāḡlıda her kimse kim dīn dutar (148)

diri: canlı

diri ḡal-: yaşamak, hayat sürmek

Ṭabīb ol gice cāndan oldı berī / Daḡı kırık yıl ol gördi ḡaldı diri (565)

diş: diş

diş bile-: iştahlanmak, iştah göstermek

Nite pars ol kişiye diş biler / Ki bir iki gün peynirini yalar (340)

dutsaḥ: tutsak, esir

dutsaḥ ḳal-: tutsak kalmak

Ayaḳdan düşüp n'ite dutsaḥ ḳala / Elin düşmişün her ki tutmuş ola (323)

düğün: Bir olayı kutlamak için yapılan büyük eğlence veya tören

düğün sür-: eğlence yapmak

Bu ḥonda sızuḡ oldu nevbet bugün / Tena^{cc} um idüp sürmişüz biz düğün (956)

dühül: davul

dühül çal-: davul çalmak (diğer örnek için bkz. 509)

Olar uşludur ki el uşür diler / Dühül çalmadın raḫtı dirşürdiler (980)

düş: rüya

düş gör-: rüya görmek

İlini ^c imâret düşinde göre / Şu kim ilinün ḫâtırını ıra (90)

düşmen: düşman

düşmen bil-: düşman görmek

Çü kuvvet-i simyâya düşmen bilin / Döküp ni^c meti bağla fitne yolın (237)

ecel: muayyen olan vade, ömrün sonu

ecel ir-: eceli gelmek

Ecel irse n'ola Çalap emridür / Kişinün şonunda sözi ^c ömridür (37)

elem: acı, üzüntü, drt, keder

elem gör-: kötü günler yaşamak

Dilün dut iy uşlu vü görme elem / Bayıḳ bil ki dilsüze yoḳdur ḳalem (692)

emân: emin olma, korkusuzluk, güven, emniyet

emân bul-: yardım bulmak (diğer örnek için bkz. 8)

Çü geçdi bizüm ḡafletile zemân / Gözet fırsatun bulmuş-iken emân (947)

emân vir-: canını bağışlamak, affetmek

Hem aldurmaḡıl aldaḡuca ayaḳ / Emân virmegil iş üstine baḳ (249)

emek: bir şeyin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, mesai, zahmet

emek çek-: bir işte çok çalışarak yorulmak (diğer örnek için bkz. 974)

Vücüduma ḳondurmamaḡa siḡek / Çekerlerdi nice kişiler emek (311)

emek dart-: zahmet çekmek

Elünden gelürse nehiy eylemek / İdegör dardınmaḡıl hiç emek (510)

emek yi-: emek vermek, gayret etmek, zahmet çekmek

Göresin ki eyle midür didiḡüm / Belüre ne deḡlü emek yidiḡüm (54)

ev: ev

ev düz-: evi düzene sokmak

Bozar seni emred ʿ alā külli hāl / Evün düzmek isteriseñ ʿ avrat al (798)

ev tut-: ev tutmak

Nite tuta ʿ isyān obasında ev / Şu kim sen añaolasın pīş-rev (26)

eylük: iyilik

eylük gör-: maddi, manevi yardım görmek (diğer örnek için bkz. 351)

Sen eylük idü dinme bekle hayā / Ol eylük gören birine big diye (544)

eylükle aň-: Yapılan iyilikleri akla getirerek sözünü etmek

Çü zulm idesin sen gözetme anı / Ki eylükle kimse aña seni (218)

fırşat: herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum

fırşat gözet-: fırsat gözlemek, fırsat kollamak

Çü geçdi bizüm ğafletile zemān / Gözet fırşatuñ bulmuş-iken emān (947)

fitne: karışıklık, kargaşa

fitne düz-: fitne çıkarmak

Ayağında bāğ yetse toprağda er / Yig andan ki vara düze fitneler (748)

fitne uyar-: fitne çıkarmak

Sen ol hem-nişinden kaçagör eyi / Ki uyur iken uyara fitneyi (747)

ğam: tasa, kaygı, üzüntü

ğam ye- / yi-: tasa etmek, kaygılanmak, üzölmek (diğer örnekler için bkz. 224, 681, 715, 1026, 1046)

Ğüci yitdügince yiceldür tamin / Aşağ tamlınuñ hīç yimez ğamın (214)

Hoş anlar ki ʿ aşkıñ yediler ğamın / Ne zağmın yararlar ü ne merhemın (391)

ğanimet: Savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal, bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç veya imkân

ğanimet bil-: değerini, kıymetini bilmek (diğer örnek için bkz. 985)

Elünden gider elli yıl ʿ ömür uş / Ğanīmet bilüp biş günü ol bāri hoş (944)

ğaraž: hınç, kin

ğaraž қо-: hıncı, kini bırak-

Ğaraž қо ne bilüriseñ eylegil / Tamaʿ kes ne dileriseñ söylegil (89)

gezend: zarar ziyan, âfet, musîbet

gezend gör-: bela görmek, zulüm görmek

Bu sözde yarar içer olursam and/ Ki hem pāzişāhdan görür ol gezend (105)

gice: gece

gice қал-: geç kalmak, gecikmek

Ne var gice қалduñsa yüri cüst / Geç olsa revādur varıcağ dürüst (1040)

göñül: gönül

göñlini al-: kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek

Ger añulcağuz göñlüni alsın / Yig andan ki biñ kez çeri şalasın (284)

göñül aç-: insanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak

Ger ağlaya öksüze nāzı geçer / Ve ger kayura göñlini kim açar (308)

göñül bağla-: gönül bağlamak, gönül vermek, kendini bir işe bağlamak

Bu endişeye göñlümi bağladum / Olasını oranladum çağladum (49)

Bu dünyaya sen bağlamağıl göñül / Ki ol göñül kimseye virür degül (1012)

göñül vir-: gönül vermek, sevmek (diğer örnekler için bkz. 996, 1012)

Göñül virme bu yerde çok yatma sen / Ki günbedde kız tayınur itme sen (996)

Bu dünyaya sen bağlamağıl göñül / Ki ol göñül kimseye virür degül (1012)

göñül yıķ-: gönül kırmak, gücendirmek

Ki ger dost göñlini yıķmayayıdum / Bu düşmen elinden kayıķma-yıdum (1027)

ğuşşa: gam, keder, hüzn, tasa

ğuşşa yi-: endişelenmek, üzölmek (diğer örnekler için bkz. 557, 754)

Öküş ğuşşa yi çevürme yüzi / Apılayagör bir kişicün yüzi (359)

güç: Zulüm, gadir, haksızlık, zor

güce gör-: güçlük çıkarmak, zorlamak (diğer örnekler için bkz. 434, 555)

Güce görme zulmün belürür uci / Ki düşmenleri şınayasun güci (194)

güce uğra-: güçlölkle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek (diğer örnek için bkz. 318)

Degirmenün üstin taşısın gice / Ol altın taşı gündüz uğra güce (779)

güç degür-: zulmetmek, eziyet etmek

Kayurmaz mı ki kendi ıtıtsaķ ola / Şu kim dutsağa güç degüribile (287)

güç gör-: gadre uğramak, zulüm görmek; zorluk, zahmet çekmek

Ra' iyyet çü güç göre kaçar kayar / Şehün zulmi çavımı cihāna yayar (95)

güç götür-: zulme, güçlüğe katlanmak (diğer örnek için bkz. 861)

Öküş katılık göresidür şonuç / Oğul kim atadan götürmeye güç (784)

güç: kuvvet

güci yet-/yit-: gücü yetmek

Güci yitdügince yiceldür tamin / Aşah tamlınun hiç yimez ğamin (214)

Dutayın ki çoklara sözüñ öter / Kişi var ki hem saña güci yeter (335)

güci kesil-: kuvveti kalmamak, yorgun düşmek

Tagarcuķlayın toplu olsa bes / Ayaķ ide gücin kesilür nefes (623)

güneş: Gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi

güneş tığ-: güneşin doğması (diğer örnek için bkz. 538)

Niçe Ülker ü aya toğa güneş / Komış olasin sen sin içinde baş (78)

güreş

güreş tut-: güreşmek

Güreş tutsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi savaşda top (270)

haber: Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi

haber bil-: haberdar olmak (diğer örnek için bkz. 248)

Bir āh ol gönülde ki bilür haber / Beterdür ki yüz biñ kılıc u teber (189)

hacil: Utancından kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş olan, küçük düşüp utanmış, mahcup olmuş (kimse)

hacil kal-: mahcup olmak

Eger ola sermāye sūd alasin / Ve ger müflis iseñ hacil kalasin (941)

had: Cenâbıhakk'ın Kur'ân-ı Kerim'de insanların hareket ve davranışları için belirlediği sınır

had ur-: şeriat hükmünce suçluyu sopa ile döverek cezalandırmak

Niçün suçluya urasin had ahi / Çü suçlusın ancılayın ben dahi (873)

harâç : toprak sahiplerinden alınan vergi

harâç bozıl-: vergi düzeni kalmamak

Eger kâfile gelmiye yite bâç / Ekinci giderse bozıla harâç (155)

harâm: Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı

harâm yi-: haram yemek, toplumun gelenek ve göreneklerine veya dinî kurallarına aykırı olarak bir şeyi kendi yararına kullanmak, sahiplenmek

Çü ululuğı vü kadrün ola müdām / Zâ' ife güc itme vü yime harâm (325)

hayrân: Çok beğenen, hayranlık duyan

hayrân kal-: şaşırarak, şaşma kalmak

Ne kim var anuñ tañrılığın bilür / Velî niteligine hayrân kalur (14)

Şu yirde ki hayrân kıla evliyā / Senün 'özrüñi kim kılağa kıoya (1014)

hevl: Korku, korkma, ürkme

hevl düş-: endişelenmek, korkmak

Şu günde ki şorulısar fi'l ü kavlı / Peyemberlerün gönülüne düşe hevl (1013)

hırmen: harman

hırmen döğ-: harman dövmek, ekin tanelerini saptan ayırma işini yapmak

Bār ol yire iy Sa' dī ki ağaç diker / Döge hırmeni her ki tohmın eker (1059)

himmet: yardım, gayret

himmet dut-: himmet etmek, yardım etmek

Şu kim duta derviş himmet aña / Ferīduna uğraşa işi oña (291)

hisāb: hesap

hisāb şor-: hesaplanmak

Şu yılda ki düzildi işbu kitāb / Nebī hicretinden şorılsa hisāb (57)

hor: değersiz, hakir

hor kal-: hor olmak, değersiz kalmak

İşe şunmayup kıalsañ arada hor / Dilenci diyeler veyā müft-hor (844)

hor gör-: bir kimseye değersiz gözle bakmak

Çü kendüzini baķuben gördi hor / Şadef perveriş virdi haķ nite kor (488)

hoş: güzel, iyi

hoş dut-: birine iyi ve sevecenlikle davranmak

Ekinciye hoş dutmağa key düriş / Ki gönli hoş işçi çok işler iş (93)

hoş gör-: anlayışla karşılamak

Ve ger evlenür-ise iderler uş / Anuñ bigi gör balçığa batdı hoş (858)

huş: akıl, şuur

huş git-: aklını kaybetmek, şuurunu yitirmek

Meger bir gice düdük ünini hoş / İşitdi andan revān gitti huş (472)

hüner: beceri isteyen ustalık, beceriklilik

hüner bisle-: hüner edinmek, becerisini geliştirmek

Hüner bisler olur ögüt esleyen / Hüner semirtmeye ten besleyen (621)

hüner eyle-: hüner göstermek

Sen uş ‘özürsüz eylemezsin hüner / Ögünme eyi ‘avratdan aluca er (1020)

ıraķ: uzak

ıraķ dut-: uzaklaştırmak, uzak bulundurmak

Arılar haķķı-çün çepel işden / Iraķ dut her dürlü teşvişden (1070)

ıraķ düş-: uzak kalmak, uzaklaşmak

Iraķ düşmişem idemedüm tapu / Çü geldüm hele açmaya kapu (1075)

iş: iş; hal, durum, vaziyet

iş bit-: işi bitirmek

Eger gelmez ise dilünle düriş / Ki ögüdle haķķıla biter iş (511)

işe yara-: elverişli olmak

Bunun bigi tã‘at yaramaz işe / Getür özri şāyed yirine düşe (496)

işi boz-: yapılan anlaşmayı, verilen sözü tutmamak

Yeñiler savaşları kıovcı kişi / Kıaķıdur yavaşı vü bozar işi (746)

iş gör-: iş yapmak

Çeriye sen ulu kişiyi eyle baş / Ki görmiş ola iş öküş şavaş (266)

işin gör-: görevini yapmak

Ḳıyāmetde uçmaḵ bazārı ola / İşin göre kimse menzili ala (940)

iş işle-: iş yapmak

Ekinciye hoş dutmaḡa key düriş / Ki gönli hoş işçi çok işler iş (93)

iş vir-: bir kimseyi bir işle görevlendirmek

Dilemezseñ eylük elünđden gide / Ulu iş virme giçi yigide (269)

iz: iz

iz izle-: izi sıra gitmek, takip etmek

Yavu varmayıpdur yüzün gizler / Yavu varmışınuñ izin izler (409)

Velikin çü sen izledüñ div izin / Nite göresin key kişiler yüzün (1037)

ḳadir: değer, kıymet

ḳadrini / ḳadrün bil-: kadrini bilmek, değerini bilmek

Bulan n̄ili bilmez şuşālıḵ n'olur / Beriye yürüyen şu ḳadrün bilür (133)

Ben ol günümün ḳadrini bilmedüm / Uş imdi ki bilmişünin bulmadum (951)

ḳalem: kalem

ḳalem tut- / dut-: yazı yazmayı bilmek

Kişi kim ḳalem tutmadı yaḡu tiḡ / Olıcaḵ dimegil anuñçün dir̄iḡ (277)

Ḳalem dutucı dutu ḳılıç uran / Degül muḡrib ' avratlar olmaz eren (279)

ḳarār: Bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı

ḳarār dut-: bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak

Çü dutımaya ' avrat evinde ḳarār / Ne ' aḡl ola anuñla durmaḡ iy yār (769)

ḳarış: beddua

ḳarış vir-: lanet okumak, beddua etmek

Ne aşşıdur öginmek ḳatında ḡurup / Ḳarıcuḡ ḳarış virse çıkırıḡ ḳurup (220)

ḳatı: Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet

ḳatı dut-: Sertlik göstermek, sert davranmak

Ne ' āşī olanları ḳatı dutar / Ne suçını bilenler girü yiter (5)

Begünle irileşme dutḡıl öḡüt / Ger ol ḳatı dutarsa sen sehl dut (515)

ḳayd: endişe

ḳaydın yi-: kaygısını çekmek, ilgi göstermek

Oḡul ḳaydını yimez-iseñ henüz / Yiye ayruḡ adını ide yavuz (793)

ḳayḡu: kaygı

ḳayḡu yi-: gam çekmek, endişe etmek, tasalanmak

Yigil ḳayḡuñı ki dirliḡünđe eyi / Öliceḵ olur ḳavmi başı ḳayu (299)

ḳayu: kaygı, endişe

ḳayusın yi-: kaygısını gütmek

Çekerdüm yimek içmek için emek / Başarmazdum diyen kıyasın yimek (974)

kefen: Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez

kefen giy-: kefen giymek

Eger pehlivānsın vü kılıç iri / Kefen geyüp odalanasın yiri (988)

kemend: kement

kemend at-: kemendi bir ucu elde kalacak biçimde ileri doğru fırlatmak

Dutup kırdı öldür çü atduñ kemend / Dilersen degürmeye kıyon güzend (383)

Şaşa ruşşende bir buluç ursa bend / Dutmaya yüz Rüstem atup kemend (706)

kerem: bağış olarak verme, iyilik, cömertlik, eli açıklık, lütuf

kerem göster-: cömertlik yapmak, ihsanda bulunmak

Kerem göstere beynilü olsa baş / Keremsüz kıru kıab durur kıara taş (349)

kervān: kervan

kervān kıır-: kervanı bozmak

Şu kışi ki uğrıya şefkıat kıarar / Bayık kendüsi kervānı kıırar (372)

kılıç: kılıç

kılıç ur-: kılıç kullanmak, kılıç sallamak

Şavaşa viribigil eyle eren / Ki yürekli ola kıılıç uran (265)

Şaleml dutucı dutu kıılıç uran / Degül muırib ‘avratlar olmaz eren (279)

kısu: sıkıntı, eziyet

kısu gör-: sıkıntıya düşmek

Bir içim içesen cihān içre şu / Göresin bu devrān elinden kışu (647)

Kız oğlan uluyınca görsün kışu / Kıuyuya ki döküldi şu dökme şu (802)

kīn: birine karşı duyulan öç alma isteği, garaz

kīn dut-: kin tutmak, düşmanlık duymak

İgen halka hışm itme dutma kīn / İdersen kıparursun özün kökin (86)

Çü göre ki cāhil igen kīn dutar / Aşaklıda her kimse kim dīn dutar (148)

Gerek kıavmine şöyle şāh kīn duta / Ki sevgülü oğına müşfik ata (196)

Çü hoş sözlü mestüre dutmaya kīn / Gözetmeye gökçek mi yāhud çirkīn (757)

kışi: insan, adam, kimse

kışi düz-: birini hazırlamak, birini ayarlamak

Cevāhir sımarmamağa kışi düz / Velī rāzuñı gizle sen yalınuz (702)

kıkı: koku

kıkı çıķ-: kokusu gelmek

Ger olmaya müşküñ dimezven çağar / Ve ger var-ısa hüd kıkı çıķar (718)

kıov: dedikodu, gıybet

kov düz-: dedikodu yapmak

Ƙalan şofiler çün anı süzdiler / Ƙ Ayıbladılar ü Ƙova düzdiler (730)

kūs: davul

kūs çal-: davul çalmak

Bahādırda şimdi it dest-i būs / Yoğ ol dem ki düşmen çala karşı kūş (261)

maħal: Yerinde, uygun, lâyıık, münâsip, mehel

maħal vir-: bir olayın gerçekleşmesine fırsat vermek

Riyāya maħal virme Ƙamu Ƙ ömür / Ki yoşunuğ dibinde olur çamur (603)

mecāl: güç, kuvvet, derman, takat

mecāl Ƙalma-: gücü, kuvveti kalmamak

Bugün Ƙ özr dile ve dutma uşal / Ki yārin söze Ƙalmayısar mecāl (1044)

menzil: konaklanan yer, varılacak yer

menzil al-: yol almak

Yüri toğrı yol menzili alasin / Ve ger ümizün üzüp Ƙalasin (598)

Ƙıyāmetde uçmağ bazārı ola / İşin göre kimse menzili ala (940)

menzili bul-: konaklanan yeri, varılacak yeri bulmak

Gedā bigi şāhlar işit bu sözi / Bulup menzili unudurlar izi (397)

merhem: deriye sürülerek kullanılan, içinde birçok etkili madde bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız ilaç

merhem ur-: merhem sürmek

İkisin Ƙarağta itgil hele / Ki cerrāğ urur zağma merhem bile (199)

mi'ād: Bir şeyin yapılması için belirlenen, tâyin edilen zaman, tanınan süre

mi'ādı Ƙol-: miadı dolmak, bir şeyin kullanım süresi dolmak, eskimek

Ki oğ demreni itse gövdede baş / Yig andan ki mi' adı Ƙola siğmez aş (562)

muğābil: karşılık

muğābil getir-: karşılık getirmek

İy söz bilen inanmazısağ sına / Muğābil getir anı Ƙatcasına (53)

murād: istek, dilek, amaç

murād sür-: isteğine erişmek

Olardan ki sürdi cihānda murād / Hikāyet Ƙalıpdur dağı bir key ad (70)

namāz: namaz

namāz Ƙıl- : namaz ibadetini yerine getirmek

Ƙamunuğ anağtarıdur bilesin / Namāz ki ģalğı görüp Ƙılasın (594)

necāt: kurtuluş

necāt bul-: kurtulmak

Ṭuta elühüzi bulasız necât / Eger viresiz siz selâm ü şalât (1081)

nefes: soluk

nefes vir-: yaşamak

Ġanîmet bil işbu virirseñ nefes / Çü kuş uça ne işe yarar kafes (985)

növbet: nevbet, askeri mızıka

növbet ur-: nevbet çalmak, askeri mızıka çalmak

Anuñ biş növbet kâpusunda ur / Ki yâr-i müvâfîk tâpusındadır (753)

od: ateş

od ur-: ateşlemek, ateş vurmak

Didi düdüge ben od urdumidi / Bu kez uş düdük urdu baña odı (473)

oda düş-: ateşe yanmak, acı çekmek

Düşer oda pervâne bigi sızar / Yoğ ol kurt bigi ibrişim çözer (399)

İkisi barışur şavulduğda şer / Velî ol ara yerde oda düşer (750)

oda ur-: ateşe atmak, yakmak

Gehî bir bucağda yamar hırkasın / Gehî oda urmak umar hırkasın (411)

Atası kağıyup düşürmiş oda / Düdigini anuñ ururmuş oda (471)

od bırak-: ateş vermek, yakmak

Çü od birağub yağasın mişesin / Uşan olma it aşlan endişesin (251)

Senüñ od etegüñe bırağdı / Benüm bir gezin hırmenüm yağdı (419)

Sen od birağıgör kâmişa geç / Yaşın kûrusı yana kalmaya hiç (421)

oğ: ok

oğ at-: oku fırlatmak

Uz oğ atana karşı sen çekme yay / Çekerseñ sıvışıgör eglenme hay (253)

Şadefdir elikdürsin güheri / Yüz oğ atğıl vü dime ire beri (357)

Çü dönmez girü oğ atıcağ kâzâ / Ol oğa gerek kalkan ola rızâ (573)

Yüz egri oğ atduñ oldı telef / Bir oğ toğru at kim urasın hedef (698)

Bir oğ atdı kimse vü düşdi yire / Vücüdümü incitmedi iy sere (744)

oruç: Tanrı'ya ibadet amacıyla yeme, içme vb. şeylerden belli bir süre kendini alıkoyma

oruç tut-: oruç tutmak

Yiyici ki hayr ide vü şerri şava / Yig oruç tütandan ki dünyâ kova (316)

Şol oruç tütücü başarur işin / Ki bir düşmişe vire kuşluğ aşın (317)

orta: Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer

ortaya çık-: meydana çıkmak

Üzüm yaprağın beyle yiyür ü dıkar / Olur gice ortaya nite çıkar (561)

öç: intikam

öç al-: intikam almak

Bir bāğ içre hîç servüyü çalmadı / Ki andan eceliyle öç almadı (991)

öğüd: öğüt, nasihat

öğüd/öğüt dut-: öğüt tutmak (388, 514, 828)

Velî ki ne söz şol ki cāndan biter / İşiden kişi andan öğüt dutar (41)

öğüt işit-: nasihat dinlemek

ƘulaƘdan çıkar panbuƘı iy yigit / Diriyseñ ölüden öğüt işit (174)

Bugün öğüt işitmesen uş derin / Peşimān olasuñ bilgil yarın (612)

öğüt vir-: öğüt vermek

Ki Bostān içinden irilmiş durur / Öküş hoş öğütler virilmiş durur (47)

Saņa Sa' dī oğlı bigi hoş öğüt / Virirseñ atañ ögidi bigi dut (611)

‘ömür: ömür, yaşama, yaşayış, hayat

‘ömür sür-: iyi ve rahat yaşamak

Sürüp ‘ömrüñi itmegil intizār / Ki bulasın eski ton içinde yār (597)

örü: kalkık, dik

örü tur-: ayağa kalkmak, ayakta durmak

Behāyim yüzün düşüp otlar Ƙuru / Sen uş Ƙaldurur baş turursın örü (903)

Yaraşur yigide örü turmaƘ / Ƙoca turımaz bulmayunca tayaƘ (958)

‘özr : Bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret

‘özr getir-: özür dilemek

Bunun bigi tã' at yaramaz işe / Getür özri şāyed yirine düşe (496)

pençe: yırtıcı kuşların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları

pençe dut-: pençeleşmek, çarpışmak

Haşardan Ƙaç olmağıl rence sen / Ƙazāyile dutışmağıl pençe sen (926)

pişmanluƘ: Pişman olma durumu, nedamet

pişmanluğa düş-: pişman olmak

Ĝaražlu kişinüñ işitme sözün / Pişmanluğa düşmegil anşuzın (207)

rāħat: gönlü rahat, üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde bulunma

rāħat gör-: gönlü rahat, üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde yaşamak

Elüñde ne rāħat göre bir kişi / Çü öz rāħatuñ düzesin işi (81)

raƘs: dans

raƘs ur-: raks etmek, dans etmek

Göresin çü iş' ar oƘıya ' arab / Deve niyete raƘs urup eyler tarāb (468)

Bilür misin ayruƘsı olur ħāli / Niçün raƘs ururken şalarlar Ƙolı (474)

rāz: sır

rāz aç-: sır söylemek

Uzadursa rāz açmağa kimse dil / Sözinün yolu bağlanur eyle bil (18)

rāz gizle-: sır saklamak

Cevāhir sımarmamağa kişi düz / Velī rāzuñı gizle sen yalnızuz (702)

reñç: zahmet, eziyet, ıztırıp

reñç yi-: sıkıntı çekmek

Erenler bigi yi elün rencini / Muḥanneş yir ayruqlar ilencini (348)

sağ u esen : sağ ve salim

sağ u esen kal-: sağ salim olmak, sağlıklı ve sıhhatli olmak

İl oğlanına hîç yavuz bakma sen / Ki öz oğlanuñ kıala sağ u esen (808)

revā: Yakışır, yerinde, uygun

revā gör-: bir davranış, bir olayı bir kimse için uygun görmek

Revā görme kim bilişün yaduñ / Bitilerde cāhil yazalar aduñ (1029)

saht: sert, katı

saht gel-: sert gelmek, katı gelmek

Gelürse saña ḥākimün sözi saht / Añul söyle maḥkūma iy nîk-baht (536)

saht tut-: şiddetlendirmek, güçleştirmek

Bugün ḥalkı sehl dut iy nîk-baht / Senünle yarın Tañrı tutmaya saht (322)

şalāt ü selām: Hz. Peygamber ve onun soyundan gelenler için okunan dua

şalāt ü selām vir-: Hz. peygambere ve onun soyundan gelenlere saygı bildirmek için dua okumak

Ṭuta elünüzi bulasız necāt / Eger viresiz siz selām ü şalāt (1081)

sancu: sancı

sancu dut-: birdenbire ve şiddetli bir ağrı gelmek

Dutup sancu gördi ağıladı bir gice / Ṭabīb anı gördi vü didi nice (560)

sıtma: ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık

sıtma / sıtma dut-: sıtma tutmak, ateş ve ter nöbetleriyle titremeye başlamak

Şu kim sıtma dutup çabalar ola / Dünün özinden ḥaberdār ola (135)

Bir ehl-i ādemi sıtma dutdı meger / Didiler filāndan dilegil şeker (642)

şatun al-: Parasını ödeyerek bir şeyi almak, bedelini ödeyip o şeye sâhip olmak

Ne her kıulı şāh şatun alır / Ne her ḥırka içinde bir şeyḥ olur (415)

Başarur kıulı her ki şatun ala / Başarmaz mı ol kim yaradubile (661)

savaş: savaş, harp, cenk

savaş kıur-: harbe yol açmak, mücadeleye girişmek

Yaramazlarıyla savaş kırmagıl / Dutup neştere barmagın urmagıl (241)

sehl: kolay

sehl dut-: kolaylaştırmak, kolay hale getirmek

Bugün halkı sehl dut iy nık-baht / Senünle yarın Tanrı tutmaya saht (322)

Begünle irileşme dutgıl öğüt / Ger ol katı dutarsa sen sehl dut (515)

selâmet yolu: kurtuluş yolu

selâmet yolın tut-: kurtuluş yoluna girmek

Eger ‘ aşıkısan özünj yok it / Ve ger ni selâmet yolın tutu git (452)

sır: Varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey

sırrı bil-: gizli kalan şeylere vakıf olmak

Şoñ ucı işitdün ki virdi yile / Ne bahtlı ol kim bu sırrı bile (74)

şoñbet: söyleşi

şoñbeti kes- : hasbihâl etmemek, ilişki kurmamak

Eger halveti isteyüp kimse / Kişilerden ol şoñbetini kese (834)

söz: Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi

sözde tıruk-: verdiği sözü tutmak

Tırukmak mı yig sözde bilmek şevâb / Ya beyhüde fi'l-hâl virmek cevâb (695)

söz dut-: söz tutmak, söz dinlemek (Diğer örnekler için bkz. 868, 875)

Tekellüf n'ite ire derviş olan / Dutar bir sözi aña ‘ aql işi olan (234)

söz düz-: nazmetmek

Sa‘ adet degül mi ki dutup boyun / Sözi düze Mes‘ ud Sa‘ dileyin (60)

Çü düşmen düzer tatlu sözi iy yâr / İnanma ki ağıy bala karar (292)

söz esle-: Söz dinlemek, bir söze ehemmiyet vermek, nasihat dinlemek

Çü gölgesi gitdi sözüm eslegil / Bırağ köleñi üstine vü bislegil (309)

sözün bil-: lafını bilmek

Hemîn ‘ illet oldur bilürven sözün / Hased çıkarur anlamaqlık gözün (883)

söz işit-: söz dinlemek, bir söze önem vermek, öğüt tutmak (Diğer örnekler için bkz.

397, 498, 517)

Ğaražlu kişünüş işitme sözün / Pişmanluğa düşmegil aņsuzın (207)

Hayf dönderirseñ bu sözden yüzi / Ki devlet yüzidür işit bu sözi (390)

sözü öt-: sözü geçmek

Dutayın ki çoklara sözün öter / Kişi var ki hem saña güci yeter (335)

suç: Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış

suçını bil-: Yaptığı hatanın farkında olmak

Ne ‘ aşı olanları katı dutar / Ne suçını bilenler girü yiter (5)

susarlık: susuzluk, susalık

susarlık geçir-: susuzluk geçirmek

Yanında dilārām u dilber umar / Susarlık geçirür öñinde bıñar (397)

sücūd: secde

sücūd gel-: secde etmek

Çü iblisden gelmeyiser sücūd / Yavuz kişiden gelmez eylük u ud (384)

şefā'at: Birinin suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için o kimseyle Tanrı arasında peygamberin yaptığı aracılık

şefā'atçı dut-: şefaate eden kimse tutmak

Savaşa mıkma vü şulh eylegil / Şefā'atçı dut 'özü-ile söylegil (1030)

şefā'at kıl-: şefaatte bulunmak

Gönülden şalāvāt itdüm şıdķ-ile / Ki yarın Nebi hem şefā'at kıla (1080)

şefi' : şefaateçi

şefi' dut-: şefaateçi tutmak

Anı idemezsen dutğil şefi' / Anı kim ola qadri senden refi' (1057)

şerr: kötülük, fenalık

şerri kıpar-: kötülük meydana getirmek, fenalığa yol açmak

Şerri kıparan başın aña virür / Ki 'akreb inine diri az varur (176)

şerri şav-: kötülüğü bertaraf etmek, fenalığı engellemek

Yiyici ki hayr ide vü şerri şava / Yig oruç tütandan ki dünyā kıova (316)

tāc: taç

tāc ur-: taç giydirmek (urmak kelimesi TS'de giydirmek, giyinmek, takmak anlamında da kullanılmaktadır.)

Kimün başına tāc urur bahtdan / Kimini toprağa birağur tahtdan (11)

Ger ol tāc ururisa kıaldur başı / Ve ger ni ümiz üzü eksük kıaşı (582)

tañ (1): şafak vakti

tañ at-: şafak sökmek

Eger pāzişāhdur eger eskici / Atar tañ dükense ağışam ucı (668)

Nişādum çok andan berü yitdi uş / Ki 'ömrüm düninün tañı atdı uş (953)

tañ (2): hayret, şaşılacak şey

taña kıal-: şaşıp kalmak, şaşırmak

Nice dost olursın kıaluben taña / Ki düşmen sözini getürdün baña (742)

ta'ne: sövme, yerme

ta'ne ur-: sövmek, çekiştirmek, yerme

Çü 'avrat ide kimseye girde pīç / Sen iy Sa' dī urma aña ta'ne hiç (775)

Yavuz hulkı olan ki ta' ne urur / Hemîn tāvusuñ ayağını görür (870)

tañrı / teñri: Tanrı, Allah

tañrıya şat-: Tanrı'yı inandırmak

Geñezdür diküp hırka atmağ riyā / Eger şatabilüriseñ Tañrıya (606)

tañrıyı bil-: Allah'a iman etmek

Bilür tañrıyı ol kim tã' at ider / Özi tâlî' ine kanā' at ider (614)

Ne kim var anuñ tañrılığın bilür / Velî niteligine hayrân qalır (14)

teñriyi bul-: hidayete ermek

Ne dîn saqlaya dünyalığı diren / Nite Teñriyi bula özin gören (492)

ten: vücut

ten öl-: bedenen ölmek

Gönül diri olsa helāk olmaz / Ten ölse ne qayı gönül ölmez (321)

ten bisle-: bedeninin, vücudun ihtiyaçlarını gidermek

Sen uşluyısañ bislemegil teni / Ki besleyecek öldürür ol seni (617)

Hüner bisler olur ögüt esleyen / Hüner semirtmeye ten besleyen (621)

Teni bisleyenler bilmezler uş / Ki hikmetden olur tolu mi' de boş (624)

terāzū: terazi

terāzū kur-: divan tertip etmek

Tagar çok toluydı ne vezni rāh / Terāzū kurub 'adl iderdi şāh (608)

terceme: tercüme, çevirme

terceme düz-: tercüme etmek

Anuñ degme bir beytine terceme / Düzüp sürmedüm yād sözi harcama (51)

tig: kılıç

tig dart-: kılıç çekmek

Çeriden çü mālî dutasın dirîğ / Dirîğ ola ger el urup darta tig (264)

tohm: tohum

tohm ek-: tohum atmak, tohum saçmak

Kişi tohm ekerken uşansa ne var / Yatur diñlenür hırmeni çün şavar (433)

Bār ol yire iy Sa' dī ki ağaç diker / Döge hırmeni her ki tohmın eker (1059)

top: Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah

top ur-: top atmak

Güreş tutsa av avlasa ursa top / Yürekli olur kişi savaşda top (270)

Ferāgatlığuş var hem kuvvetüñ / Çü meydān gök ola top ursun atuş (949)

toprak: toprak

toprağa biraq-: yere düşürmek, yerde süründürmek

Kimün başına tâç urur bahtdan / Kimini toprağa birağur tahtdan (11)

tuḫeyl: yemeğe gelen misafir

tuḫeyl var-: misafir gitmek, misafirliğe gitmek, misafir olmak

Ki bir niçe dervîşe çün oldı meyl / Konuqluğuna ger varalar tuḫeyl (28)

tuzaḫ: tuzak

duzağa düş-: tuzağa düşmek, oyuna gelmek

Meger görmedün anı kim kırd u kuş / Düşer duzağa hırş için öküş (628)

tuzağına düş-: tuzağa düşmek

Yidür dāneyi dürlü dürlü kuşa / Ki bir gün hümā tuzağına düşe (360)

ululuḫ: Büyüklük, büyük olma durumu, yücelik, izzet

ululuḫ bul-: yüce olmak

Aşısız kişi ululuḫ bulmasun / Çü merdün eli hiç tar olmasun (319)

ululuḫ sür-: izzetle yaşamak

Şol ulu ki kendüyi kiçi göre / İki ‘ālem içre ululuḫ süre (542)

uşal: İhmal edilecek nitelikte önemsiz

uşal dut-: gevşek davranmak

Bugün ‘özü dile ve dutma uşal / Ki yārin söze kılmayısar mecāl (1044)

ümīd: ümit

ümīd dut-: ümit etmek

Ṭonuḫ arı dutan içini pelīd / Nite uçmağa dutabile ümīd (493)

ümīzünüz üz-: ümidini kesmek

Baḫīlün elindeki altun henüz / Taş içindedür andan ümīzünüz üz (356)

Ger ol tâç ururısa kıldur başı / Ve ger ni ümīz üzü eksük kaşı (582)

Yüri toğrı yol menzili alasin / Ve ger ümīzünüz üzüp kılasın (598)

Murādunđan ümīzünüz üzme ağa / Gice yaḫlıdur kim bilür ne toğa (685)

Ḳamu halkđan rāḫat ümīzünüz üz / Çalab cānibin dutağör yaluḫuz (1042)

vefā: Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağılılığı

vefā um-: vefa beklemek

Cihān ey oğul mülk-i baḫī degül / Vefā umma ondan vü yüzine gül (71)

yād: hatırlama

yād kııl-: hatırlamak, anmak

Fürümāndeler gönliḫi şād kııl / Fürümāndelik günini yād kııl (305)

yād-gār: Bir kimseyi, bir olayı hatırlatan nesne veya kişi, andaç

yād-gār kıal-: yadigar kalmak, bir olayı, bir kimseyi hatırlatan bir nesne

Ki benden cihānda kıala yādğār / Çü ben kıalmayam ü döne rüzigār (68)

Ḳalur uşlulardan ögüt yādigār / Bu bir sözi Sa‘ dīden işit iy yār (498)

yay: Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk

yay çek-: okla vurmaya davranmak

Uz oğ atana karşı sen çekme yay / Çekersen sıvışgör eğlenme hay (253)

yazılı: yazılı

yazılı dut-: yazılı tutmak

Yidi yüz ü elli bişinde temām / Ki tāriḥ yazılı dutar ḥāss ü ‘ām (58)

yazık: günah, cürüm, suç

yazuğa koymak: günaha sokmak, hataya düşürmek

Ögenler seni hep yazuğa koyar / Melāmet idendür saña dost yār (221)

yir: yer

yire dep-: yere çarpmak, vurmak

Yetimi göricek yire depmegil / Aña karşı oğlancuğun öpmegil (307)

yol: Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik

yola çık-: bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek

Ki ‘avrat yanından çıkamazlar yola / Ne dürlü hüner kimse anda bula (854)

yola gir-: yola çıkmak, yola düşmek, yola koyulmak

Gözi bağı kişi çü yola gire / Kuyı mı ya yol mı nitesi göre (897)

yola git-: yolculuğa çıkmak

Becid bilüridün yarağ itmegi / Hiç anmaz mıduñ sen yola gitmegi (939)

Çü yoğ ayagun dimeyem yola git / Elün göğē kaldur vü zārılık it (1062)

yol dut-: yola çıkmak; bir yoldan kimseyi geçirmeyecek biçimde düzen kurmak (Diğer örnekler için bkz. 632, 963)

Bu oldı aşığ ol göğē dutdı yol / Bu ādem yaradıldı dīv oldı ol (485)

Şu bulmuşiken yu atañun tozun / Ki ırmağ yolın dutalar aņsuzın (1038)

yolın bağla-: yolunu kesmek

Yarar Diclenün ger yolın bağlamak / Yaramaya ḥalkun dilin bağlamak (822)

yol kes-: yol almak, durdurmak

Baņa tanz idüp kesmesün kimse yol / Bayık bunı düzmekde maqşūdum ol (67)

O ‘avrat ne hoş kesdi diḥkana yol / Ki söz bilüp söyleye ya deñsüz ol (708)

yüz: yüz, çehre

yüz göster-: kendini göstermek

Gül ağacını yağma çün ola güz / Ki hoş gösteriser yarın saña yüz (362)

zahmet: güçlük, sıkıntı, eziyet

zahmet gör-: sıkıntı çekmek, sıkıntı içinde olmak

Senün gözünje nite uyḥu girür / Ki mazlüm uyımaz zahmet görür (217)

zebūn: güçsüz, zayıf, aciz

zebūn düş-: güçsüz olmak, zayıf düşmek

Zebūn düşdi toprağda dolandı ol / Çü ger yil bigi çevre tolandı ol (551)

zemān: zaman

zemān geç-: vakit geçmek

Çü geçdi bizüm ğafletile zemān / Gözet fırsatı bulmuş-iken emān (947)

zevk: zevk, haz, eğlence

zevk vir-: eğlendirmek, mutlu etmek

Degül muṭrib ılkı ayağı üni / Virür ‘ aşıkā zevk bilgil bunı (456)

zindān: hapis

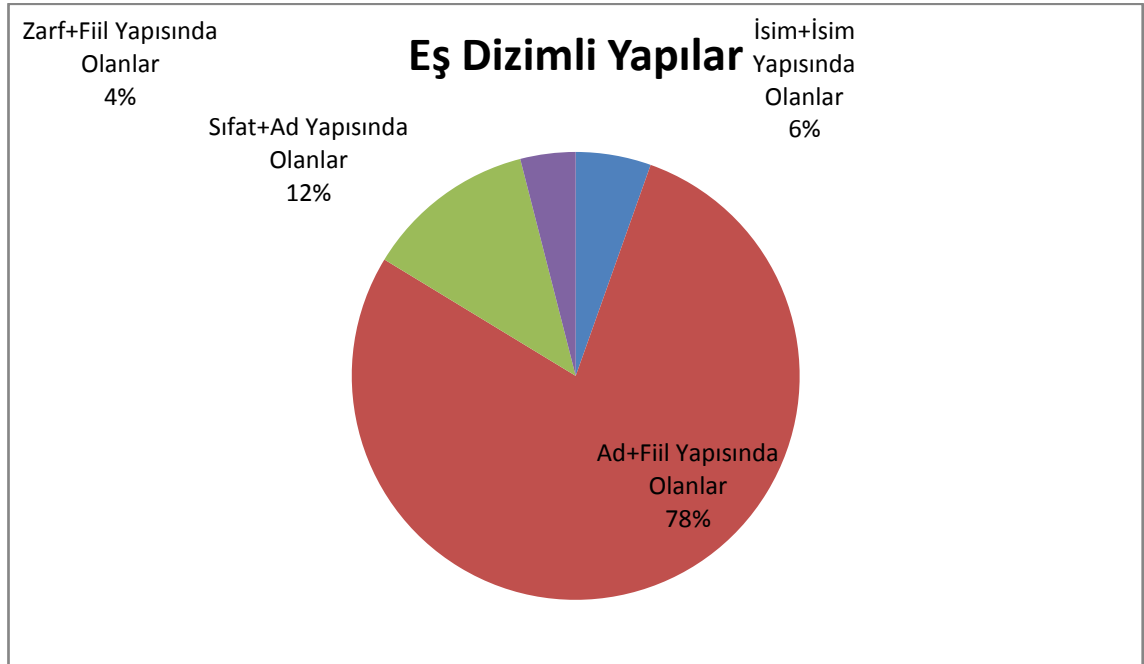
zindāna şal-: hapse atmak

Öğütle işitmezse virgü şimāl / İkinci gezin bağla zindāna şal (201)

ziyān: zarar

ziyān vir-: zarara uğratmak

Ziyāna virür ḥarman issi işin / Ki başahcıya karşı şalar başın (327)

Grafik (6) Eşdizimli Yapıların Sıklık Oranı

SONUÇ

Bulgular

1. Metinde geçen isimler padişah, sultan, din büyükleri, destan, efsane ve mitolojide geçen özel isimlerdir. Şair tutum ve davranışlarıyla halka örnek olabilecek isimleri özenle seçmiştir.

Şafâ yolına Sa' dî ol kim gire / Gerek *Muştafânuş* şoyınca vara (22)

Ne hoş didi *Behrâm* şahrânişîn / Tosun at düşürüp yarınca başın (380)

2. İran mitolojisiyle ve İran padişahlarıyla ilgili isimlerin fazla olması müellifin İranlı olması ve eserin tercüme bir eser olmasıyla ilgilidir.

Dilek dileyü Hüsreva dutma yol / Tama' ı bir yağa ço *Hüsrev* sen ol (632)

Kişi itse nefsi dileğin haram / Tamâm erlük oldur ne *Rüstem* vü *Sâm* (686)

3. Eserde dört büyük semavî dinin peygamberlerinin yanı sıra diğer peygamberlerin de adı zikredilmektedir. Ayrıca mecusîlikle ilgili bir özel ismin de geçmesi eserin yazıldığı bölgede hangi din ve inançların yaşandığını göstermektedir.

Şafâ yolına Sa' dî ol kim gire / Gerek *Muştafânuş* şoyınca vara (22)

Götürmez midi yili her şubh u şâm / *Süleymân* serîrin ' aleyhisselâm (73)

İşitdüm şol ohtun ki dardardı cân / Didi *Hürmüz* önünde Nuşirevân (79)

Dîni virme dünyâya olmaz eyi / Eşek yemiçün şatmağıl *İsâyı* (627)

4. Eserin yazıldığı bölgede yaşayan kavim millet adları yazmada kendine yer bulmuştur. (' Acem, ' Arab, Moğul, Tāt, Türk)

Azıh bile al *Türkîsen* ya *Moğul* / Ne şefkat ide şağa ' avrat oğul (301)

5. Türk ve Moğol kelimesinin aynı beyitte geçmesi onların uzun süren hakimiyetlerinin olmasından dolayıdır. Şair Türk veya Moğol da olsan azığımı al sana eşinden ve oğlundan fayda yok diyerek Türkleri ve Moğolları övmüştür.

Azıh bile al *Türkîsen* ya *Moğul* / Ne şefkat ide şağa ' avrat oğul (301)

6. Lisan adı olarak sadece Tatça ve Türkçenin geçmesi eserin Farsçadan çeviri olmasıyla alakalıdır.

Ki her beyti yirlü yirince dürüst / Nite *taçadan türkîye* geldi cüst (55)

7. Yer adları olarak geniş bir bölgeden söz edebiliriz. Irak, Rum (Anadolu), Merv (Türkmenistan), İran... Müellif gezip gördüğü yakinen gözlemediği yerlerden veya döneminde önemli merkezler olan bölgelerden eserinde söz etmiştir.
- Hekimler gelürler-ise Rūmdan / İdimeyeler balı zaqqūmdan (570)*
8. Zaman isimleri olarak en çok geçen zaman dilimi sabah vakti, akşam ve gece vaktidir. Bu vakitlerin diğer vakitlere oranı %18'dir. Bu vakitler insanların gündelik işlerinin bittiği, kendilerine ayırdıkları zaman dilimleridir. Şair bu zaman dilimlerinde yapılması gerekenleri öğütlemektedir. Eserde zamanla ilgili isimlerin, kavramların çokluğu şairin zamana verdiği öneme ve vaktimizi faydalı şeylerle geçirmemiz gerektiğini vurgulamak içindir. Arapça, Farsça ve Türkçeden birçok zamanla ilgili isimler ve kavramlar metinde geçmektedir.
9. Yeryüzünden gökyüzüne birçok isim ve kavramın eserde geçmesi Sa' dî' nin iyi bir gözlemci olduğunun göstergesidir.
- Ay ü gün ülker senüh-çün toğar / Sarāyūnda qāndildür iner ağar (911)*
10. Su kaynakları ve nehir isimlerinin fazla olması suyun hayat kaynağı olması ve eserin yazıldığı coğrafyanın su kaynakları etrafında şekillenmesinden dolayıdır. Hava, meteoroloji olaylarının yaklaşık %50'ye yakınının suyla ilgili olması da suya olan ihtiyacın ve önemin metne yansımalarıdır.
- Sen içürme qarluca şu yavuz / Ger içirsen ayğutın yaz buza (526)*
11. Hoca Mesud, eserde bazı isimlerin hem Türkçesini hem de Arapça veya Farsçasını kullanmıştır (*bahr -deñiz, dağ/tağ - tūr*). Bazen vezin gerekliliğinden bazen de üsluba canlılık katmak için şair böyle bir tutumda bulunmuştur.
12. Yer yön adlarının %97'sinin Türkçe olması (*cānib, şimāl ve dāñil dışında*) dikkate değerdir.
13. Eserin yazıldığı coğrafyada karşılaşılabilecek birçok bitki ve hayvan adı geçmektedir. Çiçek isimlerinin %85'i gül isminden oluşmaktadır. Gerek gül'ün divan edebiyatında sıkça kullanılması gerekse de halkın bu çiçeği çokça sevmesi gibi nedenlerden dolayı metnimizde bitki ismi olarak gül sıkça geçmektedir. Hayvan isimlerinin %18'inin yük ve binek hayvanlarından oluşması zorlu coğrafi koşullarda bu hayvanlara olan ihtiyacın ve önemin bir tezahürüdür.
14. Gündelik hayatta karşılaşılabilecek her türden araç ve gereçin eserde geçiyor olması eserin belli bir kesim için değil avam havas herkese hitap ettiğinin göstergesidir.
15. Dönemin şartları içerisinde insanların ısınma ve aydınlanma ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları, nelerden yararlandıkları kelimelere yansımıştır.
16. Müzik aleti, giyim kuşam ve ziynet eşyalarının eserde sıkça yer alması bize dönemin eğlence ve sosyal hayatıyla ilgili ip uçları vermektedir.

17. Savaş araç gereç isimlerinin ziyet eşyalarından fazla geçmesi dönemin şartlarının yanı sıra yiğitlik ve kahramanlığa verilen önemden kaynaklanmaktadır.
18. Tarımla ilgili isimlerin bir kelime hariç Arapça ve Farsça olması -her ne kadar o dönemde yerleşik hayata geçmiş olsak da - göçebe bir toplumdan gelmemizden kaynaklanmaktadır. Hayvancılık ve savaşla ilgili kullanımlarda Türkçe kelimelerin daha fazla olması bu durumu açıklar niteliktedir.
19. Yiyecek ve içeceklerle ilgili isimlerin dinen caiz olan yiyecek ve içeceklerden oluşması eserin yazılış amacı ve konusuyla doğrudan ilgilidir. O dönemde insanların nasıl beslendikleri ve neler tükettikleriyle ilgili bize veriler sunmaktadır.
20. Değer yargılarıyla ilgili isim ve kavramların çokluğu eserin yazılış amacı ve konusuyla doğrudan ilgilidir. Adaletle ilgili kavramların azlığı buna mukabil değer yargılarıyla ilgili kavramların fazlalığı dikkate değerdir. Müellif insanı insan yapan değer yargıları toplumda geçerliliğini sürdürdükçe adalatsizlikler azalacaktır mesajı vermektedir.
21. Ataerkil bir toplumda kadına, çocuğa ve aileye bakış sosyal hayat ve toplumla ilgili isim ve kavramlara yansımıştır.
- Bir er didi kim nişe ‘ avratlayın / Yatup arslan altunda eğdün boyun (437)
Oğul hūb likā olsa olur ilūn / Atasına di yuğıl andan elūn (796)
22. Toplumdaki sosyal statüler anlatılırken *aga ve bey* dışında kimlik, ad, unvan, makam isimlerinin büyük bir kısmının Arapça ve Farsça olması Türklerin sosyal statüye önem vermemesinin göstergesidir. Akrabalık isimlerinin genelinin Türkçe olması Türklerin aileye daha çok değer vermesinden kaynaklanmaktadır.
23. Din, inanç ve tasavvufi isimler ve kavramların büyük bir kısmı Arapça ve Farsçadır. Yeni bir medeniyet dairesine girmemiz, mezkur kavram ve isimleri halkın çok çabuk benimsemiş olması bu durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.
24. Mimari ve şehirleşmeyle ilgili isimlerin de Arapça ve Farsça ağırlıklı olması -her ne kadar o dönemde yerleşik hayata geçmiş olsak da - göçebe bir toplumdan gelmemizden kaynaklanmaktadır.
25. Türkçe fiiller yönüyle zengin bir dildir. Hoca Mesud FS’de bu zenginlikten fazlasıyla istifade etmiştir. Eserde temel, yan ve mecaz anlamlı birçok fiil kullanılmıştır. Hoca Mes’ud Türkçenin zenginliği göstermek için aynı olay ve durumu gösteren aralarında nüanslar bulunan farklı fiiller kullanmıştır: evlilikle ilgili al-, evlenmek; terk etmekle ilgili bırak-, terk it-, ço-...
26. Eserde hareket bildiren fiiller ticaret bildiren fillere göre oldukça fazladır. Türklerin yaşam tarzının diline yansımalarının bir tezahürüdür.

27. Tarım ve hayvancılıkla ilgili birçok fiilin olması gündelik hayatımızı nasıl idame ettirdiğimizi göstermektedir.
28. Kozmogoni, din ve inanç fiillerinin geneli yardımcı fiillerle kurulmuştur. İsim + Yardımcı fiil yapısındaki bu fiillerin isim kısmı Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmaktadır.
29. Fiziksel gereksinimle ilgili fiiller konu olarak en fazla beslenmeyle ilgilidir. Eserden yola çıkarak dönemin şartlarına göre insanların ihtiyaçlarını sıralayacak olursak beslenme, dinlenme ve yıkanma ihtiyacı ilk sıralarda yer alır.
30. Eser %70 Türkçe, %16 Farça, %13 Arapça ve %1 diğer dillerden alınan kelimelerden oluşturulmuştur. Türkçe kelimelerin oranının yüksek olması şairin Türkçeye vermiş olduğu önemin yanında Türkçenin edebi bir dil olduğunun da göstergesidir.
31. Eserin %70 Türkçe kelimelerden oluşması EAT dönemi için beklenen bir durumdur. Türkçe kelimelerden sonra Farsça kelimelerin Arapça kelimelerden daha fazla kullanılması eserin Farsçadan çeviri bir metin olmasından kaynaklıdır.
32. Türkçe, Arapça ve Farsça dışında Rumca, Soğdca, İbranice ve Moğolca kelimeler vardır. Ancak bunlar oran olarak tüm kelimelerde %0.09, sözlük madde başı olarak %0.48'dir.
33. Türkçe, Arapça ve Farsça dışında Rumca, Soğdca, İbranice ve Moğolca kelimelerin olmasını Türkçenin geniş bir bölgede konuşulması ve eserin çeviri bir metin olmasıyla açıklanabilir.
34. Türkçe kelimelerin yazımında bir standart yoktur.(yoğ/ yoğ/ yoğ, yet-/yit-, gey-/giy-, yoğsul/ yoğsul...) Yavuzarslan yazma eserlerdeki sözvarlığı farklılıklarının nedenlerini şu şekilde açıklar:
 - Müstensihin sözvarlığının nüshaya yansımaları.
 - Müstensihin kopyaladığı eseri, sunduğu sosyal katmanın kültürel düzeyine göre sözvarlığı açısından yeniden uyarlaması.
 - Müstensihin kopyaladığı eseri dönemin geçerli (moda) üslûbuna uydurması, [sade nesir, süslü nesir (inşâ), orta nesir].
 - Müstensihin kopyaladığı eseri, döneminin dil özelliklerine uyarlaması.
 - Müstensihin kopyaladığı eserdeki okuyamadığı kelimeleri metne bağlı olarak kendi kelimeleriyle değiştirmesi.
 - Müstensihin, kelimeleri yanlış okuması ve yazıya bu biçimde geçirmesi (Yavuzarslan 2009:223).
35. Alıntı kelimeler alındığı dilin imla hususiyetlerine göre yazılmıştır.

36. Sözlüğü oluşturan madde başı kelimelere göre oranlayacak olursak Türkçe sözcüklerin sayısı düşmektedir. Bunun sebebi Türkçe kelimelerin tekrarının daha fazla olmasıdır. Farsçadaki düşüşün sebebini de Farsça bağlaçların daha sık kullanılmasıyla açıklayabiliriz.
37. Eserde Türkçe dönüşlülük zamiri yanında (kendü, öz), üç yerde Farsçadan alınan *höd* (kendi) zamiri ve iki yerde Arapça *fülân* kullanılmıştır. Onun harici kullanılan zamirler Türkçedir.
38. Eserdeki özel isimlerin alıntı kelimelerden oluşmasını eserin telif değil tercüme bir eser olmasıyla ve İslamiyetin kabulüyle birlikte yeni bir medeniyet dairesine girmemizle ilgili bir durumdur.
39. Alıntı kelimelere Türkçe ekler eklenerek yeni kelimeler, yeni kavramlar oluşturulmuştur. *lık, lu, sız, suz, cı* ekleri alıntı kelimelere en fazla getirilen Türkçe eklerdir.
40. 1081 beyitlik eserde 179 farklı deyim 262 defa kullanılmıştır. Deyimleri oluşturan bazı kelimelerin günümüzde eş anlamlı, yakın anlamlı veya Türkçe kelimelerle değişerek aynı anlama gelecek şekilde devam ettiği gözlemlenmiştir: *alu* *çal-* → geri kalmak, *aşağı* kalmak, *aşağı* *bağ-* → aşağı görmek, küçük görmek, *bağrum* *kebâb it* → ciğer kebab olmak, *başı* *gök üzre ir-* → başı göğe ermek, *başı* *gökden aş-* → başı göğe ermek, *baş indür-* → baş eğmek, *bejiz dök-* → yüz dökmek, *cân dart-* → can çekişmek, *cânından ır-* → canından bezmek, *dest uzat-* → el sürmek, *dilkülük it-* → tilki gibi, *dişin çık-* → dişini sökmek, *ele getir-* → elde etmek, *ele gir-* → ele geçmek, *el ço-* → el çekmek, *emek it-* → emek ver-, *el şun-* → el uzatmak, *etegüm elün den ço-* → eteğinden ayrılmamak, *el ur-* → el atmak, *el yu-* → el yıkamak, *göziğe şığ-* → gözüne girmek, *göz kulağ nâñut-* → göz kulak olmak, *hâk it-* → toprak olmak, *heves yir-* → hevesini kırmak, *kan it-* → kan dökmek, *kapu yap-*, *kapıyı kapatmak*, *kişilik eyle-* → insanlık yapmak, *kökünü kır-* → kökünü kazımak, *kulağ ol-* → kulak kesilmek, *kîn it-* → kin beslemek, *kulağ ur-* → kulak vermek, *hor it-* → hor görmek, *hor ol-* → hor turmak, *oda at-* → ateşe atmak, *ög diril-* → akli başına gelmek, *öge düşe gel-* → aklına düşmek, *ögün dir-* → aklını başına toplamak, *özi göynü-* → ciğeri yanmak, *pîç eyle-* → piç etmek, *ñâlî' yâr* → talihi yaver (git-), *ñudağ depret-* → dudak bükmek, *yağa parala-* → yaka yırtmak, *yok eyle-* → yok etmek, *yol az-* → yolunu kaybetmek, *yolın bağla-* → yolunu kesmek, *yükün dart-* → yükünü çekmek, *yüz dönder-* → yüz çevirmek, *yüz döndürmek* → yüz çevirmek *yüz dür-* → yüzünü buruşturmak, *yüzün türüş it-* → yüzünü ekşitmek, *yüz ur-* → baş vurmak

41. Eserdeki deyimlerin önemli bir kısmı da bazı ses değişikliklerine uğrayarak günümüze kadar gelmiştir:
- āh it- → ah etmek, ağız dut- → ağzını tutmak, ayağı ˆolaş- → ayağı dolaşmak, başın vir- → başını vermek, baş ˆo- → baş koymak, baş yi- → başını yemek, başdan aş- → baştan aş-, bil bağla- → bel bağlamak, bir sözi iki itme- → bir sözü iki etmemek, başuņa gel- → başına gelmek, boyun eę- → boyun eğmek, boyun vir- → boyun vermek, ˆille ˆıkar- → ˆile ˆıkarmak, dile vir- → dile vermek, dilüň dut- → dilini tutmak, düşmen ol- → düşman olmak, elin dut-/tut- → elinden tutmak, eli/elü ˆar ol- → eli dar olmak, elünden git- → elinden gitmek, elüň ˆut- → elinden tutmak, el ur- → el atmak, elümde ol- → elinde olmak, elünden gel- → elinden gelmek, elleri varıma- → eli varmamak, el vir- → el vermek, etegin tut- → eteğini tutmak, gözünı aç- → gözünü açmak, ˆarām it- → haram etmek, ˆayāl ol- → hayal olmak, helāk it- → helak etmek, heves it- → heves etmek, iş it- → iş etmek, ˆapu aç- → kapı açmak, ˆapuņa gel-, kapıya gelmek, kiči gör- → küçük görmek, ˆulaęuņa gir- → kulağına girmek, nāz it- → naz etmek, ‘özr dile- → özür dilemek, pes it- → pes etmek, sefer it- → sefer etmek, telef it- → telef etmek, ˆudaęın ısır- → dudağını ısırarak, üstine düş- → üstüne düşmek, yile ver- → yele vermek, yire ur- → yere vurmak, yoę it- → yok etmek, yükün ˆek- → yükünü çekmek, yüregi delük ol- → yüregi delik olmak, yüz ˆevür- → yüz çevirmek, yüz dut- → yüz tutmak, yüzine gül- → yüzüne gülmek, yüzi sirke şat- → yüzü sirke satmak, yüz şuyı dök- → yüz suyu dökmek, yüz vir- → yüz vermek
42. Hiçbir ses ve anlam değişimine uğramadan günümüzde kullanılan deyimler de tespit edilmiştir: avuˆ aç-, ayak baş-, ayak dire-, baş ˆoş-, belā ol-, buza yaz-, dik dur-, dik dur-, dile düş-, dilin bağla-, dil uzat-, el ˆek-, elinden ˆurtul-, eli üstün ol-, el uzat-, el ver-, ˆarām ol-, helāk ol-, helāl ol-, hoş gör-, işe gel-, ˆan dök-, nāzı geˆ-, pervāne ol-, pıˆ et-, rāzı ol-, revān ol-, ˆaş ol-, telef ol-, toprak ol-, yoğ ol-, yol aç-, yola ˆık-, yola gir-, yol bul-, yüz göster-, ziyān ol-
43. Bazı deyimlerin anlamında TT’nde değişiklik olmuştur.
- ayağa düş-:** *acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek* anlamındaki deyim TT’de *1. ilgisiz ve yetkisiz kimseler karışmak 2. artık her yerde bulunabilir* olmak anlamlarındadır.
- Nice gürbüz ayağa düşer ˆalır / Nice düşmişe bahtiyārı ˆılır (328)
- baş ˆaldur- :** *Belirgin durum göstermek* (Tohumdan bitüp baş ˆaldur didi / ‘Aşā oldu vü üci öldür didi (364) anlamında kullanılan deyim günümüzde *baş kaldır-:* İsyan etmek, ayaklanma ˆıkarmak, yönetime karşı gelmek anlamında kullanılmaktadır.
- perde yırt-:** *sırrı meydana ˆıkarmak* anlamında kullanılan deyim günümüzde utanmamak, utanç duymamak, haya perdesi yırtılmak anlamlarındadır.

Kişi perdesin yırtup itme savaş / Ki perdeñ içindeki olmaya fâş (193)

44. Bazı deyimler günümüze ulaşamamış, kullanımdan düşmüştür: ayağa bırak-, ayağın al-, ayak aldur, ayakdan düş-, baş getir-, baş oyna-, boyun dart-, boyun dut-, dem ur-, devlet topın ur-, dil üşür-, el ayak ur-, el ir-, el serp-, el üşür-, elün dişle-, engüşt piç it-, etin çek-, etin yi- / itini yi-, girü yit-, hınca sür-, hön dök-, iş sür-, kadem ur-, kâfdan kâfa hüküm it-, kan yut-, sa'âdet topın ur-, şu başdan aş-, ta'ne ur, tapu it-, yile git-, yil kov-, yüzün düş-
45. Arapça kelimenin Türkçesi verilerek, Eski Türkçe kelimenin yanında daha işlek olarak kullanılan kelime verilerek, eş anlamlı olarak görülsede aralarında nüans olan kelimeler bir arada kullanılarak şair hem anlam derinliği oluşturmak hem de vezne uymak maksadıyla sekiz beyitte eş anlamlı kelimeleri beraber kullanmıştır.
46. Zıt anlamlı kelimeler, eş anlamlı kelimelere göre oldukça fazladır. Müellif birbirine zıt kavramları bir arada vererek iyi ve kötü, güzel ve çirkin tavır, davranış ve tutumların daha iyi anlaşılmasını, okuyucunun hangisini tercih etmesi gerekliliğini didaktik bir üslupla anlatmaya çalışmaktadır. Zıt anlamlı kelimelerden bir takımı Türkçe – Arapça veya Farsça olmakla birlikte geneli Türkçe kelimenin Türkçe karşıt anlamlısı verilerek yapılmıştır.
47. FS'de birçok sözcük; temel anlamıyla ilişkili olan yeni kavramlar anlatır duruma gelmiştir. Şair otuz bir kelimeye yeni anlamlar yükleyerek Türkçenin edebi bir dil olmasına katkıda bulunmuştur. Al- kelimesi sekiz farklı yeni kavramı anlatarak çok anlamlılığın en fazla olduğu kelimedir. Bugün al- kelimesi Güncel Türkçe Sözlükte otuz üç farklı kavramı karşıladığını; EAT'de dut-/tut- fiili 34 farklı anlamda kullanılırken (Erkınay 2016:834) FS'de 7 farklı anlamda kullanıldığını düşünecek olursak Hoca Mesud'un Türkçeye olan katkısı daha iyi anlaşılacaktır.
48. Dilin en önemli özelliklerinden birisi canlı olmasıdır. Dili oluşturan kelimelerin anlamlarında zamanla birçok değişim söz konusu olabilir. Eserdeki anlam olayları Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine göre incelenmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserdeki kelimelerin Türkiye Türkçesine göre geçirmiş oldukları anlam olaylarını incelediğimiz bu bölümde 432 kelimedede anlam olayları görülmüştür. Bu 432 kelimenin 14'ünde anlam daralması, 276'sında anlam genişlemesi, 2'sinde genelleşme, 78'inde mecezlaşma, 1'inde komşuluk, 2'sinde eksiltme, 5'inde tabu ve örtmece, 8'inde argo, 29 'unda yakın anlama geçiş, 6'sında uzak anlama geçiş, 3'ünde zıt anlama geçiş, 5'inde anlam kötüleşmesi tespit edilmiştir.
49. Bir kelimenin anlamında zamanla birçok anlam olayı meydana gelebilir. Yük kelimesinde anlam genişlemesi, mecazlaşma, tabu ve örtmece gibi anlam olayları tespit

edilmiştir. Kelimenin anlamında sadece bir anlam olayı da meydana gelebilir. Yayan kelimesinde zamanla sadece mecazlaşma tespit edilmiştir.

50. Fiillerin anlamında isimlerin anlamına göre zamanla daha çok zenginleşme olduğu görülmüştür. Anlam genişlemesine uğrayan 276 kelimenin 156'sı fiildir.
51. İncelediğimiz metin şiir olmasına rağmen temel anlamıyla kullanılan kelime sayısı yan ve mecaz anlamıyla kullanılan kelime sayısına göre daha fazladır. Bu da eserin didaktik bir üslupla yazılmasından kaynaklanmaktadır.
52. İsim+isim formunda on beş tane eşdizim tespit edilmiştir. Tespit edilen eşdizimler belirtisiz isim tamlamasından meydana gelmiştir. Sıfat+ad formunda otuz dört tane eşdizim tespit edilmiştir. Tespit edilen eşdizimlerin otuz üç tanesi niteleme sıfatı, bir tanesi sayı sıfatından oluşmuştur. Zarf+fiil formunda on bir tane eşdizim tespit edilmiştir. Tespit edilen eşdizimlerin biri miktar diğerleri durum zarfından oluşmuştur.
53. Ad+fiil formunda iki yüz otuz beş eşdizim tespit edilmiştir. Tespit edilen eşdizimlerden bazıları deyimlerle karıştırılmaktadır: âdem bil-, ağıza getir-, 'ahd şı-, 'aql düriş-, 'aqlı basdur-, 'aql u huş git-, and iç-, aşşı gör-, başı dön-, baş kaldur-, belâ çek-, bıçağ çek-, boynın ur-, cān besle-, cān vir-, cefā çek-, cevır çek-, cevāb vir-, diri kal, diş bile-, dutsağ kal-, düş gör-, düşmen bil-, ecel ir-, elem gör-, emān bul-, emān vir-, emek çek-, emek dart-, emek yi-, eylük gör-, fırsat gözet-, fitne düz-, fitneyi uyar-, gam ye- / yi-, ganimet bil-, gice kal-, gönlini al-, gönül aç-, gönül bağla-, gönül vir-, gönül yıķ-, guşsa yi-, güce gör-, güce uğra-, güc degür-, güc gör-, güc götür-, güci yet-/yit-, güci kesil-, haber bil-, harām yi-, hayrān kal-, hisāb şor-, hor kal-, hor gör-, hoş dut-, hoş gör-, irak dut-, irak düş-, iş bit-, işe yara-, işi boz-, iş gör-, işin gör-, iş işle-, iş vir-, kadrini / kadrün bil-, kalem tut- / dut-, karış vir-, katı dut-, kaydın yi-, kayusun yi-, kerem göster-, kısu gör-, kīn dut-, kişi düz-, koķısı çık-, maħal vir-, mecāl kalma-, menzil al-, menzili bul-, mī' adı tol-, nefes vir-, od ur-, oda düş-, oda ur-, od bırak-, ortaya çık-, oç al-, ögüd/ögüt dut-, ögüt işit-, ögüt vir-, örü tur-, rahat gör-, rakş ur-, rāz aç-, renç yi-, sancu dut-, sıtma / şıtma dut-, şöħbeti kes-, sözde turuķ-, söz dut-, söz düz-, söz esle-, sözün bil-, söz işit-, sözü öt-, suçını bil-, tāc ur-, ta' ne ur-, toprağa bırak-, tuzağına düş-, ümīd dut-, ümīzün üz-, yola çık-, yola gir-, yola git-, yol dut-, yolın bağla-, yol kes-, yüz göster-, zahmet gör-, zevķ vir-
54. Eşdizimli yapıları tarihi metinlerde izini sürmek, anlamlarını belirlemek, tarama sözlüğüne katkıda bulunmak gibi amaçlarla yürüttüğümüz bu çalışmada 295 adet eşdizim tespit edilmiştir. Anlam temelli yaklaşımla tespit edilen kısıtlı eşdizimleri, farklı yaklaşımlarla çoğaltmak mümkündür. FS'de 153 adet eşdizimin TS'de yer almadığı tespit edilmiştir. Bu eşdizimler EAT sözlüğüne eklenerek dönemin söz varlığı

geliştirilebilir. Tespit edilen bu eşdizimler diğer EAT metinlerinde de sayısal çoğunlukla bulunursa tarama sözlüğünün kelime hazinesine ciddi katkılar yapacaktır. TS’de yer almayan eşdizimler: ad yak-, cenk üni, cihān mülki, dağ ur-, dolav öküzi, fitne yolu, erenler himmeti, gönül ehli, hağ teñri, il oğlanı, ‘isyān obası, kâdı zindāni, kazā oқи, kılıç ehli, pāzişahlar başı, sa‘adet sarāyı, arı gönül, çatlu kaş, çepel tohum, dürüst da‘ vī, egri yol, eyü ad, hağ söz, hayr iş, hoş dil, hoş öğüt, hoş sözlü, iki ‘ālem, iki cihān, kamu halk, karluca şu, katı kış, kesek yol, key ad, kızıl altun, tatlu söz, tatlu dil, toğrı yol, tolu kimesne, tul avrat, ürce söz, yad er, yaramaz iş, yaramaz er, yavuz ad, yavuz söz, aç yat-, bayık bil-, boş kal-, eyü gör-, girü kal-, key bil-, açlıktan öl-, adı unıdıl-, adı anıl-, ad kal-, adı yi-, ādem bil-, ağıza getir-, ‘aql düriş, ‘aqlı basdur-, ‘aql u huş git-, altun yığ-, ‘āmel düz-, aşşı gör-, aş gözet-, av avla-, ‘ayb gözet-, bend ur-, bili bil-, bili şına-, buğday biç-, buhül işle-, busudan çık-, cān besle-, cevşen boz-, cihāndan geç-, çıkırıq kur-, çırağ dut-, da‘vīyi ko-, dāzın al-, dilek dile-, dīn dut-, dutsah kal-, düğün sür-, dühül çal-, düşmen bil-, ecel ir-, ev düz-, ev tut-, eylülle an-, fırsat gözet-, fitne düz-, fitneyi uyar-, ğanimet bil-, ğaraž ko-, gice kal-, güneş toğ-, hacil kal-, had ur-, harāç bozıl-, hevl düş-, hırmeni döğ-, hisāb şor-, huş git-, hüner bisle, iş bit-, iş işle-, iş vir-, qarār dut-, kefen giy-, kervān kır-, kılıç ur-, kişi düz-, koқısı çık-, kov düz-, kūs çal-, mecāl kalma-, menzili bul-, merhem ur-, murād sür-, növbet ur-, pişmanluğa düş-, rahat gör-, rāz aç-, rāz gizle-, saht gel-, saht tut-, sehl dut-, selāmet yolın tut-, sırrı bil-, suçını bil-, susarlık geçir-, sücüd gel-, şefā‘atçi dut-, tañrıya şat-, tañrıyı bil-, teñriyi bul-, ten öl-, ten bisle-, terceme düz-, tīg dart-, tohm ek-, toprağa bırak-, tufeyl var-, ululuğ bul-, vefā um-, yay çek-, yazılı dut-, zebün düş-, zindāna şal-, ziyān vir-

55. TS’de geçmeyen, EAT söz varlığı içerisinde bulunmayan on üç sözcük tespit edilmiştir. (anlamaklık, berin-, çor, durdu-, erce, il gün, karluca, kavşur-, , koyınca-, siñirdim it-, üren, ürü-, yavuksuz). Üç kelimenin anlamı da TS’den farklı olarak tespit edilmiştir (aruğ, ınıq-, yin-).
56. EAT söz varlığına 153 eşdizimli yapı, 13 EAT söz varlığı içerisinde daha önce tespit edilmeyen, 3 tane de TS’den anlamı farklı olan kelime tespit edilerek FS’de 169 adet kelime ile EAT sözlüğüne katkıda bulunmak mümkündür.

Bulguların Değerlendirilmesi

%70 Türkçe kelimelerden meydana gelen eserde alıntı kelimeler alındığı dilin imla hususiyetlerine göre yazılmıştır. Alıntı kelimelere Türkçe ekler eklenerek, kelimelere yeni anlamlar yüklenerek dilin gelişimine katkıda bulunulmuştur.

Eserde toplumun her tabakasını ilgilendiren konulara değinilmesi, sosyal, siyasi, kültürel, askeri vb. birçok farklı kelimelerin bulunması eserin söz varlığını zenginleştirmiştir.

1081 beyitlik eserde 179 farklı deyim 262 defa kullanılmıştır. Deyimleri oluşturan bazı kelimelerin günümüzde eş anlamlı, yakın anlamlı veya Türkçe kelimelerle değışerek günümüze kadar gelmesi deyimlerde kalıplaşmanın henüz tamamlanmadığının göstergesidir.

Eserdeki kelimelerin büyük bir kısmı TT’nde kullanıma devam etmektedir. Anlam genişlemesi ve mecazlaşma bu kelimelerde en çok görülen anlam olaylarıdır.

Çalışmamızın amaçlarından biri EAT’nin söz varlığına katkıda bulunmaktır. EAT söz varlığına 153 eşdizimli yapı, 13 EAT söz varlığı içerisinde daha önce tespit edilmeyen, 3 tane de TS’den anlamı farklı olan kelime tespit edilerek FS’de 169 adet kelime ile EAT sözlüğüne katkıda bulunmak mümkündür.

Eserde birçok vezin kusurunun olması, eserin didaktik bir üslupla yazılması nedeniyle temel anlamıyla kullanılan kelime sayısının yan ve mecaz anlamıyla kullanılan kelimedenden fazla olması, eserde mazmunların eksikliği ve edebi sanatların yetersizliği gibi nedenlerle edebi açıdan zayıftır ancak 1081 beyitlik eserde EAT söz varlığına 169 adet kelime ile katkıda bulunulması dil açısından önemini ortaya koymaktadır. FS’de birçok sözcüğün yeni kavramlar anlatır duruma gelmesi, arkaik kelimelerin fazla olması, atasözü ve deyimlere sıkça yer verilmesi Köprülü’nün lisani kıymete haizdir sözünü doğrular niteliktedir.

EAT dönemi eserleri üzerine yapılan söz varlığı çalışmalarında eşdizimli yapılar üzerinde durulmamıştır. Eşdizimli yapıların gösterimiyle birlikte hem dönemin kelime hazinesi geliştirmekte hem de yazılan metinlerin anlamlandırılması ve çözümlenmesi kolaylaşacaktır.

Dönemin şartlarına göre büyük bir özveri, emek ve azimle hazırlanan ‘Tarama Sözlüğü’nün yeniden gözden geçirilerek eşdizimli yapıları, tespit edilen yeni kelimeleri, yeni anlamları da içine alacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Eşdizimli yapılarla ilgili çalışmalar ülkemizde son dönemlerde ivme kazanmıştır. EAT’nin müstakil bir eşdizim sözlüğünün hazırlanması dönemin söz varlığına ciddi katkılar sağlayacaktır.

DİZİN

A

āb-ı hayāt (F.+A.): bengi su, ölümsüzlük suyu
 ā. 684

acı: 1. acı, tatlı karşıtı
 a. 191, 759
 2. İstirap verici,
 a. 394
 a.+dur 393

acı ol-: acılaşmak
 a.-a 644

‘aceb (A.): acabâ, hayret, gariplik, şaşılacak şey
 ‘a. 27
 ‘a. mi 83, 993
 ‘a. midür 931

aç: tok olmayan
 a. 310

aç-1.: açmak, çözmek
 a. 1072
 a.-a 580
 a.-ar 593, 693, 932

aç- 2: acıkmak
 a.-a 657, 841
 a.-ıp 318

acığ-: acıkmak , krş. acık-
 a.+sa 650

acığ-: acıkmak, krş. acık-
 a.+dum 656

açın: aç olarak, açlıkla, açlıktan
 a. 112

açlık : aç olma durumu

a.+ıla 643

açlıktan öl-: dayanılmaz derecede

acıkmak, çok acıkmak

a.+dan ö. 517

açuk: İşler durumunda olan, çalışır ve

istifâdeye hazır vaziyette bulunan krş. açık

a.+dur 898

a.+iken 981

aç yat-: karnı aç olarak uyumak

a.-mağ 649

ad: isim

a.+ı 772, 838, 861, 1006

a.+ıdur 665

a.+ım 447

a.+ın 998

a.+ıı 1

a.+lu 1050

a.+uğ 843, 1029

ādamlık it- (A.+T.): insanlık etmek

ā.-erse 377

‘adem (A.): yokluk

‘a. 450

ādem (A.): insan

ā. 103, 112, 132, 180, 181, 182,

186, 331, 414, 485, 622, 651, 780,

859

ā.+de 469

ā.+i 646

ādemī (A.): insan, insanoğlu

ā. 180, 288, 352

ā.+de 696

ā.+den 182

ā.+ler 633

ā.+lere 351

ādem bil-: insan bilmek

ā.-üp 713

ādem ol-: insan olmak

ā.-maya 569

adı ağıl-: Kişiyi güzel bir şekilde yad etmek

a.-ur 39

adı unıdıl-: Kişinin adını, yaptığı güzel

işleri unutmak

a.-maz 38

adı yi-: adını kirletmek

a.-r 111

- a.+nı y.-ye 793
- ad kal-:** bir kimse öldükten sonra dillerde yalnız adı dolaşmak
a.+uñ q-a 782
a.-ur 1010
- ad yak-:** ad vermek
a.-alar 848
- ‘adl (A.):** adalet
‘a.+e 107
‘a.+ile 156
- ‘adl it- (A.+T.):** adaletli davranmak
‘a.-erdi 608
- ‘adl ol-:** adalet olmak
‘a.-ur 373
- ‘adüvv (A.):** düşman, hasım
‘a. 385
- ‘ahd şı- (A.+T.):** yemin bozmak
‘a.+ler ş.-mışam 1076
- ‘afiv (A.):** “Affi bol, dâima affeden” anlamına gelen Allah’ın adı
‘a.+dür 1074
- ‘afv (A.):** af, bağışlama
‘a. 7, 1079
‘a.+uña 1063
- ‘afv it-(A.+T.):** affetmek, bağışlamak
‘a.-e 1063
- ağ:** ak
a. 884
- ağ-:** çıkmak, yükselmek
a.-ar 911
a.-arlar 460
- ağa:** ağa, büyük, efendi, amir
a. 106, 494, 685
- ağaç: 1.** ağaç
a. 85, 366, 524, 777, 891, 955, 1059
a.+dan 912
a.+ı 191, 369, 601
a.+ın 184
a.+ını 61, 362
a.+dur 202
2. Sopa, değnek
a.+dan 587
- ağart-:** beyazlatmak
a.-ınca 967
- ağır:** Tartıda çok çeken, hafif karşıtı
a. 128, 346, 376
- ağır başlı:** ağırbaşlı, vakur, ciddi, olgun kimse
a. 836
- ağız:** ağız
a. 716, 724
a.+ın 693
a.+ına 770, 927
- ağıza getür-:** demek, söylemek
a.-me 704
- ağız dut-:** 1. Kötü söz söylememek
a.-mağ 701
2. bir konuda arzu edilmeyen düşüncelerin açığa çıkmasını susarak önlemek
a.-ma 946
- ağla-:** ağlamak
a.-dı 715
a.-ma 478
a.-mağ 966
a.-ya 307, 838
a.-yalar 294
a.-yıcak 407
a.-yu 460
a.-yuben 444
- ağu:** zehir
a. 842
a.+dan 644
- ağu ağacı:** zakkum
a. 191
- ağuyı bala kar-:** tatlı sözlerle kandırmak
a.-ar 292
- ağyār (A.):** başkaları, yabancılar, eller
a.+a 915
- āh:** feryat, inilti
ā. 157, 189
ā.+dan 1047
ā.+ını 117
- āh-ı sehergāh (A.):** seher vakti çekilen ah
ā.+ına 110
- aḥi (A.):** arkadaş, dost
a. 873, 1034
- āh it-:** acı ile içini çekmek, ilenmek
ā.+ı i.-er 100
ā.-icek 1047
- āhir (A.):** son, sonraki

- ā. 233, 659, 735
āhîret (A.): ahiret, öteki dünya
 ā. 313
aħmaq (A.): ahmak, budala, aptal
 a. 315, 524
aħşām: akşam
 a. 668
 a.+da 167
aķ: beyaz
 a. 967
aķ-: 1. Sıvı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek
 a.-a 983
 a.-arisa 537
2. meyletmek
 a.-maya 792
aķçe: küçük gümüş para
 a.+den 805, 943
aķ ol-: beyaz olmak, beyazlamak
 a.-dı 954
 a.-maya 572
aķıcı: akma özelliği olan
 a. 240
‘aķıl (A.): akıl, us
 ‘a.+ı 181, 209, 210, 439
 ‘ā.+la 164
 ‘a.+u 210
 ‘a.+um 664
 ‘aç+uñ 440
‘aķıl (A.): akıl
 ‘a. 234, 448, 646, 671, 727, 751, 769, 783, 867, 902
‘aķıl dūriş-: akli kullanmak
 ‘a.-se 434
‘aķlı basdur-: akli gidermek, akli ortadan kaldırmak
 ‘a.-ıcaķ 439
‘āķil (A.): akıllı
 ‘ā. 164, 711
‘aķıl u huş git-: akıl ve şuurunu kaybetmek
 ‘a.-üp 413
‘aķreb (A.): akrep
 ‘a. 176
al-: 1. (Herhangi bir şeyi) tutup yerinden ayırarak elinde bulundurmak
 a.-ısar 964
2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek
 a. 368
 a.-asın 248
 a.-dı 1009
 a.ımaz olur 119
 a.-maķ 737
 a.-up 76, 302
 a.-ur 119, 439, 516, 828
3. (Allah bir insanı) Ölüm yoluyla bu dünyâdan ayırmak
 a.-maya 63
4. Temin etmek, sağlamak
 a. 301, 658
 a.-a 48, 937
 a.-ur 350
5. evlenmek
 a. 773, 798
6. Satın almak
 a.-ası 426
 a.-asın 941
 a.-mağçün 426
7. Beraberinde götürmek
 a.-dı 990
 a.-up 315, 418, 653
8. Mâruz olmak
 a.-mas 922
‘alâ külli hâl (A.): hangi durum ve şartta olursa olsun
 ‘a. 40, 798
aldağuç: aldaticı, hilekâr
 a.+a 249
aldan-: yanılmak
 a.-ma 906
‘alem (A.): bayrak
 ‘a. 450
‘âlem (A.): dünya, cihan, alem, kainat, evren
 ‘ā. 142, 450
 ‘ā.+de 615
 ‘ā.+den 548
 ‘ā.+e 302, 370
 ‘ā.+i 288, 1009
‘âlim (A.): alim, bilen
 ‘ā.+iseñ 712
 ‘ā.+leri 104

- ‘**aleyhi’s-selâm (A.):** (Ona selam olsun)
Peygamberin adı anılırken söylenir.
‘a. 73
- ‘**aleyke’ş-şalât (A.):** Hz. Peygamberin adı
anılırken söylenen bir söz
‘a. 30
- Allâh (A.):** Allah
A.+dan 448
A.+ına 110
- alt:** alt
a.in 779
a.+ına 548
a.+ında 7, 205, 298
a.+ındayiken 388
a.+unda 437
- altun:** altın
a. 425, 590
2. Bu elementten yapılmış
a. 504
2. Bu madenden yapılmış para
a. 239, 300, 355, 426
a.+dan 678
a.+ı 235, 589, 850
a.+içün 719
- altun yığ-:** altın biriktirmek, para pul
biriktirmek
y.-mağ için 353
- alu:** aşağı, geri, değersiz
a. 343, 543, 895
a.+dan 343
- aluca:** aşağıca
a. 1020
- alu kal-:** geri kalmak, aşağı kalmak
a.-an 1022
a.-asısın 896
- ‘**âm (A.):** herkese ait, umuma mahsus,
avam tabakası
‘â. 712
- ‘**âmel (A.):** yapılan iş
‘a. 104
- ‘**âmel düz-:** Allah’ın hoşuna gidecek işler
yapmak
‘a.-mege 995
- ‘**âmil (A.):** vergi memuru
‘â.+e 107
- ân (A.):** an, lahza, dem
a.+lar 391
- ağ-:** hatırlamak
a. 1049
a.-duğın 1010
a.ğıl 144
a.-ıcağ 394
a.-maz mıduğ 939
- ana:** anne
a. 660
a.+sı 893
a.+sına 576
- ağa:** ona, *krş. ol*
a.10, 26, 39, 66, 94, 98, 124,
131, 147, 158, 202, 203, 234,
245, 291, 307, 339, 363, 370,
442, 475, 549, 553, 556, 581,
586, 596, 616, 646, 677, 703,
775, 839, 840, 848, 853, 856,
863, 868, 886, 997
- anahtar (R.):** anahtar, açar, açkı
a.+ıdır 594
- anca:** o kadar, öyle
a. 1003
a.+sın 436
- ancağ:** 1.ama, fakat
a. 414
2. yalnızca
a. 1065
- ancılayın:** onun gibi
a. 873
- anda:** orada, *krş. ol*
a. 176, 178, 276, 487, 678,
719, 854, 893, 1002, 1018, 1053
- andan:** 1. ondan, *krş. ol*
a. 41, 179, 184, 236, 242,
259, 284, 350, 356, 463,
472, 562, 594, 602, 643,
663, 697, 733, 735, 736, 748,
763, 796, 929, 953
2. o sebepten
a. 216, 298, 465, 991
- and iç-:** yemin etmek
a.-er olursam 105
- anı:** onu, *krş. ol*
a. 32, 40, 45, 53, 159, 166, 173,
186, 188, 210, 218, 225, 272,

- 358, 434, 454, 478, 545, 552,
555, 560, 589, 605, 628, 635,
641, 715, 730, 745, 771, 789,
847, 850, 860, 892, 931, 973,
1025, 1057, 1077
- añıl-:** anılmak, hatırlanmak
a.-am 447
- añla-:** bir şeyin ne demek olduğunu, neye
işaret ettiğini kavramak
a. 231, 922
a.-dı 560, 884
a.-duñ 933
a.-ğıl 436
a.-maz 458, 855
a.-mazısa 588
a.-mazlar 406
a.-r 455, 816
a.-riken 1054
a.-sun 786
a.-ya 467, 888
a.-yañundur 31
a.-yınca 20
- añlama:** anlamak işi, kavrama
a.+ya 610
- añlamaklık:** anlama, kavrama
a. 883
- añsuzda:** ansızın
a. 326
- añsuzın:** ansızın
a. 45, 207, 257, 280, 619,
1005, 1038
- añul:** yavaş, sakin, hafif
a. 536
- añulcağuz:** yavaşça
a. 284
- anuç:** onun, *krş. ol*
a. 1, 8, 13, 13, 14, 24, 42, 51,
119, 179, 212, 250, 408, 450,
491, 633, 674, 753, 780, 820,
841, 858, 861, 880, 890, 934,
1056
a.+çün 34, 77, 356, 363, 471
a.+içün 277, 908
a.+la 755, 769
a.+ıla 38
- apıla-:** gönlünü hoş etmek
- a. 84
a.-yagör 359
- ‘ar (A.):** utanma, utanç
‘a.+dur 994
- ara:** mahal, mevki, mekan, yer
a.+da 749, 844
a.+dan 641, 659
- ara yerde:** arada
a. 750, 751
- ardınca:** arkasından
a. 154
- arı:** arı, temiz, pak, saf, krş. aru
a. 906
a.+lar 1070
- arı dut-:** temiz tutmak, temiz olmasına
özen göstermek
a.-an 493
- arı gel-:** temiz gelmek, günahsız gelmek
a.-diñ 994
- arı git-:** temiz gitmek, günahsız ölmek
a.-egör 994
- arı göñül:** gönlü, kalbi saf temiz olan
a. 654
- arın-:** temizlenmek
a. 303
- arısuz git-:** günahkâr ölmek
a.-esin 994
- ‘arîf (A.):** çok anlayışlı ve sevgili kimse
‘ā 448, 634
- ‘arîyet (A.):** ödünç
‘ā. 586
- arqa:** sırt
a.+ñ 900
a.+sı 525
a.+sını 795
- arpa:** arpa
a. 190, 656
- arşlan:** aslan
a. 436, 437
a.+a 438
a.+ı 439
a.+ıla 435
- ‘arş (A.):** İslam inancına göre göğün en
yüksek katı
‘a. 24
- art:** arka, geri

- a.+ında 699
a.+umca 734, 743
artuğ ol-: fazla olmak, ziyade olmak
a.-a 247
artuk: başka, gayri; fazla, ziyade
a. 936
a.+u 448
aru 1: temiz, pak, saf, bkz. arı
a. 252
aru 2: bal yapan böcek
a. 658
a.+dan 912
aruğ ol-: yorgun olmak
a.-adum 577
‘aşā (A.): asa
‘a. 364
‘a.+yıla 962
âsâyîş (F.): emniyet, güvenlik
â.+üñ 80
‘ases (A.): gece bekçisi
‘a. 377
aşılı: soylu
a. 602
aşilsuz: soysuz, asaletsiz
a.213, 319, 673
‘âşî ol- (A.+T.): asi olmak, isyan etmek,
baş kaldırmak
‘â.-anları 5
aşl (A.): asıl, köken
a. 34
a.+uñ 482
aslan: aslan, krş. aşlan
a. 831
a.+a 629
aşlan: aslan, krş. aslan
a. 251, 267
aşlanlayın: aslan gibi
a. 345
aşşı: fayda, kâr, kazanç, menfaat
a. 103, 382, 927, 982
a.+dur 220
aşşı gör-: faydasını görmek, yarar sağlamak
a.-e 987
âsüde (F.): rahat, sakin
â. 298
âsüde ol-: rahat olmak, sakin olmak
â. 546
â. -a 94
aş: yemek
a. 177, 1055
a.+da 733
a.+ı 331
a.+ın 317, 519, 657
a.+ını 344
a.+ile 112
aşağa: aşağı
a. 537
aşağ: yukarı karşıtı
a. 214, 540
aşağ bak-: aşağı görmek, beğenmemek,
küçük görmek
a.-ar 490
aşağ gönüllü: aciz, gönlü kırık
a.+lerüñ 329
aşağlık: alçak gönüllülük, tevazu
a. 491
aşağ ol-: aşağı olmak
a.-dı 485
aşağlık it-: alçak gönüllü olmak
a. 482
a.-egör 540
aşaklı: alçak gönüllü, mütevazi
a.+da 148
‘âşık (A.): aşık
‘â.+a 456
‘â.+iseñ 417, 452, 810
‘â.+sañ 479
‘âşık ol- (A.+T.): sevmek, tutulmak
‘â.-a 424
âşikâr ol- (F.+T.): ortaya çıkmak, belli
olmak, belirginleşmek
â.-ıcağ 604
‘aşk (A.): aşk, sevda
‘a. 428, 434, 439, 440, 453
‘a.+dan 427
‘a.+ıñ 391
at: at, beygir
a. 62, 380, 1004
a.+a 950
a.+dur 618
a.+uñ 949
at-: atmak, fırlatmak

- a.-ar 749
a.-dı 50
a.-ıcağız 206
a.-ma 622
a.-mak 606
a.-mağ 649
a.-maya 556
- ata:** ata, baba
a. 196
a.+dan 784
a.+m 310
a.+n 611
a.+nuş 889, 1038
a.+sı 471, 864
a.+sına 796
a.+sından 797
- ‘atā (A.):** ihsan, bağış, bağışlama, af
‘a.+dur 887
‘a.suz 343
- at bin-:** ata binmek
a.+a b-sem 381
a.-se 183
- aṭlas (A.):** bir kumaş çeşidi
a. 505
- atlu:** atlı
a. 275
- av:** evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi
a. 270
- av avla-:** evcil olmayan hayvanları vurmak veya yakalamak
a.-sa 270
a.-mağa 345
- ‘avān (A.):** zorba, fesatçı, kötü adam
‘a. 185, 385
- āvāz-ı mest it-(F.):** mest sesli etmek
ā.-er 459
- avla-:** yakalamak
a.-larlar 823
- avuç:** avuç
a. 637
a.+ına 792
a.+ında 666
- avuç aç-:** yardım istemek
a.+nı a. 304
- ‘avrat (A.): 1.** kadın
‘a. 274, 708, 752, 763, 764, 770, 772, 775, 798, 854, 1018
‘a.+a 774
‘a.+dan 1020, 1022
‘a.+ı 772
‘a.+ını 762
‘a.+lar 279
‘a.+ları 1017
‘a.+ları 1019
2. karı, eş
‘a. 301, 765, 766, 767, 768, 769
- ‘avratlayın:** kadın gibi
‘a. 437, 852
- ay 1:** Dünyanın uydusu
a.819, 911
a.+a 78
- ay 2:** yılın 12 bölümünden her biri
a. 680
a.+ı 190
- ayağ altına hāk ol-:** mütevazı davranmak
a.-a 548
- ayağa bırak-:** ayak altında bırakmak
a.-ur 111
- ayağa düş-:** acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek
a.-r 328
- ayağın al-:** Aleyhte bulunarak kuvvet ve itibardan düşürmek
a.-up 144
- ayağı tolaş-:** ayağı dolaşmak, yürürken telaştan ayakları birbirine takılmak
a.-maya 96
- ayağ:** ayak
a. 587, 623, 652, 774, 902
a.+ı 456, 867
a.+ında 477, 748
a.+ından 653
a.+ını 870
a.+u 1062
a.+uğa 283
- ayağ aldur-:** adım attırmamak, rahat davranmasını engellemek amacıyla sürekli olarak denetim altında bulundurmamak
a.-ma 249
- ayağ baş-:** varmak, gitmek
a.-ma 503

- ayağdan düş-:** kuvvetten düşmek
a.-üp 323
- ayağ dire-:** bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek
a.+ın d. 691
- ayağlara düş-:** acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek
a.-esin 146, 334
- āyan beyān ol- (A.):** apaçık, besbelli olmak
a.-a 700
- ‘ayb (A.):** ayıp, kusur, eksiklik
‘a. 879
‘a.+ın 880
‘a.+ını 721
‘a.+ını 225
‘a.+umı 743
‘a.+uğ 721
- ‘ayb gözet-:** aybını gözetmek, aybını aramak
‘a.+ın g.-edura 910
- ‘ayb ol-(A.+T.):** ayıp olmak
‘a.-maya mı 163
‘a.-ur 243, 344
- aydınlık:** ışık, aydınlık
a.+ı 534
- ayğüt:** karşılık, karşılık olarak
a.+ın 526
- ‘ayıbla- :** ayıplamak, kınamak
‘a.-dılar 730
‘a.-masun 66
- ayık:** akli başında
a. 410
- ayna (F.):** ayna, gözğü
a. 871
- ayruğ:** başka, diğer, öteki, krş. ayruğ
a. 793
- ayruğ:** başka, başkaları; diğer, öteki
a. 124, 215, 294, 315, 657, 790, 959
a.+a 862
a.+lar 303, 348
a.+lara 344
a.+uğ 529
- ayruğsı ol-:** başka türlü olmak, farklı olmak
a.-dıyısı 56
- a.-ur 474
- ayruluğ:** ayrılık
a. 445
- ‘ayş (A.):** yaşama, yaşayış, zevk u safā
‘a.+ine 959
- ayt-:** söylemek, demek, anlatmak
a.-am 1072
a.-dı 739
a.-ur 743
a.-urur 999
- az:** az
a. 19, 176, 408, 631, 675, 725, 847, 868, 943
a.+luğun 222
- az-:** yoldan sapmak, yolunu şaşırarak
a.-ar 640
- azacuğ:** azıcık
a. 101
- azığ:** azık
a. 301
- azıtmağ:** yitirmek, yolunu şaşırarak
a.-maya 21
- ‘azil (A.):** görevden alma
‘a. 829
- ‘azīm (A.):** sonsuz büyük ve azametli” anlamında Allah’ın adı
‘a. 10
- ‘aziz (A.):** muhterem, sayın, kıymetli
‘a. 3, 31, 902
- ‘Aziz Allah (A.):** Allah yücedir
‘a. 1066
- ‘aziz it-:** değerini yükseltmek
‘a.-diğın 1066
‘a.-e 1053
- ‘aziz ol-:** değeri yükselmek
‘a.-dı 984
- ‘aziz ü ulu ol-:** aziz ve yüce olmak
‘a.-asın 543
- az ol-:** yetersiz olmak
a.-a 320
a.- mış ola 56
- B**
- bāb (A.):** bab, bölüm
b. 34
- baba:** baba
b. 763

- bāç (F.):** vergi
b. 155
- bağ 1:** bağ, ip, düğüm
b.+ı 652
- bāğ 2 (F.):** bağ, bostan
b. 160, 748, 955, 991, 1011
b.+ı 680, 960
b.+ındur 890
- bağrum kebāb it-:** büyük bir acıya upramak
b.-di 999
- bağarsak:** bağırsak
b.+da 563
- bağarsuk:** bağırsak
b.625
- bağışla-:** bağışlamak, affetmek
b. 302
- bağī ol- (A.+T.):** asi olmak
b.-mıyasın 96
- bağla-:1.** İp, bağ vb. şeyle bir araya getirmek, birleştirmek
b.-r olur 65
2. bir kimsenin bir yerden çıkmasına engel olmak, hapsedmek
b. 201
b.-mağ 208
3. Kapamak, kapatmak
b. 237
b.-dı 531
b.-mağa 705
b.-r olursa 580
- bağlan-:** kapanmak
b.-ur 18
- bağlu: 1.** bağlı
b. 285, 599
2. kapalı
b. 897, 898
- bağ-:** bakmak, krş. bağ-
b.-maya792
- bahādır (F.):** bahadır, yiğit
b.+lara 261
- bağīl (A.):** hasis, cimri, pinti
b.+üğ 356
- bağīl ol-:** cimri olmak
b.-ur 354
- bahr (A.):** deniz, derya
b. 559
- bağş (F.):** verme, bağış, ihsan, hibe
b.+in 302
- bağşayış (F.):** bağışlayış, ihsan
b.+i 555
- baht (F.):** tālih, kader, kısmet
b. 856
b.+dan 11
b.+lu 74
- bahtiyār eyle-:** mutlu etmek
b.-em 578
- bahtiyār kııl-:** mutlu etmek
b+i kı.-ur 328
- bağ-:** bakmak, gözlemek, krş. bağ-
b. 249, 885, 899, 901, 932, 968, 1034
b.-a 910
b.-alar 848
b.-ma 808
b.-maz 677
b.-uben 488
b.-up 403, 406
- bākī ol- (A.+T.):** ölümsüz olmak
b.-asıñ 453
- bakır:** bakır
b. 590
b.+a 588
b.+ı 425
- bal:** bal
b. 658, 759, 912, 927
b.+ı 570
- balçık:** çamur
b.+a 858
- balıg:** balık
b. 918
- balık:** balık
b. 992
- bāliš (F.):** yastık
b.+e 522
- balkı-:** parlamak
b.-r 1047
- balta:** balta
b. 366
- ban-:** banmak
b.-ar 701
- baña:** bana

- b. 67, 106, 161, 172, 342, 422, 423, 473, 742, 814, 966, 1069
- bār (F.):** yemiş
b. 1059
- bārgāh (F.):** sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan
b. 219
- barış-:** uzlaşmak, anlaşmak
b.-mağ 243
b.-ur 750
- bārī (F.):** hiç olmazsa, hiç değilse, öyleyse
b. 330, 520, 713, 944, 1043
- barmağ:** parmak
b.+ıñ 241
b.+uñ 872
b.+uña 899
- bas-:** ayak altına almak, çiğnemek
b.-arsın 549
b.-up 972
- baş-:** bastırmak, kapatmak
b.-ar 509
- baş: 1.** kafa
b. 349, 483, 522
b.+ı 501, 537, 582
b.+ıma 342
b.+ın 373, 380, 381, 388, 457, 710
b.+ına 11, 522, 765
b.+um 310
b.+umda idi 171
b.-uñ 805, 1039
b.+uñda 724, 902
- 2. önder**
b.+ı 299
- baş çek-:** ayrılmak, isyan etmek
b.-me 1055
b.+ın ç.-mesün 618
- başdan başa:** tamamen, bütünüyle
b. 983
- baş getir-:** isyan etmek
b.-me 483
- başı gök üzre ir-:** başı göğe ermek, beklenmeyen bir mutluluğa ermek
b.-e 691
- baş it-:** yara etmek, yaralamak
b.-se 562
- başahçı:** tarlalarda kalmış başakları veya bağlarda dökülmüş meyveleri toplayan kimse
b.+ya 327
- başar-:** muvaffak olmak
b.-mazdum 974
b.-maz mı 661
b.-ur 316, 661
- başarıbil-:** başarabilmek
b.-iser 827
- başdan aş-:** pek çok olmak, pek çoğalmak
b.-dı 137
- baş eyle-:** komutan tayin eylemek
b. 266
- başın dög- :** başını ezmek, başını ezerek öldürmek
b.+n d.-egör 388
- başı gökden aş-:** yaraşık olmadığı bir şeyi elde ettiği için çok sevinip böbürlenmek
b.-ar 538
- baş indür-:** itaat etmek
b.-medüñ 443
- baş kaldur-:** belirgin durum göstermek
b. 364
b.-dı 484
b.+ı k.-mağa 636
b. k.-mayasun 1016
b.+ı k. 582
b.-ur 903
- baş kayu eyle-:** yüzü koyu eğilmek
b.-r 904
- başın sal-:** başını sallamak
b.-r 327
- başın vir-:** canını vermek
b.-ür 176
- başuğa gel-:** beklenmedik, şaşırtıcı bir olayla karşılaşmak
b.-esen 389
- baş ko-:** can feda etmeye razı olmak
b.-dı 929
b.-mış olasın 78
- baş koş-:** canla başla bir işin üzerine düşmek.
b.-ma 334
b.-asın 334
- başmak:** ayakkabı

- b. 342
b.+a 342
- baş oyna-:** hayatımı tehlikeye koymak
b.+ın o-ya 260
- baş yi-:** birinin güç duruma düşmesine sebep olmak
b.-di 173
- bat-:** bir sıvının üstündeyken içine gömülmek
b.-ar 16
b.-dı 858
- bāṭın (A.):** iç
b.+um 877
- batur-:** Sivri bir şeyi yumuşak bir şeye saplamak
b.-duş 745
- bay:** zengin
b. 129
b.+uñ 330
- bayram:** özel olarak kutlanan gün
b. durur 762
- bay ol-:** zengin olmak
b.-an 129, 354
- bayık:** açık, belli, aşikar, gerçek, kuşkusuz, kesinlikle
b. 67, 98, 372, 410, 660
- bayık bil-:** apaçık bir şekilde bilmek
b. 131, 595, 615, 692, 717
- bayıt-:** zenginletmek
b.-ur 752
- bazār (F.):** çarşı, alışveriş yeri
b.+a 764
b.+ı 940
- bāzārcı:** pazarcı
b.+nuñ 942
- becid (F.+A.):** çabuk, acele, derhal
b. 290, 678, 699, 939
- bedbaht (F.):** bahtsız, talihsiz
b. 850
- beg:** bey, *krş. bey*
b.+i 812, 1050
b.-ini 259
b.+inüñ 258
b.+üñle 515
- begen-:** beğenmek
b.-di 771
- begi:** çağırma sözü, beyim, efendim
b. 1050
- beglik:** beylik
b. 166
- behāyim (A.):** dört ayaklı hayvanlar
b. 903
- behişt (F.):** cennet
b. 233
b.+i 890
- bekle-:** 1. gizlemek, saklamak
b.-di 710
b.-r 693
2. korumak
b.-mek 665
3. ummak
b.544
- bekmez:** pekmez
b.+ü 658
- bel:** İnsan vücudunda karınla kalça arasında daralmış bölüm, *krş. bil*
b.+üñde iken 983
b.+ini 952
- belâ (A.):** gam, keder, musibet
b. 77, 205, 393, 638
- belâ çek-:** eziyet görmek
b.-megil 638
b.+lar ç.-erler 395
- belâ ol-:** sıkıntı ve zarara sebep olmak
b.-a 649, 707
b.-ur 665, 863
- belde (A.):** kasaba, şehir, diyar
b. 821
- belî (F.):** evet
b. 59, 401
- bellü:** belli, aşikar
b. 252, 860, 919, 976
- belür-:** belirlemek, meydana çıkmak, belli olmak
b.-e 54, 134
b.-ince 236
b.-mez 574
b.-ür 194
- bemm (A.):** tambur ve sazların en kalın sesleri veren teli
b. 458
- ben:** ben, 1. Tekil kişi zamiri

- b. 43, 43, 59, 68, 381, 424, 449, 473, 487, 604, 873, 877, 886, 951, 1074, 1077
 b.+de 1053
 b.+den 68, 736
 b.+i 312, 420, 518, 581, 736, 739, 1074, 1077
 b.+üm 66, 171, 419, 422, 431, 578, 737, 886, 957, 960
 b.+ümile 172
- bend (F.):** bağ
 b. 202, 238, 285
- bend ur-:** bağlamak
 b. 238
 b.-sa 706
- beñiz dök-:** yüz dökmek, utana sıklıkla ricada bulunmak
 b.- meseydün 716
- benlik:** kibir, gurur
 b. 10, 687
- beñze-:** benzemek
 b.-r 66, 682, 749, 801
 b.-mezdür 845
- berāber (F.):** birlikte, bir arada
 b. 107
- be-reñç ol- (F.):** zahmet olmak
 b.-uben 672
- beri:** öte karşıtı
 b. 357
 b.+ye 133
- berî (A.):** sālīm, kurtulmuş
 b. 9
- berin-:** fedakarlık etmek
 b.-ür 921
- berî ol- (A.+T.):** kurtulmuş olmak
 b.-dı 565
 b.-maya 832
- berü:** beri
 b. 423, 953
- bes (F.):** yeter, kâfî
 b. 623
- besile-:** beslemek
 b.-r 579
- besle-:** 1. Yedirip içirip karnını doyurmak, krş. bisle-
 b.-r 921
2. yetiştirmek
 b. 369
 b.-miş 620
 b.-me 777
 b.-yen 339
3. Bir duyguyu gönülde yaşatmak
 b.-dügün 787
 b.-gil 785
 b.-yen 621
- beslen-:** besleme işine konu olmak
 b.-e 271
- beşik:** bebekleri yatırıp uyutmaya yarayan küçük karyola
 b.+de 894
- beter (F.):** beter, daha kötü, çok kötü
 b. 644, 743
 b.+dür 189
- bey:** bey, ileri gelen nüfuzlu kimse, *krş. beg*
 b.+idir 615
 b.+le 561
 b.+ün 168, 837
- beylik:** bey olma durumu
 b.+üğe 788
- beyhüde (F.):** faydasız, boş
 b. 695
- beyinsüz:** beyinsiz, akılsız
 b.+dür 501
- beyni:** beyin
 b.+den 805
 b.+si 495, 928
- beynilü ol-:** akıllı olmak, düşünceli olmak
 b.-sa 349
- beyt (A.):** Anlam bakımından birbirine bağlı iki dize
 b. 999
 b.+i 55
 b.+ine 51
- bezirgān (F.):** Tüccar, tacir
 b.+a 109
- bıçak:** bıçak, kesici alet
 b. 108
- bıçak çek-:** üzerinde bıçağı birden eline alarak birine saplamaya hazırlanmak
 b.-er 804
- bınar:** pınar

- b. 114, 398
- bırağ-:** bırakmak, krş. birağ-
b. 602
- bırağ-:** krş. birağ-
1. terk etmek
b. 482
2. atmak, koymak
b. 765, 885
b.-dı 186
b.-ur 213, 363
3. Salmak
b. 309
- bî-şümâr (F.):** sayısız, hadsiz, pek çok
b. 98
- bicik:** meme
b.+de 892
- biçülü:** biçili
b.+dür 957
- biçâre (F.):** çaresiz
b. 845
b.+ler 1045
b.+vüz 1067
- big:** bey
b. 544
- bigi:** gibi *krş. gibi*
b. 42, 179, 181, 212, 257, 274, 345,
348, 386, 397, 399, 402, 404,
408, 430, 457, 459, 460, 479,
491, 496, 514, 519, 520, 525,
547, 551, 553, 554, 592, 611,
630, 693, 726, 764, 812, 835,
837, 842, 858, 864, 895, 905,
966, 992, 1004, 1045, 1061,
b.+dür 495, 682
b.+nüñ 119
- bil:** bel *krş. bel*
b.+inden 889
- bil-: 1.** Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş
bulunmak
b. 18, 216, 250, 341, 454,
487, 645, 711, 839, 892, 945,
966,1004
b.-dün 87
b.-e 82, 787, 790, 864, 869
b.-em 613
b.-en 53, 267
- b.-enler 5
b.-esin 543, 594
b.-even 462
b.-gil 456, 612, 860
b.-me 255
b.-medi 17
b.-mek 40, 607, 695
b.-meye 99
b.-meyince 725
b.-mez 133
b.-mişünün 951
b.-ün 166
b.-üp 708
b.-ür 83, 127, 159, 373, 448,
607, 685, 701, 830, 1021
bil-ür olasin 361
b.-ür misin 474
b.-ürsin 139, 789
b.-ürsün 1067
b.-ürisen 89
b.-ürem 59
2. idrak etmek
b.-di 710
b.-ir misin 1006
b.-imezdi 672
b.-imezler 624
b.-meye 826
b.-mez isen 977
b.-sin 898
b.-ün 976
b.-ür 14, 614
b.-üridin 939
3. tanımak
b.-meyem 739
- bil bağla-:** önem vermek, güvenmek
b. 382
b.-mağ 966
- bile:** dahi; hatta
b. 19, 199, 262, 294, 300,
589, 660
- bili:** bilgi, *krş. bilü*
b. 205
- bili bil-:** bilgiye vakıf olmak
b.-üp 1071
- biliş:** 1. bildik, tanıdık, dost, aşına
b. 422

- b.+i 38
b.+üm 66
2. Marifet
b.+ünü 1029
- bilmiş ol:** iyi bil!
b. 622
- bilü:** bilgi, *krş. bili*
b. 294, 413
- bīmār (F.):** hasta
b.+ıdı 430
- bin-:** binmek
b.-dügün 618
b.-üp 464
- biñ:** bin
b. 20, 284, 934
- biñden bir:** binde bir
b.+in 919
- bir:** bir
b. 16, 43, 51, 70, 81, 97, 101, 114, 118, 134, 141, 142, 160, 185, 186, 189, 203, 212, 229, 234, 289, 290, 294, 312, 314, 317, 358, 359, 360, 363, 371, 408, 411, 415, 418, 419, 425, 429, 431, 435, 437, 451, 470, 472, 475, 486, 498, 505, 546, 560, 563, 616, 620, 625, 632, 637, 642, 647, 654, 659, 664, 697, 698, 706, 714, 715, 729, 738, 741, 744, 756, 777, 790, 799, 818, 828, 839, 841, 849, 853, 867, 878, 879, 880, 882, 887, 901, 952, 971, 975, 991, 999, 1000, 1006, 1009, 1011, 1022, 1025
- bir eyle-:** birleştirmek
b. 1028
- biri: 1.** Bir tanesi
b. 828, 891, 902
b.+sinden 902
2. bilinmeyen bir kimse
b. 772, 829
b.+ne 544
- bir iki:** birkaç
b. 340
- birlik şarābı:** vahdet şarabı
b.+n 405
- birisi:** herhangi bir kimse
b. 829
- biraz:** biraz
b. 44, 489
- birle:** ile
b. 268, 934
- bir nice:** Birkaç, birçok, pek çok.
b. 28, 813
b.+ye 12
- bir sözi iki itme-:** birinin her istediğini hemen yerine getirmek
b. 376
- bisle-:** beslemek, *krş. besle-*
b.-gil 309
b.-r 916
b.-rseñ 811
2. yetiştirmek
b.-señ 184
3. Bir duyguyu gönülde yaşatmak
b.-r olur 621
- biş:** beş
b. 215, 257, 753, 944
- biş-:** pişmek
b.-mez 923
b.-ürse 965
- bit-:** bitmek, yetiştirmek, çıkmak
b.-di 553
b.-e 681, 937, 993, 1000
b.-er 175, 289, 511
b.-erse 554
b.-esidür 970
b.-icek 773
b.-üp 364
- biti:** mektup, *krş. bitü*
b. 640
b.+lerde 1029
- bitü:** mektup, yazılı kâğıt, *krş. biti*
b.+ñi 607
- biter:** beter
b. 41
- bitevü:** tek parça halinde
b. 900
- biz:** biz
b. 116, 813, 956, 1011, 1078
b.+i 137, 549

- b.+im 549
b.+üm 115, 947
- boğaz:** boğaz
b. 848
- boğaz ekdisi:** obur
b. 651
- boğaz esîri:** obur
b. 652, 848
- boğıl-:** boğulmak
b.+anuğ 418
- boğın boğın:** boğum boğum
b. 899
- boncuğ:** boncuk
b.+a 64
b.+içün 637
- boncuğlayın:** boncuk gibi
b. 416
- bol:** bol, fazla
b. 7, 361, 891
- bostân (F.):** sebze bahçesi
b.+ından 937
- boş:** Dolu karşıtı
b. 145, 413, 609, 624, 625, 805,
823, 1061, 1063
- boş kal-:** kimse oturmamak
b.-a 258
- boy:** kabile
b. 907
b.+ı 907
- boyn:** Vücutta başla omuz arasındaki
bölge, boyun, krş. boyun
b. 345
b.+ın 208
b.+ına 108, 213, 464
- boyn dart-:** kibirlenmek
b.-uben 484
- boyınduruğ:** Araba çeken veya çift süren
hayvanların boyunlarına geçirilen ağaç
b. 577
- boyn dut-:** azmetmek
b.-up 60
- boyn eğ-:** isteyerek veya istemeyerek
uymak, katlanmak
b.-düy 437
- boynın ur-:** boynunu vurmak, başını
keserek öldürmek
- b. 507
- boyun:** boyun krş. boyun
b.+ı 497
b.+ın 457
- boyun vir-:** itaat etmek, krş. boyun virmek
b.-meyüp 688
b.-mez 629
- boyun vir-:** İtaat etmek, boyun eğmek
b.-meyen 4, 99
- boz-: 1.** bir şeyi işlemez, işe yaramaz
duruma getirmek
b.-ar 257, 798
2. İyi ve düzenli bir duruma son
vermek
b.-ılır 924
3. Kötü duruma getirmek
b.-mışam 877
- bögür-:** insan, anlaşılmaz bir biçimde
yüksek sesle bağırarak
b. 994
- böyle:** bunun gibi
b. 913, 924
- bu:** bu
b. 16, 21, 31, 46, 49, 59, 74, 75,
105, 115, 141, 142, 161, 178,
232, 302, 330, 376, 390, 397,
405, 406, 428, 440, 450, 469,
473, 482, 485, 487, 498, 548,
647, 688, 771, 788, 840, 845,
857, 887, 933, 956, 976, 996,
1012, 1022, 1027, 1060, 1068
b.+dur 254, 491, 1036
b.+nda 1053
b.+nı 67, 231, 454, 456, 635,
977, 1004
b.+nuğ 496, 554, 633, 905
b.+yısı 13
- bucağ:** köşe
b.+da 411, 830
b.+ındadır 672
- budağ:** budak, dal, krş budak
b. 160
b.+ından 532
b.+uğ 540
- budağ:** budak, dal, krş budak
b. 572, 1061

- b.+dan 778
- buğday biç-:** ekin biçmek
b. b.-e 1058
b. b.-meyesin 190
- buğur:** buğra, deve
b. 213
- bugün:** bugün
b. 304, 322, 532, 586, 612, 862, 895, 948, 956, 1044
- buğul işle- (A.+T.):** hasislik, pintilik
cimrilik yapmak
b.-me 304
- bul-: 1.** Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak
b. 517
b.-a 167, 247, 854
b.-an 133
b.-asın 597
b.-dı 17
b.-ıcağ 285
b.-madum 951
b.-maya 290
b.-up 814
2. sağlamak, temin etmek
b.-maya 177
b.-mayup 649
b.-muşiken 1038
3. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak
b.-masun 319
4. -e ermek, elde etmek, kazanmak
b.-a 326, 491
b.-asın 811
b.-asız 1081
b.-ımaz 555
b.-maya 175
b.-mayunca 958
b.-unur 684
b.-ur 350, 533, 557, 1036
5. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak
b.-up 397
- bular:** bunlar
b. 934
b.+a 400, 925
b.+dan 831, 935, 1023
- b.+1 459
- bulın-:** bulunmak, krş. bulunmak
b.-ur 684
- bulit:** bulut
b. 682
b.+da 819
b.+dan 683
- buluç:** erkekliği olmayan kimse
b. 706
- bulun-:** bulunmak, krş. bulın-
b.-unmaya 312
- bunca:** epey, çok, bu kadar, böyle
b. 820, 916
- buncalar:** birçokları, birçok kimse
b.+a 895
- buğ gün:** sıkıntılı gün, kara gün
b. 260
b.-i 363
- bur-:** bükmek, sarmak
b.-mağıl 143
- burak-:** bırakmak
b.-an 245
- burç (A.):** kale, hisar
b.+imiş 158
- busu aç-:** pusu kurmak
b.+sın a.-ar 169
- busudan çık-:** kurulan pusudan kurtulmak
b.dan ç.-ar 211
- buş-:** kızmak, öfkelenmek
b.-asın 874
- but:** hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü
b.+1 347
- buy-:** hayvanın soğuktan donması
b.-ıya 213
- buyur-:** buyurmak, emretmek
b. 375
- buza yaz-:** etkisi ve süresi çok kısa olan bir iş yapmak
b.+a 526
- bühtân (A.):** iftira
b. için 909
- bülbül (F.):** bülbül
b. 553, 960
b.+i 799
- bülbül ol-:** bülbül olmak

- b.-up 554
bünyāz (F.): asıl, esas, temel; bina, yapı
 b.+ı 97
bünyāz ur-: temel atmak
 b.-ur 97
bürüncek: baş örtüsü, çarşaf
 b. 766
bütün it-: bitiştirip sağlam hale getirmek
 b.-mek 204
bütün ol-: bitiştirip sağlam hale getirmek
 b.-maz 208
büyi-: yetişmek
 b.-di 620
büz-: bükmek
 b.-e 519
 C
cāhil (A.): cahil, bilgisiz
 c. 148, 1029
 c.+e 711
 c.+üñ 563
cām (F.): içki kadehi, bardak
 c.+ımı 393
cān (F.): 1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümlü vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh
 c. 1
 c.+uñ 1006
 2. hayat
 c. 687
 c.+dan 565
 c.+uma 745
 c.+nuñ 256, 417, 600
 3. kişi, birey
 c.+lar 33
 4. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül
 c.+dan 41
 5. dost
 c.+ım 589
 c.+um 886
cān besle-: birinin yiyeceğini içeceğini sağlamak
 c.-r 891
cāndār (F.): askeri muhafız
 c. iken 1054
cān dart-: can çekişmek
 c.-ardı 79
cānımdan ır-: canından bezmek
 c.-ar 852
cānib (A.): yan, taraf, yön, cihet
 c.+in 1042
canlu: canlı
 c. 414
cān vir-: 1. ölmek
 c.-esin 477
 2. canlanmasına yol açmak
 c.-esin 777
Cebbār (A.): Kuvvet ve kudret sahibi Allah
 C.+dan 1043
cefā çek- (A.+T.): zulüm görmek
 c.-er 859
 c.+sın ç.-erdüñ 804
 c.+sın ç.-eydüñ 776
cefā it- (A.+T.): cefa etmek, zulmetmek
 c.-icidür 224
 c.-me 868
cehd it- (A.+T.): çalışıp çabalamak
 c.+ler i.-em 1076
cehl (A.): cahillik, cehalet
 c. 204
cem^f (A.): toplama
 c. 50
cemāl (A.): güzel yüz
 c. 423
cem^f iyet (A.): cemiyet, dernek
 c.+üñden 332
cem^f kııl-: toplamak, bir araya getirmek
 c. 332
cenk (F.): cenk, çarpışma, savaş
 c. 271, 280, 509
 c.+ine 240
cenk üni: savaş nidası
 c.+n 509
cerrāh: cerrah, hekim
 c. 199
cevāhir (A.): cevherler, elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar
 c. 702
cevāp (A.): cevap, yanıt
 c.+ın 401
 c.+ında 438, 443

- cevāb vir-**: karşılık olarak bildirmek veya söylemek
 c.-di 731
 c.-mek 695
- cevr (A.)**: eziyet, cefa
 c.+ini 791
 c.+ler 791
- cevr çek-**: eziyet çekmek, meşakkate katlanmak
 c.+ini ç-meyem 645
- cevşen boz-**: zincir ve puldan yapılan örme zırhı delmek
 c.-ar 566
- ciger (F.)**: yürek, cesaret
 c. 787
- cihān (F.)**: dünya, âlem
 c. 71, 152, 245, 371, 467, 647
 c.+a 95, 821
 c.+da 36, 68, 235
 c.+dan 36, 315, 756, 821
 c.+ı 116
- cihāndan geç-**: dünyadan geçmek, bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak
 c.-er 475
- cihān mülki**: dünya malı
 c. 245
- cilve it- (F.+T.)**: cilve yapmak, nazlanmak
 c.-er 961
- cism (A.)**: beden
 c. 354
- cûş it- (F.)**: coşmak
 c.-di 52
- cüst (F.)**: çevik, çabuk hareketli
 c. 136, 1040
 2. denk, uygun, mütenasip, yakışır
 c. 55
- cülāb (F.)**: gül suyu
 c.+ımı 518
- Ç**
- çaba**: gayret, çaba
 ç.+lar 135
- çādır (F.)**: çadır
 ç. 282
- çağır-**: çağırarak
 ç.-ır 626
- ç.-uben 945
 ç.-ur 882
- çağla-**: zamanını beklemek, bulmak
 ç.-dum 49
- çağ-**: bildirmek, ifşa etmek
 ç.-ar 718
- çal- 1**: müzik aleti kullanmak
 ç.-ıncaç 509
- çal- 2**: kesmek
 ç.-madı 991
- çalab**: Tanrı, Allah
 ç. 824, 878, 884, 999, 1042,
- çalab teñri**: Cenab-ı Hak, Hak Teala
 ç. 230, 1050
- çalap**: Tanrı, Allah
 ç. 33, 37, 63, 347
- çalgu** : çalgı
 ç.+da 458
- çalış**: çarpışma, cenk, muharebe
 ç.+da 255
- çamur**: çamur, balçık
 ç. 603
- çanak**: çanak
 ç.+a 293
- çāre (F.)**: deva
 ç. 427
 ç.+si 865
- çat çat**: dik dik
 ç. 564
- çatlu**: çatık, çatılmış
 ç. 761
- çatlu kaş**: çatık kaşlı
 ç.+nuñ k.+ı 518
- çav**: yüksek ses, şöhret, nam
 ç.+ımı 95
 ç.+ile 709
- çe ... çe (F.)**: ne ... ne bağlacı
 ç. 353
- çek-**: Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek
 ç.-icek 381
 ç.-meye 1048
- çeküç**: çekiç
 ç. 514
- çekürge**: çekirge
 ç. 347, 653

çepel: kirli, pis, murdar
ç. 1070

çepel tohum: kalitesiz tohum, randımanı düşük tohum
ç. 192

çerağ (F.): mum
ç. 371
ç.+ını 1073
ç.+uñ 995

çeri: asker
ç. 255, 256, 258, 275, 290
ç.+den 264
ç.+nün 260
ç.+ye 266

çeri şal-: asker sevk etmek
ç.-asın 284

çeşme (F.): çeşme
ç. 115

çetük: kedi
ç. 379, 525

çevgān (F.): değnek, ucu eğri sopa
ç. 440

çevre: çevre
ç. 551, 615
ç.+yin 878

çevük: çevik, cevval
ç. 395, 767, 1033

çevür-: çevirmek
ç. 288

çigdem: çiğdem
ç. 963

çobān (F.): hayvan sürülerini otlatan kimse
ç. 83, 158, 159

çok: çok, bol
ç. 93, 112, 235, 268, 293, 395, 486, 495, 545, 553, 608, 833, 848, 850, 859, 889, 950, 953, 993, 996, 1049
ç.+lara 335
ç.+ları 275
ç.+u 19

çor: hasta
ç.+iken 656

çık-: 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek
ç.-a 768
ç.-mağa 17

2. Ay, güneş görünmek
ç.-abilür 683

3. Yayılmak
ç.-ar 718

4. (ses için) duyulur hale gelmek
ç.-a 763

5. Zuhur etmek
ç.-ar 928

çıkār-: çıkarmak
ç. 174, 1039, 1005

2. bir olaya sebep olmak
ç.-ur 883

çıkırık kur-: iplik bükme, sarma aletini kurmak
ç.-up 220

çıra (F.): Çam vb. reçineli ağaçlardan elde edilen yağlı ve çabuk yanan odun parçası
ç. 101

çırağ dut-: ışık tutmak
ç.-uben 678

çiçek: çiçek
ç. 773

çille çıkār-: tasavvufta bir müridin belli bir eğitimden geçmesi
ç.+yi ç.-ur iken 170

çirkīn (F.): güzel karşıtı
ç. 757, 859

çiz-: çözmek, açmak
ç.-er 566

çöz-: düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak
ç.-er 399

çuqāl: içi ipek hırka
ç. 564

çul (A.): genelde kıldan yapılmış kaba dokuma
ç.+ı 505

çüp (F.): Saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası
ç.+ın 815

çü: Çün bağlacının şiirde vezin gereği kısaltılmış şekli. Bkz. çün.

ç. 6, 19, 32, 52, 68, 81, 88, 95, 99, 102, 110, 123, 129, 134, 148, 156, 159, 160, 177, 180, 188, 200, 203, 218, 228, 237, 244,

246, 247, 248, 251, 252, 264,
276, 289, 290, 292, 309, 319,
325, 382, 383, 384, 405, 426,
454, 461, 468, 469, 482, 483,
488, 490, 502, 506, 508, 512,
535, 538, 550, 551, 552, 556,
568, 573, 590, 604, 610, 620,
635, 640, 648, 669, 676, 677,
681, 694, 703, 709, 731, 755,
757, 765, 766, 767, 768, 769,
775, 776, 778, 790, 800, 807,
825, 838, 865, 873, 874, 877,
882, 897, 930, 934, 947, 949,
959, 969, 985, 987, 990, 998,
1007, 1016, 1019, 1031, 1032,
1035, 1037, 1051, 1062, 1063,
1075

çün (F.): gibi, nasıl, nice; madem ki; için,
çünkü

ç. 28, 69, 109, 169, 211, 256,
294, 339, 362, 433, 436, 490,
586, 593, 657, 730, 754, 848,
881, 905, 955, 962, 1033

çünkü (F.): şundan dolayı, çünkü
ç. 258, 780

D

dağ ur-: dağlamak
d.-ınca 371

dağal (F.): hile, oyun
d.+lıgıla 593

dağıl-: yavaş yavaş kaybolmak, yok olmak
d.-mağ için 44

dağı: dahi, de
d. 29, 46, 61, 66, 70, 166, 179,
247, 286, 565, 812, 873, 879,
972, 977, 1034, 1074, 1078

dāhīl (A.): iç, içeri, iç taraf
d.+üm 957

dāne (F.): kuş yemi
d. 113
d.+yi 360

dap-: tapmak, tabi olmak, boyun eğmek
d. +ğıl 824

dart-: Bir yerden başka bir yere taşımak
d.-ar 395
d.-ariken 130

d.-dum 577

datlu: tatlı, krş. tatlu
d.+dur 516

davar: binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik
hayvanı. krş. tavar
d. 569

da' vī (F.): dava
d. 352
d.+nüñ 296
d.+yi 1021

da' vīyi ko-: ... iddiasını bırakmak
d. 500

daş: taş
d. 353

dayan-: güvenmek, itimat etmek
d.-ma 788
d.-mağıl 483

dāyim (A.): daima
d. 329, 925

dāz al-: hakkını almak
d.+ın a.-ımaz 119
d.+ın a.-ur 119

de-: demek, krş. di-
d.-rem 449

dede: yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme
sözü
d. 788

def' eyle-: def etmek, uzaklaştırmak
d.-r 314

defter (A.): bir araya tutturulmuş kâğıt
yaprakları
d.+ününden 920

deg-: ulaşmak, erişmek
d.-mez 245

degin: dek, -e kadar
d. 239

degirmen: değirmen
d.+ün 779

degür-: 1. eriştirmek, yetiştirmek,
bildirmek, duyurmak
d. 242

d.-meye 238, 383
2. değıdirmek, dokundurmak
d.-di 75
d. mi 658

degme: beğenilmiş, seçilmiş

- d. 51, 378
- değşür-:** değştirmek
d.-di 927
- degül:** değil
d. 35, 71, 182, 224, 275, 279,
394, 414, 451, 456, 466, 523,
554, 651, 666, 810, 846, 847,
900, 910, 929, 936, 965, 989,
1012
d.+dür 27, 137, 300, 578
d.+em 960
d.+idi 50
d. mi 60
d.+sen 935
- dehr (A.):** dünya, cihan, alem
d. 842
- dek:** sessiz, sakin
d. 720
- delil (A.):** kanıt
d.+ün 720
- delü:** deli
d. 460, 860
d.+ler 459
- dem (F.):** an, vakit, saat
d. 108, 261, 290, 649, 922, 976,
982
d.+de 43, 140, 310
d.+den 998
d.+i 1009
- dem be dem (F.):** daima, zaman zaman
d. 549
- demren:** temren, okun ucuna geçirilen
demir parça
d.+i 562
- dem ur-:** Olmayacak ya da gücünü aşan bir
durum üzerinde konuşmak
d.-ımazam 886
d.-ubile 508
- demür:** demir
d. 435, 438
- dene-:** sınamak, tecrübe etmek
d.-düm 1024
- deñiz:** deniz
d. 451
d.+e 481, 486
d.+de 16
- d.+inde 406
- deñsüz ol-:** densiz olmak
d. 708
- depegen:** tepeleyen, çok tekme atan
d. 376
- depere:** tepesine doğru
d. 514
- depren-:** hareket etmek, kıyıldanmak
d.-e 1054
- derpây-bend (F.):** At vb. hayvanların
yürümesine engel olmak için ayaklarına
vurulan bağ, köstek içinde olmak
d. 997
- derdmend ol-:** dertli olmak
d.-a 285
- dergâh (F.):** huzur, kat
d.+ı 1060
d.+ımı 117
- derhâl (F.+A.):** çabucak
d. 386
- deri:** deri, ten
d. 414
- derin:** derin, yoğun, ayrıntılı
d. 612
- dernek:** toplantı, cemiyet
d.+ini 123
- derün (F.):** iç, öz, gönül, yürek, ruh
d.+uñda 871
- dervîş (A.):** Allah için alçakgönüllülüğü ve
fukaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı
bulunan kimse
d. 82, 129, 234, 291, 631
d.+den 290
d.+e 28, 663
d.+ile 84
d.+rek durur 663
- dest uzat- (F.+T.):** el sürmek
d.-dıñuñ 843
- dest-bürd (F.):** kuvvet, üstünlük
d. 669
- dest-i fehm (F.):** anlayış eli
d. 15
- dest-i renc (F.):** zahmet eli, ıztırap eli
d. 787
- deste:** demet
d. 65

- dest-gîr (F.):** yardımcı olan, elnden tutan
d. 312
- dest-i būs it-(F.+T.):** el öpmek
d. 261
- destigîr ol-:** yardımcı olmak
d.-a 286
- devā (A.):** ilaç, çare
d. 576
- devā it- (A.+T.):** çare bulmak, ilaç bulmak
d.-emez 400
- deve:** deve
d. 395, 468, 978
d.+de 469
d.+nün 138, 817
- deveci:** deve kervanını güden kimse, deve sürücüsü
d. 138
- devlet (A.):** mutluluk, talih
d. 278, 302, 390, 556
d.+ini 278
- devlet topın ur-:** talih topunu atmak
d.-dı 75
- devletsüz:** talihsiz
d. 838
- devrān (A.):**1. kader, talih
d. 72, 541, 647
2. Zaman, çağ
d. 969, 1001
- deyi:** diye
d. 186
- dıka-:** tıkamak
d.-r 561
- di-:** demek, söylemek
d. 766
d.-di 79, 161, 170, 186, 364, 380,
417, 437, 444, 446, 447, 473,
487, 560, 576, 577, 643, 663,
715, 732, 738, 772, 796, 833,
975, 1021
d.-diler 642
d.-dügin 545
d.-dügüm 54
d.-dügün 88, 533
d.-dügündür 743, 772
d.-düm 46, 584
d.-me 306, 357, 388
- d.-medi 741
d.-medükçe 703
d.-medüm 178
d.-gil 277
d.-me 293, 707, 725, 727
d.-megi 401
d.-megine 228
d.-mek 737
d.-mekden 1077
d.-meyeler 853, 919
d.-meyem 242, 704, 1062
d.-mez 19
d.-mezem 462
d.-mezler 836
d.-mezse 225
d.-mezven 209, 523, 615, 718
d.-miş 438
d.-miş idi 1023
d.-r 181, 847, 857, 968
d.-r idi 1026
d.-rim 998
d.-r imiş 418
d.-r ise35
d.-r isem 441
d.-rem 1, 173, 228
d.-r olursa 417
d.-rven 245, 818
d.-se 222, 955
d.-señ 875
d.-sünler 824
d.-ye 544, 635, 719, 810
d.-yen 974
d.-yeler 813, 844, 860, 919
d.-yeli 422
d.-yem 293, 656
d.-yen 39, 156, 224
d.-yesin 1002
- dihkân (F.):** çiftçi
d.+a 708
- dik-:** dikmek
d.-er 524, 1059
d.-gil 601
d.-in 528
d.-medi 532
d.-üp 606
- dik dur-:** yılmamak

- d.-mağ 713
- diken:** diken
d. 130, 223, 369, 616, 778, 869
d.+den 964
d.+e 869
- dil 1:** dil, tat alma organı
d. 908, 909, 945
d.+de 1, 32
d.+den 908
d.+e 1007
d.+i 238, 516, 701, 936
d.+in 531
d.+inden 832
d.+üm 887, 1072
d.+ün 512, 733, 929, 1028
- dil 2:** lisan
d.+i 506
d.+ünle 511
- dilārā (F.):** gönlü süsleyen, sevgili
d. +m 398
- dil bağı:** söyleme kudretini engelleyen
d.+n 530
- dilber (F.):** alımlı, güzel kadın
d. 398
- dilce:** dilde, dil ile
d. 34
- dile-:** istemek, arzulamak
d.-gil 642
d.-me 655
d.-mez 396
d.-mezseñ 269
d.-r 575, 980
d.-rdüm 173, 432
d.-r o.-mağıl 502
d.-riseñ 89, 503
d.-rsen 238
d.-rseñ 383, 782
d.-yen 223
- dile düş-:** hakkında dedikodu yapılmak
d.-rse 707
- dilek:** istek, talep
d. 532
d.+in 686
d.+iyle 461
- dilekce:** dileğince, istediği gibi
d. 904
- dilek dile-:** istekte bulunmak
d.-yü 632
- dilenci:** geçimini dilenerek sağlayan kimse
d. 844
- dile vir-:** gizli tutulması gereken bir şeyi açığa vurmak
d.-ür 931
- dilgü:** tilki, *krş. dilkü*
d. 345
- dilin bağla-:** susmak zorunda bırakmak
d.-mağ 822
- dilkü:** tilki, *krş. dilgü*
d.+den 267
- dilkülük it-:** kurnazlık yapmak, tilgi gibi davranmak
d.+lük i-esin 831
- dilüg dut-:** sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmaktan sakınmak
d. 692, 726
- dil üşür-:** bir sözü aynı şekilde bir ağızdan söylemek
d.-e 839
- dilsüz:** ses çıkarmayan, sessiz olan
d. 402
d.+e 692
- dil uzat-:** haddini aşarak konuşmak
d.+in u.-sa 386
d. u.-ursa 18
d.-up 850
- dimāğ (A):** beyin
d. 547
- dīn (A.):** din, iman, inanç
d. 211, 492
d.+i 627
- dīn dut-:** din tutmak, dine uymak
d.-ar 148
- dīn-fürüş (A.+F.):** din tüccarı
d. 609
- din-:** dinmek, durmak
d.-me 544
d.-miş durur 32
- dinç:** emin, sakin, asude, müsterih
d. 134, 298
- dinç ol -:** güvenlik ve huzur içinde yaşamak
d.-uben 125
d.-a 667

- diñle-:** işitmek için kulak vermek
d. 518
- diñlen-:** dinlenmek, istirahat etmek
d. 576
d.ür 433
- dip:** dip, kök
d.+idür 365
d.+in 160, 254
d.+inde 603, 699
d.+inden 202
- dir-:** dermek, toplamak, biriktirmek
d.-en 492
d.-er 1010
d.-esin 777
d.-üp 353, 937
- diri:** diri, canlı
d. 176, 946
d.+n 625
d.+yseñ 174
- diri kal-:** yaşamak, hayat sürmek
d.-dı 565
- diri ol-:** yaşamak, hayat sürmek, canlanmak
d.-sa 321
- diri dut-:** canlandırmak
d.-a 126
d.-ar 343
- dirîğ (F.):** esirgeme
d. 277
- dirîğâ (F.):** yazık, eyvahlar olsun!
d. 973, 976, 1000
- dirîğ dut-:** esirgemek
d.-asın 264
- dirîğ ol-:** esirgemek
d.-a 264
- diril-:** canlanmak
d. 195
d.-se 145
- dirlik:** 1. yaşayış, hayat
d.+de 550
d.+i 846
2. Sağlık
d.+e 962
d.+ünde 299
- dirşür-:** toplamak
d.-diler 980
- diş:** diş
d.+e 239
- dişin çık-:** kötülük etmeyecek, duruma zararsız hale getirmek
d.+in ç.-asıdır 149
- diş bile-:** iştahlanmak, iştah göstermek
d.-r 340
- ditre-:** titremek
d.-r 355
d.-yeydi 741
- điv (F.):** 1. dev
d. 212, 385, 463, 464, 485, 704, 758, 835
2. şeytan
d. 828, 835, 1037
- dive:** deve
d. 705
- diye:** diye
d.-ye 223, 449
- diyü:** diye
d. 44, 272, 640, 927
- diz:** kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer
d.+inde 817
- dizgin:** gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış
d.+i 619, 1005
- doğru:** doğru, gerçek, krş. toğrı
d.+sın 165, 228
- doğun-:** dokunmak
d. 633
d.-maya 635
- dolan-:** dolanmak, krş. tolan-
d.-dı 551
- dolav:** dolap, bostan sulamak için gözleri bağlı bir beygir tarafından döndürülmek suretiyle bostan kuyusundan su çekmeye yarayan düzenek
d. 599
- dolav öküzi:** Su çekmeye yarayan düzeneğe koşulan öküz
d. 599
- dost:** Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş
d. 221, 394, 478, 910,1027
d.+a 740
d.+ımı 394
d.+la 1011, 1028

- d.+laruŋ 222
d.+um 312
d.+uŋ 513
d.+uŋdan 441
- doŝogru:** dosdoŝru
d. 907
- dost ol-:** yakınlık kurmak, ahbap olmak
d.-ur 338, 513
d.-ursın 742
- dög-:** dövme
d.-e 596
- dök-:** 1. (Sıvı hâlindeki şeyleri)
buldukları yerden başka bir
yere boşaltmak
d.-düy 1032
d.-memek 1032
2. bırakmak, terk etmek, atmak
d.-e 197
d.-e 375
d.-di 714
3. sarf etmek
d.-er 637
4. Üstünde bulunan bir şeyi
düşürmek
d.-er 680, 912
5. Bir yere çokça bir şey
yıŝmak
d.-üp 237
- dökil-:** dökülmek
d.-ür 20
d.-ürse 678
2. (Kıl, tüy, kaplama, boya, yaldız
vb. şeyler) Bulunduğu yerden
kendini atmak, üzerinden düşmek
d.-ür ise 681
- dökme:** 1. bir yerden bir yere dökülen,
aktarılan
d.-me 802
2. kalıba dökülmek yoluya
yapılmış
d. 239
- dökül-:** dökülmek
d.-di 802
d.-e 229
- dön-:** 1. Kendi ekseni üzerinde veya
başka bir şeyin dolayında
- hareket etmek
d.-e 68
d.-erler 460
d.-mişidi 172
2. geri gelmek
d.-e 596
d.-mez 573
3. yönelmek
d.-er 1019
d.üp 19
4. değişmek
d.-üp 159
- döşe-:** sermek, yaymak
d. 239
- döşek:** yatak, döşek
d. 281
- döv-:** dövme
d.-er 457
- döyme-:** dayanamamak, katlanamamak,
tahammül edememek
d.-meyeler 461
- du‘acı:** biri için Allah’a dua eden kimse
d.+n 934
- dur-:** 1. beklemek, dikilmek
d. 1060
d.-ma 722
2. vazgeçmek, geri durmak
d. 549
d.-mazise 216
3. yaşamak
d.-mağ 769
4. ayağa kalkmak
d.-up 856
- durdu-:** durumunu korumak, eskisi gibi
olmak
d.-ıdı 235
- dut-:** 1. tutmak; elde bulundurmak, ele
almak
d.-ar 229
d.-asın 809
d.-ğıl 94
d.-mişuz 116
d.-u 279
d.-up 241
2. ele geçirmek, yakalamak
d.-ar 379

- d.-ılır 629
d.-up 108, 383
3. gereğini yapmak, yerine getirmek
d.611
d.-an 1051
4. Saklamak, muhafaza etmek
d. 792
d.-agör 1042
d.-dı 231
d.-mağıl 1074
5. farz etmek
d.-ayım 520
d.-ayın 335
6. Yapmak, amel etmek
d.-dılar 150
7. hizmetine almak veya kiralamak
d.-up 138
dutıcı ol-: tutucu olmak, tutmak
o.-ur 512
dutuş-: tutuşmak, yanmaya başlamak, ateş almak
d.-up 838
d.-ur 781
dutruk: ateş tutuşturacak çörcöp
d. 749
dutsah kal-: tutsak kalmak
d.-a 323
dutsak: tutsak , esir
d.+a 286, 287
d.+uñ 865
duvār (F.): duvar
d.+uñ 254, 699
duzağa düş-: tuzağa düşmek, oyuna gelmek
d.-er 628
düdük: İçinden hava geçirildiğinde ses çıkaran araç
d. 472, 473
d.+e 473
d.+ini 471
dügün sür-: eğlence yapmak
d.-mişüz 956
dühül (F.): davul
d. 127, 341, 509
dühül çal-: davul çalmak
d.-madın 980
düken-: tükenmek, bitmek
d.-se 668
düket-: tüketmek, bitirmek
d.-e 780
dün: gece
d. 257, 998
d.+i 406
d.+inüñ 953
d.+üñ 135
dünbek (F.): dümbelek
d.+i 764
d.+in 978
düni gün: gece gündüz
d.+i 406
dünin: geceleyin, gece vakti
d. 343
dün ü gün: gece gündüz
d. 38, 599
dünin günin: gece gündüz, geceli gündüzlü
d. 82
dünyā (A.): dünya
d. 315
d.+da 302
d.+ya 627, 1012
d.+yı 313
dünyālık (A.+T.): mal, mülk, servet, para
d.+ı 492
dünyāperest (A.+F.): dünyaya tapan
d. 843
dünyāperest ol-: dünyaya taparcasına düşkün olmak
d.-maya 465
düriş-: çalışmak, çabalamak, sebat etmek; mücadele etmek
d. 77, 84, 93, 268, 369, 434, 983
d.-üm ise 1077
d.-e 1053
d.-eler 1015
d.-mek 580
d.-mek olup 232
d.-üp 233
2. çarpışmak, mücadele etmek
d. 296, 345, 511
dürlü: türlü, çeşit
d. 150, 387, 475, 635, 679, 854,

- 1070
- dürlü dürlü:** türlü türlü, çeşit çeşit
d. 360
- dürt-:** sürmek, sürtmek
d.-eler 588
- dürüst (F.):** doğru, düzgün, sağlam
d. 55, 1040
- dürüst ol-:** dürüst olmak, doğru olmak
d.-sa 352
- düş:** rüya
d.+e 521
- düş-:** 1.Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek
d.-di 744
d.-e 283
d.-erse 130
2. Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek
d. 770, 1031
d.-didi 185
d.-dün 676, 1031
d.-e 496, 677, 803
d.-en 396
d.-er 497, 682, 989
d.-üben 62
3. Yere devrilmek, yere serilmek
d.-esin 163
d.-üp 484
4. Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak
d.-üp 761
5. âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak
d.-e 146, 326, 506
d.-enler 2
d.-er 538, 675
d.-icek 675
d.-ürme 146
- düş gör-:** rüya görmek
d.+inde g.-e 90
- düşe tura:** düşe kalka
d. 1033
- düşmen (F.):** düşman
d. 163, 198, 261, 280, 292, 312, 513, 530, 740, 742, 1027
- d.+e 239, 338, 740, 1025
d.+i 338, 689, 739
d.+ler 688
d.+leri 194
d.+üm 741
d.+ün 222, 507, 513, 1028
- düşmen bil-:** düşman görmek
d.-in 237
- düşmen ol-:** düşman olmak
d.-ur 728
- düşmüş:** düşmüş, aciz
d.+e 317, 328
d.-mişi 113
d.+ün 323
- düşür-:** 1.avlamak, vurup yere sermek
d.-üp 380
2. zayıf bırakmak, gücünü azaltmak
d.-me 146
d.-ürler ise 162
- düt-:** tütme
d.-er 61, 749
- düz:** düz, düzgün
d. 246
- düz-:** 1.Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek
d. 120, 521, 871
d.+di 901, 915
d.-e 913
d.-en 913
d.-er 660, 878
d.-ermiş 470
d.-esin 81
d.-gil 260
d.-in 280
d.-miş imiş 435
d.-üp 813
d.-üpdür 899
2. telif etmek, nazmetmek
d.-üp 51
d.-üpdür 45
d.-mekde 67
d.-mişidi 114
3. süslemek, donatmak
d.-e 851
d.-mek 798

d.-müphem 877
düzenlik: rahat, asayiş, barışıklık, dirlik, intizam
 d. 924
 d.+leridür 925
düzet-: yoluna koymak, tertip etmek
 d.-di 852
 d.-me 371
düzil-: Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak
 d.-diyse 906
 d.-en 740
 d.-meye 924
 telif olunmak
 d.-ildi 57

E

ebleh (A.): akılsız, budala
 e. 546
 e.+dür 855
ecel (A.): muayyen olan vade, ömrün sonu
 e. 169, 566, 1005
 e.+iyle 991
 e.+süz 566
ecel ir-: eceli gelmek
 e.-se 37
edep (A.): iyi terbiye, nâziklik, usluluk, zariflik
 e. 27
eger (F.): eğer, şâyet
 e. 8, 13, 38, 64, 153, 155, 168, 202, 219, 243, 272, 297, 416, 417, 447, 451, 452, 457, 463, 479, 511, 545, 546, 550, 554, 558, 567, 581, 588, 605, 606, 610, 668, 676, 712, 716, 726, 733, 776, 789, 806, 809, 811, 831, 834, 839, 846, 853, 856, 867, 877, 919, 923, 941, 943, 945, 988, 1034, 1052, 1053, 1081
egerçi (F.): her ne kadar, ... ise de, gerçi
 e. 807
eglen-: vakit geçirmek, beklemek, oyalanmak
 e.-me 253
eglenç: eğlence

e. 760
eglence: eğlence
 e.+ñüñdür 441
egri: Düz olmayan, eğri
 e. 698
egri yol: kötü yol, fena yol
 e.+a 165
ehil (A.): erbap
 e.+i 282, 465
 e.+ine 523
ehl-i âdem (A.): insan erbabı
 e.+i 642
ehl-i temîz: temiz olanlar
 e. t. 31
ehl ol-: ustalaşmak, uzman olmak
 e.-an 925
ek-: ekmek, tohum atmak
 e.-dün 188
 e.-en 190
 e.-medi 532
ekdi: asalak
 e.+si 651
ekinci: çiftçi
 e. 155
 e.+yi 93
eksük: eksik
 e. 582
eksil-: azalmak, az duruma gelmek
 e.-e 27
el 1: 1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü
 e. 652, 902, 964
 e.+i 319, 942
 e.+imdemise 577
 e.+in 386, 579
 e.+den 455
 e.+ine 790
 e.+iyle 457
 e.+leri 413
 e.+livüz 1061
 e.+lü iken 1063
 e.+ün 479, 512, 583, 733, 805
 e.+ünde 87
 e.+ünden 618
 e.+üñi 1005

2. Sahiplik, mülkiyet
e.+inde 1026
e.+inden 248
e.+indeki 356
e.+ümde 578
e.+ünde 81, 950, 1045
e.+ünden 618, 1005
3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Güç, kudret, tasarruf, tesir
e.+idir 72
e.+ünden 96
e.+inde 440
e.+inden 8, 163, 394, 647, 770, 1027
- el 2:** yabancı
e.+üñ 348
- el altında:** tebaa, maiyet
e. 72
e. 541
- el ayak ur-:** ısrar etmek, tepinmek
e.-duñısa 968
e.-ıgör 1031
- elbetde (A.):** elbette
e. 366
- el çek-:** vazgeçmek
e.+i ç.-mege 427
e.+i ç--üben 422
- elem gör-(A.+T.):** kötü günler yaşamak
e.-me 692
- ele gir-:** ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak
e.-meye 568
e.-mez 320
- eli boş:** yoksul
e. 942
- ele getir-:** elde etmek, kazanmak
e.-gil 121
- eli tar:** maddi olarak sıkıntıda olan (kimse)
e. 841
- eli tar ol-:** para sıkıntısı içinde olmak
e.-masun 319
- elü tar ol-:** para sıkıntısı içinde olmak
e.+ñ ş. o.-sa 648
- elikdür-:** elde etmek, ele geçirmek
e. 344, 654
e.-em 173
- e.-mese 65
e.-sin 357
- el ir-:** vakit, fırsat bulmak, gücü yetmek
e.+üñ i-icek 507
e.+i i.-er 936
e.+i i-se 143
- elinden kurtul-:** birinden kaçmayı başarmak
e.-amas 865
- elin dut-:** Elinden tutmak, yardım etmek
e.-dı 478
d.-mağ 2
- elin tut-:** yardım etmek
e.-mış ola 323
- el serp-:** istememek
e.-er 475
- elüñ dişle-:** pişman olmak
e.-me 304
- elüñ göge dut-:** Allah'a yalvarmak, dua etmek
e. 1045
- elüñ göge kaldur-:** Allah'a yalvarmak, dua etmek
e. 1062
- elüñ tut-:** yardım etmek
e.+ üzi ş.-a 1081
- eli üstün ol-:** kudret sahibi olmak
e.-maz 329
e.-ur 541
- elli:** elli sayısı
e. 111, 257, 943, 944
- ellü:** elli, eli olan
e. 410
- el ko-:** el çekmek, vazgeçmek
e.+den -ğil 969
e.+den ş-ya 21
e.+inden ş.-ya 48
- elma:** elma
e.+ya 547
- el şun-:** el uzatmak
e.-ar 703
e.+i ş.-a 790
e.+üñ ş.-arsın 904
e.+üñ ş-ma 862
- el ur-:** el atmak, el sürmek
e.-asın 420

- e.-ıcağ 767
e.-ıla 244
e. ma 342
e.-mağa 334
e.-up 264
- el uzat-:** birinden bir hakkı almaya kalkışmak
e.+in u.-sa 386
- elümde ol-:** gözetimi altında olmak
e.-a 381
- elünden gel-:** yapabilmek
e.-ürse 510
- elünden git-:** bir şeyi yitirmek, ondan yoksun kalmak
e.-e 269, 788
e.-er 944
- el üşür-:** el birliği yapmak
e. 980
- elleri varıma-:** bir işi yapmaya gönlü razı olmamak
e.-maz 1019
- el ver-:** yardım etmek, krş. el vir-
e.-üñ v. 703
- el vir-:** yardım etmek, fırsat vermek
e.+i v.-meye 48
- el yu-:** el çekmek, vazgeçmek
e.+üñ y. 920
e.+üñ y.-ğil 479, 796
- emān bul- (A.+T.) :** yardım bulmak
e.-adı 8
e.-miş iken 947
- emān vir-:** canını bağışlamak, affetmek
e.-megil 249
- emek:** bir şeyin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü
e. 633
- emek çek-:** bir işte çok çalışarak yorulmak
e.-erdüm 974
e.-lerdi 311
- emek dart-:** zahmet çekmek
e.-ınmağıl 510
- emek it-:** emek vermek
e.-egör 510
- emek yi-:** emek vermek, gayret etmek, zahmet çekmek
e.-digüm 54
- emīn (A.):** güvenilir, güvenli, emniyetli e.
23, 377
- emr (A.):** emir, buyruk
e.+idür 37
- emred (A.):** Henüz bıyıkları ve sakalı çıkmamış delikanlı, tüysüz genç
e. 798
- emr-i ma' ruf (A.):** iyiliği emretme
e.+a 508
- enbiyā (A.):** peygamberler
e. 23
- endāze (F.):** ölçü
e.+den 503
- endīše (F.):** vesvese, merak, kaygı; gam, keder; şüphe; korku
e.+dür 330
e.+sin 251
e.+ye 49
- engebe:** arızalı, meyilli yer
e. 1004
- engüşt pīç it- (F.):** diline dolamak
e.-me 880
- epsem:** sessiz, sesi çıkmayan, susan
e. 531, 711
- er: 1.** koca, zevc
e.+e 762, 765
e.+i 752, 755, 767
e.+inden 1017
e.+ine 760, 766
e.+inüñ 765
e.+üñ 772
- 2.** erkek
e. 1020
- 3.** yiğit, bahadır, kahraman
e. 141, 160, 257, 437, 620, 714, 717, 748, 853, 990
e.+e 845
e.+i 414, 615
e.+iseñ 655
e.+üñ 329
- erçe:** erkek gibi
e. 697
- eren: 1.** kahraman, bahadır, yiğit
e. 265
e.+ler 274, 281
- 2.** ermiş

- e. 857
e.+ler 348, 512
e.+leri 1069
- erenler himmeti:** ermişlerin mânevî gücü
e. 512
- eren ol-:** yiğit olmak
e.-maz 279
- ergen:** bekar, evli olmayan
e.+i 856
- erlik:** yiğitlik, kahramanlık, mertlik, krş.
erlük
e.+i 846
e.+ile 116, 766
e.+ün 905
- erlük:** erlik, yiğitlik, krş. erlik
e. 686
e.+ün 584
- er ol-:** erkek olmak
e.-a 1022
- es-:** rüzgâr olmak
e.-e 593, 1003
e.-se 955
- esen:** sağlıklı, sıhhatli
e. 140, 503, 1001
- esen ol-:** sağlıklı olmak
e.-ursın 428
- esir (A.):** esir, tutsak
e.+i 396, 652, 848
- esir it-:** esir etmek
e.-erse 312
- esir ol-:** esir olmak
e.-an mı 913
e.-maz 1050
e.-miş ola 286
e.-ur 440
- esirge-:** korumak, himaye etmek
e.-mez o-ırsa 128
- eski:** çok kullanmaktan yıpranmış, harap
olmuş şey, yeni karşıtı
e. 597
e.+yicek 773
- eskice:** biraz eski
e. 586
- eskici:** eski eşya alıp satan kimse
e. 668
- esle-:** dinlemek
e.-gil 785
e.-yen 621
- esrük:** sarhoş
e. 395, 410
e.+ler 395
- eş:** karı kocadan her biri
e.+i 814
- eş'âr (A.):** şiirler
e. 468
- eşek:** eşek
e. 182, 505, 627
e.+dür 505
- eşek ol-:** eşek olmak
e.-a 469
- eşeklü:** eşekli
e. 950
- eşik:** eşik
e.+inde 4
e.+ine 929
- eşit-:** iştirmek
e.-düm 833
- et/it:** et, lahm
e. 811
- etek:** etek
e.+in 417
e.+ine 691
e.+leri 823
e.+üne 419
- etegüm elünden ko-:** birinin peşini
bırakmak
e. 444
- etegin tut-:** yardım istemek
e. t.-ar 15
- etmek:** ekmek
e. 177, 341, 342, 664, 811
e.+i 674
- etin çek-:** etini yemek, gıybet etmek,
çekiştirmek
e.-erler 837
- etin yi-:** gıybet etmek, krş. itin yi-
e.-yeler 855
- ev:** ev
e. 670, 781
e.+de 761, 764, 809, 924
e.+den 768
e.+i 688

- e.+leri 412
e.+imde 43
e.+inde 762, 769
e.+ini 851
ev düz-: evi düzene sokmak
e.+ün d.-mek 798
evlen-: evlenmek
e.-ür ise 858
evliyā (A.): ermiş
e. 1014
ev tut-: ev tutmak
e. t.+a 26
evvel (A.) : ilk
e. 827
ey: nidā için kullanılır.
e. 71, 136, 142, 147, 738, 982
eyi: iyi
e. 190, 299, 747, 1020
e.+yse 760
eyi ol-: iyi olmak, yerinde olmak, uygun
gelmek
e.-maz 627
eyin: giyecek elbise
e.+in 252
eyle: öyle
e. 18, 118, 150, 216, 230, 265,
466, 731, 839, 857, 884, 945,
e.+midür 54
eyle ol-: öyle olmak
e.-asısın 896
eyle-: etmek, yapmak
e.-gil 89
eyleyügör-: etmeye bakmak, yapmaya
çalışmak
e. 346
eylük: iyilik
e. 154, 175, 269, 384, 521, 866,
930
e.+dür 521
e.+i 351
e.+içün 878
e.+in 454
e.+ile 513
e.+le 238
eylük eyle-: iyilik yapmak
e.-me 524
eylük it-: iyilik etmek
e. 336
e.-e 106
e.-en 175
e.-ü 544
eylük gör-: maddi, manevi yardım görmek
e.-e 351
e.-en 544
eylülle aḡ-: iyi bir şekilde hatırlamak
e.-a 218
eyt-: söylemek, demek, anlatmak
e.-e idi 945
e.-ür 462, 1031
eyü: iyi
e. 111, 337, 583, 727, 786, 792,
824, 904, 1023, 1050
e.+leri 1036
e.+ye 314
e.+yse 728, 878
eyü ad: İyi bir şekilde anılmak , kişinin
yaptığı güzel işlerle hayırlı yad edilmesi
e. 1010
eyü gör-: iyi bakmak, olumlu bakmak
e.-medi 192
eyülüne: karşına
e. 613
eyü it-: uygun, yerinde bir davranışta
bulunmak
e.-er 338
e.-mez 161
eyü ol-: yerinde olmak, uygun gelmek
e.-ur 1036
eyvan (F.): köşk, büyük salon
e.+ı 168
ezel (A.): başlangıcı belli olmayan zaman
e.+den 401
F
fakır (A.): fakir, yoksul
f. 125, 458
f.+durur 166
fāriḡ (A.): sıkıntısız, rahat
f.+ile 667
farḡ (A.): benzer şeyleri birbirinden ayıran
özellik, ayırım
f. 959
farḡ it-: anlamak, sezme

- f.-e 177, 590
- faşl (A.):** fasıl, bölüm
f. 34
- fāş ol- (F.+T.):** açığa çıkmak, duyulmak
f.-a 915
f.-ıcağ 700
f.-maya 193
- fāş it- (F.+T.):** açığa çıkarmak
f.-me 721
f.-megil 584
- fazilet (A.):** erdem
f.+leri 880
- fazl (A.):** iyilik, fazilet, erdem, lütuf
f.+ında 52, 230, 867, 1074
- feh̄m (A.):** anlama, kavrama, idrak
f.+e 724
f.+ile 783
- felek (A.):** baht, talih
f. 172
- fer (F.):** parlaklık, aydınlık
f. 171
- ferāgat (A.):** hakkından kendi isteğiyle vazgeçme
f.+de 260
- ferāgatlık:** hakkından kendi isteğiyle vazgeçme durumu
f. 1035
f.+lıgıñ 949
- feriştah (F.):** melek
f.+ları 212
- ferište (F.):** melek
f. 828
f.+dür 463
- fermān (F.):** emir, buyruk
f. 13
- fermāndih (F.):** hükmü geçen, verdiği emri dinlenen
f.+i 171
- feryād (F.):** haykırış, çığlık
f.+ına 187
- ferzīn ol- (F.+T.):** vezir olmak
f.-a 326
- feth̄ (A.):** fetih
f. 568
- feth̄ eyle-:** fethetmek
f. 87
- fevt (A.):** bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma
f. 56
- feyz̄ (A.):** manevi huzur
f. 475
- fırsat (A.):** herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum
f. 984
- fırsat gözet-:** fırsat gözlemek, fırsat kollamak
f.+uñ g. 947
- fıstıklayın:** fıstık gibi
f. 495
- fıstık (A.):** fıstık
f.+ın 885
- fikir (A.):** fikir, düşünce
f.+e 44
f.+üm 52
- fi'l (A.):** hareket, davranış
f. 1013
- filān (A.):** falan
f.+dan 642
- fülān (A.):** falan, filan
f. 738
- fi'l-ḥāl (A.):** hemen, şimdi
f. 695, 781
- fır'avun (A.):** Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan
f. 837
- fitne (A.):** karışıklık, kargaşa
f. 246
- fitne düz-:** fitne çıkarmak
f.+ler d.-e 748
- fitne uyar-:** fitne çıkarmak
f.+yi u.+a 747
- fitne yolu:** Fitne, fesada sebebiyet verecek hareketler, olaylar
f. 237
- fursat (A.):** fırsat
f.+uñ 507
- furun (R.):** fırın
f.+ına 649
- fuzül (A.):** gereksiz, haddini bilmez kimse
f. 847, 1018
f.+lar 528
- fürümānde (F.):** āciz

- f.+ler 304
fürümândelik: âcizlik
 f. 305
- G**
- ġaflet (A.):** gaflet, aymazlık
 ġ.+ile 367, 946
 ġ.+üñ 1039
- ġāh ġāh (F.):** zaman, zaman, vakit vakit
 g. 324, 667
- ġam (A.):** tasa, keder
 ġ. 1051
- ġam-ġüsār (A.+F.):** gam keder gideren,
 teselli veren
 ġ. 754
- ġam- ġırāšide eyle- (A.+F.):** gam tırmalayan
 etmek
 ġ. 943
- ġam ye-:** tasa etmek, kaygılanmak,
 üzülmek, krş. ġam yi-
 ġ.ın y.-diler 391
- ġam yi-:** tasa etmek, kaygılanmak, üzülmek,
 krş. ġam ye-
 ġ. y. idi 1026
 ġ. y.-di 715
 ġ. -en 224
 ġ. y.-me 681
 ġ. y.-medüñ 977
 ġ.+ın y.-rise 1046
 ġ.+ın y.-mez 214
- ġanî(A.) :** zengin, varlıklı, bol, doyun
 ġ.+dür 9, 10
- ġanimet bil-:** değerini, kıymetini bilmek ġ.
 ġ. 985
 ġ.-üp 944
- ġanîmet ol-:** kazanç olmak
 ġ.-ur 276
- ġaraz (A.):** hınç, kin
 ġ. 807
 ġ.+dan 479
- ġaraz ko-:** hıncı, kini bırak-
 ġ. 89
- ġarazlu:** kin güden
 ġ. 207
- ġarîb (A.):** garip, acayip
 ġ. 122, 431
- ġarîblik:** gariplik
 ġ.+e 789
- ġavġa-yı ġaġk (F.+A.):** hak mücadelesi
 ġ. 826
- ġavr (A.):** bir şeyin esası, aslı
 ġ.+ını 645
- ġayr (A.):** başka kimse, başkası
 ġ. 523
 ġ. için 930
- ġayretsüz:** gayretsiz, çalışmayan, çaba
 göstermeyen
 ġ. 861
- ġeç-: 1.** gitmek, geçip gitmek
 g. 421
 g.-diler 115
 g.-e 1058
 g.-eler 1017
 g.-icek 489
 g.-üp 32
- 2.** Tükenmek, bitmek, sona erme
 g.-di 947, 973, 975, 976, 977
 g.-diyü 998
 g.-en 977
 g.-er 392
 g.-erse 263
- 3.** Girmek, dahil olmak
 g.-medüñ 443
- 4.** Geçinmek, yaşamak, ömür
 sürmek
 g.-enler 971
 g.-ürdüñ 971
- 5.** Saplanmak, batmak, girmek
 g.-meye 558
- ġeçür-:** geçmesini sağlamak
 g.-me 556
- ġedā (F.):** dilenci, yoksul, fakir
 g. 153, 167, 392, 397, 664, 665, 986
 g.+nuñ 666
 g.+lıġda 392
- ġedā ol-:** kul olmak, fakir olmak
 g.-asın 153
- ġeh ... ġeh... (A.):** cümleleri veya eş
 görevli sözcükleri kimi kez, kimi zaman
 anlamlarıyla birbirine bağlayan bağlaç
 g. 680
- ġehî (F.):** ara sıra, bazen
 g. 197, 411

gel-: geçmek, ulaşmak, varmak

g. 142, 810, 938

g.-di 771, 990

g.-diler 115

g.-dir 998

g.-düm 1075

g.-e 446, 972

g.-memiş 972

g.-mes ise 511

g.-meye 432

g.-mez oldu 442

g.-miye 155

g.-ü 679

g.-ür 76

g.-ürlerise 570

g.-ürse 536

2. naklolunmak, hikâye edilmek

g.-di 55

g.-e 46

3.... Hâline erişmek, varmak, vâsıl

olmak

g.-meyiser 384

4. çıkmak, sâdır olmak, sudur

etmek

g.-e 613, 908, 930

g.-meye 1023

g.-mez 384, 948

g.-ür 1064, 1065

gemi: gemi

g.+ler 16, 137

genc (F.): hazine, define

g. 672, 787

g.+idür 104

genc-i Kârûn: Karun'un hazinesi

g.+a 17

gendüzi: kendisi

g.+n 21

genç: Yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı

g. 145, 354

geñez: kolay, āsan

g.+dür 606

geñezlik: kolaylık, kolay olma durumu

g. 204

genişlik: geniş olma durumu, genişlik;

bolluk, çokluk

g. 91

geñsüzün: istemeyerek

g. 445, 619

ger (F.): "eğer" kelimesinin kısaltılmışıdır, nazımda kullanılır.

g. 13, 17, 28, 46, 56, 63, 125, 126,

168, 173, 198, 243, 250, 264,

284, 294, 308, 313, 333, 334,

441, 452, 464, 506, 515, 522,

526, 528, 531, 545, 551, 559,

580, 582, 583, 590, 598, 600,

602, 619, 626, 656, 666, 699,

718, 720, 764, 776, 783, 810,

822, 841, 847, 848, 851, 858,

861, 863, 876, 898, 941, 995,

1027, 1054

gerçi (F.): aslında, her ne kadar ... ise de, vakıa

g. 161, 665, 673, 979

gerek: mutlaka, her halde, muhakkak; lazım, muktazi

g. 22, 35, 40, 88, 96, 156, 179,

196, 248, 258, 271, 424, 426,

500, 521, 522, 573, 663, 713,

736, 777, 778, 787, 906, 907,

910, 1032

gerek-: gerekmek

g.-mezse 285

g.-se 121, 613

gerek ol-: gerekmek, lazım olmak

g.-a 679

getür-: nakletmek, hikaye etmek, rivayet etmek

g. 720

g.-dün 742, 745

g.-e 200

g.-meye 740

gey-: giymek, *krş. giy-*

g. 303

g.-erse 564

g.-üp 988

gez: ok ağacının kirişe giren yeri

g. 206

gez-: gezmek, dolaşmak

g.-e 851

g.-me 616

gezend (F.): musibet, bela, felaket, afet

- g. 238
- gezend gör-:** bela görmek, zulüm görmek
g.-ür 105
- gezin:** kezin, defa, krş. kezin
g. 201, 419
- ğybet (A.):** dedikodu
ğ. 732, 908
ğ.+le 837
- gibi:** gibi, *krş. bigi*
g. 115, 716, 800
g.+dür 365
- giç-:** geçmek
g.-üp 969
- gice:** gece
g. 127, 134, 318, 377, 472, 560,
561, 565, 657, 685, 754, 779,
972, 986, 1035, 1056
g.+ler 1048
g.+sin 995
g.+siyi 952
g.-ye 42
g.+yi 126
- gice kal-:** geç kalmak, gecikmek
g.-uñısa 1040
- giçi:** küçük *krş. kiçi*
g. 269
g.+ke 258
- giç ol-:** gecikmek
g.-sa 1040
- gider-:** uzaklaştırmak, çıkarmak, yok
etmek, kaldırmak
g.-ür 637
g.-se 860
- gine:** gene, yine
g. 777
- gir-:** girmek
g.-e 593
g.-esin 1035
g.-meyigör 481
g.-mezise 64
g.-ü 271
- girde (F.):** yuvarlak
g. 522, 775
- giriftār ol- (F.+T.):** yakalanmak, tutulmak
g.-up 1026
- gīrīv it-(F.+T.):** feryat etmek, bağırmak
ğ.-üb 212
- girü:** tekrar
g. 7, 573, 681, 705, 892, 1007
- girü kal-:** gecikmek, arkada kalmak
g.-ma 1055
- girü yit-:** reddetmek
g.-er 5
- git-:** bir yere doğru yönelmek
g. 306, 452
g.-diler 36, 76, 1034
g.-e 256, 548, 571, 599, 709
g.-edi 856
g.-e durur 679
g.-em 962
g.-er 100, 139, 152, 315, 990
g.-esin 153
g.-erse 155
g.-ersin 138
g.-iser 864
g.-medüñ 1033
g.-megil 584
g.-meñe 1008
g.-mişüz 116
g.-sün 799
g.-üp 639
- 2. geçmek**
g.-di 309
g.-e 908
- 3. kaybolmak**
g.-di 731, 964
- giy-:** giymek, *krş. gey-*
g.-e 851
- giyesi:** giysi, elbise
g. 851
- gizle-:** saklamak
g. 702
g.-r 409
g.-rsin 303
g.-yügör 605
- gizlü:** gizli
g. 402, 672
- gizlüce:** gizlice
g. 604
- gonca (F.):** açılmamış çiçek (bilhassa gülün
açılmamışı)
ğ. 716

- ğ.+dan 65
- göç eyle-:** göç etmek
g.-me 142
- göç it-:** göç etmek
g.-mek 156
- gögerü dur-:** yemyeşil durmak
g.-ur 957
- göğüs:** göğüs, sine, bağır
g.+in 123
- gök: 1.** gök, gökyüzü
g. 949
g.+den 33, 1055
g.+e 106, 117, 552
g.+ine 15
g.+lerde 918
g.+lerden 32
2. yeşil
g. 970
- gökçe:** güzel, hoş giden
g. 1007
- gökçek:** güzel, sevimli, hoş
g. 592, 836
g.+i 859
g. mi 757
- gölge:** gölge
g.+si 309
- gölük:** eşek beygir gibi yük hayvanı
g. 128, 130
- göğ:** ham kösele, deri
g.+den 556
- gönül-:** yönelmek, yüzünü döndürmek, teveccüh etmek
g.-eyü 1023
- göğlini al-:** kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek
g.-sın 284
- göğli tar:** içi sıkıntılı olan kimse
g. 333
- göğli tar ol-:** içi sıkıntılı olmak
g.-a 91
- göğül:** gönül
g. 94, 321, 507, 651, 704, 724
g.+den 32, 189, 1080
g.+i 91, 93
g.+in 333, 343
g.+inde 820
- g.+ine 932
g.+ini 305
g.+ler 121, 145
g.+lerden 430
g.+leri 332
g.+lü 123, 756
g.+ün 121, 285
g.+üne 1013
- göğül aç-:** insanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak
g.+ini a.-ar 308
- göğül bağla-:** gönül bağlamak, gönül vermek, kendini bir işe bağlamak
g.-dum 49
g.-b-mağıl 1012
- göğül ehli:** ehl-i dil
g. 528
- göğül vir-:** gönül vermek, sevmek
g.-diler 591
g.-me 996
g.-meye 925
g.-ür 1012
- göğül yık-:** gönül kırmak, gücendirmek
g.+ini y.- mayayıdum 1027
- gör-: 1.** Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek
g. 152, 272, 392, 869, 893, 916, 931
g.-di 160, 423, 560, 565, 715
g.-diler 591
g.-dü 186
g.-düler 609
g.-dün 934
g.-e 147, 761, 762, 791, 845, 882, 897, 910
g.-em 388, 1072
g.-en 492, 847
g.-esidür 784
g.-esin 143, 468, 990, 1017,
g.-icek 212, 262, 275, 307, 734, 821, 857
g.-cegez 835
g.-ince 768
g.-meden 1065
g.-medün 628
g.-memiş ola 791

- g.-meye 866
g.-meyesin 276
g.-mez olursa 722
g.-se 1052
g.-sün 802
g.-ün 837
g.-üp 442, 594, 766
g.-ür 7, 61, 129, 222, 701, 815, 870
g.-ürlerse 843
g.-ürsin 680
2. anlamak, kavramak, sezmek
g.-esin 54
g.-icek 589
g.-ürler 393
- 3. Maruz kalmak**
g.-meyesin 337
- görgü:** terbiye
g.+n 681
- görgülü:** görgüsü olan
g. 429
- görklü:** güzel, gösterişli
g. 818
- göster-:** birini veya bir şeyi işaretle
belirtmek, görülmesini sağlamak
g.-dimez 871
g.-e 669
g.-elden 423
g.-igör 585
g.-ün 876
g.-ürse 585
- gösterivir-:** gösterivermek
g.-e 197
- götür-:** taşımak, ulaştırmak, iletmek
g. 140
g.-dün 745
g.-mez midi 73
g.-ür 1010
2. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek
g. 147, 285
3. tahammül etmek
g.-esin 188
- gövde:** insan bedeni, vücut
g.+de 562
g.+mde 887
g.+nde 687
- g.+nün 923
- göyne-:** yanmak
g. 1048
- göyne göyne:** yana yana
g. 1026
- göynük:** acı, hicran, ızdırıp, keder
g. 72
- göz:** Görme organı
g. 404, 885, 902, 910, 915, 1002
g.+den 407, 928
g.+i 20, 430, 768, 897, 989, 1056
g.+ile 724
g.+in 883
g.+iñ 898
g.+ine 539
g.+üm 917, 1071
g.+ün 898, 932, 981
g.+ünedür 367
g.+üni 1047
- göziğe şığ-:** gözüne girmek, sevgi ve ilgisini kazanmak
g.-a 539
- gözüne uyhu gir-:** uykusu gelmek, uyumak
g.-ür 217
- gözgü:** ayna
g.+de 467
g.+den 571
g.+si 1047
- gözügü:** ayna
g. 571
- göz kulak nâfut-:** göz kulak olmamak
g.-a 765
- gözünü aç-:** gözünü açmak, uyarmak
g. 254
- gözyaşı:** gözyaşı
g.+n 197
- gözet-:** gözetlemek, beklemek, bakmak, ummak
g.-dün 454
g.-e 657
g.-ürler 1071
g.-esin 80
g.-gil 72, 137, 255
g.-me 218, 579, 721
g.-mek 80, 344

- g.-meye 689, 757, 879
g.-ur ola 259
g.-ür 128
g.-ür isen 721
- gūlām (A.):** köle, kul, esir
g.+uņa 541
- gūşsa (A.):** keder, tasa, gam
ğ. 558
- gūşsa yi-:** endişelenmek, üzölmek
ğ. 359
ğ.-r 557
ğ.-señ 754
- gūşmāl (F.):** kulak çekme
g. 378
- gūşe (F.):** köşe
ğ.+ñi 576
- güce gör-:** güçlük çıkarmak, zorlamak
g.-e 434
g.-me 194
g.-üp 555
- güce uğra-:** güçlölkle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek
g. 779
g.-yasın 318
- güci yet-:** gücü yetmek, üstesinden gelebilmek, *krş. güci yit-*
g.-er 335
- güci yit-:** gücü yetmek, üstesinden gelebilmek, *krş. güci yet-*
g.-dügince 214
- güç:** güç, kuvvet
g. 236, 574
g.+i 194, 436, 574
g.+ile 557
g.+in 440
g.+ini 147
- güç degür-:** zulmetmek, eziyet etmek
g.-ibile 287
- güç gör-:** gadre uğramak, zulüm görmek; zorluk, zahmet çekmek
g.-e 95
- güç götür-:** zulme, güçlüğe katlanmak
g.-e 861
g.-meye 784
- güci kesil-:** kuvveti kalmamak, yorgun düşmek
g.-ür 623
- güç it-:** zulmetmek
g.-ene 98
g.-enlerün 373
g.-me 325, 541
- gügem:** bir çeşit dağ eriğı
g.+ce 388
- güher (F.):** gevher, cevher, mücevher, inci
g. 637
g.+i 357, 489
g.+iseñ 676
g.+ün 605
g.+ünnden 177
- gülab (F.):** gülsuyu
g. 63
- gül (F.):** gül
g. 362, 466, 509, 554, 572, 778, 869, 993
g.+den 65
g.+e 803, 989
g.+i 553, 799, 869, 963, 964, 989
g.+ler 1000
g.+leri 1011
g.+ü 914
- gül-:** gülmek, mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek
g.-diydi 729
g.-e 766
- güleç yüzlü ol-:** güler yüzlü olmak
g.-sa 836
- güle oynayu:** sevinerek, neşe ile
g. 973
- gülistān (F.):** gül bahçesi
g.+umuñ 964
- gülistān it-:** gül bahçesi yapmak
g. -er 12
- gümān (F.):** zan, şüphe
g.+uñ 361
- gümiş:** gümüş
g.+i 588
- gün:** 1. güneş
g. 911
2. gün, zaman
g. 43, 215, 340, 360, 625, 682
g.+de 1013
g.+i 273, 392, 406, 648, 659,

- 867, 944, 973
g.+ini 305
g.+ümün 951
- günāh (F.):** dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış
g. 200, 1064
g.+ı 1079
g.+laruñı 1049
- günāh it-:** günah işlemek
g.-digüçün 200
- günbed (F.):** kubbe
g.+de 996
- gündüz:** gündüz
g.779
- güneş:** güneş
g. 684
g.+den 801
g.+e 122
g. ise 451
g.+üm 963
- güneş toğ-:** güneşin doğması
g.-a 78
g.-ıcağ 538
- gün ola:** zaman gelir
g.147, 324, 334, 477, 601, 788
- günüle-:** hased etmek, çekememek
g.-r 881
- gür:** galip
g. 242
- gürbüz:** sağlam, güçlü ve iyi gelişmiş
g. 328
- güreş tut-:** güreşmek
g.-sa 270
- güven-:** sevinmek
g.-me 1001
- güz:** sonbahar
g. 362
- güzend(F.):** zarar, ziyan
g. 383
- H**
- haber bil-:** haberdar olmak
h.-ür 189
h.-esin 248
- haberdār ol-:** bilgi edinmek, haber almak
h.-a 135
- habīb (A.):** sevgili
h. 429, 455
- hacalet (A.):** utanma, utanç
h. 1021, 1039
- hāce (F.):** hoca, molla
h. 127
- hācet (A.):** ihtiyaç, gereklilik
h. 289, 420
- hacil kal-:** mahcup olmak
h.-asın 941
- hacil ol-:** utanmak, utancından yüzü kızarmak
h.-ursın 162
- hadd (A.):** insanın yetki ve değeri
h.+i 449
h.+üm 59
- had ur- (A.+T.):** şeriat hükmünce suçluyu sopa ile döverek cezalandırmak
h.-asın 873
- hağ(k) (A.) 1.:** doğru
h. 88
h.+kına 727
- Hağ(k) (A.) 2.:** Allah
h. 233, 373, 488, 579, 826, 901, 932
h.+a 403, 461, 824, 833, 968
h.+ı 934
h.+ın 223
- hağāyuh (A.):** hakikatler, gerçekler
h.+u mı 662
- hağkçün:** ant içmek için söylenen bir söz
h. 1069, 1070, 1071
- hāk ol- (F.+T.):** toprak olmak
h.-a 548
- hāk it- (F.+T.):** toprak etmek
h.+ise 453
- hağ ol-:** doğru olmak
h. -a 88, 228
- hākim (A.):** Hükmeden, hākimiyet kurmuş olan
h.+üñ 99, 536
- hākim eyle-:** hakim yapmak
h. 102
- hağ söz:** doğru söz, yalan yanlış olmayan söz
h.+e 88
- hağ tenri:** Yüce Allah, Ulu Allah

- h. 825
h.+den 102
- hāl (A.):** durum
h. 927
h.+i 474, 789
h.+leri 1019
h.-imizden 1061
h.+in 922
- hāl eyle-:** gücünü kırmak, kuvvetsiz bırakmak
h.-di 420
- halağ (A.):** nasip, hisse
h.+dur 965
- halāyık (A.):** cariye, hizmetçi; yaratılmışlar, mahluklar
h. 126
- halāş (A.):** kurtulma, kurtuluş
h. 821
- hālet (A.):** durum
h.+ün 894
- halıl (A.):** dost
h.+ine 12
- halk (A.):** halk, insan topluluğu
h. 96, 198, 219, 298, 403, 430, 803, 825, 832, 863, 865
h.+a 86, 371, 826
h.+ı 322, 594, 824
h. için 884
h.+ile 511
h.+la 288
h.+uñ 103, 539, 596, 822
- halvet (A.):** ıssız yerde kalma
h.+de 814
h.+i 834
- hām (F.):** ham, idmansız
h. 923, 965
- hām ol-:** idmansız olmak
h.-ursa 267
- hamle (A.):** hamle, saldırış
h.+den 428
- hamle it-:** hamle etmek, saldırmak
h.-mege 339
- hamüş ol- (F.):** söz söylememek, susmak
h. 726
- harāç bozıl-:** vergi düzeni kalmamak
h.-a 155
- harām (A.):** haram, yasak
h. 367, 519
- harām it-:** yasaklamak
h.-se 686
- harām ol-:** haram olmak, caiz olmamak
h.-dı 732
h.-ur 157
- harām yi-:** haram yemek
h.-me 325
- harāp (A.):** yıkık viran
h.+a 100
- har-bende (F.):** eşekçi, katırcı
h. 1054
- harç (A.):** masraf, harcanan para
h. 850
h.+a 588
h.+uñda 648
- harç it-:** harcama yapmak
h.-üp 346
- harca sür-:** sarf etmek
h.+ma s.-medüm 51
- harif ol- (A.+T.):** arkadaş olmak
h.-sın 147
- harf (A.):** 1. harf, alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri.
h. 56, 141 , 872
2. söz, lāf
h. 1051
h.+üñi 1051
- harman (F.):** harman
h. 327
- hasen (A.):** güzel
h. 738
- hāşıl(A.):** Yeni başak tutmaya başlamış yeşil ekin
h. 192, 363
- hāşılı (A.):** sözün kısası, kısacası
h. 480
- haşlet (A.):** insanın yaratılışından gelen özellik
h.+i 229
- haşm (A.):** düşman
h.545
h.+ı 283
h.+ıñ 506
h.+uñ 238

- ḥasret (A.):** özlem
 ḥ.+i 864
 ḥ.+ile 313
 ḥ.+le 304
- ḥâss u ‘âm (A.):** herkes
 ḥ. 58, 821
- ḥased (A.):** kıskançlık, çekememezlik
 ḥ. 883
- ḥasūd (A.):** haset eden, kıskanç
 ḥ. 293, 682, 881
- ḥasta-dil (F.):** hasta gönüllü, gönlü hasta
 ḥ. 216
- ḥaṭā (A.):** yanlış, yanlışlık, yanılma
 ḥ. 2, 152, 246
- ḥaṭār (A.):** tehlike, güvensizlik
 ḥ.+dan 926
- ḥâṭır (A.):** gönül , duygu
 ḥ. 298
 ḥ.+da 285
 ḥ.+ını 90
 ḥ.+umdan 44, 50
- ḥaṭṭ (A.):** çizgi, yazı, yüz çizgisi
 ḥ.+ından 794
- ḥātūn:** kadın
 ḥ. 754, 801
 ḥ.+laruḥ 281
- ḥay:** Hey, ey, ha, sakın, asla, sakın ha, zinhar, aman!
 h.253, 830, 867
- ḥayā (A.):** utanma duygusu
 ḥ. 544
- ḥayāl (A.):** hayal, imge, hülya
 ḥ.+in 443
- ḥayāl ol-:** gerçekleştirilememek
 ḥ.-dı 423
- ḥayāsızlıḡ it-:** utanmazlık etmek
 ḥ.-üp 529
- ḥayf (A.):** eyvah, yazık
 ḥ. 390, 984
- ḥayl (A.):** zümre
 ḥ.+ine 443
- ḥayr (A.):** iyilik
 ḥ. 314
 ḥ. için 930
- ḥayr iş:** hayırlı iş, Allah’ın hoşuna gidecek ameller
 ḥ.+de 231
- ḥayr it-:** hayır yapmak
 ḥ.-e 316
- ḥayr yap- :** hayır yapmak, iyilik yapmak
 ḥ.-ar 109
- ḥayrān ḳal-:** şaşırmaq, şaşma kalmak
 h.-a 1014
 ḥ. -ur 14
- ḥayvān (A.):** hayvan
 ḥ. 180
- ḥayvānlaym:** hayvan gibi
 ḥ. 713, 1055
- ḥāzır (A.):** hazır, bir iş yapmak için gereken her şey, tamamlamış olan
 ḥ. 298
 ḥ.+dur 735
- ḥazine (A.):** Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, hazine
 ḥ. 145
- hebā eyle-:** ziyan etmek
 h.-ye 1003
- hedef (A.):** nişan alınca yer
 h. 698
- helāk it-:** yok etmek
 h.-icek 453
- helāk ol-:** yok olmak, ölmek
 h.-maz 321
- ḥelāl ol- (A.):** yapılmasında veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmamak
 ḥ.-a 476
 ḥ.-dı 732
- ḥekīm (A.):** doktor, tabip
 ḥ.+ler 570
- hele(F.):** madem, madem ki
 h. 46, 199, 263, 320, 381, 428, 431, 550, 568, 613, 618, 654, 711, 782, 825, 869, 957, 964, 1024, 1075
- hel min mezīd:** Daha yok mu?
 h. 626
- ḥelvā (A.):** helva
 ḥ. 759
- ḥelvācı :** helva yapıp satan kimse
 ḥ.+nuḥ 645
- hem (F.):** hem
 h. 32, 35, 38, 43, 66, 105, 186,

- 188, 249, 335, 366, 389, 547,
559, 681, 778, 855, 896, 918,
949, 961, 977, 994, 1001, 1043,
1052, 1080
- hemān (F.):** hemen, derhal, çabucak
h. 439, 673, 816, 898
- hemīn (F.):** bu bile, tıpkı bu, işte bu
h. 42, 69, 98, 166, 215, 263,
870, 883, 1046, 1065, 1078
- hemīşe (F.):** daima, her zaman
h. 1064
- hengāmece eyle-:** kavgacı olmak, gürültücü
olmak
h.-ye 530
- hem-niṣīn (F.):** beraber oturup kalkan,
teklifsiz arkadaş
h.+den 747
- henüz (F.):** daha, hâlâ
h. 356, 793
- hep (F.):** Sürekli olarak, her zaman, daima
h.149, 221, 355, 405, 1016
- her (F.):** her
h. 3, 16, 48, 55, 73, 148, 159,
182, 205, 210, 232, 250, 300,
323, 353, 415, 441, 521, 616,
640, 641, 649, 657, 661, 791,
799, 818, 845, 874, 887, 922,
971, 1003, 1010, 1036, 1048,
1056, 1059, 1070
- her biri:** ayrı ayrı hepsi
h. 126, 548
- hergiz (F.):** asla, hiçbir şekilde
h. 574, 1066
- her gün:** her gün
h. 122, 659, 952
- herze (F.):** boş lakırdı, saçma
h. 42
- ḥesab (A.):** hesap
ḥ. 998
- heves (A.):** istek, arzu
h. 971
- heves eyle-:** heves etmek
h.-miş 470
h.-r 64
- heves it-:** heves etmek
h.-megil 799
- heves yir-:** isteklerini düşüncelerini
engellemek
h.-er 965
- hevl düş-(A.+T.):** korku düşmek,
endişelenmek, korkmak
h.-e 1013
- heybet (A.):** korku ve saygı uyandıran
görünüş, büyüklük, ululuk
h.+i 151, 846
h.+ile 537
h.+in 837
h.+le 691
- heybet it-:** büyüklük yapmak
h. 811
- hezl (A.):** eğlence, alay, şaka, latife.
h. 42, 829
- ḥıfz (A.):** koruma, saklama
ḥ.+ı 902
- ḥırka (A.):** hırka
ḥ. 415, 606
ḥ.+sın 411
- ḥırmen (F.):** harman
ḥ.+i 433
ḥ.+üm 419
- ḥırmen dög-:** harman dövmek
ḥ.-e 1059
- ḥırş (A.):** sonu gelmeyen istek
ḥ. 687
ḥ.+a 483
ḥ.+içün 628
- ḥıṣāl (A.):** hasletler, huylar, güzel huylar
ḥ. 679
- ḥıṣm (F.):** kızgınlık, öfke
ḥ. 8, 210, 211
ḥ.+ından 1043
- ḥıṣm it-(F.+T):** kızgınlık göstermek,
öfkelenmek
ḥ.-me 86
- ḥicāb (A.):** utanma, sıkılma
ḥ. 731
- ḥicāb ol-(A.+T):** perde olmak, engel olmak
ḥ.-dı 480
- hicret (A.):** Hz. Peygamber'in Mekke'den
Medine'ye göç etmesi
ḥ.+inden 57
- ḥiç (F.):** hiç, asla

- h. 191, 214, 235, 244, 297, 319, 404, 421, 432, 448, 486, 510, 524, 563, 569, 636, 670, 775, 808, 845, 939, 977, 991, 1002, 1007, 1023, 1058
- hiç ol-:** yok olmak
h.-a 880
- hiç kimse:** bir kişi bile, kimsecik
h. 723
- hikāyet (A.):** anlatma, olmuş bir hadise
h. 70, 731
- hikāyet it- (A.+T.):** hikaye etmek, anlatmak
h.-ermiş 431
- hikmet (A.):** bilgelik
h.+den 1, 624
- hile kıl- (A.+T.):** hile yapmak
h.-maya 244
- himmet (A.):** yardım, gayret
h.+i 290, 320
- himmet dut-:** himmet etmek, yardım etmek
h.-a 291
- himmetsüz (A.):** gayretsiz, emeksiz
h.+i 795, 842
- hisāb sor-:** hesaplanmak
h.-ılsa 57
- hitāb-ı elest (A.):** elest hitabı, Allah'ın ruhları yarattıktan sonra sorduğu, "Elestü bi-rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabı
h. 401
- hoca (F.):** müslümanlıkta din görevlisi, öğretmen
h. 806, 1056
- hod (F.):** kendi
h. 718, 719, 849
- hôn (F.):** sofraya ziyafet
h.+da 956
- hôn dök-:** ziyafet vermek
h.-i d.-e 375
- hor (F.):** değersiz, hakir
h. 538, 1066
- hor it-:** küçük düşürmek, hor görmek
h.-er 646
- hor gör-:** bir kimseye değersiz gözle bakmak
h.-di 488
- hor ol-:** ehemmiyetsiz olmak, değersiz olmak, bayağı olmak, âdî olmak
h. -dı 3
h.-maya 33, 1066
- hor kal-:** hor olmak, değersiz kalmak
h.-sağ 844
- hoş (F.):** güzel, iyi; tatlı
h. 25, 61, 87, 93, 125, 362, 380, 391, 429, 465, 472, 708, 758, 771, 840, 851, 882, 906, 975
h.+dur 418, 723
- hoş dil:** tatlı dil
h.+ün 520
- hoş öğüt:** Hoşa gidecek, kişiyi doğruya götürecek öğüt
h. 611
h.+ler 47
- hoş sözlü:** güzel konuşan, sözleriyle insanları etkileyen
h. 757
- hoş dut-:** birine iyi ve sevecenlikle davranmak
h.-mağa 93
- hoş gör:** anlayışla karşılamak
h. 858
- hoşluk:** güzellik, hoş olma durumu
h.+ıla 289
- hoş ol-:** rahat olmak, iyi olmak
h. 944
h.-a 790
h.-diydi 729
h.-maz 885
- hüb (F.):** güzel
h. 595, 818, 819, 884, 992
h.+ı 817
- hüb-likā ol- (F.):** güzel yüzlü olmak
h.-sa 796
- hüb ol-:** güzel olmak
h.-a 752, 755
- hudāvendigār (F.):** hükümdar
h. 1053
- hulq (A.):** huy, tabiat
h. 338
h.+ı 758, 870
h.+la 759
- hulk-ı zıst:** çirkin huy

- h. 233
hulu: huylu, tabiatlı
 h. 497, 516, 828, 836
hunuk (F.): soğuk, serin
 h. 122
hür (A.): cennet kızı, çok güzel kız veya kadın
 h. 755
hurde (F.): değersiz şey, kırıntı
 h.+ıjı 712
hürî yüzlü ol-(A.): çok güzel olmak
 h.-ınca 758
hurmā (F.): hurma
 h. 191, 815, 912
hurūf (A.): harfler
 h.+ında 819
huş (F.): akıl, şuur
 h. 726
huş git-: aklını kaybetmek, şuurunu yitirmek
 h.-ti 472
hūy (F.): mizaç, tabiat
 h.+ı 786
huẓ mā şafā (A.): “Huz mâ safâ, da’ mâ keder” ifadesinin kısa şekli, “Kederi bırak, mutluluğu al” “İyisini al, kötüsünü terk et” “Sefasını sür, cefasını terk et” anlamlarına gelir.
 h. 868
hüdā (F.): Allah
 h.+ya 1063, 1076
hüküm (A.): hüküm, emir
 h.13, 1008
hümā (A.): talih kuşu
 h. 360
hümām (A.): himmeti çok, gayretli kimse
 h. 670
hüner (F.): beceri isteyen ustalık, beceriklilik
 h. 225, 243, 591, 701, 717, 782, 785, 854, 879
hüner bisle-: hüner edinmek, becerisini geliştirmek
 h.-r 621
hüner eyle-: hüner göstermek
 h.-mezsın 1020
hünermend (F.): hünerli, marifetli
 h. 365
hünermend ol-: hünerli olmak
 h.-urısa 717
hürmet (A.): saygı
 h. 711
 h.+ı 637
hüsn (A.): güzellik
 h.+ı 801
I
ilan: yılan
 1. 558
 1.+uı 250
ılduz: yıldız
 1.+ı 794
ılı: ılık
 1. 518
ılışu: sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam
 1. 271
 1.+yıla 572
ilkı: at sürüsü
 1. 456
ımaşak: yumuşak
 1.+iseı 198
ımık-: 1. açgözlülük etmek
 1.-mağıl 144
 2. boyun eğmek, itaat etmek
 1.-ma 1030
ır-: ayırmak, uzaklaştırmak
 1.-a 90
ıraç: uzak
 1. 501
ıraç dut-: uzaklaştırmak, uzak bulundurmak
 1. 1070
ıraç düş-: uzak kalmak, uzaklaşmak
 1.-mişem 1075
ırmaç: nehir
 1. 638, 1038
 1.+dan 518
 1.+ı 556, 890
ırz (A.): namus, iffet
 1.+un 807
ıssı: sıcaklık, hararet; sıcak
 1.+dan 122

İ**‘ibādet (A.):** ibadet

i.+de 583

‘ibādet kıl-: ibadet etmek

‘i.-up 1071

iblis (A.): şeytan

i. 192, 1023

i.+den 384

ibrişim (F.): kalınca bükülmüş ipek iplik

i. 399

iç: dış karşıtı, dâhil, dış karşıtı

i.+inde 33, 78, 138, 206, 257,

415, 518, 592, 995

i.+i 594, 609

i.+im 876

i.+in 885

i.+inde 534, 597, 600, 683

i.+indedür 356, 755

i.+deki 193

i.+inden 403

i.+inde 282

i.+inden 47

i.+ine 271

i.+içe 387

i.+ini 493

i.+üdü 622

i.+üñ 503

iç-: içmek

i. 567, 638

i.-diler 115

i.-em 645

i.-erler 393

i.-erseñ 647

i.-iyi 303

i.-me 518, 719

i.-mek için 974

i.-medi 50

i.-ürme 526

i.-ürsen 526

içi boş: içinde bir şey bulunmayan

i. 341

içi kara: kara gönüllü, fena kalpli

i.+nuñ 333

içim: Bir yudumda içilecek miktarda olan

i. 647

içre: içinde

i. 242, 351, 542, 607, 647, 955,

970, 991

i.+dür 704

içün: için (edat)

i. 44, 167, 303, 530, 622

idibil-: edebilmek

i.-e 425

i.-ür 659

idin-: edinmek, yapınmak

i.-me 587

i.-ür 464

igen: pek, çok, fazla

i. 9, 43, 86, 148, 163, 198, 203,

373, 410, 429, 448, 487, 521,

618, 675, 895, 920, 1018, 1026

ihlâş (A.): ibadetlerdeki içtenlik

i. 583, 600, 876

ihlâş ol-: samimi olmak

i.-ursa 583

ihsân (A.): iyilik etme; bağış, bağışlama

i.+a 336

i.+ı 13

i.ımı 888

ihtiyâr (A.): seçme

i. 578

iki: iki

i. 625, 637, 771, 828, 999

i.+si 750, 869

i.+sin 199

iki ‘âlem: dünya ve ahiret

i. 351, 542

iki cihân: İslam inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya

i. c+ı 405

iki yüzlü: iki tarafı olan, iki taraflı

kullanılan

i. 901

ikinci: ikinci

i. 201

ikrâr-ı dil eyle-: dilin itiraf etmesi

i.-mek 931

il: 1. memleket, ülke, yurt

i.+de 91

i.+ini 90

i.+inüñ 90

i.+ler 106

- i.+lerinden 106
i.+ün 796, 805
2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası
i. 852
i.+de 936
- İlāhī (A.):** Ey Allah'ım
İ. 1077, 1079
- illāki (A.):** illā, her hâlde
i. 654
- ile-:** mesken edinmek, il tutmak
i.-sin 872
- ilenç:** beddua, kargış
i. 145
i.+ini 348
- ilerü:** önce, evvel, evvelki
i. 1055
- il gün:** memleket, mülk, vatan, halk
i. 100
i.+i g.+i 665
- ilk:** ilk, ilkin, birinci olarak
i. 200
- ilkirek:** ilk önce, en önce
i. 1032
- ‘ilm (A.):** bilme, biliş; okuyarak öğrenilen bilgi
‘i.+ini 25
- ilt-:** iletmek, götürmek
i.-em 446
i.-emedük 116
i.-er 575, 967, 1004
- ilet-:** götürmek, yerine ulaştırmak
i.-me 447
i.-ser 864
i.-ür 1060
- ‘illet (A.):** hastalık
‘i. 883
- il oğlanı:** eloğlu, yabancı
i.+na 808
i.+ün +nı 805
- ‘imāret (A.):** bayındırlık, aş evi
‘i. 90, 670
- imekle-:** emeklemek
i.-yü 1034
- imdi:** artık, şimdi, o halde
i. 300, 951, 982, 1032, 1049
- imreñ-:** gıpta etmek
i.-ür 814
- in:** Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk, mağara
i.+ine 176
- in-:** Yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek
i.-ecek 23
i.-er 911
i.-erler 460
i.-miş durur 32
i.-miş ola 33
- in‘ām (A.):** lütuf ve ihsan
i.+ınuñ 917
- inan-:** bir şeyi doğru olarak benimsemek
i. 293, 866
i.-ma 292
i.-mazısañ 53
- ince:** kalın karşıtı
i. 899
- incin-:** incinmek, gücenmek
i.-e 857
i.-mek 408
- incit-:** 1. incitmek, zedelemek
i.-medi 744
2. üzme
i.-edeler 850
i.-en 113
i.-me 739
i.-ür 104
- incü (F.):** inci
i. 64, 416
i.+ye 693
- iñile-:** inlemek, sızlanmak
i.-me 990
i.-r 458
i.-ye 110
i.-yüp 132, 460
- iniş:** inme işi
i. 725
i.+e 537
i.+i 933
- ins (A.):** İnsan
i. 9
- iñşāf (A.):** acımaya, vicdana veya mantığa dayanan adalet

- i. 211
- inşâf ü** ^ç **adl it-**: adil ve insafli davranmak
i.-üp 1074
- inşâf ol-**: acımak
i.-a 263
- insân (A.)**: insan
i.+dur 336
- intizâr it-**: ilenmek, beddua etmek
i.-megil 597
- ip**: iplik
i.+in 815
- ir**: er, *krş er*
i.+e 357
- ir-**: ermek; ulaşmak, yetişmek
i.-e 69, 187, 234
i.-dün mi 187
i.-emez 815
i.-erdük 117
i.-ilmiş durur 47
i.-işemez 62
- irâdet (A.)**: irade, istek
i. 533
- irgür-**: ulaştırmak, eriştirmek
i.-e 351
- iri**: iri, büyük
i. 192
- irileş-**: sert davranmak, sert konuşmak
i. 525
i.-me 515
- iriş-**: 1. erişmek, ulaşmak
i.-ecek 486
i.-eler 1015
i.-mes durur 978
i.-meyesin 979
i.-mez 816
2. uğraşmak, münakaşa etmek
i.-megil 162
- irişdür-**: eriştirmek, ulaştırmak
i.-dür 314
- irk-**: biriktirmek, yığmak
i.-esin 358
i.-üben 76
i.-üb 318
i.-ür 156
- issi**: sahip, malik
i. 160, 278, 327
- i.+ni 620
- iste-**: istek duymak, arzulamak
i. 290, 684, 872
i.-mez 396
i.-r 1036
i.-rdi 435
i.-riseñ 633, 798
i.-rseñ 806
i.-ye 333
i.-yeler 678
i.-yesin 694
i.-yüp 834
- istimâ** ^ç **(A.)**: kulak verme, dinleme
i. 462
- ^ç **isyân obası**: kargaşa olan yer, ayaklanmanın merkezi
^ç i. 26
- iş**: iş; hal, durum, vaziyet
i. 249, 268, 289, 408, 1023
i.+den 290, 1070
i.+e 76, 97, 236, 843, 985
i.+i 4, 81, 232, 234, 248, 273, 291, 331, 418, 439, 464, 516, 539, 689, 723, 728, 835, 844, 849, 855, 923, 1010
i.+idür 2, 737, 881
i.+ile 723
i.+in 197, 260, 317, 327, 388, 531, 710
i.+ini 120
i.+lere 205, 508
i.+leri 404
i+üm 66
i+ün 80, 720, 874, 969
i.+ünçe 6, 591
- iş bit-**: işi bitirmek
i.-er 511
- iş düş-**: olay meydana gelmek
i.-ir 252
- işe gel-**: işe yaramak, fayda vermek
i.-mez 677, 773
- işe yara-**: elverişli olmak
i.-maz 496
- işi boz-**: yapılan anlaşmayı, verilen sözü tutmamak
i.-ar 746

iş it-: 1. iş etmek, fenalık yapmak

i.-e 385, 690

2. iş yapmak, bir şey yapmak

i.+i i.+e 783

i.+i i.-medeñ 975

3. âdet etmek

i.-üp 401

iş gör-: iş yapmak

i. g.-miş ola 266

işin gör-: görevini yapmak

i.-e 940

iş sür-: iş yürütmek, iş üzerinde çalışmak

i.-me 149

işbu: bu, işte bu

i. 57, 670, 842, 985, 998,

işçi: Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse.

i. 93

iş işle-: iş yapmak

i.-r 93

işit-: duymak, haber almak

i. 165, 222, 581, 967

i.-di 472, 731

i.-düm 79, 114, 438, 729, 738

i.-dün 74

i.-dün mi 170

i.-en 41, 771, 1021

i-i 82

i.-ince 770

i.-medüm 424

i.-memişüz 117

i.-meyesin 694

i.-mez olurısa 882

i.-mezse 201

i.-se 458

i.-sem 741

i.-üp 401, 852

i.-ür 2, 881

işkence (F.): Bir kimseye maddi veya manevi olarak yapılan aşırı eziyet

i.-sin143

‘işret eyle-(A.+T.): içki içmek

‘i.-rse 82

iş vir-: bir kimseyi bir işle görevlendirmek

i.-me 269

it: köpek

i. 181, 251, 267, 375, 525

i.-e 375

it-: yapmak

i.-e 571, 812

i.-emezseñ 1057

i.-e 623,

i.-egör 809

i.-e mi 646

i.-erler 858

i.-erseñ 86, 226, 690

i.-gil 199

i.-icek 584

i.-imeyeler 570

i.-me 780, 996

itini yi-: gıybet etmek

i.-r 103

ittifak it-: ittifak yapmak, anlaşmak

i.-di 172

iv-: acele etmek

i. 704

iy: ey, nidâ için kullanılır.

i. 30, 53, 87, 91, 137, 163, 165,

174, 226, 228, 276, 288, 292,

322, 438, 444, 446, 462, 481,

498, 536, 549, 579, 589, 610,

631, 641, 670, 692, 711, 744,

754, 763, 769, 775, 788, 795,

803, 806, 871, 886, 920, 933,

938, 946, 960, 972, 975, 983,

1006, 1018, 1050, 1059

iz: iz

i.+i 397

i.+in 21

iz izle-: izi sıra gitmek, takip etmek

i.+in i.-r 409

i.+in i.-dün 1037

‘izâz (A.): ağırlama, ikram etme

‘i.+ile 916

‘izz-i levlâk (A.): sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım kudsi hadisinin şerefi, değeri

‘i. 29

izle-: İzi sıra gitmek, takip etmek, izinde yürümek

bkz. yol izle-

‘**izzet (A.):** büyüklük, yücelik, ululuk

‘i.i 646

‘i+i çün 450

K

ķab: kap

ķ.+dan 583

ķ.+durur 349

ķ.+ı 504

ķaba : kalın, kaba

ķ. 763

ķabak: tüysüz, dazlak

ķ. 501

ķabül (A.): bir Şeye isteyerek veya

istemeyerek razı olma

ķ. 1018

ķaçu: kaçı

ķ. 250

ķaç: Herhangi bir Şeyin niceliğini sormak

için kullanılan soru sıfatı

ķ. 976

ķaç-: 1. kaçmak, savuşmak, görünmeden

gitmek, sıvışmak

ķ. 254, 524, 709, 1041

ķ.-acaķ 255

ķ.-agör 747, 807

ķ.-anı 274

ķ.-ar 95, 267, 275, 392, 463,

835

ķ.-arlar 212, 846

ķ.-ma 428

ķ.-maķ 276

ķ.-maķ ola 273

ķ.-mağa 252

ķ.-mağı 396

ķ.up 403

2. kaçınmak

ķ. 697, 926

ķ.-ar 693

ķadem (A.): adım, ayak

ķ. 549, 827, 1055

ķadem ur-: yapmaya girişmek

ķ.-a 508

ķademsüz ol-: uğursuz olmak

ķ.-an 352

ķadı zindanı: Şer’î mahkemelerinin

bünyesinde bulunan ceza evi, mapushane

ķ. 761

ķadım (A.): başlangıcı olmayan, eski, ezeli

ķ. 10

ķadır (A.): değer, kıymet

ķ.+ı 486, 1057

ķ.+in 841

ķ.+ün 325, 806

ķadİR gicesi: Kadir gecesi

ķ.+ydi 952

ķadrini bil-: değerini bilmek

ķ.-medüm 951

ķadrün bil-: kadrini bilmek, değerini

bilmek

ķ.-ür 133

ķafes (A.): kuş kafesi

ķ. 985, 1006

ķ.+den 1007

ķāfile (A.): birlikte hareket eden topluluk

ķ. 155

ķāfir (A.): Tanrı’nın varlığını ve birliğini

inkar eden kimse

k. 907

ķaftan: çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi

ķ.+ın 586

ķāfdan ķāfa hūkm it-: Kafdađı’ndan Kaf dađı’na, dünyaya hükmetmek

ķ.-di 1008

ķahr (A.): zorlama, zorla bir iş gördürme

ķ. 8

ķahr yut-: çok acı çekmek

ķ.-arlar 842

ķaķ-: çalmak, vurmak, itmek

ķ.-ar 123, 490

ķaķı-: öfkelenmek, kızmak

ķ. 1041

ķ.-dı 1025

ķ.-dumda 209

ķ.-maķ 860

ķ.-rısa 6

ķ.-sa 575

ķ.-yacağuz 1041

ķ.-yasın 203

ķ.-yup 471, 842

ķaķıt-: öfkelenmek, kızdırmak

ķ.-ur 746

kağığan: hiddetli

ķ.+iseñ 198

kal-: 1. (Şu veya bu hâlini) Koruyup devam ettirmek, (o hâli) sürüp gitmek, devam etmek

ķ.-a 42, 820

ķ.-masa 42

ķ.-maz 98, 142, 338

ķ.-mıyan 226

ķ.-ur 98, 152, 313, 328, 355

2. Oturmak, yaşamak

ķ.-a 77

ķ.-asın 598

3. Var durumda olmak, mevcut

bulunmak

ķ.-a 436, 604

ķ.-dı 151

ķ.-ıpdur 70

ķ.-ısar 600

ķ.-mamış ola 559

ķ.-maya 421, 512

ķ.-mayam 68

ķ.-ur 211

4. ... durumuna gelmek, ...

durumda olmak

ķ.-a 805

ķ.-asın 783

ķ.-sañ 844

ķ.-up 715

5. Birinden diğeriine geçmek,

intikal etmek

ķ.-sa 40

ķ.-ur 69

kalan: 1. öbür, diğeri, başka, geri kalan

ķ. 139, 226, 729, 830

ķ.+dur 77

ķ.+ı 365

2. artık, bundan sonra

ķ. 423

kalb ol-(A.+T.): değışmek, çevrilmek, dönüşmek

ķ.a 590

kaldır-: yukarı doğru hareket ettirmek

ķ.-dı 478

kaldur-: yükseltmek

ķ.-urur 842

qalem (A.): kalem

ķ. 279, 386, 692, 710, 1051

qalem dut-: yazı yazmayı bilmek

ķ.-uci 279

qalem tut-: yazı yazmayı bilmek

ķ.-madı 277

qalkān: ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık

ķ. 572

qalye (A.): Sade yağ ile pişirilmiş etsiz yahut az etli kabak veya patlıcan yemeğı

ķ.+ye 767

qamış: kemiş

ķ. 470

ķ.+a 421

ķ.+dan 912

qamu: bütün, hep

ķ. 24, 423, 603, 839, 913,

935, 1011, 1060

ķ.+sı 885

qamu halk: bütün halk, insanoğlunun tamamı

ķ. 350

ķ.+dan 1042

qan: kan

ķ. 52, 917

ķ.+dur 687

ķ.+ı 892

qanā'at (A.): yetinme, fazlasını istememe

ķ. 615

qanā'at it- (A.+T.): yetinmek

ķ. 631

ķ.-er 614, 636

ķ.-üp 658

qanat: kuşlarda uçmayı sağlayan organ

ķ.+ına 960

qan bahāsi: diyet

ķ.+nı 263

qandil (A.): aydınlatma aracı

ķ.+dür 911

qan dök-: kan dökmek, ölüme yol açmak, cana kıymak

ķ.+ın d. 368

ķ.+uñı d.-e 619

qanı: hani, nerede

ķ. 69, 417, 520

- kanın iç-:** öldürmeye kastetmek, (birini) büyük bir zevk ve hırsla vahşice öldürmek
 . i.-enüj 893
 .+ı i.-er 893
- kāni‘ (A.):** kanaat eden
 . 666
- kāni‘ ol- (A.+T.):** kanaat etmek, yetinmek
 .+a 863
- kan it-:** başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek
 .-er 12
- kānūn (A.):** kanun, yasa
 . 387
- kan yutmak:** pek çok sıkıntı, azap, ızdırap çekmek.
 .+lar y.-ar 129
- kap-:** 1. yakalamak
 .-ar 113
 2. almak
 .-ar 801
- kaplan:** kaplan
 . 629
 .+a 267
- kapu:** kapı, makam, huzur
 . 120
 .+dan 639, 763
 .+lara 306
 .+ları 581
 .+sı 568
 .+sıdur 932
 .+sın 3, 109, 490, 596, 633
 .+sunda 753
 .+ya 3, 639
- kapu aç-:** yardım etmek
 .-ar 475
 .-maya 1075
 .+yı a.-masaydı 933
- kapuğa gel-:** yardım istemek
 .-i 306
 .-enlerüj 120
- kapu yap-:** kapı kapamak, engel olmak
 . 810
 .-a 821
- kar:** kar
 . 960
 .+ı 928
- .+içün 638
- kar-:** karıştırmak, birleştirmek
 .-ar 372
- kara:** siyah
 . 349, 884, 954, 967
- karak:** göz bebeği, bakış, nazar
 .+ta 199
- karan:** hor gören, karalayan
 .+lara 795
- karar:** karanlık
 . 830
- karar-:** canı sıkılmak, kederlenmek
 .-a 794
- karār dut- (A.+T):** bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak
 .-ımaya 769
- kārbān (F.):** kervan; *krş. kārvān*
 k. 128, 978
- kardeş :** adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü
 . 739
- karı:** yaşlı
 . 268
- karı-:** ihtiyarlamak, yaşlanmak
 .-yup 776
- karıcuğ:** karıcık, kadıncağız
 . 220
- karın:** mide
 . 625, 649, 650, 651, 654
 .+dur 652, 653
 .+ı 841
 .+ında 660
 .+uñ 633
- karınca:** karınca
 . 557, 653, 918, 981, 1068
 .+dan 113, 896
 .+nuñ 333
 .+ya 347
- karıncalayın:** karınca gibi
 . 358
- karındaş:** kardeş
 . 462
- karış:** kargış, lanet, beddua
 . 154
- karış vir-:** lanet okumak, beddua etmek
 .-se 220

- kār it- (F.+T.):** yarar sağlamak
 k.-medi 438
 k.-meye 202
- karluca su:** Yaz aylarında yüksek dağlardan getirilen karlarla soğutulmuş su
 k. 526
- karşu:** karşı
 k. 253, 261, 307, 327, 519, 553
- kārvān (F):** kervan
 k. 978
 k.+da 136
- kaş kaş gül-:** kahkaha ile gülmek
 k.-e 803
- kaşr (A.):** köşk
 k. 117
- kaş:** kaş
 k. 761, 915
 k.+a 885
 k.+ı 582
 k.+ın 519
 k.+ile 404
- kat:** kat, yan, huzur
 k.+ında 31, 220
 k.+ında idim 310
 k.-uma 432
 k.+umda 737
 k.+uğa 200
- kat-:** karıştırmak
 k.up 759
- kat kat:** üst üste
 k. 564
- katı:** Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet
 k. 136, 229, 352, 719
 k.+larla 525
- katı dut-:** Sertlik göstermek, sert davranmak
 k.-ar 5
 k.-arsa 515
- katı it-:** sertleştirmek
 k.-erse 514
- katı kış:** kara kış, çetin geçen kış
 k. 131
- katılık:** güçlük, şiddet, meşakkat, sertlik
 k. 784
- katlan-:** tahammül etmek
 k. 481
- katre (A.):** damla
 k. 240, 486
 k.+si 451
- kav:** ateş yakmak için kurumuş, kof duruma gelmiş ağaç kabuğu
 k. 781
- kavî (A.):** kuvvetli, güçlü
 k. 143, 410
 k.+den 157
 k.+nün 147
- kavî ol-:** güçlü, kuvvetli olmak
 k.-duğuş 140
 k.-ursa 688
- kavim (A.):** kavim, millet
 k. 139
 k.+i 299
 k.+ine 196
- kavl (A.):** söz
 k. 1013
- kavşur-:** bir araya getirmek, birleştirmek
 k.+dı 901
- kavur-:** kavurmak, kurutmak, yakmak
 k.-a 552
- kay-:** ayrılmak, uzaklaşmak
 k.-ar 95
- kayd (A.):** endişe
 k. 335, 1007
 k.+ı 664
- kaydın yi-:** kaygısını çekmek, ilgi göstermek
 k.+ı y.-mez iseş 793
- kaygu:** kaygı
 k. 650
- kaygu yi-:** gam çekmek, endişe etmek, tasalanmak
 k.+nı y.-gil 299
- kaygulu:** kaygılı
 k. 124, 657, 942
- kayık-:** temayül göstermek, meyil göstermek
 k.-mayıdum 1027
- kayır-:** kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek, *krş. kayur-*
 k.-maz mı 287
- kayu:** kaygı, endişe, tasa

- ķ. 44, 299, 321, 338, 545, 754
- ķayu it-**: endişelenmek, tasalanmak
ķ.-er 161
- ķayur-**: kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek, *ķrş. ķayır-*
ķ.-a 308, 1052
ķ.-maya 825
- ķayusın yi-**: kaygısını gütmeķ
ķ.-mek 974
- ķaz-**: Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak
ķ.-ıcak 254
- ķazā (A.)**: kaza, istem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması
ķ. 573, 575, 952
ķ.+yile 926, 1076
- ķazan-**: kazanmak
ķ.-maduğ 233
ķ.-up 656
- ķazā okı**: Kazayla, istemeden atılan ok
ķ. 564
- ķedhüdā (F.)**: kâhya
k. 575
- ķefen gey-**: kefen giymek, ölüme hazırlanmak
ķ.-üp 988
- ķehel (A.)**: tembel
ķ. 767
- ķelle (F.)**: baş, kafa
ķ. 170
- ķem (F.)**: 1. kötü, fena
ķ. 240
ķ.+em 487
2. Noksan, eksik
ķ. 943, 1052
- ķemāl (A.)**: olgunluk
ķ. 696
- ķemend (F.)**: hayvanları yakalamak için kullanılan ucu ilmikli uzun ip
ķ. 997
ķ.+in 169
- ķemend at- (F.+ T.)**: kemendi bir ucu elde kalacak biçimde ileri doğru fırlatmak
ķ.-duğ 383
ķ.-up 706
- ķemın (A.)**: pusu, tuzak
ķ. 169
- ķende (F.)**: hendek, çukur
ķ. 547
ķ.+dür 546
- ķendi**: kendi
ķ. 286, 287, 907
ķ.+ni 275
- ķendü**: kendi
ķ. 124, 152, 662, 721, 758, 874
ķ.+ņe 288
ķ.+si 372
ķ.+ye 490, 531, 737, 989
ķ.+yi 542, 800
- ķendüzi**: kendisi, zatı, şahsı, nefsi
ķ. 161, 754
ķ.+mi 578
ķ.+n 318, 539, 852
ķ.+ņe 225, 847
ķ.+ni 488, 751
- ķendüzü**: kendisi
ķ.+ņ 875
ķ.+ņi 543
- ķeņeř**: müzakere, müşavere, istişare
ķ. 648
- ķerāmet (A.)**: Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış veya durum
ķ.+dür 341
- ķerem (A.)**: bağış olarak verme, iyilik, cömertlik
ķ. 173, 523
ķ.+den 2
ķ.+dür 226
ķ.+süz 349
- ķerem it-**: bağışta, iyilikte bulunmak
ķ. 226
ķ.-megi 674
- ķerem eyle-**: kerem etmek, bağışta, iyilikte bulunmak
ķ. 288
- ķerem göster-**: cömertlik yapmak, ihsanda bulunmak
ķ.-e 349
- ķerım (A.)**: cömert, kerem sahibi
ķ.+i 862

- k.+ün 674
- kervāni kır-:** kervanı bozmak
k.+ı kır-ar 372
- kes-:** 1. Kesici bir aletle bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak
k.-meyince 710
2. (Kesici bir âletle) Bulunduğu yerden ayırmak, çıkarmak
k.-erdi 160
k.-ilmez 366
3. Öldürmek, katletmek
k.-ilen 208
k. 373
4. Kesici bir aletle yaralamak
k.-e 690
k.-gil 386
k.-meye 567
5. ayırmak, uzaklaştırmak
k.-gil 535
6. geçiş veya akışını durdurmak,geçişini önlemek
k.-mege 382
- kesb (A.):** kazanma
k. 314
- kesek yol:** taş topraktan oluşan yol
k. 677
- key:** çok, pek, gayet, pek çok; iyi, iyice, hakkıyla
k. 93, 128, 131, 165, 224, 293, 580, 760, 942, 1017
- key ad:** iyi ad, kişinin yaptığı güzel işlerle iyi bir şekilde anılması
g. 70
- key bil-:** iyice bilmek, iyi bilmek
k.-ür 31
- key kişi:** iyi kimse, olgun kişi
k.+ler 1037
- keyvān (F.):** zuhal gezegeni, satürn
k. 168
- kez:** defa
k. 284, 473
- kezin:** kezin, defa, kırş. gezin
k. 839
- kıl:** kıl, tüy
k. 954
k. için 887
- k.+um 887
- kılıç:** kılıç
k. 87, 189, 567
k.+a 244, 420
k.+ıyla 100
- kılıç ehli:** Kılıç kullanmada usta olan kimse
k. 282
- kılıç iri:** kılıç kullanmakta mahir olan
k. 988
- kılıç ur-:** kılıç kullanmak, kılıç sallamak
k.-an 265, 279
- kına-:** ayıplamak
k.-rlar 835, 862
- kır-:** yok etmek, imha etmek
k.-ılmış 354
- kıranç:** kenar, kıyı
k.+da 16
- kırk:** kırk
k. 565
k.+a 969
- kısa:** kısa, uzun karşıtı
k. 410, 725
k.+sağ 587
- kısu:** sıkıntı, eziyet
k. 271
- kısu gör-:** sıkıntıya düşmek
k.-esin 647
k.-sün 802
- kış:** kış
k. 184
- kıt (A.):** az, yetersiz
k.+iken 382
- kıvan-:** sevinmek, öğünmek
k.-ursa 965
- kıy-:** kıymak, acımayıp öldürmek
k.-ar 198
k.-asın 203
k.-amaz 339
- kıyāmet (A.):** hesap günü
k.+de 596, 940, 1015
k.+den 535, 1046
- kıyāmet günü:** kıyamet
k. 866, 1048, 1049
- kıyās it- (A.+T.):** kıyas etmek, karşılaştırmak
k.-düm 230

- .-gil 705
ıymet (A.): değer
 . 592
 .+i 719
ız: dişi ocuk
 . 802
 .+ı 891
ızıl: kızıl, parlak kırmızı renk
 . 778
ızıl altın: değerli bir altın
 . 425
ızlığ: kıtlık
 .+la 131
ki (F.) : ki bağlacı
 k. 1, 3, 10, 16, 21, 25, 28, 30, 32,
 34, 39, 40, 41, 41, 45, 49, 54, 55,
 57, 59, 60, 68, 70, 72, 74, 75, 80,
 84, 88, 91, 92, 93, 100, 103, 104,
 104, 105, 106, 107, 108, 112,
 114, 115, 118, 119, 120, 124,
 127, 129, 131, 132, 136, 137, 142,
 145, 148, 149, 152, 154, 159,
 163, 173, 176, 179, 180, 185,
 189, 190, 193, 196, 197, 199,
 203, 204, 206, 215, 216, 217,
 218, 219, 222, 223, 227, 229,
 231, 235, 236, 239, 240, 244,
 245, 246, 259, 260, 261, 265,
 266, 273, 275, 278, 280, 281,
 283, 284, 286, 287, 292, 294,
 298, 299, 300, 310, 314,
 316, 317, 318, 320, 323, 326,
 327, 329, 332, 333, 334, 335,
 340, 350, 351, 354, 355, 360,
 362, 363, 369, 372, 373, 381,
 390, 391, 392, 400, 404, 405,
 418, 420, 425, 428, 430, 431,
 432, 440, 445, 446, 449, 453,
 454, 455, 465, 469, 475, 476,
 477, 478, 486, 487, 495, 499,
 511, 519, 520, 524, 527, 530,
 534, 539, 541, 542, 543, 548,
 562, 576, 578, 579, 586, 587,
 589, 592, 596, 597, 601, 603,
 607, 609, 616, 617, 624, 629,
 631, 634, 643, 645, 653, 657,
 658, 659, 661, 662, 663, 666,
 670, 671, 672, 682, 690, 692,
 697, 700, 701, 704, 708, 710,
 717, 723, 729, 733, 734, 735,
 736, 737, 739, 741, 742, 747,
 748, 752, 753, 756, 759, 762,
 763, 771, 773, 777, 781, 782,
 783, 788, 791, 792, 794, 795,
 797, 799, 801, 802, 803, 808,
 811, 813, 814, 816, 819, 820,
 821, 827, 833, 835, 837, 840,
 841, 842, 846, 847, 850, 852,
 854, 855, 857, 862, 864, 867,
 868, 870, 871, 874, 875, 884,
 888, 889, 891, 892, 896, 899,
 900, 901, 907, 908, 915, 916,
 918, 921, 924, 925, 927, 931,
 932, 934, 935, 942, 946, 948,
 950, 951, 952, 953, 962, 970,
 973, 976, 980, 981, 983, 984,
 991, 993, 994, 996, 999, 1000,
 1001, 1002, 1003, 1006, 1008,
 1012, 1013, 1014, 1018, 1021,
 1023, 1024, 1027, 1038, 1039,
 1041, 1043, 1044, 1048, 1058,
 1059, 1065, 1066, 1067, 1071,
 1072, 1074, 1080
ibr (A.): büyüklük, ululuk; büyüklük
 taslama, yüksekte bakma
 k. 10
 k.+i 482
ii: k  k
 k.+ke 258
ii g r-: k  k görmek
 k.-e 542
if yet (A.): yeter miktarda olma, yetme,
 k fi gelme
 k. mi 671
ilit (F.): anahtar
 k.+i 936
im1: kimse; kimse ki; kimi, kimisi
 k. 38, 48, 205, 845, 1031, 1036
 k.+e 361
 k+ n 11, 210, 936
im2: kim; ki bağlacı
 k. 8, 24, 26, 36, 47, 76, 77, 90, 97,

- 103, 131, 134, 136, 139, 146,
147, 148, 156, 164, 166, 167,
178, 181, 186, 195, 210, 244,
248, 259, 271, 272, 276, 277,
283, 289, 291, 293, 302, 308,
324, 338, 361, 375, 387, 408,
423, 435, 437, 462, 478, 499,
508, 516, 532, 549, 569, 585,
591, 614, 618, 622, 628, 644,
651, 660, 663, 693, 698, 707,
719, 738, 739, 761, 784, 804,
872, 880, 882, 890, 891, 908,
928, 938, 964, 982, 990, 1008,
1009, 1017, 1025, 1028,
1029, 1052, 1056, 1057, 1064
- kim3:** kim, hangi kişi
k. 42, 530, 580, 581, 675, 685,
1014, 1068
k.+e 378, 640
k.+em 487
k.+ün 320, 888
- kimesne:** kimse
k. 548, 1001
k.+den 534
k.+ye 707
k.+yi 146
k.+yle 412, 720
- kimi:** kimisi, kimisini
k. 899
k. de 575
k+ini 11
- kimisi:** bazısı, birtakımı
k. 575
- kimse:** kimse, herhangi bir kişi
k. 18, 67, 148, 159, 169, 187,
203, 218, 286, 374, 377, 442,
505, 540, 571, 579, 596, 640,
744, 756, 832, 834, 854, 940,
1048
k.+de 871
k.+den 655, 861, 1049
k.+dür 505
k.+nün 187, 476, 792
k.+ye 593, 775, 874, 1012, 1041
k.+yi 144
- kimsene:** kimesne, kimse
k. 400
- kimyâcı:** kimyacı
k. 424
- kîn (F.):** birine karşı duyulan öç alma isteği
k.+i 288
- kîn dut-:** kin tutmak, düşmanlık duymak
k.-a 196
k.-ar 148
k.-ma 86
k.-maya 757
- kîn it-:** kinlenmek
k.-e 211
- kinlü:** kinli, kindar
k.+ye 246
- kirpi:** kirpi
k.+nün 420
- kişi:** İnsan, adam, kimse
k. 17, 20, 39, 41, 65, 81, 83, 102,
112, 154, 161, 164, 177, 181,
193, 213, 217, 225, 232, 240,
247, 257, 259, 270, 273, 277,
295, 319, 335, 338, 340, 344,
363, 365, 372, 375, 385, 418,
433, 435, 439, 514, 533, 535,
539, 555, 588, 594, 602, 636,
673, 677, 686, 689, 694, 700,
714, 715, 721, 723, 728,
738, 746, 783, 814, 828, 830,
835, 849, 851, 853, 861, 863,
865, 878, 897, 928, 933, 942,
999, 1010
k.+çün 359
k.+de 679, 867
k.+den 248, 384, 422, 640, 771,
1051, 1052
k.+dür 343, 737
k.+ler 183, 217, 311, 849, 972, 986
k.+lerden 834
k.+lere 75
k.+mi 113
k.+nün 37, 207, 368, 519, 522,
574, 630, 1058
k.+ye 179, 378, 1025
k.+yi 102, 266
- kişi düz-:** birini hazırlamak, birini
ayarlamak

- k. 702
- kişilik eyle-:** insanlık yapmak
k.-megil 690
- kitâb (A.):** kitap
k. 57
k.+umda 818
- ko-:** bırakmak, terk etmek
k. 283, 288, 581, 632, 736, 758, 785, 795, 797, 799, 824, 875
k.-dı 347, 884
k.-dılar 36, 76, 724
k.-dın 443
k.-dum 960
k.-duş 454
k.-gıl 545, 712, 875, 1050
k.-ma 296, 417, 781, 880, 984
k.-madı 233, 915
k.-maya 1001
k.-maz 636, 674, 832
k.-η 1079
k.-nılur 34
k.-r 3, 32, 99, 219, 315, 387, 392, 800, 893
- koça :** 1. büyük
k. 967
2. yaşlı
k. 950, 958
k.-dan 975
k.-lar 136, 1071
k.-sın 776
- kocal-:** kocamak, ihtiyarlamak
k.-ınca 776
- kocalık:** ihtiyarlık
k. 959
k.-da 968
- koğ-:** kokmak
k.-arsa 509
- kokısı çık-:** kokusu gelmek
k.+sı ç.-ar 718
- kol:** insan vücudunda bölüm
k.+ı 474
- kolla-:** kollamak, gözetmek
k.-yuş 804
- kollu:** kolu olan
k. 410
- kon-:** kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek
k.-a 959, 1002
- kondur-:** kondurmak, konma işini yaptırmak
k.-mamağa 311
- konşu:** komşu
k. 875, 1043
- konukluk:** misafirlik
k.+uğa 28
- kop-:** kopmak, meydana çıkmak, zuhur etmek, çıkmak
k.-a 246
k.-asıdur 797
- kopar-1.** koparmak, ortaya çıkarmak
k.-an 176
k.-ar 801
2. Söküp çıkarmak
k. 202, 602
k.+ıgör 369
k.-ursun 86
- kor:** kor, iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası
k. 387, 488, 1066
- korhu:** korku bkz. korku
k.+sın 99
k.+yı 786
- korğ-:** korkmak, korku duymak, dehşete kapılmak
k. 1049
k.-a 535
k.-a durur 499
k.-ar 102
k.-ıdur 275
- korğu:** korku, ir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü
k. 99, 987, 1049, 1050
k.+η 535
k.+sın 99
- kov:** dedikodu, gıybet
k.+ın 770
- kovcı:** dedikoducu, münafık, gammaz
k. 746, 749
- kov düz-:** dedikodu yapmak
k.+a d.-diler 730
- kov-:** Takip etmek, izlemek, kovalamak; koşturmak

- .-a 258, 316, 581
 .-an 491
 .-ar 180, 210
 .-mağa 894
 .-up 306
oy-: koymak, bırakmak, vaz geçmek
 .-a 676, 1014
 .-alar 586
 .-ar 387, 529
 .-ar ısağ 927
 .up 116, 864
oyun: koyun (hayvan adı), *krş. oyun*
 . 815
 .+ı 83
oyunca-: mal mülk sahibi olmak
 .-duğ 235
oyun I: koyun (hayvan adı), *krş. oyun*
 .158
 .+a 383
 .+ı 476
oyun II: Göğüsle elbise arasında kalan kısım
 .+ı 108
 .+uğa 387
oz (F.): ceviz
 . 996
kök: 1. kök sap, kök
 k. 85, 528
 k.+de 602
 k.+dür 85
 k.+i 601
 k.+ini 369
 2. kaynak, köken
 k.+in 86
kökünü ır-: kökünü kazımak
 k. 1028
köle: köle, kul, esir
 k.+Đi 309, 324
kör ol-(F.): görme yetisini kaybetmek
 k.-sana 768
körpe: dalından yeni koparılmış
 k. 989
köşk (F.): bahçe içinde yapılmış, süslü ev
 k.+ünde 667
kötrüm: kötürüm, yüremeyecek derece ayağı sakat olan
 k. 927
udret eli (A.+T.): Allah'ın gücü, yed-i kudret
 . 915
ul: Tanrı'ya göre insan, köle
 . 350, 811, 929, 1053
 .+a 592, 809
 .+ı 415, 661, 662
 .+ın 579, 916
 .+ından 825, 930
 .+lardan 1065
 .+uğ 812
 .+uğa 810
 .+undan 1064
ulan: İki üç yaşında dişi tay, kısrak
 . 997
uluğ: at veya eşek yavrusu
 .+ven 640
ulağ ol-: kulak kesilmek, dikkatle dinlemek
 .-ur 699
ulağ: kulak
 . 909
ulağ ur-: kulak vermek, dinlemek
 .-ma 722
ulağ: kulak, *krş. ulağ*
 . 413, 724
 .+a 1014
 .+dan 174
ulağuğa gir-: kulağına girmek, söylenilen sözlere önem vermek, söylenenleri anlamak
 .-e 118
ulavuz: kılavuz, rehber
 . 21, 727
ullık: Kula gerek olan hizmet, ibadet;
krş. ulluğ
 . 811
 .+da 231
ulluğ: Kula gerek olan hizmet, ibadet *krş. ullık*
 .+ıla 533
um 1: kum
 . 139
 .+a 997
um 2: dalga fırtına
 . 276

- ķumāş (A.):** kumaş
ķ. 353
- ķūr (F.):** kör
ķ. 467
- ķur-:** tertip etmek, düzenlemek, kurmak
ķ.-duņ 108
ķ.-ıla 244
ķ.up 608
- ķur' ān :** İslam dininin kutsal kitabı
ķ. için 909
- ķurd:** kurt, krş. kurt
ķ. 628, 918
- ķurı-:** kurumak
ķ.-ya 1002
- ķurt 1:** kurt, krş. ķurd
ķ. 83, 159, 379, 620
ķ.+a 336
ķ.+ı 268, 383
- ķurt 2:** Bazı böceklere verilen ad
ķ. 399
- ķurtulubil-:** Kurtulma ihtimali veya imkânı bulunmak
ķ.-esin 831, 872
- ķuru:** 1. Yaş, nemli karşıtı
ķ. 903
ķ.+sı 421
2. boş, faydasız, abes, bihude, nafil, değersiz
ķ. 341, 349, 583, 823, 903
- ķūs çal- (F.+T):** davul çalmak
k.-a 261
- ķuş:** kuş
ķ. 113, 458, 628, 918, 988, 1007
ķ.+a 336, 360
ķ.+da 368
ķ.+ı 463
ķ.+ıdur 1006
- ķuşluğ:** kuşluk, günün sabahla öğle arasındaki bölümü
ķ. 317
- ķut:** uğur, baht, talih
ķ. 1045
- ķutlu:** uğurlu, mübarek
ķ. 762
- ķuvvet (A.):** güç
ķ. 347, 936, 1045
- ķ.+i 512, 888
ķ.+üņ 949
- ķuvvet-i simyā:** simya kuvveti
ķ. 237
- ķuyı:** kuyu, krş. ķuyı
ķ.+da 385
ķ. mı 897
ķ.+sı 704
ķ.+ya 185
- ķuyu:** kuyu, krş. ķuyı
ķ.+ya 802
- ķuzķun:** kuzgun
ķ. 960
- ķüçüçük:** çok küçük
k. iken 786
- ķüllī (A.):** bütün, hep
k. 600
- ķünd it- (F.+T.):** kör, körleşmiş, kesmez etmek
k. 239
- ķuse (F.):** köse
k.+yle 282
- ķüstaħlık it-:** küstaħça davranışlarda bulunmak
k.+ı i.-düm 59
- ķüşte-i nefis-i emmāre:** kötülükleri emreden nefsin maktülü
k. 1067
- ķüy-:** beklemek
k.-üņ 136
- L**
- lācerem (F.):** şüphesiz, besbelli
l. 489
- lāğ (F.):** şaka, latife
l. 654, 732
- lāğ it-:** şaka yapmak, şakalaşmak
l.-erse 547
l.-me 699
l.-üp 729
- la' l (F.):** parlak, kırmızı renkte değerli bir taş
l.+i 204
- la' net (A.):** Allah'ın mağfiretinden mahrumluk, beddua, ilenç
l. 98
- lavāş (F.):** ince pide, yufka

- l. 823
lāyık (A.): uygun, münasip
 l. 523, 886
lāyık ol-: uygun olmak
 l.-a 378
lāzım (A.): gerekli
 l. 318, 736
loğma(A.): lokma, sokum
 l. 563
lūt (F.): lezzetli yemek
 l. 970
luḫf (A.): hoşluk, güzellik; iyi muamele, iyilik
 l.13, 289
 l.+ile 247
 l.+uyla 921
- M**
ma: işte
 m. 417
mācerā (A.): Yaşanan olaylar dizisi, baştan geçen, vukū bulan hal ve olay
 m.+yı 6
maḥal vir- (A.+T.): bir olayın gerçekleşmesine fırsat vermek
 m.-me 603
maḥbūb (A.): sevgili
 m.+um idi 431
maḥdūm (A.): oğul
 m.+ına 662
maḥkūm (A.): hükümlü
 m. 536
maḥrem (A.): başkalarına söylenmeyen, gizli
 m.+üñ 19
maḫşūd (A.): istek, arzu, gaye
 m.+um 67
māl (A.): bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey
 m. 156, 378, 679
 m.+dan 40
 m.+ı 131, 264, 847
 m.+ın 368
 m.+uñ 520, 664, 862
ma‘nī(A.): ma‘nā
 m. 297, 352, 414, 553, 819
 m.+de 56
 m.+dür 34
 m.+nūñ 296
 m.+lū 35
 m.+si 463
 m.+yi 31
mañsıb (A.): makam, mevki
 m. 827
 m.+da 384
maḥv it- : yok etme, ortadan kaldırma
 m. i.-di 25
māni (A.): mani, halk şiiri nazım şekli
 m. 173
ma‘rifet (A.): ustalık, hüner, uzmanlık
 m. 932
 m.+dür 341
maḫleme (A.): zulüm, adaletsizlik, haksızlık
 m.+yle 152
maḫlūm (A.): zulüm görmüş, kendisine zulmedilmiş
 m. 110, 118, 217
mecāl kalma- (A.+T): gücü, kuvveti kalmamak
 m.-mayısar 1044
meclis (A.): toplantı, şûra
 m.+de 800
meded it- (A.+T.): yardım etmek
 m.-edi 856
meger (F.): meğerse, oysa, oysa ki
 m. 185, 330, 429, 462, 470, 472, 628, 639, 642, 740, 938, 1025
mehār (F.): devenin burnuna geçirilen ve yular bağlanan halka; gem, yular
 m.+eñ 138
 m.+in 138
mehek (A.): mihenk
 m. 719
melāik (A.): melekler
 m. 918
melāl (A.): can sıkıntısı, usanç, üzüntü, keder
 m. 820
mel‘āmet it-: kınamak, azarlamak, çıkışmak, yermek
 m.-endür 221
melik (A.): hükümdar, padişah

- m. 82, 125
melül (A.): kederli, mahzun
 m. 424
 m. idüm 43
mel'ün (A.): lanetlenmiş
 m. 673
menfa'at (A.): çıkar
 m. 178
menlük: benlik
 m.+ün 494
menzil (A.): konaklanan yer, varılacak yer
 m.+e 978
 m.+i 827
menzil al-: yol almak
 m.+i a.-a 940
 m.+i a.-asın 598
menzil bul-: konaklanan yeri, varılacak yeri bulmak
 m.+i b.-up 397
merd (F.): yiğit
 m.+ün 319
merhem (A.): deriye sürülerek kullanılan, yağlı veya yağsız ilaç
 m.+in 391
merhem ur-: merhem sürmek
 m.-ur 199
mesāvī (A.): kötülükler, fenalıklar
 m.+den 832
meşel (A.): mesel, atasözü, örnek alınacak söz
 m.+dür 376, 389, 1022
meskenet (A.): yoksulluk, fakirlik
 m. 166
mest (F.): sarhoş
 m. 465
mestlik: sarhoşluk
 m.+ı 506
mestüre (A.): dinen yabancı sayılan erkeklerin yanına örtülü olarak çıkan kadın
 m. 757
meşgül (A.): meşgul, bir işle uğraşan
 m. 404
metā' (A.): mal, ticaret malı
 m.+ı 426
meydān (A.): meydan
 m. 949
 m.+da 75, 232, 440
 m.+ı 283
meyl (A.): ilgi, gönül verme
 m.+ine 443
meyl eyle-: 1. meyl etmek, eğilim göstermek
 m.-r 537
 2. Gönül vermek
 m.-me 240
meyl ol- : (Bir kimseye veya bir şeye) Yönelmek, sevgi, ilgi, alâka göstermek, istek ve arzu duymak
 m. o.-dı 28
meyperest (F.): şarap düşkünü
 m. 459
mi'ad (A.): mideler, kursaklar
 m.+da 923
mi'ādī töl- (A.+T.): miadı dolmak, bir şeyin kullanım süresi dolmak, eskimek
 m.+a 562
mi'de (A.): karın
 m. 624
 m.+de 922
miftāh (A.): anahtar
 m. 568
miḥnet (A.): sıkıntı, üzüntü
 m. 527, 760
 m.+i 151
mihr (F.): sevgi
 m.+ini 893
millet (A.): sınıf, topluluk
 m.+ün 25
misk (A.): güzel kokulu madde
 m.+inde 945
miskīn (A.): aciz, zavallı
 m. 119, 539, 767, 1060, 1067
 m.+de 945
 m.+ler 100, 112
miskīn ol-: aciz olmak
 m.-up 557
mişl (A.): eş, benzer, örnek
 m.+i 833
mişe (F.): meşe
 m.+sin 251
mu'allim (A.): öğretmen
 m. 975

- mu⁶ aṭṭal (A.):** boş, işsiz
m. 231
- muḥakkak (A.):** kesinlikle
m. 817, 989
- muḥanneṣ (A.):** kalleş, korkak, namert
m. 273
- muḥanneṣleyin:** kalleş gibi
m. 584
- muḥkem (A.):** sağlam
m. 601
- muḥtesib (A.):** zabıta memuru, şehremîni
m.1052
- muḳâbil getir-:** karşılık getirmek
m. 53
- mûm (F.):** mum
m. 534, 800
m.+a 800
m.+da 229
m.+ı 701
- mûnis (A.):** uysal, sevimli
m.+i 992
- murâd (A.):** istek, dilek,amaç
m.+ı 320, 756
m.+uḡdan 685
- murâd sür-:** isteğine erişmek
m.-di 70
- murğ-ı vehm (F.):** şüphe kuşu
m. 15
- muṭrib (A.):** bir musiki aleti çalan kimse, sazende
m. 279, 456
- müdüâm (A.):** devamlı, sürekli
m. 355, 694
- müdüâm ol-:** devamlı olmak, sürekli olmak
m.+a 325
- müdüâra (A.):** yüze gülme, yüze gülcülük, dost gibi görünme
m. 236
- müdbir (A.):** talihsiz, bedbaht
m. 838
- müflis (A.):** iflas eden
m. 331
m.+ise 752
m.+iseḡ 941
m.+üḡ 168
- müfsid (A.):** arabozan, fesat çıkarıcı
m. 248
- müft-ḡor (F.):** bedavacı, bedava yiyici
m. 844
- mühre (F.):** Omurga kemiklerinden her biri, omur, fikra, boyun omuru
m. 901
- mülk (A.) :** ev, dükkân, arâzî gibi taşınmaz ve gelir getiren mal.
m.+i 10, 245
- mülk-i bakî:** baki mülk
m. 71
- müna⁶ am (A.):** nimete nâil olmuş kimse
m.+uḡ 331
- münaḳkaş (A.):** nakışlı, süslü
m. 851
- münker (A.):** hoşça gitmeyen, caiz olmayan
m. 508
- müsâfir (A.):** konuk
m.+ler 853
- müşfik (A.):** şefkatli
m. 196
- müşk (A.):** misk
m. 914
m.+içün 546
m.+üḡ 718
- müşkil (A.):** zor, güç, çetin
m.+i 580
- muvâfiḡ (A.):** uygun, münasip
m. 523
- müşt (F.):** avuç
m. 809
- müyesser ol-:** nasip olmak
m.-ımadı 1009
- müzd (F.):** mükafat, ecir, sevap
m. 596
- N**
- nâbekâr ol-(F.+A.):** haylaz, yaramaz, hayırsız olmak
n.-uven 604
- nâfe (F.):** misk âhûsu denen bir ceylân türünün göbeğindeki, içi misk denilen güzel koku ile dolu kese
n.+den 914
- nâgâh (F.):** ansızın, birdenbire
n. 326
- nâgâhan (F.):** ansızın

- n. 477
- nā-ḥaberdār (F.+A.):** habersiz
n. 430
- nāḥaḳ (A.):** haksız, boş
n. 88
- nāḥālef (F.+A.):** Soyuna çekmemiş olan hayırsız evlat
n. 797
- naḥl (A.):** hurma ağacı
n. 913
- nāḥoşlık:** nahoş olma durumu
n. 840
- naḥs ol-:** uğursuz olmak
n.-a 794
- nākes(F.):** insaniyetsiz, aşağılık, bayağı alçak kimse
n. 247
n.+e 690
- nākiş (A.):** tam olmayan, eksik, noksan
n. 696
- naḳş (A.):** nakış
n.+uḡı 591
- naḳḳāş (A.):** nakkaş, nakışçı
n.+ile 404
- namāz kıl- (F.+T):** namaz kılmak
n.-asın 594
- nāmūs (A.):** iffet
n. 500, 604
- nāz (F.):** naz, cilve, eda
n.+ı 785
n.+ile 271, 809, 916
- nāzenīn (F.):** işveli, cilveli, nazlı
n. 923
- nāz it-:** naz etmek
n.-me 1060
- naşīp (A.):** nasip, kısmet
n.+üḡ 297
- nazar it-:** nazar etmek, bakmak
n.-ersenḡ 1065
n.-icek 160
n.-me 879
- nāzi geḡ-:** dilediğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak
n.-er 308
- nāzır (A.):** bakan, nazar eden
n.+dur 735
- ne:** hangi; nasıl, ne şekilde, ne
n. 3, 25, 27, 30, 34, 41, 74, 81, 88, 89, 89, 91, 97, 106, 124, 127, 134, 151, 153, 161, 170, 177, 182, 183, 220, 255, 263, 281, 289, 301, 303, 318, 321, 333, 361, 378, 380, 382, 408, 414, 420, 426, 436, 455, 467, 469, 492, 500, 539, 592, 599, 602, 604, 607, 608, 613, 685, 708, 736, 751, 763, 769, 771, 789, 794, 801, 830, 854, 869, 886, 927, 930, 933, 950, 975, 982, 985, 987, 1021, 1022, 1034, 1051, 1068, 1071, 1077
n.+dür 462, 555, 719, 739, 830
n.+ler 833
n.+yidi 894
- nebī (A.):** Hz. Muhammed
n. 30, 57, 1080
- necāt (A.):** kurtuluş
n. 684
- necāt bul-:** kurtulmak
n.-asız 1081
- nece:** nice, nasıl
n. 970
- neci:** ne oluyor, ne iş yapar?
n. 530
- neḡün:** niçin, ne için
n. 494, 790
- ne deḡlü:** ne kadar
n. 54
- ne... ne...:** ne... ne... bağlacı
n. 5, 15, 19, 211, 391, 415, 557, 577, 686, 826, 1045
- nefc (A.):** fayda, çıkar, menfaat
n. 314
- nefes (A.):** soluk
n. 623, 971, 985, 1006
- nefes vir-:** yaşamak
n.-irsenḡ 985
- nefis (A.):** özvarlık, kişilik
n. 632, 922
n.+i 635, 673, 674, 686, 803
n.+ile 1068
n.+imüzden 1024

- n.+ün 1004
nefs-i emmāre (A.): kötülükleri emreden nefis
n. 646
neheng (F.): timsah
n. 770
nehiy eyle-: engellemek, yasaklamak
n.-mek 510
ne kim: nasıl ki
n. 76, 441, 817
ne kim var: ne kadar varsa
n. 14
n.+ısa 449
nerdübān (F.): merdiven
n. 491
ne var: Şaşılır mı? Ne olur?
n. 6, 9, 433, 458, 506, 522, 575, 674, 676, 906, 1040, 1047, 1053
nevbahār (F.): ilkbahar
n. 99
nesne: şey, nesne
n. 56
n.+den 86
n.+dendür 47
n.+ye 631
n.+yi 743
neşter (F.): neşter, cerrahide kesme işlemlerinde kullanılan bıçak
n.+e 241
nevet (F.): askeri mızıka
n. 956
ney (F.): kamıştan yapılmış üflemlerli bir çalgı
n. 470
neyle-: ne yapmak
n.-sün 961
ni: ne
n. 250, 313, 452, 545, 582, 583, 898
nice: nasıl, çok, birçok, hayli, çok kez
n. 101, 123, 278, 311, 328, 331, 358, 377, 425, 434, 509, 537, 557, 560, 566, 572, 580, 742, 752, 813, 814, 840, 972, 986, 992, 1000, 1058, 1076
n.+ler 115
n.+sin 143
niceme: nasıl, ne kadar, her ne kadar
n. 27, 50, 276
niçe: nice
n. 25, 28, 78, 111
niçün: niçin
n. 442, 474, 873
niğār (F.): resim gibi güzel sevgili
n. 819
nihād (F.): huy, yaratılış, tabiat
n.+uñda 233
niķāb (A.): yüz örtüsü, peçe
n. 818
nīk-baht (F.): talihli, mutlu, bahtiyar
n. 226, 322, 536
nīk-baht ol-: bahtı iyi olmak, talihli olmak
n.-a 164
nīkü-nihād (F.): yaratılışı, mayası iyi olan.
n. 124
ni' met (A.): iyilik, lütuf, ihsan; yiyecek, içecek özellikle eklemek
n. 300, 788
n.+i 237, 864, 889
nişād (A.): bir kimseye yemin vermek
n.+um 953
nişe: niçin, nasıl
n. 437, 856
n.+dür 330
nişiyē: ne işiye, olmak, meydana gelmek
n. 1025
n'it-: ne yapmak
n.-diler 76
n.-e 234, 323, 599
n.-ebile 574
n.-er 139, 315, 928
nite: nasıl
n. 26, 55, 82, 99, 125, 169, 175, 191, 217, 262, 282, 283, 340, 374, 445, 488, 492, 493, 529, 534, 561, 568, 571, 593, 596, 626, 676, 689, 700, 820, 827, 831, 887, 913, 1017, 1037, 1048, 1056
niteki: gibi, benzeri, nasıl ki, nitekim
n. 50, 755
nitekim: gerçekten, hakikaten

- n. 336, 482, 605, 992
- nitelik:** keyfiyet, mahiyet
n.+ine 14
- nitesi:** ne suretle, ne şekilde, nasıl, ne türlü
n. 129, 139, 375, 897
- nit'ol-:** nite olmak, nasıl olmak
n.-ısar 922
- niyāz (A.):** yalvarma, yakarma, dua
n. 1060
- niyet (A.):** niyet, meram, kurma, krş. niyyet
n.+e 468
- niyyet (A.):** niyet, meram, kurma, krş. niyyet
n.+lerün 94
- n'ola:** ne olur, şaşılır mı
n. 37, 46, 550, 1078
n.-vüz 1078
- n'oldı:** ne oldu
n. 69
- n'olur:** ne olur
n. 133
- n'olısar:** ne olacak
n. 255
- növbet ur-:** nevbet çalmak, askeri mızıka
çalmak
n. 753
- nūr (A.):** aydınlık, parıltı, parlaklık
n.+ıdur 24
n.+lar 24
- nūş it- (F.+T.):** içmek
n. 405
- nūş-ā-nūş (F.):** sürekli içilen, içtikçe içilen;
içe içe, içtikçe içerek
n. 393
- nükte (A.):** şakalı söz, espri
n. 882
- O**
- o:** o
o. 682, 708
o.+ña 219
- oba:** bir oymağın oturduğu yer
o.+dan 442
- od:** ateş
o. 185, 387, 473, 484, 649, 683,
781, 1048
o.+a 61, 399, 471, 590, 682, 749,
o+ı 12, 838
o.+ına 396
- odlayın:** ateş gibi
o. 483
- od ur-:** ateşlemek, ateş vurmak
o.-dum idi 473
o.-ı u.-du 473
- oda at-:** ateşe atmak, tehlikeli bir işe
girişmek
o.-ar 61
o.-ma 256
- oda düş-:** ateşe yanmak, acı çekmek
a.-er 399, 750
- odalan-:** kendisine oda yapmak, kendisine
bir mesken temin etmek
o.-asın 988
- oda ur-:** ateşe atmak, yakmak
o.-mağ 411
o.-mış 471
- od bırak-:** ateş vermek, yakmak
o.+a b.-mağ 751
o.-dı 419
o.-ugör 421
o.-up 251
- odun:** odun
o. 365, 366, 466
- oğlan:** erkek çocuk
o. 64, 660, 791, 797, 802, 893, 965
o.+a 804
o.+cuğuş 307
o.+ile 729
o.+uş 794, 808
- oğlanleyin:** oğlan gibi
o. 966
- oğul:** erkek evlat
o. 71, 301, 780, 784, 793, 796, 891
o.+ı 611
o.+ına 196, 813
o.+uğa 782
- oğşa-:** okşamak
o.-yuben 197
- oğtın:** vakit, vakitte
o. 543, 1008
- oğtuş:** vakit, vakitte
o. 79, 986
- ok:** ok
o. 427, 558, 562

- o.+a 573
o.+ı 420
o.+ın 630
o.+ına 527
- oķ at-:** oku fırlatmak
o. 698
o.-ana 253
o.-dı 744
o.-duņ 698
o.-ġıl 357
o.-ıcaķ 573
- oķı-:** 1. okumak
o.-dumdı 45
o.-madan 25
o.-ya 48
2. sesli olarak söylemek
o.-ya468
3. çağırarak, davet etmek
o.-ya 581
- oķın-:** denilmek, söylenmek
o.-ur 39
- ol :** o
o.7, 17, 21, 43, 67, 75, 76, 91,
101, 102, 103, 105, 106, 107,
108, 120, 126, 140, 151, 152,
154, 158, 170, 180, 189, 210,
216, 227, 261, 263, 273, 294,
298, 302, 302, 310, 326, 340,
351, 354, 361, 369, 371, 381,
389, 399, 405, 423, 430, 431,
432, 439, 447, 463, 476, 477,
485, 515, 516, 519, 534, 539,
543, 544, 548, 550, 551, 565,
573, 580, 581, 582, 607, 617,
622, 643, 657, 666, 667, 675,
681, 682, 707, 728, 731, 737,
743, 747, 749, 750, 758, 762,
763, 779, 791, 794, 795, 797,
799, 800, 803, 804, 810, 811,
812, 834, 872, 891, 899, 916,
924, 928, 929, 951, 975, 1012,
1056, 1059, 1069
o.+dur 686, 883
o. durur 3
- ol-:** olmak, meydana gelmek,
gerçekleşmek, vuku bulmak
- o. 632, 930
o.-a 35, 42, 88, 113, 121, 124, 131, 135,
154, 168, 178, 179, 289, 294, 362, 424 487,
534, 547, 569, 592,634, 644, 662, 673,
681,755, 756, 767, 769, 787, 799, 846, 865,
886, 940, 942, 943, 949, 1019, 1022, 1057
o.-a mı 191
o.-an 112, 234, 859, 870
o.-asın 78, 243
o.-aydı 416
o.-dı 8, 485, 818, 905, 908, 917, 956, 963
o.-dığum 643
o.-du 363
o.-duġiçün 504
o.-ıcaķ 260, 277, 394, 566, 804, 866
o.-ınca 517
o.-ısar 91, 751
o.-maġa 366
o.-maġıl 502
o.-mamış 387
o.-masa 368
o.-masun 432
o.-maya 63, 204, 451, 1007
o.-mayavüz 1011
o.-mayıcaķ 262
o.-maz 849
o.-maz ise 825
o.-miş olur 159
o.-mıya 600
o.-mıyacaķ 85
o.-sa 504, 584, 623, 629, 651, 942
o.-sun 80, 1066
o.-ur 92, 246, 299, 353, 489, 533, 561, 603,
696, 760, 796, 838, 861, 865, 869, 923,
1021, 1028, 1065
o.-urısa 34
o.-ursa 13, 157, 267, 535, 727, 879
o.-ursam 105
o.-ursaņ 242
2. sahip olmak
-a 605
3. bulunmak, var olmak
-a 352, 396, 941, 995
-an 646, 651
-aydı 945
-dı 112

- duğundur 625
 -masa 505, 674, 772
 -maya 297, 432, 469, 502, 602, 666, 718
 -sa 505
 -sun 145
 -ur 293, 415, 445, 624
 -urısa 558
- ola:** ihtimal
 o.+sını 49
- olar:** onlar
 o. 36, 136, 527, 591, 980
 o.+dan 70
- ol kim:** o kimse ki
 o. k. 22, 42, 74, 80, 181, 532, 549, 614, 656, 661, 739
- oldukça:** olabildiğince
 o. 206
- olugel-:** olagelmek, olmak
 o.-di 227
- on:** on
 o. 314, 697, 780, 878, 879
- ona:** ona
 o.+a 29
- onat:** doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamam, muvafık
 o. 35, 178, 183, 463
- ondan:** ondan
 o. 71
- on iki:** on iki
 o. 680
- oranla- :** ölçüp biçmek
 o.-dum 49
- oruç ol-:** oruç tutmak
 o.-an 814
- oruç tut-:** oruç tutmak
 o.-andan 316
 o.-ıcı 317
- ortak:** ortak
 o.+ı 833
- ortaya çık-:** meydana çıkmak
 o.-ar 561
- ot:** ot
 o. 616, 903, 970
 o.+uñ 365
- otur-:** oturmak
 o. 720
 o.-a 1011
 o.-alar 986
 o.-dı 531
 o.-duñ 745, 986
 o.-iken 43
 o.-mağ 711
 o.-ur 823
- otur otur:** otur otur
 o. 764
- oy-:** oymak
 o.-ar 276
- oyın:** oyun, bkz. oyun
 o. 529
 o.+ı 476, 1033
- oyın oyna-:** birini aldatmak, kandırmak
 o.-ma 946
- oyna-:** oynamak
 o.mağ ola 464
- oyun:** oyun, bkz. oyun
 o. 167
 o.+ile 278
- Ö**
- öç:** intikam
 ö.+in 296
- öç al-:** intikam almak
 ö.-madı 991
- ög-:** öğmek
 ö.-eler 195
 ö.-enler 221
- ögin alduz-:** aklını kaybetmek
 ö.-a 913
- ög diril-:** aklı başına gelmek
 ö.+üm d.-sün 44
- öge düşe gel-:** aklına düşmek, kafasında bir düşünce doğmak
 öğüme d.-di 46
- ögin-:** iftihar etmek, krş. ögün-
 ö.-mek 220
 ö.-mezse 219
- ögün-:** iftihar etmek, krş. ögin-
 ö.-me 766, 1020
- ögün dir-:** aklını başına toplamak
 ö. 968
 ö.-e 863
 ö.+i 540

- öğrenmek:** bilgi edinmek
ö. için 470
- öğret-:** öğretmek
ö. 785
ö.-igör 782, 786
ö.-üben 569
- öğüd:** öğüt, krş. öğüt
ö. için 909
ö.+le 511
- öğüd dut-:** öğüt tutmak, krş. öğüt dut-
ö. 389
- öğüt:** öğüt, nasihat, krş. öğüd
ö. 389, 498, 621, 697, 785
ö.+den 413
ö.+i 254, 611
ö.+in 208, 797
ö.+le 201
- öğütçi:** öğüt veren
ö. 613
- öğüt dut-:** öğüt tutmak, krş. öğüd dut-
ö.-ar 41, 829
ö.-ğıl 515
- öğüt işit-:** nasihat dinlemek
ö. 174
ö.-mesen 612
- öğüt vir-:** öğüt vermek
ö.+ler v.-ilmiş durur 47
ö.-isen 611
- öksüz:** anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk)
ö.+e 308
- öküş:** çok, fazla
ö. 47, 162, 266, 359, 445, 628, 643, 650, 725, 784, 912, 918, 1031, 1076
- öküz:** öküz
ö.+i 599, 816
- öl-:** yaşamaz olmak
ö. 927
ö.-icek 299
ö.-mez 321
ö.-ücegez 195
ö.-üpdür 450
ö.-ür 354, 683
ö.-ürler 412
- ölçer-:** ateşi parlatmak için karıştırmak
ö.-iciydi 185
- öldür-:** öldürmek
ö. 272, 364, 383, 525, 961
ö.-di 478
ö.-e 92, 559, 619
ö.-icek 428
ö.-me 200, 250
ö.-medi 272
ö.-meyin 208
ö.-señ 274
ö.-ür 617
- ölü:** ölü, hayatı sona ermiş, mevta
ö. 39, 945
ö.+den 174
ö.+leyin 946
- ölüm:** ölüm
ö. 179, 770, 982
ö.+ine 1001
- ‘ömr-i ‘aziz:** aziz ömür
‘ö. 976
- ‘ömür (A.):** ömür, yaşama, yaşayış, hayat
‘ö. 603, 938, 944
‘ö.+den 559, 1009
‘ö.+i 563, 660
‘ö.+idür 37
‘ö.+üm 953
‘ö.+üñ 558, 984
- ‘ömür sür-:** iyi ve rahat yaşamak
‘ö.+üñi -üp 597
- öñ:** arka karşıtı
ö.+den 556
ö.+inde 79, 398, 803, 929
ö.+inden 1058
ö.+ine 375
- öñdin:** Önce, ilk önce, önceden, daha önce
ö. 20, 794, 1046
- öp-:** öpmek
ö. 283
ö.-megil 307
- örs:** üzerinde maden dövülen demir araç
ö. 514
- ört-:** gizlemek, saklamak.
ö.-er 7
- örü tur-:** ayağa kalkmak, ayakta durmak
ö.-mağ 958
ö.-ursın 903

öt-1: Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak

ö.-di 553

öt- 2: ötmek, geçmek, aşmak

ö.-er 743

ö.-medüñ 1033

öte: uzak, ayrı

ö. 1017

ötrü: dolayı, sebebiyle

ö. 616

öz 1: nefis, zat, kendisi, benlik; iç, bir şeyin içi

ö. 81

ö.+i 614

ö.+in 61, 492, 494

ö.+inden 135

ö.+ini 63, 134

ö.+üñ 86, 446, 723, 898, 981

ö.+üñi 452

öz 2: üvey olmayan

ö. 808

özi göynü-: ciğeri yanmak, içi yanmak, acı duymak

ö.-r 989

‘özr (A.) : Bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret

‘ö. 1019

‘ö.+ile 1030

‘ö.+ini 2

‘ö.+ümüz 1078

‘ö.+üñi 1014

‘özr dile-: başışlanmasını istemek

‘ö.-e 1044

‘özr getir-: özür dilemek

‘ö.+i g. 496

‘özürsüz: özrü olmadan, mazaretsiz

‘ö. 1020

P

pāk (F.): temiz

p. 548

pākbāz (F.): sadık, vefalı

p.+uz 813

pambuķ (F.): pamuk, krş. panbuķ

p. 781

panbuķ (F.): pamuk, krş. pambuk

p.+ı 174

parala-: parçalamak

p.-dı 620

perākende (F.): dağınık

p.+dür 546

pārs (F.): panter

p. 340

pārsā (F.): dinine çok bağlı, takva sahibi kimse

p. 752

pas: kirlilik

p.+ı 571

pāsbān (F.): gece bekçisi

p. 127, 158

paşa: Sayılan ve sevilen kimseler için kullanılan hitap sözü

p. 803

pāyān (F.): son, sonuç, nihayet

p.+ı 920

pāy-bend (F.): At vb. hayvanların

yürmesine engel olmak için ayaklarına vurulan bağ, köstek

p. 997

pāyimāl ol-(F.): ayaklar altında kalmak çiğnenmek

p.-mayıgör 696

pāzişāh (F.) : 1. Padişah

p. 84, 157, 158, 167, 219, 324

p.+dan 105, 666

p.+dur 668

p.+lar 130

p.+ları 150

p.+lıkda 153

2. Allah

p. 916, 1064

pāzişāhlar başı: Krallar kralı, sultanlara tac giydiren yüce padişah

p. 4

pehlivān (F.): güreşçi

p.+sın 988

peleng (F.): pars

p.+ile 1068

pelid (F.): kirli, pis

p. 493

penāh (F.): sığınma, sığınacak yer

p. 92, 200

pençe (F.): yırtıcı kuşların ön ayaklarının

- parmaklarıyla tırnakları
p. 435, 438, 439, 926
p.+sin 436
- pençe dut-:** pençeleşmek, çarpışmak
p. d.-mağıl 926
- pend (F.):** öğüt, nasihat
p. 202
- perde (F.):** kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü
p.7
p.+de 819
p.+dür 711
p.+ñ 193
p.+sile 7
- perde yırt-:** sırnı meydana çıkarmak
p.+ñi y.-mağıl 712
p.+sin y-up 193
p.+yi y.-mağıl 732
- perî (F.):** cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen bir ad.
p. 9
- perîşân (F.):** acınacak durumda olan, zavallı
p. 123
- per (F.):** kanat
p. 368
- pertev (F.):** ışık, parlaklık
p.+i 24
- pervâ-yı hağ (F.+A.):** Allah korkusu
p. 826
- pervâne (F.):** Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek
p. 399
- pervâne ol-:** birinin yanında onun hizmetine hazır olduğunu gerekli gereksiz göstermek
p.-mayugör 800
- perveriş (F.):** besleme, beslenme, yetiştirme, yetiştirilme
p. 488
- pes (F.):** pes, öyleyse, o hâlde; ondan sonra, sonra
p. 158, 315, 482, 865, 929
- pes it-:** pes etmek, yenilgiyi kabul etmek
p.-er 104
- peş (F.):** arka, sırt
p.+e 122
- peşimân ol- (F.+T.):** pişman olmak
p.-asun 612
- peyember (F.):** resul
p.+lerün 1013
- peygâmbir (F.):** resul, nebi
p.+i 832
- peynir (F.):** peynir
p. 630
p.+ini 340
- pîç (F.):** kıvrım, dönemeç
p. 448
- pîç et-:** tadını kaçırmak
p.-e 775
- pîç eyle-:** burmak, sancımak
p.-se 563
- pîl (F.):** fil
p. 243, 339
p.+i 340
- pis:** kirli
p. 592
- pîşe (F.):** sanat, meslek
p. 790
- pişmanluğa düş-:** pişman olmak
p.-megil 207
- pişrev ol-(F.):** önder olmak
p.-asın 26
- piyâde (F.):** yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu birlik, yaya
p. iken 326
- pül (F.):** bir akçenin üçte biri
p. 666
p.+a 589
p.+ı 505
- püşt (F.):** sırt, arka
p. 92
- R**
- rağbet it- (A.+T.):** rağbet etmek
r.-e 124
- rah (F.):** usul, tarz, sistem
r. 608
- râhat (A.):** gönlü rahat, kedersiz bir halde bulunma
r. 75, 350, 1042
r.+un 81
- râhat gör-:** gönlü rahat, üzüntüsüz, tatasız, kedersiz bir halde yaşamak
r.-e 81

- raḥmet (A.):** birinin suçunu bağışlama, yarlıgama, merhamet etme
r.+inden 350
r.+ün 370
- raḥt (F.):** yol levazımı
r.+ı 980
- ra' iyyet (A.):** bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk
r. 85, 92, 95, 158, 667
r.+lere 150
r.+lerün 94
- raḫş ur- (A.+T.):** raks etmek, dans etmek
r.-up 468
r.-urken 474
- rāy (A.):** fikir, görüş, düşünce, ray
r. 671, 867
- rāz (F.):** sır, gizlenen şey
r.+ı 19, 293, 294
- rāz aç- (F.+T):** sır söylemek
r. a.-mağa 18
- rāz gizle- (F.+T):** sır saklamak
r.+uḡı g. 702
- rāz ol- (F.+T):** sır olmak
r. o.-a 19
- rāzı ol-:** uygun bulmak, beğenmek
r.-a 825
- rebāb (F.):** bir çeşit saz, müzik alaeti
r. 999
- redd ol- (A.+T):** kabul etmemek, geri çevirmek
r.-asın 1018
- refi' (A.):** yüce, yüksek
r. 1057
- reñç ol-(F.+T):** zahmet olmak
r.+e o-mağıl 926
r.-ur 760
- reñç yi- (F.+T):** sıkıntı çekmek
r.+ini y. 348
- resm (A.):** eser, iz, nişan
r.+e 142, 195, 354, 734
r.+ile 48, 819
- revā (F.):** yakışır, yerinde, uygun
r.+dur 244, 466, 1040
- revā gör-:** bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek
r.-me 1029
- revān (F.):** yürüyen, giden
r. 472, 687
- revān it- (F.+T.):** akıtmak
r.-di 1
- revān ol-:** akmak; geçmek; geçerli olmaya başlamak
r.-a 382
r.-mazise 807
- revnaḫ (A.):** parlaklık, göz alıcılık
r.+uḡ 709
- re'y (A.):** oy, düşünce, görüş, fikir
r.+i 268
- rızā ol-(A.):** razı olmak
r.-a 573
- rızḫ (A.):** rızık
r. 557, 579
r.+ı 659, 660
r.+ın 631
r.+um 952
- ri' āyet (A.):** uyma, boyun eğme; saygı
r. 523
- riyā (A.):** ikiyüzlülük
r. 606, 876
r.+ya 603
- riyācı:** riyakār
r.+ 609
- rūzgār (F.):** zaman, vakit
r.98
- rūzī (F.):** rızık, azık
r. 847
- rūzigār (F.):** 1. zaman, vakit
r. 68, 489, 789, 975, 1000
2. felek
r. 676
- rüşvet (A.):** vazifeli bir kimsenin elindeki imkanları para veya mal karşılığında kötüye kullanması; bu şekilde verilip alınan para veya mal
r. 88
- S**
- sa' ādet (A):** mutluluk
s. 60, 141, 232, 533, 555, 841, 1036, 1072
- sa' ādet sarāyı:** mesut bahtiyar yaşayanların merkezi
s.+nda 141

- sa'âdet topın ur-**: saadet topunu atmak
s. t. u.-ımaz 232
- şabâ (A.)**: sabah yeli
ş. 955, 1003
- şabr (A.)**: sabır
ş. 394, 865
ş.+ile 392, 445
- şabr it-**: sabretmek
ş.-emezsen 648
ş.-üp 639
- şabūr u hamūl ol-**: çok sabırlı ve tahammüllü olmak
ş. 424
- saç**: baş derisini kaplayan kıllar
s. için 681
- saç-**: serpmek
s.-madın 1058
- şadef (A.)**: sedef
ş. 488, 693
ş.+dür 357
- şafi (A.)**: yalnız, sadece
ş. 379
- sağ**: sağlam, esen
s. 140
- sağ esen**: sağ salim
s. 1041
- sağ esen ol-**: sağ salim olmak
s.-a 503
- şağış**: sayı, adet, miktar, hesap
ş. 889
- sağ u esen kal-**: sağ salim olmak, sağlıklı ve sıhhatli olmak
s.-a 808
- sağla-**: sağlamak
s.+dı 531
- sağlık**: sağlık, krş. sağluk
s. 672
- sağluk**: sağlık, krş. sağlık
s.+um 432
- sağ ol-**: yaşamak
s.-duğınun 132
- şāhib-cemāl (A.)**: güzel yüzlü, güzel
s. 820
- şāhib-hüner (A.)**: hüner sahibi
ş. 717
- şāhib-nazar (A.)**: görüşü kuvvetli
ş. 813
- şahrānişin (A.+F.)**: bedevi, çölde yaşayan
ş. 380
- saht gel-**: sert gelmek, katı gelmek
s.-ürse 536
- saht tut-**: şiddetlendirmek, güçleştirmek
s.-maya 322
- saḳal**: sakal
s.+ı 967
- saḳalsuz**: sakalsız
s.+lara 806
- sāḳī (A.)**: içkili toplantılarda içki dağıtan kimse
s.+ye 403
- saḳla-**: korumak, esirgemek
s. 84, 492
- salṭanat (A.)**: sultanlık; bolluk ve zenginlik
s. 166
- şafā (A.)**: saflık, berraklık
ş.+yı 871
- şafā yolu**: Mutasavvıflara göre insanın dünya işlerinden el etek çekmek için uyguladıkları yöntem
ş.+na 22
- saḳın**: asla
s. 165, 206
- saḳın-**: sakınmak, tedbirli davranmak, esirgemek, krş. şakin-
s. 209, 223, 481, 618, 630, 709, 1077
- saḳın-**: sakınmak, esirgemek, krş. şakin-
ş.-an 723
- şal-**:1. koymak, atmak
ş.-ğıl 590
2. sallamak
ş.-arlar 474
3. Güç bir duruma düşürmek
ş.-up 789
- şalın-**: sallanmak
ş.-sam 955
- şalāt ü selām vir- (A.+T.)**: Hz. peygambere ve onun soyundan gelenlere saygı bildirmek için okunan dua
ş.-esüz 1081
- şalāvāt it-**: salavat okumak
ş.-düm 1080

şālūsluk: iki yüzlülük
ş.+dur 835

şaman: saman
ş. 816

şan-: 1. zannetmek
ş.-alar 587
ş.-an 866
ş.-ırsun 225
s.-ma 495, 921
ş.-mağ 494
ş.-ur mı 63
ş.-ur mısın 184
2. düşünmek
ş. 146

şağa: sana
s. 29, 72, 134, 221, 228, 245,
252, 276, 301, 335, 362, 536,
556, 611, 669, 687, 688, 703,
711, 738, 778, 876, 889,
900, 905, 915, 932, 1051, 1066

şağa ne: sana ne, seni ilgilendirmez
anlamında kalıp söz
s. 877

sancu dut-: birdenbire ve şiddetli bir ağrı
gelmek
s.-up 560

şanıçı: düşünceli
ş. 826

şanu: fikir, düşünce, istek, emel
ş.+sı 1024

şar-: sarılmak, kucaklamak
ş.-updur 448

şarılu: sarılmış olan
ş.-ılı 815

şarp: çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert
ş. 385

şarāy (F.): Hükümdarların veya devlet
başkanlarının oturduğu büyük yapı
s. 141, 671
s.+uğda 911

şarf u nahv (A.): dilbilgisi
ş. 25

sarmısak: sarımsak
s. 509

şarrāf (A.): kuyumcu
ş. 589

şaru: sarı
ş. 963

şārvān (F.): Deveci, deve sürücüsü, sarban
s. 978

şat-: 1. satmak
ş.-up 759
2. İhanet etmek
ş.-mağıl 627

şatır (A.): sayfa üzerindeki her bir dizi
ş.+ı 818

şatun al-: satın almak
ş. 313
ş.-a 661
ş.-ur 415

şav: söz
ş+ları 412

şav-: Geçıştirmek, defetmek, bastırmak,
atlatmak, uzaklaştırmak, gidermek, bertaraf
etmek

ş.-a 317, 400
ş-ar 6, 433

şavul-: savuşturulmak, geçiştirilmek
ş.-uğda 750

savaş: savaş, harp, cenk
s. 236, 242, 273, 749
s.+a 246, 1030
s.+da 209, 714
s.+ları 746

savaş: savaş
ş. 243, 266, 774
ş.+a 265
ş.+da 270

savaş-: vuruşmak, muharebe etmek
s.-ır ola 259

savaş it-: savaşmak
s.-me 193

savaş kur-: harbe yol açmak, mücadeleye
girişmek
s.-ğıl 241

şavt (A.): ses, sadâ
ş. 56

şavur-: Havaya atıp dağıtmak, saçmak
ş.-a 552

şayd (A.): av
ş. 336, 1007

şayruluk: hastalık

- ş.+1 400
- sebzezār (F.):** yeşilliği çok olan yer, sebze bahçesi
s. 970
- secde (A.):** genellikle namaz kılariken alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum.
s+dür 900
- seç-:** İki veya daha fazla şey veya kimseden birinin daha üstün, daha iyi olduğuna karar vermek
s.-er 169
s.-üp 403
- sefer (A.):** yolculuk, savaş, savaşa gitme
s. 762, 774
- sefer it- :** yolculuğa çıkmak, savaşa gitmek
s. -diler 36
s.-enüñ 855
s. i.-mez ise 853
- seher-gāh (A.+F.):** seher zamanı, seher vakti
s. 466
s.+lar 407
- sehiv (A.):** yanıltı, hata
s. 882
- sehl (A.):** kolay
s. 204, 900
s.+imiş 131
- sehl dut-:** kolaylaştırmak, kolay hale getirmek
s. 322, 515
- sehl ol-:** kolay olmak
s.-maya 204
- sel:** su taşkını
s. 537
- selāmet yolın tut-:** kurtuluş yoluna girmek
s.-u 452
- semāc (A.):** mevlevi derişlerinin ayini
s. 462, 465
s.+ile 467
- semiz ol-:** besili olmak, eti çok olmak
s.-ıcağ 379
- sen:** sen
s. 78, 87, 107, 118, 140, 146, 187, 200, 218, 240, 242, 250, 266, 272, 280, 332, 336, 344, 346, 370, 421, 428, 478, 503, 515, 526, 534, 543, 544, 545, 546, 579, 585, 589, 610, 617, 632, 654, 655, 684, 690, 695, 702, 719, 727, 734, 736, 738, 743, 747, 775, 795, 800, 803, 806, 808, 811, 812, 831, 866, 868, 879, 903, 904, 906, 920, 926, 939, 950, 979, 982, 996, 1001, 1012, 1016, 1018, 1020, 1032, 1034, 1037, 1041, 1060
s.+de 726, 787, 981
s.+den 177, 198, 535, 935, 1057
s.+i 195, 218, 221, 223, 231, 358, 426, 441, 454, 558, 567, 581, 617, 641, 676, 690, 798, 860, 921, 1001, 1004, 1031
s.+lü 227
s.+sin 422, 1069
s.+süz 228
s.+üñ 19, 26, 177, 187, 217, 230, 297, 300, 419, 535, 600, 894, 934, 1014, 1039
s.+üñ çün 911
s.+üñdür 1008
s.+üñle 77, 322
- sencileyin:** senin gibi
s. 901
- semirt-:** besili, yağlı bir duruma getirmek,
s.-meye 621
- şenā (A.):** övme, övüş
ş. 29
- şerā (A.):** toprak
ş.+dan 1015
- sermāye (F.):** ana para
s. 941, 987
s.+sin 987
- serpençe(F.):** kuvvetli, zorlu, güçlü el, güç, kuvvet
s.+ñ 502
- serçe:** serçe
s. 379
- sere:** sersem, budala, ahmak
s. 163, 641, 744, 795
- serfirāz (F.):** başiyüce, seçkin, mümtaz
s. 636

- serîr (A.):** taht
s.+in 73
- şevâb (A.):** sevap
s. 695
- server (F.):** baş, başkan, reis, ulu.
s. 689
s.+i 23
- serverlik:** server olma durumu, ululuk, büyüklük
s. üñ 905
- servü (F.):** servi
s.+yü 991
- sev-:** sevmek, gönül vermek, hoşlanmak
s.-ecek 805
s.-erseñ 785
- sevdâ (A.):** aşk
s. 406
s.+sı 434
- sevgülü:** sevgili
s. 196
- sevin-:** sevinç duymak
s. 478
- seyf (A.):** kılıç
s. 984
- seyl (A.):** sel
s. 240, 382
- şı-: 1.** kırmak
ş.-dı 952
ş.-mağdur 204
ş.-na 568
s.-r 440
2. bozmak
ş.-mışam 1076
- sıçan:** sıçan
s. 630
- sıçanlayın:** sıçan gibi
s. 629
- şidk (A.):** doğruluk
ş.+ile 1080
- şığ-:** yakışmak, uymak
ş.-a 494
- şığa-:** okşamak
ş.-nsa 379
- şığan-:** okşanmak
ş.-maz 525
- sıgıncak:** sığınacak yer
s.-ım 1069
- sımarla-:** ismarlamak, emanet etmek
s. 446
s.-mağa 702
- sına-:** denemek, imtihan etmek, krş sına-
s. 53, 576
- sına-:** denemek, imtihan etmek, krş. sına-
ş.-nmamış 205
ş.-mış olur 268
ş.-yasun 194
- sınarla-:** horlamak, aşağı görmek
s.-mağıl 324
- sınıklı:** kırık
s. 121
- şınuk:** sınık, kırık, çıkık
ş.+u 204
- şîr (A.):** yarık ve delik
s. 111
- sırr (A.):** gizli hakikat, Allah'ın hikmeti
s. 915
s.+ı 693, 710
- sırrı bil-:** gizli kalan şeylere vakıf olmak
s.-e 74
- sıtma dut-:** sıtma tutmak, ateş ve ter nöbetleriyle titremeye başlamak, krş. sıtma dut-
s.-up 135
- sıtma dut-:** sıtma tutmak, krş. sıtma dut-
ş.-dı 642
- sıva-:** Bir şeyi, üzerine başka bir şey sürmek veya döşemek sûretiyle tamâmen kaplamak
s.-ma 589
- sıvışgör-:** kaçmak
s. 253
- sız-:** kendinden geçmek
s.-ar 399
- sızu:** sızı
s.+ñ 956
- sifâl (F.):** toprak kap
s. 504
- sil-:** 1. bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek
s.-e 197
2. Üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak

- veya parlatmak
s.-icek 571
- sīmā (F.):** yüz
s. 329
- sin:** mezar, kabir
s. 78, 358
s.+de 896
s.+e 116, 768, 1004
s.+üm 970
- siñ-:** hazmolunmak
s.-mez 562
- sīne (F.):** göğüs
s. 967
- sini (F.):** üzerinde yemek yenilebilen büyük tepsi
s. 554
- siñek:** sinek
s. 311, 457, 894
s.+den 895
- siñirdim it-:** hücum etmek
s.-er 280
- sipāhi (F.):** Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker
s.+nün 262
- sipās (F.):** hamd ve senā
s. 230
- sīret (A.):** bir kimsenin ahlakı, seciyesi
s.+ün 906
- sirişt (F.):** yaratılış, huy, tabiat
s. 884
- sirke (F.):** Salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm, elma, limon vb. suyu
s. 759
s.+mi 645
s.+yi 759
- siyāset (A.):** politika
s. 689
- siz:** çokluk ikinci kişi zamri
s. 976, 1081
s.+e 818
s.+ün 957
- şofī (A.):** sofı, softa
ş. 729, 871
ş.+ler 730
ş.+ye 738
- sofra (A.):** sofra
s. 519
- şoğan:** soğan
ş. 495, 547
ş.+içün 547
- soğ-:** sokmak, zehirlemek
s.-maya 558
- soğ-:** böcek iğnesini batırmak
s.+duğına 658
- şol-:** tazeliğini, diriliğini veya parlaklığını yitirmek
ş.-ıcağ 964
- şoşbeti kes- (A.+T):** hasbihâl etmemek, ilişki kurmamak
ş.+ini k.-e 834
- şoğra:** sonra
ş. 300
- şoğ uç:** netice, nihayet, en son, akıbet, en sonra, sonunda
ş. 541
ş.+ı 74
- şoğuç:** netice, nihayet, en son, akıbet, en sonra, sonunda
ş. 142, 784, 861
- şoğunda:** en son zamanda, nihayetinde
ş. 37, 77, 783
- şor-:** sual etmek
ş. 814
ş.-dı 442
ş.-arvan 27
ş.-ulısar 1013
- şovuğ:** soğuk
ş. 922
- şoy:** söz, haber
ş. 907
ş.+ınca 22
- şoy-:** birinin üstünü çıkarmak
ş.-alar 586
ş.+yın 303
- şoyla-:** ululamak, tazim etmek
ş.mağ 1036
- sög-:** sövmek, küfür etmek
s.-di 714, 738
- sögüt:** söğüt ağacı
s.+de 572
- sökil-:** sökme işine konu olmak

- s.-ürse 528
- sökkel:** hasta
s. 344
s.+den 455
- söyle-:** demek
s. 536, 726, 734
s.-gil 89, 1030
s.-medi 710
s.-mek 694, 713, 931
s.-nmiş ola 703
s.-r 700
s.-r iseñ 720
s.-sin 545
s.-ye 697, 708
s.-yesin 709
- söz:** Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi
s. 31, 32, 40, 41, 53, 69, 228, 247, 500, 534, 697, 700, 771, 1000
s.+de 105, 1022
s.+den 390, 407, 693, 707, 733, 828
s.+e 722, 1044
s.+i 1, 20, 35, 36, 37, 39, 51, 178, 389, 536, 703, 707, 708, 713, 859
s.+içün 724
s.+ile 696
s.+in 45, 694, 740, 852, 881, 1072
s.+inden 141
s.+ini 742
s.+inüñ 18
s.+leri 412
s.+ü 704
s.+üm 645, 734
s.+ün 165, 223, 446, 697, 1028
s.+ünde 87
- sözde тұруқ-:** verdiği sözü tutmak
s.-mağ mı 695
- söz dut-:** söz tutmak, söz dinlemek
s.+i d.-ar 234
s.+in d.868
s.+ünj d.-a 875
- söz düz-:** nazmetmek
s.+i d.-e 60
- söz esle-:** Söz dinlemek, bir söze ehemmiyet vermek, nasihat dinlemek
s.+üm e.-gil 309
- sözün bil-:** lafını bilmek
s. b.-ürven 883
- sözü öt-:** sözü geçmek
s.+ñ ö.-er 335
- söz işit-:** söz dinlemek, bir söze önem vermek, öğüt tutmak
s.+i i. 390, 397, 498
s.+in i.-me 207
- su:** su, krş. şu
s.137, 670
s.+da 418
s.+yı 12, 507
s.+yın 115
- şu:** su, krş. su
ş. 133, 504, 647, 802, 809, 924, 983, 1038
ş.+daki 574
ş.+dan 240
ş.+nuñ 683
ş.+ya 682
ş.+yı 382, 1032
- şu başdan aş-:** iş haddini geçmek
ş.-ar 969
- şubñ (A.):** sabah vakti, sabah, şafak zamanı
ş. 73
- şuç:** suç
ş. 1065
ş.+ını 5
ş.+ları 7
- suçı-:** serkeşlik etmek
s.+ya 203
- şuçlu:** suçlu
ş.-ya 8
- suçlu:** suçlu
s. 200
s.+sın 873
s.+ya 873
- sūd (F.):** fayda, kār
s. 941
- şulñ eyle-:** barış yapmak
ş.-gil 1030
- sulñān(A.):** hükümdar
s. 158, 631, 669

- s.+lığı 392
- şun-:** uzatmak, el uzatmak, uzanmak
ş.-a 205
ş.-an 293
ş.-mayup 844
- suñ-:** saldırmak, hamle etmek
ş.-alar 195
- şun^ç (A.):** yaratma, yapma
ş.+ın 910
- şurat (A.):** yüz
ş.+uñ 906
- şūret (A.):** görünüş, biçim; resim
ş. 414
ş.+in 296
- şuşalık:** susuzluk
ş. 133
- sūsām (A.):** susam
s+a 816
- susarlık geçir-:** susuzluk geçirmek
s.-ür 398
- şusuz:** susuz, suyu olmayan
ş.+ın 418
- şuyınca:** ardından, izinden peşi sıra
ş. 62
- süçūd gel-:** secde etmek
s.-iser 384
- süüd:** süt
s. 890
s.+dür 892
s.+e 966
- süñü:** süngü
s. 566
- süñük:** kemik
s. 375, 414
s.+den 1006
s.+i 900
- sür-:** 1. takip etmek, izlemek
s.-e 795
2. Yönetip yürütmek, sevk etmek
s.-en 137
3. kovmak, uzaklaştırmak
s. 641
s.-e 641
s.-er 407
s.-mesün 641
- sürç-:** yanılmak, hata etmek
s.-erse 867
s.-esen 839
- şüreyyā (A.):** yıldız takımı, ülker
ş.+ya 1015
- süri-:** sürümek, sürüklemek
s.-r 653
- sürme:** sürgü
s.+sin 407
- süst (F.):** zayıf, güçsüz
s. 136, 352, 1054
- sürün-:** Karnı üzerinde sürünerek gitmek
s.-mek olur 4
- süvār ol- (F.+T):** At vb. bir binek hayvanına veya bir taşıta binmek
s.-upsan 950
- süz-:** dikkatle bakmak
s.-diler 730
- Ş
- şabāş (F.):** aferin, bravo
ş. 721
- şād (F.):** sevinçli, neşeli
ş. 124
- şād ol- (F.+T.):** sevinçli olmak
ş.-a 215
- şād kııl- (F.+T.):** neşelenmesini, sevinmesini sağlamak
ş. 305
- şâh (F.):** padişah, hükümdar
ş. 85, 92, 104, 109, 196, 415, 508, 608, 663, 667, 937, 1025
ş.+a 92, 663, 937
ş.+dan 91
ş.+lar 397
ş.+laruñ 151
- şâh ol-:** padişah olmak
ş.-a 665
- şâh şâh (F.):** parça parça
ş. 85
- şâhvār (F.):** şahlara layık olan iri taneli inci
ş. 489
- şâm (A.):** akşam
ş. 73
ş.+da 167

- şān (A.):** şan, şöhret, ün
ş.+ını 888
- şāyed (F.):** eğer, krş. şāyet
ş. 496
- şāyet (F.):** eğer, krş. şāyed
ş. 324
- şar (F.):** şehir, memleket
ş.+a 856
ş.+dan 856
- şarāp (A.):** alkollü içki, mey
ş.+ı 403
- şar eyle-:** memleket etmek vatan etmek
ş.+a e. 109
- şaşt (F.):** yay içinde ok yatağı, ok atarken kullanılan yüzük
ş.+uñ 206
- şefā' atçi dut-:** şefaate eden kimse tutmak
ş. 1030
- şefā' at kıl- (A.+T.):** şefaatte bulunmak
ş.-a 1080
- şefī' dut- (A.+T.):** şefaatchi tutmak
ş. 1057
- şefkāt (A.):** şefkat, sevecenlik
ş. 372
ş.+üñ 246
- şefkāt it- (A.+T.):** şefkat etmek
ş.-e 301
- şeh (F.):** Şah kelimesinin nazımında ve bâzı birleşik şekillerde kullanılan şekli Bkz. şâh
ş.+lerüñ 123
ş.+üñ 95
- şehādet (A.):** şehit olma
ş. 1072
- şehir (F.):** kent, şehir
ş.+i 101
ş.+inde 429
- şehriyār (F.):** padişah, hükümdar
ş. 228
- şehvet (A.):** cinsel istek
ş.+e 810
- şek (A.):** şüphe, kuşku
ş. 182, 281, 469, 929
- şeker (F.):** şeker
ş. 63, 394, 642, 644, 912
- şem (A.):** mum
ş. 50
- şer (A.):** kötülük, fenalık, bkz. şerr
ş. 416, 750
- şerbet (A.):** şerbet, içilecek tatlı şey
ş.+i 63
- şerr (A.):** kötülük, fenalık, bkz. şer
ş.+i 314, 317
- şerri kıpar-:** kötülük meydana getirmek, fenalığa yol açmak
ş.-an 176
- şerri şav-:** kötülüğü bertaraf etmek, fenalığı engellemek
ş.-a 316
- şeş-:** çözmek
ş. 1072
ş.-e 706
- şeydā (F.):** aşkından deli divane olmuş, mecnun
ş. 410
- şey'en-lillah it-(A.):** Allah rızası için bir şey yapmak
ş.-e 634
- şeyh (A.):** bir tarikatta en yüksek mertebeye ulaşmış kimse
ş. 415
- şeytān (A.):** iblis
ş. 1068
- şimāl (A.):** kuzey
ş. 201
- şimdi:** şu anda
ş. 108, 261, 312
- şir (F.):** aslan
ş. 502, 557
- şir-i ner (F.):** erkek aslan
ş. 243
- şişe (F.):** şişe
ş.+de 385
- şol:** şu, o
ş. 41, 79, 132, 180, 275, 317, 332, 542, 734, 819, 1008, 1064
- şol kadar:** şu kadar, şunca
ş. 1043
- şöhret (A.):** ün
ş. 687
- şöyle:** öyle, onun gibi, olduğu gibi
ş. 167, 196

- şu:** şu
 ş. 26, 48, 57, 59, 90, 97, 104,
 119, 135, 195, 271, 274,
 286, 287, 291, 350, 372, 387,
 402, 486, 504, 574, 596, 629,
 634, 644, 658, 660, 693, 752,
 756, 801, 821, 833, 908, 927,
 982, 1013, 1014, 1028
 ş.+nuş 365, 404, 592, 658, 660,
 662, 895
- şu deñlü:** şu kadar
 ş. 662
- şüh (F.):** neşeli ve serbest
 ş. 993
- şür (F.):** coşku, heyecan
 ş. 467
- şüre (F.):** verimsiz, çorak
 ş. 524
- şüriş (F.):** heyecan, coşku
 ş. 469
- şükr (A.):** şükür
 ş. 230, 908
 ş.+e 886
 ş.+ini 132, 919
 ş.+üm 886
 ş.+üñ 898
- şükr it-:** şükretmek
 ş. -e 887, 908
 ş.+in i. 306
 ş.+in i.-emizin 917
 ş.in i.-gil 934
 ş.+ini i.-medi 132
- şümār eyle- (F. + T.):** saymak
 ş. 648
- T**
- ta^ç alluğ (A.):** dünyaya karşı ilgi
 t. 480
- ta^ç ām (A.):** yemek, yiyecek
 t. 629, 923, 924
 t.+ıyla 921
- ta^ç at (A.):** ibâdet
 t. 496, 1060
 t.+den 9
 t.-e 610, 948, 1019
- ta^ç at eyle-:** ibâdet yapmak
 t.-rse 9
- ta^ç at it-:** ibadet etmek
 t.-er 614
- tab:** tamamen, büsbütün, hep
 t. 581
- tab ol-:** kifayet vermek, yetmek
 t.-a 1073
- tabīb (A.):** hekim, doktor
 t. 429, 431, 560, 565
- taç (F.):** taç
 t. 164, 226, 310
- taç-ı şahenşehī (F.):** yüce padişahlık tacı
 t. 171
- taç ur-:** taç giydirmek
 t.-ur 11
 t.-urırsa 582
- tağ:** dağ
 t. 569
- tağar (F.):** kap, çanak, çömlek, küp
 t. 608
 t.+cuğını 609
 t.+cuğlayın 623
- tağıl-:** 1. Toplu durumdayken ayrılıp
 birbirinden uzaklaşmak
 t.-miş 332
 2. Ortadan kalkmak, kalmamak,
 zâil olmak, krş. dağıl-
 t.-ırsa 466
 t.-up 413
 3. Bütünlüğünü ve varlığını devam
 ettiremeyip varlığı son bulmak, yok
 olmak, infisah etmek
 t.-a 256
- tağıt-:** dağıtmak
 t.-duş 1077
- taḥā (A.):** Taha suresi
 t. 29
- taḥammül (A.):** İnsanın kötü, güç
 durumlara karşı koyabilme gücü, kaldırma,
 katlanma
 t. 778
- taḥammül eyle-:** katlanmak
 t.-r 374
- taḥammül it-:** tahammül etmek, dayanmak,
 katlanmak
 t.-enleri 845
 t.-er 210

- taḥinci:** tahin yapıp satan
 t.+nüñ 816
- taḥt (F.):** Hükümdarların oturduğu büyük koltuk; hükümdarlık makamı
 t. 125, 164, 226
 t.+ında 669
 t.+dan 11
- taḥta (F.):** tahta
 t.+sı 16
- taḫşir (A.):** kusur, kabahat
 t.ümüz 1078
- taḫvā (A.):** Allah'tan korkma, züht
 t. 211, 297
- taḫvīm (A.):** takvim
 t. 773
- tāla (A.):** bir çeşit deve, çatal tırnaklı hayvanların yavrusu
 t.+ya 181
- tāli^c (A.):** talih, şans
 t.+ine 614
 t.+uñı 576
- tāli^c yār:** şansı yaver (gitmek)
 t.uñ y. ise 567
- tām:** ev, üzeri örtülü yer, dam
 t. 214
- tāmā (A.):** açgözlülük
 t. 40
- tāma^c (A.):** açgözlülük
 t. 636, 637, 640
 t.+ı 632
- tāmā^c (A.):** açgözlülük
 t. 245
- tāmā^c cı:** tamah eden, tamahkār
 t.+dur 843
- tāma^c kes-:** açgözlülüğü bırakmak
 t. 89
 t.-megi 634
- tāmām (A.):** tamam, bütün, tüm
 t. 367, 686
- tāmar:** damar
 t. 602, 892
 t.+ında 52
 t.+uñda 687
- tāmlı:** damı olan
 t.+nuñ 214
- tāmu (S.):** cehennem
 t. 626
 t.+nuñ 594
 t.+sın 1035
- tañ:** hayret, şaşılacak şey
 t. 554, 965
- taña ḳal-:** şaşıp kalmak, şaşırarak
 t.-uben 742
- tañ at-:** şafak sökmek
 t.+ı a.-dı 953
 t.-sa 668
- ta^c ne ur-:** sövmek, çekiştirmek, yermek
 t.-ma 775
 t.-ur 870
- tañlacıq:** şafakla birlikte
 t. 776, 799
- tañrı:** Tanrı, Allah bkz. teñri
 t. 322, 555
 t.+dan 527
 t.+nı 146
 t.+nuñ 350
 t.+yadır 652
- tañrı bil-:** Allah'a iman etmek
 t.+lıgın b.-ür 14
 t.+yı b.-ür 614
- tañrılıq:** Tanrılık
 t.+ıñ 14
- tañrıya şat-:** Tanrı'yı inandırmak
 t.- abilüriseñ 606
- tañıqsuz:** şahitsiz
 t. 1021
- tañz it- (A):** alay etmek, eğlenmek
 t.-üp 67
- tañz eyle- (A):** alay etmek, eğlenmek
 t.-mek 881
- tañp-:** tabi olmak, boyun eğmek
 t. 810
 t.-sa 663
- tañpu:** huzur, makam
 t.+sındadır 753
- tañpu it-:** hürmet etmek, ibadet etmek
 t.-üp 342
 t.-emedüm 1075
- tañr:** dar
 t. 651
 t.+ı 774
- tañāb eyle- (A.+T):** sevinmek

- t.-r 468
târîh (A.): tarih
 t. 58
tarîk (A.): yol
 t. 872
târumâr it- (F.+T.): dağıtmak, perişan etmek
 t.-e 789
taş: taş
 t. 177, 179, 229, 349, 356, 388,
 402, 427, 522, 616, 761
 t.+a 114, 382
 t.+ı 186, 571
 t.+ıdur 1052
taş 2: dış
 t.+um 876
taşı-: taşımak
 t. 779
 t.-sın 779
taşıt-: taşıma işini yaptırmak
 t. 809
taş bağır: katı yürekli
 t.-ı 333
taş ol-: İşlediği bir günahdan dolayı insanın
 taş hâline geleceğini bildiren uyarıcı bir söz
 t.-a 178
taşra: dışarı, şehir dışı
 t. 503
taşrağı: dışardaki
 t. 591
tatlu: tatlı, krş. datlu
 t. 912
 t.+dur 506
tatlu dil vir-: gönül alıcı sözle konuşmak,
 güzel konuşmak
 t.-ür 339
tatlu söz: tatlı dil, gönül alıcı söz
 t.+ini 517
tatlu söz düz-: tatlı dille konuşmak, hoş
 gidecek şekilde konuşmak
 t. s.+i d.-er 292
tavar: binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik
 hayvanı., krş. davar
 t. 180
 t.+dan 181
 t.+uñ 376, 520
tāvus (A.): tavus kuşu
 t. 961
 t.+uñ 870
taayak: mesnet, dayanılacak şey
 t. 958
taayan-: güvenmek
 t.-ma 227
taayın-: kaymak, yuvarlanmak
 t.-ur 996
tâzî (A.): tazi, av köpeği
 t.+ya 62
taayık-: hayvanın kış atarak koşması
 t.-uz ise 997
tebah ol- (F.+T.): mahvolmak, harap
 olmak
 t.-sa 1047
 t.-ur 85
tefavüt (A.): İki şeyin birbirinden farklı
 olması
 t. 35
tefavüt it-: fark etmek
 t.-er mi 504
teferrüclen-: eğlenmek için gezmek
 t.-üben 971
tekellüf (A.): güçlüğe katlanma; gösteriş
 t. 234, 849
tekellüfsüz ol-: gösterişsiz olmak
 t.-an 595
 t.-ur ısa 849
tekye (A.): itimat, güvenme
 t.+ı 662
tekye it-(A.+T.): dayanmak, itimat etmek
 t.-em 962
tekyelen-: dayanmak, yaslanmak
 t.-ü 962
telef it- (A.): mahvetmek, yok etmek
 t.-me 605
telef ol-: mahvolmak
 t.-dı 698
 t.-sun 797
temām (A.): tamam, tam, eksiksiz, tam
 olma
 t. 267, 355, 694, 924, 965
temāmet (A.): tamamıyla
 t. 172, 245
temām eyle-: eksiksiz, tamam duruma
 getirmek

- t.-düm 52
- temām ol-:** eksiksiz olmak, tam olmak
t. o.-a 30
t. oç-maz 670
- temāmet ol-:** tamam olmak, tam olmak
t.-ur 563
- temiz (A.):** temiz, pak
t. 902
- temkīn (A.):** ihtiyat, tedbir
t. 29, 326
- ten (F.):** vücut
t. 564
t.+i 592, 921
t.+üm 741
- ten bisle-:** bedeninin, vücudun ihtiyaçlarını gidermek
t.-en 621
t.+i b-enler 624
t.+i b.-megil 617
- ten öl-:** bedenen ölmek
t.-se 321
- tena^{cc}um (A.):** nimetlenme, bolluk içinde yaşama
t. 215
- tena^{cc}um it- (A.+T.):** nimetlenmek, bolluk içinde yaşamak
t.-ebile 215
t.-esin 639
t.-er 129
t.-üp 956
- teva^{kk}u it-:** arzu etmek, istemek
t.-er 154
t.-erler 935
- teber (F.):** balta
t. 189
- tedbīr (A.):** önlem
t. 671
t.+le 236
t.+ümüz 1078
- tekebbūr (A.):** kibirlenme, büyükleme, çalım, kurum
t.+ligi 247
- teğri:** Tanrı, Allah bkz. teğri
t. 119, 910, 921
t.+den 499, 936
t.+liğe 494
- t.+ye 876
- teğri:** Tanrı, Allah
t. 52
- teğriyi bul-:** hidayete ermek
t.-a 492
- ter (F.):** taze
t.+ünde 937
- terah^hum eyle-(A.+T.):** merhamet etmek, acımak
t.-megil 370
- terāzū (F.):** terazi
t.+de 1052
t.+nı 346
- terāzū kur-:** divan tertip etmek
t.-ub 608
- terceme düz-:** tercüme etmek, çevirmek
t. 51
- terk it-:** bırakmak, vaz geçmek
t. 497
t.-esen 6
- tersā (F.):** hristiyan
t. 833
- teslīm ol-:** kendini teslim etmek
t.-urlar 461
- teşnī^c (A.):** ayıplama, kötü görme, ayıp ve çirkin bulma
t.+i 863
- teşvīş (A.):** İnsanın zihnini meşgul eden şey, gāile, karışıklık
t.+den 1070
- teva^{kk}u (A.):** bekleme, umma, ümit etme
t. 641
- tevfīr (A.):** çoğaltma, artırma
t. 104
- tevfik (A.):** Allah'ın yardımı
t. 930
- teyemmüm (A.):** Su bulunmayan yerde su niyetiyle toprak, kum vb. şeylerle abdest alma
t. 1032
- tıfl (A.):** küçük çocuk
t. 25, 966
- tılsım (A.):** tılsım
t. 354
- tılsım (A.):** doğüstü işler yapabileceğine inanılan güç

- t.+ı 355
tīmār it- (F.+T.): yaralara bakmak,
 iyileştirmek
 t.-üp 400
tımarla-: tımar etmek, ıslah eylemek,
 terbiye etmek
 t. 601
tış: dış
 t.+ı 595
tığ (F.): kılıç
 t. 277
tığ dart-: kılıç çekmek
 t.-a 264
tiryāk (A.): panzehir
 t. 559
tiz (F.): keskin
 t. 239
toğ-: 1. Güneş, ay, yıldız ufuktan
 yükselerek görünmek
 t.-ar 911
 t.-ıcağ 538
 2. Var olup ortaya çıkmak, zuhur
 etmek
 t.-a 685
toğan: doğan kuşu
 t. 20, 958
toğrı: doğru, krş. doğru
 t. 598
toğrı yol: her türlü kötülükten uzak olan
 tutum, Hak yolu
 t. 907
toğru: doğru , krş. toğrı
 t. 698, 1051
 t.+dur 907
toğru ol-: doğru olmak
 t.-a 1024
tohm (F.): tohum
 t.+ın 188, 532, 1059
tohm ek-: tohum atmak, tohum saçmak
 t.-erken 433
 t.+ın e.-er 1059
tohum (F.): tohum
 t. 337, 363
 t.+dan 364
toķ: tok
 t. 310, 664
toķın-: 1. İsabet etmek
 t.-ıcağ 564
 2. karşı koymak, karşı durmak
 t. 209, 633
toķ ol-: tok olmak, aç olmamak
 t.-madı 112
toķ- 1. dolu hale gelmek
 t.-a 626
 t.-dı 300
 t.+ınca 145
 t.-maz 654
 2. Süre, hesap tamamlanmak
 t.-madı 625
toķan-: dolanmak, krş. dolan-
 t.-dı 551
toķav: dolap, su dolabı
 t. 459
toķdur- 1: dolmasını sağlamak
 t.-a 626
 t.-mağ-içündür 622
toķdur- 2: yayı gerip oku hazırlamak
 t.+up 206
toķu: dolu
 t. 413, 416, 624, 917, 942
 t.+yıldı 608
toķu kimesne: donanımlı kişi, maddi
 manevi kendini geliştirmiş kişi
 t. 495
toķon: elbise, kılık kıyafet
 t. 597, 607
 t.+ı 592
 t.+ları 586
 t.+uğ 493
toķonug: parlak olmayan, mat
 t. 871
toķop: top, bütün, büsbütün; küme, topluluk
 t. 270, 283, 440, 516
 t.+ı 516, 532
 t.+ın 302
toķoplu: bütün halinde olan
 t. 623
toķoprağa biraķ-: yere düşürmek, yerde
 süründürmek
 t. 11
toķoprağ: toprak, krş. toprak
 t.+da 748

toprak: toprak, krş. toprağ

t. 482, 549, 552

t.+a 1003

t.+da 551, 993

t.+dur 482

t.+ı 552

t.+ıla 654

t.+idi 550

t.+sun 483

t.+umuzu 972

toprak ol-: ölmek

t.-dı 484, 550

toptolu: dopdolu

t.+dur 467, 476

top ur-: top atmak

t.-sa 270

t.-sun 949

tosun: genç haşarı, hayvan, danalıktan yeni

çıkış boğa

t. 380, 618, 1004

toz: toz

t. 1002

t.+ı 959

t.+ın 1038

t.+ını 507

tufeyl (A.): davetsiz misafir

t. 990

tufeyl var-: davetsiz misafirlğe gitmek,

davetsiz misafir olmak

t.-alar 28

tuhfe kıl-(A.): hediye etmek

t.-a 937

toy-: doymak

t.-ar 198, 331, 664

tudağın ısr-: yakışksız bir durum

karşısında şaşmak

t.-sa 812

tudağ depret-: dudak bükme

t.-üp 149

tūfān (A.): şiddetli yağmur

t.+a 481

tul avrat: Eşinden boşanmış veya eşi vefat

etmiş kadın

t. 101

tuluğ: şakak

t.+umdağı 954

tūr (A.): dağ

t.+ıdur 24

tur-: 1. durmak, beklemek

t. 342

t.-ma 254

t.-up 220

2. ayağa kalkmak

t.-a 675

t.-asın 979

t.-ımaz 958

3. bağlanmak

t.-a 876

4. karşı durmak, karşı koymak

t.-ibile 262

t.-madı 272

t.-ur 267

turfa (A.): görülmemiş, eski, nadir

t. 212

turı: duru, saf, temiz, berrak; durgun, sakin

t. 12, 1034

turış-: mübareze, teke tek çarpışmak

t.-a 1068

t.-mağ 209

turş (F.): ekşi

t. 517

turuş (F.): ekşi

t.+lıgıla 289

tuşak: köstek, bağ, ayak bağı

t.+ı 652

tutsak ol-: tutsak olmak, esir olmak

t.-a 287

tuş ol-: rast gelmek, isabet etmek,

karşılaşmak

t.-mayağıl 110

t.-ur 445

tuzagına düş-: tuzağa düşmek

t.-e 360

tuzah: tuzak

t.. 336

tüş: denk, eş

t.+ı 102

U

u (F.): ve

u. 8, 13, 66, 73, 189, 236, 243,

289, 398, 413, 424, 427, 487,

- 628, 671, 687, 696, 808, 821,
830, 902, 918, 933, 1011
- uç:** son, nihayet, netice
u.+ı 194, 574, 668
u.+ına 238
u.+ından 701
- uç-:** uçmak
u.-a 985, 1007
u.-ar 15, 463
2. çok hızlı gitmek
u. 236
- uçkun-:** koparmak
u.-asın 619
- uçmak:** cennet
u.+a 493, 593, 755, 940
u.-ı 396
u.+ına 1035
- ud:** haya, edep, ar, utanma
u. 384
u.+dan 1016
u.+ı 50
- ūd (A.):** öd ağacı
ū. 61, 1048
- uğra-:** uğramak, rastlamak, rast gelmek
u.-yıcak 239
- uğraş-:** uğraşmak, karşılaşmak, rast
gelmek, rastlamak
u.-sa 291
- uğrat-:** uğramasına yol açmak, maruz
kılmak
u.-ur 1004
- uğrı:** hırsız
u.+dan 377
u.+ya 372
- uğurlayın:** gizlice, sessizce
u. 280, 283, 700
- uğt (A.):** kız kardeş
u.+un 79
- ulağ:** posta tatarı, burada maksat Tatar
hayvanı
u. 464
- ulak:** haber ulaştırıcı
u. 724
- ulu:** Çok büyük, pek önemli
u. 142, 266, 269, 343, 501, 542,
839
- u.+cağ 783
u. durur 836
u.+lar 106, 367, 502, 1015,
1021
u.+ların 868
u.+larla 162
- ulu-:** inilti ve asap bozucu bir sesle uzun
uzun ağlamak
u.+yınca 802
- ulula-:** üstün kılmak
u.-mağdur 539
- ulu ol-:** yüce olmak
u. o.-asın 497
o.-duş 895
- ululuğ:** ululuk
u. 679
- ululuğ:** azamet
u. 491
u.+a 227
u.+da 500
u.+dan 675
u.+ı 497
u.+uğdan 27
- ululuğ it-:** kibirlenmek, büyüklük taslamak
u.-di 840
- ululuğ:** azamet
u.+dan 501
u.+ı 325
- ululuğ bul-:** yüce olmak
u.-masun 319
- ululuğ sür-:** izzetle yaşamak
u.-e 542
- um-:** ummak, istemek
u. 534
u.-ar 398, 411, 602, 829
u.-arsın 763, 935
u.-asın 454
u.-duğum 1074
- umaç ol-:** hedef olmak
u.-dılar 527
- umu:** ümit
u. 935
u.+sı 330
- unut-:** unutmak, hatırlamamak
u.-dı 405
u.-urlar 397

- ur-: 1.** vurmak, çarpmak
u. 342
u.-an 265, 279
u.-urdu 436
u.-urmuş 471
2. sürmek
u.-ur 199
u.-mağıl 241
3. Nişan alarak atmak
u.-asın 698
- urış:** harp, savaş, cenk
u. 272
- urış-:** vuruşmak, çarpışmak
u.-a 1068
- uruş-:** vuruşmak, çarpışmak
u.-ı 435
- uş:** akıl
u. 500
- uşal dut-:** gevşek davranmak
u.-ma 1044
- uşan-:** bıkmak, bezmek
u.+sa 433
- uşağ ol-:** ihtiyatsız bulunmak, gevşek davranmak
u.-ma 251
- uşık-:** akla erecek hale gelmek
u.-ub 20
- uşlu:** akıllı
u. 83, 315, 410, 692, 701, 715, 737, 846
u.+dur 980
u.+ise 530
u.+iseñ 295
u.+lardan 498
u.+yısağ 617
- usta (F.):** eli uz, işinin eri, becerikli, mahir
u. 740
- uş:** işte, şimdi; ancak
u. 52, 87, 341, 393, 417, 473, 612, 624, 735, 743, 745, 840, 858, 882, 895, 903, 917, 932, 944, 951, 953, 957, 975, 979, 998, 1020
- uşbu:** bu, işte bu
u. 1003
- uşak:** erkek hizmetçi
u. 64
- utan-:** utanmak
u. 735, 1043
u.-asın 736, 1018
u.-dı 486
u.-maya 585
u.-mayasın 734, 735
- utandır-:** utanacak bir duruma düşürmek,
u.-ma 274
- uvağ:** ufak, küçük, kırıntı
u. 678
- uy-:** çatmak, savaşmak
u.-a 682
u.-duñ 869
u.-ma 806
u.-up 635
- uyağ-:** batmak
u.-mağa 963
- uyan-:** uyanmak
u. 982
u.-mağ 954
u.-ur 127, 465
- uyandır-:** uyanmasına yol açmak
u.-ğıl 1073
- uyar-:** uyandırmak
u.-a 982
- uyı-:** uyumak
u. 118
u.-ma 367
u.-mağ 180, 1073
u.-maz 127, 217
u.-r 125, 465
u.-sa 83
u.-ya 125
u.-yasın 134
- uyğu:** uyku, krş. uyğu
u. 367
u.+dan 892
u.+nuñ 407
- uyku:** uyku, krş. uyğu
u. 669
u.+dan 979
- uyu-:** uyumak
u.-rısı 157
u.-rduñ 948
u.r iken 747

- u.-sın 122
u.-ya 126
uz: ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru; usta, mahir
u. 253, 758
uzat-: Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek
u.-ma 345
uzun: uzun, uzunluk
u. 126, 587, 725
u.+dur 480
Ü
ü (F.): ve
ü. 10, 10, 34, 35, 58, 65, 68, 77, 78, 87, 91, 94, 136, 140, 164, 166, 202, 226, 230, 271, 297, 310, 391, 404, 543, 561, 569, 576, 637, 646, 671, 679, 687, 725, 730, 732, 760, 783, 785, 815, 821, 823, 828, 869, 881, 884, 885, 902, 911, 916, 994, 1000, 1013, 1028, 1067, 1069, 1074, 1081
ülker: süreyya yıldızı
ü. 78, 911
ülü: hisse, pay
ü. 828
ümîd (F.): ümit, krş. ümiz
ü. 1063
ümîdvâr ol- (F.+T.): ümitli olmak
ü.-duğ 1063
ümîz (F.): ümit
ü. 582
ü.+e 1064
ü.-iğ 598
ü.+üğ 356, 685
ümîd dut-: ümit etmek
ü.-abile 493
ümîz üz-: ümidini kesmek
ü.-ü 582
ü.+üğ ü. 356, 1042
ü.+üğ ü.--me 685
ü.+üğ ü-üp 598
ün: ses, sada
ü.+i 118, 456, 763
ü.+in 82, 458, 509
ü.+ini 472
ü.+iyile 127
ünde-: seslenmek
ü.-di 186
üren: insaf
ü. 137
ür-: seçmek, ayırmak
ü.-e 302
ürce söz: beyhude, boş
ü. 697
ürü-: ulumak
ü.-t 722
üst: Bir şeyin yukarı, üzeri, alt karşıtı
ü.+in 72, 779
ü.+inde 125, 355, 554
ü.+ine 186, 249, 309, 489, 497, 655, 1002
ü.+ünde 671
üstâd (F.): bilim veya sanat alanında üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse
ü. 791
üstine düş-: bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek
ü.-esin 874
üş-: üşüşmek, toplanıp gelmek
ü.-e 1016
ü.-ir 252
üşde: işte
ü. 223
üşen-: 1. Usanmak, bıkmak
ü.-me 639
2. üzölmek, çekinmek
ü.-me 453, 684
üşür-: musallat etmek
ü.-e 109
ütüz-: oyunda kaybetmek
ü.-en 529
ü.-üp 278
üzerine: üstüne
ü. 971
üzerlik: bir bitki türü
ü. 61
üzre: üstüne, üstünde, üzerine, üzerinde
ü. 114, 160, 310, 354, 549, 691, 959, 970
üz-: koparmak, kırmak, kesmek

- ü.-er 1005
 ü.-üp 997
üzegü: üzengi
 ü.+yü 1005
üzil-: uzaklaşmak
 ü.+e 1007
üzülmeye kııl-: kopup dağılmak
 ü. 332
üzüm: üzüm
 ü. 561, 680
V
va'd (A.): söz verme, üstüne alma
 v. 69
vaķār (A.): ağırbaşlılık
 v.+uñ 709
vaķit (A.): vakit
 v.+inde 190
 v.ini 188
 v.+süz 190
vaķitsüz: vakitsiz
 v. 979
vaķt (A.): vakit
 v.984
var: mevcut, var; servet, mal, varlık
 v. 87, 120, 136, 183, 210, 223,
 229, 333, 335, 490, 495, 607,
 819, 850, 888, 892, 949, 950,
 987, 993, 1063, 1078
 v.+dur 469, 820, 918
 v.+ı 774
 v.+ıdı 171, 310
 v.+ımış 429
 v.+ın 315, 585
 v.+ısa 97, 141, 718, 726
 v. mı 446
var-: gitmek, yürümek
 v. 633, 1031, 1033, 1034
 v.-a 22, 259, 748, 1054
 v.-an 764
 v.-dıyısı 3
 v.-ıcaķ 1040
 v.-ma 165, 274
 v.+madıģuñ 306
 v.-up 83, 256
 v.-ur 176
varlıķ: zenginlik
 v.+ı ile 449
var ol-: sağ olmak, yaşamak
 v.-dı 490
vaşf (A.): nitelik, bir kimsenin veya bir şeyin taşıdığı hal, sıfat
 v.+ı 15
vaşf it-: tarif etmek
 v. i.-ibile 888
 v. i.-e 30
vāşıl (A.): ulaşan, varan
 v.+ı 480
v' az (A.): vaaz, dini konuşma
 v. 69
ve: ve bağlacı bkz. u, ü, vü
 v. 13, 17, 168, 243, 250, 308,
 313, 343, 452, 464, 545, 559,
 582, 583, 598, 613, 718, 720,
 764, 781, 810, 813, 836, 841,
 848, 858, 861, 898, 941, 1044,
 1054
vebāl (A.): zarar, ziyan, azap, doğru olmayan bir ahreketin manevi mesuliyeti
 v. 77, 313, 368, 732
vefādār (A.+F.): vefalı
 v. 446
vefā um-(A.+T.): vefa beklemek
 v.-ma 71
velī (F.): velâkin, amma, fakat
 v. 41, 59, 683, 702, 705, 749,
 750, 937
velī (A.): 1. Allah'ın 99 adından biri;
 v. 14
 2. ermiş
 v. 361, 466
velikin (A.+F.): velâkin, ama, fakat
 v. 467, 1037
ver-: vermek, *krş. vir-*
 v.-em 449
 v.-in 303
ve's-selām (A.): işte o kadar, son söz budur, artık bitti.
 v. 30
veyā (A.+F.): yahut
 v. 844
vezn (F.): ölçü, tartı
 v. 608

vızla-: vızıldamak

v.-rısı 457

vir-: vermek, *krş. ver-*

v. 342, 635

v.-di 488, 889, 1025

v.-dü 914

v.-e 188, 302, 317, 1011

v.-en 1055

v.-meye 930

v.-irse 644

v.-üp 792

v.-ür 579, 912

v.-ürse 455

2. Bırakmak, bağışlamak

v. 300

v.-e 659

v.-gil 803

v.-me 627, 862

v.-üp 313

v.-ür 579

3. Bitki ve ağaç, ürün üretmek

v.-e 191, 363, 369, 601, 891

v.-en 366

v.-iser 572

v.-medi 192

v.-meye 337

v.-ür 680

viribi-: göndermek, irsal etmek

v.-gil 265

virgü: atıye, ihsan, bahşiş

v. 201

vur-: vurmak

v-up 1009

vü (F.): ve bağlacı bkz. u, ü

v. 29, 42, 69, 71, 84, 180, 228,

309, 314, 316, 325, 336, 357,

364, 403, 406, 410, 429, 439,

448, 454, 464, 483, 552, 560,

567, 625, 660, 692, 727, 731,

744, 746, 752, 785, 833, 846,

851, 867, 884, 885, 902, 918,

924, 977, 988, 1002, 1026, 1030,

1062

vücüd (A.): beden, vücut

v.+ı 450

v.+uma 311

v.+umı 744

Y

ya (F.): ya bağlacı

y. 175, 301, 365, 499, 504,

622, 695, 708, 713, 725, 774, 824,

843, 876, 897, 986, 1010, 1041

ya ... ya (F.): ya.... ya... bağlacı

y. 726, 838

yāban (F.): İssız kır, ova, insandan hali yer

y.+a 153

yabān (F.): İssız kır, ova, insandan hali yer, *krş. yāban*

y. 569

yad: yabancı, ecnebi, garip

y. 780

y.+ı 38

y.+ım 66

y.+uñ 1029

yad er: yabancı erkek, kendisine nikah düşen erkek

y. 766, 768

yâdigâr kal-(F.+T.): yadigar kalmak, bir olayı, bir kimseyi hatırlatan bir nesne, bir özellik bırakılmış olmak

y.-a 68

y.-ur 498

yād kıı- (F.+): hatırlamak, anmak

y. 305

yad söz: başkasına ilişkin söz

y.+ı 51

yağ: yağ

y.+ın 416

yağ-: yağmak

y.-arsa 427

y.-dı 960

yağı: düşman

y. 262, 272, 652

yağır: hayvanların sırtında çıkan yara

y. 128

yağmala-: yağmalamak

y.-r 688

yağmur: yağmur

y. 486

yağmurlayın: yağmur gibi

y. 427

yağşi: iyi, güzel

- y. 494
- yaḥu (A.):** yahut
y. 277
- yāḥud (F.):** yahut, veya
y. 191, 757
- yaḳ-:** 1. Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak
y.-asın 251
y.-ar 101
y.-ıcıya 371
y.-ma 362
y.-maḳ 751
y.-ulır 122
2. mahvetmek
y.-ar 859
y.-maḡıl 144
- yaḳa:** Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü
y.+sın 252
y.+sından 1039
- yaḳa parala-:** yaka yırtmak, üzüntüden gömleğini parçalamak
y.-rlar 461
- yaḳa yırt-:** üzüntüden gömleğini parçalamak
y.+ḡ y.-uben 716
y.+sın y.-uben 714
- yaḳın (A.):** bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme
y.+üm 1073
- yalā-:** bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek
y.- r 340
- yalan:** doğru olmayan, uydurma
y. 925, 1022
- yalın:** çıplak, üryan, açık, kapsız, örtüsüz
y. 564, 774
- yalıncaḳ:** çıplak, üryan cascavlak
y. 566, 715, 1061
y.+la 567
- yalıncaḳ ol-:** çıplak olmak, üryan olmak
y.-uben 282
- yalıḡuz:** yalnız
y. 702, 1042
- yaluḡuz:** yalnız
y. 256
- yaluḡuzca:** yalnızca
y. 412
- yama-:** yamalamak, yama koyarmak onarmak
y.-r 411
- yaman:** fena, kötü
y.+dur 494
- yan:** yan, yön, taraf, cihet, krş. yaḡ
y.+ı 258, 890
y.+ında 398
y.+uma 745
y.+uḡa 134
y.+uḡdan 256, 854
- yaḡ:** yan, yön, taraf, cihet, krş. yan
y.+a 527, 616, 632
y.+ludur 685
- yan 2:** cep, kese
y.+uḡ 300, 535
- yan-:** yanmak
y.+a 421
y.+mayaḡıl 483
y.-sa 371
- yaḡa:** taraf, tarafta, taraftan, tarafına
y. 120, 442
- yanakḳ:** yanak
y.+um 963
- yancuḳ:** para kemeri, kese
y.+a 64
- yandur-:** yandırmak, yakmak, tutuşturmak
y.-ḡıl 1073
y.-ur 101
- yaḡıl-:** aldanmak
y.-am 447
y.-dum 178
y.-ma 227
y.-ur 39
y.-urlar 827
- yanuḡda ol-:** yanında olmak, desteklemek, yardımcı olmak
y.-a 754
- yap-:** yapmak, meydana getirmek, oluşturmak
y.-maḡıl 670
y.-a 671
- yapıl-:** karışmak
y.-a 84

yapış-: tutunup kalmak

y.-maz 616

yaprağ: yaprak

y.+ı 680

y.+ın 561

yar-: 1. yarmak, derin yara açmak

y.-arlar 391

y.+ınca 380

2. ayırmak, birbirinden

uzaklaştırmak

y.-ar 441

yār (F.): dost; sevgili; tanıdık, ahbab

y. 91, 221, 276, 292, 422,

438, 444, 454, 477, 481, 498,

597, 610, 754, 769, 960, 975

y.+dan 426, 476, 1043

y.+i ile 756

y.+ın 1044

yār-i muvāfiq (F.+A.): münasip sevgili

y. 753

yara-: Uygun düşmek, elverişli olmak, caiz olmak

y.-mas 705

y.-maya 822

y.-maz 92, 203, 874, 962,

y.-r 228, 378, 588, 607,

610, 705, 822, 966, 985

yarağ it-: hazırlık yapmak

y.-megi 939

yarağ: hazırlık, levazım, teçhizat; silah

y.+ı 262

y.+un 995

yarağlan-: hazırlanmak

y. 981

yaramaz: faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü

y. 202

y.+larıyla 241

yaramaz iş: boş iş

y.+i 722

y.+üñ 1016

yaramaz er: kötü erkek, bir işe yaramayan koca

y.+inden 1017

yarar: faydalı

y. 105, 208, 255, 955

yaraş-: yaraşmak, yakışmak, uygun olmak

y.-maz 954

y.-ur 10, 958

yaradıl-: yaratma işine konu olmak

y.-dı 485, 909

yarat-: olmayan bir şeyi var etmek

y.-dı 1

y.-ubile 661

yaradan: Tanrı

y. 659

yarı: gereğinden az, tam olmayarak

y. 664

yarı-: tam olmak, kemale gelmek

y.-ya 1000

yarın: gelecek, ileriki zaman

y. 304, 322, 362, 585, 612, 862,

896, 948, 998, 1080

yār ol-: dost olmak

y.-a 408

yāsîn (A.): Yasin süresi

y. 29

yaş1: doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman

y.+ını 780

y.+uñ 969

yaş2: kuru olmayan

y. 1002

y.+ı 421

2. gözyaşı

y. 917, 1056

yaşa-: sağ olmak, yaşamak

y.-mışlaruñ 268

yat: hazırlık, levazım

y.+ın 280, 855

yat-: yatmak

y. 576, 655

y.-a 126, 217, 282, 298

y.-a 377

y.-dı 657

y.-ıcağ 118, 997

y.-ma 996

y.-uñ 246

y.-up 138, 367, 437

y.-ur 167, 433, 667

y.-urlar 281

yatağ: yatak

- y.+ıdur 281
- yatlı:** kötü
y.+dur 506, 516
- yavaş:** 1. hızlı olmayan
y. 484
2. Yumuşak huylu, yumuşak başlı
y.+ı 746
- yavaş ol-:** hızlı olma
y. 528
- yavıt-:** kaybetmek, saklamak
y.-dın 250
- yavlağ:** pek, çok, gayet
y. 771
- yavru:** yavru, krş. yavru
y.+sını 250
- yavru:** yavru, krş. yavru
y.+sını 620
- yavu kıl-:** kaybetmek
y.-duğ 973
- yavukşuz:** sevdiği olmayan
y. iken 1061
- yavu var-:** kaybolmak
y.-mayupdur 409
y.-maz 900
y.-mışınuğ 409
- yavuz :** Kötü, fena
y. 6, 97, 103, 182, 257, 368, 374,
384, 497, 514, 516, 521, 522, 673,
727, 758, 772, 786, 792, 808, 824
870, 1010, 1024, 1061
y.+a 314, 526
y.+dan 175
y.+dur 875
y.+ise 728, 760
y.+lar 531
y.+lara 374, 521, 524
y.+lığı 175
y.+lığıuğ 188
y.+luğuğ 222
- yavuz ad:** kötü bir şekilde anılmak
y. 111
- yavuz eyle-:** kötölemek
y.-r 103
- yavuz hulu:** kötü huylu, fena tabiatlı
y. 497
y.+nuğ 516
- yavuz iş:** suç, günah, kötülük
y. 337
- yavuz it-:** fena iş yapmak, kötü harekette bulunmak
y.-di 192
y.-e 793
y.-ersin 728
y.-me 337
y.-mez 1046
- yavuzluğ:** kötülük, fenalık
y. 875
y.+ı 866
y.+ıla 513
- yavuzluğ it-:** kötülük yapmak, fenalık yapmak
y.-en 1046
- yavuz ol-:** kötü olmak
y.-a 361
- yavuz söz:** kötü söz, kem söz
y. 722
- yay-:** yaymak, duyurmak
y.-ar 95
- yaya:** yürüyerek giden kimse
y. 183
- yayağ:** yaya, yayan, piyade
y. 587
- yayan:** yaya
y. 139
- yay çek-:** okla vurmaya davranmak
y. ç.-me 253
- yaz:** yaz mevsimi
y. 184
- yaz-:** Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak
y.-alar 1029
y.-ar 607, 640, 660, 878
y.-mışdı 114
y.-updur 1051
- yazı:** ova, sahra, ıssız kıır
y.+da 669
y.+ya 62
- yazıcı:** yazıcı, kâtip
y. 386
- yazılı dut-:** yazılı tutmak
y.-ar 58
- yazu:** yazı, talih, nasip, kader, alın yazısı

- y. 607
yazuga koymak: günaha sokmak, hataya düşürmek
 y.-ar 221
yazuqlu: günahkâr
 y. 499
ye-: yemek, krş. yi-
 y.-se 923
yedür-: yemesini sağlamak
 y. 344
 y.-mek 341
yeg ol-: üstün olmak, daha iyi olmak, *krş.*
yig ol-
 y.-a 273
yek (F.): bir, tek
 y. 368
yel: yel, rüzgâr, bkz. yıl
 y. 402
yem: hayvan yiyeceği
 y.+içün 627
 y.+içe 904
yemiş: meyve krş. yemiş
 y. 337, 366, 369, 532
 y.+i 891
 y.+in 540
 y.+ini 777
yeñ-: dayanmak, tahammül etmek
 y.-ilür 156
yeñi ‘avrat: ikinci eş, yeniden evlenmek
 y. 773
yeñile-: tekrar yapmak, yeniden yapmak
 y.-r 746
yer: yer, toprak, yerküre, ülke, diyar
 y. 298
 y.+de 996
 y.-e 118
 y.+i 23, 255
 y.+iñ 257
 y.+inde 315, 782, 986
 y.+ini 502
 y.+ün 812
yerin-: kederlenmek, üzölmek, tasalanmak
 y.-dügine 215
yet- 1: yetmek, kâfi gelmek
 y.-er 29
yet- 2: yetişmek
 y.-se 748
yet- 3: bir yaşa erişmek, ulaşmak
 y.+di 969
yetim (A.): yetim, babasız
 y.+i 307
yetin-: kanaat etmek
 y. 72
yık-: 1.yıkmaq, kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek
 y.-ar 101, 123
 y.-mağıl 144
yıkılusuñ: yıkılacağın zaman
 y. 144
yıl: sene
 y. 190, 565, 680, 944
 y.+da 57
 y.+lık 111
yıl-: çekilmek, uzaklaşmak
 y.-ıcağ 219
 y.-ma 920
yılan: yılan
 y. 388
yırt-: parçalara ayırmak
 y.-acağ 108
 y.-uben 714, 716
yi-: yemek
 y. 567, 658, 885
 y.-di 664
 y.-r 331, 379, 540, 664, 815, 816, 919
 y.-gil 455
 y.-me 656
 y.-megil 630
 y.-mekçün 353
 y.-r 664
 y.-riseñ 630
 y.-se 83, 847
 y.-ye 631, 759, 767, 848
 y.-yem 656
 y.-yesin 184, 630
 y.-yesün 318
 y.-yeven 970
 y.-yiser 981
 y.-yür 561
 2. harcamak, tüketmek, bitirmek
 y.-gil 346

- y.-r 263, 366
y.-yen 987
3. Hoşa gitmeyecek bir duruma uğramak, mâruz kalmak, dâçar olmak
y.-r 348, 366, 514
y.-se 761
4. Perîşan etmek, mahvetmek, harcamak
y.-medin 358
y.-ye 552
y.-yigör 358
- yidi:** yedi
y. 451
- yidi yüz ü elli biş:** yedi yüz elli beş
y.+inde 58
- yidür-:** Ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnını doyurmak
y. 360
- yig:** daha iyi, üstün
y. 42, 182, 216, 236, 259, 284, 316, 371, 376, 385, 477, 562, 594, 643, 656, 666, 695, 697, 733, 739, 748, 770, 772
y.+dür 145, 219
y.+i 181, 525, 634
y.+inden 169
y. mi 774
- yig ol-:** üstün olmak, daha iyi olmak *krş.*
yeg ol-
y.-a 182, 183, 381
- yigit:** yiğit, genç, delikanlı
y. 165, 174, 470, 955, 959, 967
y.+e 801, 958
y.+i 1032
y.+lerle 954
y.+sen 948
y.+siz 136
- yigitlik:** yiğitlik, gençlik
y. 973
y.+de 948, 968
- yigirek:** yigrek, daha iyi, daha üstün
y. 499, 613, 651
- yigrek:** daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir
y. 88, 156, 179, 426, 455, 761
- yigrek dur-:** daha iyi olmak, üstün olmak
y.-ur 40
- yil:** yel, rüzgâr, bkz. yel
y. 551, 552, 593
y.+i 73, 955
y.+in 922
- yil-:** koşmak, acele yürüme, esmek
y.-er 62
- yile var-:** heba olmak, boşa gitmek, heder olmak, zayi olmak
y.-ur 331
- yile git-:** heder olmak, boşa gitmek
y.-di 938
- yile vir-:** heder etmek, heba etmek, mahvetmek
y.-di 74
y.-dim 425
y.-ür 97, 278
- yil kov-:** abesle uğraşmak
y.-an 185
- yimek:** yemek
y. 180, 519, 974
- yiğ:** elbise kolunun el üzerine gelen kısmı
y.+le 801
- yiğ-:** 1. yenmek, galebe etmek
y.-mek ola 689
y.-ibilesin 1041
2. basmak, bastırmak
y.-er 509
- yine:** yine, tekrar
y. 161, 208, 552, 662, 675, 684
- yimiş:** yemiş
y. 184, 601
- yindek:** pek ziyade, daima, hep, mutlaka, muttasıl
y. 222, 653, 946
- yiği:** taze, yeni
y. 961
- yiğile:** tazeden tazeye, daha yeni
y. 957
- yir:** 1. yer
y. 635, 655, 857
y.+de 122, 447, 524, 857, 1014
y.+e 163, 188, 245, 363, 484, 575, 599, 601, 675, 744, 932, 1011, 1059
y.+i 168, 569, 988

- y.+in 919
y.+inde 209
y.+ine 496
- yir altı:** yerin yüzeyi altındaki bölümü
y. +ında 993
- yire dep-:** yere çarpmak, vurmak
y. d.-megil 307
- yire ur-:** yenmek, alt etmek
y.-ur 434
- yirince:** yerinde, uygun, düzgün, eksiksiz
y. 521, 823
y.+ydi 840
- yirlü yirince:** yerli yerinde
y. 55, 347
- yit-1:** kaybolmak, zayı olmak, yok olmak
y.-e 155
y.-er 16, 141
y.-medi 132
- yit-2:** bir yaşa erişmek, ulaşmak, krş. yet-
y.+di 938
- yit- 3:** kafi gelmek
y.-di 1008
- yitmiş:** yetmiş, altmış dokuzdan gelen sayı
y.+e 938
- yiyci:** yiyci
y. 316, 650
- yoğ:** yok, hayır, değil bkz. yoğ
y. 80
y.+ıdı 59, 894, 1002
y.+um 487
- yoğın:** çapça kalın
y. 899
- yoğ:** yok, hayır
y. 42, 754
- yoğsul:** yoksul, fakir, krş. yoğsul
y.+ı 92
y.+uğ 91
- yok:** yok, hayır
y. 108, 181, 210, 229, 235,
261, 399, 404, 412, 427, 465,
480, 486, 500, 545, 558, 664,
720, 759, 804, 833, 850, 872,
889, 890, 907, 909, 966, 1049,
1062, 1066
y.+dan 487
y.+dur 449, 520, 692, 723, 910,
- 1022
y.+sa 1045
- yok eyle-:** yok etmek
y. 100, 195
- yokış:** yokuş, krş. yoğuş
y. 933
- yok it-:** yok etmek
y. 452
- yokluk:** yokluk
y. 490
- yok ol-:** yok olmak, ortadan kalkmak,
kaybolmak
y.-a 230
y.-dum 206, 983
- yoksa:** aksi takdirde
y. 481
- yoğsul:** fakir, yoksul, krş. yoğsul
y. 330, 838
y.+ı 80, 84
y.+larığ 151
y.+uğ 117, 213
- yoğuş:** yokuş
y. 725
- yol:** yol
y. 227, 402, 598, 671, 791, 1069
y.+da 20
y.+ı 18, 448, 827, 1071
y.+ın 258
y.+ından 466
y.+ında 670
y. mı 897
y.+uğ 920
y.+uğda 223
- yol-:** tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak,
çekip koparmak
y.-ıncağ 961
- yol aç-:** yol yapmak
y.-mağ 705
y.+uğ a. 709
- yola çık-:** yolculuğa başlamak, harekete
geçmek
y.-amazlar 854
- yola gir-:** yola çıkmak, yola koyulmak
y.-e 897
- yol az-:** yolunu şaşırarak, doğru yoldan
sapmak, yanlış yola gitmek

- y.-an 183
y.-mışa 224
y.-uñ a.-ıtma 479
- yolın bağla-:** yolunu kesmek
y.-mağ 822
- yol bul-:** erişmek, ulaşmak
y.-dılar 527
y.-madı 17
- yol git-:** yolculuğa çıkmak
y.+a g. 1062
y.+a g.-megi 939
y. g.-ici 402
- yolcu:** yolcu
y. 671
- yol dut-:** yola çıkmak
y.-dı 485
y.+ı d.-dı 963
y.+ın d.-alar 1038
y.-ma 632
- yoldaş:** yol arkadaşı, arkadaş, dost
y.+ı 154
y.+ını 780
- yoldaş ol-:** yol arkadaşı olmak
y.+uñ o.-maya 1039
- yol izleyici:** kılavuzluk eden, yol gösteren
y. 23
- yol kes-:** yol almak, durdurmak
y.-di 708
y.-mesün 67
- yonca:** yonca
y.+dan 65
- yort-:** koşmak, devamlı yol yürümek, sefer etmek
y. 722
y.-uñı 857
- yoşun:** yosun
y.+uñ 603
- yöre:** mahal, civar
y.+ne 1016
y.+sinde 781
- yu-:** yıkamak
y. 583, 1038
y.-ğıl 479
y.-n 303
y.-r 507
y.-yasın 733
- yum-:** kapamak
y.-ıduñ 716
- yut-:** 1. yutmak
y.-arsın 992
2. Hazmetmek, dışarı vurmamak, içinde bırakmak
y.-arlar 393
- yuv-:** dürmek, tomar etmek
y.-ın 770
- yuvalan-:** yuvarlanmak
y.-sa 616
- yüce:** Yüksek, büyük, ulu, ulvi:
y. 32, 806
y.+yse 320
- yüce kı-:** yüceltmek
y.-a 841
- yücel-:** yükselmek
y.-di 490
- yücelik:** ululuk
y.+de 500
- yücelt-:** yükseltmek, yüce bir duruma getirmek
y.-ür 214
- yügür-:** koşmak, hızlı gitmek
y.-esin 979
y.-ürü 1034
y.-üp 599, 1033
- yük:** Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi, yük
y. 577
y.+de 815
y.+dür 347
y.+i 205, 376
y.+in 128, 140, 213, 528
- yükin çek-:** her türlü eziyete katlanmak
y.-er 650
- yükin dart-:** eziyet çekmek
y.-ar 528
- yükle-:** yüklemek
y.-r 395
- yüksek:** belirli yere göre daha yukarıda bulunan, alçak karşıtı
y. 891
- yüñ:** kuş tüyü
y.+i 961
- yürek:** kalp, cesaret

- y.+de 892
y.+den 860
y.+iç 892
y.+üm 917
y.+üjü 943
- yürekli ol-:** cesaretli olmak
y.-a 265
u.-ur 270
- yüregi delük ol-:** dertli olmak
y.-ur 130
- yüri-:** yürümek
y. 598, 615, 950, 1040
y.-r 653
y.-rken 587
y.-ye 183
y.-yen 133
- yürü-:** yürümek
y.-rsin 224
- yüy-:** silmek, imha etmek, izale etmek,
bozmak
y.-egör 296
- yüz 1:** yüz (sayı adı)
y. 357, 574, 698, 882
- yüz 2:** 1. yüz, çehre
y. 514, 593, 826, 871
y.+e 818
y.+i 359, 794, 859
y.+idür 390
y.+in 409, 766, 1037, 1072
y.+inde 817
y.+ine 225
y.+ler 517
y.+lü 993
y.+üm 734
y.+üme 743
2. cihet, yön, taraf
y.+in 257
y.+ine 677
- yüz biç:** yüz bin
y. 16, 189
- yüz çevür-:** yüz çevirmek, gösterdiği ilgiyi
kesmek
y.+i ç-me 359
- yüz dönder-:** yüz çevirmek
y.+i d.-ürseñ 390
- yüz döndür-:** yüz çevirmek
y.-me 824
- yüz dut-:** yönelmek
y.-arsın 120
y.-maya 706
y.-i d.-ma 959
y.-up 403
- yüz dür-:** surat asmak, yüz buruşturmak
y.-üş 330
- yüz göster-:** ortaya çıkmak
y.-icek 362
- yüzinden:** yüzünden, -den ötürü
y. 731
- yüzin düş-:** yüz üstü, yüzükoyun düşmek
y.-üp 903
- yüzine gül-:** dostmuş gibi görünmek
y. 71
- yüzin türüş it-:** Rahatsız olduğunu, hoşnut
olmadığını, öfke duyduğunu yüz ifadesiyle
belli etmek
t.-e 643
- yüzi sirke şat-:** öfkeli, kızgın olmak
y.-ar 644
- yüz şuyı:** ar, hicap, hayā, namus ve şeref
y.-n ş. 529
- yüz şuyı dök-:** onurunu satacak kadar çok
yalvarmak
y.+i ş.+n d.-e 1056
y.+i ş.+n d.-er 650
y.+in ş.+nı d.-megil 638
- yüz ur-:** baş vurmak, yönelmek
y.-asın 610
y.-ın 948
y.-up 655
- yüzük kaşı:** Yüzük üzerinde taş
yerleştirmeye yarayan oyuk bölüm
y.+nuş 229
- yüz vir-:** yüz vermek, yüz göstermek,
teveccüh etmek
y.-e 374
- Z**
- zafer (A.):** zafer, savaşta kazanılan başarı
z.+den 568
- zāhide (A.):** sofî, müttaki
z. 170
- zāhir (A.):** dış yüz, görünüş
z.+i 877

- zaḥm (F.):** yara
z.+a 199
z.+ın 391
z.+ına 778
z.+ını 514
- zaḥmet (A.):** güçlük, sıkıntı, eziyet
z. 217, 1035
- zaḥmet gör-:** sıkıntı çekmek
z.-ür 217
- za' if (A.):** güçsüz, kuvvetsiz
z. 147
z.+e 325
z.+ün 140, 143
- za' if it-:** güçsüz etmek, kuvvetsiz etmek
z.-er 157
- zakḳūm (A.):** zeğirli bir ağaç türü
z. 184
z.+dan 570
- zālim (A.):** zalim, zulmeden
z.+e 370
z.+ün 149
- zālim it-:** zalim etmek
z.-er 152
- zārılıḳ it-:** inleyerek ağlamak
z. 1062
- zār u zār (F.):** inleyerek
z. 444
- zarūret (A.):** zorunluluk
z. 263
- zāt (A.):** kendi
z.+ı 10
z.+î 15
- zāyi' (A.):** ziyan olmuş, boşa gitmiş
z. 676
- zāyi' ol-:** ziyan olmak, boşa gitmek
z. o.-mağa 984
- zebūn (F.):** güçsüz, zayıf, aciz
z. 113, 1067
z.+a 242
z.+unuḡ 506
- zebūn düş-:** güçsüz olmak, zayıf düşmek
z.-di 551
- zebūnlik (F.+T.):** zayıflık, acizlik
z. 600
- zehī(A.):** ne güzel, ne hoş, krş. zihî
z. 657, 723, 916
- zehr (F.):** zehir
z. 559
- zemān geç-:** vakit geçmek
z.+di 947
- zengī (F.):** zenci
z. 572
- zerre (A.):** çok küçük parçacık
z.+iken 538
z.+müzi 1003
z.+si 451
- zerḳ ü sālūs it-:** riyā etmek, iki yüzlülük etmek
z. -en 499
- zevk (A.):** zevk, haz
z.+i 964
- zevk vir-:** eğlendirmek, mutlu etmek
z.-ür 456
- zırhlı:** zırhlı
z. 281
- zihî (A.):** ne güzel, ne hoş, krş. zehî
z. 24
- zıkr (A.):** zikir
z. 622
- zıkr it-:** zikretmek
z. 946
z.-ici 402
- zilü:** kilim
z. 655
- zindān (F.):** tutukluların kaldığı yer
z. 168
- zindāna şal-:** hapse atmak
z.+a s. 201
- zinhār (F.):** asla
z. 481
- zīr (A.):** tambur ve sazların en ince sesleri veren teli
z. 458
- zişt (F.):** çirkin
z. 762, 884
- zişt ol- (F.):** çirkin olmak
z.-a 595
- ziyân (F.):** zarar
z. 987
z.+ındadır 103

- ziyāna vir-**: zarara uğratmak
z.-ür 327
- ziyān ol-**: zarar görmek
z.-ur 807
- zūlm (A.)**: eziyet, cefa
z. 373
z.+i 95
z.+ün 194
- zūlmet (A.)**: karanlık
z.+de 684
z.+den 684
- zūlm eyle-**: zulüm etmek
z. 107
- zūlm it-**: zulmetmek, eziyet etmek
z.-diler 150
z.-e 159
z.-en 107
z.-ene 373
z.-esin 153, 218
z.-üp 96
- zūlm ol-**: eziyet olmak
z.-ur 107
- zūlüm (A.)**: eziyet, cefa
z. 109
z.+dür 370
- zūr-ı bāzu (F.)**: pazı gücü
z.+rı 346
- zūhd (A.)**: takva
z. 297
z.+le 877
z.+ile 785
- zūhd eyle-**: takvalı davranmak
z.-r 823
- zūlāl (A.)**: içilmesi güzel, saf su
z. 504
- Özel Adlar Dizini**
- ‘Acem
‘A. 150
- ‘Arab
‘A. 468
- Bāyezid**
B. 626
- Behrām**
B. 380
- Bū Bekr-i S‘ad**
B. 69
- Bostān**
B. 47
- Cām u Gīfī-nümāy**
C. 830
- Cebrā’īl**
C. 610
C.+ün 23
- Cemşīd**
C. 114
- Ceyhūn**
C.+a 1031
- Çin**
Ç.+ün 817
- Dicle**
D.+nün 822
- Ferhengnāme**
F. 45
- Ferīdūn**
F.+a 291
- Gūlistān**
G.+da 553
- Hürmüz**
H. 79
- Ḥüsrev**
Ḥ. 632
Ḥ.+e 632
- ‘Irāq
‘ı. 172
- Îsā**
Î+yı 627
- Ḳārūn**
Ḳ. 672, 673
Ḳ.+layın 787
- Ḳuh-ı Elburz**
k.+dan 928
- Kürd**
K. 669
- Leylī**
L.+nün 443
L.+ye 446
- Mecnūn**
M.+ı 442
- Merv**
M. 429
- Mes‘ūd**

M. 60	Yūsuf
Moğul	Y. 992
M. 301	Y.+1 379
Mūsî	
M. 24	
Muṣṭafā	
M.+nuṣ 22	
Nîl	
N.+i 133	
Nuṣirevân	
N. 79	
Raḥş	
R.+den 706	
Rûm	
R.+dan 570	
Rüstem	
R. 686, 706	
Sām	
S. 686	
Sa' dî	
S. 22, 30, 45, 69, 87, 141, 235, 254, 428, 479, 520, 550, 579, 611, 726, 775, 820, 920, 1059	
S.+den 165, 498	
S.+leyin 60	
S.+nüṣ 389, 517, 881	
Süleymân	
S. 73	
Tāt	
t. 35	
Ṭaṭārî	
Ṭ. 62	
Ṭatca	
ṭ. 173	
ṭ.+dan 55	
ṭ.+sına 53	
Türk	
T. 35	
T.+iseṣ 301	
Türkî	
T.+ye 46, 55	
Ûc	
U.+1 364	
Yūnus	
Y.+1 992	

ANLAMI ETKİLEYEN**DÜZELTMELER**

Beyit no. hatalı okuma → düzeltilme

20. sıgub → uşıgub
 62. şoyınca → şuyınca
 125. nitâ → nite
 130. gülün → gölük
 132. ünileyüp → inileyüp
 135. din → dün
 144. yakmağıl → ınıkmağıl
 183. ezen → azan
 186. anda deyi → ündedi
 220. ışşı → aşşı / kararı çok → karıcuğ
 224. ezen → azan
 229. yüzün → yüzük
 235. dördün → durdundı
 247. nākıs → nākes
 250. yarat- → yavit-
 252. İnin → eyin
 253. sevişgör → sıvışgör
 253. aklanma → eglenme
 257. biş yavuz er biş yaruñ → biş yüz er bigi yerin
 269. giyici → giçi
 285. bıcağ → bulıcağ
 303. key içiyi → gey iç yi
 303. şuyın → şoyın
 334. bāş kâşuma → baş koşma
 341. atmak → etmek
 343. alu → ulu, ulu → alu
 382. kesmeñe → kesmege
 383. de görmeye → degürmeye
 385. diyüp → şarp
 388. döñegör → dögegör
 395. devā → deve
 407. sahralar → seher-gāh
 417. Ata kin → etegin
 446. itlen → iltem
 455. sügelden → sökelden
 459. ulular → olurlar
 460. ağlarlar → ağarlar
 463. üget → oñat
 476. hālel → helāl
 483. boşu → baş vü
 493. peliz → pelid

495. tã' at yaramaz eşe → çok tolu kimesne
 525. çatuñ → çetük, şıgınmaz → şıganmaz
 526. boza → buza
 526. ağıt → ayğut
 572. eli şu → ılışu
 574. itlen- → ilter
 575. itlen- → ilter
 603. bu şunuñ → yoşunuñ
 627. 'İläy → İsäy
 643. öldiğüm → oldıgum
 643. turuş → türüş
 644. varırca → virirse
 651. boğar → boğaz
 658. yi gey al → ki yi al
 668. dokınsa → dükense
 670. uyumağıl → ev yapmağıl
 692. atagina → etegine
 699. davar → duvār
 701. mümsik → mümü ki
 703. var → ver
 706. raşşende → raşşden / şaşa → şeşe
 767. gehl → kehel
 781. üd → od
 786. geçicek igen → küçücük iken
 786. geçicek igen → küçücük iken
 787. çıkar → ciger
 794. nehas → naşs
 795. karınlara → karanlara
 837. bayık → beyün
 866. 'āyān → inan
 890. sevdi → süd
 893. mehr → mihr
 897. yayul → ya yol
 900. yevü → yavu, sökük → sünük
 904. dilünce → dilekce
 943. gem → kem
 946. ululayın → ölüleyin
 948. arın → yarın
 951. ana → ata
 967. sineltür → sine ilter
 978. Çalabdur → çalupdur, devā → deve, kar ü van → sārban
 982. ışşı → aşşı
 982. sordum → şu dem
 982. key → kim
 988. kefenleyüp od elün → kefen geyüp

odalanasın

994. gülden → geldiñ

997. kalan → kulan

1004. gebe → engebe

1005. uzar → üzer

1010. añdağın → añduğın

1037. diyü → div

1038. atıñuñ → atañuñ

1040. Gice olsa → geç olsa

1046. ğam-bīn → ğamın

1061. alıvuz → ellivüz

1063. igen → iken

KAYNAKÇA

- Ağca, M. (2019). Tarihi Metinlerin Anlaşılması ve Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir, s. 12-20.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Aktaş, Ö. (2019). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (I-Ö Maddeleri Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Arslan Erol, H. (2014). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akyıldız Ay, D. (2017). Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel Ve Eleştirel Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 56 (56).
- Atalay, B. (2013). *Divanü Lûgat-it-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişimler ve Anlam Olayları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya.
- Ayabakan, M. (2014). "Türkçe Sözlükte Eşdizimli Ögeler". *Uluslararası Sözlük Bilimi: 21. Yüzyılda Sözlükçülük Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri*. Sakarya.
- Ayabakan İpek, M. (2020). *Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bayraktar, N. (2017). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cowie, A. P. (1994). Phraseology. (Ed.: R. E. Asher), *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon. s. 3168-3171.
- Cowie, A. P. (Ed.). (1998). *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- Canpolat, M. (2017). OHT = Zaman Sözcüğü Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2).
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ciğa, Ö. (2013). Süheyl ü Nev-bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Demirci, K. (2013), *Türkoloji İçin Dilbilim Konular-Kavramlar-Teoriler*. Ankara:Anı Yayıncılık
- Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dilçin, C. (1991). *Mes'ud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: AKM Yayınları.
- Dilçin, C. (2009), *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, N. (2014). Bir Kültür Unsuru Olarak Eşdizimsel Yapılar. *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre*, Samsun.
- Doğan, N. (2016). Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi. *XI. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı*. Budapeşte.
- Eken, N. T.(2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eken, N. (2016). *Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Hatay. S.28-47.
- Ekşioğlu, S. (2015). Şeyhî Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler. *The Journal of Academic Social Science* Yıl: 3, Sayı: 15, Eylül 2015, s. 378-387.
- Erkinay, H. K. (2016). Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerindeki Dut-/Tut- Fiilinde Çok Anlamlılık. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/21 Fall 2016 p. 821-838.
- Firth, J. R. (1951). Modes of meaning. (Ed.: F. R. Palmer), *Papers in Linguistics 1934-1951*, s. 190-215.
- Gül, M. (2010). 14. Yüzyıl Eski Anadolu Sahasında Oğuz Lehçesiyle Yazılmış Eserler Üzerine Yapılan Başlıca Bilimsel Yayınlar. *International Journal of Social Science Volume 3 Issue 2*, p. 1-21, Winter 2010.
- Gülenç, H. (2010). *Ferhengenâme-i Sa'dî: İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara:TDK Yayınları.
- Halliday, M.A.K. (1966). Lexis as a linguistic level. (Ed.: C.E. Bazell, C. Catford, M.A.K. Halliday ve R.H. Robins), *Memory of J.R. Firth*, London: Longmans. s.148-162.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- İnce, A. (2015). *Lügat-i Ni'metu'llâh*. Ankara:TDK Yayınları.
- Kanar, M. (2008). *Farsça - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul:SAY Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013a). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013b). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (1992) "Bostan" mad., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: VI, İstanbul, s.307-308.
- Kartal, A. (2009). *Lügat-i Nâcî*. Ankara:TDK Yayınları.
- Kartal, A. (2013). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kıran, Z. - Kıran, A. (2012). *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kırkkılıç, H. A., Sancak, Y. (2009). *Ahterî Kebir*. Ankara:TDK Yayınları.
- Kilisli Rifat, Veled Çelebi (1340-1342). *Şeyh Mes'ûd bin Osman-Ferheng-nâme-i Sa'dî Tecümesi*, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülüzade, M. F. (1934). *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- McKeown, K. R., & Radev, D. R. (2000). Collocations. *Handbook of Natural Language Processing*. Marcel Dekker, 1-23.
- Mel'çuk, I. (1998). Collocations and Lexical Functions. (Ed.: A. P. Cowie), *Phraseology. Theory, Analysis and Applications*. Oxford: Clarendon Press, s. 23-53.
- Ölmez, M. (2003). Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine. *Mustafa Canpolat Armağanı*, A.Ata- M. Ölmez, Ankara, s.135-142.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde belirteçlerin fiillerle birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Öztürk, M., ÖRS, D. (2009). *Burhân-ı Katı*. Ankara:TDK Yayınları.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Özkan, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul:Filiz Kitabevi.
- Sel, P. (2020). *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Sucu, N. (2006)."Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi / 19* (Aralık 2006): 125-148.
- Şan, F. (2013), *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi'nin Kopenhag Nüshası Hakkında İlk*

- Değerlendirme. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 23.2 (2013): 203-222.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2012). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Subaşı Uzun, L . (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2 , 29-39.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2012). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tokmak, A., N. (2018). *Sâdî-i Şirâzî Bûstan*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uzun, A. (2013). *Lügat-i Halîmî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yavuzarslan, P . (2009). Türk Dilinin Tarihî Sözcük Varlığı Açısından Yazma Eser Nüshaları. *Erdem*, (53) , 221-236.
- Yılmaz, E., Demir, N., Küçük, M. (2013). *Kıyas-ı Enbiya (Metin, Sözlük-Dizin, Notlar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yılmaz, E., Demir, N. (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yılmaz, E., Demir N. (2009). “Kıyas-ı Enbiya’dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcük Varlığına Katkılar I”, Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin’s Birth. Ed. Emine Yılmaz, Süer Eker, N. Demir. *International Journal of Central Asian Studies*. Volume 13. s. 495-517. Korea.
- Yılmazkaya, E. (2017). Eskicil/Eskicilik Kavramları ve Çuvaşça. *The Journal of Academic Social Science Studies*, s.145-153.

e-kaynaklar

www.sozluk.gov.tr

<http://www.lugatim.com/>

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 07/04/2022	
Tez Başlığı : Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin Söz Varlığı	
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 450 sayfalık kısmına ilişkin, 07/04/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 29 'tür.</p>	
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <p>1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç</p> <p>2- ☒ Kaynakça hariç</p> <p>3- ☐ Alıntılar hariç</p> <p>4- ☒ Alıntılar dâhil</p> <p>5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç</p>	
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'm inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Tarih ve İmza	
Adı Soyadı:	Hidayet Kuruoğlu
Öğrenci No:	N13245456
Anabilim Dalı:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı:	Türk Dili
Statüsü:	☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
<u>DANIŞMAN ONAYI</u>	
UYGUNDUR.	
Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten (Unvan, Ad Soyad, İmza)	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 07/04/2022

Thesis Title : Vocabulary of the Tercume-i Ferhengnâme-i Sa'dî

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 07/04/2022 for the total of 450 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 29 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Hidayet Kuruoglu
Student No: N13245456
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 07/04/2022</p> <p>Tez Başlığı: Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî'nin Söz Varlığı Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: HİDAYET KURUOĞLU Öğrenci No: N13245456 Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI Programı: TÜRK DİLİ Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten</p> <p style="text-align: center;">(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p style="text-align: center;">Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 07/04/2022

Thesis Title: Vocabulary of the Tercume-i Ferhengnâme-i Sa'dî
My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Hidayet Kuruoglu
Student No: N13245456
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

(Title, Name Surname, Signature)